

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

La sanitat de les Brigades Internacionals a Catalunya

Oriol González Moyano

ADVERTIMENT. La consulta d'aquesta tesi queda condicionada a l'acceptació de les següents condicions d'ús: La difusió d'aquesta tesi per mitjà del servei TDX (www.tdx.cat) i a través del Dipòsit Digital de la UB (diposit.ub.edu) ha estat autoritzada pels titulars dels drets de propietat intel·lectual únicament per a usos privats emmarcats en activitats d'investigació i docència. No s'autoritza la seva reproducció amb finalitats de lucre ni la seva difusió i posada a disposició des d'un lloc aliè al servei TDX ni al Dipòsit Digital de la UB. No s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX o al Dipòsit Digital de la UB (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant al resum de presentació de la tesi com als seus continguts. En la utilització o cita de parts de la tesi és obligat indicar el nom de la persona autora.

ADVERTENCIA. La consulta de esta tesis queda condicionada a la aceptación de las siguientes condiciones de uso: La difusión de esta tesis por medio del servicio TDR (www.tdx.cat) y a través del Repositorio Digital de la UB (diposit.ub.edu) ha sido autorizada por los titulares de los derechos de propiedad intelectual únicamente para usos privados enmarcados en actividades de investigación y docencia. No se autoriza su reproducción con finalidades de lucro ni su difusión y puesta a disposición desde un sitio ajeno al servicio TDR o al Repositorio Digital de la UB. No se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR o al Repositorio Digital de la UB (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al resumen de presentación de la tesis como a sus contenidos. En la utilización o cita de partes de la tesis es obligado indicar el nombre de la persona autora.

WARNING. On having consulted this thesis you're accepting the following use conditions: Spreading this thesis by the TDX (www.tdx.cat) service and by the UB Digital Repository (diposit.ub.edu) has been authorized by the titular of the intellectual property rights only for private uses placed in investigation and teaching activities. Reproduction with lucrative aims is not authorized nor its spreading and availability from a site foreign to the TDX service or to the UB Digital Repository. Introducing its content in a window or frame foreign to the TDX service or to the UB Digital Repository is not authorized (framing). Those rights affect to the presentation summary of the thesis as well as to its contents. In the using or citation of parts of the thesis it's obliged to indicate the name of the author.

TESI DOCTORAL

La sanitat de les Brigades Internacionals a Catalunya

Oriol González Moyano

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

Any: 2023

La sanitat de les Brigades Internacionals a Catalunya

Programa de doctorat en Societat i Cultura: Història, Antropologia, Art i Patrimoni

Facultat de Geografia i Història

Oriol González Moyano

(Doctorant)

Queralt Solé i Barjau

(Directora)

Joan Villarroya i Font

(Tutor)

Dedicatòries

Als meus pares Mercedes i Manuel per l'ajuda, suport, ànims i tot l'amor incondicional durant tots aquests anys de vida i en concret, durant la realització d'aquesta investigació. Gràcies per tot el que va fer, feu i fareu, sou els millors pares que podria tenir.

En especial, voldria dedicar la confecció d'aquesta tesi doctoral a la meua àvia Encarnación Arenas Medina qui des de petit em va animar a seguir el meu camí i dedicar-me a allò que em fes feliç. Amb aquesta obra compleixo la promesa de perseguir i complir els meus somnis i malgrat que no ets amb nosaltres, sé que ho estàs veient. Gràcies per tot el que em vas ensenyar àvia.

Agraïments

A la meva directora Queralt Solé i Barjau i al meu tutor Joan Villarroya i Font, per dirigir aquesta investigació així com per guiar-me, aconsellar-me i animar-me durant tot aquest temps. Gràcies per tota l'ajuda i consells envers la tesi.

Als meus amics per l'ajuda, suport i ànims prestats durant tots aquests anys i en concret, a Xandro Amoedo López per tota l'ajuda i el suport durant la realització d'aquesta investigació i els anys d'amistat. Gràcies per acompanyar-me en els viatges als arxius i aguantar les xerrades sobre la investigació, per molts més anys d'amistat amic meu.

A Ariadna Ruiz Márquez per aguantar-me dia a dia, animar-me a continuar endavant i ser el pilar fonamental en els moments més complicats. Gràcies per aconsellar-me i donar-me tot el teu suport durant la realització d'aquesta tesi i en el dia a dia en general, ets una persona increïble.

A tots els arxius, entitats i biblioteques que m'han permès accedir als seus fons. Sense la seva feina diària de conservació i catalogació no seria possible realitzar les nostres investigacions.

Resum

La present investigació mostra com es va dur a terme l'establiment del Sistema Sanitari Internacional, dintre del territori català, al llarg de tot el període comprès per la Guerra Civil Espanyola. Partint d'aquest supòsit, analitzarem com el trencament del front d'Aragó i la posterior batalla de l'Ebre no van ser l'única causa de la instal·lació d'hospitals, infermeries, centres de convalsència i evacuació, sinó que ens haurem de traslladar fins als primers mesos de la contesa per comprendre l'establiment sanitari internacional a Catalunya.

Per aquesta raó, situarem geogràfica i cronològicament tots els hospitals i centres mèdics per a internacionals que van existir a Catalunya per, a continuació, comprendre l'abastament real de la xarxa sanitària. Tanmateix, dintre d'aquesta xarxa sanitària, també ens interessarà tractar les vies d'evacuació i les problemàtiques sorgides de les evacuacions cap als països d'origen i la relació amb França per poder-les dur a terme. En aquest sentit, veurem que molts d'aquests ferits van ser atesos o redirigits cap a hospitals republicans, per ser tractats, abans de ser transportats a un dels cinc grans centres mèdics de referència per a internacionals, que tenien situats a la rereguarda. En conseqüència, podrem observar com la independència del Servei Sanitari Internacional (SSI) dit fins aleshores Ajuda Mèdica Estrangera (AME) es perdrà, quedant subjugat a la Sanitat Militar Republicana, alhora que s'establirà un control administratiu, sanitari i militar de la Sanitat Internacional.

Finalment, tractarem l'estructura interna, gestió i funcionament dels centres hospitalaris posant èmfasi en aspectes com l'alimentació, el subministrament, l'entreteniment i el control moral i polític. Tanmateix, també tractarem la influència i relació que van tenir aquests hospitals sobre la població civil. Tot, per poder demostrar que va existir un control republicà de la sanitat internacional que va acabar condicionant el trasllat i moviment dels pacients al territori català.

Paraules clau: Guerra Civil, Catalunya, Espanya, Brigades Internacionals, Batalla de l'Ebre, Front d'Aragó, Sanitat, Hospital Internacional, Hospital Republicà, Hospital Militar, Infermeries, Centres de Convalsència, Evacuació, Mataró, Santa Coloma de Farners, Vic, Moià, S'Agaró.

Resumen

La presente investigación muestra como se llevó a cabo el establecimiento del Sistema Sanitario Internacional, dentro del territorio catalán, a lo largo de todo el periodo comprendido por la Guerra Civil Española. Partiendo de este supuesto, analizaremos como la rotura del frente de Aragón y la posterior batalla del Ebro no fueron la única causa de la instalación de hospitales, enfermerías, centros de convalecencia y evacuación, sino que nos tendremos que trasladar hasta los primeros meses de la contienda para comprender el establecimiento sanitario internacional en Cataluña.

Por esta razón, situaremos geográfica y cronológica todos los hospitales y centros médicos para internacionales que existieron en Cataluña por, a continuación, comprender el abastecimiento real de la red sanitaria. Aun así, dentro de esta red sanitaria, también nos interesará tratar las vías de evacuación y las problemáticas surgidas de las evacuaciones hacia los países de origen y la relación con Francia para poderlas llevar a cabo. En este sentido, veremos que muchos de estos heridos fueron atendidos o redirigidos hacia hospitales republicanos, para ser tratados, antes de ser transportados a uno de los cinco grandes centros médicos de referencia para internacionales, que tenían situados a la retaguardia. En consecuencia, podremos observar como la independencia del Servicio Sanitario Internacional (S.S.I.) dicho hasta entonces Ayuda Médica Extranjera (A.M.E.) se perderá, quedando subyugado a la Sanidad Militar Republicana, a la vez que se establecerá un control administrativo, sanitario y militar de la Sanidad Internacional.

Finalmente, trataremos la estructura interna, gestión y funcionamiento de los centros hospitalarios, poniendo énfasis en aspectos como la alimentación, el suministro, el entretenimiento y el control moral y político. Aun así, también trataremos la influencia y relación que tuvieron estos hospitales sobre la población civil. Todo, para poder demostrar que existió un control republicano de la sanidad internacional que acabó condicionando el traslado y movimiento de los pacientes en el territorio catalán.

Palabras clave: Guerra Civil, Cataluña, España, Brigadas Internacionales, Batalla del Ebro, Frente de Aragón, Sanidad, Hospital Internacional, Hospital Republicano, Hospital Militar, Enfermerías, Centros de Convalecencia, Evacuación, Mataró, Santa Coloma de Farners, Vic, Moià, S'Agaró.

Abstract

This research shows how the establishment of the International Health System, within the Catalan territory, was carried out throughout the period covered by the Spanish Civil War. On the basis of this assumption, we will analyse how the breakdown of the Aragon front and the subsequent Battle of the Ebro were not the only cause of the installation of hospitals, nurses, convalescence centres and evacuation, but we will have to move until the first months of the conflict to understand the international health establishment in Catalonia.

For this reason, we will place geographically and chronologically all the hospitals and medical centers for internationals that existed in Catalonia to then understand the actual supply of the health network. However, within this health network, we will also be interested in dealing with the evacuation routes and the problems arising from evacuations to the countries of origin and the relationship with France in order to carry them out. In this regard, we will see that many of these injured people were cared for or redirected to Republican hospitals, as they were treated, before being transported to one of the five major international medical centres of reference, which were located in the rear. As a result, we will see how the independence of the International Health Service (S.S.I.) called Foreign Medical Aid (A.M.E.) will be lost, subjugated to the Republican Military Health, while an administrative, health and military control of the International Health will be established.

Finally, we will deal with the internal structure, management and operation of hospital centres by emphasising aspects such as food, supply, entertainment and moral and political control. However, we will also address the influence and relationship that these hospitals had on the civilian population. All in order to demonstrate that there was republican control of international health that ultimately conditioned the transfer and movement of patients to the Catalan territory.

Keywords: Civil War, Catalonia, Spain, International Brigades, Battle of Ebre, Front of Aragón, Health, International Hospital, Republican Hospital, Military Hospital, Nurses, Centers of Convalescence, Evacuation, Mataró, Santa Coloma de Farners, Vic, Moià, S.Agaró.

Índex

1. Formulació del problema d'investigació.....	12
1.1. Hipòtesis.....	16
1.2. Objectius.....	19
2. Metodologia i tècniques d'investigació.....	22
3. Estat de la qüestió.....	30
4. Introducció a la història de les Brigades Internacionals.....	62
5. La creació de l'Ajuda Mèdica Estrangera: d'Albacete a Catalunya (1936-1938).....	86
5.1. La base del sistema sanitari: solidaritat internacional, comitès nacionals i organismes exteriors.....	89
5.2. Els inicis del sistema Sanitari brigadista a l'Espanya Republicana.....	102
5.3. Aprenentatge constant: revistes, publicacions i avenços mèdics.....	126
6. Precedents del Servei Sanitari Internacional a Catalunya (juliol 1936 - abril 1938).....	137
6.1. Les primeres petjades internacionals a Catalunya: Les Bases de Figueres i Barcelona.....	141
6.2. Del Front d'Aragó als Hospitals catalans: Les primeres línies d'evacuació internacionals.....	148
7. L'establiment del Servei Sanitari Internacional a Catalunya a partir de 1938.....	163
7.1. Problemàtiques arran del trasllat a Catalunya: La reorganització dels internacionals.....	167
7.2. El final de l'AME? La subordinació dels Serveis Sanitaris Internacionals....	181
8. La xarxa hospitalària del Servei Sanitari Internacional (abril 1938 – gener 1939)..	198
8.1. La xarxa hospitalària: del front a la rereguarda.....	204
8.2. La xarxa hospitalària: rereguarda, convalescència i evacuació.....	215

8.3. El Cas de l'hospital de Pins del Vallès, un hospital per a personal femení?.....	246
9. Els cinc grans hospitals Internacionals.....	252
9.1. L'hospital Internacional de Mataró.....	261
9.2. L'hospital Internacional de Vic.....	277
9.3. L'hospital Internacional de Moià.....	290
9.4. L'hospital Internacional de Santa Coloma de Farners.....	297
9.5. L'hospital Internacional de S'Agaró.....	303
10. El funcionament intern dels centres hospitalaris: La vida quotidiana als hospitals..	312
10.1. La gestió.....	313
10.2. L'alimentació i el subministrament.....	315
10.3. L'entreteniment.....	320
11. El control moral i polític: la figura del comissari polític.....	338
12. L'evacuació dels pacients cap als països d'origen.....	350
13. Conclusions.....	366
14. Bibliografia.....	381
14.1. Articles de Revistes.....	398
14.2. Films.....	402
14.3. Fonts i Arxius.....	402
15. Annexos.....	404
Annex 1: Delegació de les Brigades Internacionals a Figueres.....	404
Annex 2: Mapa de les línies d'evacuació sanitària de València, Catalunya i Aragó....	405
Annex 3: Mapa de les línies sanitàries del front d'Aragó i Catalunya.....	406
Annex 4: Liquidació dels hospitals del SSI del mes d'octubre de 1938.....	412
Annex 5: Línies d'evacuació de la zona de Corbera, Gadesa i la Serra de Pàndols....	414
Annex 6: Sistema d'evacuació dels ferits a primera i segona línia del front.....	417

Annex 7: Rutina sanitària de la XV brigada internacional.....	418
Annex 8: Internacionals morts a Manresa.....	419
Annex 9: Llista del personal de les infermeries internacionals.....	420
Annex 10: Personal dels centres sanitaris internacionals.....	421
Annex 11: Els cinc grans hospitals internacionals.....	422
Annex 12: Acantonament de Pins del Vallès.....	423
Annex 13: Pins del Vallès, centre per al Socors Femení.....	424
Annex 14: Mapa dels hospitals republicans amb pacients internacionals.....	425
Annex 15: Mapa de les infermeries internacionals.....	426
Annex 16: Mapa dels hospitals amb pagaments del Servei Sanitari Internacional.....	427
Annex 17: Títols bibliogràfics enviats a Olot.....	428
Annex 18: Mapa dels cinc grans hospitals per a Internacionals.....	431
Annex 19: Relació del personal sanitari de Mataró.....	432
Annex 20: Nacionalitats del personal i hospitalitzats a Mataró: 9 de novembre de 1938.....	433
Annex 21: Gràfics del personal de l'hospital internacional de Mataró.....	434
Annex 22: Gràfics dels pacients i personal de l'hospital internacional de Mataró.....	434
Annex 23: Gràfics del personal de l'hospital internacional de Vic.....	435
Annex 24: Gràfics del personal de l'hospital internacional de Moià.....	435
Annex 25: Gràfics del personal de l'hospital internacional de Santa Coloma de Farners.....	436
Annex 26: Gràfics dels ingressos de l'hospital internacional de Santa Coloma de Farners.....	436
Annex 27: Gràfics del personal de l'hospital internacional de S'Agaró.....	437

Annex 28: Gràfics dels ingressos de l'hospital internacional de S'Agaró.....	437

16. Índex de Taules

Taula 1. Hospital de Sant Pau de Barcelona.....	438
Taula 2. Hospital de Lleida.....	446
Taula 3. Hospital de Girona.....	448
Taula 4. Hospital de Vallcarca.....	448
Taula 5. Hospital de Valls.....	448
Taula 6. Hospital d'evacuació de Reus.....	449
Taula 7. Presó per a internacionals de Castelldefels.....	451
Taula 8. Hospital de Cambrils.....	451
Taula 9. Hospital de Girona.....	453
Taula 10. Hospital de Montjuïc número 18 (Barcelona).....	454
Taula 11. Hospital militar Romania número 11 (Montjuïc).....	454
Taula 12. Hospital de Montjuïc (Barcelona).....	455
Taula 13. Hospital base de medicina passeig sant Gervasi número.23 (Barcelona).....	455
Taula 14. Clínica militar de Sabadell.....	455
Taula 15. Hospital 45 div. a Mont-roig.....	456
Taula 16. Clínica psiquiàtrica de Vilaboi.....	456
Taula 17. Infermeria dipòsit de Badalona.....	456
Taula 18. Hospital de Lleida.....	456
Taula 19. Hospital de Santa Coloma de Gramenet.....	458
Taula 20. Hospital del carrer Tallers (Barcelona).....	459

Taula 21. Hospital anglès (Barcelona).....	459
Taula 22. Hospital de Tarragona.....	459
Taula 23. Hospital de Tarragona número 6.....	462
Taula 24. Hospital d'Igualada.....	462
Taula 25. Centre mèdic d'Olot.....	463
Taula 26. Hospital de Cantallops.....	463
Taula 27. Hospital de Morell (Tarragona).....	463
Taula 28. Clínica militar número.1 (Pedralbes).....	463
Taula 29. Clínica militar número.3 (Banyoles).....	463
Taula 30. Clínica militar número.2 (Caldes de Malavella)	464
Taula 31. Hospital túnel ferroviari de Flix.....	464
Taula 32. Infermeria de Barcelona.....	464
Taula 33. Pacients de l'hospital per internacionals de Mataró.....	466
Taula 34. Personal de l'hospital per internacionals de Mataró.....	530
Taula 35. Pacients de l'hospital per internacionals de Vic.....	536
Taula 36. Personal de l'hospital per internacionals de Vic.....	571
Taula 37. Pacients de l'hospital per internacionals de Moià.....	588
Taula 38. Personal de l'hospital per internacionals de Moià.....	609
Taula 39. Pacients de l'hospital per internacionals de Santa Coloma de Farners.....	615
Taula 40. Personal de l'hospital per internacionals de Santa Coloma de Farners.....	682
Taula 41. Pacients de l'hospital per internacionals de S'Agaró.....	686
Taula 42. Personal de l'hospital per internacionals de S'Agaró.....	732
Taula 43. Hospitals republicans amb presència internacional.....	745

1. Formulació del problema d'investigació

En els primers estadis d'aquesta investigació, plantejàvem que el punt de partida s'hauria de situar entorn de l'abril de 1938, quan les tropes franquistes van forçar el replegament republicà cap a territori català, a causa de l'imminent trencament del front que produiria la separació del territori republicà en dues parts. Durant aquest replegament, no només es van traslladar a Catalunya soldats i material bèl·lic per continuar lluitant, sinó que a més, es va ordenar el trasllat de milers de ferits cap a territori català. Entre aquests, destaquen els ferits de les Brigades Internacionals, que estaven dispersos en una zona geogràfica que comprenia les actuals Comunitats Autònomes de València, Múrcia i Castella-La Manxa. Tot i això, i a causa de la importantíssima presència internacional a Catalunya i l'estreta relació amb els centres mèdics republicans, s'ha optat per enrederir aquesta data fins als primers mesos de la guerra, quan encara no s'havien format les Brigades Internacionals, però ja s'estava gestionant la seva formació i la presència de voluntaris estrangers al territori era palpable, sobretot al front d'Aragó.

És per aquesta raó que marquem dos punts focals, un al principi de la guerra amb la formació de les Brigades i l'establiment de les bases a Catalunya (entre l'agost i l'octubre de l'any 1936) i el segon, quan es produeix el replegament del front d'Aragó (entre finals de març i principis d'abril de 1938). Aquesta investigació, doncs, estarà centrada en l'anàlisi de la presència sanitària internacional al territori català, durant el període de la Guerra Civil Espanyola, just en el moment que es va iniciar la creació i l'establiment de tota una xarxa militar, sanitària i política brigadista arreu dels principals fronts de batalla republicans.

Concretament, l'estudi es focalitza sobre la xarxa i el sistema sanitari que es va establir a Catalunya (des dels primers mesos de guerra fins a l'inici de l'any 1939), és a dir, des de la formació de les Brigades Internacionals fins a l'evacuació dels últims ferits i sanitaris. Tanmateix, tot i que iniciarem la investigació al juliol de 1938, per veure els antecedents, el període que ens interessarà serà a partir de l'abril de 1938, just el període en què les Brigades Internacionals es van establir a Catalunya, portant darrere seu tot un entramat sanitari i militar, que tindrà el seu punt àlgid amb l'inici de la batalla de l'Ebre, moment en el qual, van anar ocupant tota una sèrie d'edificacions a diverses comarques catalanes. I és que en un primer moment, aquesta xarxa sanitària, estava destinada a les bases de Figueres i Barcelona, que donava cobertura a tots aquells brigadistes que havien travessat

la frontera francesa o que bé, havien arribat al port barceloní per continuar la seva ruta fins a Albacete, base central dels internacionals. Tot i això, amb el trencament del front d'Aragó i l'evacuació dels internacionals i part de l'exèrcit republicà cap a Catalunya, aquesta xarxa, ja no només pretenia acollir a tots aquells ferits que procedien de la zona centre i sud-est de la península, sinó que a més, es va dissenyar per prestar atenció sanitària a la futura ofensiva, coneguda com la batalla de l'Ebre i els ferits que formessin part de les brigades, ja fossin soldats, personal sanitari, administratiu, d'intendència, d'intel·ligència o comissaris polítics, entre d'altres.

En tot aquest procés d'establiment serà necessària l'ajuda de la República i principalment dels serveis militars, que si en un primer moment pateixen d'una certa desorganització, a mesura que avanci el conflicte, s'anirà reforçant. A més, no podem deslligar l'ajut i suport necessari de la xarxa sanitària militar i civil republicana, no sols en la posada en marxa de la sanitat internacional, sinó que a més, la seva participació va ser necessària, des dels primers dies de la contesa, a causa de la pluralitat i llunyania dels fronts on lluitaven els internacionals. Per aquesta raó, era necessària la utilització i la integració de les línies i xarxes d'evacuació republicanes, junt amb els seus centres hospitalaris, tot i que després es dugués a terme la redirecció dels ferits cap a centres internacionals, situats a la zona sud-est de la península Ibèrica i, posteriorment, a Catalunya.

Per aquesta raó, els objectius i hipòtesis d'aquesta tesi responen, doncs, a la necessitat de resoldre el principal problema que es planteja a l'hora d'analitzar la sanitat de les brigades a Catalunya, que és la manca d'un estudi global de tot el territori català que posi en relació els centres internacionals amb els centres republicans. En aquest sentit, la majoria d'estudis presentats fins al moment o són estudis de cas, d'àmbit local, o bé inclouen aquests centres mèdics brigadistes com un mer apunt dintre de l'estudi de la sanitat militar, durant la Guerra Civil, en l'àmbit estatal o català. A més, en el moment d'iniciar un estudi sobre aquest tema, se'ns planteja la problemàtica de no saber realment quants i on són aquests edificis, ja que molts resten com una incògnita. Això, causa que moltes zones de Catalunya quedin completament buides de presència sanitària brigadista i no s'acaba de saber si és per motius geogràfics, militars, per desconeixement, pèrdua de les fonts o perquè en aquestes zones, els brigadistes eren enviats directament a centres o hospitals de campanya republicans.

Però no només això, sinó que ens apareixen altres problemàtiques com pot ser el límit cronològic de l'establiment, no només dels hospitals o centres mèdics de les brigades, sinó a més, quin és el moment en què es va iniciar la relació entre la sanitat republicana i la internacional i qui va ser l'encarregat de gestionar l'evacuació i el moviment de pacients durant la batalla de l'Ebre i la retirada dels internacionals. Va ser fruit de la necessitat, a causa del trencament del front a l'Aragó i la successiva batalla de l'Ebre o, per contra, ja hi havia intensa presència internacional als hospitals republicans? En aquest sentit, no plantegem l'existència de personal mèdic internacional als hospitals republicans catalans, ja que és ben coneguda, sinó que plantegem l'arribada, entre el juliol de 1936 i l'abril de 1938, de ferits internacionals a centres republicans i quina va ser la trajectòria interna, per la qual, eren desviats cap aquí i com se'ls tornava a dirigir cap a l'atenció sanitària internacional. A més, s'ha d'entendre que una part més o menys important dels soldats, personal d'intendència i sanitat, etc., en el moment en què les brigades van arribar a Catalunya eren espanyols, aspecte que influeix a l'hora de plantejar la investigació i que si més no, s'ha de tenir present en el moment de plantejar les hipòtesis i els objectius inicials.

Tanmateix, s'ha de posar l'accent, no només, en les mateixes edificacions hospitalàries, sinó també en les persones. En aquest cas, la principal problemàtica és que haurem de diferenciar entre el personal sanitari de les brigades i els soldats internacionals, és a dir, que la principal problemàtica que se'ns presenta és saber el perquè existint hospitals controlats per les brigades, els pacients, acabaven, en part, a hospitals militars de la República. Això ens farà diferenciar entre el personal mèdic de les brigades o de l'ajuda mèdica internacional i els mateixos soldats, ja que no només tindríem la problemàtica del perquè eren traslladats a centres sanitaris militars republicans, sinó també la mateixa problemàtica de com es gestionaven els centres internacionals. Aquests són, doncs, dos pilars fonamentals que van units a la participació de la població civil i local com a personal mèdic i auxiliar d'aquests centres internacional. A més, partint d'aquesta participació local, se'ns uneix la problemàtica de la relació existent entre soldats, personal sanitari internacional i població local.

A més a més, dintre d'aquesta problemàtica de les evacuacions del front a la rereguarda i a quins hospitals eren ingressats els internacionals, se'ns planteja la problemàtica de com es va dur a terme l'evacuació dels ferits cap als seus països d'origen. En aquest sentit, queda palès que els internacionals van ser evacuats de l'Espanya republicana, a partir de

la seva retirada dels camps de batalla, l'octubre de 1938, però tant abans com després d'aquesta data, els ferits que no podien restar a Espanya, a causa de les seves ferides o que eren declarats inútils, pels tribunals mèdics, havien de ser evacuats. És aquí, doncs, on es planteja la problemàtica d'esbrinar quines eren les rutes que seguien i quines problemàtiques, valgui la redundància, patien els internacionals per arribar a travessar la frontera i arribar als seus països d'origen, si és que podien fer-ho, per por a represàlies dels diversos governs nacionals totalitaris o contraris a la participació en la Guerra Civil Espanyola.

Finalment, totes aquestes problemàtiques es poden aglomerar entorn de la incògnita més gran i és, precisament, saber quin va ser el nombre aproximat de pacients i personal sanitari internacional que va restar a Catalunya, entre l'abril de 1938 i el gener de 1939, i si és possible, quin va ser el nombre total durant tot el període de la Guerra Civil. Aquesta, doncs, és una de les problemàtiques més significatives que ens podem trobar a l'hora d'investigar la sanitat de les Brigades Internacionals a Catalunya, ja que tot i disposar d'alguns estudis actuals que ens aporten una certa quantitat de noms de ferits i personal sanitari, la dispersió, destrucció i manca de documentació de l'època ens fa gairebé impossible saber amb total seguretat el nombre total de ferits i personal sanitari que van restar a Catalunya.

1.1. Hipòtesis

La sanitat de les Brigades Internacionals, doncs, planteja diverses problemàtiques i tot i que no totes podran ser estudiades per aquesta investigació, donada la seva implicació en els diversos estrats de la societat civil, la política i l'exèrcit, sí que podrem plantejar les principals hipòtesis que marcaran el punt de partida per a futures investigacions, vinculades amb la sanitat internacional. Per aquesta raó, per dur a terme aquesta investigació, s'han plantejat quatre grans hipòtesis de les quals partirem i que es vinculen amb les grans incògnites que envolten a la sanitat i les brigades, a Catalunya, durant la Guerra Civil Espanyola i que són: la vinculació de la sanitat internacional i la sanitat militar republicana, el marc cronològic d'actuació i la presència dels sanitaris internacionals, l'existència d'una xarxa hospitalària internacional a Catalunya amb anterioritat l'abril de 1938 i finalment, la transformació dels centres i l'abastament territorial d'aquesta xarxa sanitària internacional.

Així, doncs, la principal hipòtesi de la qual partirem serà la vinculació de la sanitat internacional i la sanitat militar republicana, és a dir, l'existència d'una vinculació directa o parcial entre tots dos cossos sanitaris, tenint en compte que abans de l'arribada a Catalunya dels internacionals, l'abril de 1938, existia una independència gairebé total en la gestió dels centres, tot i que en aquell moment les brigades havien estat inserides dintre de l'exèrcit popular de la República.

En aquest sentit, plantejem la hipòtesi que tot i existir una primera diferenciació entre la sanitat republicana i la sanitat internacional hi hauria una interrelació entre totes dues, és a dir, no només plantejem el moviment de pacients entre hospitals, teòricament gestionats per dos organismes diferents, sinó que aquests moviments es devien a una certa estructura sanitària unificada. Aquesta unificació afectaria la teòrica independència de la qual havien gaudit els sanitaris internacionals i els seus centres, però de manera gradual i en el transcurs dels mesos que abastarien entre l'evacuació dels ferits i sanitaris, l'abril de 1938, i l'inici de la batalla de l'Ebre el juliol d'aquell mateix any.

Per tant, no estem plantejant un control directe des dels primers dies de l'evacuació, sinó més aviat una implicació cada cop major de l'exèrcit republicà en els aspectes sanitaris dels internacionals, fins al punt d'acabar controlant els centres sanitaris i tot el que els envoltava. Això, però, no vol dir que l'exèrcit republicà controlés per complet totes les

gestions dels centres mèdics internacionals, és a dir, que tot i que pertanyerien a l'estructura organitzativa republicana amb control directe de la sanitat militar de l'exèrcit de terra i recolzada per la intendència republicana i el control politicomilitar republicà, els internacionals encara mantenien el suport econòmic, social i material de la Central Sanitària Internacional, que s'encarregaria de la salvaguarda dels ferits un cop abandonaven l'Espanya republicana.

Una segona hipòtesi de la qual partirem, és el marc cronològic d'actuació i la presència dels sanitaris internacionals. En aquest sentit, plantejem la idea que tot i existir un marc cronològic conegut de la presència sanitària internacional a Catalunya, és a dir, entre l'abril de 1938 i principis de 1939 i en el qual es van establir els centres hospitalaris per a brigadistes, els pacients ja estaven sent tractats en centres republicans amb anterioritat a aquesta data d'abril de 1938. Per tant, plantejar la hipòtesi que els centres hospitalaris no van respondre a la presència brigadista a Catalunya, ja existent des del principi de la guerra, sinó que hauria respost al trencament del front republicà, a inicis de 1938, i que va obligar a traslladar, no només a un enorme contingent de tropes republicanes i brigadistes a Catalunya, com a preludi de la batalla de l'Ebre, sinó que també es van traslladar a ferits i personal mèdic que formaven part d'hospitals brigadistes establerts a la zona de Llevant (València, Múrcia i Albacete). En altres paraules, plantejem la hipòtesi que mentre no existien centres per a internacionals a Catalunya, donada l'existència dels hospitals internacionals a la zona de Llevant, era la sanitat republicana la que s'encarregava de la cura dels internacionals ferits al front d'Aragó i la seva posterior evacuació a València, Múrcia o a l'estat francès, depenent les seves necessitats.

Tanmateix, a partir d'aquest supòsit cronològic, es plantejarà la tercera hipòtesi vinculada amb l'existència d'una xarxa hospitalària internacional, a Catalunya, amb anterioritat a l'abril de 1938. En aquest sentit, plantejem la hipòtesi que Catalunya, com a porta d'entrada a la península Ibèrica, comptava amb diverses bases internacionals com la de Barcelona o Figueres que s'encarregarien de gestionar els aspectes sanitaris de tots aquells brigadistes ingressats, a Catalunya, amb anterioritat al trencament del front d'Aragó. En aquest sentit, doncs, plantejem la necessitat d'una connexió primerenca des de l'establiment d'aquestes bases de les Brigades Internacionals a Catalunya i, per tant, una connexió entre tots dos sistemes sanitaris que haurien d'haver estat en contacte, és a dir, que el sistema sanitari internacional es relacionaria amb el sistema sanitari republicà per

redirigir els pacients internacionals cap a centres controlats per les brigades, però mantenint la seva total independència, trobant, doncs, una clara diferenciació entre la primera etapa dels internacionals a Catalunya, entre els anys 1936 i 1938, i la segona etapa dels brigadistes entre l'abril de 1938 i el gener de 1939.

Finalment, la quarta hipòtesi que plantegem, se centra en la transformació dels centres sanitaris i l'abastament territorial d'aquesta xarxa sanitària militar internacional. En aquest sentit, plantegem la hipòtesi que els centres mèdics, per a internacionals, van anar evolucionant al llarg de la guerra, és a dir, que entre 1938 i 1939 els centres no només van modificar les seves característiques, sinó que també se'n van obrir de nous i se'n van tancar, a mesura que les necessitats de la guerra així ho demanaven. Per aquesta raó, la principal hipòtesi d'aquests canvis és l'existència de cinc centres per a internacionals, que es mantindran, des de l'inici de l'abril de 1938 fins als últims mesos d'aquell mateix any i l'inici de 1939. Així, doncs, el que podrem constatar serà l'existència de centres mèdics esporàdics, entre els mesos d'abril i juny de 1938, a conseqüència de l'evacuació i reestructuració de l'AME a Catalunya. A més, també podem contrastar l'existència de centres de reforç, inserits dintre del SSI, o de centres mèdics republicans que s'encarregaven de la cura dels ferits i malalts des del front fins a l'arribada dels brigadistes a un dels cinc grans hospitals per a internacionals depenent les seves necessitats, a conseqüència, de la integració de la sanitat internacional dintre de la sanitat militar de l'exèrcit de terra. Així mateix, també haurem de tenir en compte l'existència d'infermeries amb posterioritat a la retirada dels internacionals dels camps de batalla i que respondrien a les necessitats de les posicions de concentració i evacuació dels internacionals no ferits.

1.2. Objectius

Així doncs, a partir d'aquesta breu introducció al problema d'investigació i del plantejament de les hipòtesis, de les quals partirem, és el moment de plantejar els principals objectius que seguirem, al llarg d'aquesta tesi, sobre la sanitat de les Brigades Internacionals a Catalunya.

En primer lloc, d'aquesta xarxa sanitària, ens interessa esbrinar els límits cronològics de l'establiment del Sistema Sanitari Internacional a Catalunya. Per aquesta raó, serà necessari saber les dates, aproximades, de la posada en marxa dels principals hospitals, bases i d'altres centres mèdics, però també saber quin va ser el moment precís de l'arribada de pacients internacionals als hospitals republicans i per quina raó, no es van establir centres mèdics internacionals fins al preludi de la batalla de l'Ebre. En aquest sentit, no només ens centrarem en el pas dels brigadistes entre l'abril de 1938 i el gener de 1939, amb el trasllat de tots els ferits des de la zona sud-est i centre fins a Catalunya, sinó que també ens centrarem en els anys 1936 i 1937 per a comprovar quants ferits internacionals hi va haver a Catalunya i en quins centres hospitalaris republicans van ser atesos, amb anterioritat a aquesta data d'abril de 1938.

En segon lloc, serà necessari descobrir i situar la posició geogràfica de tots els centres hospitalaris establerts, per les Brigades Internacionals, a la rereguarda catalana i al front de l'Ebre durant el conflicte, ja que actualment hi ha zones del territori sense dades. Un cop aconseguida la posició geogràfica, sigui una ciutat, poble o edifici en concret, començarem a establir la relació entre centres i diferenciar entre aquells hospitals que eren dintre del SSI¹ i els que eren republicans. Tot, per veure com s'estenia la xarxa sanitària sobre el territori, però també per descobrir els motius pels quals els brigadistes eren traslladats entre els diferents centres hospitalaris de rereguarda i quin era el sistema establert per evacuar-los cap a hospitals, situats, lluny del front. Tanmateix, també ens interessa saber la relació que hi havia entre els centres d'instrucció i les presons, per a brigadistes, amb els hospitals, és a dir, el moviment de ferits entre ells o si disposaven d'alguna infermeria per poder diferenciar la seva actuació amb la dels hospitals militars. Per aquesta raó, serà necessari relacionar els hospitals i la resta de centres mèdics per així,

¹ Aquestes sigles fan referència al Servei Sanitari Internacional, principal òrgan de gestió dels hospitals, per a internacionals, durant el període d'estada a Catalunya.

comprendre com era el trasllat de tots aquests pacients des del front fins a la rereguarda. En aquest sentit, serà necessari, a més, comprovar el canvi d'ús o si més no, la vinculació entre hospitals i altres bases brigadistes per a l'evacuació dels pacients cap als països d'origen o el retorn al front.

En aquest sentit, ens plantejarem qui controlava realment l'Ajuda Mèdica Estrangera (després anomenada Servei Sanitari Internacional). Aquest, serà un dels punts claus d'aquesta investigació, ja que si en el moment del trasllat a Catalunya era la República qui controlava als internacionals i, per tant, als sanitaris, no podríem definir a les brigades com a independents. És a dir, tots els seus actes o la majoria estarien subordinats a les decisions preses des de l'àmbit de control militar republicà i no, com s'ha dit fins ara, des de la independència internacional. Per aquesta raó cercarem els noms i equips administratius que dirigien a tots els sanitaris internacionals, per establir quina era la relació amb els serveis sanitaris militars republicans.

En tercer lloc, no ens centrarem únicament en els aspectes mèdics d'aquesta xarxa sanitària, sinó que serà interessant veure la importància dels aspectes polítics tant nacionals com internacionals i els aspectes socials que van derivar o afectar a aquest Sistema Sanitari Internacional a Catalunya i, per tant, van condicionar la lluita, l'estada i l'evacuació dels soldats. En aquest sentit, l'objectiu se centrarà a investigar el funcionament intern dels centres hospitalaris, posant l'accent en el control moral i ideològic que van dur a terme els comissaris polítics, però també tractarem temes com el subministrament i l'alimentació, per esbrinar quina era realment la vinculació entre sanitat republicana i internacional, és a dir, si era independent o depenia l'una de l'altra completament o en algun aspecte concret.

Tanmateix, ens plantejarem com va ser l'evacuació de tots aquells soldats ferits i el personal sanitari que van restar a Catalunya després dels acords de la conferència de Múnic. L'objectiu, doncs, és veure les xarxes d'evacuació que es van establir dintre del territori català, però també aquells hospitals als quals eren traslladats fora d'Espanya, tot i que no serà el nostre punt focal investigar els hospitals que, fora del territori espanyol, van acollir als internacionals ferits, sinó que seran anomenats com un punt de reagrupament dels ferits, un cop eren evacuats. Per tant, el propòsit és veure les línies d'evacuació i com es van distribuir pel territori i quines eren les complicacions a la que s'havien d'enfrontar els internacionals per sortir del país on havien estat ferits.

Finalment, un dels objectius necessaris per a la realització d'aquesta tesi doctoral, serà la creació d'unes llistes d'indexació de tots aquells brigadistes sanitaris, ferits i malalts que van restar en algun hospital internacional, situat a Catalunya, durant el període d'abril de 1938 i gener de 1939. Tanmateix, aquestes llistes s'acabaran ampliant als anys anteriors a l'evacuació i el trencament del front d'Aragó, donat que la presència de ferits o personal sanitari en algun hospital republicà, amb anterioritat a 1938, ens ajudarà a comprendre la relació de l'AME² amb la sanitat republicana i les vies d'evacuació de ferits del front d'Aragó fins a Llevant. A més, la realització d'aquestes llistes no només són un objectiu per si soles, sinó que alhora ens ajudaran a conèixer el total d'hospitals on van ser presents els brigadistes internacionals, sigui com a pacients o com a personal mèdic, ajudant-nos a conèixer l'abast real de la xarxa sanitària que van fer servir les Brigades Internacionals a Catalunya.

Per tant, l'objectiu d'aquestes llistes serà el de conèixer els noms, cognoms, unitats militars o oficis, nacionalitats, dates d'estada d'aquests internacionals a l'hospital, el possible ingrés o treball en altres centres mèdics republicans o per a internacionals i la font d'on surt aquesta informació. Amb això, doncs, no només coneixerem el nombre total aproximat de ferits, les seves nacionalitats i unitats militars, sinó també el total aproximat de pacients que va tenir cada centre hospitalari per a internacionals, sempre tenint en compte que mantindrem la hipòtesi que només van existir cinc grans centres hospitalaris per a internacionals.

² Aquestes sigles fan referència a l'Ajuda Mèdica Estrangera, de la qual explicarem més al llarg d'aquesta investigació.

2. Metodologia i tècniques d'investigació

La metodologia que s'amprarà, per a la realització d'aquesta investigació, serà la comparació de diferents fonts documentals i bibliogràfiques, per així poder confirmar les diferents hipòtesis plantejades i constatar la presència i relació d'aquesta xarxa sanitària internacional i republicana, a Catalunya, durant la Guerra Civil. Tot i això, també serà necessària la utilització de tot un seguit de procediments quantitatius com bé podrien ser la utilització de gràfiques, taules i mapes per comprendre la quantitat de centres hospitalaris brigadistes, les diferents tipologies, la quantitat de pacients per centre i el repartiment geogràfic pel territori català. Per aquesta raó, d'una banda, es durà a terme una consulta de fonts documentals tant presencials, a través de la documentació conservada als arxius, com en línia per a la consulta de documentació digitalitzada en l'àmbit internacional. A més, es consultaran bases de dades tant nacionals com internacionals i tota una sèrie de webs d'associacions o entitats dedicades a la conservació de la documentació brigadista i sanitària de la Guerra Civil.

Tanmateix, i abans d'aprofundir en la metodologia que emprarem, s'ha de deixar clar un aspecte clau per la comprensió d'aquesta tesi i és, precisament, la utilització de les fonts primàries. En aquest sentit, la font primària en la qual es basarà tota la investigació serà l'arxiu rus RGASPI això, però, no vol dir que no utilitzarem d'altres arxius o fonts primàries, sinó que la documentació clau per a comprendre i reconstruir l'estat dels internacionals a Catalunya es consultarà en aquest arxiu. En primera instància, es pot pensar que això pot comportar certes problemàtiques metodològiques per basar tota la investigació en un sol arxiu, però no podríem estar més errats. Per aquest motiu, quan ens encomanem a la investigació de les Brigades Internacionals, a Espanya, sabem on podem localitzar la major part de la documentació conservada, és a dir, a *l'Archivo General Militar de Ávila* o el *Centro Documental de la Memoria Histórica* de Salamanca, més tots els arxius locals i bases de dades que han anat apareixent al llarg dels últims deu anys. Aquestes fonts han estat bàsiques, al llarg de més de quaranta anys, per comprendre a les Brigades Internacionals, però no ens aporten més informació de la que ja han donat i han revisat els historiadors precedents.

Per aquesta raó, RGASPI és clau per comprendre a les Brigades Internacionals i la seva sanitat, quan la documentació conservada al país no pot aportar més informació. Tot i això, també s'ha de deixar clar que malgrat ser la base d'aquesta investigació, serà

contrastada i recolzada per tota la documentació ja existent i publicada en els últims anys, per poder-la ampliar i reconstruir el pas dels sanitaris i ferits internacionals. Tanmateix, RGASPI planteja moltes problemàtiques que veurem més endavant, motiu pel qual es consultaran tots els arxius locals i nacionals necessaris per a comprendre la sanitat internacional a Catalunya, però a causa de l'enorme volum documental de RGASPI, aquests quedaran en un segon pla.

Per aquest motiu, en primer lloc, tractarem l'estat de les fonts primàries, ja que seran l'element estructural clau de tota la investigació, aportant-nos nova informació i resolent els dubtes plantejats per les fonts secundàries. Aquestes fonts primàries les dividirem en tres apartats diferents, depenent el context geogràfic on se situïn els arxius que les custodien. D'una banda, podríem parlar de tots aquells arxius d'àmbit local i comarcal dintre de territori català on ens centrarem, principalment, en documents de tipus administratius, ja siguin del govern local (actes dels plens municipals, decrets, anuncis, llibres d'enterraments, etc.) o dels centres hospitalaris (entrades i sortides de pacients, administració del centre, etc.). També ens seran de molta utilitat totes aquelles fonts de tipus periodístic tant de l'àmbit local, comarcal o estatal fins i tot internacional, ja que ens poden aportar dades o imatges sobre centres hospitalaris dels quals no es tenia informació o es desconeixia que hi havia hagut brigadistes. Alguns d'aquests arxius locals més importants, fins al moment, serien l'arxiu comarcal de la Selva, pel fet que disposa de documents importantíssims sobre l'Hospital Internacional de Santa Coloma de Farners o l'arxiu Comarcal del Maresme, ja que en el seu llibre d'enterraments hi ha tota una relació dels brigadistes difunts de l'hospital internacional de Mataró.

S'ha de tenir en compte que aquests dos casos són excepcionals i que el que es pot trobar en aquests arxius locals no deixa de ser una petita petjada del pas dels brigadistes o de l'establiment d'algun tipus de centre sanitari i que, per tant, és necessària la superposició d'aquestes fonts amb les provinents d'arxius més grans, siguin nacionals o internacionals, per tal de reconstruir de manera fidedigna la realitat del moment. La relació d'arxius locals és extensa i tot i proporcionar una font d'informació molt valuosa, han de ser tractades amb cura, ja que presenten certes problemàtiques. Entre elles, destacar que molts cops les dades que aporten són parcials, a causa de la falta d'informació, sigui per pèrdua o pels errors que poden presentar a l'hora de transcriure la informació administrativa.

Seguidament, en l'àmbit estatal, tindríem tres grans arxius a consultar. Aquests centres serien, *l'Archivo General Militar de Ávila* on es poden localitzar 7 caixes, referents a les Brigades Internacionals, 117 caixes referents als Hospitals militars de la zona republicana i nacional i diferents caixes referents als hospitals de sang entre els quals apareixen centres mèdics de Lleida que en altres arxius locals no es poden localitzar. *L'Archivo Histórico Nacional* on podríem trobar documentació de Vicente Rojo sobre l'organització de la batalla de l'Ebre, documentació sobre l'ajuda de la Creu Roja durant la Guerra o documentació extreta del RGASPI. S'ha de dir que el tercer gran arxiu a consultar seria el *Centro Documental de la Memoria Histórica* que conserva també part de la documentació del RGASPI i de la Creu Roja. No només serien indrets importants a consultar per disposar de documentació internacional referent a brigadistes i a associacions o cossos sanitaris internacionals que van operar durant el període de Guerra Civil, sinó que són molt interessants per la informació que ens poden aportar sobre els hospitals militars on sabem que van ser atesos part d'aquests brigadistes. Per aquesta raó, seran un dels centres claus a tenir en compte i un dels pilars fonamentals per aquesta investigació.

Per tant, com es pot comprovar, l'arxiu més important a consultar seria *l'Archivo General Militar de Ávila*, però existeixen certs inconvenients que poden impedir consultar part de la documentació conservada, ja que alguns dels arxius citats anteriorment, com per exemple el *Centro Documental de la Memoria Histórica*, tenen catalogada la documentació com a "*secreto de estado*" impedit que es pugui consultar totalment. Tot i això, no és un problema tan greu, pel fet que alguns dels documents classificats d'aquesta manera són arxius procedents d'altres centres fora de l'estat espanyol i que, per tant, és factible que es puguin consultar en aquells països, com seria el cas de l'arxiu de la Creu Roja a Ginebre.

Dintre d'aquests arxius nacionals s'hauria de fer esment de dos grans arxius en línia que seran claus com a punt de partida per conèixer la llista actual de centres, tant brigadistes com republicans, i el nombre de pacients que es tenen comptabilitzats fins al moment. A més, també ens aporten bibliografia bàsica i la localització dels fons més importants sobre brigadistes. El primer arxiu digital a citar és el CEDOBI o *Centro de Estudios y Documentación de las Brigadas Internacionales* on es poden localitzar imatges sobre centres hospitalaris amb presència brigadista, llibres digitals sobre sanitat internacional i tota una relació de documentació procedent d'altres arxius com el *Centro Documental de*

la Memoria Histórica amb la relació de brigadistes que en van formar part, especificant nacionalitat, hospitals, etc. tot i que per a la comprensió de la sanitat internacional a Catalunya ens aporta molt poca informació.

El segon gran arxiu en línia, o millor dit base de brigadistes, és SIDBRINT o Sistema d'Informació Digital sobre les Brigades Internacionals. Aquesta base de dades, no només ens aporta informació sobre els brigadistes (llocs on van estar, noms reals, hospitals, etc.) sinó que, a més, ens aporta tota una relació d'arxius internacionals i bibliografia especialitzada sobre aquests. Tanmateix, tot i ser una gran base de dades que ens pot aportar moltíssima informació sobre els internacionals, hem de tenir molta cura en contrastar la informació que ens apareix SIDBRINT amb la resta de documentació i fonts primàries, ja que en alguns casos la informació presentada pot portar a confusions o concepcions errònies sobre els hospitals i els sanitaris. Tot i això, hem de remarcar que tant SIDBRINT com CEDOBI són dos bases de dades necessàries, no només per iniciar aquest treball, sinó que també, són claus per contrastar la nova informació que aparegui en arxius militars, internacionals o de centres hospitalaris.

Un cop exposades les principals tipologies d'arxius i bases de dades que s'estan consultant en l'àmbit local i nacional, passarem a citar aquells arxius de caràcter internacional. Però abans, haurem de tenir en compte un aspecte clau i és que existeixen gairebé tants arxius, centres o associacions que custodien documentació sobre les brigades, com nacionalitats van formar-ne part. És cert, que aquests arxius dependran d'una manera o una altra de la voluntat estatal o privada de cada país, però això no impedirà localitzar grans arxius estrangers on a més, es conserva gran part de la documentació necessària per a aquesta tesi. Per tant, els principals arxius internacionals que es consultaran seran, en primer lloc, el RGASPI o Arxiu Estatal Rus d'Història Sociopolítica, que és l'arxiu rus que conserva còpies i manuscrits originals i digitalitzats de l'administració brigadista referents als voluntaris internacionals, els hospitals, presons, centres de reclutament i bases que van establir per tot el territori, a més de disposar de tot un recull de premsa escrita i fotografies referents tant a persones, batalles o edificis. RGASPI, doncs, és un arxiu estatal rus que alberga milers de documents, però a nosaltres ens interessa el fons 545 on se situen els documents referents a les Brigades Internacionals i la Guerra Civil. Aquest fons està subdividit en sis OPIS, que organitzen la documentació i la subdivideixen en carpetes. Cada Opis pot custodiar centenars de carpetes que, alhora, guarden centenars de documents cadascuna. Per aquesta raó, al llarg d'aquesta tesi no deixarem de citar o parlar

de diferents OPIS, fent referència a l'apartat i carpeta on es guarda el document digitalitzat dels quals estem fent esmena.

Tot i això, tot i ser una de les principals fonts a consultar, ens planteja algunes problemàtiques com, per exemple, l'idioma, ja que tot el sistema està en rus i, per tant, la cerca de documents es complica. Tanmateix, els documents digitalitzats sí que estan principalment en anglès, francès o castellà. Una segona problemàtica seria l'accés a alguns documents, pel fet que no totes les carpetes són accessibles com per exemple les imatges de brigadistes i edificis que no són d'accés públic. A més a més, RGASPI presenta problemàtiques molt més greus per a la consulta d'informació, donat que és un arxiu poc fiable pel que fa a la seva accessibilitat, és a dir, és un arxiu voluble i susceptible de ser afectat pels problemes internacionals, com guerres o problemes diplomàtics, entre d'altres. Quan això succeeix, com és el cas dels darrers conflictes dels últims anys, l'arxiu deixa de funcionar per períodes de temps indeterminats, produint una gran incertesa a l'investigador en desconèixer quan podrà tornar a consultar la documentació i fins quan estarà disponible. A més a més, la mateixa documentació és canviant, ja que un document pot no mantenir la seva referència arxivística o duplicar-la depenent la quantitat de documents que contingui cada carpeta. Per aquesta raó, s'ha d'advertir a tot aquell lector d'aquesta investigació, que vulgui comprovar els documents citats en aquesta obra, que sigui molt conscient de les dificultats que comporta l'estudi de la documentació aquí allotjada i en conseqüència, tingui la paciència de buscar amb calma la imatge dels citats documents.

Un segon arxiu important és l'ALBA, que primer funciona com a base de dades de brigadistes de la XV brigada internacional i de personal internacional americà a Espanya, però que també conserva tot un seguit de documents textuais i gràfics. També a EUA, tindríem la *Taiment Library* que conserva una còpia, més o menys total, dels arxius conservats a RGASPI, a més de documents gràfics com noticiaris i films de l'època. A Europa, localitzaríem altres arxius de menor o major importància que també aportarien informació sobre els aspectes sanitaris. Aquests centres serien l'arxiu de la Creu Roja a Ginebre que ens permetrà ampliar i aclarir els aspectes sanitaris, pacients, centres i personal mèdic destinats a Catalunya durant la guerra, a més de tot un seguit de fotografies i documents relacionats que poden ajudar a aclarir algunes hipòtesis. El *Marx Memorial House* a Londres o el Döw a Viena són també exemples d'arxius europeus amb documents sobre les Brigades Internacionals, però que també custodien documents sobre

la lluita antifeixista. La principal problemàtica que poden presentar aquests dos últims arxius, és que no estan centrats únicament en els aspectes mèdics, sinó que tracten directament els brigadistes personalment i, per tant, s'ha de revisar persona per persona per poder extreure informació.

Així, doncs, no podem obviar la necessitat de tractar tota una sèrie de fonts secundàries com són els diccionaris sobre brigadistes. Aquestes fonts, no sempre són fiables i en alguns casos són parcials, motiu pel qual han de ser contrastades amb les fonts primàries. Tot i això, aquests diccionaris sobre brigadistes ens poden aportar una guia bàsica i fins i tot, noves línies d'investigació en situar als internacionals a certs hospitals, siguin brigadistes o republicans. S'ha de destacar que hi ha una gran varietat de diccionaris sobre brigadistes, dividits per països, i que en molts casos els engloben dintre del moviment antifeixista, durant el període d'entreguerres i la Segona Guerra Mundial, que es podran consultar a l'estat de la qüestió.

D'altra banda, hem de tenir en compte diverses problemàtiques metodològiques que apareixen en el moment d'investigar la sanitat de les Brigades Internacionals a Catalunya i que van més enllà de les mateixes fonts i la interpretació dels documents. En aquest sentit, hem de plantejar la gran dificultat que ens trobem quan s'ha d'identificar un hospital i localitzar geogràficament. És cert, que una de les premisses d'aquesta investigació és la de localitzar-lo i situar tots aquells hospitals que van ser per a internacionals o que van acollir a personal sanitari o ferits internacionals, però la seva localització pot arribar a complicar-se fins al punt de no comprendre la xarxa sanitària internacional, donada la multitud de fonts parcials que podem localitzar. En conseqüència, no és la manca d'informació la que ens complica la localització dels centres hospitalaris internacionals, sinó el volum de documentació i la seva interrelació. Per aquest motiu, en molts casos els centres on hi ha hagut presència internacional han quedat marcats i s'ha elaborat una llista concisa de tots els centres republicans citats per a futurs estudis, però també s'han dirimit les incògnites dels principals centres hospitalaris que restaven com a internacionals o no.

A més a més, en plena relació amb aquesta problemàtica ens sorgeix una altra i és aclarir quins hospitals eren internacionals i quins eren republicans, aspecte que tenim molt interioritzat quan parlem de les Brigades Internacionals. En aquest sentit, sempre se'ns ha parlat del fet que els internacionals disposaven de la seva pròpia xarxa sanitària i dels seus hospitals, però amb la realització d'aquesta tesi s'ha plantejat la necessitat de

substituït el terme “hospitals internacionals” per “hospitals per a internacionals”. Veiem, doncs, que és una modificació molt lleu, però amb una gran connotació que pot canviar la concepció de la xarxa sanitària militar durant la Guerra Civil, pel que fa a les Brigades Internacionals. Per aquesta raó, tot i que recolzarem l'ús del terme “hospitals per a internacionals”, en detriment de l'ús “d'hospital internacional”, ens referirem a ells com a hospitals internacionals, per mantenir un cert lligall narratiu i relació amb la resta d'investigadors, però sempre remarcant la seva falta d'independència.

D'altra banda, aplicarem una metodologia quantificable basada en la creació d'unes llistes, primer dels centres hospitalaris republicans que van acollir a internacionals i després de tots aquells internacionals siguin ferits, personal sanitari, administratiu o del comissariat que va formar part del Servei Sanitari Internacional. Per aquesta raó, per a la realització d'aquestes llistes, ens hem centrat en totes les fonts primàries localitzades, siguin del RGASPI o d'arxius locals, però també a partir de la base de dades de SIDBRINT. Entre totes aquestes fonts, podem crear unes llistes aproximades de tots els internacionals ferits i sanitaris que van restar a Catalunya entre 1936 i 1939, sempre tenint en compte que la major part dels noms ens apareixeran a partir de l'abril de 1938. Així, doncs, amb aquestes llistes no només podrem saber la quantitat d'internacionals, sinó també les seves unitats militars, professions (en el cas dels sanitaris), les dates en les quals van estar hospitalitzats i la relació entre centres mèdics, a causa de les evacuacions des del front o del moviment entre hospitals.

En aquest mateix sentit, hem de tenir en compte certes característiques de les llistes, en primer lloc, els noms, seran escrits en majúscules per facilitar la seva lectura, però també per facilitar la cerca en futures investigacions i la correcció dels noms quan es puguin comparar amb altres fonts. Així, doncs, en aquesta investigació no ens hem centrat a localitzar els noms reals o arribar a la claredat més gran possible, ja que això seria propi d'una altra investigació. Per aquesta raó, tot i que no és un canvi metodològic, sí que crec que és important tenir-lo en compte dintre dels aspectes estilístics i de comprensió de les llistes. Pel que fa a la resta, tant la brigada, divisió, professió, nacionalitat i hospitals, seran escrits seguint les normes ortogràfiques. Tot i això, cal destacar que per reduir la mida d'aquestes llistes els cinc grans hospitals seran citats com: Hospital de Mataró, Hospital de Vic, Hospital de Santa Coloma de Farners, Hospital de Moià i Hospital de S'Agaró, eliminant la paraula internacional, per la falta d'espai.

Tanmateix, en el cas de la taula número 2, que fa referència a l'hospital de Lleida, no hem especificat els noms dels brigadistes que aquí van ser hospitalitzats, per temes de protecció de dades amb l'arxiu de l'hospital de Sant Pau. A més a més, veurem com en el cas de l'hospital de Lleida hem hagut de duplicar el centre mèdic, creant la taula número 18, ja que desconexem si era el mateix centre hospitalari que la primera taula.

D'altra banda, pel que fa a les gràfiques, s'ha de destacar que només es faran gràfiques dels cinc grans hospitals per a internacionals i, d'aquests cinc, només d'aquells dels quals disposem de dades d'entrades i sortides dels pacients o del total del personal que hi va prestar servei. En aquest sentit, en la majoria dels casos especificarem les dates, però en el cas de Santa Coloma de Farners, l'annex 26, ho farem per mesos, ja que la quantitat de dades supera la capacitat de creació d'una gràfica.

Finalment, pel que fa als capítols d'aquesta investigació, hem de destacar que excloent els primers capítols, és a dir, l'1, 2, 3, 4 i 5 que fan referència a la formulació del problema d'investigació, metodologia i estat de la qüestió, introducció històrica a les Brigades Internacionals i la creació de la sanitat internacional a Albacete, respectivament, la tesi, pròpiament dita, s'inicia al capítol 6 fins al capítol 13, que són les conclusions, deixant els capítols 14, 15 i 16 per la bibliografia, els annexos i les taules. En aquest sentit, doncs, el capítol 5 tot i que parlem de les brigades, del sistema sanitari i de la solidaritat internacional, no és més que un estat de la qüestió basada en les investigacions de la resta d'historiadors que s'han centrat en la sanitat internacional entorn de la base d'Albacete, Múrcia, València, Castella-La Manxa i Madrid. Per aquesta raó, podem dir que la tesi s'inicia al capítol 6, ja que és a partir d'aquí quan comencem a parlar de Catalunya i fem servir les fonts primàries i secundàries per desenvolupar les hipòtesis plantejades als primers capítols.

3. Estat de la qüestió

La sanitat de les Brigades Internacionals no ha estat un tema massa tractat monogràficament, sinó que, normalment, si ens fixem en obres de producció internacional o nacional, s'engloba dintre d'estudis més amplis sobre les brigades, sent un mer apunt limitant-se a enumerar les principals característiques i personalitats més destacades que van ocupar cadascun d'aquests centres, fos com a pacient o com a sanitari. És lògic, doncs, que trobem bibliografia on aquests hospitals són tractats a partir de les biografies de metges o pacients, com els simples espais on van treballar o ser atesos, però interessant a l'hora de conèixer els moviments que existien entre centres hospitalaris o els diferents fets que van viure en ells. A més, la sanitat internacional, a Catalunya, no ha deixat de ser entesa com una conseqüència de la batalla de l'Ebre i és comprensible que puguem trobar estudis monogràfics sobre la batalla que incorporin els aspectes sanitaris de les brigades, ja que, al cap i a la fi, no deixa de ser una conseqüència de la guerra. Per aquesta raó, trobarem obres on no només podrem extreure informació sobre alguns aspectes sanitaris, sinó també sobre la seva evacuació, a mitjan octubre del 1938, que no deixa d'estar relacionat amb la sanitat, a causa de les complicacions que comportava el trasllat de ferits als seus països d'origen, sempre que fos possible.

D'altra banda, d'aquesta línia bibliogràfica més generalista, ens haurem d'apropar a la producció bibliogràfica local, ja que, al cap i a la fi, allò que normalment anomenen microhistòria és el que ens pot aportar més informació. Normalment, aquesta producció local sol estar basada en tota la documentació que es va produir durant l'estada de les brigades en cadascun dels pobles on van establir posicions militars de defensa, camps d'instrucció, hospitals o bases militars. Tanmateix, la major part d'aquesta documentació no deixen de ser documents institucionals dels governs municipals, però alguns dels municipis catalans tenen la sort de comptar amb arxius on conserven una petita part dels documents produïts per aquests centres brigadistes, com ara els hospitals.

Per aquesta raó serà necessari dividir la bibliografia existent en sis àmbits diferents. En primer lloc, haurem de centrar-nos en totes aquelles obres de caràcter general on podem trobar alguna menció a la sanitat internacional, sigui en l'àmbit català o espanyol. En segon lloc, serà clau tractar les monografies sobre aspectes sanitaris i altres documents que per les seves característiques ens aportin informació sobre hospitals, metges o pacients. En tercer lloc, les biografies de personalitats mèdiques i combatents, que tot i

formar part de grans diccionaris o obres recopilatòries, ens són interessants per localitzar a ferits i personal sanitari. En quart lloc, no podrem deixar de citar tota aquella producció bibliogràfica sobre la batalla de l'Ebre que incorpori aspectes sanitaris dels internacionals i dels republicans. En cinquè lloc, per a l'estudi de la sanitat de les Brigades Internacionals, a Catalunya, és clau estudiar la producció bibliogràfica local per conèixer els principals hospitals i centres sanitaris. Finalment, en sisè lloc, també hauríem de destacar tota una sèrie d'obres de caràcter purament recopilatori, a tall de diccionari, de soldats i sanitaris internacionals.

En primer lloc, haurem de citar les obres de caràcter més general, que fan referència directa a les Brigades Internacionals, però que no tracten la sanitat o no és el seu tema principal, és a dir, haurem de destacar aquelles obres de caràcter general on podem trobar alguna menció a la sanitat internacional, sigui en l'àmbit català o espanyol. En aquest sentit, podrem citar textos com els de Víctor Hurtado "*Atlas de la Guerra Civil española, las Brigadas Internacionales*"³, Jaume Claret, "*Breve historia de las Brigadas Internacionales*"⁴, Serge Alternès i Alec Wainman., "*Live Souls: fotos inèdites de la Guerra Civil*"⁵, Luis Durán Aguilera "*Orígenes de las Brigadas Internacionales*"⁶, Francisco Javier López Jiménez "*Las fuentes: los expedientes de brigadistas internacionales conservados en el Archivo General Militar de Guadalajara*"⁷, José Luís Martín, "*Territori Capital la Guerra Civil a Catalunya, 1937-1939*"⁸, Lourdes Prades "*Sistemas de información digital sobre las Brigadas Internacionales*"⁹ i "*Hablamos*

³ HURTADO, V., *Atlas de la Guerra Civil española, Las brigadas Internacionales*. Barcelona, ed. DAU, 2013.

⁴ CLARET, J., *Breve historia de las brigadas Internacionales*, ed. Catarata, Madrid, 2016.

⁵ ALTERNÈS, S., *Live Souls: fotos inèdites de la Guerra Civil*. Alec Wainman, ed. Ajuntament de Barcelona, Barcelona, 2016.

⁶ DURÁN AGUILERA, L., *Orígenes de las Brigadas Internacionales*, ed. Editora Nacional, Madrid, 1974.

⁷ LÓPEZ JIMÉNEZ, F. J., *Las fuentes: los expedientes de brigadistas internacionales conservados en el Archivo General Militar de Guadalajara*. A: MATILDE, E., REQUENA, M., *Al lado del gobierno republicano: los brigadistas de Europa del Este en la guerra de España*, ed. Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha, Cuenca, 2009.

⁸ MARTÍN, J. L., *Territori Capital la Guerra Civil a Catalunya, 1937-1939*. A: *Afers: fulls de recerca i pensament*, 2015, Vol. 30, núm. 82, p. 668-670.

⁹ PRADES, L., *Sistemas de información digital sobre las brigadas Internacionales*, ed. Universidad de Castilla-La Mancha, Cuenca, 2012.

diferentes idiomas, pero una misma lengua: Multilingüismo y pedagogías en las Brigadas Internacionales”¹⁰, Xavier Pujades i Carles Santacana., “*L'altra olimpíada: Barcelona '36: esport, societat i política a Catalunya (1900-1936)*”¹¹, Ronald Radosh, Mary R. Habeck i Grigory Sevastianov, “*España traicionada (Stalin y la Guerra Civil)*”¹², Manuel Requena Gallego “*La Guerra Civil española y las Brigadas Internacionales*”¹³, Isidro Sánchez Sánchez “*Las Brigadas Internacionales: 80 años después*”¹⁴, Josep Sánchez Cervelló “*El Pacte de la no intervenció: la internacionalització de la Guerra Civil Espanyola*”¹⁵ i “*Las Brigadas Internacionales: nuevas perspectivas en la historia de la Guerra Civil y del exilio*”¹⁶, Queralt Solé “*Els morts clandestins, Les fosses comunes de la Guerra Civil a Catalunya (1936-1939)*”¹⁷, César Vidal “*Las Brigadas Internacionales*”¹⁸, Manuel Requena Gallego i Lourdes Prades Artigas “*Las Brigadas Internacionales*”.¹⁹ D'altres obres importants són les de Vincent Brome “*The international Brigades in Spain*”²⁰, Jacques Delperrie “*Les Brigades Internationales*”²¹, Luigi Longo “*Las Brigadas Internacionales*”²²

¹⁰ NAYA ORTEGA, R., PRADES ARTIGAS, L., *Hablamos diferentes idiomas, pero una misma lengua: Multilingüismo y pedagogías en las Brigadas Internacionales*, ed. UCA, Cádiz, 2023.

¹¹ PUJADES X., SANTACANA C., *L'altra olimpíada: Barcelona '36: esport, societat i política a Catalunya (1900-1936)*, ed. Llibres de l'Índex, Barcelona, 1990.

¹² RADOSH, R., ABECK M.R., H, SEVASTIANOV, G., *España traicionada (Stalin y la Guerra Civil)*, ed. Planeta, Barcelona, 2002.

¹³ REQUENA GALLEGU, M., *La Guerra Civil española y las Brigadas Internacionales*, ed. Ediciones de la Universidad de Castilla-La-Mancha, Cuenca, 1998.

¹⁴ SÁNCHEZ SÁNCHEZ, I., *Las Brigadas Internacionales: 80 años después*, ed. Instituto de Estudios Albacetenses “Don Juan Manuel”: CEDOBI, Albacete, 2019.

¹⁵ SÁNCHEZ CERVELLÓ, J., *El Pacte de la no intervenció: la internacionalització de la Guerra Civil española*, ed. Publicacions URV, Tarragona, 2009.

¹⁶ SÁNCHEZ CERVELLÓ, J., *Las Brigadas Internacionales: nuevas perspectivas en la historia de la Guerra Civil y del exilio*, ed. Publicacions Universitat Rovira i Virgili, Tarragona, 2015.

¹⁷ SOLÉ, Q., *Els morts clandestins, Les fosses comunes de la Guerra Civil a Catalunya (1936-1939)*, ed. Afers, Barcelona, 2008.

¹⁸ VIDAL, C., *Las Brigadas Internacionales*, ed. Espasa-Calpe, Madrid, 1999.

¹⁹ REQUENA GALLEGU, M., M. PRADES ARTIGAS, L., *Las Brigadas Internacionales. A: Studia historica. Historia contemporánea*, 2014, núm. 32, p. 181-195.

²⁰ BROME, V., *The international Brigades Spain 1936-1939*, ed. Heinemann, London, 1968.

²¹ DELPIERRE DE BAYAC, J., *Les Brigades Internationales*, ed. Fayard, Paris, 1968.

²² LONGO, L., *Las Brigadas Internacionales en España*, ed. Era, México, 1996.

També haurem de destacar les obres de Santiago Álvarez, titulades “*Los comisarios políticos en el ejército popular de la república*”²³, “*La guerra de España y las Brigadas Internacionales*”²⁴ o “*Historia política y militar de las Brigadas Internacionales*”²⁵ que ens aporta informació i textos transcrits sobre la història dels internacionals i els serveis del comissariat que, com veurem, estaran en plena relació amb el servei sanitari. Tot i això, cal remarcar que aquestes, no són obres que aportin necessàriament informació sobre sanitat, però sí que poden proporcionar-nos informació bàsica sobre els moviments i dates de les brigades, durant la guerra, ja que en si són obres de caràcter general.

En aquest sentit, una de les obres claus per a l'estudi de les brigades, en l'àmbit espanyol, és la d'Andreu Castell “*Las Brigadas Internacionales de la guerra de España*”²⁶, una obra centrada, principalment, en la composició i les diferents batalles on van participar les brigades, però que també se centra en aspectes sanitaris. En aquest apartat, podem dir que Castells, fa tota una enumeració dels hospitals que van pertànyer a les brigades, on se situaven i els anys de funcionament amb tota una llista dels principals metges i personal sanitari. És una obra de caràcter generalista, però que ens pot aportar informació que, tot i això, ha de ser contrastada amb fonts, ja que en molts casos cita centres mèdics dels quals no hi ha constància actualment i que, per tant, han de ser tractada amb cert visió crítica.

Tanmateix, a part d'aquests textos o llibres, tenim el de Giles Tremlett “*Las Brigadas Internacionales: Fascismo, Libertad y la Guerra Civil Española*”²⁷ que és una de les obres més modernes que s'han dut a terme sobre les Brigades Internacionals, però tot i la seva importància, s'ha de dir que no tracta en profunditat la sanitat internacional i, per tant, tot i ser una obra de consulta indispensable per conèixer la història de les brigades, no ens permet conèixer la xarxa sanitària en profunditat.

²³ ÁLVAREZ S., *Los comisarios políticos en el ejército popular de la República: Aportaciones a la historia de la Guerra Civil española (1936-1939)*, ed. Ediciós do Castro, A Coruña, 1989.

²⁴ ÁLVAREZ, S., *La guerra de España y las Brigadas Internacionales*. 1988.

²⁵ ÁLVAREZ, S., *Historia política y militar de las Brigadas Internacionales*, Compañía Literaria, Madrid, 1996.

²⁶ CASTELLS, A., *Las Brigadas Internacionales de la guerra de España*, ed. Ariel, Esplugues del Llobregat, 1974.

²⁷ TREMLETT, G., *Las Brigadas Internacionales: Fascismo, Libertad y la Guerra Civil Española*, ed. Debate, Barcelona, 2021.

Finalment, hauríem de citar l'obra de Manuel González Moreno-Navarro, titulada "*Las Brigadas Internacionales: su paso por Cataluña*".²⁸ Aquest estudi és l'únic dedicat, en l'actualitat, a la presència de les Brigades Internacionals a Catalunya i un dels pocs que disposa de tot un capítol dedicat a la sanitat internacional, desenvolupant els principals hospitals dels quals, fins al 2009, es disposava d'informació. Per tant, aquesta serà una obra clau per desenvolupar aquest estudi, ja que no només tracta els centres sanitaris, sinó també els centres de recuperació i presons des de l'arribada, l'any 1938, fins a les evacuacions i la retirada de les tropes.

Tanmateix, com a punt final d'aquest primer apartat, hauríem de citar els films produïts durant la Guerra Civil i els estudis sobre aquests duts a terme per Magí Crusells, titulats "*Las Brigadas Internacionales en la pantalla*"²⁹ i "*La imagen cinematográfica: Los noticiarios y documentales británicos sobre las Brigadas Internacionales*"³⁰. Dos estudis que junt amb els films "*Heart of Spain*"³¹, "*The spanish earth*"³², "*Volunatrios de la Libertad*"³³ i "*L'Espagne vivra*"³⁴ ens poden aportar fonts de l'època i els punts de vista sobre alguns aspectes sanitaris, ja que majoritàriament seran punts de vista socials o polítics, però, així i tot, ens seran d'utilitat.

En segon lloc, hem de tractar les monografies sobre aspectes sanitaris i altres documents que per les seves característiques ens aporten informació sobre hospitals, metges o pacients. En aquesta línia, tenim l'obra de José Ramón Navarro Carballo que el 2007, va fer un petit article, a tall de recapitulació, del seu estudi titulat "*La sanidad de las*

²⁸ GONZÁLEZ, M., *Las Brigadas Internacionales (Guerra Civil Española 1936-1939): su paso por Catalunya*, ed. PPU, Barcelona, 2009.

²⁹ CRUSELLS, M., *Las Brigadas Internacionales en la pantalla*, ed. Universidad de Castilla-La Mancha, Ciudad Real, 2001.

³⁰ CRUSELLS, M., *La imagen cinematográfica: Los noticiarios y documentales británicos sobre las Brigadas Internacionales*. A: R. CELADA A., PASTOR D. i LÓPEZ R. M. (eds), *Las Brigadas Internacionales: 70 años de memoria històrica*, ed. Amarú, Salamanca, 2007.

³¹ KLINE, H., KORVIN, C. (dir), *Heart of Spain* (documental). Canadà, Canadian Broadcasting Corporation (CBC), 1937.

³² SHUMLIN, H. (Productor), IVENS, J. (dir), *The spanish earth* (Film propagandístic). Estats Units d'Amèrica, Contemporary Historians Inc, 1937.

³³ AA.VV., *Voluntarios de la libertad*, 1938.

³⁴ CARTIER-BRESSON, H. (dir.), *L'Espagne vivra* (documental). França, Secours populaire française, 1939.

Brigadas Internacionales”³⁵ o la de Carles Brasó, “*La cooperación sanitaria internacional en España y China 1936-39*”³⁶. Tot i això, també s'hauria de citar l'estudi de Jim Fyrth que seria, d'entre totes, la que més informació aportaria, ja que se centra en el moviment de solidaritat a Anglaterra i els metges que van venir al país. De la mateixa manera, l'obra del Comitè Soviètic també proporcionaria moltíssima informació, pel fet que està dividida per països i l'ajuda militar i sanitària que van aportar. En l'àmbit internacional, tindríem les obres de Jim Fyrth “*The signal was Spain: The aid movement in Britain 1936-39*”³⁷ i “*La solidaridad de los pueblos con la República española 1936-39*”³⁸ publicada pel *Comité Soviético*. Tots aquests estudis ens aportarien informació sobre les zones, les batalles i les principals nacionalitats que van participar, però rarament tracten el tema de la sanitat. En aquesta mateixa línia, tindríem a Learn Walter amb “*American Medical support for Spanish Democracy 1936-1939*”³⁹ que no és una obra com a tal, sinó un congrés anual de l'associació americana d'història de la medicina, però que mereix ser citat.

A més a més, hauríem de destacar l'obra de Tzvetan Angelov Kristanov més conegut com a Oskar Telge, cap major del Servei Sanitari Internacional. El seu estudi “*ISPANIJA! Ispanija! Iz prezhivyanoto v internacionalnite brigadi i sanitarnata im sluzhba v Ispannia*”⁴⁰ no deixa d'estar centrat en períodes anteriors al 1938 i en espais geogràfics que no excedeixen la línia d'investigació proposada, a més d'haver d'insistir en la visió

³⁵ NAVARRO, J. R., La sanidad de las Brigadas Internacionales. A: CELADA, A. R., PASTOR, D. i LÓPEZ, R. M., eds., *Las Brigadas Internacionales: 70 años de memoria histórica*, ed. Amarú, Salamanca, 2007.

³⁶ BRASÓ BROGGI, C., La cooperación sanitaria internacional en España y China, 1936-1939. El caso de los “médicos españoles”. A: HERRERA-FELIGRERAS A., CHEN CHAIO-IN, SAYOLS J., CRESPIÑ M., BRASÓ C., *España y China 1937-2017: 80 Aniversario del Internacionalismo Antifascista*, ed. Comares, Granada, 2017.

³⁷ FYRTH, J., *The signal was Spain: The aid movement in Britain 1936-39*, ed. Lawrence and Wishart Limited, London, 1986.

³⁸ COMITÉ SOVIÉTICO DE VETERANOS DE GUERRA, *La solidaridad de los pueblos con la República española, 1936-1939*, ed. Progreso, Moscú, 1974.

³⁹ WALTER J. L., *American Medical Support for Spanish Democracy, 1936-1938*. A: BIRN, A. E., BROWN, T. M., *Comrades in Health: U.S. Health Internationalists, Abroad and at Home*, ed. NJ: Rutgers University Press, New Brunswick, 2013.

⁴⁰ KRISTANOV, T. A., *ISPANIJA! Ispanija! Iz prezhivyanoto v internacionalnite brigadi i sanitarnata im sluzhba v Ispannia*, ed. Durzhavno Voennno Izdatelstvo, Sofiis, 1966.

crítica per la possible càrrega ideològica i idealització donat que era ell el director general. A més, no s'ha d'oblidar que l'estudi està escrit en llengua búlgara, tot i que algunes parts sí que estarien en espanyol.⁴¹ Tot i això, no deixa d'atraure'ns, ja que pot ser una peça clau per entendre si els sistemes de treball, que ja s'estaven utilitzant a Madrid, Terol, Albacete, etc., es van posar en marxa a Catalunya. De la mateixa manera, no podríem deixar de citar a Farah Mendlesohn amb una esplèndida obra titulada "*Quaker Relief Work in the Spanish Civil War*"⁴² on ens il·lustrat tota la feina duta a terme pels Quàquers durant la Guerra Civil.

La següent referència seria per l'obra de José Ramón Navarro Carballo "*La sanidad en las Brigadas Internacionales*"⁴³, un estudi dedicat completament a la sanitat de les Brigades Internacionals i els aspectes polítics i militars que van influir-hi. Tot i això, tot i centrar-se en la sanitat i dedicar un capítol a Catalunya, s'ha de dir que no deixa de ser una obra parcial, ja que únicament enumera els principals centres i els localitza en un mapa, centrant el seu interès en l'arribada i l'evacuació dels pacients. Per tant, és un llibre que pot ser pres com a font per consultar noms de centres o la seva possible localització, però que en cap moment pot ser pres com a guia bàsica a seguir, ja que manca molta informació. En aquesta mateixa, línia tindríem l'obra Francisco Guerra "*La medicina en el exilio republicano*"⁴⁴ un llibre realment ampli, que tot i el seu títol no es refereix, únicament, a l'exili dels sanitaris, sinó tot el contrari. Gran part d'aquesta obra se centra en els sanitaris represaliats per les tropes nacionals i la vida d'aquests sanitaris durant la guerra, tant espanyols com internacional, sent, doncs, un document interessantíssim per l'estudi de la sanitat brigadista, ja que divideix els sanitaris entre els diferents països de procedència i d'exili, tot i que cal destacar que no només parla dels sanitaris, sinó de tots aquells professionals dedicats a la salut tant humana com animal.

⁴¹ No ha estat possible accedir a aquesta obra en concret però coneixem la seva existencia gràcies a RODRIGUEZ, F., *Bibliografía de las brigadas internacionales y de la participación de extranjeros a favor de la república (1936-1939)*. A: *Instituto de estudios albacetenses "Don Juan Manuel"*, 2006, núm. 1125, p. 662-663.

⁴² MENDLESOHN F., *Quaker Relief Work in the Spanish Civil War*, ed. Edwin Mellen Pr, New York, 2002.

⁴³ NAVARRO CARBALLO, J. R., *La Sanidad en las Brigadas Internacionales*, ed. Servicio de Publicaciones del Estado Mayor del Ejército, Madrid, 1989.

⁴⁴ GUERRA, F., *La medicina en el exilio republicano*, ed. Universidad de Alcalá, Alcalá de Henares, 2003.

L'obra de Carles Hervás i Puyal, *“La xarxa Hospitalària a Catalunya durant la Guerra Civil”*⁴⁵ serà un dels principals estudis a utilitzar, ja que primer se centra, únicament, en l'àmbit sanitari català, però sobretot en aquells centres mèdics republicans. Aquesta obra disposa d'un apartat dedicat a la sanitat brigadista a Catalunya, però no deixa de ser un mer apunt, pel fet que únicament cita els centres i els engloba dintre del sistema sanitari durant la batalla de l'Ebre. Per aquesta raó, és una obra important a tenir en compte per comprendre el sistema hospitalari durant aquesta batalla, però no per conèixer completament els hospitals internacionals.

De la mateixa manera, no podem deixar de citar l'obra de Josep Mª Massons *“Historia de la sanidad militar española”*⁴⁶. Aquest és un estudi dividit en quatre volums, dels quals ens interessa, principalment, el segon volum que està dedicat a la Guerra Civil. A més, dedica tot un apartat a la sanitat internacional, però només una petita part a Catalunya, igual que la majoria de les obres localitzades. En general, tant aquesta obra de Massons com la resta d'obres, a excepció de la de Manuel González Moreno, són obres de caràcter general amb petits capítols dedicats a les Brigades Internacionals i més petits encara per a la sanitat a Catalunya.

Altres obres a tenir en compte, dins d'aquesta línia de la sanitat de les Brigades Internacionals o de la sanitat durant la batalla de l'Ebre, són els estudis de Manuel Requena Gallego, *“La sanidad en las Brigadas Internacionales”*⁴⁷ qui també té l'obra titulada *“La retirada de las Brigadas Internacionales de la Guerra Civil española”*⁴⁸. Aquest autor és important, ja que ens apropa a un sistema sanitari, metges i pacients internacionals, des de l'arribada fins a la retirada, d'una manera àmplia, sense entrar en estudis de cas tot i que sí que se centra en la zona de València. En aquesta mateixa línia, trobaríem a Francisco Fuster Ruiz amb *“El servicio de sanidad de las Brigadas*

⁴⁵ HERVÁS, C., *La xarxa hospitalària a Catalunya durant la Guerra Civil (1936-1939)*, ed. PAHCS, Manresa, 2014.

⁴⁶ MASSONS, J. M^a., *Historia de la sanidad militar española*, ed. Pomares-corredor, Barcelona, 1994.

⁴⁷ REQUENA, M., SEPÚLVEDA, Mª R. (Coord.), *La sanidad en las brigadas Internacionales*, ed. Universidad Castilla-La-Mancha, Cuenca, 2006.

⁴⁸ REQUENA, M., *La retirada de las Brigadas Internacionales de la Guerra Civil Española*. A: SÁNCHEZ, J., AGUDO, S. J., *La batalla del Ebro: perspectivas y balance: actas del congreso internacional de historia, la batalla del Ebro, 70 años después*. Vol. 1, ed. Arola, Tarragona, 2011.

Internacionales”⁴⁹ que és una actualització i ampliació de l’obra de Manuel Requena i que de la mateixa manera, tracta la sanitat d’una manera àmplia, establint un sistema sanitari i unes formes d’actuar, en línies generals, que deixen de banda al possible sistema que es va establir a Catalunya. A més, pel que fa a la sanitat internacional, hem de destacar l’obra de 1937 de Dino Fienga, “*L’oeuvre de la santé militaire en Catalogne*”⁵⁰ que tot i ser de l’època de la Guerra Civil i considerar-la una font d’arxiu, m’ha semblat adient presentar-la en aquest estat de la qüestió.

D’altra banda, normalment, s’acostuma a parlar tant de les brigades com dels seus serveis mèdics i de l’ajuda a Espanya, com a exclusivament occidental, però no podem oblidar que tot i que els occidentals van ser una gran majoria, també hi van participar moltes altres nacionalitats, entre ells, els asiàtics. En aquest sentit, tenim l’estudi de Hwei-Ru Tsou i Lent Sou “*Los brigadistas chinos en la Guerra Civil, la llamada de España (1936-1939)*”⁵¹ que no només tracta els brigadistes xinesos, que van participar a la guerra, sinó també de tot el personal sanitari. Sobre aquesta mateixa participació xinesa a les brigades, tenim l’obra de Carles Brasó Broggi “*Los médicos errantes: de las Brigadas Internacionales y la revolución china a la guerra fría*”⁵² que tracta la participació sanitària internacional, més enllà de la Guerra Civil Espanyola, i les connexions que es van establir després de la guerra a la Xina. Finalment, l’article de Gaby Ersler Sichon “*Les médecins des deux guerres: Espagne 1936-1939. Chine 1939-1945*”⁵³ sobre la continuïtat del personal sanitari internacional a la guerra de la Xina.

Tanmateix, també hem de citar l’obra d’Àngel Beneito “*La cooperació sanitària internacional durant la Guerra Civil espanyola*”⁵⁴ centrada en l’ajuda rebuda, per tots els

⁴⁹ FUSTER, F., *El servicio de Sanidad de las Brigadas Internacionales*, ed. Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha, Albacete, 2018.

⁵⁰ FIENGA, D., *L’oeuvre de la santé militaire en Catalogne*. París, 1937.

⁵¹ TSOU, H., SOU L., *Los brigadistas chinos en la Guerra Civil, la llamada de España (1936-1939)*, ed. Cataracta, Madrid, 2013.

⁵² BRASÓ BROGGI, C., *Los médicos errantes: de las Brigadas Internacionales y la revolución china a la guerra fría*, ed. Crítica, Barcelona, 2022.

⁵³ SICHON, G. E., *Les médecins des deux guerres: Espagne 1936-1939. Chine 1939-1945*. A: *Matériaux pour l’histoire de notre temps*, 1990, núm. 19, p. 57-64.

⁵⁴ BENEITO, LLORIS, A., *La cooperació sanitària internacional durant la Guerra Civil Espanyola*. A: AZNAR SOLER, M., BARONA, J. LL., NAVARRO NAVARRO, J., *València, capital cultural de la*

països occidentals, a través dels seus comitès nacionals i de la Central Sanitària Internacional. A més, tot i que no entra dintre del nostre espai geogràfic d'estudi, hem de citar les obres titulades “*La Ayuda escandinava y el hospital sueco-noruego de Alcoi*”⁵⁵ “*El Hospital Sueco Noruego de Alcoi durante la Guerra Civil española*”⁵⁶ del mateix autor i que tracta sobre l'establiment i funcionament del centre sanitari internacional d'Alcoi i la de Gema Ballester i Àngel Beneito titulat “*L'Hospital “Sueco-Noruego” d'Alcoi durant la Guerra Civil Espanyola: un exemple de Solidaritat*” sobre el mateix hospital.⁵⁷

Dintre d'aquesta mateixa temàtica, podríem parlar d'Esteban González i Rosa Ríos “*Brigadistas sanitarios en la guerra de España. De la solidaridad internacional a los campos nazis*”⁵⁸ que ens parla de l'evolució de l'ajuda internacional des de la Guerra Civil fins a la Segona Guerra Mundial, és a dir, on van anar a parar els sanitaris i milicians després de la derrota republicana o l'obra de Rubén Mirón-González “*La asistencia sanitaria a los heridos y enfermos del exilio republicano español en Francia: de la improvisación inicial a los campos de concentración (enero-septiembre 1939)*”⁵⁹ més centrada en l'assistència sanitària a França dels exiliats republicans igual que la de Francisco Guerra “*La medicina en el exilio republicano*”⁶⁰ Aquestes dues obres, tot i estar centrades en els republicans, estan en plena relació amb la sanitat internacional, ja que

República (1936-1937): Congrés Internacional, ed. Servei de Publicacions de la Universitat de València: Sociedad Estatal de Conmemoraciones Culturales, València, 2008.

⁵⁵ BENEITO, LLORIS, A., *La Ayuda escandinava y el hospital sueco-noruego de Alcoi*. A: REQUENA, M., SEPÚLVEDA, Mª R. (Coord), *La sanidad en las brigadas Internacionales*, ed. Universidad Castilla-La Mancha, Cuenca, 2006.

⁵⁶ BENEITO, LLORIS, A., *El Hospital Sueco Noruego de Alcoi durante la Guerra Civil española*, ed. Visual producciones, Alcoi, 2004.

⁵⁷ BALLESTER, G., BENEITO, A., *L'Hospital “Sueco-Noruego” d'Alcoi durant la Guerra Civil Espanyola: un exemple de Solidaritat*, ed. L'Ullal, Xàtiva, 2009.

⁵⁸ GONZÁLEZ LÓPEZ, E., RÍOS CORTÉS, R., *Brigadistas sanitarios en la guerra de España. De la solidaridad internacional a los campos nazis*. A: HIGUERAS, E., LÓPEZ VILLAYERDE, Á. L., NIEVES CHAVES, S., *El pasado que no pasa. La Guerra Civil Española a los ochenta años de su finalización*, ed. Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha, Cuenca, 2020.

⁵⁹ MIRÓN-GONZÁLEZ, R., *La asistencia sanitaria a los heridos y enfermos del exilio republicano español en Francia: de la improvisación inicial a los campos de concentración (enero-septiembre 1939)*. A: *Asclepio. Revista de Historia de la Medicina y la ciencia*, 2018, núm. 70 (2), julio-diciembre, p. 234.

⁶⁰ GUERRA, F., *La medicina en el exilio republicano*, ed. Universidad de Alcalá, Alcalá de Henares, 2003.

d'una manera o una altra, van haver d'intervenir els comitès d'ajuda nacionals per a tenir cura d'aquests exiliats.

Així, doncs, aquesta bibliografia sobre centres hospitalaris internacionals, fora de Catalunya, no és pas petita, però sí que està molt fracturada, ja que en molt poques ocasions s'ha fet un estudi general que posi en relació tots els centres, sinó que, normalment, solen ser estudis de cas sobre cada hospital. En aquest sentit, s'ha d'entendre que trobarem desenes d'obres i articles sobre aquests centres mèdics internacionals i que, per tant, aquí només citarem alguns, donat que queda fora del nostre àmbit d'estudi geogràfic, però sí que ens és interessant deixar constància de la seva existència. Per aquesta raó, m'ha semblat interessant citar les obres de Guillermo Casañ, titulades “*Evacuación del Hospital de las Brigadas Internacionales de Benicàssim a Cataluña en abril de 1938*”⁶¹ i “*Evolución del número de camas del Hospital de Benicàssim y del Servicio sanitario internacional y su relación con las bajas de la guerra. La represión contra el Trotskismo y la disidencia dentro del citado Servicio*”⁶² que parla del nombre de pacients que van passar per l'hospital internacional de Benicàssim i la repressió que allà van patir per part dels comissaris polítics, tot i que com veurem durant la nostra investigació, hi ha una gran discussió sobre la repressió viscuda a Benicàssim. A més, també podríem citar l'estudi de Robert Llopis “*El hospital y centro de permisos de las Brigadas Internacionales en Benissa. Bases para su estudio*”⁶³ sobre el mateix hospital i la tesi doctoral de Luís Botella “*Conflicte, violència i repressió a Benissa: Guerra Civil i primer Franquisme, 1936-1945*”⁶⁴ que tracta parcialment l'hospital internacional.

⁶¹CASAÑ, G., *Evacuación del Hospital de las Brigadas Internacionales de Benicàssim a Cataluña en abril de 1938*. A: MONLLEÒ, R., *Castelló al segle XX: I congrés d'història local contemporània*, ed. Universitat Jaume I, Castelló de la Plana, 2006.

⁶² CASAÑ, G., *Evolución del número de camas del Hospital de Benicàssim y del Servicio Sanitario Internacional y su relación con las bajas de la guerra. La represión contra el Trotskismo y la disidencia dentro del citado Servicio*. A: CELADA A. R., PASTOR D. i LÓPEZ R. M. eds, *Las Brigadas Internacionales: 70 años de memoria històrica*, ed. Amarú, Salamanca, 2007.

⁶³ LLOPIS, R., *El hospital y centro de permisos de las Brigadas Internacionales en Benissa. Bases para su estudio*. A: R. CELADA A., PASTOR D. i LÓPEZ R. M. (eds), *Las Brigadas Internacionales: 70 años de memoria històrica*, ed. Amarú, Salamanca, 2007.

⁶⁴ BOTELLA IVARS, L., *Conflicte, violència i repressió a Benissa: Guerra Civil i primer Franquisme, 1936-1945*, ed. Universitat Autònoma de Barcelona, Universitat Autònoma de Barcelona, 2022.

Tanmateix, com a tall d'exemple dels estudis dels centres hospitalaris situats fora de Catalunya, m'agradaria citar a Linda PalFREEMAN "*Assistència sanitària a la rereguarda de Madrid. Els hospitals britànics de Huete i Uclés*"⁶⁵ sobre alguns dels centres instal·lats a Castella-La Manxa, concretament a Conca, a Feliciano Casillas Sánchez "*La Sanidad y las Brigadas Internacionales en la zona norte de Córdoba. El Hospital de Belalcázar (mayo-octubre de 1937)*"⁶⁶, sobre els hospitals a la zona andalusa controlada per la República i a Julián J. Castiella i Pablo J. Castiella "*El hospital inglés de Grañén*"⁶⁷, sobre l'hospital internacional a Osca, a terres aragoneses, però també hem de tenir en compte la producció bibliogràfica sobre el cos d'infermeres internacionals i en aquest sentit, hem de citar a Gusti Jirku "*¡Nosotras estamos con vosotros!: mujeres antifascistas de distintos países hablan de su trabajo en España*"⁶⁸, Angela Jackson "*Blood and guts: nursing with the International Brigades in the Spanish Civil war, 1936-39*"⁶⁹ i Medical Bureau To Aid Spanish Democracy "*From a hospital in Spain: American nurses write*"⁷⁰ que ens presenta la feina feta per les infermeres internacionals, els avenços i el seu punt de vista.

Finalment, per tancar aquest apartat sobre la bibliografia específica que podem trobar sobre la sanitat durant la Guerra Civil i, en concret, sobre la sanitat internacional, hauríem de destacar les obres de com la de Gusti Jirku "*Nuestra lucha contra la muerte: el trabajo del Servicio Sanitario Internacional*"⁷¹ que és la transcripció de l'obra original de l'any

⁶⁵ PALFREEMAN, L., Assistència sanitària a la rereguarda de Madrid. Els hospitals britànics de Huete i Uclés. A: *Afers: fulls de recerca i pensament*, 2016, núm. 84, p. 305-326.

⁶⁶ CASILLAS SÁNCHEZ, Feliciano., *La Sanidad y las Brigadas Internacionales en la zona norte de Córdoba. El Hospital de Belalcázar (mayo-octubre de 1937)*, ed. Asociación de Amigos de las Brigadas Internacionales, España, 2019.

⁶⁷ CASTIELLA HERNÁNDEZ, J., CASTIELLA GUERRERO, P. J., *El hospital inglés de Grañén*, ed. Bubok Publishing, España, 2015.

⁶⁸ JIRKU, G., *¡Nosotras estamos con vosotros!: mujeres antifascistas de distintos países hablan de su trabajo en España*, ed. Asociación de Amigos de las Brigadas Internacionales, Madrid, 2018.

⁶⁹ JACKSON. A., *Blood and guts: nursing with the International Brigades in the Spanish Civil war, 1936-39*. A: BROOKS, J., HALLET, C.E., *One hundred years of wartime nursing practices, 1854-1953*, ed. Manchester University Press, Manchester, 2015.

⁷⁰ MEDICAL BUREAU TO AID SPANISH DEMOCRACY. *From a hospital in Spain: American nurses write*, ed. Medical Bureau to Aid Spanish Democracy, New York, 1937.

⁷¹ JIRKU, G., *Nuestra lucha contra la muerte: el trabajo del Servicio Sanitario Internacional*, ed. Asociación de Amigos de las Brigadas Internacionales, Albacete, 2017.

1937⁷², Anne Emanuelle Birn i Theodore M. Brown “*Comrades in Health: U.S. Health Internationalists, Abroad and at Home*”⁷³, Monografías Beecham “*Los médicos y la medicina en la Guerra Civil Española*”⁷⁴ i Manuel Requena Gallego “*Los medios sanitarios de los brigadistas internacionales: su lucha contra la muerte*”⁷⁵ que ens aporten informació sobre aspectes sanitaris concrets de les brigades, però no en l'àmbit català, sinó de tot el territori espanyol i estranger, dividit per països concrets.

Fins aquí, hem tractat la bibliografia centrada en la sanitat i en les brigades, però és hora d'iniciar la tercera part d'aquest estat de la qüestió que estarà destinat, com ja hem anunciat, a les biografies de metges i pacients que ens aportin informació sanitària sobre les Brigades Internacionals. Tot i això, s'ha de deixar clar que és molt estrany que la seva estada és limités a una regió concreta o fins i tot a un hospital o centre sanitari, ja que es van anar desplaçant a mesura que ho feia el front o les necessitats bèl·liques, que marxaven del país i que arribaven nou personal o a mesura que passaven el control polític i tècnic. Per aquesta raó és normal que tot i centrar-nos, únicament, en aquells sanitaris que van prestar servei a Catalunya, les seves biografies tractin aspectes d'altres regions republicanes com són Múrcia, Albacete, València o Madrid.

Així, doncs, iniciarem aquest tercer apartat destacant les biografies de personalitats mèdiques i combatents, ja que són interessants per localitzar a ferits, personal sanitari i comprendre les tècniques mèdiques de les quals disposaven els internacionals i la República, comprenent així la sanitat internacional. Per aquesta raó, les biografies sobre metges, infermeres i brigadistes, on també hauríem d'incloure bibliografia de gènere, seran claus, no tant per conèixer la xarxa sanitària sinó per descobrir aspectes concrets sobre el sistema sanitari o centres mèdics que podrien estar sota control brigadista, però que en l'actualitat es creu que són centres completament republicans, és a dir, en aquest cas ens interessa saber la localització de metge i infermeres, per saber si hi havia personal

⁷² JIRKU, G., *Nuestra lucha contra la muerte: el trabajo en el Servicio Sanitario Internacional*, 1937.

⁷³ BIRN, A. E., BROWN, T. M., *Comrades in Health: U.S. Health Internationalists, Abroad and at Home*, ed., NJ: Rutgers University Press, New Brunswick, 2013.

⁷⁴ MONOGRAFÍAS BEECHAM, *Los médicos y la medicina en la Guerra Civil Española*, ed. Saned, Madrid, 1986.

⁷⁵ REQUENA GALLENA, M., *Los medios sanitarios de los brigadistas internacionales: su lucha contra la muerte*. A: CELADA, A., PASTOR GARCÍA, D., LÓPEZ ALONSO, M.R., *Las Brigadas Internacionales: 70 años de memoria histórica*, ed. Amarú, Salamanca, 2007.

sanitari republicà en els centres mèdics, però sota control internacional o si pel contrari, hi havia tot un seguit d'infermeres i doctors internacionals en centres controlats per la República. En aquest sentit, la cerca bibliogràfica sobre el tema s'ha limitat als textos escrits en l'àmbit nacional, sobre aquest personal que va residir i assistir als soldats durant aquest període de la Guerra Civil. Tot i això, podem dir que la cerca pot ampliar-se cap a l'àmbit internacional i sobretot a l'àmbit anglosaxó, ja que són precisament americans i britànics els qui van mantenir un control més directe dels centres, mentre que altres nacionalitats ho van fer de manera individual i no com a país.

Dit això, unes de les primeres obres a citar és la de Josep M^a. Massons, *“Memòries el camí cap als 100 anys”*⁷⁶ o *“Un any al servei de les Brigades Internacionals (B.I) com a cap d'equip quirúrgic”*⁷⁷. També l'obra de Angela Jackson, *“Para nosotros era el cielo”*⁷⁸, *“Més enllà del camp de batalla: Testimoni, memòria i record d'una cova hospital en la Guerra Civil Espanyola”*⁷⁹ o la de Moisès Broggi *“Memòries d'un cirurgià”*⁸⁰. Una obra de caràcter més generalista és la d'Ana Fuertes Zapateros i María Cadilla Baz *“Las Brigadas Internacionales”*⁸¹ que tot i centrar-se en l'estudi de les fonts orals dels internacionals, ens pot servir com a guia. A més, cal destacar l'obra de Jesús Majada *“La huella solidaria: El legado del doctor Bethune y la ayuda de los voluntarios canadienses a la segunda República”*⁸² que tot i ser una obra divulgativa, ens deixa constància de la importància d'aquest metge.

⁷⁶ MASSONS, J. M^a., *Memòries el camí cap als 100 anys*. ed. Signo, Barcelona, 2013.

⁷⁷ MASSONS, J. M^a., *Un any al servei de les Brigades Internacionals (B.I) com a cap d'equip quirúrgic (història viscuda)*. A: *Gimbernat: revista catalana d'història de la medicina i de la ciència*, 1997, Vol.28, p. 225-238.

⁷⁸ JACKSON, A., *Para nosotros era el cielo*, ed. San Juan de Dios, Barcelona, 2012.

⁷⁹ JACKSON, A., *Més enllà del camp de batalla: Testimoni, memòria i record d'una cova hospital en la Guerra Civil Espanyola*, ed. Cossetània Edicions, Valls, 2004.

⁸⁰ BROGGI, M., *Memòries d'un cirurgià*, ed. Edicions 62, Barcelona, 2011.

⁸¹ FUERTES ZAPATEROS, A., CADILLA BAZ, M., *Las Brigadas Internacionales*, ed. Comunicación Social, Salamanca, 2013.

⁸² MAJADA, J., *La huella solidaria: El legado del doctor Bethune y la ayuda de los voluntarios canadienses a la segunda República*, ed. Asociación de Amigos de las Brigadas Internacionales, Albacete, 2016.

En aquest sentit, també ens resulta interessant la producció bibliogràfica d'Angela Jackson, amb una obra titulada "*British Women and the Spanish Civil War, 1936-1939*"⁸³ que ens aporta la biografia de 41 infermeres angleses que van treballar a les brigades o a hospitals republicans, sent un aspecte de gran interès per l'estudi dels hospitals, ja que normalment se solen centrar més en els homes, però és una gran fal·làcia, pel fet que no només hi va haver dones infermeres, sinó que la seva presència va ser molt rellevant en totes les branques sanitàries. A més, s'ha de dir que és la tesi doctoral de l'autora que es va convertir, un any més tard de la seva lectura, en obra.

En aquesta mateixa línia tindriem l'obra de Judith Keene, "*The last Mile to Huesca. An Australian Nurse in the Spanish Civil War*"⁸⁴ de la qual podríem dir el mateix que l'obra de Jackson, que és una obra biogràfica sobre una infermera australiana i algunes de les seves acompanyants i tot i que se centra sobretot a Osca també té parts a Barcelona, anteriors, a la suposada data de 1938 d'establiment del sistema sanitari a Catalunya. Per aquesta raó, hem de tenir en compte que l'ajuda internacional va arribar a Espanya des del primer moment de la guerra i Barcelona, com a capital de rereguarda i afectada per bombardejos, també necessitava la presència de personal sanitari estranger, tant si formaven part de les brigades com si no. Per aquesta raó és lògic que, en molts casos, aquest personal sanitari arribés com ajuda estrangera i, posteriorment, s'adherís al sistema sanitari brigadista, raó per la qual existeix bibliografia específica per l'ajuda estrangera i per les Brigades Internacionals, perquè funcionaven en paral·lel.

A més a més, també localitzem una investigació biogràfica en llengua italiana de Maria Solari "*Su quattro fronti. Diario di una infermiera*"⁸⁵ on narra l'experiència d'una infermera italiana en quatre fronts o guerres diferents, un d'ells serà Espanya i que ens ajuda, com la resta d'obres citades, a conèixer aspectes concrets i generals de funcionament dels centres hospitalaris tot i que aquests no siguin a Catalunya, però que si són extrapolables. A més, Jim Fyrth, autor ja citat anteriorment, junt amb Sally Alexander portaran a terme un recull biogràfic anomenat "*Women's Voices from the*

⁸³ JACKSON, A., *British Women and the Spanish Civil War, 1936-1939*, ed. Taylor and Francis, London, 2002.

⁸⁴ KEENE, J., *The last Mile to Huesca. An Australian Nurse in the Spanish Civil War*, ed. NSWU Press, Kensington, 1988.

⁸⁵ SOLARI, M., *Su quattro fronti. Diario di una infermiera*, ed. Litografia del Cielo, 1973.

Spanish Civil War”⁸⁶ que recull l'experiència de dones angloparlants tant angleses, australianes com nord-americanes i alguns aspectes relacionats amb l'ajuda mèdica estrangera. Tanmateix, també podem trobar obres en francès com la Florence Gravas “*Le sel de la terre, Espagne 1936-1938*”⁸⁷ que ens presenta a tot un conjunt de brigadistes francesos, narrant-nos les seves vivències, però el més interessant, almenys per aquest estudi, és que narra temes de sanitat.

D'altra banda, un dels temes a tractar dins de l'apartat de biografies i que tenen a veure amb l'aspecte sanitari, són les obres que tenen relació amb les tècniques sanitàries i del mateix personal mèdic, però no com a biografia, sinó com a obres contemporànies o posteriors sobre la feina específiques dels sanitaris. Així doncs, obres com la Cándido Polo titulada “*Max Hodann: Psicopatología bèlica y rehabilitación de los brigadistas, según Fuentes literarias*”⁸⁸, Anna Scicolone “*Sangre, bisturí y pasión. La labor humanitaria del doctor Bethune en la Guerra Civil española*”⁸⁹, Marta Costa Naudó i Josep. M Massons “*Atenció odontològica a les Brigades Internacionals*”⁹⁰, Marta Costa Naudó i Josep. M Massons “*El Dr. Jack B. Klein, un dentista nordamericà a la Guerra Civil española*”⁹¹, Carles Hervás “*De Belchite a l'Ebre. El Dr. Rafael Pulido Cuchí i*

⁸⁶ FYRTH, J., ALEXANDER, S., *Women's Voices from the Spanish Civil War*, ed. Lawrence and Wishart, London, 1991.

⁸⁷ GRAVAS, F., *Le sel de la terre: Espagne 1936-1939: des brigadistes témoignent de leur engagement*, ed. Tirésias, París, 1999.

⁸⁸ POLO, C., Max Hodann: *Psicopatología bélica y rehabilitación de los brigadistas, según fuentes literarias*. A: R. CELADA, A., PASTOR, D. i LÓPEZ, R. M. (eds), *Las Brigadas Internacionales: 70 años de memoria histórica*, ed. Amarú, Salamanca, 2007.

⁸⁹ SCICOLONE, A., *Sangre, bisturí y pasión. La labor humanitaria del doctor Bethune en la Guerra Civil española*. A: ALIA MIRANDA, F., HIGUERASCASTAÑEDA, E., SELVA INISTA, A., *Hasta pronto, amigos de España: Las Brigadas Internacionales en el 80 aniversario de su despedida de la Guerra Civil (1938-2018)*, ed. Centro de Estudios y Documentación Brigadas Internacionales, CEDOBI, Albacete, 2019

⁹⁰ MASSONS ESPLUGAS, J. M., COSTA NAUDÓ, M., *Atenció odontològica a les Brigades Internacionals*. A: *Gimbernat: revista catalana d'història de la medicina i de la ciència*, 2008, núm. 50, p. 29-35.

⁹¹ COSTA, M., MASSONS ESPLUGAS, J. M., *El Dr. Jack B. Klein, un dentista nord-america a la Guerra Civil Espanyola*. A: *Gimbernat: revista catalana d'història de la medicina i de la ciència*, 2008, núm. 50, p. 37-43.

*l'activitat quirúrgica al tren-hospital núm. 20 (1937-1939)*⁹² o José López “*Luis Díaz Soto: Capitán Médico de las Brigadas Internacionales*”⁹³ són obres que ens parlen de les tècniques i la feina desenvolupada per aquests metges internacionals durant la Guerra Civil i que ens ajuden a comprendre el desenvolupament tècnic internacional i nacional.

D'altres obres sobre la producció i l'especialització mèdica durant la guerra són les obres de Manuel Cahisa i Carles Hervás “*Un testimoni de la Guerra Civil Espanyola: Douglas Jolly i el seu text de cirurgia de guerra*”⁹⁴ que ens parla sobre els mètodes quirúrgics duts a terme per Jolly, metge que, d'altra banda, va escriure el seu propi text durant la guerra titulat “*Field surgery in total war*”⁹⁵ i que és una de les obres de referència tot i que també serà una obra de referència el text del doctor Dubois “*El servicio sanitario. El Doctor Dubois. Reconquista*”⁹⁶ com a base per comprendre el sistema sanitari internacional. A més a més, també és interessant citar obres com les de David Lethbridgr sota el títol de “*Norman Bethune in Spain: commitment, crisis & conspiracy*”⁹⁷, Ted Allan i Sidney Gordon “*The scalpel, the sword: the story of the Dr. Norman Bethune*”⁹⁸, Linda Palfreeman “*Sapin bleeds: the development of battlefield blood transfusion during the civil war*”⁹⁹ o Norman Bethune “*La Desbandá: el crimen de la carretera de Málaga a*

⁹² HERVÁS PUYAL, C., De Belchite a l'Ebre. El Dr. Rafael Pulido Cuchí i l'activitat quirúrgica al tren-hospital núm. 20 (1937-1939). A: *Afers: fulls de recerca i pensament*, 2016, núm. 84, p. 391-427.

⁹³ LÓPEZ SÁNCHEZ, J., Luis Díaz Soto: Capitán Médico de las Brigadas Internacionales. A: *Revista Cubana de Medicina Militar*, 2009, Vol. 38, núm. 3-4, p. 104-108.

⁹⁴ CAHISA i MUR, M., HERVÁS i PUYAL, C., Un testimoni de la Guerra Civil Espanyola: Douglas Jolly i el seu text de cirurgia de guerra. A: *Gimbernat: Revista d'Història de la Medicina i de les Ciències de la Salut*, 2004, Vol. 41, p. 183-188.

⁹⁵ JOLLY, D., *Field surgery in total war*, ed. Hamish Hamilton, London, 1941.

⁹⁶ AA. VV. El servicio sanitario. El Doctor Dubois. A: *Reconquista*: 35 División, 1938, núm. 3.

⁹⁷ LETHBRIDGE, D., *Norman Bethune in Spain: commitment, crisis & conspiracy*. Ed. Sussex Academic Press, London, 2013.

⁹⁸ ALLAN, T., GORDON, S., *The scalpel, the sword: the story of the Dr. Norman Bethune*, ed. Little, Brown and Company, Boston, 1952

⁹⁹ PALFREEMAN, L., *Spain bleeds: the development of battlefield blood transfusion during the civil war*, ed. Sussex Academic Press, Brighton; Portland, 2012.

Almería y otros escritos”¹⁰⁰ que ens permeten comprendre la sanitat i la feina mèdica dels internacionals i en concret sobre el doctor Bethune i la transfusió de sang.

En quart lloc i ja desplaçant-nos geogràficament a Catalunya, no podrem deixar de citar tota aquella producció bibliogràfica sobre la batalla de l'Ebre que incorpori aspectes sanitaris dels internacionals i dels republicans. En aquesta línia, doncs, disposem de tot un seguit d'estudis centrats entorn de la batalla de l'Ebre, de la participació de les Brigades Internacionals i de tots els aspectes militars relacionats amb la batalla. Algunes de les principals obres que es podrien consultar són les d'Angela Jackson, *“La sanitat republicana durant la batalla de l'Ebre, els ferits brigadistes entre nosaltres”*¹⁰¹, que mostra com els brigadistes també van ser presents a hospitals republicans. D'aquesta mateixa autora tenim l'obra *“Preludi de l'última batalla : les Brigades Internacionals al Priorat, 1938 (Prelude to the last battle : the International Brigades in the Priorat, 1938)”*¹⁰² que se centra en les Brigades Internacionals i la batalla de l'Ebre al voltant de les terres del Priorat. O les de Robert Coale, *“Las Brigadas Internacionales en la batalla del Ebro”*¹⁰³, Josep Sánchez, *“La batalla de l'Ebre: un riu de sang”*¹⁰⁴ o l'estudi de Teresa Abelló, *“La retirada dels brigadistes internacionals”*¹⁰⁵ que englobarien a la sanitat a conseqüència de la batalla i dintre del sistema d'evacuacions i, per tant, estaria tractada d'una manera més limitada i com mers apunts. Altres autors que també es poden citar són Adam Hochschild *“Spain in our hearts, americans in the Spanish civil war*

¹⁰⁰ BETHUNE, N., *La Desbandá: el crimen de la carretera de Málaga a Almería y otros escritos*, ed. Pepitas de calabaza, Logroño, 2022.

¹⁰¹ JACKSON, A., *La sanitat republicana durant la Batalla de l'Ebre. Els ferits brigadistes entre nosaltres: Pròleg i epíleg a l'última gran batalla de la Guerra Civil Espanyola*. A: CERVELLÓ J. i AGUDO S. J., *La batalla del Ebro: perspectivas y balance: actas del congreso internacional de historia la batalla del Ebro, 70 años después*. Vol. 2, ed. Arola, Tarragona, 2011.

¹⁰² JACKSON, A., *Preludi de l'última batalla: les Brigades Internacionals al Priorat, 1938 (Prelude to the last battle: the International Brigades in the Priorat, 1938)*, ed. Cossetània: No Jubilem la Memòria, Valls, 2008.

¹⁰³ COALE, R., *Las Brigadas Internacionales en la Batalla del Ebro*. A: SÁNCHEZ J. i AGUDO S. J., *La batalla del Ebro: perspectivas y balance: actas del congreso internacional de historia, la batalla del Ebro, 70 años después*, Vol. 1, ed. Arola, Tarragona, 2011.

¹⁰⁴ SÁNCHEZ, J., CLUA P., *La Batalla de l'Ebre: Un riu de Sang*, ed. Espais de la Batalla de l'Ebre, Tarragona, 2018.

¹⁰⁵ ABELLÓ, T., *La retirada dels brigadistes internacionals*. A: SOLÉ J. M^a., *La Guerra Civil a Catalunya (1936-1939)*, Vol 3., ed. 62, Barcelona, 2004.

1936-1939”¹⁰⁶ o José Manuel Martínez amb “*Brigadas Internacionales*”¹⁰⁷ on tracten la presència dels brigadistes al voltant de la batalla i que se centra, concretament, en els nord-americans.

A més a més, podríem citar autors com Josep Alanya i Roig amb “*La batalla de l'Ebre. Batea, objectiu militar a primera línia de rereguarda*”¹⁰⁸, que tracta la batalla al voltant de la vila de Batea com a objectiu de totes dues faccions i posició de lluita dels internacionals. Similar, però des del punt de vista dels internacionals, tenim l'estudi de Michiko Murai, “*La batalla del Ebro según los testimonios de los voluntarios suecos y escandinavos de la XI Brigada. Batallón Hans Beimler*”¹⁰⁹ que ens deixa veure la batalla des del punt de vista dels internacionals, a través de les seves cartes i testimonis. Finalment, dintre de la gran producció bibliogràfica sobre la batalla de l'Ebre, hem de parlar de Josep Sánchez Cervelló “*La batalla del Ebro: perspectivas y balance: actas del Congreso Internacional de Historia la batalla del Ebro, 70 años después*”¹¹⁰ que va ser un dels congressos de referència del 2011 sobre la batalla de l'Ebre.

En cinquè lloc, per a l'estudi de la sanitat de les Brigades Internacionals, a Catalunya, és clau revisar la producció bibliogràfica local, per conèixer els principals hospitals i centres sanitaris. Per aquesta raó, s'ha de destacar que també existeix tota una sèrie d'obres de caràcter local o d'estudi de cas. Aquestes, podríem dir que són les més destacades, les que ens aportaran major informació, tot i no ser la tipologia més àmplia, ja que en l'actualitat no hi ha molts estudis locals centrats en els hospitals, bé per desconexença o bé la dificultat de localitzar documentació original de l'època. A més, no són estudis centrats en la relació entre centres, sinó que, únicament, tracten l'estudi de cas d'un centre

¹⁰⁶ HOCHSCHILD, A., *Spain in our hearts, americans in the spanish civil war 1936-1939*, ed. Pan books, London, 2016.

¹⁰⁷ MARTINEZ BANDE, J. M., *Brigadas Internacionales*, ed. Ganduxer, Barcelona, 1988.

¹⁰⁸ ALANYA I ROIG, J., *La Batalla de l'Ebre. Batea, objectiu militar a primera línia de rereguarda, 1938*, ed. Ajuntament de Batea, Batea, 2010.

¹⁰⁹ MURAI, M., *La Batalla del Ebro según los testimonios de los voluntarios suecos y escandinavos de la XI Brigada. Batallón Hans Beimler*. A: SÁNCHEZ CERVELLÓ, J., *La Batalla del Ebro: perspectivas y balance: actas del Congreso Internacional de Historia la Batalla del Ebro, 70 años después*, ed. Arola, Tarragona, 2011.

¹¹⁰ SÁNCHEZ CERVELLÓ, J., *La Batalla del Ebro: perspectivas y balance: actas del Congreso Internacional de Historia, la Batalla del Ebro, 70 años después*, ed. Arola, Tarragona, 2011.

i normalment, vist des del punt de vista més personal, centrant-se en la vida de metges i infermeres, des del punt de vista dels pacients o de la relació que van tenir amb la vila on es van establir amb les dates i els moments més destacats.

En aquest sentit, podríem dividir la bibliografia local entre les cinc localitats on es van instal·lar els grans hospitals per a les Brigades Internacionals, més les localitats on es van instal·lar bases, infermeries o acantonaments per a les brigades. Per aquesta raó, per a la ciutat de Mataró, hauríem de parlar de les obres de Josep Xaubet *“Els ferits i els serveis hospitalaris durant la batalla de l'Ebre. L'hospital internacional de Mataró”*¹¹¹ que centra la seva atenció des de l'arribada dels pacients, fins a la retirada, centrant-se molt en la vida dels metges i les relacions personals a més de tractar els morts de l'hospital. Tot i això, és una obra que se centra exclusivament en les fonts orals extretes de la correspondència amb els supervivents i que en molts casos és informació tergiversada per ells mateixos. A més a més, d'aquest mateix autor tindríem obres com *“Sociologia de la guerra revolucionària a Mataró (1936-1939)”*¹¹² o *“La Sanitat de les Brigades Internacionals. L'Hospital de Mataró”*¹¹³ que no deixarien de ser un estudi ampliat a tall de tesi de la Guerra Civil a la ciutat mataronina i el segon una recopilació d'estudis anteriors sobre els internacionals en aquest hospital.

A més, aquest autor té obres més actuals en col·laboració amb altres historiadors com *“Els brigadistes internacionals enterrats l'any 1938 al Cementiri dels Caputxins de Mataró: identificació i dignificació 80 anys després”*¹¹⁴ en col·laboració amb Maria Salicrú-Maltas, qui després va fer un altre estudi titulat *“Treball de documentació dels hospitals militars i les fosses del cementiri de Mataró en el període de la Guerra Civil,*

¹¹¹ XAUBET, J, *Els ferits i els serveis hospitalaris durant la batalla de l'Ebre. L'hospital internacional de Mataró*. A: SÁNCHEZ J. i AGUDO S. J., *La batalla del Ebro: perspectivas y balance: actas del congreso internacional de historia la batalla del Ebro, 70 años después*. Vol. 2, ed. Arola, Tarragona, 2011.

¹¹² XAUBET, J., *Sociologia de la guerra revolucionària a Mataró (1936-1939)*, ed. Marrè, Barcelona, 2006.

¹¹³ XAUBET VILANOVA, J., *La Sanitat de les Brigades Internacionals. L'Hospital de Mataró*. A: XXXIV Sessió d'Estudis Mataronins: Museu Arxiu de Santa Maria, 2018, núm. 34, p. 255-273.

¹¹⁴ SALICRÚ - MALTAS, M., *Els brigadistes internacionals enterrats l'any 1938 al Cementiri dels Caputxins de Mataró: identificació i dignificació 80 anys després*. A: XXXIV Sessió d'Estudis Mataronins, 2018, núm. 34, p. 275-299.

1936-1939”¹¹⁵ on fan un estudi sobre els internacionals enterrats a les fosses del cementiri de Mataró, però també hauriem de citar l’obra de Marta Costa Naudó, “*Los hospitales Internacionales de Vic, Mataró, S’Agaró. Apuntes para una investigación*”,¹¹⁶ Tanmateix, l'estudi sobre la història de Mataró, i en concret el de la Guerra Civil, és molt extens, però pel que fa als internacionals és més aviat breu, i per això només podrem citar dues obres com la de Manel Salicrú i Puig “*Crònica del temps de guerra a Mataró (1936-1939)*”¹¹⁷ i Margarida Colomer “*La Guerra Civil a Mataró, 1936-1939*”¹¹⁸ on es tracta la Guerra Civil a la vila mataronina, però fent un incís important sobre els internacionals.

Per a la vila de Santa Coloma de Farners, ens haurem de centrar en les obres de Carles Hervás, “*La Clínica Militar núm. 5: un hospital de les Brigades Internacionals a Santa Coloma de Farners (1938-1939)*”¹¹⁹ o “*Dos hospitales de guerra a la comarca de la Selva: Santa Coloma de Farners i Tossa de Mar (1936-1939): noves aportacions*”¹²⁰ o resums com els de “*La Guerra Civil a Farners de la Selva : [Santa Coloma de Farners, 1936-1939] : Clínica Militar Núm. 5 de les Brigades Internacionals al Balneari Termes Orion. Textos: Gerard Buxeda Majoral, Esther Bussot Liñón, Joaquim Carreras Barnés. Santa Coloma de Farnès.*¹²¹ que seran estudis com el d’en Xaubet, centrats en l’arribada, la quantitat de pacients, els morts en aquests centres i sobretot els metges, però en cap moment els relacionen o engloben dintre d’una xarxa sanitària.

¹¹⁵ SALICRÚ - MALTAS, M., *Treball de documentació dels hospitals militars i les fosses del cementiri de Mataró en el període de la Guerra Civil, 1936-1939*, ed. Generalitat de Catalunya. Direcció General de Memòria Democràtica, Barcelona. 2021.

¹¹⁶ COSTA, M., *Los hospitales Internacionales de Vic, Mataró, S’Agaró. Apuntes para una investigación*. A: R. CELADA A., PASTOR D. i LÓPEZ R. M. (eds), *Las Brigadas Internacionales: 70 años de memoria històrica*, ed. Amarú, Salamanca, 2007.

¹¹⁷ SALICRÚ, M., *Crònica del temps de guerra a Mataró (1936-1939)*, ed. Museu arxiu de Santa Maria, Mataró, 1989.

¹¹⁸ COLOMER, M., *La Guerra Civil a Mataró, 1936-1939*, ed. Abadia de Montserrat, Barcelona, 2006.

¹¹⁹ HERVÁS, C., *La Clínica Militar núm. 5: un hospital de les Brigades Internacionals a Santa Coloma de Farners (1938-1939)*. A: *Quaderns de la Selva*, 2008, núm. 20, p. 171-192.

¹²⁰ HERVÁS i PUYAL, C., *Dos hospitales de guerra a la comarca de la Selva: Santa Coloma de Farners i Tossa de Mar (1936-1939): noves aportacions*. A: *Quaderns de la Selva*, 2020, núm. 32, p. 127-151.

¹²¹ AA. VV. *La Guerra Civil a Farners de la Selva: [Santa Coloma de Farners, 1936-1939]: Clínica Militar Núm. 5 de les Brigades Internacionals al Balneari Termes Orion. Textos: Gerard Buxeda Majoral, Esther Bussot Liñón, Joaquim Carreras Barnés. Santa Coloma de Farners.*

Per a Vic, no podem deixar de consultar els textos de Josep M. Vilaseca i Llobet, “*L’hospital internacional de Vic durant la Guerra Civil Espanyola 1936-1939*”¹²², “*La documentació mèdica de l’hospital de la santa creu de Vic 1936-1939*”¹²³, la de Marta Costa Naudó, “*Los hospitales Internacionales de Vic, Mataró, S’Agaró. Apuntes para una investigación*”¹²⁴ i “*Apunts sobre l’hospital americà de les Brigades Internacionals a Vic*”¹²⁵. A més, també hem de parlar de la tesi de Cinta Sadurní Bassols “*Infermeres de les Brigades Internacionals destinades a l’Hospital Internacional de Vic: humanisme i compromís polític (abril 1938-gener 1939)*”¹²⁶ on ens presenta la història de les infermeres que van treballar al centre internacional de Vic i “*La clínica militar de Vic, un inici marcat per un episodi de febre tifoide (abril i maig de 1938)*”¹²⁷ de la mateixa autora.

Per el cas de S’Agaró és complicat, ja que tot i ser un dels centres hospitalaris més importants, a causa de les característiques pròpies com a centre d’evacuació, només disposem de l’estudi d’Esther Bussot Liñon, “*Les Brigades Internacionals: l’Hospital Militar Clínica núm. 4 de S’Agaró. Biografia de vuit brigadistes internacionals que hi moriren. Commemoració del 80è aniversari (1938-2018)*”¹²⁸ o el ja citat article de Marta Costa Naudó sobre els centres de Mataró, Vic i S’Agaró.

¹²² VILASECA, J. M., L’hospital internacional de Vic durant la Guerra Civil Espanyola 1936-1939. A: *Gimbernat: revista catalana d’història de la medicina i de la ciència*, 1997, Vol.28, p. 207-209.

¹²³ VILASECA, J. M., La documentació mèdica de l’hospital de la santa creu de Vic 1936-1939. A: *Gimbernat: revista catalana d’història de la medicina i de la ciència*, 1997, Vol.28, p. 203-205.

¹²⁴ COSTA, M., Los hospitales Internacionales de Vic, Mataró, S’Agaró. Apuntes para una investigación. A: R. CELADA A., PASTOR D. i LÓPEZ R. M. (eds), *Las Brigadas Internacionales: 70 años de memoria histórica*, ed. Amarú, Salamanca, 2007.

¹²⁵ COSTA, M., Apunts sobre l’hospital americà de les Brigades Internacionals a Vic. A: *Gimbernat: revista catalana d’història de la medicina i de la ciència*, 2005, Vol. 43, p. 195-210.

¹²⁶ SADURNÍ BASSOLAS, C., *Infermeres de les Brigades Internacionals destinades a l’Hospital Internacional de Vic: humanisme i compromís polític (abril 1938-gener 1939)*, ed. Escola de Doctorat UVIC-UCC, 2022.

¹²⁷ SADURNÍ BASSOLS, C. La clínica militar de Vic, un inici marcat per un episodi de febre tifoide (abril i maig de 1938). A: *Ausa*, 2021, Vol. 30, núm. 187-188, p. 261-281.

¹²⁸ BUSSOT, E., Les Brigades Internacionals: l’Hospital Militar Clínica núm. 4 de S’Agaró. Biografia de vuit brigadistes internacionals que hi moriren. Commemoració del 80è aniversari (1938-2018). A: *Estudis del Baix Empordà*, 2018, núm.37, p.165-207.

Finalment, l'últim dels 5 grans hospitals internacionals seria el de Moià, on podem citar obres les com de Rubén García “*Les Brigades Internacionals (i la Guerra Civil) a Moià*”¹²⁹ i Raül González Carrasco “*Moià, escenari bèl·lic de la Guerra Civil Espanyola*”¹³⁰ que són dues de les obres més importants sobre les Brigades Internacionals a Moià. Aquests, serien estudis destinats a fer conèixer la història local de cada vila o ciutat i que en cap cas es busca un gran desenvolupament de l'estudi utilitzant com a fonts els arxius locals i, en menor mesura, arxius militars o internacionals.

D'altra banda, tindríem tot un seguit d'estudis d'història local que haurem de tractar com els de Rosa Toran “*Historia contemporània del Masnou*”¹³¹ que és un estudi centrat en tota la història contemporània d'aquesta vila i del qual interessa el capítol cinquè titulat “*Guerra i revolució*” on destina un subapartat a parlar de l'hospital militar republicà i dels centres mèdics dels quals disposava la vila en aquell moment i tot i que no tracta les Brigades Internacionals, per diferents motius que veurem més endavant, crec que és un encert citar aquesta obra. A més, com a bibliografia local, podríem citar una quantitat ingent d'obres, però ens limitarem a citar aquelles que per raons geogràfiques i de localització de centres mèdics ens interessa. Per aquesta raó, podem citar obres com la de Josep Maymí, “*La Girona convulsa, entre la il·lusió i el desencís (1923-1939)*”¹³², Ezequiel Gort, “*Historia de Falset*”¹³³, Albert Compte, “*Republica i Guerra Civil a Castelló d'Empúries (entre la història i les memòries)*”¹³⁴, Monserrat Duch Plana i Tomás Carot Giner, “*Historia de Tarragona: Republica, dictadura i democràcia*”¹³⁵, Jaume Sabaté i alentorn, “*víctimes d'una guerra al priorat (1936-1939)*”¹³⁶, Esteve Deu

¹²⁹ GARCÍA CEBOLLERO, R., *Les Brigades Internacionals (i la Guerra Civil) a Moià*, ed. l'autor, Barcelona, 2021.

¹³⁰ GONZÁLEZ CARRASCO R., *Moià, escenari bèl·lic de la Guerra Civil Espanyola*. A: *Modilianum: revista d'estudis del moianès*, 2014, Vol. 51, p. 57-76.

¹³¹ TORAN, R., *Història contemporània del Masnou*. Masnou, ed. Ajuntament del Masnou, 2017.

¹³² MAYMÍ, J., *La Girona convulsa, entre la il·lusió i el desencís (1923-1939)*, ed. Diputació de Girona, Girona, 2004.

¹³³ EZEQUIEL GORT, J., *Història de falset*, ed. Rafael Dalmau, Barcelona, 2003.

¹³⁴ COMPTE I FREIXANET, A., *República i Guerra Civil a Castelló d'Empúries (entre la història i les memòries)*, ed. Albert Compte i Freixanet, Figueres, 1994.

¹³⁵ DUCH I PLANA, M., CAROT GINER, T., *Historia de Tarragona: república, dictadura i democràcia*. A: DUCH I PLANA, M., *La Guerra Civil 1936-1939*, ed. pagès editors, Lleida, 2012.

¹³⁶ SABATÉ, J., *Víctimes d'una guerra al priorat (1936-1939)*, ed. Rafael Dalmau. Barcelona, 2002.

Baigual “*La Guerra Civil a Sabadell 1936-1939 repressió, conflicte intern i obra social en la rereguarda*”¹³⁷, Francesc Sales “*Maials, història de la vila i del seu terme del segle XVIII a la Guerra Civil (1750-1938)*”¹³⁸, Francesc Puig i Rovira “*Vilanova 1936-1939, el govern municipal i altres aspectes*”¹³⁹, Manuel Gimeno “*Revolució, guerra i repressió al Pallars (1936-1939)*”¹⁴⁰, Eugeni Casanova “*Vallvidrera a través dels segles*”¹⁴¹, Josep Maria Batet “*100 referents gràfics històrics del segle XX al Penedès*”¹⁴², Jordi Amat i Teixidor, “*Premiar de Mar 1931-1945, república, Guerra Civil i primer franquisme*”¹⁴³, Joan Garriga “*Revolta i Guerra Civil a la Garriga (Vallès Oriental) 1936-1939*”¹⁴⁴, Jordi Pujiula i Ribera, “*La sanitat a Olot durant la Guerra Civil 1936-1939*”¹⁴⁵, Alfonso López Borgoñoz, “*Las Brigadas Internacionales en Castelldefels*”¹⁴⁶, José F. Mota Muñoz “*La República, la guerra i el primer franquisme a Sant Cugat del Vallès (1931-1941)*”¹⁴⁷, “*Milicians, reclutes i comissaris a Sant Cugat. El campament militar i l'Escola de Comissaris de Pins del Vallès (1937-1939)*”¹⁴⁸, “*Els últims dies de Pins del Vallès:*

¹³⁷ DEU BAIGUAL, E., *La Guerra Civil a Sabadell 1936-1939 repressió, conflicte intern i obra social en la rereguarda*, ed. publicacions abadia de Montserrat, Barcelona, 2018.

¹³⁸ SALES, F., *Maials, història de la vila i del seu terme*, ed. Ajuntament de Maials, Maials, 1994.

¹³⁹ PUIG ROVIRA, R. X., *Vilanova i la Geltrú (1936-1939). Guerra, revolució i ordre social*, ed. L'abadia de Montserrat, Barcelona, 2005.

¹⁴⁰ GIMENO LLARDEN, M., *Revolució, Guerra i Repressió al Pallars (1936-1939)*, ed. L'abadia de Montserrat, Barcelona, 1989.

¹⁴¹ CASANOVAS, E., *Vallvidrera a través dels segles*, ed. Edicions el mirador, Barcelona, 2018.

¹⁴² BATET, J. M., *100 referents gràfics històrics del segle XX al Penedès*, ed. Institut d'Estudis Penedesencs, Vilafranca del Penedès, 2000.

¹⁴³ AMAT I TEIXIDOR, J., *Premiar de Mar 1931-1945, república, Guerra Civil i primer franquisme*, ed. El Calvell, Premià de Mar, 2001.

¹⁴⁴ GARRIGA ANDREU, J., *Revolta i Guerra Civil a la Garriga (Vallès Oriental)*, ed. L'aixenador, Argenton, 1986.

¹⁴⁵ PIJULA I RIBERA, J., *La sanitat a Olot durant la Guerra Civil-1936-1939. A: Gimbernati: Revista d'història de la medicina i de les ciències de la salut*, 1997, Vol. 28, p. 211-224.

¹⁴⁶ LÓPEZ BORGÑOZ, A., *Las Brigadas Internacionales en Castelldefels*. ed. GREHIC, Castelldefels, 2015.

¹⁴⁷ MOTA MUÑOZ, J. F., *La República, la guerra i el primer franquisme a Sant Cugat del Vallès (1931-1941)*, ed. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 2001.

¹⁴⁸ MOTA MUÑOZ, José Fernando, *Milicians, reclutes i comissaris a Sant Cugat. El campament militar i l'Escola de Comissaris de Pins del Vallès (1937-1939)*, p. 63-79. A GAUSAC, Publicació del Grup d'Estudis Locals de Sant Cugat del Vallès, núm. 48-49, 2016.

l'entrada de les tropes franquistes a Sant Cugat"¹⁴⁹ i "*Sant Cugat del Vallès (1931-1941): República, Guerra Civil i primers anys de franquisme*"¹⁵⁰, tots del mateix autor i sobre els internacionals a Sant Cugat. A més a més, podem destacar obres com les de Josep. M. Gasol "*Assistència sanitària i social*"¹⁵¹, Josep Maria Bernils i Mach "*La Guerra Civil a Figueres (1936-1939)*"¹⁵², Josep Massot i Muntaner "*La Guerra Civil a Montserrat*"¹⁵³, Francesc Sales "*Maials, història de la vila i del seu terme*"¹⁵⁴, Josep Garriga Andreu "*Revolta i Guerra Civil a la Garriga (Vallès Oriental)*"¹⁵⁵, Josep Munté Mateu "*Els nostres brigadistes: els voluntaris internacionals morts als hospitals de campanya de les Terres de l'Ebre*"¹⁵⁶, Josep Murlà Giralt "*De les Brigades Internacionals durant la seva estada a Vall de Bianya i d'altres indrets de la Garrotxa*"¹⁵⁷, Magí Crusells "*Barcelona, darrera base de les Brigades Internacionals*"¹⁵⁸, Francesc Xavier Puig Rovira "*Vilanova i la Geltrú (1936-1939). Guerra, revolució i ordre social*"¹⁵⁹, Sónia Garangou "*Les aigües de l'oblit: una història dels brigadistes*

¹⁴⁹ MOTA MUÑOZ, J. F., *Milicians, reclutes i comissaris a Sant Cugat. El campament militar i l'Escola de Comissaris de Pins del Vallès (1937-1939)*. A: *Publicació del grup d'estudis locals de Sant Cugat del Vallès*, 2016, núm. 48-49, p. 63-78.

¹⁵⁰ MOTA MUÑOZ, J. F., *Els últims dies de Pins del Vallès: l'entrada de les tropes franquistes a Sant Cugat*. Publicació en línia: Wordpress, [Consulta 30 d'octubre de 2023] <https://historiasantcugat.wordpress.com/2013/05/02/els-ultims-dies-de-pins-del-valles-lentrada-de-les-tropes-franquistes-a-sant-cugat/>

¹⁵¹ GASOL, J.M., *Assistència sanitària i social*. A: A.A.V.V. *Història de la ciutat de Manresa: 1900-1950*, ed. Fundació Caixa de Manresa, Manresa, 1991.

¹⁵² BERNILS I MACH, J.M., *La Guerra Civil a Figueres (1936-39)*, ed. L'Empordà, Figueres, 1986.

¹⁵³ MASSOT I MUNTANER, J., *La Guerra Civil a Montserrat*, ed. abadia de Montserrat, 1984.

¹⁵⁴ SALES, F., *Maials, història de la vila i del seu terme*, ed. Ajuntament de Maials, Maials, 1994.

¹⁵⁵ GARRIGA ANDREU, J., *Revolta i Guerra Civil a la Garriga (Vallès Oriental)*, ed. L'aixenador, Argentona, 1986.

¹⁵⁶ MUNTÉ MATEU, J., *Els nostres brigadistes: els voluntaris internacionals morts als hospitals de campanya de les Terres de l'Ebre*, ed. Labora Creacions Culturals, Falset, 2021.

¹⁵⁷ MURLÀ GIRALT, J., *De les Brigades Internacionals durant la seva estada a Vall de Bianya i d'altres indrets de la Garrotxa*. A: AA. VV., *Jornada d'Estudis sobre les terres de Bianya*, ed. Amics de Besalú, Olot, 1984.

¹⁵⁸ CRUSELLS, M., *Barcelona, darrera base de les Brigades Internacionals*. A: ROCA ALBERT, J., *El municipi de Barcelona i els combats pel govern de la ciutat*, ed. Institut Municipal d'Història, Barcelona, 1997.

¹⁵⁹ PUIG ROVIRA, R. X., *Vilanova i la Geltrú (1936-1939). Guerra, revolució i ordre social*, ed. L'abadia de Montserrat, Barcelona, 2005.

internacionals del Ciudad de Barcelona”¹⁶⁰ i Àngels Rius “*Imprenta i biblioteca a l’Hospital Militar de Montserrat (1936-1939)*”¹⁶¹ que ens mostren, breument, aspectes concrets sobre la sanitat i la guerra d’aquestes localitats en relació amb els internacionals.

Finalment, en sisè lloc, no podem obviar la necessitat de tractar tota una sèrie de fonts secundàries com són els diccionaris sobre brigadistes. Aquestes fonts, no sempre són fiables i en alguns casos són parcials, motiu pel qual han de ser contrastades amb les fonts primàries. Tot i això, aquests diccionaris sobre brigadistes ens poden aportar una guia bàsica i fins i tot, noves línies d’investigació en situar als internacionals a certs hospitals siguin brigadistes o republicans. A més, s’ha de destacar que hi ha una gran varietat de diccionaris sobre brigadistes, dividits per països, i que en molts casos els engloben dintre del moviment antifeixista durant el període d’entreguerres i la Segona Guerra Mundial. En definitiva, aquests diccionaris són un petit exemple de totes les obres dutes a terme a Europa, Amèrica i Àsia sobre els compatriotes que van desplaçar-se a Espanya per combatre a les Brigades Internacionals.

Per aquesta raó, les principals fonts que s’utilitzaran, que poden ser considerades com la base de la qual ha de partir tota investigació sobre brigades, seran les següents:

En l’àmbit anglosaxó, s’empraran les obres de Richard Baxell “*British volunteers in the Spanish Civil War: the British Battalion in the International Brigades 1936-1939*”¹⁶², també el text de Richard Baxell, Linda Palfreeman “*¡SALUD! British volunteers in the republican Medical service during the Spanish civil war, 1936-1939*”,¹⁶³ Angela Jackson i Jim Jump “*Antifascistas: British & Irish Volunteers in the Spanish Civil War*”¹⁶⁴, Nacho Blanes, Adrián Sánchez Castillo i Paul Quinn “*Las cartas del Batallón Británico: las*

¹⁶⁰ GARANGOU, S., *Les aigües de l’oblit: una història dels brigadistes internacionals del Ciudad de Barcelona*, ed. Pagès editors, Lleida, 2022.

¹⁶¹ RIUS I BOUS, A., *Imprenta i biblioteca a l’Hospital Militar de Montserrat (1936-1939)*, ed. Publicacions de l’Abadia de Montserrat, Barcelona, 2023.

¹⁶² BAXELL, R., *British volunteers in the Spanish Civil War: the British Battalion in the International Brigades 1936-1939*, ed. Routledge, London, 2004.

¹⁶³ PALFREEMAN, L., *¡SALUD! British volunteers in the republican Medical service during the Spanish civil war, 1936-1939*, ed. Sussex Academic Press, Brighton; Portland, 2012.

¹⁶⁴ BAXELL, R., JACKSON, A., JUMP, J., *Antifascistas: British & Irish Volunteers in the Spanish Civil War*, ed. Lawrence & Wishart Ltd, London, 2010.

Brigadas Internacionales en la Guerra Civil española”¹⁶⁵, d’Antonio R. Celada “*Los Brigadistas de Habla inglesa y la Guerra Civil Española*”¹⁶⁶ o “*Los Internacionales: English-speaking volunteers in the Spanish Civil War*”¹⁶⁷, d’Angela Jackson “*Las Mujeres británicas y la Guerra Civil española*”¹⁶⁸, d’Andy Durgan “*With the POUM. International volunteers on the Aragon Front (1936-1937)*”¹⁶⁹ i de Daniel Pastor García i Manuel González de la Aleja Barberán, “*Las protagonistas. Británicas en la Guerra Civil española*”¹⁷⁰, són obres a tenir en compte, pel que fa als internacionals de nacionalitat anglesa.

Per a Àustria, Alemanya i l’est d’Europa utilitzarem les obres de Hans Launder, “*Diccionario de los Voluntarios austríacos en la España republicana 1936-1939*”¹⁷¹, de Hana Bortlová “*La participación interbrigadista checoslovaca en la Guerra de España vista por los protagonistas y los historiadores checos a través del tiempo*”¹⁷², d’Eiroa Matilde i Manuel Requena “*Al lado del gobierno republicano: los brigadistas de Europa del Este en la guerra de España*”¹⁷³, d’Iván Harsányi “*La participación de húngaros en*

¹⁶⁵ BLANES, N., SÁNCHEZ CASTILLO, A., QUINN, P., *Las cartas del Batallón Británico: las brigadas internacionales en la Guerra Civil española*, ed. Los libros de la Catarata, Madrid, 2014.

¹⁶⁶ CELADA, A. R. (dir.), *Los Brigadistas de Habla inglesa y la Guerra Civil Española*, ed. Almar, España, 2006.

¹⁶⁷ CELADA, A. R., GONZÁLEZ DE LA ALEJA, M., PASTOR, D., *Los Internacionales: English-speaking volunteers in the Spanish Civil War*, ed. Warren & Pell Pub., L’Hospitalet de Llobregat, 2009.

¹⁶⁸ JACKSON, A. *Las Mujeres británicas y la Guerra Civil española*, ed. Publicacions de la Universitat de València, València, 2010.

¹⁶⁹ DURGAN, A., *With the POUM. International volunteers on the Aragon Front (1936-1937)*. A: *Ebre 38: revista Internacional de la Guerra Civil (1936-1939)*, 2018, núm. 8, p. 131-161.

¹⁷⁰ PASTOR GARCÍA, D., GONZÁLEZ DE LA ALEJA BARBERÁN, M., *Las protagonistas. Británicas en la Guerra Civil española*. A: ALIA MIRANDA, F., HIGUERAS CASTAÑEDA, E., SELVA INIESTA, A., *Hasta pronto, amigos de España: Las Brigadas Internacionales en el 80 aniversario de su despedida de la Guerra Civil (1938-2018)*, ed. Centro de Estudios y Documentación Brigadas Internacionales, CEDOBI, Albacete, 2019.

¹⁷¹ LANDAUER, H., *Diccionario de los Voluntarios austríacos en la España republicana 1936-1939*, ed. Asociación de amigos de las Brigadas Internacionales, Madrid, 2005.

¹⁷² BORTLOVÁ, H., *La participación interbrigadista checoslovaca en la Guerra de España, vista por los protagonistas y los historiadores checos a través del tiempo*. A: *Ibero-Americana Pragensia*, 2008, núm. 22, p. 165-173.

¹⁷³ MATILDE, E., REQUENA, M., *Al lado del gobierno republicano: los brigadistas de Europa del Este en la guerra de España*, ed. Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha, Cuenca. 2009.

las Brigadas Internacionales en retrospectiva histórica”¹⁷⁴, de Hervé Lemesle “*Les femmes de Yougoslavie volontaires en Espagne républicaine. Un groupe particulièrement dévoué et résilient*”¹⁷⁵, Abel Werner, “*Sie Werden nicht durchkommen: Deutsche an der Seite der Spanischen republik und der sozialen revolution*”¹⁷⁶ o Jaroslav Bouček “La ayuda inestimable: médicos y sanitarios checoslovacos en las brigadas”.¹⁷⁷

Per França, serà interessant consultar l’obra de Jean Maitron, “*Dictionnaire biographique du mouvement ouvrier français*”¹⁷⁸, una obra de 44 volums que poden aportar informació sobre l’existència de centres mèdics. Per a Itàlia l’obra de diversos autors “*La Spagna nel nostro cuore, 1936-1939: tre anni di storia da non dimenticare*”¹⁷⁹. Per a Portugal tenim obres com la d’Albert Duró Fort “*Les portugais et la guerre d’Espagne : engagement militant, solidarités et mémoires*”¹⁸⁰. Per Suïssa l’obra de Peter Huber “*Los voluntarios suizos en la Guerra Civil española: diccionario biográfico*”¹⁸¹. Per Austràlia el text de Salvador Bofarull “*Voluntarios australianos en la Guerra Civil Española 1936-1939*”¹⁸².

¹⁷⁴ HARSÁNYI, I., La participación de húngaros en las Brigadas Internacionales en retrospectiva histórica. A: MATILDE, E., REQUENA, M., *Al lado del gobierno republicano: los brigadistas de Europa del Este en la guerra de España*, ed. Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha, Cuenca. 2009.

¹⁷⁵ LEMESLE, H., *Les femmes de Yougoslavie volontaires en Espagne républicaine. Un groupe particulièrement dévoué et résilient*. A: MAITRON, J. (dir.), *Dictionnaire biographiques du mouvement ouvrier français*, 44 vols, 4è partie, 1914-1939 de la Première à la Seconde guerre mondiale, ed. Ouvrières, Paris, 1962-1977.

¹⁷⁶ WERNER, A., HILBERT, E., “*Sie Werden nicht durchkommen*”, *Deutsche an der Seite der Spanischen republik und der sozialen revolution*. Band 1, ed. Lich, Verlag, 2015.

¹⁷⁷ BOUČEK, J., La ayuda inestimable: médicos y sanitarios checoslovacos en las brigadas. A: MATILDE, E., REQUENA, M., *Al lado del gobierno republicano: los brigadistas de Europa del Este en la guerra de España*, ed. Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha, Cuenca. 2009.

¹⁷⁸ MAITRON, J. (dir.), *Dictionnaire biographiques du mouvement ouvrier français*, 44 vols, 4è partie, 1914-1939 de la Première à la Seconde guerre mondiale, ed. Ouvrières, Paris, 1962-1977.

¹⁷⁹ AA. VV., *La Spagna nel nostro cuore, 1936-1939: tre anni di storia da non dimenticare*, ed. AICVAS, Roma, 1996.

¹⁸⁰ DURÓ FORT, A., *Les portugais et la guerre d’Espagne : engagement militant, solidarités et mémoires*. A: *Riveneuve continents & Exils et migrations ibériques au XXe siècle: revue des littératures de langue française*, 2020, núm. 29-20.

¹⁸¹ HUBER, P., *Los voluntarios suizos en la Guerra Civil española: diccionario biográfico*, ed. Silente, Guadalajara, 2010.

¹⁸² BOFARULL, S., *Voluntarios australianos en la Guerra Civil Española 1936-1939*. A: *Revista Española del Pacífico*, 2001, núm.14, p. 89-106.

Per a Àsia podríem citar a José Eugenio Borao Mateo “*Chinos en las Brigadas Internacionales*”¹⁸³. Per als Països àrabs podem destacar obres com la d’Abdeellatif Bensalem “*Los voluntarios árabes en las Brigadas Internacionales (España, 1936-1939)*”¹⁸⁴ i per Polònia l’obra de Piotr Ciszewski “*Dąbrowszczacy: na świecie szanowani, w Polsce poniżani*”.¹⁸⁵

Per Amèrica del sud hem de destacar obres com la de Gerold Gino Baumann “*Extranjeros en la Guerra Civil española: los peruanos*”¹⁸⁶ o “*Los voluntarios latinoamericanos en la Guerra Civil española: en las Brigadas Internacionales, las milicias, la retaguardia y el Ejército Popular*”¹⁸⁷ la de Jeronimo E. Boragina “*Voluntarios judeoargentinos en la Guerra Civil Española. Ernesto Sommaro*”¹⁸⁸ i el “*Diccionario biográfico de voluntarios de Argentina en la Guerra Civil española*”¹⁸⁹, Gabriela Dalla-Corte “*De España a Francia: Brigadistas paraguayos a Través de la fotografía*”¹⁹⁰, José Alejandro Ortiz Carrión, “*Los voluntarios puertorriqueños de la libertad, 1936-1939*”¹⁹¹.

¹⁸³ BORAO MATEO, J. E., *Chinos en las Brigadas Internacionales*. A: BORAO MATEO, J. E., *Las miradas entre España y China: un siglo de relaciones entre los dos países (1864-1973)*, ed. Miraguano, Madrid, 2017.

¹⁸⁴ BEN SALEM, A., *Los voluntarios árabes en las Brigadas Internacionales (España, 1936-1939)*. A: *Revista internacional de sociología*, 1988, núm. 4, p. 543-574.

¹⁸⁵ CISZEWSKI, P., *Dąbrowszczacy: na świecie szanowani, w Polsce poniżani*, ed. Fundacja Oratio Recta, Warszawa, 2018.

¹⁸⁶ BAUMANN, G. G., *Extranjeros en la Guerra Civil española: los peruanos*, ed. Gerold Gino Baumann, Lima, 1979.

¹⁸⁷ BAUMANN, G. G., *Los voluntarios latinoamericanos en la Guerra Civil española: en las brigadas internacionales, las milicias, la retaguardia y el Ejército Popular*, ed. Guayacán, San José, Costa Rica, 1997.

¹⁸⁸ BORAGINA, J. E. *Voluntarios judeoargentinos en la Guerra Civil Española. Ernesto Sommaro*, ed. Centro Cultural de la Cooperación, Buenos Aires, 2016.

¹⁸⁹ BORAGINA, J., *Diccionario biográfico de voluntarios de Argentina en la Guerra Civil española*, ed. Asociación de Amigos de las Brigadas Internacionales, Madrid, 2021.

¹⁹⁰ DALLA-CORTE, G., *De España a Francia: Brigadistas paraguayos a Través de la fotografía*, ed. Universidad de Barcelona, Barcelona, 2016.

¹⁹¹ ORTIZ CARRIÓN, J. A., *Los voluntarios puertorriqueños de la libertad, 1936-1939*. A: SÁNCHEZ CERVELLÓ, J., AGUDO, S., *A Las Brigadas Internacionales: nuevas perspectivas en la historia de la Guerra Civil y el exilio*, ed. Publicacions Universitat Rovira i Virgili, Tarragona, 2015.

Per Amèrica del nord obres com la de Fernando Calvo “*Lincolns. Voluntarios norteamericanos en la Guerra Civil española*”¹⁹², Jordi Domingo i Jordi Torrent “*Héroes invisibles: afroamericanos en la guerra de España (Invisible heroes: African-Americans in the Spanish Civil War)*”¹⁹³, Manuel González de la Aleja “*Los brigadistas canadienses y la huella solidaria del Dr. Bethune*”¹⁹⁴, Mario Millanes Vaquero “*Brigadistas afroamericanos en la Guerra Civil Española*”¹⁹⁵, Mark Zuehlke “*The Gallant cause: Canadians in the Spanish Civil War 1936-1939*”¹⁹⁶, Michael Petrou “*Renegades. Canadians in the Spanish Civil War*”¹⁹⁷, Larwin Armstrong i Mark Leier “*Canadians in the Spanish Civil War*”¹⁹⁸ o la d’Alfonso Domingo i Jordi Torrent “*Héroes invisibles: afroamericanos en la guerra de España (Invisible heroes: African-Americans in the Spanish Civil War)*”¹⁹⁹, Jeronimo Boragina “*Mujeres argentinas en la Guerra Civil*

¹⁹² CALVO, F., *Lincolns. Voluntarios norteamericanos en la Guerra Civil española*, ed. Galland Books, Valladolid, 2010.

¹⁹³ DOMINGO, A., TORRENT, J., *Héroes invisibles: afroamericanos en la guerra de España (Invisible heroes: African-Americans in the Spanish Civil War)*. Argonauta Producciones; New York: Duende Pictures, Madrid, 2014.

¹⁹⁴ GONZÁLEZ DE LA ALEJA, M., MAJADA NEILA, J., STEWART, R., *Los brigadistas canadienses y la huella solidaria del Dr. Bethune*. A: CELADA, A., PASTOR GARCÍA, D., LÓPEZ ALONSO, M.R., *Las Brigadas Internacionales: 70 años de memoria histórica*, ed. Amarú, Salamanca, 2007.

¹⁹⁵ MILLANES VAQUERO, M., *Brigadistas afroamericanos en la Guerra Civil Española*. A: CELADA, A., PASTOR GARCÍA, D., LÓPEZ ALONSO, M.R., *Las Brigadas Internacionales: 70 años de memoria histórica*, ed. Amarú, Salamanca, 2007.

¹⁹⁶ ZUEHLKE, M. *The Gallant cause: Canadians in the Spanish Civil War 1936-1939*. Ed. John Wiley & Sons Canada, Mississauga, 2007.

¹⁹⁷ PETROU, M., *Renegades. Canadians in the Spanish Civil War*, ed. University of British Columbia Press, Vancouver and Toronto, 2008.

¹⁹⁸ ARMSTRONG, L., LEIER, M., *Canadians in the Spanish Civil War*. A: *The Beaver magazine*, 1997, núm, 77.5, p. 19-26.

¹⁹⁹ DOMINGO, A., TORRENT, J., *Héroes invisibles: afroamericanos en la guerra de España (Invisible heroes: African-Americans in the Spanish Civil War)*. Argonauta Producciones; New York: Duende Pictures, Madrid, 2014.

española”²⁰⁰ o Ramón Nicolau González “*CUBA y la defensa de la República española (1936-1939)*”²⁰¹.

I finalment, també tindrem textos més generalistes i que inclouen la participació espanyola i catalana o d'estudi de cas, podríem destacar les obres d'Alfonso López Borgoñoz, “*Salud y suerte, mañana más: brigadistas internacionales en Castelldefels: marzo 1938-enero 1939*”²⁰² i Anna Sospedra Rodríguez “*Doblement oblidades: les dones catalanes i espanyoles i la seva col·laboració en l'esforç de guerra de les Brigades Internacionals*”²⁰³.

En si, si fem una retrospectiva general a tota la bibliografia que podem trobar sobre la sanitat de les Brigades Internacionals, a Catalunya, veiem que majoritàriament té una visió molt local, centrada en aquells soldats o metges més destacats en els seus camps o que per una o altra raó van aconseguir fer-se un nom durant o amb posterioritat a la Guerra Civil. A més, també podem extreure que les obres dutes a terme fins a l'actualitat focalitzen l'estudi dels internacionals dintre de la batalla de l'Ebre i de les localitats on aquests van establir alguna caserna, hospital o van mantenir algun tipus de relació. Finalment, aquesta bibliografia sol ser molt dispersa podent accedir a un mateix tema des de diversos punts com el de gènere, el biogràfic, el local o el generalista, aspecte que no és pas negatiu, però que ens impedeix comprendre la xarxa sanitària que feien servir els internacionals a Catalunya.

En definitiva, l'estat de la qüestió per a la sanitat de les Brigades Internacionals a Catalunya és local i biogràfic i centrat majoritàriament en la batalla de l'Ebre i les personalitats militars i sanitàries amb més renom. A més de ser un estat de la qüestió poc desenvolupat dintre de Catalunya donat que la majoria dels investigadors han considerat

²⁰⁰ BORAGINA, J., Mujeres argentinas en la Guerra Civil española. A: *Archipiélago: revista cultural de nuestra América*, 2012, Vol. 20, núm. 75, p. 27-34.

²⁰¹ NICOLAU GONZÁLEZ, R., *CUBA y la defensa de la República española (1936-1939)*, ed. Editora Política, La Habana, 1981.

²⁰² LÓPEZ BORGOÑOZ, A., *Salud y suerte, mañana más: brigadistas internacionales en Castelldefels: marzo 1938-enero 1939*, ed. GREHIC: Ajuntament de Castelldefels, Castelldefels, 2018.

²⁰³ SOSPEDRA RODRÍGUEZ, A., *Doblement oblidades: les dones catalanes i espanyoles i la seva col·laboració en l'esforç de guerra de les Brigades Internacionals*, ed. Arola Editors: Publicacions URV, Tarragona, 2019.

el pas dels internacionals a Catalunya com la mort de les brigades i un mer apunt dintre de la sanitat, donant més importància i centrant la seva producció en aquells centres hospitalaris situats a la zona centre i sud-est de la península Ibérica o dit d'una altre manera, l'estudi de la sanitat internacional està principalment centrada en els hospitals situats a les regions més properes a la base internacional d'Albacete i el període de vigència d'aquesta, fins a l'evacuació a Barcelona entre els mesos de març i abril de 1938.

4. Introducció a la història de les Brigades Internacionals

La formació de les Brigades Internacionals no va ser esporàdica, sinó que abans de la seva formació oficial i la creació de la primera base a Albacete, van existir uns precedents marcats per la geopolítica internacional. En aquest sentit, un cop iniciat el cop d'estat, del 18 de juliol de 1936, i la posterior escalada del conflicte bèl·lic, milers de persones van emprendre el viatge cap a l'Espanya republicana. Això, però, no vol dir que des del primer dia de l'alçament no hi haguera estrangers lluitant a favor de la República, sinó tot el contrari, ja que en aquest moment, a Espanya, ja hi havia esportistes procedents de l'olimpiade popular,²⁰⁴ que s'havien de celebrar entre el 19 i el 26 de juliol d'aquell mateix any 1936 a Barcelona, però que a causa de l'alçament no es van poder dur a terme. Tanmateix, aquests esportistes, no es van adherir immediatament a unitats armades, sinó que en alguns casos van ser partícips i en altres, testimonis de les lluites a la capital catalana, tot i que majoritàriament van retornar als seus respectius països aquella mateixa setmana. A més, no només tindríem a tots aquells forans que havien vingut a participar en unes olimpíades populars, sinó que Espanya ja acollia a un cert nombre de dissidents polítics, refugiats i d'altres persones contràries als governs feixistes, d'aquí que la majoria d'aquests primers voluntaris internacionals, que van estar des de l'inici del conflicte, fossin, precisament, d'origen alemany o italià. Tot i això, no podem oblidar que a part dels estrangers que ja residien al país o que havien vingut per una raó o l'altra, abans de l'alçament, tindríem els voluntaris que es van mobilitzar i van començar a arribar a partir d'aquell mes de juliol de 1936.

Aquests forans, que en part comptaven amb experiència militar després de la Primera Guerra Mundial, van formar les primeres unitats internacionals de manera espontània i disseminada, per tot el territori espanyol, integrant-se dintre de les milícies revolucionàries i participant en els primers combats com són el desembarcament de Mallorca, el front del nord, la primera defensa madrilenya o el front d'Aragó, on voluntaris forans es van unir a les milícies del PSUC i als anarquistes de la CNT-FAI, partint cap a Tardienta i Saragossa. I és que “muchos de esos voluntarios consideraban la guerra de España como una posibilidad de actuar directamente contra el fascismo, esto

²⁰⁴ PUJADES X., SANTACANA C., *L'altra olimpiada: Barcelona '36: esport, societat i política a Catalunya (1900-1936)*, ed. Llibres de l'Índex, Barcelona, 1990.

es, de conseguir en España lo que no se podía lograr en Alemania o Italia.”²⁰⁵ A tall d’anècdota, aquestes primeres unitats, van ser batejades amb noms de personatges políticament rellevants dintre de la lluita obrera o de classes, generals i caps militars, polítics i personatges històrics o nacionals, etc., que havien estat represaliats, condemnats a mort, morts, etc., com és el cas de la unitat dels Thalmän, composta per persones d’origen alemany, però també trobarem petites unitats d’italians, belgues i francesos. Aquests, doncs, van ser els antecedents de la futura formació de les Brigades Internacionals i moltes d’aquestes unitats van passar a formar-ne part, però d’altres van acabar inserint-se dintre d’unitats republicanes, d’organitzacions polítiques, sindicals o d’altres ideologies ja fossin trotskistes, anarquistes, etc.

Tot això, mentre el cop d’estat s’anava consolidant per tota Espanya i començaven a caure les primeres capitals com Cadis, Algesires, Huelva, Sevilla, Còrdova i Granada, al sud, i estenent-se el control dels revoltats per part d’Extremadura, Castella i Lleó, Galícia, Navarra, La Rioja, el nord d’Àfrica, les Illes Canàries i part d’Aragó, Castella-La Manxa i les Illes Balears, però quedant algunes parts d’Astúries, Cantàbria i el País Basc sota control republicà. A més, el 20 de juliol va morir Sanjurjo, qui suposadament anava a ser el cabdill després de la victòria dels revoltats i Queipo de Llano esperava, a Sevilla, l’arribada de Franco amb l’exèrcit d’Àfrica per assegurar l’aixecament. A més, en l’esfera internacional, els països occidentals començaven a discutir si era bona opció intervenir en favor de la República o permetre que el cop militar triomfés, mentre que d’altres països, com Alemanya i Itàlia, van acabar optant per prestar ajuda directa als revoltats, fet que va permetre que l’exèrcit del nord d’Àfrica es pogués traslladar fins a la península. Aquesta ajuda dels països feixistes i l’arribada de Franco a Sevilla, el 6 d’agost, va permetre assegurar els principals aixecaments al sud, mentre Yagüe posava rumb a Madrid i Mola es mantenia al front d’Aragó mentre atacava al nord i centre peninsular.

Aquestes unitats, més o menys independents i que es calcula que entorn d’agost-setembre de 1936 ja arribaven al miler de voluntaris²⁰⁶, es van mantenir fins a la formació de les Brigades Internacionals, ja que “pronto fueron, funcionarios de la Comintern en

²⁰⁵ RADOSH, R., ABECK M.R., H, SEVASTIANOV, G., *España traicionada (Stalin y la Guerra Civil)*, ed. Planeta, Barcelona, 2002, p. 145.

²⁰⁶ TREMLETT, G., *Las Brigadas Internacionales: Fascismo, Libertad y la Guerra Civil Española*, ed. Debate, Barcelona, 2021, p. 70.

comunicación con Moscú, quienes organizaron a aquellos hombres en Brigadas Internacionales.”²⁰⁷ A més, Delpierre de Bayac²⁰⁸ ens diu, que la formació d’aquestes unitats internacionals es va començar a plantejar, per part del comitè central del Partit Comunista Espanyol, a principis d’agost de l’any 1936. La idea va passar a debatre’s, per part de la III Internacional Comunista a expenses de Moscou, aprovant-ne la constitució d’aquestes a finals d’agost d’aquell mateix any 1936. Castells,²⁰⁹ per la seva banda, no només ens diu que la idea era formar a 5.000 homes que lluitessin de manera independent, sinó que a més, ens avança la data. En aquest sentit, Castells ens diu que van néixer després de les reunions de Praga, iniciades el dia 21 de juliol de 1936, i mantingudes entre representants del Partit Comunista Espanyol (entre els quals hi havia Dolores Ybarruri), Largo Caballero del PSOE i com a representant del govern republicà, representants de Moscou i de la III Internacional Comunista. A partir d’aquest moment, es va posar en marxa l’engranatge que assegurava la recluta i l’arribada dels voluntaris, exigint als partits comunistes de cada país que elaboressin llistes de tots aquells militants amb experiència militar i de tots aquells disposats a contribuir, a més d’establir-se el comitè central d’organització, a París, on havien de preparar la documentació per poder entrar a Espanya. Aquesta era la seu central, però també es van establir centres de coordinació, de reclutament i de concentració, per tot París, que s’encarregaven de guiar als destacaments, més o menys grans de voluntaris, fins a territori espanyol.

A més, a la mateixa França existien subcomitès de reclutament repartit per les principals ciutats portuàries que tenien connexions amb les principals rutes marítimes internacionals i localitats d’interior que se situaven en la ruta que es dirigia cap a la frontera espanyola. A aquests comitès, se’ls unien tots aquells comitès nacionals creats per tota Europa, Amèrica i parts d’Oceania que reclutaven voluntaris i enviaven material i ajuda a l’Espanya republicana. Tot i això, les brigades no eren unitats militars ni russes, ni de la Comintern, sinó que majoritàriament eren voluntaris de nacionalitats molt diverses amb una ideologia molt semblant. Tanmateix, s’ha de destacar, que tot i no eren un exèrcit de

²⁰⁷ RADOSH, R., ABECK M.R., H, SEVASTIANOV, G., *España traicionada (Stalin y la Guerra Civil)*, ed. Planeta, Barcelona, 2002, p. 145.

²⁰⁸ DELPIERRE DE BAYAC, J., *Les Brigades Internationales*, ed. Fayard, Paris, 1968, p. 76.

²⁰⁹ CASTELLS, A., *Las Brigadas Internacionales de la guerra de España*, ed. Ariel, Esplugues del Llobregat, 1974, p. 56-60.

la Comintern, sí que va existir un control ideològic total i de depuració o si més no, de reeducació i vigilància del trotskisme o altres dissidències del comunisme regit per Stalin.

Aviat, però, van sorgir tensions, ja que tant el president de la República, Manuel Azaña, com el del govern, presidit per Francisco Largo Caballero, es van mostrar contraris a la participació militar d'aquests voluntaris, de forma independent a l'exèrcit republicà i sota control i influència del comunisme internacional controlat per Stalin. Aquest sentiment, també el va mostrar l'anarquisme, en concret la FAI, arribant a interceptar i retenir als voluntaris internacionals un cop travessaven la frontera.

Tot i això, i veien que la República necessitava un major nombre de soldats es van dur a terme diferents reunions, mantingudes entre un representant del govern republicà, Diego Martínez Barrio, el llavors president de les corts republicanes i una delegació de la Internacional Comunista formada per Stephan Wisniewski, Pierre Ribière i Luigi Longo. En aquest sentit, Castells ens diu que “después de muchos forcejeos se llegó a un acuerdo por el cual las futuras B.I. podrían organizarse con plena autonomía y con mandos propios, todos extranjeros, los cuales se relacionarían con el Estado Mayor español a través de un organismo de enlace, asesorado por jefes soviéticos y mandado por el coronel Simonov. El enlace del gobierno de la república con el alto mando internacional fue Diego Martínez Barrio, presidente de las cortes.”²¹⁰ Després d'aquesta reunió, el 22 d'octubre d'aquell any 1936, Largo Caballero va permetre la creació de les Brigades Internacionals que ja havien començat a arribar a Albacete des del dia 14 d'octubre, tot i no produir-se la integració dels voluntaris a l'exèrcit popular republicà.

Malgrat tot, abans de produir-se la reunió entre la comissió internacional i el govern republicà i de què aquest acceptés, formalment, la creació de les Brigades Internacionals, el dia 10 d'octubre, ja havien començat a arribar les primeres partides de voluntaris, quan 500 homes esperaven al Castell de Sant Ferran i ja s'havia creat un petit comitè organitzatiu compost per Luigi Longo, Giuseppe di Vittorio (Mario Nicoletti), Hans Kahle, Pierre Rébière, Stefan Wisniewski (Bosslaw Krzykalsli), Jean Marie François, Kalmanovitch i Pierre Rouquès qui serà una de les figures destacades en la primerenca organització de l'Ajuda Mèdica Estrangera. Tot i això, tan sols uns dies més tard de produir-se aquesta acceptació, per part del govern republicà, va quedar patent que el comitè

²¹⁰ CASTELLS, A., *Las Brigadas Internacionales de la guerra de España*, ed. Ariel, Esplugues del Llobregat, 1974, p. 58.

d'organització no era suficient per dirigir, organitzar i controlar l'arribada incessant de voluntaris. Per aquesta raó, el comitè organitzatiu es va transformar en comitè militar, el dia 26 d'octubre d'aquell any 1936, amb canvis importants en la direcció, ja que en aquest moment apareixerà el que serà el cap suprem de les Brigades Internacionals fins al moment de la seva retirada, André Marty. D'aquesta mateixa manera, el comitè es componia, a més, per les següents personalitats Luigi Longo, Giuseppe di Vittorio (Mario Nicoletti), Hans Kahle, Pierre Rébère, Stefan Wisniewski (Bosleslaw Krzykalski), Jean Marie François, Kalmanovitch, Pierre Rouquès, Walter (Swierczwski), Vidal (Gayman), Pauline Marty, Hans Kalmonik, Contreras (Vidali).

En un primer moment, els internacionals, van mantenir una certa independència del govern republicà i així queda patent en un decret promulgat pel ministeri pel qual, la base d'Albacete es crea com un organisme independent, podent mobilitzar i instruir als voluntaris i disposar de tot un seguit de serveis propis entre els quals, constava la sanitat. Tot i això, les tensions i les idees de mantenir sota control governamental als internacionals no van cessar, va ser Indalecio Prieto qui va signar “el 23 de septiembre de 1937, un decreto sobre el estatuto de los Internacionales [por el cual] los voluntarios [...] quedaban sujetos al código de Justicia Militar y a los estatutos del ejército, como los soldados españoles; y los oficiales interbrigadistas no podían superar el 50 por 100 de los españoles. En ningún caso, la base podría intervenir directamente en la ejecución de los Servicios de intendencia y de sanidad y solo se podría disponer de los donativos que se recibiesen directamente del extranjero”²¹¹ Aquest control, que també es va estendre a la sanitat internacional, va quedar patent en la major part de la documentació, apareixent les capçaleres dels diferents ministeris i unitats republicanes, deixant clar que formaven part de l'exèrcit popular.

Fixem-nos, però, en el sistema d'organització que es va instaurar per fer arribar als voluntaris fins a Albacete lloc triat, segons Santiago Álvarez, perquè resultava ideal per la seva posició estratègica, a uns dels principals territoris d'abastaments republicà, com és Castella-La Manxa. A més, se situava prop del front de Madrid on, al llarg de tot l'any 1937, es van dur a terme batalles com la del Jarama, Guadalajara o Brunete. A més, ens diu que Albacete tampoc se situava lluny de dos punts estratègics, com són València i

²¹¹ CASTELLS, A., *Las Brigadas Internacionales de la guerra de España*, ed. Ariel, Esplugues del Llobregat, 1974, p. 265.

Catalunya, que eren dos dels punts d'entrada dels voluntaris internacionals²¹² i del sistema de casernes que es van establir al voltant d'aquests territoris. Tot i això, Albacete era el punt final, ja que primer havien de fer el viatge des de la seu central de reclutament, a París, que era sota la direcció del Partit Comunista Francès i de la mateixa Unió Soviètica, que enviava els nous reclutes a Barcelona, Figueres o València, on hi havien organitzades petites bases de control. Posteriorment, eren redirigits cap a la base central d'Albacete on passaven als camps i centres d'entrenament, a partir del decret d'independència de les forces internacionals que els permetia instaurar escoles i acadèmies militars, però també un control polític a través del comissariat.

En aquest sentit, en un primer moment els voluntaris es van allotjar a la plaça de toros i la fira d'Albacete, però en transformar-se aquests recintes en menjador i cuina es van traslladar als aquarteraments de l'antic edifici de la Guàrdia Civil, prop de l'estació. En la mateixa línia tindriem la base i camps d'entrenament d'artilleria que es van situar a Almansa, establint el garatge a l'església dels franciscans amb la caserna a la capella d'aquesta i el dipòsit d'armes es va establir a l'església parroquial, mantenint-se a Almansa fins al trasllat, l'abril de 1938, a Barcelona. De la mateixa manera, es va instaurar la base i casernes de les unitats de cavalleria a l'edifici de la Guàrdia Republicana, però que després es va traslladar a La Roda. Posteriorment, aquests soldats passaven per un període d'entrenament, on eren observats i dividits en les diferents unitats, segons les seves capacitats, i allistats a les diferents brigades segons la seva llengua. Tot això va ser possible per la constant arribada d'ajuda internacional, dels comitès nacionals d'ajuda a l'Espanya republicana, però també pel suport en la intendència militar de l'exèrcit republicà, ja que si bé aquestes eren tropes teòricament independents, prenen part dels aliments i productes de primera necessitat, que no arribaven de l'estranger, de la intendència republicana.

S'ha de destacar que molts dels voluntaris que es van allistar a les brigades, no tenien cap mena d'instrucció militar, mentre que d'altres ja havien combatut en diversos conflictes i, per tant, es va haver de posar èmfasi en explicar als voluntaris que per poder combatre, primer havien de formar-se. Un cop destinats a cada brigada, era necessari disposar d'oficials i tot i que en un primer moment s'escollien per votació es va passar, ràpidament,

²¹² ÁLVAREZ, S., *Historia política y militar de las Brigadas Internacionales*, ed. Compañía Literaria, Madrid, 1996, p. 66.

al nomenament a partir de les aptituds demostrades en combat o durant l'entrenament. A més, hem de destacar que la major part dels internacionals que van partir cap al front, durant els primers mesos de guerra, no tenien un bon entrenament, ni disposaven de tot l'armament i equip. Tanmateix, l'entrada de voluntaris va anar variant al llarg de tota la guerra amb període de major o menor entrada, que coincidirà amb una major entrada al primer any i mig de guerra i un descens pronunciat a partir de finals de l'any 1937. De la mateixa manera, s'haurà de tenir en compte l'augment del control fronterer, per part dels països adherits a la comissió de no-intervenció, però que en cap moment van impedir que els voluntaris continuessin arribant tant per via marítima com terrestre, des de Perpinyà, passant per diferents punts de la frontera entre Catalunya i França.

Així doncs, durant tot el període de Guerra Civil es van formar set Brigades Internacionals bautitzades com la XI o Thaelmann o Hans Beilmer sent la primera a ser creada, entorn el 22 d'octubre de 1936, sota la direcció de Jean Marie François. La XII o Gribaldi, creada l'1 de novembre de 1936 sota el comandament de Mate Zalka conegut com Luckács. La XIII o Dombrowski, constituïda l'1 de desembre de 1936, sota la direcció de Wilhelm Zaisser. La XIV o La Marsellaise o Dumont, va ser constituïda entorn del dia 2 de desembre de 1936, sota el comandament de Walter Swierczwski. La XV o Lincoln, creada el 31 de gener de 1937, sota la direcció de Janos Galicz. La 129 o CXXXIX va ser constituïda, el 28 d'abril de 1937, amb membres del POUM i d'altres brigades, però a causa dels fets de maig de 1937 va haver de ser reorganitzada el 13 de febrer de 1938 sota la direcció de Wacker Komar. Tot i no tenir un nom concret, va ser coneguda com la brigada d'Europa central. La 150 (CL) o Dombrowski, va ser formada entorn del 27 de maig de 1937, sota la direcció de Fernando Gerassi. A part d'aquests comandaments principals de cada brigada, hi havia els respectius oficials de rangs inferiors i el comissari polític. En aquest sentit, al costat de cada rang d'oficial, hi havia un comissari polític amb el mateix rang, que era l'encarregat de vigilar la moral i la ideologia política de cada unitat. Eren tan necessaris que el seu paper es va haver d'estructurar, a partir del 23 de novembre del mateix any 1936, tan sols un mes després de la formació oficial de les brigades.

A més, s'ha de tenir en compte que aquestes brigades estaven subdividides en batallons, companyies, columnes o centúries i esquadres, però també estaven inserides dintre de diverses divisions de l'exèrcit popular de la República, com podien ser la 35 i la 45 divisió, tot i que algunes brigades també van formar part de la 15 divisió que alhora,

estava inserida, per exemple, dintre de l'exèrcit de l'Ebre. De la mateixa manera, hauríem de destacar l'organització d'aquests brigadistes en les diferents unitats militars com són les bateries d'artilleria, la DECA, unitats blindades, de cavalleria, a metralladores, unitats motoritzades, d'intendència, etc. La idea principal era que “los voluntarios extranjeros, que ya peleaban en el V regimiento y en otras unidades y columnas de las milicias populares, así como los antifascistas que llegaban de otros países, debían ser agrupados en unidades militares especiales. Se proyectaba organizar unidades nacionales, homogéneas o mixtas, dependiendo del número de voluntarios de las distintas nacionalidades. El objetivo principal consistía en crear con los voluntarios extranjeros una fuerza armada lo suficientemente potente para aportar una contribución substancial a la defensa militar de la República.”²¹³

D'aquesta manera, la formació i organització de les Brigades Internacionals es va dilatar en el temps i va estar sotmesa a canvis i modificacions a mesura que la guerra anava avançant. Tot i això, ha arribat el moment de centrar-nos en les principals batalles i accions bèl·liques on van participar els internacionals. En aquest sentit, una de les primeres accions on van participar les Brigades Internacionals, després de la seva formació oficial, va ser en el front de Madrid i més concretament en la defensa de la capital. Així, doncs, unes hores després que el govern republicà fos evacuat de Madrid per por que quedés sota el setge franquista, donat que els rebels ja se situaven en els barris perifèrics de la ciutat, va arribar la XI internacional a Madrid el 8 de novembre de 1936, la primera brigada internacional, sota el comandament de Kléber. La seva funció principal era la d'actuar com a unitats de xoc, cosa que van poder posar en pràctica a la Ciutat Universitària, on van ser enviades després que els republicans aconseguissin documents rebels amb els plans d'atac a Madrid.

El primer xoc entre internacionals i rebels es va produir al parc de l'oest, el dia 9 de novembre quan els franquistes van llençar un primer atac que va crear la història col·lectiva, donat que van aconseguir arribar a la Ciutat Universitària, fent pensar que Madrid cauria, però la segona càrrega internacional va aconseguir frenar i expulsar les

²¹³ ÁLVAREZ, S., *Historia política y militar de las Brigadas Internacionales*, ed. Compañía Literaria, Madrid, 1996, p. 63.

unitats rebels a l'altra ribera del riu Manzanares. Aquí és, segons Tremlett,²¹⁴ on neix la llegenda dels herois internacionals que van aconseguir salvar la capital, però com ens afirma l'autor, va ser una lluita conjunta entre internacionals, madrilenys i les diverses columnes que van partir en la seva ajuda.

Tanmateix, els combats van continuar el dia 10 d'aquell mes, fent perdre diverses unitats internacionals a la zona de la Casa de Camp, ja que els rebels havien reforçat la zona impedit qualsevol atac. Finalment, els internacionals es van desplaçar de nou a la Ciutat Universitària, donat que l'exèrcit franquista va atacar de nou les posicions aconseguint un cap de pont des d'on atacar. No obstant això, aquests primers combats a la Ciutat Universitària, tot i que constants, eren molt reduïts i el front variava diàriament en favor d'un bàndol o l'altre. L'organització internacional era dolenta, no havien tingut temps de fer una instrucció correcta i el material tampoc era abundant, a més eren unitats de xoc i les lluites heroiques i de demostració de valentia creaven situació on els soldats queien sense sentit, atrapats en el foc enemic. Per aquesta raó, es va proposar que la següent brigada que es creés havia de comptar amb una bona instrucció i el material necessari, però la XII internacional no va tenir aquesta sort, pel fet que es va organitzar ràpidament i la majoria dels voluntaris no va gaudir d'instrucció militar, partint directament cap al front, a Chinchón, on la mala organització i la falta d'entrenament va quedar palesa, perdent la lluita i desplaçant a la XII internacional directament a la ciutat de Madrid. On el 19 de novembre, després de deu dies de lluita, la XI internacional havia patit moltíssimes baixes i va ser rellevada per la XII internacional de manera desorganitzada. Tot i això, la XI i la XII internacional van anar ocupant aquestes posicions fins al desembre de 1936, impedit que l'enemic entrés a la ciutat malgrat la mala organització i les purgues i lluites internes.

Posteriorment, a Boadilla es va produir el que més endavant es va conèixer com la batalla de la boira, entre el 14 i el 23 de desembre, per on Franco pretenia llançar una nova ofensiva per a rodejar la capital madrilenya i tallar la carretera que connectava Madrid amb la Corunya. Boadilla, doncs, era una de les posicions claus per a tots dos exèrcits, fent que la República enviés a la XI i la XII internacionals a lluitar conjuntament. Aquí, es va poder observar com les unitats internacionals continuaven tenint problemes

²¹⁴ TREMLETT, G., *Las Brigadas Internacionales: Fascismo, Libertad y la Guerra Civil Española*, ed. Debate, Barcelona, 2021, p. 114-115.

d'organització i que en camp obert actuaven de manera molt similar que les unitats republicanes. Paral·lelament, hem de destacar que les lluites internes entre els anarquistes, el POUM i els comunistes va acabar produint la deserció d'una part dels voluntaris de la XIII internacional, que havia partit el desembre de 1936 cap al front d'Aragó per prendre Terol conjuntament amb un contingent militar més gran. L'atac, que es va iniciar el 27 de desembre amb la voluntat de separar les forces franquistes, va acabar fracassant i la XIII brigada va ser destinada a Uriel després que part dels voluntaris desertessin i s'unissin a les columnes anarquistes.

A més a més, si ens desplaçem al front del sud, a Andalusia entre novembre i desembre de 1936, podem veure com es va ordenar la creació d'una nova brigada internacional anomenada la XIV internacional i que tot i l'experiència en la instrucció de les anteriors tres brigades, res havia canviat, continuava faltant entrenament i els oficials no eren els millors. Tanmateix, les ordres eren avançar cap al front de Còrdova i frenar l'avenç franquista, enviant al batalló al capdavant per arribar als pobles de Villa del Río i Montoro, però sense mapes van ser sorpresos pels rebels causant moltes baixes i perden totes dues posicions. La resta de la brigada va arribar després, però poc va poder fer per frenar la situació. Així, doncs, la resta de XIV internacional es va dirigir a Lopera, poble que no van aconseguir capturar i va acabar produint baixar entre els internacionals i desercions que van acabar sent castigades molt durament. En aquest sentit, els internacionals no havien aconseguit capturar el poble, ni tampoc havien millorat la seva instrucció, però sí que van aconseguir frenar l'avenç franquista al sud de la península mantenint el front més o menys estable a l'altura del Despeñaperros que va quedar en mans republicanes fins al final de la guerra.

D'aquesta manera arribem al gener de l'any 1937, quan es va llençar un atac prop de Sigüenza, a Algora. Aquí, el batalló francès Andre Marty, va intentar capturar la vila que va acabar caient, però la coordinació els hi va jugar una mala passada, fent que l'artilleria republicana els ataqués, a més de caure en una emboscada mentre repel·lien el contraatac enemic. Mentrestant, Franco va tornar a llançar un nou atac per rodejar Madrid i tallar la carretera de Madrid amb la Corunya, però l'única brigada disponible era la XI internacional, ja que la XII estava ocupada conquerint petits pobles a la carretera de Saragossa, la XIII ocupada al front d'Aragó i la XIV a Lopera. La XI internacional, doncs, va ser enviada a les Rozas, però després de tres dies de combats es va veure reduïda i van enviar a la XIV internacional per donar suport, ajudant a frenar el nou intent de Franco

de rodejar la capital i tot i que havien pres algunes zones de la carretera, encara quedaven carreteres secundàries que podien utilitzar. Tanmateix, els internacionals havien servit com a unitats de xoc, però encara quedava molt per aprendre pel que fa a la coordinació i instrucció, aspecte que queda demostrada per la destrucció parcial de la XI internacional que va ser enviada a Albacete per reconstruir-se.

Entorn de febrer 1937, la XIII internacional va ser destinada al front Màlaga, on els feixistes estaven atacant la ciutat. Malgrat els diversos intents, no van ser capaços de frenar la conquesta de la ciutat, però van poder establir una línia defensiva des de Trevelez al Mulhacén, en un sector amb molts pocs combats, ja que l'enemic se situava lluny de les línies. A més, és en aquest moment quan la XIII internacional i la unitat de transfusió del doctor Bethune seran conscients de la crueltat dels atacs contra la població civil, en allò que es coneixerà com la massacre de la carreta de Màlaga a Almeria. Durant aquest mateix mes, però a les riberes del riu Jarama, es produirà el que coneixem com la travessa del pont ferroviari de Pindoque a la vall del Jarama. Franco, necessitava trobar un pas per rodejar Madrid i va utilitzar aquest pont que estava defensat per un batalló de la XII internacional es va retirar, deixant el pont sense protecció, fet que va aprofitar l'exèrcit rebel per atacar durant la nit i netejar part del pont dels explosius que els republicans havien col·locat. Tanmateix, hi va haver temps a dinamitar una part, però no prou per a impedir que els rebels el reconstruïssin ràpidament. El batalló André Marty veien com els franquistes travessaven el pont, però havien de resistir en un petit turó del qual es van haver de retirar pels constants atacs. L'endemà, el pont de Sant Martín de la Vega va caure i els franquistes van tenir el pas obert cap al Pingarrón, fet que va provocar que la XI i la XV internacionals, que s'havia format feia poc temps, es dirigissin a la seva defensa.

És en aquest moment on s'iniciarà la batalla del Jarama, ja que un cop que els franquistes havien travessat el riu es van dirigir a tallar la carreta de Sant Martí, on va arribar la XV internacional per a defensar-la i protegir l'altiplà i els turons del Jarama. En aquest precís moment, els franquistes no van ser conscients que la XV internacional era present i van carregar contra les seves metralladores frustrant, de nou, l'atac rebel. Mentrestant, la XI internacional havia arribat i s'intentava situar en la línia del front entre la XII i la XV internacional, però es van topar amb els enemics, motiu pel qual es van haver d'aturar. A més, encara quedava la XIV internacional per entrar a lluitar, ja que era de camí i segons

Tremlett²¹⁵, la tasca d'aquesta brigada depenia la victòria o la derrota del Jarama. Malgrat tot, la XIV internacional va rebre un atac abans d'entrar en combat que van delmar l'unitat, però va poder entrar en combat el 23 de febrer. Tanmateix, els atacs d'aquesta unitat i de les brigades, en general, van ser desastrosos donat que continuaven mantenint una certa desorganització i la desobediència era típica entre els comandaments dels batallons, motiu pel qual va provocar que la seva unitat es reduís considerablement a causa dels diversos atacs frustrats. Tot i això, els internacionals van aconseguir frenar l'avenç franquista impedit que tallessin la carretera de Madrid a València, però obligant la XIV internacional a mantenir la seva posició fins al juny de 1937.

Al mes següent, es va produir el quart intent de Franco per rodejar Madrid, però aquesta vegada a Guadalajara, produint-se el que es coneixerà com la petita Guerra Civil italiana a Brihuega, ja que en aquesta població van combatre, principalment, italians del CTV de Mussolini i les unitats italianes de la XII internacional, els garibaldins, a més de la XI internacional. En aquest sentit, els garibaldins van dirigir-se de Torija a Trijueque per frenar l'avenç dels franquistes i recuperar Trijueque, l'últim poble abans de Torija on van aconseguir resistir i fer retrocedir a l'enemic. Finalment, els internacionals de la XI i la XII van aconseguir prendre Brihuega el 18 de març i l'endemà van avançar per destruir les unitats italianes del CTV que havien fugit, aconseguint destrossar-les amb l'aviació republicana. A partir d'aquest moment, les internacionals tindran un període de relativa calma, ja que les principals accions militars que va dur a terme la República i l'exèrcit franquista no els van influir directament. En primer lloc, tindrem els fets de maig de 1937 a Barcelona, on tot i que els internacionals van ser conscients del que succeïa, les seves conseqüències no van ser paleses pels internacionals fins mesos més endavant, quan van haver de lluitar conjuntament amb les milícies anarquistes i del POUM a més també serà el moment del bombardeig de Guernica, l'abril de 1937.

A partir d'aquest moment, s'iniciarà l'ofensiva sobre Segòvia per part dels republicans per frenar l'ofensiva sobre Bilbao. Aquí, es va enviar a la XIV internacional a atacar Valsaín i el turó dels Porcs, la matinada del 30 de maig, però totes les lluites van acabar

²¹⁵ TREMLETT, G., *Las Brigadas Internacionales: Fascismo, Libertad y la Guerra Civil Española*, ed. Debate, Barcelona, 2021, p. 241.

fracassant i no van aconseguir prendre la població per la mala organització i la falta de comunicació entre l'artilleria i els soldats, però també per les defenses franquistes.²¹⁶

Al juny, es va enviar a Luckács a Osca per dirigir la nova ofensiva que pretenia distreure a Franco del nord, formant la 45 divisió integrada per la XII i la CL internacional. Les ordres eren atacar Chimillas i Alerre per tallar l'única via d'entrada i sortida d'Osca. Tanmateix, l'atac va fracassar, primer per la mort de Luckács mentre inspeccionava el front abans de la batalla i després per les lluites ideològiques entre les forces de la República, els anarquistes i els internacionals que van traduir-se en ordres sense complir i diferents atacs sense una direcció clara, tot i que, al cap i a la fi, no era més que un moviment de distracció i, per tant, capturar o no la vila no era essencial. Tot i això, els republicans van plantejar una nova ofensiva a Brunete, amb la idea de distreure Franco del nord, fent que totes les Brigades Internacionals menys la XIV que havia lluitat a Valsaín, es dirigissin a aquesta posició. Per aquesta raó, es van organitzar 3 divisions, la primera era la de Walter anomenada la 35 divisió, composta per la XI internacional i batallons republicans, la divisió 45 de Kléber, formada per la XII i la CL internacional i la 15 divisió de GAL composta per la XV i la XIII internacional.

L'atac inicial, que plantejava capturar els pobles de la plana de Brunete, va ser un èxit, obrint un espai de 10 kilòmetres darrere de les línies enemigues i arribant als dos turons de Romanillos i el Mosquito, on els internacionals es van veure aturats per les forces enemigues. Tant la XV internacional que va atacar el Mosquito com la XIII que va lluitar a Romanillos va aconseguir capturar les posicions enemigues, passant l'exèrcit republicà a establir posicions de defensa, havent de suportar bombardejos constant i la pèrdua de les batalles aèries a causa de la superioritat franquista. A partir d'aquest moment, els internacionals de la XIII i la XV internacional van anar cedint terreny fins que després de vuit dies els franquistes van obtenir el control de la vall del Guadarrama i es va acabar produint la retirada desorganitzada dels republicans de les seves línies en veure's superats pels rebels, tot i que els flancs encara aguantaven. El 25 de juliol, la XII i la CL internacional de Kléber, van ser enviades des de la reserva a la carretera de Villanueva cap a Brunete per frenar als franquistes, però no van poder evitar que la vila de Brunete caigués, tot i que la plana encara estava controlada pels republicans. Malgrat tot, la batalla

²¹⁶ TREMLETT, G., *Las Brigadas Internacionales: Fascismo, Libertad y la Guerra Civil Española*, ed. Debate, Barcelona, 2021, p. 337.

havia acabat i Franco va retirar les tropes i les va retornar al nord, un dels seus objectius principals. A més, en aquests moments es va demanar a la XIII i a la XV internacional que formessin una segona línia de defensa, però es van negar, fet que va produir que la desintegració de la XIII internacional com a càstig i la seva reconstrucció a partir d'unitats de la CL internacional.

L'operació a Brunete havia fracassat i la República necessitava una nova distracció dirigint les tropes, de nou, al front d'Aragó per llançar una ofensiva des de Fuendetodos fins a Tardienta i prendre Saragossa. En aquest sentit, van participar totes les unitats menys la XIV internacional integrades per la 45 divisió de Kléber (XII i XIII brigades) i la 35 de Walter (XI i XV brigades). Walter, acabaria prenent Quinto, una de les localitats al sud de Saragossa que va caure sense problemes, però a Saragossa no van tenir la mateixa sort, ja que les unitats de Kléber es van veure aturades i van optar per ordenar a Walter prendre la vila de Belchite, al sud de Quinto, que va acabar caient el 6 de setembre de 1937, després de fortes lluites als carrers. Malgrat tot, ni Saragossa va caure ni van poder impedir que Franco capturés el nord de la península que encara seguia en mans republicanes.

Així i tot, els internacionals, continuaven presents als camps de batalla, però no va ser fins a desembre de 1937 quan es va ordenar a la divisió de Walter participar en l'ofensiva de Terol, ja que la República va decidir atacar abans que previsiblement els franquistes ataquessin al front de Guadalajara, on estaven concentrant les seves forces. Després de dues setmanes de lluita, la vila de Terol va caure en mans republicanes, obligant a Franco a iniciar el contraatac franquista, del 29 de desembre, alhora que es veia obligat a frenar la nova ofensiva sobre Madrid. Els internacionals de la XI i la XV van combatre durant dos mesos en aquest front, però els successius atacs fins que el 22 de febrer, amb els rebels ja a la vila, van fugir, posant fi a la batalla després d'abundants baixes entre els internacionals que ja, en la seva moria, eren espanyols.

Acabada la batalla de Terol, el 22 de febrer de 1938, l'exèrcit republicà va començar a reestructurar les dues úniques divisions integrades, completament, per brigadistes internacionals i que ara serien claus per a la futura batalla de l'Ebre. La primera de la qual parlarem és la 35 divisió, que incloïa a la XIII, XI i XV brigada internacionals i que estava comandada pel general Walter. La segona va ser la 45 divisió que incloïa a la XII, XIV i CXXIX brigades i comandades per Hans Kahle. Mentrestant, l'exèrcit revoltat va

redistribuir els seus efectius al llarg de la línia defensiva del front d'Aragó. Un cop preparat l'exèrcit franquista, va llençar l'ofensiva sobre Aragó el 7 de març de 1938 obligant les tropes republicanes a suportar un fort atac d'artilleria i aeri seguit d'un atac terrestre a gran escala que va trencar la línia defensiva republicana per diverses bandes.²¹⁷

Aquesta primera ruptura, va suposar l'avenç de les tropes revoltades fins a Belchite on feia tan sols dos dies que havia arribat la XV brigada internacional i la XIII només feia uns dies que s'havia traslladat des d'Extremadura. L'atac inicial va causar, com a conseqüència, la captura de Belchite en tan sols 12 hores, obligant la XV Brigada Internacional a retirar-se a un turó als afores de la vila, però veient-se rodejats van haver de retirar-se d'una localitat que havia estat capturada pels republicans, feia menys d'un any. Mentrestant, les dues brigades restants que componien la 35 divisió intentaven defensar la carretera que anava de Belchite a Azaila i Lécera. Cap al dia 12, la majoria dels batallons de la XI brigada ja havien marxat a defensar Binazeit, però algunes unitats encara eren als afores de Belchite retirant-se cap a Azaila mentre les tropes franquistes travessaven el riu dirigint-se cap al sud d'Íxar i el nord de Quinto cap al riu Ebre. Això, va obligar desplaçar el seu estat major de la Puebla d'Íxar fins a Íxar, pel perill dels avenços franquistes.

Cap al 13 de març els supervivents de la XV i la XI brigada internacional van crear una línia de defensiva a la carreta d'Alcanyís mentre que la XIII, l'única brigada de la 35 divisió que es mantenia organitzada després dels primers atacs, s'havia retirat de Letux, Lécera i Muniesa i es dirigia cap a la localitat d'Alcanyís per defensar-la, però en arribar a la localitat ja havia estat conquerida pels revoltats obligant-los a dirigir-se cap a la vila de Casp, el següent punt d'interès defensiu per a la República.

i la XII brigada, pertanyent a la 45 divisió internacional, va arribar de la zona d'Extremadura, que a aquestes altures era l'única que reunia totes les condicions per ser anomenada brigada²¹⁸, amb l'ordre de defensar Casp, on Vicente Rojo, cap de l'estat major republicà havia instal·lat el seu centre de comandament i on a més s'havien concentrat part de l'exèrcit republicà i la resta d'unitats restants internacionals. La defensa de la vila va

²¹⁷ TREMLETT, G., *Las Brigadas Internacionales: Fascismo, Libertad y la Guerra Civil Española*, ed. Debate, Barcelona, 2021, p. 447.

²¹⁸ TREMLETT, G., *Las Brigadas Internacionales: Fascismo, Libertad y la Guerra Civil Española*, ed. Debate, Barcelona, 2021, p. 459.

estar desestructurada i el 18 de març va caure, obligant a retirar-se als internacionals i els republicans, però la 45 divisió internacional va poder establir una línia defensiva als afores del poble, en un inici al llarg del riu Guadalupe ajudant, a la 35 divisió internacional a refer-se i reestructurar-se després de les contínues pèrdues prop de les posicions a l'est del riu Matarranya i posteriorment a Batea. En aquest sentit, on després d'aquesta primera retirada de la línia defensiva que va acabar provocant la desbandada general republicana, es va iniciar la caça de bruixes i les persecucions internes al bàndol republicà, donant-se l'ordre d'executar a qualsevol oficial que donés l'ordre de retirar-se i produint-se la desmoralització i acusacions entre Enrique Líster i André Marty pel fracàs militar.

Cap al 19 de març, la 35 divisió internacional s'estava reagrupant i la 45 intentava frenar l'avanç de l'exèrcit franquista. Després d'aquest avanç dels revoltats, que es va endinsar en les línies republicanes al sud d'Aragó, les tropes franquistes es van preparar per atacar, el 22 de març, el sector del nord que comprenia les localitats de Saragossa i Osca i frenant, momentàniament, el seu avanç pel sud d'Aragó. En tan sols uns dies d'avanç van fer caure Pina d'Ebre i amb posterioritat ho van fer les poblacions de Barbastro, Burjassot i Sarinyena arribant a Fraga el dia 25 de març i dirigint l'atac cap a Lleida. Tot i això, la 46 Divisió republicana va aconseguir aturar momentàniament a l'exèrcit franquista, afavorint la retirada tant de soldats com de material bèl·lic cap a Catalunya alhora que la 43 Divisió quedava rodejada més al nord, a l'anomenada bossa de Bielsa. Malgrat tot, no van poder evitar que les tropes franquistes avancesin pel sud d'Aragó, pel Maestrat, enmig de les discussions polítiques, substitució de càrrecs militars i execucions públiques pel fracàs de l'operació i les baixes, tant a les tropes republicanes com a les internacionals.

Tot i haver creat una línia defensiva al llarg del riu Cinca, els revoltats van aconseguir arribar a Massalcoreig el 27 de març prenent, així, la primera població a territori català. En aquesta mateixa franja, la 35 divisió internacional, era enviada per frenar l'avanç a Mequinensa, però el 28 de març queia en mans franquistes. Mentrestant, la XIII brigada era enviada a protegir Lleida, però en una sola setmana la ciutat queia obligant la XIII brigada a travessar el riu i volar els ponts sobre el Segre a Corbins i Vilanova de la Barca. Aquell mateix 28 de març, les tropes revoltades, aconseguien trencar la línia defensiva de la 45 divisió internacional al riu Matarranya i pel dia 30 de març els internacionals ja

havien perdut les poblacions de Maella, Nonasp i Fabara, els últims pobles abans d'entrar a Catalunya.²¹⁹

Aquest mateix dia, la XV brigada internacional era enviada al front entre tot el caos organitzatiu i militar, però de poc va servir, ja que el front no va aguantar i es va trencar obligant a establir una línia defensiva al llarg de la carretera que anava des de Calaceit fins a Corbera d'Ebre, passant per Caseres i Gandesa. Obligant la XV brigada a desplaçar-se a la Serra de Pàndols, que per aquest dia 30 de març ja havia caigut en mans franquistes. Per aquestes alçades de la guerra, les Brigades Internacionals, combatien i defensaven la major part del front d'Aragó, un front que s'apropava perillosament a Catalunya i que amansava amb trencar el territori republicà en dos. Ja cap al dia 1 d'abril de 1938, les línies defensives havien caigut i Gandesa havia estat ocupada, obligant la 35 divisió internacional a retirar-se. Era un veritable moment de pànic, on es barrejaven soldats i civils fugint cap a poblacions més llunyanes del front, un front que no deixava d'avançar diàriament. Tal era el pànic, que part de la XII brigada va emprendre la retirada cap a Tortosa de manera descontrolada, obligant André Marty a tallar-los el pas i retornar-la al front²²⁰. Paral·lelament, la CXXIX brigada internacional, que s'havia mantingut llunyana a la resta de brigades per estar combatent amb unitats republicanes, va haver-se de retirar el dia 1 d'abril d'Alcanýs a Morella on van poder resistir, però d'on van haver de retirar-se cap a Vinaròs on els va ser impossible creuar per reunir-se amb la resta de brigades.

Cap al 3 d'abril, es va detonar les càrregues al pont de Móra la Nova on es va establir un dels punts de reunió d'internacionals, en aquest cas de la XV brigada internacional, mentre que les unitats republicanes de Líster intentaven frenar l'avenç franquista entre el 4 i el 17 d'abril. Alhora, al nord de Catalunya Balaguer, Camarasa i Tremp queien en mans de l'exèrcit franquista el dia 8 d'abril, i amb elles, les principals plantes hidroelèctriques catalanes. Tot i això, al sud els rebels van ser aturats a Tortosa, impedingent que travessessin el riu Ebre i el mateix va passar a l'altura del riu Segre, mentre que al nord només es feien amb les possessions de Vielha i la Vall d'Aran. Tanmateix, Franco va decidir no continuar l'avenç per Catalunya, sinó cap al mar i atacar València, arribant el 15 d'abril a Vinaròs i

²¹⁹ TREMLETT, G., *Las Brigadas Internacionales: Fascismo, Libertad y la Guerra Civil Española*, ed. Debate, Barcelona, 2021, p. 470.

²²⁰ TREMLETT, G., *Las Brigadas Internacionales: Fascismo, Libertad y la Guerra Civil Española*, ed. Debate, Barcelona, 2021, p. 475.

al Mediterrani tallant la zona republicana en dos. Per aquests moments, un de cada 4 brigadistes era a l'hospital i molts havien quedat atrapats rere les línies enemigues, sent capturats o afusellats. Amb tot, es va establir una seu de control a Cambrils mentre que la base era traslladada a correueta d'Albacete a Barcelona abans que els soldats de Franco tallessin el territori.

Així, doncs, cap al 24 de juliol de 1938, les Brigades Internacionals que representaven una cinquena part de tot l'exèrcit republicà concentrat per la batalla, es disposaven a travessar el riu Ebre.²²¹ La majoria dels soldats s'arrossegaven per la ribera del riu com a Amposta, on la XIV brigada internacional va defensar l'extrem dret de la línia defensiva que s'estenia 105 quilòmetres riu amunt i on es va centrar l'atac principal republicà, des de Xerta fins a Faió amb l'objectiu de recuperar el territori perdut mesos enrere, arribar fins a Gandesa per atrinxerar-se i evitar que el General Franco pogués atacar València, a part de controlar un punt tan estratègic com era Gandesa. Com ja havia succeït en batalles anteriors, les Brigades Internacionals van actuar com a unitats de xoc, però amb una diferència, en aquests moments la majoria dels membres ja eren de nacionalitat espanyola.

Hores més tard, el 25 de juliol de matinada es va iniciar l'ofensiva militar amb el batalló Rakoski de la XIII internacional al capdavant i que junt amb la XI i la XV internacional van aconseguir travessar el riu per Ascó i capturar l'assentament. Amb els primers rajos de sol l'avanç es va complicar, però no els va impedir continuar avançant per les serres al voltant d'Ascó i arribant a la cruïlla de Venta de Camposines a la carretera que anava entre la Fatarella i Móra d'Ebre a Gandesa podent dirigir-se direcció Corbera d'Ebre i arribant a Gandesa on van topar-se amb una major resistència, però van poder resistir i mantenir el territori recuperat. L'ofensiva principal va estar recolzada per avenços al nord i al sud, però no van tenir el mateix efecte que l'ofensiva principal i és que a la zona sud del front, a Amposta, el batalló comuna de París de la XIV internacional va poder muntar un pas provisional de pontons a Campredó, però un cop a l'altra banda del riu, van ser aniquilats, podent alguns retirar-se a les antigues posicions i d'altres sent o bé capturats o bé morts quedant els pontons destruïts.

²²¹ TREMLETT, G., *Las Brigadas Internacionales: Fascismo, Libertad y la Guerra Civil Española*, ed. Debate, Barcelona, 2021, p. 496 - 497.

Aquesta primera operació republicana va agafar a Franco de sorpresa, ja que tenia la major part de les tropes dirigint-se a atacar València. En aquest sentit, les tropes rebels que van rebre el primer atac republicà o bé van poder mantenir les posicions com va succeir a Amposta o bé van fugir en retirada cap a Saragossa, donat que igual que passava a les files republicanes, molts d'aquests soldats que Franco havia deixat a l'Ebre, no eren més que joves camperols amb poca experiència militar. Tot i això, va poder enviar a tota l'aviació de la Legió Còndor i italiana per bombardejar les posicions republicanes alhora que obrien les comportes de les preses, riu amunt, inundant les zones més baixes del riu i destrossant els ponts provisionals. Tanmateix, aquesta primera ofensiva va ser del tot victoriosa per la República, ja que en dos dies havia aconseguit ocupar el territori, en forma d'arc, de Xerta a Faió i un tros de territori des de Faió fins a gairebé arribar a Mequinensa, a zona aragonesa.²²² Després dels primers combats, havien aconseguit situar-se a la Serra de Pàndols i de Cavalls, dues línies defensives magnífiques que quedaven recolzades pel mateix riu Ebre. Malgrat tot, Gandesa continuava en mans de l'exèrcit franquista, cercada per les tropes republicanes, però havien pogut frenar l'atac sobre València.

El mateix dia 1 d'agost, la XV brigada internacional va llençar un fort atac contra la cota 481 a Gandesa, però després d'hores de cruenta batalla el front es va estancar i es van iniciar els treballs d'atrinxerament.²²³ Després d'aquestes primeres setmanes es van plantejar alguns descansos i períodes d'inactivitat lluny del front per a tots aquells que havien lluitat en l'ofensiva, però no va durar gaire, ja que cap al dia 15 d'aquell mateix mes ja eren de nou enfront de la Serra de Pàndols, posició ja coneguda, donat que al principi de la contraofensiva havien patit moltes baixes a la cota 626.²²⁴ Va ser un mes molt convuls per a les brigades i és que la Serra de Pàndols era un veritable infern, la cota 666 era un terreny irregular, amb molts amagatalls i sortints, un terreny bombardejat diàriament, amb uns avanços lents i complicats on cada captura era seguida per la pèrdua i la recuperació, era com un peix que no deixava de mossegar-se la cua. Malgrat tot, s'ha

²²² TREMLETT, G., *Las Brigadas Internacionales: Fascismo, Libertad y la Guerra Civil Española*, ed. Debate, Barcelona, 2021, p. 502.

²²³ TREMLETT, G., *Las Brigadas Internacionales: Fascismo, Libertad y la Guerra Civil Española*, ed. Debate, Barcelona, 2021, p. 508.

²²⁴ TREMLETT, G., *Las Brigadas Internacionales: Fascismo, Libertad y la Guerra Civil Española*, ed. Debate, Barcelona, 2021, p. 513.

de dir que aquesta resistència feroç a la Terra Alta es devia, en gran part, al tipus de terreny on s'havien situat els republicans, ja que mentre a la Serra de Pàndols i la Serra de Cavalls es mantenia una defensa numantina, riu més amunt la XIII brigada internacional tenia greus problemes per mantenir una línia defensiva fixa, fins que el 19 d'agost els franquistes van començar a reconquerir terreny a poc a poc. I més al sud, a la zona de Gandesa succeïa exactament el mateix, els franquistes havien sortit de la població aconseguint, el 3 de setembre, un avanç que pretenia arribar cap a Corbera d'Ebre i fins a la cruïlla de la Venta de Camposines sent la XII Brigada Internacional l'encarregada de travessar l'Ebre i frenar aquest intent de trencar el front republicà. Aquests primers intents de l'exèrcit franquista de trencar el front republicà no van donar els resultats esperats, però sí que va obligar els internacionals a reforçar les posicions i a entrar en un tipus de batalla de pèrdua i recuperació de territori constant, amb petits avanços franquistes que anaven acompanyats de bombardejos constants, com el del 13 de setembre, que no era més que un intent de trencar el front republicà.²²⁵

Entre tots aquests atacs i contraatacs les unitats internacionals no paraven de veure's minvades i patien moviments i reforços constants. En aquest sentit, una de les unitats que es va reincorporar a la lluita va ser el batalló Comuna de París, de la XIV brigada, que havia estat reconstruït després de la seva aniquilació els primers dies del contraatac republicà. Per desgràcia, els nous reclutes ja no eren joves, sinó que les quintes i lleves cada cop afectaven a més ciutadans, començant a arribar reclutes de trenta anys cap amunt. Tanmateix, la XV brigada que s'havien encarregat de la defensa de la Serra de Pàndols i, en concret, de la cota 666 i que havia estat retirada per descansar va haver de tornar a defensar les serres de la Terra Alta el 6 de setembre, però aquest cop a la cota 356 a la Serra de Cavalls on van resistir fins al dia 11 quan van retirar-se a descansar ocupant les seves posicions la XIII brigada internacional.²²⁶

La guerra no anava per bon camí per a la República, el seu contraatac havia perdut forces i cada cop disposava de menys reserves, ja que mentre que l'exèrcit franquista podia comptar amb la major part del territori espanyol i dels seus aliats per recuperar-se de les

²²⁵ TREMLETT, G., *Las Brigadas Internacionales: Fascismo, Libertad y la Guerra Civil Española*, ed. Debate, Barcelona, 2021, p. 516-517.

²²⁶ TREMLETT, G., *Las Brigadas Internacionales: Fascismo, Libertad y la Guerra Civil Española*, ed. Debate, Barcelona, 2021, p. 518.

baixes i el material perdut o utilitzat, la República només podia disposar de Catalunya per defensar l'Ebre. A més, no paraven de produir-se desercions entre els internacionals i el rumor d'una retirada definitiva de les Brigades Internacionals no parava de córrer entre els soldats. Mentrestant, les bombes no deixaven de caure sobre Barcelona i els rumors de retirada eren cada cop més una realitat, tot i això, els internacionals no tenien cap altre remei que continuar lluitant i resistint a les investides de l'exèrcit rebel. Aviat, el 18 de setembre, la XI i la XIII brigada internacional van haver de retornar a la primera línia del front a les proximitats de les serres de la Terra Alta, mentre que la XV internacional esperava ordres a la rereguarda. Mentrestant, els atacs sobre les posicions republicanes seguien sense cap pietat, com el de la Fatarella el 19 de setembre que va acabar amb la presa d'un dels turons per tropes marroquines, però la resistència internacional era ferotge i resistia als constants atacs feixistes i així ho van demostrar els soldats del XIII internacional que continuaven lluitant a la carretera de Gandesa, des de la seva caiguda, el dia 4 d'aquell mateix mes de setembre.

Les brigades, no podien estar lluitant més ferotgement tot i les contínues desercions i la falta de material i reforços. Malgrat tot, el rumor de retirada va acabar fent-se realitat el 21 de setembre de l'any 1938, quan el president de la República, Juan Negrín, va pronunciar el seu discurs davant de la Societat de Nacions assegurant la retirada de tots els internacionals i iniciant el repatriament de tots ells. Tot i que l'objectiu de Negrín era obligar Franco a retirar a les tropes italianes i alemanyes del camp de batalla, no quedaven possibilitats de victòria republicana, ja que la retirada, d'aproximadament 7.000 internacionals que quedaven a tota Espanya, no afectava pas a la potència militar de l'exèrcit republicà. La notícia del discurs no va arribar als internacionals fins a l'endemà, quan la XV brigada internacional era de camí a reforçar les posicions republicanes al front i la XI i XIII internacional resistien els atacs constant de l'artilleria, aviació i tancs franquistes i quan va arribar l'ordre de retirada, es van negar sense saber que era la seva última oportunitat de tornar a casa. Tot i això, la retirada dels internacionals es va acabar produint mentre el front avançava a poc a poc cap a l'interior de Catalunya, produint-se l'ofensiva final rebel el 30 d'octubre i que duraria fins al 16 de novembre, quan les tropes

republicanes tornarien a les seves posicions defensives del 25 de juliol de 1938, posant fi a la batalla de l'Ebre.²²⁷

Així, doncs, després de la retirada dels internacionals l'octubre de 1938 els internacionals van romandre a la rereguarda mentre que els seus companys espanyols, que formaven part de les Brigades Internacionals, van tornar al front. Segons Giles Tremlett,²²⁸ es calcula que havien mort uns 5.000 internacionals, un nombre similar havia desertat o desaparegut en combat, 6.000 havien estat repatriats i 3.160 estaven hospitalitzats a tota Espanya. De tots aquests brigadistes que van restar a Catalunya, després de la seva retirada dels camps de batalla, sabem que estaven inquiets per com anava la guerra, donat que sabien que havien estat retirats del front en el moment més delicat, però no eren els únics que ho sabien, ja que la població civil també n'era conscient i poder, per aquesta raó, es van succeir els casaments diaris entre brigadistes i les seves parelles espanyoles per, d'alguna manera, poder assegurar-se sortir del país si la guerra no acaba bé. Alhora, la fama dels brigadistes va decreïxer, donat que van alliberar a tots els internacionals que havien estat empresonats, mantenint una conducta moral i ètica nefasta que afectava la moral dels internacionals que acabaven de tornar del front, ja que els van reunir als mateixos acantonaments sense cap mena de distinció.

En aquest context, els dies i les setmanes passaven i la idea de tornar al front era molt present entre els internacionals i és que es temia que la República els tornés a enviar a primera línia abans de poder ser evacuats, però alhora es va organitzar el 17 d'octubre de 1938 a Les Masies, un poble prop de Poblet, l'acte de comiat de les Brigades Internacionals on es va formar el Comitè de la Societat de Nacions per ajudar a les evacuacions tot i que en molts casos, els encarregats no eren més que agents d'intel·ligència de diferents països per esbrinar si els internacionals evacuats eren o no perillosos per les seves nacions. Mentrestant, les mostres de gratitud se succeïen pels diferents acantonaments, arribant al gran acomiadament del dia 28 d'octubre a Barcelona on l'emoció dels internacionals, civils i republicans no es va poder contenir, fins i tot es

²²⁷ TREMLETT, G., *Las Brigadas Internacionales: Fascismo, Libertad y la Guerra Civil Española*, ed. Debate, Barcelona, 2021, p. 527-528.

²²⁸ TREMLETT, G., *Las Brigadas Internacionales: Fascismo, Libertad y la Guerra Civil Española*, ed. Debate, Barcelona, 2021, p. 533.

van enviar ferits a Barcelona²²⁹ per poder contemplar als seus companys desfilar des dels balcons, tot i el perill i l'amenaça de bombardeig per part de l'aviació feixista.²³⁰

Mentre els actes i les evacuacions se succeïen, Franco va llençar una nova ofensiva, just abans del Nadal de l'any 1938, sobre les terres catalanes i menys d'un mes després, el 23 de gener de 1939, l'exèrcit de la República va tornar a cridar a files als internacionals que restaven a Catalunya. No està clar quants internacionals van tornar al front, però es calcula que van ser prop del miler de soldats de diverses nacionalitats²³¹ que van decidir tornar a una guerra diferent, ja no era una defensa, sinó una guerra de guerrilles a cada poble i ciutat catalana, una guerra per enrederir tot el possible l'avenç franquista i donar temps als civils i militars restants per retirar-se cap a França. La seva ajuda, però, no va servir de gaire davant de la força militar franquista, ja que el 26 de gener van arribar els primers soldats feixistes a Barcelona i pel dia 30 d'aquell mateix mes, els internacionals estaven just davant de la frontera francesa, veien com la policia fronterera impedia el pas als ferits, soldats i civils que intentaven travessar-la.

Alhora, mentre les tropes republicanes i el que quedava dels internacionals intentaven frenar l'avenç dels sollevats, l'1 de febrer de 1939, es van reunir les corts republicanes al Castell de Sant Ferran, castell que abans havia estat base de les Brigades Internacionals i el primer contacte pels qui travessaven els passos fronterers francesos. Tot i això, poc podien fer les corts republicanes més que plantejar la defensa del que quedava de territori republicà, és a dir, València i Madrid. Finalment, uns dies després, França va obrir la frontera als refugiats i els internacionals que encara estaven lluitant a territori català van dirigir-se per travessar-la i ajuntar-se amb aquells brigadistes que havien decidit no lluitar i que estaven esperant a l'obertura dels passos fronterers. Aquell mateix dia 8 de febrer de 1939, els internacionals van portar a terme una desfilada enfront del president Negrín mentre travessaven la frontera gala i tan sols unes hores més tard de què els últims internacionals passessin la frontera, van arribar-hi els primers soldats de l'exèrcit

²²⁹ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 26, IMAGE14.

²³⁰ TREMLETT, G., *Las Brigadas Internacionales: Fascismo, Libertad y la Guerra Civil Española*, ed. Debate, Barcelona, 2021, p.536.

²³¹ TREMLETT, G., *Las Brigadas Internacionales: Fascismo, Libertad y la Guerra Civil Española*, ed. Debate, Barcelona, 2021, p.541.

franquista. La guerra, però, s'allargaria fins a l'1 d'abril de 1939, quan Franco va proclamar la victòria definitiva.

Aquestes són, doncs, les principals batalles on van participar les brigades, però com és lògic, hi ha les petites accions o les confrontacions inserides dintre d'aquelles batalles a petits o grans pobles i regions que no sempre van ser victorioses, però que no deixen de ser importants.

En si, aquesta introducció a la història de les Brigades Internacionals no només ens serveix per posar en context i introduir al lector a la investigació, sinó que ens és molt útil per ressaltar el funcionament del sistema sanitari establert per aquestes unitats internacionals, que no només consta de grans hospitals, sinó també d'una xarxa sanitària que s'estén des del front fins a la rereguarda i d'aquesta a la resta de països europeus, americans o asiàtics, com a conseqüències de les evacuacions.

5. La creació de l'Ajuda Mèdica Estrangera: d'Albacete a Catalunya (1936-1938)

Entre tot aquest entramat organitzatiu hauríem de destacar, concretament, l'estructura sanitària. Segons Andreu Castells “en agosto de 1936²³² empezó a funcionar el Servicio Sanitario Internacional en el seno del Comité de Coordinación para la Ayuda a la España Republicana”²³³ propiciant l'arribada de metges, infermeres i tota mena d'especialistes mèdics de diverses nacionalitats. Entre totes aquestes nacionalitats, van ser les primeres la francesa, l'alemanya, la iugoslava, la txeca, l'austríaca, la belga, la polonesa, la búlgara, la nord-americana, l'anglesa i l'escocesa. Tots ells, segons ens explica Francisco Fuster,²³⁴ van ser els pioners de l'organització de l'Ajuda Mèdica Estrangera o AME, posteriorment reanomenada com a Servei Sanitari Internacional o SSI. A aquests primers sanitaris, se'ls van unir molts més vinguts des de diverses parts del món impulsats per sindicats i partits d'esquerra (comunistes, socialistes, demòcrates i també anarquistes). Tot i això, l'AME, no només va estar recolzada per comitès internacionals, sinó també per la mateixa Sanitat Republicana, com per exemple la Direcció de Sanitat de València, que pertanyia al Ministeri de Guerra i que va ajudar en la seva organització a la zona sud-est i central de la península.

Per aquesta raó, en aquest primer capítol, ens centrarem en l'organització dels comitès d'ajuda nacional i en la creació de la Central Sanitària Internacional, dues estructures organitzatives que van ser claus en l'organització, estructuració i transport del material sanitari cap a territori espanyol. En aquest sentit, és el mateix Ocar Telge²³⁵ qui, en un

²³² La data d'inici del Servei Sanitari Internacional proposada per Castells, és a dir, l'agost de 1936, no tindria validesa, ja que com veurem més endavant en aquests moments els l'ajuda sanitària internacional no estaria estructurada, sinó que actuarien pel seu compte. En aquest sentit, no és fins al setembre-octubre d'aquell mateix any 1936 quan es crea la base d'Albacete i apareix la primerenca organització sanitària amb actuació, únicament, per a la base central i les casernes d'instrucció. Per tant, no seria fins al gener-febrer de 1937 quan el Sistema Sanitari Internacional tindria la completa autonomia, personal i materials necessaris per funcionar tal com l'entendem.

²³³ CASTELLS, A., *Las Brigadas Internacionales de la guerra de España*, ed. Ariel, Esplugues del Llobregat, 1974, p. 150.

²³⁴ FUSTER, F., *El servicio de Sanidad de las Brigadas Internacionales*, ed. Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha, Albacete, 2018, p. 43.

²³⁵ FUSTER, F., *El servicio de Sanidad de las Brigadas Internacionales*, ed. Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha, Albacete, 2018, p. 49.

discurs pronunciat l'1 de maig de 1937²³⁶ a la inauguració de l'Hospital Federica Montseny de Múrcia, va assegurar que el sistema sanitari brigadista se sustentava en quatre pilars principals, sent un d'aquests pilars, l'ajuda estrangera aportada pels comitès d'ajuda a l'Espanya republicana i gestionats per la Central Sanitària Internacional de París. Per aquesta raó, és necessari introduir l'ajuda de comitès i associacions internacionals, ja que sense la seva solidaritat, el sistema sanitari de les brigades, no hagués estat possible.

En segon lloc, farem una anàlisi de les investigacions portades a terme sobre la sanitat de les Brigades Internacionals a Espanya, des de l'agost de 1936 fins al març de 1938. Aquesta anàlisi anirà centrada, sobretot, en plantejar com es va crear el primer sistema sanitari a partir de la creació de l'AME (Ajuda Mèdica Estrangera) i la seva implantació a territori espanyol. Veurem les principals discrepàncies plantejades pels especialistes en aquest camp, però també com va ser el sistema i el suport o interrelació existent entre la sanitat militar republicana i la internacional, ja sigui amb l'AME o la CSI. En aquest sentit, tota la informació l'extraurem de les investigacions anteriors a aquesta i, per tant, les prendrem i analitzarem sense entrar-hi en detall, ja que el nostre camp d'investigació no és la implantació ni el funcionament del sistema a tot el territori espanyol, sinó que el que farem serà plantejar la base i el funcionament per, després, poder comparar-lo amb el que es va establir a Catalunya a partir de 1938.

A més, tampoc parlarem de Catalunya en aquest apartat, ja que deixarem aquest territori per a l'apartat número 6, on sí que iniciarem la investigació pròpiament dita dels precedents del Sistema Sanitari Internacional a Catalunya entre 1936 i 1938, és a dir, amb anterioritat a l'evacuació dels internacionals com a conseqüència del trencament del front d'Aragó i en vespres de la batalla de l'Ebre.

Finalment, tractarem breument els principals avenços mèdics que es van produir durant la Guerra Civil i que, d'una manera o un altre, van afectar les intervencions mèdiques de les brigades. En aquest mateix sentit, també tractarem la difusió d'aquests nous tractaments o mètodes a través de les revistes i publicacions sanitàries, dutes a terme pels mateixos sanitaris, que estaven actuant a les primeres línies del front i la rereguarda. Tot això, ens servirà com a punt de partida per al capítol 6, és a dir, que tot aquest capítol 5

²³⁶ JIRKU, G., Nuestra lucha contra la muerte: el trabajo en el Servicio Sanitario Internacional, 1937, p. 7-8.

no és més que la base de la qual partirà la nostra investigació, que tot i ser un recull crític de les investigacions dutes a terme fins a aquest moment, ens aporta tota la informació necessària a partir de la qual construirem la nostra investigació.

5.1. La base del sistema sanitari: solidaritat internacional, comitès nacionals i organismes exteriors

Un cop iniciada la Guerra Civil Espanyola es va produir una resposta internacional desigual, que depenia de la ideologia dels diferents governs nacionals, oscil·lant entre la política de no-intervenció, com per exemple França o la Gran Bretanya, fins a la participació directa, com és el cas d'Alemanya, Itàlia o l'URSS. Tot i això, no ens interessa destacar la resposta governamental, sinó més aviat la resposta civil vinculada o no, a partits polítics i sindicats. Tanmateix, s'ha de tenir en compte que els diferents posicionaments polítics governamentals, afectarien l'organització de l'ajuda a l'Espanya republicana.

En aquest sentit, doncs, haurem de diferenciar entre tres nivells de col·laboració amb la República. D'una banda, tindriem aquells països com l'URSS que va enviar ajuda directa a través dels seus governs. D'altra banda, hauríem de citar tots aquells països que, per proximitat ideològica, van recolzar als sollevats enviant ajuda directa a Franco i impedit, via repressiva, tota mena de solidaritat amb la República Espanyola, sent el cas més destacat el de països com Itàlia i Alemanya, però on també hauríem d'incorporar a molts altres països europeus, asiàtics i americans. Finalment, entre aquests dos pols oposats existiria tot un conjunt de països que, internacionalment, es van situar en la política de no-intervenció, però en els quals van néixer comitès dedicats a l'ajuda al poble espanyol o, millor dit, a l'Espanya republicana. Aquests, dintre dels seus respectius països, no només s'encarregaven de reclutar metges, sinó que també s'encarregaven de recollir els donatius econòmics i materials que rebien de tot un seguit d'organitzacions polítiques i sindicals, però també civils i que, posteriorment, reenviaven a Espanya.

El primer grup de països serien aquells que van prestar ajuda directa, tant a un bàndol com l'altre, depenent la seva ideologia governamental, civil i política. En aquest sentit, els voluntaris alemanys van ser, majoritàriament, exiliats polítics, però també hi va haver molts que van aconseguir fugir de la persecució de la Gestapo, arribant fins a París on eren acollits i es preparava la seva sortida cap a Espanya. En un primer moment, aquest viatge cap a Espanya, va ser relativament fàcil, però posteriorment i amb el tancament de la frontera francesa es va tornar tortuós, donat que havien de travessar els passos de muntanya dels Pirineus evitant, així, als policies fronterers. Aquestes complicacions no són úniques dels voluntaris alemanys, sinó que seran iguals per tots aquells que volien

unir-se a la contesa, a favor del bàndol republicà. Les professions dels voluntaris alemanys eren també molt diverses, però hem de destacar la del personal sanitari com la “aportación a la lucha del pueblo español [de] las abnegadas médicas alemanas Ursula Aman y Rosa Coutelle y las enfermeras Elisabeth Bier, Emmy Dörfel, Anni Schmidt y Olla Ewert.”²³⁷

Tot i això, no seran les úniques sanitàries alemanyes que prestaran servei a les Brigades Internacionals. El cas italià és molt semblant a alemany, ja que l’ajuda constant del govern feixista italià, no va permetre grans moviments d’ajuda a la República. Això, però, no va evitar la unió de molts antifeixistes italians a les Brigades Internacionals i menys encara l’obtenció d’ajuda pel poble espanyol. Per aquesta raó, es va haver de fer de manera encoberta o a través dels exiliats italians, a causa de la constant persecució de tots aquells contraris a la intervenció del règim italià, en favor dels sollevats.

En el pol oposat trobaríem a l’URSS, que tot i l’ajuda prestada a la República a través de l’enviament de queviures, de l’evacuació d’infants, de la venda de material militar i de la participació de militars soviètics, no tenim constància d’ajuda sanitària aportada per aquest país o comitès procedents d’aquest. Tot i això, la participació de l’URSS dintre de la sanitat internacional la veurem present en els comissaris polítics que controlaven la ideologia, la moral i el dia a dia dels centres hospitalaris.

El segon grup de països, que es va involucrar en l’enviament d’ajuda a la República Espanyola, serien aquells països amb governs totalitaris o dictatorials, que tot i no participar directament en la Guerra Civil Espanyola sí que van impedir i perseguir tota aquella resposta de solidaritat en favor de la República. Aquest seria el cas d’Hongria, país amb una dictadura pro feixista que va obligar a actuar de manera clandestina a les associacions i voluntaris que volien participar en les brigades. Per aquesta raó, va ser important la participació dels exiliats hongaresos a França, Bèlgica o el Canadà entre

²³⁷ COMITÉ SOVIÉTICO DE VETERANOS DE GUERRA, *La solidaridad de los pueblos con la República española, 1936-1939*, ed. Progreso, Moscú, 1974, p. 41-42.

altres països.²³⁸ Tot i això, Navarro Carballo²³⁹ i Fuster²⁴⁰ ens diuen que hi va haver un hongarès dintre de l'Ajuda Mèdica Estrangera que va tenir gran rellevància anomenat Oskar Goryan, cap sanitari de la 15 divisió internacional, i que va ser l'impulsor de diverses revistes sanitàries i llibres amb la pretensió d'educar i compartir experiències amb la resta del personal sanitari internacional i republicà, tot i que això ho veurem amb més deteniment quan parlem del desenvolupament sanitari a Albacete.

El cas austríac ens planteja certes dificultats donada la política de no-intervenció del seu govern i la posterior pressió i persecució policial per evitar qualsevol mena d'ajuda, a partir de l'annexió a Alemanya, el març de 1938. Així i tot, es va poder crear tota una xarxa clandestina per recollir diners i ajudar a voluntaris d'altres països a travessar les fronteres austríaques. Malgrat tot, hi va haver un nombre considerable de metges i d'altre personal sanitari que van participar dintre de les Brigades Internacionals com, per exemple, dintre la XI, XIII i XV brigada internacional, però també a la direcció d'hospitals com el de Benicàssim, entre d'altres. A més, seguint a Fuster²⁴¹ i l'obra titulada Solidaritat dels pobles sabem que “en las unidades del ejército republicano prestaron servicio muchos médicos y enfermeras austriacas”.²⁴²

Bulgària, seria un altre dels països que es van adherir a la política de no-intervenció en els afers espanyols. Tot i això, a Bulgària com a altres països europeus es van crear xarxes clandestines d'ajuda la República Espanyola, que com es diu a *La solidaridad de los pueblos* “un resultado de la intensa actividad de los comités y de todos los antifascistas en apoyo de la República Española fue la recogida [...] de dinero, ropa, medicamentos y

²³⁸ COMITÉ SOVIÉTICO DE VETERANOS DE GUERRA, *La solidaridad de los pueblos con la República española, 1936-1939*, ed. Progreso, Moscú, 1974, p. 96-110 i 164-186.

²³⁹ NAVARRO CARBALLO, J. R., *La Sanidad en las Brigadas Internacionales*, ed. Servicio de Publicaciones del Estado Mayor del Ejército, Madrid, 1989, p. 182-204.

²⁴⁰ FUSTER, F., *El servicio de Sanidad de las Brigadas Internacionales*, ed. Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha, Albacete, 2018, p. 95.

²⁴¹ FUSTER, F., *El servicio de Sanidad de las Brigadas Internacionales*, ed. Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha, Albacete, 2018, p. 65.

²⁴² COMITÉ SOVIÉTICO DE VETERANOS DE GUERRA, *La solidaridad de los pueblos con la República española, 1936-1939*, ed. Progreso, Moscú, 1974, p. 70.

viveres para el fondo de ayuda.”²⁴³ A més, segons Solidaritat²⁴⁴ i Fuster,²⁴⁵ els voluntaris búlgars es van incorporar a les Brigades Internacionals formant part de la plana major de sanitat, com és el cas del mateix Oscar Telge, cap del Servei Sanitari Internacional, però també hi van ser presents en els estats inferiors.

D’igual manera va succeir a Romania, on es van formar comitès clandestins que no només van propiciar la col·lecta de diners, menjar i medicaments, a més d’una ambulància enviada a principis d’octubre de 1936,²⁴⁶ sinó també la sortida de personal sanitari cap a Espanya. Així ens ho aclareix *La solidaridad de los pueblos*, que ens diu que “los voluntarios rumanos del Servicio de Sanidad se desperdigaron por toda la España Republicana: las enfermeras trabajaron en hospitales de retaguardia, y los médicos principalmente en unidades de sanidad de las brigadas”²⁴⁷

Finalment, hauríem de citar el tercer grup de països, aquells on es van poder crear un major nombre de comitès solidaris per ajudar a l’Espanya republicana, tot i la reticència dels governs i la contraposició de grups propers a la ideologia feixista o si més no, contraris a la influència comunista de l’URSS a Europa. Aquests comitès, generalment, es van crear en l’àmbit local a partir de les donacions de productes alimentaris, diners o roba que treballadors, entitats i partits feien per ser enviats a Espanya. Amb els mesos, però, part d’aquests comitès locals acabaven creant un comitè nacional o central, d’ajuda a l’Espanya republicana, que era l’encarregat de rebre totes les donacions i enviar-les a Espanya a través de les organitzacions del Socors Roig o la Central Sanitària Internacional.

Tot i això, l’ajuda no es va limitar a donacions econòmiques, alimentàries o de productes de primera necessitat, sinó que el material sanitari i mèdic va ser un dels elements que

²⁴³ COMITÉ SOVIÉTICO DE VETERANOS DE GUERRA, *La solidaridad de los pueblos con la República española, 1936-1939*, ed. Progreso, Moscú, 1974, p. 86.

²⁴⁴ COMITÉ SOVIÉTICO DE VETERANOS DE GUERRA, *La solidaridad de los pueblos con la República española, 1936-1939*, ed. Progreso, Moscú, 1974, p. 88-89.

²⁴⁵ FUSTER, F., *El servicio de Sanidad de las Brigadas Internacionales*, ed. Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha, Albacete, 2018, p. 66.

²⁴⁶ COMITÉ SOVIÉTICO DE VETERANOS DE GUERRA, *La solidaridad de los pueblos con la República española, 1936-1939*, ed. Progreso, Moscú, 1974, p. 293.

²⁴⁷ COMITÉ SOVIÉTICO DE VETERANOS DE GUERRA, *La solidaridad de los pueblos con la República española, 1936-1939*, ed. Progreso, Moscú, 1974, p. 302.

també recaptaven. Aquest material mèdic es componia, majoritàriament, d'apòsits, medicaments i material bàsic com embenatges, però també es van aconseguir recaptar, en alguns països, prou capital per comprar ambulàncies, hospitals mòbils, equipament quirúrgic i mèdic i, en els casos més destacats, la creació d'equips mèdics que es van desplaçar al territori espanyol republicà. A més, cal destacar la important tasca que van dur a terme aquests comitès per a la protecció dels infants espanyols construint escoles, refugis, recollint aliments i sobretot acollint-los a diferents països europeus com a França on el clima és mediterrani i no causava cap canvi brusc. Tanmateix, és complicat saber quina va ser la quantitat real de material sanitari enviat des d'aquests comitès nacionals, però a través de diferents obres i estudis ens podem fer una idea.

Alguns dels països implicats en l'enviament de material mèdic, a la República Espanyola, van ser l'Argentina, on a part dels comitès es va crear “la junta argentina médica de ayuda sanitaria a la España republicana [que] desarrolló una importante labor en el abastecimiento de medicamentos al ejército republicano”²⁴⁸, que alhora es va unir a la Federació d'Ajuda a la República Espanyola (FOARE) que coordinava tots els comitès locals. A més, els comitès argentins van aportar ambulàncies, tant a l'exèrcit republicà com a la rereguarda, arribant el nombre d'aquestes entorn de les 40 unitats.²⁴⁹

Al Canadà, una de les primeres reaccions va ser la del doctor Norman Bethune, qui va proposar al comitè del Quebec, del partit comunista, que fos enviat a Espanya com a metge. Segons l'obra “*La solidaridad de los pueblos*” ens diu que Bethune volia que “se organizase, con los recursos del partido, un destacamento canadiense de transfusiones de sangre para prestar servicio a las unidades republicanas en el frente.”²⁵⁰ Però com veurem més endavant, tant Navarro Carballo com Fuster discrepen que fos Bethune l'impulsor, o millor dit, l'introduïdor d'aquesta tècnica a Espanya, sinó que hauria estat un metge català, Frederic Duran i Jordà, qui hauria creat el sistema per traslladar la sang necessària al front. A més, el comitè d'ajuda a la democràcia espanyola del Canadà no es va limitar

²⁴⁸ COMITÉ SOVIÉTICO DE VETERANOS DE GUERRA, *La solidaridad de los pueblos con la República española, 1936-1939*, ed. Progreso, Moscú, 1974, p. 58.

²⁴⁹ COMITÉ SOVIÉTICO DE VETERANOS DE GUERRA, *La solidaridad de los pueblos con la República española, 1936-1939*, ed. Progreso, Moscú, 1974, p. 59.

²⁵⁰ COMITÉ SOVIÉTICO DE VETERANOS DE GUERRA, *La solidaridad de los pueblos con la República española, 1936-1939*, ed. Progreso, Moscú, 1974, p. 97.

a enviar el destacament de Bethune, sinó que a més, es van encarregar de recollir fons per comprar ambulàncies i per mantenir els destacaments de transfusions de sang.

Txecoslovàquia, també va tenir un comitè d'ajuda a l'Espanya democràtica (republicana) creat o dirigit pel Partit Comunista Txecoslovac. Aquest, no es va limitar, només, a recol·lectar capital per la compra d'ambulàncies, sinó que a més, Txecoslovàquia, va ser la porta d'entrada de voluntaris d'altres nacionalitats com alemanys, hongaresos, polonesos i ucraïnesos que es trobaven exiliats a Txecoslovàquia o que aconseguien travessar les fronteres amb aquest país, per marxar cap a França. Entre tots els voluntaris que van sortir d'aquest territori europeu trobaríem obrers, camperols, artesans, estudiants, desocupats, etc., hem de destacar la participació de personal sanitari, principalment, metges.

Si anem al nord d'Europa hauríem de citar a dos països, Suècia i Noruega, que van col·laborar, conjuntament, una vegada van arribar els primers voluntaris sanitaris a territori espanyol. Per la seva banda, Suècia, va iniciar el moviment solidari quan “la Cruz Roja sueca, varios sindicatos y algunas organizaciones femeninas empezaron a recaudar dinero (de manera organizada) [quedando constituido] el 9 de octubre de 1936 el comité central sueco de ayuda a España.”²⁵¹ A partir de l'organització d'un comitè central es van produir els primers enviaments de material sanitari, consistent en sis ambulàncies que anaven destinades a l'exèrcit republicà. A Noruega, per la seva banda, la creació del comitè d'ajuda Espanya, per part de la Unió de Sindicats Noruecs (USN), va significar que “pronto enviaron apósitos, anestésicos e instrumental quirúrgico. Hasta marzo del 1936 se enviaron 24 mil ampollas de morfina, 20 mil botiquines individuales, 150 kilos de yodo puro, 80 juegos de instrumental quirúrgico y ropa.”²⁵² A més, el comitè va crear un hospital infantil a Oliva, junt amb altres centres mèdics, com cases de repòs i hospitals.

A partir d'aquest moment és quan es va iniciar la col·laboració entre els comitès de tots dos països, Suècia i Noruega, amb l'establiment d'un hospital a Alcoi, instal·lat a l'edifici que hi havia pertangut a una escola tècnica i que va comptar amb 125 llits que amb

²⁵¹ COMITÉ SOVIÉTICO DE VETERANOS DE GUERRA, *La solidaridad de los pueblos con la República española, 1936-1939*, ed. Progreso, Moscú, 1974, p. 308.

²⁵² COMITÉ SOVIÉTICO DE VETERANOS DE GUERRA, *La solidaridad de los pueblos con la República española, 1936-1939*, ed. Progreso, Moscú, 1974, p. 259.

posterioritat es va ampliar fins a 650 i a més, segons se'ns diu a Solidaritat²⁵³, la gran part del personal mèdic estava compost per noruecs i suecs. Tot i això, aquest centre hospitalari va ser cedit a la sanitat republicana, a entorns de setembre de 1937, sis mesos després de la seva posada en funcionament.

Si ens desplacem fins al bell mig del continent Europeu localitzaríem a Suïssa, país regit per la seva tendència, en política exterior, a la no-intervenció en els conflictes europeus. Tot i això, malgrat que dintre d'aquesta tendència no es permetia l'enviament de material bèl·lic, capital o voluntaris a cap dels dos bàndols, el govern suís sí que va permetre que es recollís material o capital sempre que es destinés a l'ajuda d'hospitals o a la població civil. En aquest sentit, solidaritat ens diu que, “desplegaron su actividad el socorro rojo, las organizaciones del socorro obrero, el comité ginebrino de ayuda al pueblo español, la organización de ayuda de Basilea, la organización ayuda Suiza a los niños españoles y otras. [.....] El comité de ayuda al pueblo español envió en octubre de 1936 una ambulancia completamente equipada, ropa de cama y de vestir, apósitos e instrumental quirúrgico.”²⁵⁴ A més, se'ns diu que existia certa reticència de la Creu Roja Suïssa a participar, donada la seva neutralitat, sent aquesta la raó per la qual es va crear la Central Sanitària Suïssa, que va enviar dos grups de metges i material sanitari a Espanya. Tot i això, a partir de febrer de 1937, aquesta ajuda ja no es destinava a Espanya, sinó que s'enviava a un hospital de refugiats situat a Perpinyà.

A Iugoslàvia, tot i la creixent pressió del govern, es van poder organitzar recol·lectes de medicaments i diners que eren enviats tant als espanyols com als voluntaris internacionals.

A més a més, en un moment precís del discurs d'Oskar Telge ens diu, que entre l'ajuda aportada pels comitès d'ajuda a Espanya o pels partits i sindicats d'esquerra s'ha de destacar l'ajuda material (ambulàncies, instruments mèdics, medicaments, etc.) aportada per països com Holanda o Bèlgica, des d'on també van partir personal sanitari. Aquest, són dos països que no han estat citats per *La solidaridad de los pueblos con la República*

²⁵³ COMITÉ SOVIÉTICO DE VETERANOS DE GUERRA, *La solidaridad de los pueblos con la República española, 1936-1939*, ed. Progreso, Moscú, 1974, p. 259 i 310.

²⁵⁴ COMITÉ SOVIÉTICO DE VETERANOS DE GUERRA, *La solidaridad de los pueblos con la República española, 1936-1939*, ed. Progreso, Moscú, 1974, p. 325.

Española, però que els coneixem gràcies a Oskar Telge.²⁵⁵ En aquest mateix sentit, també hi ha un grup de països que són citats per aquesta obra, però dels quals desconexim amb exactitud la seva aportació solidària de material mèdic. Aquest és el cas de Finlàndia, de qui se'ns diu que els voluntaris havien d'abandonar el país per Noruega i de forma clandestina, però no ens parla de cap moviment d'ajuda sanitària o, millor dit, humanitària. I el mateix ens succeeix amb el cas de Cuba i Irlanda, ja que tot i ser dos països amb presència de voluntaris internacionals, no ens proporciona cap dada sobre la seva aportació humanitària i mèdica.

El cas polonès és complicat, ja que no se'ns cita cap comitè d'ajuda, sinó que l'ajuda i el reclutament s'hauria fet a través del Partit Comunista Polonès (PCP), de manera il·legal, a causa de la impossibilitat de sortir del país i de les reticències del govern. Tot i això, “fueron numerosos los polacos que prestaron ayuda en la sanidad militar de las Brigadas Internacionales [...] más de 20 enfermeras y farmacéuticas polacas [...] 41 médicos, entre los que se encontraban médicos-jefe de batallón y médicos-jefe brigada.”²⁵⁶

Finalment, hauríem de parlar de tres països on la resposta de la solidaritat sanitària es va manifestar a Espanya en la creació d'hospitals i personal propi, però també amb un suport d'institucions o comitès sanitaris plenament operatius que permetien l'arribada de grups d'especialistes i equipament sanitari. El primer d'aquests països és els Estats Units d'Amèrica, on no ens interessaria tant la recaptació de capital, a través de comitès i associacions sindicals, que van aconseguir recaptar grans quantitats de capital que s'enviaven tant per a l'ajuda de la població civil com per l'ajuda sindical o de la mateixa associació de “los amigos de la brigada Lincoln”, sinó que interessaria una organització en concret. Aquesta organització rep el nom d'Oficina d'Ajuda Mèdica a la Democràcia Espanyola creada a l'entorn d'octubre de 1936 “por un grupo de médicos y científicos y representantes de los centros de enseñanza superior médica de los EE.UU.”²⁵⁷ dedicada, principalment, a l'ajuda mèdica, però també va recollir aliments i altres objectes de primera necessitat. Tot i això, tot i haver-se creat l'octubre de 1936, no va ser fins al gener

²⁵⁵ NAVARRO CARBALLO, J. R., *La Sanidad en las Brigadas Internacionales*, ed. Servicio de Publicaciones del Estado Mayor del Ejército, Madrid, 1989, p. 130.

²⁵⁶ COMITÉ SOVIÉTICO DE VETERANOS DE GUERRA, *La solidaridad de los pueblos con la República española, 1936-1939*, ed. Progreso, Moscú, 1974, p. 271.

²⁵⁷ COMITÉ SOVIÉTICO DE VETERANOS DE GUERRA, *La solidaridad de los pueblos con la República española, 1936-1939*, ed. Progreso, Moscú, 1974, p. 141.

de l'any 1937 quan "la oficina formó el primer destacamento médico, dirigido por el doctor Edward Barsky. Lo integraban médicos, enfermeras, choferes de ambulancia, un farmacéutico y un intérprete, salieron de Nueva York llevando consigo equipos para un hospital de 50 plazas, medicamentos y ambulancias, todo ello adquirido con los primeros donativos."²⁵⁸ Però no van ser els únics, ja que durant tota la guerra els sanitaris voluntaris americans van arribar fins als 117 organitzant hospitals nord-americans a la majoria dels fronts on van participar les brigades com Madrid, Tarancón, Albacete, Múrcia, Dénia, Vic, Mataró i S'Agaró entre d'altres. Però això, ho veurem de manera més detallada, almenys pel territori català, en els successius capítols.

Tornant al continent europeu, el país que va proporcionar una major ajuda sanitària va ser la Gran Bretanya. Aquesta ajuda, va estar sostinguda des de l'inici de la contesa per "thousands of british people organized marches, rallies, meetings, concerts and bazaars in order to raise funds for the Aid for Spain movement and to encourage support for the anti-fascist cause. More than 1.000 aid committees were created, at least one in every city and one in the majority of larger towns, and millions of individuals, from every class and social circumstances, donated food, clothing, labour and money"²⁵⁹

Tot i això, des del principi de l'alçament existia, a la Gran Bretanya, un moviment anomenat el Comitè d'Ajuda a les Víctimes del Feixisme, que va formar a finals de juliol de 1936 el *Spanish Medical Aid Committee* (SMAC), enviant el primer grup de sanitaris, a mitjans agost d'aquell mateix any, junt amb medicaments i ambulàncies²⁶⁰ i que va anar seguit tant de material mèdic, com de medicaments i més personal, dilatant-se aquesta ajuda fins al final de la guerra. Malgrat tot, no va ser l'únic comitè que es va crear, ja que el *National Joint Committee for Spanish Relief* (NJCSR) es va encarregar d'evacuar als civils de les zones de conflicte, de tenir cura dels refugiats i de l'ajuda mèdica. O el *The Youth Food Committee* i el *Spanish Women's Committee* encarregats d'entre d'altres d'enviar medicines.

²⁵⁸ COMITÉ SOVIÉTICO DE VETERANOS DE GUERRA, *La solidaridad de los pueblos con la República española, 1936-1939*, ed. Progreso, Moscú, 1974, p. 141.

²⁵⁹ PALFREEMAN, L., *¡SALUD! Brithish volunteers in the republican Medical service during the spanish civil war, 1936-1939*, ed. Sussex Academic Press, Brighton; Portlant, 2012, p. 6.

²⁶⁰ PALFREEMAN, L., *¡SALUD! Brithish volunteers in the republican Medical service during the spanish civil war, 1936-1939*, ed. Sussex Academic Press, Brighton; Portlant, 2012, p. 11.

Tanmateix, tot i que el *Spanish Medical Aid Committee* (SMAC) hi va haver altres grups mèdics que es van desplaçar a Espanya, un enviat per l'*Independent Labour Party* qui va enviar una ambulància amb medicines y material quirúrgic a Barcelona, pel POUM, i l'*Scottish Ambulance Unit* a Madrid. A més, a principi de setembre de 1936 es va crear un comitè escocès dirigit per un grup d'aristòcrates i acadèmics que en col·laboració amb el *Spanish Medical Aid Committee* (SMAC) van enviar un grup compost per sis ambulàncies, un camió de subministraments i 20 sanitaris voluntaris que es van dedicar a transportar ferits del front, des d'Aranjuez fins a Madrid, evacuant als civils i al transport d'aliments. Així mateix, al febrer de 1937 es va crear el *London University Ambulance Unit* que va traslladar-se als hospitals de Múrcia i Almeria recolzat pels Quakers anglesos i americans.²⁶¹

Aquestes organitzacions, no només van aportar a *Spanish Medical Aid Committee* (SMAC) enviant ambulàncies, sinó que a més van contribuir a la instal·lació d'hospitals anglesos a Huete, Uclés, Valdeganga i Granyén, que va ser el primer centre mèdic britànic establert a Espanya. Sobre l'Ajuda a l'Espanya Republicana, hem de destacar l'obra de Jim Fyrth "*The Signal Was Spain*" on se'ns fa una aproximació del nombre de sanitaris, prop de 200 persones²⁶², que van traslladar-se a territori republicà per prestar ajuda mèdica i que van acudir a Espanya com a voluntaris, a part dels que ja conformaven les Brigades Internacionals. Finalment, hem de destacar que tenim un document del dia 11 d'abril de 1937 que fa referència a una revisió del *Spanish Medical Aid Committee* (SMAC)²⁶³ on se'ns parla que durant els primers dies de guerra els voluntaris mèdics pertanyents a aquesta unitat van viure a Barcelona, primer a l'edifici número 407 del carrer Muntaner i després es van instal·lar, al llarg de 1937 al número 167 del carrer Balmes. Aquests dos edificis, que sembla no van estar ocupats simultàniament, eren les bases on arribaven els voluntaris mèdics del (SMAC) i residien fins al seu enviament cap als hospitals o fronts necessaris.

²⁶¹ PALFREEMAN, L., *¡SALUD! British volunteers in the republican Medical service during the spanish civil war, 1936-1939*, ed. Sussex Academic Press, Brighton; Portland, 2012, cap. 2.

²⁶² FYRTH, J., *The signal was Spain: The aid movement in Britain 1936-39*, ed. Lawrence and Wishart Limited, London, 1986, p. sense numerar.

²⁶³ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 49, IMAGE 91-92.

Amb vinculació amb la Gran Bretanya tenim a Nova Zelanda, de la qual Fuster ens diu que “salió una comisión sanitaria compuesta de 3 enfermeras, que llegaron a España a primeros de junio de 1937.”²⁶⁴

Finalment, el tercer país on les associacions, partits, sindicats o comitès considerem que van dur a terme una important ajuda sanitària en el besant econòmic, material o personal tant a les brigades com a la República és, sense cap mena de dubte, França. Aquí “por iniciativa del P.C.E., de la C.G.T. y del Socorro Popular Francés se constituyeron numerosas organizaciones, entre las que figuraban las siguientes: Comité de ayuda a los refugiados del norte de España, comisión de solidaridad con el pueblo español, comité de instalación de los niños españoles, comité de ayuda a las familias de los voluntarios franceses de las Brigadas Internacionales, comité nacional de mujeres y muchachas de Francia”²⁶⁵, que van aconseguir recaptar una gran quantitat de capital tot i que en cap moment ens diu que aquest es destinés a material o personal sanitari. Tot i això, França i en concret, París, ens interessa perquè va ser la seu de diverses institucions internacionals, com la del comitè internacional de coordinació i informació per a l’ajuda de l’Espanya republicana, però també i més important encara va ser la seu, la Central Sanitària Internacional (CSI). Aquesta organització es va dedicar a centralitzar i organitzar la recollida i l’enviament de tot el material sanitari (procedent dels comitès nacionals dels quals hem anat parlant) cap a Espanya i concretament, cap als serveis sanitaris de les Brigades Internacionals. A més, no només es va dedicar a recollir materials i diners sinó que també era l’encarregada de formar els equips mèdics i quirúrgics junt amb infermeres i altres auxiliars i especialistes per organitzar l’Ajuda Mèdica Estrangera.

Però com i quan va néixer la Central Sanitària Internacional? Doncs va ser el doctor Pierre Rouquès, impulsor de la primera organització del servei sanitari de les Brigades Internacionals, qui a principis d’octubre de 1936 es va veure obligat a marxar a París per crear una organització capaç de dirigir tota l’ajuda sanitària internacional i fer-la arribar on més es necessités. El nom d’aquesta organització va ser la de Central Sanitària Internacional situada a la Rue René-Boulanger però traslladant-la més tard a la Rue

²⁶⁴ FUSTER, F., *El servicio de Sanidad de las Brigadas Internacionales*, ed. Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha, Albacete, 2018, p. 98.

²⁶⁵ COMITÉ SOVIÉTICO DE VETERANOS DE GUERRA, *La solidaridad de los pueblos con la República española, 1936-1939*, ed. Progreso, Moscú, 1974, p. 168.

Lafayette. Pierre Rouquès, doncs, va ser el creador de la CSI, però també en va ser el president tot i que no estava sol, ja que disposava de la col·laboració del doctor Hans Kalmanovitch com a secretari i que segons Fuster “será definitivamente el alma de la Central Sanitaria Internacional”²⁶⁶ tot i que també hi haurà la presència del doctor Coron qui “será un jefe adjunto de la central, dotado de amplia autoridad.”²⁶⁷ A més, se’ls hi incorporaran d’altres col·laboradors com els doctors Roland, Paul, Valensi, Penin i Irene Stroziska tot i que “preferirán ir a prestar su ayuda a las unidades combatientes o a los hospitales de retaguardia de las Brigadas.”²⁶⁸ A més, tant Navarro Carballo²⁶⁹ com Fuster²⁷⁰ ens diuen que el representant a Espanya de la CSI va ser el comandant doctor Rudolf Neumann entre gener i febrer de 1937, però després va ser substituït per Franciszek Krieger.

Tots dos, tant Pierre Rouquès com Hans Kalmanovitch, van ser els principals dirigents de l’organització en l’àmbit administratiu, però és Navarro Carballo qui insisteix que “detrás de las bambalinas está alentando la propia Comintern”²⁷¹. I és que la influència del partit comunista, en tots els estrats de les Brigades Internacionals, serà un tema que s’ha de tenir en compte. Tot i això, la CSI es recolzava en tota una sèrie de representants dels comitès nacionals dels quals ja hem parlat, però també de membres a l’exili dels països de l’eix que participaven activament en la contesa. Aquests membres no només treballaven activament en l’organització de la CSI i de l’Ajuda Mèdica Estrangera, sinó que el paper més destacat que tenien era el de ser l’enllaç entre els comitès, partits i sindicats ajudant a canalitzar l’ajuda material, monetària o humana des dels països d’origen fins als serveis sanitaris internacionals a l’Espanya republicana. En aquest sentit,

²⁶⁶ FUSTER, F., *El servicio de Sanidad de las Brigadas Internacionales*, ed. Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha, Albacete, 2018, p. 60.

²⁶⁷ NAVARRO CARBALLO, J. R., *La Sanidad en las Brigadas Internacionales*, ed. Servicio de Publicaciones del Estado Mayor del Ejército, Madrid, 1989, p. 78.

²⁶⁸ NAVARRO CARBALLO, J. R., *La Sanidad en las Brigadas Internacionales*, ed. Servicio de Publicaciones del Estado Mayor del Ejército, Madrid, 1989, p. 77-78.

²⁶⁹ NAVARRO CARBALLO, J. R., *La Sanidad en las Brigadas Internacionales*, ed. Servicio de Publicaciones del Estado Mayor del Ejército, Madrid, 1989, p. 78.

²⁷⁰ FUSTER, F., *El servicio de Sanidad de las Brigadas Internacionales*, ed. Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha, Albacete, 2018, p. 59.

²⁷¹ NAVARRO CARBALLO, J. R., *La Sanidad en las Brigadas Internacionales*, ed. Servicio de Publicaciones del Estado Mayor del Ejército, Madrid, 1989, p. 77.

és Castells qui a la seva obra “*Las Brigadas Internacionales de la guerra de España*” ens presenta la relació de representants que treballaven a la CSI, esquema que serà transcrit per Fuster amb posterioritat. Així doncs, la relació de membres és la següent:

“Alemania: Fraenkel y Glaser.

Bélgica: Dumond y Marteaux.

Canadá: Paul Reeves, del *Canadian Committee to Aid Spanish Democracy*.

Checoslovaquia: L. Haas, del *Ausschuss zur Unterstützung des Demokratischen Spanien*.

Estados Unidos: Edward K. Barsky, y Reed, del *Nord American Committee to Aid Spanish Democracy*.

Francia: Weissmann-Netter, Pierre Rouquès, Weil-Raynal, Hans Kalmanovic, Irene Strozeska, Dard, Heck, Astovin, Ombrédane y Chassigneux.

Gran Bretaña: Marrack, del *Spanish Medical Aid Committee*.

Holanda: Schrijver y Satet, de la *Comissie Hulp ann Spanje*.

Italia: Fishman.

Noruega: Frederik Haslund, del *Norske Hjelpekomité for Spania*.

Suecia: Holmgren, del *Sveriges Spanienkomite*.

Suiza: Hans V. Fischer y François Jaeggi.”^{272 273 274}

²⁷² CASTELLS, A., *Las Brigadas Internacionales de la guerra de España*, ed. Ariel, Esplugues del Llobregat, 1974, p. 462-463.

²⁷³ FUSTER, F., *El servicio de Sanidad de las Brigadas Internacionales*, ed. Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha, Albacete, 2018, p. 60.

²⁷⁴ NAVARRO CARBALLO, J. R., *La Sanidad en las Brigadas Internacionales*, ed. Servicio de Publicaciones del Estado Mayor del Ejército, Madrid, 1989, p. 78.

5.2. Els inicis del sistema Sanitari brigadista a l'Espanya Republicana

De la mateixa manera que les primeres unitats internacionals van lluitar de manera independent, però sempre seguint les afinitats ideològiques i lingüístiques, fins a la creació de les Brigades Internacionals, l'octubre de 1936, els primers sanitaris que es van traslladar al país, també van ser independents de cap organització militar internacional o nacional, vinculant-se a associacions mèdiques.

D'aquesta manera, Francisco Fuster²⁷⁵ ens cita l'arribada del personal sanitari i les ambulàncies escoceses i, posteriorment, metges pertanyents a la unitat anglesa de l'ajuda mèdica "organizada por Isabel Brown y dirigida por Kenneth Sinclair Loutitt y Tom R. Wintringham. Este grupo de enfermería se desplazó al frente de Aragón, al Servicio de unas milicias del P.S.U.C. Se les incorporó un joven cirujano mallorquín que había terminado su carrera en 1934, el doctor Aguiló Mercader."²⁷⁶ Però tant uns com altres, van arribar amb anterioritat a la formació de les Brigades Internacionals (entorn de setembre de 1936) pertanyent o havent arribat a través dels comitès nacionals, locals o sindicals d'ajuda a Espanya.

Per la seva banda, Castells ens diu que va ser l'agost de 1936 quan va començar a funcionar l'Ajuda Mèdica Estrangera, segons ell, dintre del si del comitè de coordinació per a l'ajuda de l'Espanya republicana, produint-se l'arribada de diners, metges, material sanitari i medicaments.²⁷⁷ Castells, doncs, enredereix la data situant-la un mes abans que Fuster, però no tindria gaire sentit, ja que encara no existia cap sistema establert dintre de territori espanyol i segons Fuster i el mateix Castells, no és fins a l'octubre d'aquell mateix any 1936 quan Pierre Rouquès acaba d'assentar les bases del sistema sanitari i marxa a París per organitzar la Central Sanitària Internacional que, d'altra banda, no es constituiria fins al gener de 1937. Per tant, sembla que Castells s'estaria referint als comitès d'ajuda nacional a l'Espanya republicana amb una organització nacional que va estar enviant ajuda de manera autònoma fins a la seva centralització el gener de 1937. Tot

²⁷⁵ FUSTER, F., *El servicio de Sanidad de las brigadas internacionales*, ed. Universidad de Castilla-La Mancha, Albacete, 2018, p. 40.

²⁷⁶ MASSONS, J.M., *Historia de la sanidad militar española*, ed. Pomares-Corredor, Barcelona, 1994, p. 352, Vol. 2.

²⁷⁷ CASTELLS, A., *Las Brigadas Internacionales de la guerra de España*, ed. Ariel, Esplugues del Llobregat, 1974, p. 150.

i això, no els podríem considerar part de l'entremat sanitari brigadista, però sí que són un dels primers precedents del que s'acabaria constituint en pocs mesos.

En aquest mateix sentit, ens veiem obligats seguir l'obra de José Ramón Navarro Carballo qui ens diu que “al principio todo está por hacer, no hay camas ni mantas, no hay ambulancias ni unidades para operar, no hay medicamentos.”²⁷⁸ Ens presenta, doncs, una etapa primerenca o millor dit, un proto-estadi amb una entrada irregular de material i personal sanitari sense cap mena de coordinació ni organització central, sinó més aviat promoguda pels comitès nacionals d'ajuda a l'Espanya republicana i enviada als principals enclavaments on hi hauria els primers voluntaris. Aquest proto-estadi, el podríem datar entre l'agost i el setembre de l'any 1936, ja que seria el moment d'entrada dels primers voluntaris (tant sanitaris com militars) sense una organització militar clara i que es dirigirien als principals espais de conflicte com, per exemple, Madrid.

Aquest proto-estadi, no donaria pas a una organització sanitària de les Brigades Internacionals clara, ni molt menys estructurada, perquè “la verdad es que ni el comité de organización de las Brigadas Internacionales ni su sucesor, el comité militar, pensaron en establecer un serio Servicio de sanidad propio de las fuerzas Internacionales. La lógica decía que solo fueses para la base de Albacete a asistir a las unidades combatientes.”²⁷⁹ És a dir, que una vegada instaurada la base de les Brigades a Albacete, només es va constituir un petit grup mèdic que s'encarregaria de l'atenció, tant del personal administratiu com combatent resident a la base d'Albacete i les casernes d'instrucció militars adscrites.

D'aquests primers sanitaris establerts a la base d'Albacete ens parla Castells, qui ens diu que “al principio el servicio solo tenía 6 médicos, de los cuales solo uno tenía experiencia en medicina de guerra.”²⁸⁰ Aquesta afirmació, que queda refrendada per Luigi Longo, un dels principals membres de l'organització de les Brigades, qui cita com als primers sanitaris a un grup de sis metges de diverses nacionalitats (2 francesos, 2 alemanys i 2

²⁷⁸ NAVARRO CARBALLO, J. R., *La Sanidad en las Brigadas Internacionales*, ed. Servicio de Publicaciones del Estado Mayor del Ejército, Madrid, 1989, p. 78.

²⁷⁹ NAVARRO CARBALLO, J. R., *La Sanidad en las Brigadas Internacionales*, ed. Servicio de Publicaciones del Estado Mayor del Ejército, Madrid, 1989, p. 79.

²⁸⁰ NAVARRO CARBALLO, J. R., *La Sanidad en las Brigadas Internacionales*, ed. Servicio de Publicaciones del Estado Mayor del Ejército, Madrid, 1989, p. 151.

polonesos), però no parla de cap anglès ni escocès, cosa que remarcaria aquesta idea ja presentada per Fuster de què “seguramente en esta época prestarían servicio por su cuenta.”²⁸¹ A més, d’aquest mateix context ens parla Navarro Carballo qui afirma que “solo hay disponibles seis médicos, de los cuales cinco no tienen experiencia médica.”²⁸² Són, doncs, un nombre molt reduït de sanitari els qui pertanyien a aquesta primera organització de les brigades i que, únicament, prestarien servei a la base central d’Albacete i les zones d’entrenament i casernes del seu voltant. Malgrat tot, sembla que Massons confirma l’existència d’aquests 6 sanitaris i les seves nacionalitats partint del ja exposat per Castells, però ens afirma que el seu radi d’acció no va ser la base d’Albacete i les casernes properes, sinó que van actuar a Madrid recolzats pels hospitals republicans i la Creu Roja.²⁸³ Tanmateix, no coneixem les fonts de les quals extreu aquesta informació o si, per contra, forma part de la seva pròpia memòria viscuda, però ho hem de mantenir amb un cert dubte.

Tot i això, tant si van actuar a Madrid o Albacete, d’aquí és deriva una idea clau, ja aportada per Navarro Carballo²⁸⁴ i secundada per Fuster²⁸⁵ i és que en un primer moment l’important no seria la creació d’un sistema sanitari propi, més enllà del petit grup de metges establerts a la base general. Fora de la base l’atenció sanitària dels brigadistes es deixaria, en un primer moment, en mans d’unitats independents com serien aquestes primeres unitats d’escocesos i anglesos, integrant-les allà on fossin més necessàries²⁸⁶, però com és d’esperar no són suficients per atendre a tots els ferits i han de ser “los servicios de sanidad del ejército español [quienes] prestarían todo lo necesario para evacuar los heridos del frente, para las hospitalizaciones y los indispensables lugares de

²⁸¹ FUSTER, F., *El servicio de Sanidad de las brigadas internacionales*, ed. Universidad de Castilla-La Mancha, Albacete, 2018, p. 44-45.

²⁸² NAVARRO CARBALLO, J. R., *La Sanidad en las Brigadas Internacionales*, ed. Servicio de Publicaciones del Estado Mayor del Ejército, Madrid, 1989, p. 78.

²⁸³ MASSONS, J.M., *Historia de la sanidad militar española*, ed. Pomares-Corredor, Barcelona, 1994, p. 332. Vol. 2.

²⁸⁴ NAVARRO CARBALLO, J. R., *La Sanidad en las Brigadas Internacionales*, ed. Servicio de Publicaciones del Estado Mayor del Ejército, Madrid, 1989, p. 79.

²⁸⁵ FUSTER, F., *El servicio de Sanidad de las brigadas internacionales*, ed. Universidad de Castilla-La Mancha, Albacete, 2018, p. 46.

²⁸⁶ MASSONS, J.M., *Historia de la sanidad militar española*, ed. Pomares-Corredor, Barcelona, 1994, p. 332, Vol. 2.

convalecencia. Las suposiciones y la realidad concuerdan los primeros días, el frente está cerca de la retaguardia que hay mayor dificultad en trasladar las primeras bajas a los hospitales de Madrid”²⁸⁷

En tot cas, Navarro Carballo continua el seu relat, de les condicions dels serveis de la sanitat republicana, dient-nos que “la cruz roja sustituye a la sanidad militar, pues esta está desarticulada, los recoge de las primeras líneas y los traslada a los puestos de socorro y hospitales de campaña de la cruz roja haciendo las primeras intervenciones y trasladado a los heridos a la retaguardia así lo harán en el frente de Madrid, en el Norte y a los frentes de Andalucía, Extremadura y Levante.”²⁸⁸ Van ser ells els encarregats, en aquests primers mesos, de recollir als ferits i malalts del front i traslladar-los fins als hospitals Madrilenys²⁸⁹ i d’altres províncies on eren atesos en sales independents, separats dels espanyols, per controlar-los, acollir-los i facilitar la convivència. Cal destacar, que en cap moment es fa menció de la situació al front aragonès, tot i que seria d’esperar que fos la Creu Roja l’encarregada del transport i l’atenció dels ferits fins a arribar als centres hospitalaris.

Tanmateix, la primerenca organització sanitària “que parece perfecta y con los medios suficientes se torna inadecuada. Crece el número de heridos, de enfermos”²⁹⁰, la dispersió dels brigadistes pels diferents fronts ja no farà possible el seu transport fins a hospitals madrilenys, quedant els internacionals ferits o malalts lluny dels seus companys de batalló i del control de l’administració internacional, en un sistema sanitari que en molts casos desconeix la llengua del pacient. Era necessari, doncs, “crear un Servicio Sanitario propio de las Brigadas Internacionales que sea capaz y suficiente de hacerse cargo del brigadista desde el momento en que causa baja por herida o enfermedad hasta que, lograda su recuperación, regresa al frente; de transportarlo o evacuarlo hasta centros de

²⁸⁷ NAVARRO CARBALLO, J. R., *La Sanidad en las Brigadas Internacionales*, ed. Servicio de Publicaciones del Estado Mayor del Ejército, Madrid, 1989, p. 79.

²⁸⁸ NAVARRO CARBALLO, J. R., *La Sanidad en las Brigadas Internacionales*, ed. Servicio de Publicaciones del Estado Mayor del Ejército, Madrid, 1989, p. 80-81.

²⁸⁹ MASSONS, J.M., *Historia de la sanidad militar española*, ed. Pomares-Corredor, Barcelona, 1994, p. 332, Vol. 2.

²⁹⁰ NAVARRO CARBALLO, J. R., *La Sanidad en las Brigadas Internacionales*, ed. Servicio de Publicaciones del Estado Mayor del Ejército, Madrid, 1989, p. 81.

rehabilitación propios y de enviarlo a su hogar en caso de inutilidad o invalidez.”²⁹¹ Per tant, queda clar, i així ho remarca Navarro Carballo, que “la sanidad de las Brigadas Internacionales no nace en la defensa de Madrid ni en las operaciones en que participan durante el primer otoño e invierno de la guerra. En esta época es cuando se adquiere conciencia de la necesidad de disponer de un Servicio Sanitario adecuado y eficiente”²⁹²

Aquest sistema propi, doncs, havia d'estar compost per unitats que poguessin atendre els voluntaris internacionals, des del front fins a la rereguarda, i ser, com diu Fuster, “lo más homogéneas posibles en cuanto a nacionalidades e idiomas”²⁹³, igual que s'havia fet amb la formació militar de les brigades. Aquesta homogeneïtat lingüística, per la qual s'havia de regir la formació dels equips mèdics s'havia de vincular, més aviat, a la sanitat interna de cada brigada, batalló, esquadra, etc., ja que si les brigades es van formar, tenint en compte la diversitat lingüística o nacional, és lògic que els sanitaris que s'havien d'encarregar d'atendre els ferits i d'evitar malalties, haguessin de poder comunicar-se amb els soldats. Aquesta diferenciació lingüística canviarà a mesura que el pacient surti de la bombolla, que és la seva unitat o brigada, i s'endinsi dintre del sistema hospitalari de rereguarda, ja que aquí els metges, sanitaris i personal mèdic, en general, era de nacionalitats molt diverses. Tot i això, s'ha de dir que van existir alguns centres hospitalaris regits per americans o anglesos.

Però no només es va intentar establir una certa homogeneïtat lingüística, sinó que a més, va ser necessari l'establiment d'una certa instrucció sanitària. Això es va deure a dos motius diferents, primer perquè no totes les persones que es van presentar voluntàries o que van ser enviades a Espanya, per formar part dels equips mèdics, tenien la mateixa formació. D'una banda, s'ha de destacar que alguns dels sanitaris no havien acabat els seus estudis, és a dir, encara eren estudiants o feia molt poc que havien acabat i, per tant, no tenien l'experiència necessària. En aquest sentit, s'ha de destacar la problemàtica amb

²⁹¹ NAVARRO CARBALLO, J. R., *La Sanidad en las Brigadas Internacionales*, ed. Servicio de Publicaciones del Estado Mayor del Ejército, Madrid, 1989, p. 82.

²⁹² NAVARRO CARBALLO, J. R., *La Sanidad en las Brigadas Internacionales*, ed. Servicio de Publicaciones del Estado Mayor del Ejército, Madrid, 1989, p. 119.

²⁹³ FUSTER, F., *El servicio de Sanidad de las brigadas internacionales*, ed. Universidad de Castilla-La Mancha, Albacete, 2018, p. 47.

les primeres infermeres que, segons Fuster²⁹⁴ i Castells²⁹⁵, van ser aportades pel cinquè regiment de l'exèrcit republicà, les quals no tenien títol o experiència suficient, havent de crear una escola d'infermeres dirigida pel doctor Panells, cap del cinquè regiment. Tot i que segons Fuster²⁹⁶, la situació va millorar amb l'arribada d'infermeres internacionals, la realitat és que moltes infermeres no eren més que joves o monges dels pobles i ciutats on s'establien els centres hospitalaris, sent una constant que es va mantenir fins a la partida de les brigades. D'altra banda, la gran majoria disposava d'una falta d'experiència en el tractament de les ferides causades per la guerra, la gran majoria no havia servit de forma voluntària o obligatòria a cap guerra anterior cosa que els obligava a passar per una certa instrucció.

Així doncs, va ser el doctor Pierre Rouquès l'impulsor de la primera organització del servei sanitari de les Brigades Internacionals qui, a principis de 1937, es va veure obligat a marxar a París per crear la Central Sanitària Internacional, que era l'encarregada de reunir i distribuir el material i l'ajuda sanitària que provenia dels comitès d'ajuda a l'Espanya republicana, però també dels voluntaris. En aquest sentit, la creació de l'Ajuda Mèdica Estrangera té uns impulsors claus i són, precisament, aquests comitès d'ajuda i la ràpida mobilització de personal mèdic voluntari. Després de la marxa de Pierre Rouquès la Central Sanitària Internacional “estuvo representada, en España, por el doctor Neumann [...] y más tarde por el doctor Franek [...] con Oscar Telge, como adjunto.”²⁹⁷ Tant Carballo com Fuster, no mencionen a Franek (Franciszek Krieger), sinó que diuen que Tsvetan Angelov Kristanov, conegut popularment com Oscar Telge, va rebre el càrrec de major mèdic i cap de sanitat de les Brigades Internacionals, tan sols un mes després de la marxa de Rouquès, el 22 de febrer de 1937, i amb posterioritat a Neumann, qui segons Carballo hauria passat a representar la Central Sanitària Internacional a Espanya. Tot i això, el que està clar és que una persona sola no dirigirà el sistema sanitari,

²⁹⁴ FUSTER, F., *El servicio de Sanidad de las brigadas internacionales*, ed. Universidad de Castilla-La Mancha, Albacete, 2018, p. 48.

²⁹⁵ CASTELLS, A., *Las Brigadas Internacionales de la guerra de España*, ed. Ariel, Esplugues del Llobregat, 1974, p. 152.

²⁹⁶ FUSTER, F., *El servicio de Sanidad de las brigadas internacionales*, ed. Universidad de Castilla-La Mancha, Albacete, 2018, p. 48.

²⁹⁷ CASTELLS, A., *Las Brigadas Internacionales de la guerra de España*, ed. Ariel, Esplugues del Llobregat, 1974, p. 151 i 462.

sinó que es necessitarà tota una organització administrativa a mesura que la quantitat de ferits creixi i es dispersi pel territori. Organització que serà dirigida, des de la base, pel cap de sanitat (Oscar Telge) recolzat per un administrador general i per un comissari polític conformant l'anomenada "Jefatura de Sanidad (Internacional)".²⁹⁸ Aquesta espècie de triumvirat es repetirà, a escala reduïda, als hospitals internacionals amb un metge com a director dels centres recolzat per un equip administratiu, que podia ser nacional o internacional i per un comissari polític, com podrem veure quan ens centrem en els centres sanitaris establerts a Catalunya.

Queda clar, doncs, que la sanitat de les Brigades Internacionals no neix l'any 1936, sinó que hauríem de passar, primer, per aquella proto-etapa on el que trobarien serien metges i equips no coordinats que entren de manera coordinada entre l'agost i setembre d'aquell any 1936. A continuació, passariem a l'etapa primerenca de la sanitat internacional, una sanitat que no podria ser entesa com un sistema estructurat, ja que es limitaria a un petit grup de metges i sanitaris instal·lats a la base i casernes militars i sostinguda tant per la sanitat republicana com per la Creu Roja, sent una etapa que la podríem situar entre setembre de l'any 1936 i gener de l'any 1937. És, doncs, a partir d'aquest mes quan podem dir que s'inicia la sanitat de les Brigades Internacional com a tal, ja que com diu Navarro Carballo "no será hasta enero de 1937 cuando la Central Sanitaria Internacional comienza a volcar sobre las brigadas los médicos, el material sanitario y el soporte pecuniario que aquellas necesitan."²⁹⁹ Però tampoc podem pensar que a partir d'aquest gener de 1937 apareix un gran sistema completament organitzat i funcional, tot el contrari, "se necesita del transcurso de los meses para que el material sanitario y los médicos sean los precisos para satisfacer las necesidades aún sobrepasadas."³⁰⁰ Per tant, tot i que la posada en marxa del sistema la podríem situar en aquest mes de gener de 1937, serà al llarg d'aquest any quan realment es construeixi, s'expandeixi i es doti del personal i l'equip necessari.

²⁹⁸ NAVARRO CARBALLO, J. R., *La Sanidad en las Brigadas Internacionales*, ed. Servicio de Publicaciones del Estado Mayor del Ejército, Madrid, 1989, p. 98.

²⁹⁹ NAVARRO CARBALLO, J. R., *La Sanidad en las Brigadas Internacionales*, ed. Servicio de Publicaciones del Estado Mayor del Ejército, Madrid, 1989, p. 106-107.

³⁰⁰ NAVARRO CARBALLO, J. R., *La Sanidad en las Brigadas Internacionales*, ed. Servicio de Publicaciones del Estado Mayor del Ejército, Madrid, 1989, p. 84.

En aquest sentit, Navarro Carballo³⁰¹ i Fuster ens diuen (a partir del discurs de Oscar Telge a la inauguració de l'hospital Federica Montseny el dia 1 de maig de l'any 1937) que “en total [...]”³⁰² los Centros Hospitalarios de las Brigadas Internacionales disponían de 3.200 a 3.600 camas. Había 14 equipos quirúrgicos: 7 en el frente y 7 en los hospitales. En total, 123 ambulancias, 20 camiones, 10 coches de turismo, 9 automóviles quirúrgicos, 7 autos de ducha y desinfección y 1 ambulancia de equipo dental. Además, una gran cantidad de aparatos de Rayos X, instrumentos, aparatos de ducha, etc.”³⁰³ Tot i això, Telge modifica aquestes xifres aportades per Fuster dient que hi havia uns 5.600 llits, 13 equips quirúrgics, 130 ambulàncies, 7 auto-chirs, 3 grups mòbils d'evacuació, entre altres materials.³⁰⁴ I així ho fan constar tant Navarro Carballo, que fa créixer el nombre de llits fins als 6.000, com Massons, però tots dos partien de l'exposat per Telge a la seva obra “JIRKU, Gusti: *Nuestra lucha contra la muerte. El trabajo del Servicio Sanitario Internacional*.” Pel que fa al personal sanitari³⁰⁵, Telge ens diu que als quadres hi havia “241 médicos, 487 enfermeros, 203 enfermeras y 650 camilleros”³⁰⁶

Tot i això, en aquest sistema d'organització exposat per Telge³⁰⁷ mancarien, o almenys no detallaria, la composició dels quadres de l'atenció sanitària del batalló o brigada, que

³⁰¹ NAVARRO CARBALLO, J. R., *La Sanidad en las Brigadas Internacionales*, ed. Servicio de Publicaciones del Estado Mayor del Ejército, Madrid, 1989, p. 130-136.

³⁰² Fuster ens diu que “hacia otoño de 1937” però el discurs és del maig de 1937, per tant, no pot fer referència a la tardor d'aquell any. Sembla una errata, ja que Navarro Carballo fa la transcripció completa i no diu en cap moment res de la tardor, sinó que limita a dir que és d'aquest discurs de maig. A: FUSTER, F., *El servicio de Sanidad de las brigadas internacionales*, ed. Universidad de Castilla-La Mancha, Albacete, 2018, p. 52.

³⁰³ FUSTER, F., *El servicio de Sanidad de las brigadas internacionales*, ed. Universidad de Castilla-La Mancha, Albacete, 2018, p. 52. Utilitzem aquesta cita donat que fa un resum breu dels equipaments, però s'ha de tenir en compte que no pertany únicament al discurs, sinó que Fuster barreja el discurs de Telge de maig de 1937 amb l'exposat a l'obra JIRKU, G., *Nuestra lucha contra la muerte: el trabajo en el Servicio Sanitario Internacional*, 1937, p. 7-8, d'aquí que afirmi anteriorment que era de l'octubre.

³⁰⁴ JIRKU, G., *Nuestra lucha contra la muerte: el trabajo en el Servicio Sanitario Internacional*, 1937, p. 8.

³⁰⁵ Fuster varia el nombre tot i partir de la mateixa font dient que hi havia 240 metges, més de 600 infermers i infermeres i 650 portalliteres. A: FUSTER, F., *El servicio de Sanidad de las brigadas internacionales*, ed. Universidad de Castilla-La Mancha, Albacete, 2018, p. 52.

³⁰⁶ NAVARRO CARBALLO, J. R., *La Sanidad en las Brigadas Internacionales*, ed. Servicio de Publicaciones del Estado Mayor del Ejército, Madrid, 1989, p. 98.

³⁰⁷ FUSTER, F., *El servicio de Sanidad de las brigadas internacionales*, ed. Universidad de Castilla-La Mancha, Albacete, 2018, p. 51-52.

serien els primers a atendre els ferits abans de ser evacuats de la primera línia del front. A més, també mancava part de l'estructura organitzativa de la rereguarda, com són els centres d'evacuació i la base i centres d'instrucció amb els tribunals mèdics. En aquest sentit, és cert, que poder estem parlant de la primera organització i que, per tant, aquestes mancances que podem observar per Telge i transcrits per Fuster³⁰⁸ seran incorporades a mesura que el conflicte avanci, però també podria ser que Telge, no ho tingui en compte en el seu discurs. L'únic que ens fa constar és que per dur a terme l'evacuació disposen de dos grups d'evacuació, dirigits per un metge que disposa de 10 a 15 ambulàncies cadascun.³⁰⁹ Malgrat tot, tant si és un oblit com una mancança, seran parts organitzatives que si podem veure, amb molta claredat, un cop les brigades s'instal·lin a Catalunya a mitjan any 1938.

A més a més, és el mateix Ocar Telge³¹⁰ qui en el discurs pronunciat l'1 de maig de 1937, a la inauguració de l'hospital Federica Montseny de Múrcia, ens aporta els quatre pilars fonamentals sobre els quals se sustentava l'Ajuda Mèdica Estrangera. El primer seria l'ajuda estrangera, aportada pels comitès d'ajuda a l'Espanya republicana i gestionats a partir de la Central Sanitària de París. El segon pilar, se sustentaria en l'ajuda econòmica i el material aportat pel Socors Roig Internacional en substitució de la Creu Roja. En aquest sentit, ens parla Fuster que ens diu que hi haurà el canvi entre la Creu Roja i el "*Socorro Rojo*", ja que es considerava al "*Socorro Rojo*" una organització més vinculada al proletariat que no pas la Creu Roja. A més, Fuster, vincula aquest canvi més aviat amb el fet que el logotip de la Creu Roja no els agradava massa tot i que sí que era utilitzat en els transports sanitaris tals com ambulàncies o trens mèdics, per evitar que fossin atacats. El tercer pilar, sobre el qual se sustentava la sanitat internacional, eren les donacions econòmiques dels mateixos brigadistes i finalment, el quart pilar, és l'ajuda de la direcció de sanitat de l'exèrcit republicà ajuda, que no només es va limitar en allò que és econòmic i material, sinó també en proporcionar ajuda humana a través de les infermeres del V cos de l'exèrcit. A més, també es va proporcionar ajuda als equips quirúrgics internacionals

³⁰⁸ FUSTER, F., *El servicio de Sanidad de las brigadas internacionales*, ed. Universidad de Castilla-La Mancha, Albacete, 2018, p. 52.

³⁰⁹ NAVARRO CARBALLO, J. R., *La Sanidad en las Brigadas Internacionales*, ed. Servicio de Publicaciones del Estado Mayor del Ejército, Madrid, 1989, p. 133.

³¹⁰ FUSTER, F., *El servicio de Sanidad de las brigadas internacionales*, ed. Universidad de Castilla-La Mancha, Albacete, 2018, p. 49.

amb la incorporació dels cirurgians doctor Josep Maria Masssons i Moisés Broggi, que van formar part dels equips mèdics de les brigades junt amb molts altres sanitaris espanyols. Per tant, podem estar d'acord amb l'afirmació que ens diu Castells del fet que “los recursos que se emplearon en este Servicio fueron cuantiosos”³¹¹

Aturem-nos, un moment, en l'ajuda prestada per l'exèrcit republicà a l'Ajuda Mèdica Estrangera. Com hem explicat, la sanitat brigadista estava en relació directa amb la republicana, ja que durant els primers mesos de guerra la, Creu Roja, era l'encarregada d'evacuar els ferits del front i els metges i hospitals republicans madrilenys, els encarregats de les cures i és que, teòricament, la primera estava subordinada a la segona. En aquest sentit, segons una carta enviada per Telge, el 18 d'abril de 1937, a un dels seus camarades, a la direcció del ministeri de guerra i al tinent coronel Planells, van organitzar el servei sanitari de les Brigades Internacionals a Madrid i van instal·lar hospitals i millorar-ne d'altres a Albacete. Es va nomenar al capità Gustav Gundelach com a administrador general en la direcció del servei sanitari que s'ocuparia dels assumptes administratius del servei sanitari, ja que segons Castells “hasta septiembre de 1937 todo el conjunto sanitario internacional estuvo supervisado administrativamente por Pauline, la esposa de André Marty.”³¹²

Telge reconeix l'ajuda econòmica i material prestada per la Sanitat del Ministeri de Defensa Nacional, especialment el tenint coronel doctor Cerrada, major doctor Planells i el coronel doctor Bejarano. A més, ell mateix, reconeix que en els centres sanitaris de les brigades s'atendran a soldats espanyols i que en la majoria dels seus centres, gran part dels malalts són espanyols. En aquest sentit, Navarro Carballo ens diu que “la jefatura de sanidad de las B.I. se hace cargo, pues, de la organización, mantenimiento y ejecución del Servicio en los frentes y en la retaguardia. Aunque depende orgánicamente de la jefatura de sanidad del ejército republicano, esta encuentra dificultades para ejercer su control, la base tiene una relativa independencia, logra imponer la personalidad de sus mandos y dispone de avituallamiento e intendencia general, en gran parte propios con lo

³¹¹ CASTELLS, A., *Las Brigadas Internacionales de la guerra de España*, ed. Ariel, Esplugues del Llobregat, 1974, p. 150.

³¹² CASTELLS, A., *Las Brigadas Internacionales de la guerra de España*, ed. Ariel, Esplugues del Llobregat, 1974, p. 153.

que la jefatura de sanidad del ejército casi no hace otro papel que dar el visto bueno a las disposiciones de Albacete.”³¹³

A més, Fuster afegeix que “a pesar de los reconocimientos documentales de subordinación de la sanidad internacional hacia la Sanidad Militar Española, que era pura teoría, otra cosa era la práctica y la organización internacional tuvo relativa independencia.”³¹⁴ Tots dos, tant Navarro Carballo com Fuster, confirmen que la relació entre la Direcció de Sanitat de les Brigades i la Direcció de Sanitat de l'exèrcit republicà, va variar a partir que Indalecio Prieto assumís el càrrec de ministre de Defensa, integrant a les Brigades Internacionals dintre de l'exèrcit republicà a partir del 23 de setembre de 1937, quan “el ministro de Defensa, Indalecio Prieto, [firmó] una Orden-Circular disponiendo que las tropas de Sanidad Militar se constituyeran en Centros Facultativos y en Batallones de Sanidad Militar, que se organizaban a base de los elementos de las actuales Comandancias de Sanidad, que quedaban disueltas.”³¹⁵ Aquests centres facultatius serien els d'Albacete, València i Barcelona i que s'encarregarien dels serveis d'higiene i profilaxis de l'exèrcit de rereguarda, però també de formar als sanitaris dels centres d'instrucció i de reserva destinats a les seccions d'higiene i desinfecció de la rereguarda.

A més, se suposava que les brigades distribuïrien els donatius entregats per la Solidaritat Internacional, però no podien intervenir en els serveis d'intendència i sanitat. En aquest sentit, “la Base tendrá, entre otras misiones, la de recoger y distribuir entre las Brigadas todos los donativos que la solidaridad internacional envíe con destino a ellas, pero (Artículo 8), en ningún caso intervendrá la Base en la ejecución de los Servicios de Intendencia y Sanidad relativos a las Brigadas Internacionales. Estas utilizarán los servicios generales del Ejército, al igual que las demás Brigadas Mixtas. Sin embargo, a propuesta que la Base formulará a este Ministerio, la Inspección General de Sanidad podrá organizar, bajo su dependencia, la instalación de hospitales especiales con el personal facultativo y auxiliar adecuado para la asistencia a los heridos y convalecientes

³¹³ NAVARRO CARBALLO, J. R., *La Sanidad en las Brigadas Internacionales*, ed. Servicio de Publicaciones del Estado Mayor del Ejército, Madrid, 1989, p. 100.

³¹⁴ FUSTER, F., *El servicio de Sanidad de las brigadas internacionales*, ed. Universidad de Castilla-La Mancha, Albacete, 2018, p. 56.

³¹⁵ NAVARRO CARBALLO, J. R., *La Sanidad en las Brigadas Internacionales*, ed. Servicio de Publicaciones del Estado Mayor del Ejército, Madrid, 1989, p. 102.

de las Brigadas Internacionales, que necesitan larga permanencia hospitalaria. El pase a los referidos hospitales se dispondrá en todo momento por la Inspección General de Sanidad.”³¹⁶ Per tant, per molt que les Brigades Internacionals disposin d’una secció d’intendència, aquesta rebia part dels aliments de la intendència de l’exèrcit republicà i de la mateixa manera ho fa la Farmàcia Central Internacional, situada a Albacete, que compren els productes a la Farmàcia Central de la Direcció de Sanitat de l’exèrcit republicà. Tots dos, tant la intendència internacional com la farmàcia central d’Albacete, s’encarreguen de subministrar aliments, productes de primera necessitat, medicaments i material sanitari, tant a hospitals com al front, però no és que rebin tots aquests materials de la República, sinó que, almenys, en el cas de la Farmàcia Central d’Albacete només comprava aquells productes sanitaris que no els hi arriben des de la Central Sanitària Internacional o dels comitès d’ajuda nacionals.

A més, “la sanidad militar del ejército popular republicano y de las Brigadas Internacionales son una copia bastante fiel de la francesa al terminar la gran guerra”³¹⁷ i és que l’organigrama presentat per Navarro Carballo³¹⁸ sobre la sanitat republicana serà una còpia quasi calcada del que veurem a continuació sobre el Sistema Sanitari Internacional. Pel que fa a la sanitat de campanya, tots dos, disposaran de portalliteres i sanitaris als batallons, que enviaran als ferits al “*puesto de socorro*” de batalló que està sota la jurisdicció d’un cap metge del batalló. A continuació, els ferits són tramesos al lloc de cura i classificació de la brigada, passant els ferits als hospitals de primera línia, posteriorment a l’hospital base i d’aquí a la rereguarda. Aquests és el sistema d’etapes pels quals passen els ferits que arriben del front que no només està controlada pel cap mèdic del batalló i de la brigada, sinó que tots dos estan sota el control del comandant metge de la divisió que controla la línia d’evacuació i d’un capità mèdic que és cap del tren hospital per les evacuacions cap a la rereguarda. El model de sanitat de campanya, doncs, entre la sanitat republicana i la internacional serà una còpia com veurem, però a més, Navarro Carballo ens diu que “la de las brigadas no se diferencia de la del ejército

³¹⁶ NAVARRO CARBALLO, J. R., *La Sanidad en las Brigadas Internacionales*, ed. Servicio de Publicaciones del Estado Mayor del Ejército, Madrid, 1989, p. 100-103.

³¹⁷ NAVARRO CARBALLO, J. R., *La Sanidad en las Brigadas Internacionales*, ed. Servicio de Publicaciones del Estado Mayor del Ejército, Madrid, 1989, p. 137.

³¹⁸ NAVARRO CARBALLO, J. R., *La Sanidad en las Brigadas Internacionales*, ed. Servicio de Publicaciones del Estado Mayor del Ejército, Madrid, 1989, p. 126-127.

popular ni en los altos escalos: a estos niveles encuadra un comisario, un intendente y un director de propaganda sanitaria y si no tienen cartografía y órgano de proyectos en conexión con el estado mayor es porque no los necesita. En definitiva, los proyectos son sancionados –cuando no impuestos– por la jefatura de sanidad del ejército”³¹⁹

Veiem, doncs, que existia una relació clara entre la sanitat militar republicana i la internacional des de molt abans de la seva creació oficial, ja que és la sanitat republicana qui presta ajuda (junt amb la Creu Roja) per evacuar i atendre els ferits internacionals. A més, el sistema que establiran serà una còpia de l'espanyol republicà que alhora, no deixa de ser una còpia del francès acabada la I Guerra Mundial. Tot i això, no estem dient que les brigades copiessin el sistema als espanyols, ja que hem d'entendre que l'Ajuda Mèdica Estrangera està integrada per metges de moltes nacionalitats, entre elles la francesa i, per tant, l'important és que tots dos sistemes, tant republicà com internacional, siguin gairebé idèntics, perquè això permetrà el treball conjunt entre tots dos, l'absorbiment o fins i tot, el control d'una part o de tot el sistema. Però encara més i és que la sanitat internacional no hauria pogut desenvolupar-se sense l'ajuda de la Central Sanitària Internacional, del Socors Roig Internacional i dels mateixos comitès d'ajuda a l'Espanya republicana.

Tot i això, un cop tractats els trets més destacats del funcionament teòric d'aquest sistema sanitari internacional, és el moment de veure com es va desenvolupar, en la pràctica, l'organització sanitària de les Brigades Internacionals a territori republicà. Segons Telge, el sistema sanitari internacional, estarà format primer pels hospitals i centres mèdics del front on els pacients passaven tan sols unes hores, ja que eren centres quirúrgics tot i que com ens afirma Fuster, també tenien “un Servicio de medicina interna y un Servicio antivenéreo”.³²⁰ Els principals hospitals d'aquest tipus es podien localitzar, a partir de maig de 1937, a les principals zones de conflicte amb presència brigadista com van ser Guadarrama, Madrid, Jarama i Còrdova. Un cop havien estat tractats en aquests centres del front, eren enviats als hospitals de segona línia que s'encarregaven dels ferits més lleus i per aquells que no podien ser transportats més lluny a causa de les seves ferides, sent alguns dels principals el de Saelices a Guadalajara i el de Villanueva de la Jara a

³¹⁹ NAVARRO CARBALLO, J. R., *La Sanidad en las Brigadas Internacionales*, ed. Servicio de Publicaciones del Estado Mayor del Ejército, Madrid, 1989, p. 137.

³²⁰ FUSTER, F., *El servicio de Sanidad de las brigadas internacionales*, ed. Universidad de Castilla-La Mancha, Albacete, 2018, p. 52.

Conca. Tot i això, els ferits que si podien ser transportats o que havien de passar un llarg temps internats passaven als hospitals de rereguarda, que disposaven des de quiròfans fins als serveis per al tractament dels ferits més lleus, localitzant aquests centres a Albacete o Múrcia. Finalment, hauríem de parlar de les cases de convalescència situades a Oriola i Benicàssim que servien com a centres de recuperació abans de retornar al front.

Comencem, doncs, per aquests centres mèdics i hospitals del front als quals es refereix Telge. En primer lloc, s'ha de dir que dintre de la sanitat al front, tindríem la sanitat de campanya que va ser dirigida en un primer moment per Oscar Telge amb l'ajuda, com adjunta, d'Eva de Wiska.³²¹ Aquest sistema no havia tingut rellevància fins al gener de 1937, ja que segons Fuster era quasi inexistent³²², però segons una ordre del comandament de la XI brigada internacional, el coronel Hans, diu que “Cada compañía de infantería pondrá a las órdenes del Médico del Batallón: 1 sanitario principal, 2 sanitarios ayudantes y 4 camilleros. Cada compañía de ametralladoras: 1 sanitario principal, 1 sanitario ayudante por cada ametralladora y 4 camilleros.”³²³

Així, doncs, la sanitat de campanya³²⁴ brigadista estava organitzada³²⁵, en primer lloc, pels sanitaris i portalliteres de cada companyia, que eren els primers encarregats d'atendre els ferits i transportar-los fins al “*puesto de socorro*” del batalló, que se situava entre 3 i 500 metres³²⁶ de la primera línia, per evitar que qualsevol bala perduda pogués arribar,

³²¹ CASTELLS, A., *Las Brigadas Internacionales de la guerra de España*, ed. Ariel, Esplugues del Llobregat, 1974, p. 151.

³²² FUSTER, F., *El servicio de Sanidad de las brigadas internacionales*, ed. Universidad de Castilla-La Mancha, Albacete, 2018, p. 119.

³²³ FUSTER, F., *El servicio de Sanidad de las brigadas internacionales*, ed. Universidad de Castilla-La Mancha, Albacete, 2018, p. 128.

³²⁴ NAVARRO CARBALLO, J. R., *La Sanidad en las Brigadas Internacionales*, ed. Servicio de Publicaciones del Estado Mayor del Ejército, Madrid, 1989, p. 128-140.

³²⁵ Sobre aquest tema disposem de dues fonts primàries transcrits per Navarro Carballo que són Oscar Telge discurs i l'article publicat pel cap medico de la 86 brigada espanyola comandant metge Zetar Minkoff (konstantine Mitcheff). A: NAVARRO CARBALLO, J. R., *La Sanidad en las Brigadas Internacionales*, ed. Servicio de Publicaciones del Estado Mayor del Ejército, Madrid, 1989, p. 130-140.

³²⁶ Tot i que la informació tant de Navarro Carballo com de Fuster és extreta del discurs de Oscar Telge pronunciat en la inauguració de l'Hospital Federica Montseny, tots dos discrepen en la distància. Navarro Carballo transcriu com entre 3 i 500 metres mentre que Fuster transcriu la distància entre tres mil i cinc mil metres.

però no quedaven exempts dels bombardejos o l'artilleria per això els equips quirúrgics se situaven més allunyats. Aquí, eren atesos pel metge del batalló qui a més de ser l'encarregat de dirigir i avaluar la feina dels sanitaris i portalliteres, avaluava al pacient i aplicava els primers auxilis duts a termes pels sanitaris, a més d'aplicar diversos tractaments abans de ser transportat al post sanitari de la brigada. Un cop arribaven al post de socors del batalló era el metge en cap, de la brigada, qui ordenava el trasllat fins als hospitals del front o als equips quirúrgics. Un cop avaluat el pacient per aquest metge i si era necessari eren transportats en ambulància fins als auto-chirs, uns camions equipats amb quiròfans situats al mateix front on s'operava d'urgència als ferits més greus.

Aquests equips quirúrgics, no només podien ser situats en les proximitats del front, sinó que en els primers moments de la guerra van crear-se els auto-chirs o equips quirúrgics mòbils, que es podien desplaçar allà on fos necessària la seva actuació, per així reduir el temps d'actuació “representando una muy acertada modalidad de acercamiento de la cirugía al herido, cuya intervención no puede ser demorada.”³²⁷ Els auto-chirs eren, doncs, camions que disposaven d'una “mesa de operaciones, lámparas y autoclave, con una suplementaria estufa seca. Y como la traumatología no puede ser olvidada, está dotado también del material necesario para colocar vendajes enyesados. El instrumental quirúrgico [...] se guarda esterilizado en cajas metálicas, conteniendo cada una de ellas los artilugios correspondientes a un determinado tipo de intervención [y] para que nada falte, el auto-chir está provisto de un grupo electrógeno”³²⁸ i fins i tot disposaven d'equips de raigs X portàtils. A més, aquests auto-chirs anaven acompanyats d'ambulàncies i camions que transportaven material i personal mèdic convertint-los, segons Navarro Carballo, en un veritable hospital mòbil.³²⁹ Tot i això, Massons ens diu que “todo estaba planeado para poder operar en su interior, pero pronto se vio que era mucho más cómodo y ventajoso instalar el quirófano en cualquier edificio; el hecho de que aquella casa (ordinariamente en pleno campo) careciese de fluido eléctrico no era ningún inconveniente, puesto que la furgoneta llevaba un grupo electrógeno accionado por el

³²⁷ FUSTER, F., *El servicio de Sanidad de las brigadas internacionales*, ed. Universidad de Castilla-La Mancha, Albacete, 2018, p. 163.

³²⁸ NAVARRO CARBALLO, J. R., *La Sanidad en las Brigadas Internacionales*, ed. Servicio de Publicaciones del Estado Mayor del Ejército, Madrid, 1989, p. 163-164.

³²⁹ NAVARRO CARBALLO, J. R., *La Sanidad en las Brigadas Internacionales*, ed. Servicio de Publicaciones del Estado Mayor del Ejército, Madrid, 1989, p. 164.

motor, gracias al cual se podía instalar una red de alumbrado eléctrico (que también llevaba consigo) en cualquier lugar. Junto al autochir iban un par de grandes camiones llevando 20 camas para heridos, más otras 10 para la dotación del personal, con sus equipajes, vajilla, pijamas, botes de leche condensada, etcétera. Bastaban entre cuatro y seis horas para montar (o desmontar) este pequeño hospital que podía acercarse mucho al frente y que se movía con suma facilidad.”³³⁰

Per tant, segons Massons³³¹ sabem que “por lo que toca a equipos quirúrgicos situados en primera línea, las Brigadas Internacionales, en mayo de 1937, disponían de nueve de ellos, clasificados así: dos ingleses, dos estadounidenses, tres españoles y dos «catalanes». I nótese que salían a dos equipos quirúrgicos por brigada, es decir, los internacionales, por su condición de fuerzas de choque, disponían de muchos más equipos que las unidades de combate normales. También en el frente había cuatro gabinetes dentales a cargo de un dentista checo, un español, un estadounidense y un yugoslavo.”³³² a lo que Navarro Carballo afegeix que “los hospitales móviles más famosos -que tal vez lo sean en gran parte a la propaganda- son los americanos.”³³³ Aquest prestaven servei al front, a menys de quinze quilòmetres de la primera línia i si feia falta es podien dividir en dos grups i havien de treballar sota el foc enemic. Tot i això, “existían también otros grupos volantes de evacuación, dirigidos por un médico, que disponían de 10 a 15 ambulancias. Podían transportar de 120 a 160 heridos a la vez y eran enviados siempre allí donde tenían lugar grandes combates, con el fin de reforzar los medios de evacuación ya existentes. Gracias a esta organización, los heridos eran transportados a veces a 60 u 80 kilómetros de la línea de fuego en ambulancia, y muchos de ellos estaban ya sobre la mesa de operaciones 40 minutos o una hora después.”³³⁴

³³⁰ MASSONS, J.M., *Historia de la sanidad militar española*, ed. Pomares-Corredor, Barcelona, 1994, p. 478, Vol. 2.

³³¹ FUSTER, F., *El servicio de Sanidad de las brigadas internacionales*, ed. Universidad de Castilla-La Mancha, Albacete, 2018, p. 129.

³³² MASSONS, J.M., *Historia de la sanidad militar española*, ed. Pomares-Corredor, Barcelona, 1994, p. 337, Vol. 2.

³³³ NAVARRO CARBALLO, J. R., *La Sanidad en las Brigadas Internacionales*, ed. Servicio de Publicaciones del Estado Mayor del Ejército, Madrid, 1989, p. 164.

³³⁴ FUSTER, F., *El servicio de Sanidad de las brigadas internacionales*, ed. Universidad de Castilla-La Mancha, Albacete, 2018, p. 129.

Una vegada aplicada les primeres cures o operacions d'urgència, eren transportats en aquestes unitats mòbils de la brigada fins als espais mèdics o sanitaris de la brigada o divisió, on també es podien dur a terme petites operacions o tractaments mèdics per establir al pacient o revisar el tractament que li havien donat els sanitaris del batalló. A més, en aquests espais, els pacients passaven pels espais de classificació on, com indica el nom, classificaven els pacients segons la gravetat de les seves ferides, per així determinar la rapidesa amb la qual havien de ser traslladats, però també quin era l'hospital necessari per al seu tractament.

En aquest sentit, i seguint la transcripció feta per Navarro Carballo, sobre el discurs d'Oscar Telge, sabem que hi havia tres tipus d'hospitals dividits en dos sectors diferents. En primer lloc, tindríem els hospitals situats dintre de la zona d'acció bèl·lica dividits entre els hospitals de primera línia, que podien ser mòbils, i els hospitals de segona línia, molt més allunyats del front, però dintre del radi dels combats. En segon lloc, tindríem els hospitals de rereguarda, on se situarien centres quirúrgics, d'especialitats, de convalescència o d'evacuació, entre d'altres. Això mateix ens diu Massons que “las Brigadas Internacionales crearon y mantuvieron hospitales de todas clases. En esquema podríamos decir que eran de primera línea y de retaguardia. Estos últimos, a su vez, se podían dividir en generales, de especialidades y de convalecencia. Otra clasificación que cabría hacer es la de hospitales organizados, dirigidos y pagados por los estadounidenses, y por los otros.”³³⁵ És per aquesta raó, que un cop tractats als posts de socors del batalló o de la brigada, els ferits, podien tenir dues vies d'evacuació diferents, segons la gravetat de les seves ferides. Els més greus eren evacuats immediatament als hospitals d'urgència, també anomenats hospitals de primera línia on hi havia els hospitals mòbils, que segons Fuster³³⁶ se situaven a menys de deu kilòmetres del front. Per als menys greus el següent pas era ser enviats als hospitals base o hospital principal, classificats com a hospitals de segona línia, que se situaven a molta més distància del front on rebien els tractaments mèdics i quirúrgics necessaris per a la seva cura. Segons Fuster “los principales

³³⁵ MASSONS, J.M., *Historia de la sanidad militar española*, ed. Pomares-Corredor, Barcelona, 1994, p. 354, Vol. 2.

³³⁶ FUSTER, F., *El servicio de Sanidad de las brigadas internacionales*, ed. Universidad de Castilla-La Mancha, Albacete, 2018, p. 126.

Hospitales Base fueron los de Huete, Benicásim y Murcia”³³⁷ on segons Moises Broggi³³⁸ i transcrit per Fuster “se albergaba a los heridos hasta su recuperación o su licencia en el caso de resultar con disfunciones.”³³⁹

Tot i aquesta afirmació d’un metge que va treballar en el sistema sanitari brigadista i republicà, durant la Guerra Civil, no podem estar d’acord en el fet que aquesta fos l’última parada dels pacients, ja que molts d’ells amb posterioritat eren enviats a hospitals a la rereguarda, ja fossin centres quirúrgics, de convalescència, d’evacuació o malalties especialitzades, que no només es van desenvolupar en aquesta zona lleonesa, sinó que com veurem també es va instaurar a Catalunya a partir de mitjan any 1938. Val a dir, que és segurament un error de Fuster, ja que el mateix Broggi afirma que “era necesario que los cirujanos de primera línea pudieran desplazarse libremente a ellos, para seguir el curso y la recuperación de los heridos que habíamos tratado y, sobre todo, para comprobar los resultados de los métodos empleados.”³⁴⁰ És, doncs, Navarro Carballo qui ens aclareix la situació, pel fet que l’Hospital Base o Hospital Principal era l’última etapa dels ferits abans d’entrar a l’anomenada fase d’etapes o de classificació per ser evacuats en tren o en altres transports, fins als hospitals de rereguarda. Per tant, és lògic que Broggi afirmi que els cirurgians es traslladessin des dels hospitals de primera línia fins als hospitals base, però en cap cas era l’última etapa, sinó que molts dels pacients passarien a ser traslladats a la rereguarda, restant als hospitals base, aquells amb un pronòstic de recuperació més ràpid o que les seves ferides impedissin el seu trasllat.

Però centrem-nos un moment en aquests hospitals d’urgència o de primera línia, ja que a la zona més propera al front no només existien quiròfans mòbils apodats auto-chirs, sinó que alguns “hospitales del frente eran móviles y podían desplazarse en algunas horas. Ante todo eran Hospitales quirúrgicos, frecuentemente con un servicio interno y servicio antivenéreo, que podían transformarse rápidamente en servicios quirúrgicos. Había Hospitales de esta clase en el frente de Guadarrama (150-200 camas), al norte de Madrid (150-200 camas), en el sector del Jarama (80 camas), en las cercanías de Guadalajara (60

³³⁷ FUSTER, F., *El servicio de Sanidad de las brigadas internacionales*, ed. Universidad de Castilla-La Mancha, Albacete, 2018, p. 127.

³³⁸ BROGGI, M., *Memòries d’un cirurgià*, ed. Edicions 62, Barcelona, 2011.

³³⁹ FUSTER, F., *El servicio de Sanidad de las brigadas internacionales*, ed. Universidad de Castilla-La Mancha, Albacete, 2018, p. 127.

³⁴⁰ BROGGI, M., *Memòries d’un cirurgià*, ed. Edicions 62, Barcelona, 2011, p. 79.

camas), y en el frente de Córdoba tres Hospitales con un total de 250 camas”³⁴¹, com ens diuen Fuster i Navarro Carballo.³⁴² A la qual cosa Massons afegeix que “Los hospitales de primera línea son descritos en la parte de novedades de esta guerra. Estaban caracterizados por su extrema movilidad y por la presencia del auto-chir, lo que les permitía actuar en la proximidad de la línea de fuego. De estos hospitales, dotados ordinariamente con dos equipos quirúrgicos que trabajaban alternativamente, llegaron a haber en las Brigadas Internacionales hasta nueve.”³⁴³ Tot i això, Massons ens afirma que una cosa és la teoria i l’altre la realitat i és que algun dels hospitals de primera línia eren ferragossament mòbils i ni disposaven d’auto-chir instal·lant-se a cases, viles o edificis pròxims al front com l’Hospital de Cabeza de Buey, instal·lat a una escola.

Aquests hospitals mòbils es van basar, segons Fuster³⁴⁴, en els auto-chirs, però no és que es basessin en els auto-chirs, sinó que l’hospital mòbil es componia d’un o més quiròfans mòbils. En si, eren hospitals que es podien muntar i desmuntar en un breu espai de temps i ser transportats fins a les zones on s’estaven duent a terme els enfrontaments bèl·lics, per així poder atendre els pacients el més ràpid possible, ja que s’havien adonat que transportar als pacients des de les trinxeres fins als hospitals per camins i muntanyes, tot i ser en ambulància, únicament amb els primers auxilis, no garantia la supervivència del pacient, sobretot dels ferits amb necessitats quirúrgiques o traumatològiques. Per aquesta raó, es van desenvolupar els hospitals mòbils que estaven formats per un comboi de camions, on un era un camió-quiròfan o auto-chir i la resta del comboi transportava al personal mèdic, llits i utensilis necessaris. Va ser Moises Broggi junt amb Tudor Hart i Luis Quemada qui van plantejar la necessitat d’aquests hospitals mòbils després de veure la gran mortalitat que s’havia produït a Guadalajara. Tots tres van plantejar la idea a Oscar Telge qui la va posar en pràctica durant els combats de Navacerrada, a la batalla de Guadarrama, situant un hospital en un edifici pròxim al front, fent que la mortalitat es

³⁴¹ FUSTER, F., *El servicio de Sanidad de las Brigadas Internacionales*, ed. Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha, Albacete, 2018 p. 130.

³⁴² NAVARRO CARBALLO, J. R., *La Sanidad en las Brigadas Internacionales*, ed. Servicio de Publicaciones del Estado Mayor del Ejército, Madrid, 1989, p. 134.

³⁴³ MASSONS, J. M^a., *Historia de la sanidad militar española*, ed. Pomares-corredor, Barcelona, 1994, p. 354, Vol. 2.

³⁴⁴ FUSTER, F., *El servicio de Sanidad de las Brigadas Internacionales*, ed. Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha, Albacete, 2018, p. 130.

reduís un 50%, segons Broggi. A partir d'aquest moment, només s'havia de trobar la manera d'organitzar aquests hospitals mòbils i d'aquí es va extreure que havien de ser com els quiròfans mòbils auto-chirs. Per aquesta raó, es va fer un encàrrec a la Renault per a fabricar aquests quiròfans mòbils pagats per la solidaritat internacional³⁴⁵ i entregats únicament a les Brigades Internacionals que “fueron las primeras en disponer de auto-chirs.”³⁴⁶

Un cop els ferits sortien dels hospitals de primera línia, eren traslladats als hospitals de segona línia, que eren per a ferits lleus i aquells que no podien ser transportats més lluny. Aquests eren centres dintre de la zona d'operacions militars, és a dir, que pertanyien a la sanitat militar de campanya, però se situaven molt més allunyats del camp de batalla, gaudint d'una certa seguretat i temps si s'havien de retirar a causa d'un trencament de la línia del front, però, tot i això, estaven desprotegits de les ràtzies dels bombardejos enemics. D'aquest tipus de centre, segons Fuster³⁴⁷, tindríem dos hospitals a Saelices Guadalajara conegut com l'hospital americà i dividit entre les poblacions de Castillejos i Villapaz, en Villanueva de la Jara Cuenca i en Quintanar del Rey hi havia una infermeria.

Finalment, els ferits podien ser traslladats a hospitals de rereguarda, molt allunyats del front, que podien ser centres de convalescència, d'especialitats, generals i d'evacuació, “creados a partir de diciembre de 1936”³⁴⁸ i “casi todos ellos enclavados en las provincias de Albacete, Murcia, Alicante, Valencia y Castellón de la Plana, aunque existían otros pocos en otras diferentes provincias. Pero casi todos estaban situados en poblaciones estratégicas y de clima delicioso, en diferentes lugares de la cuenca del río Segura o las costas levantinas.”³⁴⁹ Tot i això, aquests centres mèdics no estaven destinats únicament i

³⁴⁵ MASSONS, J. M^a., *Historia de la sanidad militar española*, ed. Pomares-corredor, Barcelona, 1994, p. 479, Vol. 2., ens diu que: “eran de fabricación francesa y regalo de los sindicatos obreros. El autochir del doctor Broggi fue un donativo de los sindicatos obreros suizos. El que yo tuve, de los sindicatos belgas.”

³⁴⁶ MASSONS, J. M^a., *Historia de la sanidad militar española*, ed. Pomares-corredor, Barcelona, 1994, p. 478, Vol. 2.

³⁴⁷ FUSTER, F., *El servicio de Sanidad de las Brigadas Internacionales*, ed. Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha, Albacete, 2018, p.157.

³⁴⁸ CASTELLS, A., *Las Brigadas Internacionales de la guerra de España*, ed. Ariel, Esplugues del Llobregat, 1974, p. 153.

³⁴⁹ FUSTER, F., *El servicio de Sanidad de las Brigadas Internacionales*, ed. Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha, Albacete, 2018, p. 163.

exclusivament a ferits provinents del front o d'altres punts de la rereguarda, sinó que també estaven destinats a tres de les malalties més típiques d'aquella època com la tuberculosi, les malalties venèries i les malalties mentals. Molt a prop del riu Jucar trobaríem l'Hospital del Torcido, al municipi d'Albacete, que era un centre especialitzat en malalties pulmonars o millor dit, tuberculosi tot i que també tindríem l'Hospital de Pontones, al llogaret de Pontones, especialitzat en malalties venèries i finalment l'Hospital de la Cueva de la Potita, al terme d'Albacete, especialitzat en psiquiatria i malalties mentals.³⁵⁰

Tots aquests centres hospitalaris tant quirúrgics de primera o de segona línia del front com de cirurgia o convalescència a la rereguarda, es van distribuir geogràficament per una zona que comprenia la part sud-est de la península Ibèrica, és a dir, les actuals comunitats autònomes de València, Múrcia i Castella-La Manxa (Albacete) tot i que també es van situar centres hospitalaris i infermeries a Madrid. Segons ens diu Fuster i partint de la idea ja exposada per Navarro Carballo³⁵¹ “Albacete no resultaba aconsejable como centro hospitalario de retaguardia, dado que se le conocía en todo el mundo como centro de organización y tenía, por ello, la amenaza constante de las incursiones aéreas. Por eso se escogieron algunos puntos alejados de su término municipal (Pontones, el Torcido, la Cueva de la Potita) o del resto de la provincia, como Almansa, Mahora, Caudete, Hellín, para la instalación de los primeros hospitales.”³⁵² Tot i això, a Albacete localitzaríem precisament l'Hospital provincial que disposava d'una sala per les tropes internacionals. També tindríem l'hospital del Socors Roig Internacional número 1 o Hospital número 1 que podria localitzar-se a l'antic sanatori Romero a Albacete³⁵³. A més, d'aquest mateix hospital del Socors Roig Internacional, tindríem el número 2. Tanmateix, a Almansa es localitzaria una infermeria del centre d'instrucció d'infermeria. A casa Ibañez no hi havia un centre únic, sinó que els serveis sanitaris estaven repartits

³⁵⁰ FUSTER, F., *El servicio de Sanidad de las Brigadas Internacionales*, ed. Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha, Albacete, 2018, p. 165.

³⁵¹ NAVARRO CARBALLO, J. R., *La Sanidad en las Brigadas Internacionales*, ed. Servicio de Publicaciones del Estado Mayor del Ejército, Madrid, 1989, p. 228-246.

³⁵² FUSTER, F., *El servicio de Sanidad de las Brigadas Internacionales*, ed. Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha, Albacete, 2018, p. 166.

³⁵³ FUSTER, F., *El servicio de Sanidad de las Brigadas Internacionales*, ed. Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha, Albacete, 2018, p. 167.

en dos edificios diferentes del carrer Molina número 1. A Madrigueres, també hi hauria una altra infermeria pertanyent a la base que allà se situava. A Mahora es va instal·lar l'hospital i finalment a Tarazona de la Manxa també localitzariem una infermeria.

La següent província on es van instal·lar centres mèdics internacionals va ser la de Múrcia, que va acumular una gran part dels centres hospitalaris internacionals fins al punt que Fuster la classifica com “el centro hospitalario por excelencia de las Brigadas Internacionales.”³⁵⁴ És en aquesta província on localitzem centres com l'instal·lat a l'edifici de l'institut de “Segunda Enseñanza” i l'últim a l'escola “La Merced”. Comandante Dubois destinat a cirurgia, Frederica Montseny destinat a cirurgia, Pasionaria destinat a neurologia, Radio o Vaillant-Couturie a malalties internes. També hi havia altres centres sanitaris anomenats Gabinete Odontologico i Taller de pròtesis. A més torbaríem alguns centres hospitalaris, de les Brigades Internacionals, a poblacions murcianes com Cieza, Corvera i Fortuna.

A la Comunitat Valenciana trobaríem centres mèdics a la mateixa capital, València on estarien l'Hospital Militar i l'Hospital Provincial que disposava d'una secció per internacionals. Tot i això, a la resta de la província hi hauria hospitals a Alcira on “fueron destinados a Hospitales de Sangre el Hospital Municipal de Santa Lucía, instalado en el antiguo convento desamortizado de la Encarnación, y el Colegio de Escuelas Pías.”³⁵⁵ Godella a (València) “estaba instalado en el Colegio del Sagrado Corazón de Jesús, ocupando la mayor parte de la casa sita en la plaza de Santa Magdalena Sofía” on no només es van atendre internacionals, sinó també espanyols. A Utiel (València) també hi havia un centre internacional “en el edificio de las Escuelas Pías, después Colegio de PP. Franciscanos.”³⁵⁶ A la mateixa València se situava una de les delegacions principals que les brigades tenien entre la frontera francesa i Albacete i és aquí on es va instal·lar una infermeria que prestava servei als ferits i als integrants d'aquesta delegació. A Onteninyent (València) “este Hospital fue uno de los primeros que dispuso el Gobierno

³⁵⁴ FUSTER, F., *El servicio de Sanidad de las Brigadas Internacionales*, ed. Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha, Albacete, 2018, p. 177.

³⁵⁵ FUSTER, F., *El servicio de Sanidad de las Brigadas Internacionales*, ed. Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha, Albacete, 2018, p. 185.

³⁵⁶ FUSTER, F., *El servicio de Sanidad de las Brigadas Internacionales*, ed. Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha, Albacete, 2018, p. 204.

Republicano, y era un modelo de primera clase en su instalación, enteramente realizada con la ayuda prestada por la II Internacional y la Federación Sindical Internacional.”³⁵⁷

A més, tindríem hospitals internacionals a Villarreal de los Infantes (Castelló), a Benicàssim (Castelló) també anomenat centre de convalescència o casa de repòs Jan Amos Komensky o “*El Checoslovaco*”. A Sogorb (Castelló) on hi havia un centre per pacients de la XIII brigada internacional. A Alcoi on hi havia un hospital suec-noruec. Benissa a Alacant on van instal·lar un centre de convalescència igual que el que es localitzava a Dénia, també anomenat casa de repòs. A Crevillente també a Alacant situat a l’Avenida de Ignacio Mas Perellada. A Elx (Alacant) que “debió ser un centro sanitario importante, aunque no destinado tan solo para los internacionales sino también para los heridos españoles.”³⁵⁸ A Oriola (Alacant) un centre de convalescència.

Aquestes serien les principals zones amb una major acumulació d’hospitals i centres destinats a curar els ferits, però també es van crear centres mèdics a diferents parts del territori espanyol fora, ja que “las Brigadas Internacionales tenían establecidas delegaciones en algunas ciudades importantes de la ruta entre la frontera francesa y Albacete, principalmente eran Figueras, Barcelona, Valencia y Alicante.”³⁵⁹ Els centres referents a Figueres i Barcelona els veurem amb més deteniment quan parlem del trasllat i establiments dels serveis sanitaris internacionals a Catalunya i Albacete, València i Alacant ja els hem presentat a partir de les investigacions de Fuster, Castells i Navarro Carballo. Però en aquest primers anys de guerra, van ser les poblacions com Madrid, Conca, Còrdova, Ciudad Real, entre d’altres, les que van acollir aquests centres.

A Madrid, tindríem hospitals com el General Lukásc com a centre de convalescència i hospital d’evacuació. El hotel Palace. A Colmenar de Oreja. A Guadalajara tindrem un hospital txec. A Conca l’hospital de Huete, a Tarancón també a la província de Conca, on estava instal·lat un hospital d’evacuació i un centre de convalescència. A Belalcázar (Còrdova) que era un centre d’evacuació, sempre com a hospitals de primera línia. A

³⁵⁷ FUSTER, F., *El servicio de Sanidad de las Brigadas Internacionales*, ed. Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha, Albacete, 2018, p. 200.

³⁵⁸ FUSTER, F., *El servicio de Sanidad de las Brigadas Internacionales*, ed. Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha, Albacete, 2018, p. 197.

³⁵⁹ FUSTER, F., *El servicio de Sanidad de las Brigadas Internacionales*, ed. Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha, Albacete, 2018, p. 205.

Socuéllamos (Ciudad Real) també s'hauria instal·lat un centre sanitari pertanyent als internacionals. A Valdeganga (Conca) on hi havia l'hospital Britànic de Valdeganga.³⁶⁰

Tot i això, s'ha de deixar clar que estem parlant de centres hospitalaris, d'edificacions en si i que, per tant, les localitats tant a Catalunya com a la resta d'Espanya, on hi va haver presència sanitària internacional, seria més nombrosa si tenim en compte totes les posicions on es podrien haver situat hospitals mòbils o petites infermeries a primera línia o a posicions defensives pròximes a bases o centres d'instrucció, presons, etc. A més, Fuster³⁶¹ s'oblida del fet que “algunos heridos graves eran transportados hasta la Unión Soviética o Francia, principalmente al hospital de Eaubonne, en la región parisina.”³⁶² És un aspecte important i que s'ha de tenir en compte, ja que no tots els internacionals tornaven al camp de batalla, ni tan sols després de passar llargues setmanes als hospitals de convallescència o cases de repòs, sinó que eren preparats per a la seva evacuació cap als països d'origen o almenys cap a països que acceptessin la seva entrada, que com diu Castells podien ser França o la Unió Soviètica. Tot i això, aquest tema el veurem, de manera més detallada, quan parlem de les evacuacions a zona catalana. Veient tots els a països i hospitals on podien ser enviats i les diferents problemàtiques que presentava cada nacionalitat per travessar la frontera o embarcar als diferents ports.

³⁶⁰ FUSTER, F., *El servicio de Sanidad de las brigadas internacionales*, ed. Universidad de Castilla-La Mancha, Albacete, 2018, cap. 6.

³⁶¹ Durant totes aquestes pàgines, hem estat parlant sobre els hospitals situats a províncies com València, Madrid, Castella-La Manxa i Múrcia, extraient tota la informació de l'obra de Fuster: FUSTER, F., *El servicio de Sanidad de las brigadas internacionales*, ed. Universidad de Castilla-La Mancha, Albacete, 2018, ja que la intenció d'aquest capítol era establir un estat de la qüestió dels hospitals internacionals fora de territori català, per això la majoria de les cites fan referència a aquest autor i tots els hospitals dels quals hem parlat han estat extrets de la seva obra.

³⁶² CASTELLS, A., *Las Brigadas Internacionales de la guerra de España*, ed. Ariel, Esplugues del Llobregat, 1974, p. 153.

5.3. Aprenentatge constant: revistes, publicacions i avenços mèdics

D'altra banda, no podríem tancar aquest capítol inicial sense fer menció al gran interès i esforç que molts metges i sanitaris van dur a terme per instruir-se no només en la sanitat de guerra i en tot el que envoltava la salut del pacient al front i als hospitals, sinó en medicina i infermeria en general, ja que no hem d'oblidar que molts d'ells no havien acabat els estudis o ni tan sols els havien iniciat com és el cas de les noies locals que van ser enrolades com a infermeres en els hospitals internacionals. En concret, s'ha de destacar la figura del doctor Oskar Goryan, cap de la sanitat de la 15 divisió, qui va crear i dirigir la revista "La voz de la sanidad de la 15 División". Aquesta revista, ens interessa per ser un dels instruments utilitzat per Goyarn i el personal mèdic en general, per fer diverses publicacions referents a tècniques si procediments mèdics, de salut o d'higiene per expandir-los pels camps de batalla i així millorar la salut i els coneixements dels sanitaris. A partir del número 10, ens diu Navarro Carballo³⁶³ i Fuster³⁶⁴, la revista va publicar els apartats anomenats "La sanidad en la compañía de infantería" i "El puesto de clasificación" que, posteriorment, van ser publicats com a llibres amb la pretenció de millorar els coneixements mèdics, de guerra, del personal sanitari internacional. En relació amb aquestes publicacions tindrem el naixement de l'Escola de Sanitat, ubicada al post de classificació Groseff,³⁶⁵ pròxima a les trinxeres i inaugurada el 5 de setembre de 1937. Precisament, el capità mèdic d'aquest post de classificació, el doctor Rodríguez Rey junt amb el doctor Rodríguez Pérez van ser els primers professors als quals es van unir nous metges i estudiants.

"El primer curso duró 11 días y la totalidad de los alumnos fueron soldados españoles enrolados voluntariamente en la Sanidad. En los siguientes cursos, hasta el quinto y último, que terminó el 2 de enero de 1938, fueron aumentando los alumnos, hasta 150, los días lectivos, y las horas de clases teóricas y prácticas, incluso con visitas al frente en grupos de 10, para poner de manifiesto los defectos de higiene y la manera de corregirlos y evitarlos. Esta Escuela de Sanidad, que "transformó totalmente la Sanidad de la

³⁶³ NAVARRO CARBALLO, J. R., *La Sanidad en las Brigadas Internacionales*, ed. Servicio de Publicaciones del Estado Mayor del Ejército, Madrid, 1989, p. 186-204.

³⁶⁴ FUSTER, F., *El servicio de Sanidad de las Brigadas Internacionales*, ed. Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha, Albacete, 2018, p. 140.

³⁶⁵ NAVARRO CARBALLO, J. R., *La Sanidad en las Brigadas Internacionales*, ed. Servicio de Publicaciones del Estado Mayor del Ejército, Madrid, 1989, p. 194.

Compañía en la 15 División, no pudo continuar actuando en enero de 1938, cuando el Ministerio de Defensa de la República creó los C.I.R.S. (Centros de Instrucción y Reserva de Sanidad Militar)”³⁶⁶, just en el moment en què va acabar el cinquè curs. La principal diferència entre els cursos d’aquesta escola de sanitat i dels C.I.R.S. és que si normalment els primers duraven entre 10 i 15 dies, ara s’estableix el període de tres mesos on “el contenido de la enseñanza está ocupado ampliamente por materias de índole general, con el detrimento de los temas sanitarios.”³⁶⁷ Això, promourà la queixa d’alguns sectors que pensen que el temps d’instrucció és massa llarg i que no es correspon amb les necessitats del front.

Tot i això, Navarro Carballo, continua explicant que per molt que a Goryan no li agradi la desintegració de la seva escola de sanitat el fet és que a partir d’aquest moment les grans unitats de l’exèrcit disposaran de batallons de sanitat militar que, al cap i a la fi, representa que “las tropas de sanidad militar estarán constituidas por los centros facultativos y los batallones de sanidad militar que se organizarán a base de los elementos que cuentan las actuales comandancias. [...] Los centros facultativos de Sanidad se denominarán Primero, Segundo y Tercero y tendrán su residencia respectiva en Albacete, Valencia y Barcelona.”³⁶⁸ Aquests centres facultatius no només es faran càrrec de la preparació del sanitari sinó també dels serveis d’higiene i profilaxis de l’exèrcit de la zona interior. A més, en aquest sentit, s’incorpora l’escola d’infermers, com a complement de l’Ajuda Mèdica Estrangera, amb seu a Albacete, i que tenia com a funció primària la d’instruir i perfeccionar les tècniques de la companyia d’infermers. Aquesta escola, doncs, es complementaria i independent de l’escola de sanitaris de la 15 divisió, però desconexem si amb la introducció dels CIRS i dels Centres Facultatius va passar a ser competència d’aquests o es va mantenir a Albacete. En aquest sentit, entenem que l’escola d’infermers estaria destinada als hospitals, mentre que els CIRS i l’escola de sanitaris de la 15 divisió estava destinada a l’ensenyament dels sanitaris i portalliteres de primera línia.

³⁶⁶ FUSTER, F., *El servicio de Sanidad de las Brigadas Internacionales*, ed. Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha, Albacete, 2018, p. 142.

³⁶⁷ NAVARRO CARBALLO, J. R., *La Sanidad en las Brigadas Internacionales*, ed. Servicio de Publicaciones del Estado Mayor del Ejército, Madrid, 1989, p. 201.

³⁶⁸ NAVARRO CARBALLO, J. R., *La Sanidad en las Brigadas Internacionales*, ed. Servicio de Publicaciones del Estado Mayor del Ejército, Madrid, 1989, p. 203.

D'aquí podem extreure dues idees importants la primera, la vinculada tant amb l'escola de sanitat com amb els centres facultatius i és que tant en el primer com segon cas només s'està parlant de la sanitat de campanya, és a dir d'aquella que fa referència al front i no de la referent a la rereguarda. És cert que els sanitaris de primera línia, és a dir, tots aquells que se situaven als post de batalló, brigada, divisió o dels hospitals de primera línia eren la primera atenció que rebia el brigadista caigut, però també els encarregats de mantenir la seva salut a les trinxeres i campaments de la primera línia sent, per tant, tremendament rellevants. En aquest sentit, sembla que ja en les primeres obres de difusió de la sanitat de la 15 divisió i en els llibres esmentats, es fa una diferenciació clara entre la feina els portalliteres i la dels sanitaris, ja que “sanitarios y camilleros tienen, sobre la plantilla, funciones distintas; pero todos deben tener iguales conocimientos. [...] los camilleros tienen que hacer muchas veces de sanitarios [y estos] tienen que relevar [a los camilleros] en los largos trayectos.”³⁶⁹

En definitiva, tots els sanitaris han de disposar de la mateixa preparació o coneixement per poder rellevar-se els uns als altres en cas que fos necessari i, per tant, és necessària la seva preparació per aquells que no en disposen o per millorar la d'aquells que ja en tenen. Però com ja he dit, això és per a la sanitat de campanya, però el mateix problema el tindran a la rereguarda on en instal·lar els centres hospitalaris i sobretot a partir de la desbandada d'Aragó i la posterior instal·lació a Catalunya gran part del personal que habitarà els centres mèdics seran civils de les viles on s'instal·len els centres mèdics. Això, no vol dir que hi hagi un civil operant a un pacient, ni de bon tros, però personal d'infermeria, administració o de manteniment i portalliteres sí que podran ser civils, aspecte que veurem de manera més detallada en els successius capítols.

La segona idea que podem extreure és la vinculada amb la higiene de la qual, també s'encarregaven els sanitaris i és que no només era important curar als brigadistes ferits en combats o emmalaltits sinó també evitar la propagació de malalties i la contracció d'aquestes tant a les trinxeres o campaments de primera línia com a la rereguarda. Per aquesta raó existia la Secció d'Higiene i desinfecció que complementava L'Ajuda Médica Estrangera que s'encarregava de “a) todas las instalaciones higiénicas de cuarteles y hospitales. Concierne el agua potable, lavado de ropa, instalaciones de duchas, retretes y

³⁶⁹ NAVARRO CARBALLO, J. R., *La Sanidad en las Brigadas Internacionales*, ed. Servicio de Publicaciones del Estado Mayor del Ejército, Madrid, 1989, p. 191.

la limpieza general de los dormitorios y otras habitaciones. b) Suministro de desinfectantes, indicaciones para su uso y la ejecución de los trabajos de desinfección necesarios [y] c) Instalación de duchas, adaptadas a las condiciones del agua y del lugar, en las guarniciones y especialmente en el frente; con automóviles duchas.”³⁷⁰ I és que el brigadista, no només s’havia d’enfrontar als perills constants a la primera línia del front o als atacs aeris a la rereguarda, sinó que també podien emmalaltir a causa de les moltes malalties que rondaven al front i a la rereguarda per això la principal idea va ser la de vacunar a les tropes contra el tifus i el tractament i prevenció de la sífilis i altres malalties de transmissió sexual. Però a més, una de les malalties més temudes va ser el paludisme contret a les zones de aiguamolls o pròximes a aigües tranquil·les dels rius espanyols com al front del Jarama on estava lluitant la 15 Divisió, integrada per la XIII i XV Brigades Internacionals, obligant no només a medicar a aquells que l’havien contret, sinó també a evacuar als meus greus a hospitals especialitzats com l’Hospital número 4 de Madrid i duent a terme una campanya informativa i de control tant de sanitaris com de brigadistes per mitjà de brigades antipalúdiques.³⁷¹

A més, la higiene del brigadista no només anava acompanyada del control de malalties sinó també de la prevenció d’aquestes i no només per mitjà de vacunes o de la difusió de tècniques i pràctiques a través de la revista de Sanitat de la 15 divisió o de grups de control, sinó de la mateixa vigilància activa de les trinxeres. En aquest sentit, no només era important l’eliminació de rates i ratolins que rondaven les trinxeres, sinó també la higiene personal del mateix soldat, a través de les ja citades dutxes mòbils que utilitzaven aigua tèbia, però també de les “brigadas de la mierda” que segons Navarro Carballo eren els encarregats de netejar les latrines per evitar infeccions i malalties entre els soldats del front. Tanmateix, el control de l’aigua potable, dels aliments i de la salut d’aquells que s’encarregaven de cuinar i servir els àpats també s’havia de controlar per així evitar la propagació de gèrmens i, per tant, de malalties.

En aquest sentit, fins i tot es va arribar a crear un concurs d’higiene als batallons “con jurado compuesto por sanitarios, camilleros, un representante del Comisariado político y

³⁷⁰ NAVARRO CARBALLO, J. R., *La Sanidad en las Brigadas Internacionales*, ed. Servicio de Publicaciones del Estado Mayor del Ejército, Madrid, 1989, p. 142.

³⁷¹ NAVARRO CARBALLO, J. R., *La Sanidad en las Brigadas Internacionales*, ed. Servicio de Publicaciones del Estado Mayor del Ejército, Madrid, 1989, p. 171.

varios médicos, fallan sobre diez puntos: limpieza de las trincheras; abastecimiento de las aguas; higiene de las letrinas; preparación del puesto de socorro, organización de los reconocimientos facultativos; organización del Servicio de duchas; preparación sanitaria de camilleros y sanitarios; preparación del servicio antigás; Servicio de ambulancias y mejor y más activa colaboración con La Voz de la Sanidad”³⁷² En aquest sentit, és interessant el fet que la higiene del brigadista anava acompanyada, per mitjà de la secció de Defensa Química, de la protecció contra els atacs de gas instal·lant dutxes i preparant a les unitats a través de l'escola antigàs situada a Albacete i de cursos d'instrucció al front no només per tractar als combatents, sinó també als civils més pròxims als hospitals internacionals a més de revisar les caretes antigàs. Tot i això, tot i la teorització de la prevenció, control i difusió de tractaments i idees per millorar la higiene quotidiana d'un exèrcit estacionat al front o en moviment no seria efectiva sense un bon funcionament de la pràctica i és que en molts casos no es podien eliminar als rosegadors de les trinxeres o els soldats no podien dutxar-se completament pel fred, o simplement pel fet que tot i disposar de la informació i de la profilaxi necessàries, no en feien cas. Tanmateix, també hauríem de tenir en compte l'actitud d'aquests soldats davant del fet de dutxar-se i les concepcions de l'època.

D'altra banda, també van ser de gran importància les innovacions mèdiques referents a noves tècniques del tractament de ferides i malalties patides durant les batalles o a nous elements i equips per facilitar l'assistència mèdica. Algunes d'aquestes innovacions ja les hem anomenat com, per exemple, la utilització dels auto-chirs i els hospitals mòbils, però hi ha d'altres que també van tenir un gran impacte durant la Guerra Civil com és per exemple una de les més importants, la transfusió de sang a tots aquells ferits a la primera línia del front per mitjà dels bancs de sang i el transport d'aquesta des de la rereguarda fins als hospitals de primera i segona línia del front. Amplia ha estat la discussió sobre aquests tema i tot, per esbrinar qui va ser l'inventor de la tècnica per transportar la sang i fer les transfusions a la primera línia del front. Fins als anys vuitanta del segle passat, es pensava que qui va desenvolupar aquesta tècnica va ser el doctor Norman Bethune, en contactes estrets amb les Brigades Internacionals i de qui ja hem parlat quan veiem l'ajuda dels comitès nacionals a l'Espanya republicana. Norman Bethune, doncs, segons les

³⁷² NAVARRO CARBALLO, J. R., *La Sanidad en las Brigadas Internacionales*, ed. Servicio de Publicaciones del Estado Mayor del Ejército, Madrid, 1989, p. 175.

revistes, informacions i memòries de brigadistes i dirigents d'aquestes, va instal·lar-se el desembre de 1936 a un palau madrileny pròxim al front des d'on va organitzar un centre que s'encarregava d'extreure i preparar la sang per després enviar-la allà on es necessités. Segons aquestes informacions, va ser Bethune qui va proposar als serveis mèdics republicans la creació d'unitats mòbils de transfusions de sang encarregant-se de l'organització i el finançament del projecte creant el servei canadenc de transfusió de sang reconvertint, una camioneta Ford, en un centre mòbil de transfusió de sang equipat amb frigorífic, esterilitzador i tot el material mèdic necessari. Tanmateix, va instal·lar el seu banc de sang a un pis del carrer Príncep de Vergara a Madrid anunciant-se als diaris madrilenys durant tres dies consecutius, cosa que va provocar l'arribada de més de dos mil persones. Aviat, però va dedicar-se a distribuir sang als diferents hospitals de Madrid i posteriorment a les línies de batalla pròximes al front.³⁷³

Tot i això, segons Navarro Carballo “en la consecución de los bancos de sangre -en los que Norman Bethune tiene una tardía y fallida participación- es el fruto maduro de los trabajos emprendidos desde antes de la eclosión del conflicto por Frederic Duran Jordà.”³⁷⁴ Per tant, sembla que hauria estat Frederic Duran Jordà, doctor barceloní, qui veien que els hospitals de la capital catalana s'inundaven de ferits a causa de l'inici de la sublevació i morint per falta de sang a causa de la falta de donants va decidir crear un banc de sang per poder utilitzar-la quan fos necessària. D'aquesta manera, tan sols dos mesos després d'haver-se iniciat la guerra, el setembre de 1936, es posa en funcionament aquest banc de sang que s'encarregarà de garantir el subministrament tant a hospitals com al mateix front.

Aquest banc de sang, no només implicava la necessitat de què la població mostrés el seu suport en les donacions, com així es va produir en els primers dies de la crida radiofònica classificant als donats per grup, sinó que també implicava el desenvolupament de noves tècniques de conservació i transport i és que “la técnica de Durán implica innovaciones: no solamente aplica la máxima atención en las precauciones de asepsia, practicando

³⁷³ MAJADA, J., *La huella solidaria: El legado del doctor Bethune y la ayuda de los voluntarios canadienses a la segunda República*, ed. Asociación de Amigos de las Brigadas Internacionales, Albacete, 2016, p. 43-71.

³⁷⁴ NAVARRO CARBALLO, J. R., *La Sanidad en las Brigadas Internacionales*, ed. Servicio de Publicaciones del Estado Mayor del Ejército, Madrid, 1989, p. 163.

cultivos y filtrados repetidos y realizando los trasvases, empleando el vacío en sistemas cerrados para evitar toda contaminación; sino que también recoge la sangre de varias donantes del mismo grupo –generalmente de seis– y los mezcla en un único recipiente de dos litros. Con esta última maniobra intenta minimizar el peligro de las intolerancias, ya que existen factores hemáticos que escapan a la discriminación y -de este modo- practicando la mezcla de la sangre de varios donantes del mismo grupo, la posible existencia de estos imponderables queda diluida. Con ello, Durán Jordá no hizo otra cosa que poner en evidencia su intuición acerca de la existencia de los subgrupos que se descubrirían más tarde, consiguiendo así alejar uno de los peligros que más temibles hacen a la transfusión. Por último, a partir del dispositivo de los dos litros, efectúa un último trasvase al frasco definitivo que, cerrado al fuego, constituye un autoinyectable que contiene -además de 300 c.c. de sangre- nitrógeno a presión, que asegura la propulsión de la sangre cuando se rompe la punta del frasco; que está conectado a un tubo de goma y a la aguja de inyección. Con ello queda sumamente simplificada la administración de la sangre, no requiriéndose casi otro requisito que la determinación del grupo sanguíneo del herido. Para el traslado de la sangre se dispone de un camión frigorífico, que es capaz de llegar a los lugares más alejados.”³⁷⁵

El nou sistema del doctor Frederic Duran Jordà, tot i haver-se creat de manera particular passarà, ben aviat, a formar part de la jurisdicció de la Conselleria de Guerra de la Generalitat de Catalunya, sent adoptat més tard per l'exèrcit Popular de la República. Broggi en continua dient que el sistema va ser adoptat pel Servei Sanitari Internacional situant l'institut d'hematologia al palauet de Madrid i dirigit per Norman Bethune. Per tant, segons Broggi, Bethune adopta el sistema després de visitar i estudiar la tècnica de Jordà, però amb algunes modificacions que el fan que la tècnica de Bethune no sigui tan depurada. A més, a aquest Institut d'Hematologia, anomenat Instituto Hispano Canadiense de Transfusion de Sangre, li seran enquadrats dos supervisors de la República fet que irrita a Bethune i abandona la seva institució, fent que la major part de la sang dels fronts de Madrid i sobretot de la batalla de Brunete al voltant d'agost de 1937 arribés des de Catalunya tot i que Bethune va actuar també al Jarama i a la carreta de Màlaga durant la retirada. Per tant, per molt que Bethune i d'altres brigadistes afirmen que la tècnica va

³⁷⁵ NAVARRO CARBALLO, J. R., *La Sanidad en las Brigadas Internacionales*, ed. Servicio de Publicaciones del Estado Mayor del Ejército, Madrid, 1989, p. 165-166.

ser “una innovación milagrosa introducida por primera vez en España”³⁷⁶ el que realment tindríem és que Bethune és l'introduïdor d'aquesta tècnica si però no a Espanya, sinó a la Sanitat Internacionals després de conèixer i estudiar la tècnica desenvolupada per Jordá. Per tant, el creador és Jordá i Bethune s'apropia de la tècnica per a les brigades, però acabarà controlat per la sanitat militar republicana. Tot i això, Bethune sí que va contribuir a millorar i organitzar tant amb material com amb personal el sistema de transfusions instal·lat, pel doctor Vicente Goyanes, al principi de l'alçament. Aquest sistema era de transfusió directa i Bethune, en conèixer les tècniques de Durán Jordá, va demanar material al Socors Roig Internacional i al comitè d'ajuda a Espanya al Canadà per aconseguir material i així, va poder nodrir de sang als hospitals del centre de la península. Finalment, hem de destacar que a part dels bancs de Catalunya i Madrid també es va instal·lar un a València dirigit pels doctors Montoro i Gerardo, a més de la possible existència d'un centre de transfusions a Linares.

Una altra de les millores o innovacions mèdiques dutes a terme durant la Guerra Civil i que afectaran els internacionals serà el desenvolupament de l'assistència psiquiàtrica als combatents, ja que els internacionals com els soldats republicans i nacionals no estaran exempts de patir malalties mentals o addiccions com, per exemple, l'alcoholisme que servia per evadir-se de la guerra o de les ferides tant físiques com mentals produïdes durant els combats o a la rereguarda. Massons ens diu que “de acuerdo con varios trabajos aparecidos podemos decir que fueron cuatro los síndromes más importantes. A saber: 1) el agotamiento psíquico; 2) la histeria; 3) la neurosis de guerra. y 4) la psicorrexis de Mira. En segundo lugar, se estudió la influencia de la guerra en la génesis de diversas enfermedades mentales.”³⁷⁷

A més a més de plantejar les principals malalties mentals que podien patir els soldats, també ens planteja les principals problemàtiques que havien d'evitar-se o corregir-se. Així mateix, Massons ens diu que “lo que no debe hacerse es lo que ocurrió durante el primer año de guerra en que los casos psiquiátricos fueron hospitalizados por doquier mezclados con heridas y enfermos orgánicos y fuera, por lo común, de las atenciones de un psiquiatra. Tales casos debían hospitalizarse en clínicas adecuadas, divididas en

³⁷⁶ LONGO, L., *Las Brigadas Internacionales en España*, ed. Era, Méxic, 1996, p. 151.

³⁷⁷ MASSONS, J. M^a., *Historia de la sanidad militar española*, ed. Pomares-corredor, Barcelona, 1994, p. 493, Vol. 2.

unidades de 40 camas, que debían ser asignadas a un médico. Era recomendable que las salas-dormitorio no sobrepasaran las 20 camas y que tales clínicas formasen parte de un establecimiento psiquiátrico clásico, para servirse de sus instalaciones en caso de enfermos agresivos, agitados, etcétera.”³⁷⁸

Si continuem mirant les principals problemàtiques i innovacions, dutes a terme durant la Guerra Civil Espanyola, hauríem de parlar de l'odontologia i cirurgia reparadora. En aquest sentit, Massons afirma que “los problemas odontológicos de la Guerra Civil fueron de dos clases; el cuidado de la dentadura de las unidades combatientes y el tratamiento de las heridas maxilofaciales.”³⁷⁹ Massons ens continua dient que, per aquesta època, l'odontologia no formava part dels tractaments mèdics i per aquesta raó metges civils com el doctor Moriata van enviar odontòlegs a les unitats que en necessitessin a més d'instal·lar centres pel tractament de ferides maxil·lofacials instal·lant-se més tard a Chamartín. Tot i això, el més important es va situar a “las Alquerías del Niño perdido, en el término municipal de Burriana (Castellón), con capacidad para 87 pacientes y dos quirófanos [siendo] dirigido por el doctor Landete.”³⁸⁰ Tanmateix, un tema lligat a la odontologia serà la cirurgia reparadora, on tindrem a Pedro Gabarró que crearà la tècnica de “injerto en sello y la creación de una placa para obtener parches de piel de forma y tamaño adecuados.”³⁸¹ I Anastasio Martín Pérez que va crear a Albacete un centre per a cremats dedicats principalment als aviadors.

Tanmateix, no podríem acabar aquest apartat sense abans haver parlat del tren quiròfan “un modelo de hospital quirúrgico de primera línea en zona roja fue el tren siguiente. El 15 de septiembre de 1936 salió de Barcelona, para situarse en Vicien, localidad situada a 5 km de Huesca, un tren que contaba con: a) un vagón dedicado enteramente a quirófano; b) dos vagones con camillas para los heridos en espera de ser operados y para el postoperatorio; c) un vagón restaurante y d) un coche-cama para el personal al servicio

³⁷⁸ MASSONS, J. M^a., *Historia de la sanidad militar española*, ed. Pomares-corredor, Barcelona, 1994, p. 495, Vol. 2.

³⁷⁹ MASSONS, J. M^a., *Historia de la sanidad militar española*, ed. Pomares-corredor, Barcelona, 1994, p. 498, Vol. 2.

³⁸⁰ MASSONS, J. M^a., *Historia de la sanidad militar española*, ed. Pomares-corredor, Barcelona, 1994, p. 499, Vol. 2.

³⁸¹ MASSONS, J. M^a., *Historia de la sanidad militar española*, ed. Pomares-corredor, Barcelona, 1994, p. 498, Vol. 2.

del tren. Cuando el tren estaba en el frente tenía siempre su locomotora con el vapor a presión para poderse poner en marcha en cuanto hiciera falta.”³⁸² A més de l’existència del “*Servicio de investigación biológica*” que era un grup amb quiròfen que es movia pel front i servia per fer proves i investigacions.³⁸³

Finalment, hauríem de parlar del tractament de les ferides de parts toves i les fractures obertes va ser una de les novetats que els cirurgians republicans van introduir durant la Guerra Civil, per mitjà de la cura oclusiva. En aquest sentit, tornem a citar a Massons qui ens explica que “en las distintas cátedras de patología quirúrgica de la Universidad de Barcelona se puso de moda el tratamiento de las osteomielitis crónicas mediante la cura de Orrh, que consistía en recubrir la superficie cruenta con gasas empapadas en vaselina líquida y aplicar, a continuación, un escayolado. El vendaje de yeso, al cabo de unos días, se manchaba y comenzaba a oler muy mal, pero cuando se retiraba el enyesado a los 15-20 días, maravillaba ver la herida cubierta de un tejido de granulación de un aspecto excelente y muy reducida de tamaño.”³⁸⁴

Molt s’ha parlat d’aquest nou mètode per a l’època, però com ens diu Massons “Trueta lo aplicó como lo aplicamos los demás. Lo que ocurre es que dispuso de un servicio con gran número de camas, en el Hospital de San Pablo de Barcelona, donde pudo controlar perfectamente la evolución de sus pacientes. Con sus resultados publicó un trabajo en la revista Medicina catalana que, dadas las circunstancias de la guerra y el estar redactada en catalán, no alcanzó difusión ninguna.”³⁸⁵ Tanmateix, també hi havia una unanimitat de criteris sobre el tractament de les ferides, s’eliminava tot allò mortificat i tot cos estrany per a suturar a continuació. Finalment, hem de parlar del tractament de les fractures on Lorenz Böhler, cirurgià austríac, va revolucionar la traumatologia amb el seu mètode basat a combinar la màxima immobilització de les fractures amb la màxima mobilització

³⁸² MASSONS, J. M^a., *Historia de la sanidad militar española*, ed. Pomares-corredor, Barcelona, 1994, p. 491, Vol. 2.

³⁸³ MASSONS, J. M^a., *Historia de la sanidad militar española*, ed. Pomares-corredor, Barcelona, 1994, p. 489, Vol. 2.

³⁸⁴ MASSONS, J. M^a., *Historia de la sanidad militar española*, ed. Pomares-corredor, Barcelona, 1994, p. 479, Vol. 2.

³⁸⁵ MASSONS, J. M^a., *Historia de la sanidad militar española*, ed. Pomares-corredor, Barcelona, 1994, p. 481, Vol. 2.

de les altres articulacions per evitar l'atròfia muscular, la rigidesa articular i els trastorns circulatoris.

6. Precedents del Servei Sanitari Internacional a Catalunya (juliol 1936 - abril 1938)

El radi d'acció de les Brigades Internacionals és molt ampli i, com hem vist a partir de les investigacions de Navarro Carballo, Fuster, Castells i Tremlett, entre d'altres, se centra principalment a la zona centre (al front de Madrid) i sud-oest (fronts d'Andalusia i Extremadura), però també a la zona sud-est (València, Múrcia i Albacete) on es localitzaven la major part de les bases, casernes i hospitals internacionals. Tanmateix, no hem d'oblidar que les brigades, en aquest període de 1936-1938, també van combatre al front d'Aragó, una zona molt més propera a Catalunya que no pas els primers combats amb participació internacional pròpiament dita. Tot i això, no hem d'oblidar que des del principi de la guerra, Catalunya, va ser un dels punts claus d'entrada de brigadistes a territori espanyol.

En aquest sentit, la major part dels voluntaris, tant sanitaris com militars, que provenien d'Europa del nord, Amèrica o part del Mediterrani, tenien com a parada predeterminedada França. Un cop a territori francès, es dirigien als diferents centres de reclutament, repartits per tot el país, seguint diferents rutes que depenien de la ciutat o port d'entrada al país. Si arribaven per via marítima, des de les Amèriques, podien anar al port de Le Havre, seguint la ruta fins a Rouen, on hi havia un altre centre de reclutament i finalment, arribaven a París, on se situava la seu central de reclutament de les Brigades. A part, a París, es localitzaven les principals organitzacions i comitès internacionals que s'encarregaven de la direcció de l'ajuda material i econòmica, de la propaganda i, principalment, del control dels reclutes per mitjà de la Central de Coordinació de París i la Base permanent allà establerta.³⁸⁶

D'altra banda, si venien de Regne Unit, el seu punt d'entrada era al port de Calais, desplaçant-se cap a Lilla, on s'unien als seus companys provinents tant dels països nòrdics com dels Països Baixos i Bèlgica, posant rumb cap a París. Un cop a la ciutat parisenca, eren enviats via terrestre cap a Lió, on hi havia un altre centre de reclutament, i d'aquí empraven dues rutes diferents, depenent si el mode d'entrada a territori republicà era per via marítima o terrestre. Si era per via marítima, la següent parada era Marsella, on es

³⁸⁶ Per aprofundir més revisar les obres de CASTELLS, A., *Las Brigadas Internacionales de la guerra de España*, ed. Ariel Esplugues del Llobregat, 1974 i TREMLETT, G., *Las Brigadas Internacionales Fascismo, Libertad y La Guerra Civil Española*, ed. Penguin Random House, Barcelona, 2020.

reunien amb altres voluntaris, provinents de països mediterranis, embarcant en els vaixells que els durien fins als ports espanyols de Barcelona, València, Alacant o Cartagena on també arribaven aquells voluntaris procedents d'Àfrica des del port d'Orà (Argèlia). La ruta no era pas segura, ja que tots els vaixells republicans, amb banderes aliades de la República com l'URSS, que simplement s'apropessin a la costa espanyola o que se sospités que transportaven queviures, personal o material bèl·lic per la República podien ser atacats i enfonsats tant per la marina revoltada com pels aliats italians o alemanys. No hem d'oblidar, que no només hi havia la presència italiana al Mediterrani, sinó que Mallorca i Eivissa estaven sota control dels revoltats conferint-los així una base aèria i marítima per atacar però també per controlar la línia de costa republicana del Mediterrani. La ruta, com ja hem dit, no era pas segura i així ho demostra un dels enfonsaments més famosos produïts a les costes catalanes, el del vaixell "*Ciudad de Barcelona*"³⁸⁷ que va ser torpedejat a les costes de Malgrat de Mar, mentre transposava a voluntaris brigadistes cap als ports de Barcelona i València, pel submarí Sanjurjo.

L'altra ruta era la terrestre, baixant des de Lió fins a Perpinyà, que era l'últim punt de reclutament abans de travessar la frontera francesa. A partir d'aquest punt, travessar la frontera no era pas fàcil, ja que a partir del decret de no-intervenció del país gal la frontera es va veure reforçada, impedit el pas a tots aquells que volguessin unir-se a les tropes republicanes o internacionals, tot i això, molts brigadistes no aguantaven l'espera de la documentació necessària per travessar la frontera i decidien marxar directament cap a Perpinyà.

Un cop travessada la frontera, els brigadistes, havien de seguir la costa mediterrània fins a arribar a Albacete, però no estaven pas sols, sinó que "las Brigadas Internacionales tenían establecidas delegaciones en algunas ciudades importantes [...] entre la frontera francesa y Albacete [siendo] principalmente Figueras, Barcelona, Valencia y Alicante. [Aunque] en Madrid, por su importancia política y estratégica, también existía una delegación."³⁸⁸ Durant els primers mesos, abans que el govern republicà permetés la formació de les Brigades Internacionals, els voluntaris internacionals entraven al país i es

³⁸⁷ GARANGOU, S., *Les aigües de l'oblit: una història dels brigadistes internacionals del Ciudad de Barcelona*, ed. Pagès editors, Lleida, 2022.

³⁸⁸ FUSTER, F., *El servicio de Sanidad de las brigadas internacionales*, ed. Universidad de Castilla-La Mancha, Albacete, 2018, p. 205.

dispersaven pels diferents fronts sense cap mena de criteri o necessitat bèl·lica, és a dir, que es dirigien als fronts que els hi venia de gust. Per aquesta raó, es van establir les diferents delegacions internacionals, que no només servien per rebre als brigadistes un cop entraven al país i acompanyar-los en una llengua igual o propera a la seva, sinó que a més, servia per controlar, dirigir i instruir els internacionals des que entraven al país fins que arribaven a Albacete, evitant així la dispersió i facilitant la introducció dintre de les brigades. Des de l'inici de la guerra, molts dels voluntaris que arribaven al país, no seguien la ruta preestablerta i molts d'ells escollien on quedar-se, els fronts on lluitar o quant de temps es quedaven a cada banda, això, però es va anar controlant a mesura que va anar avançant el conflicte i la seva cúpula directiva es van anar reforçant.³⁸⁹

Així doncs, un cop travessada la frontera, els brigadistes, es dirigien directament a Figueres i, concretament, al Castell de Sant Ferran on se situava la primera Delegació Internacional de la ruta entre la frontera francesa i Albacete i on els brigadistes passaven els seus primers dies i així ens ho fa saber González M.³⁹⁰ i Bernils i Mach, que ens diu que al Castell s'estaven de tres a quatre dies, aprenent instrucció militar. A la tarda baixaven a la Ciutat i se'ls podia veure asseguts en els cafès i passejant per la Rambla i pujaven en perfecta formació cap al Castell. [...] Molts d'aquests voluntaris estaven instal·lats en les grans naus de les cavallerisses del Castell o en els subterranis [...] i alguns d'ells anaven a banyar-se al riu Muga, a Pons de Molins.”³⁹¹ Era, doncs, la primera parada dels voluntaris que emprenien la ruta terrestre i així ho van fer els primers voluntaris que van arribar a Figueres, el dia 12 d'octubre de l'any 1936, arribant al front de Madrid el dia 15 d'aquell mateix mes. Aquesta data, no ens encaixa amb el que continua explicant Bernils i Mach que ens diu que “al tercer o quart dia tornaven a baixar [al centre de Figueres] i també en formació anaven a l'estació on un tren els portava a Barcelona”,³⁹² per tant, no ens encaixa que el dia 15 ja estiguessin a Madrid.

³⁸⁹ CASTELLS, A., *Las Brigadas Internacionales de la guerra de España*, ed. Ariel Esplugues del Llobregat, 1974, p. 82.

³⁹⁰ GONZÁLEZ, M., *Las Brigadas Internacionales (Guerra Civil Española 1936-1939): su paso por Catalunya*, ed. PPU, Barcelona, 2009, p. 12-13.

³⁹¹ BERNILS I MACH, J.M., *La Guerra Civil a Figueres (1936-39)*, ed. L'Emporda, Figueres, 1986, pp 89-90.

³⁹² BERNILS I MACH, J.M., *La Guerra Civil a Figueres (1936-39)*, ed. L'Emporda, Figueres, 1986, pp 89.

Tot i això, no ens interessa el ball de dates, sinó el fet que un cop rebien la primera instrucció prenen rumb cap a la Delegació de Barcelona, a través del ferrocarril, arribant al convent de Maria Immaculada situat al carrer de Cent número 393. Era en aquest edifici expropiat, on es va situar la Delegació Internacional de Barcelona durant el primer any i mig de guerra, però a entorn de març de 1938 la seu es traslladarà al carrer Sicília número 22 on se situava la caserna Carlos Marx.³⁹³ En aquesta delegació barcelonina era on s'unien amb els seus companys que havien arribat per via marítima des de Marsella i esperaven per ser enviats a les casernes i bases d'instrucció d'Albacete des d'on se'ls instruïa i assignava batalló i brigada depenent el país de procedència i l'idioma natiu.

A més, l'important no és únicament situar les delegacions instal·lades a Catalunya i les línies que van seguir, que no deixa de ser molt important per entendre per on i com arribaven, sinó que com veurem, demostra el perquè hi havia certes bases, delegacions i sanitaris a territori català abans de l'abril de 1938. Tanmateix, aquestes delegacions i les proximitats del front d'Aragó, al llarg dels dos primers anys de guerra, i les línies d'evacuació sanitàries que anirem establint en els successius punts d'aquest capítol, demostraran com Catalunya, tot i ser un territori llunyà a la Base Central Internacional d'Albacete i de la gran majoria d'hospitals internacionals, no queda fora d'aquell sistema de bases i hospitals, sinó que serà la primera connexió de molts internacionals amb les autoritats internacionals dintre d'Espanya i amb la realitat del conflicte. A més, com veurem, ens demostra l'existència de centres sanitaris no internacionals, però si de centres republicans que estan acollint i tractant als brigadistes i milicians abans de ser enviats cap als hospitals internacionals situats a Múrcia, València, Castella-La Manxa i Madrid, però tot això ho anirem desgranant a continuació.

³⁹³ GONZÁLEZ, M., *Las Brigadas Internacionales (Guerra Civil Española 1936-1939): su paso por Catalunya*, ed. PPU, Barcelona, 2009, p. 13.

6.1. Les primeres petjades internacionals a Catalunya: Les Bases de Figueres i Barcelona

Aquestes dues delegacions catalanes, doncs, formaven part de la ruta que les Brigades Internacionals havien format al llarg de la costa mediterrània, als principals ports de desembarcament dels voluntaris, però també a la primera gran població després de la frontera. És cert que, en un primer moment, podem pensar que les delegacions, i en concret la Delegació de Figueres, res tenen a veure amb el Sistema Sanitari Internacional i en certa manera podríem estar d'acord, no van formar part del sistema sanitari com a tal, no van ser incorporades ni dintre de la sanitat de campanya ni dels hospitals de rereguarda, però sí que disposaven, almenys d'una infermeria i alguns sanitaris, ja fossin metges o infermers. Per aquesta raó, tant la Delegació de Figueres com la de Barcelona són, en certa manera, un dels primers exponents de la sanitat internacional a territori català i així ens ho demostra una espècie de pamflet titulat “*Delegación de las Brigadas Internacionales en Figueras*.”³⁹⁴

En primer lloc, la delegació era dirigida per un coronel i per un comissari polític³⁹⁵ que allora estaven sota el control directe de l'estat major de les Brigades Internacionals, en aquest cas, la base d'Albacete fins al trasllat l'abril de 1938 a Barcelona. Aquesta delegació, doncs, comptava amb diferents seccions com el servei d'efectius i la tresoreria i pagadoria encarregades dels sous i factures de la delegació. El servei del personal i del SIM (Servei d'Informació Militar) per controlar desafectes, sabotejadors, d'ideologia política diferent de l'establerta o d'altres que poguessin haver entrat amb la resta de voluntaris. La intendència, encarregada de subministrar als voluntaris aliments i altres productes de primera necessitat, a més de roba i llits on dormir dintre del castell. Dintre d'aquest tema de la intendència de la Delegació de Figueres, podem citar a Josep M. Bernils i Mach qui ens diu que “les despeses ocasionades per l'alimentació de les primeres remeses de voluntaris van ser atesos per l'ajuntament i van ascendir a 66.871 pessetes, però a l'any següent es va passar el càrrec al Servei d'Intendència de Girona davant la impossibilitat de l'Ajuntament si es fes responsable.”³⁹⁶

³⁹⁴ Veure Annex 1.

³⁹⁵ En aquest cas no ens indica la graduació, ja que apareix l'estrella dintre d'un cercol símbol del comissariat, però sense cap barra ni símbol sota d'ella.

³⁹⁶ BERNILS I MACH, J. M., *La Guerra Civil a Figueres (1936-39)*, ed. L'Emporda, Figueres, 1986, p. 89.

Això, ens fa pensar que aquest pamflet no s'hauria creat al 1936, sinó que s'hauria imprès entre gener de 1937 i abril de 1938, ja que apareix la base d'Albacete amb l'estat major i aquest, es va traslladar a Barcelona l'any 1938. També apareixeria la instrucció militar i política que seria, com ja hem anunciat, la primera presa de contacte dels voluntaris amb l'exèrcit i el comissariat, aspecte que no només els introduïa en el sistema militar i polític internacional, sinó que serà clau si han de ser hospitalitzats, cosa que veurem més endavant. Una de les seccions claus és la del grup de *convoyadores*, que eren els encarregats de portar als voluntaris des del castell de Sant Ferran fins a l'estació i d'aquí, per mitjà del ferrocarril, transportar-los fins a Barcelona, on feien escala unint-se amb altres voluntaris. Finalment, posaven rumb a Albacete on s'ajuntaven amb els seus nous companys vinguts, per via marítima, des de França o altres parts del Mediterrani, com també ens indica el document.

Tot i això, són dos les seccions que considerem més destacables per aquesta investigació, però també per entendre la importància de les delegacions i en concret de la de Figueres. La primera, com és obvi, és la sanitària, donat que cada delegació disposava d'una secció sanitària i tot i que no disposem d'informació que ens digui com era la de Figueres, sí que podem comparar-la amb la de València, on Fuster ens diu que “prestaban también servicio en la delegación de Valencia dos doctores [...] que prestarían servicio en la Enfermería de la Delegación o en los diferentes hospitales valencianos donde, además de a los españoles, se atendía también a soldados Internacionales.”³⁹⁷ Per tant, la secció de sanitat figuerenca hauria de ser el més semblant possible a una infermeria amb un petit equip de sanitaris (un metge i alguns infermers) que tindrien a la seva disposició alguna ambulància o transport per desplaçar als pacients o anar allà on fos necessària la seva actuació. Tot i això, no vol dir que aquests sanitaris es desplaressin contínuament, ja que fins a la batalla de l'Ebre els fronts de batalla estaven més o menys lluny i no hi havia grans hospitals internacionals al voltant de Figueres, però sí que s'havien d'encarregar de vetllar per la salut de tots aquells voluntaris que entraven pels Pirineus.

En aquest sentit, hem dit que els sanitaris podrien haver disposat d'algun transport o ambulància i tot i que no és del tot segur que tinguessin un transport mèdic, sí que podem assegurar, que aquesta delegació, disposava d'un Servei de transports amb diferents

³⁹⁷ FUSTER, F., *El servicio de Sanidad de las brigadas internacionales*, ed. Universidad de Castilla-La Mancha, Albacete, 2018, p. 205.

vehicles, com es mostra a la imatge, i que podrien ser des de camions i camionetes obertes o tancades fins a motocicletes. Això, no seria tan destacable si no fos perquè ens indica que aquest servei de transports es desplaçava, per una part dels Pirineus catalans, per recollir als voluntaris que entraven per via terrestre. Segons sembla, la població més llunyana a Figueres, i amb la qual tindrien alguna ruta o connexió directa, era Puigcerdà i d'aquí a Núria, Setcases i Massanet (de Cabrenys).

En el punt central d'aquest mapa, ens apareix una població marcada amb un color vermellós més enfosquit que la resta i que impedeix la seva lectura, tot i que per la posició de les poblacions anteriors, i les que citarem a continuació, podria ser o la Junquera o la mateixa delegació de Figueres, tot i que aquesta última s'escaparia de la proximitat geogràfica en situar-se més al sud-est de Massanet de Cabrenys i Requesens, per tant, el més probable és que sigui La Junquera o alguna població propera al pas de El Pertús. Els següents indrets i poblacions marcades, i que seguirien en direcció a la costa, són el castell de Requesens, Espolla i finalment, Portbou. Que aquests punts i no altres estiguin marcats en aquest petit mapa, seria la prova que la delegació figuerenca tenia cert control sobre els punts d'entrada dels voluntaris i dels llocs on podien enviar transport per recollir-los i transportar-los fins a la seva primera parada, dintre de territori espanyol, el castell de Sant Ferran.

Sembla que la delegació figuerenca, establerta al Castell de Sant Ferran, s'hauria mantingut sense problemes importants fins a principis de febrer, concretament l'11 de febrer de l'any 1938, moment en el qual apareix una carta³⁹⁸ de Luigi Longo enviada al subsecretari de l'exèrcit de terra, el senyor Bolaños, on exposa que el cap de la Delegació de Figueres, el dia 10 de febrer, se li va demanar deixar d'ocupar les sales del castell de Sant Ferran, destinades a la cuina de 1500 places i la sala del menjador. Un dia més tard, el dia 11 de febrer, i moment en el qual s'escriu la carta, la comandància militar de Figueres es va tornar a posar en contacte amb el cap de la delegació internacional, demanant que deixessin lliures la resta de sales del castell que estaven sent utilitzats per les brigades. En aquest sentit, tant el cap de la delegació com Luigi Longo, exposen la problemàtica del fet que els voluntaris internacionals, que venen de França, necessiten un lloc on descansar i ser atesos. A més, continuen exposant que el cap militar de Figueres va prometre que, si eren evacuats del castell, se'ls proporcionaria un altre espai on poder

³⁹⁸ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 34, IMAGE 50.

continuar amb la seva feina, raó per la qual demanen quedar-se al castell o que almenys, se'ls proporcioni un altre espai a la localitat de Figueres o d'altres localitats veïnes.

La carta sembla que no va tenir resposta o almenys, cap carta o document s'ha conservat sobre el pronunciament republicà entre els dies onze i quinze de febrer, data en què el cap de la Delegació de Figueres envia les propostes³⁹⁹ per a situar la delegació, sent la localitat escollida Fortianell, al terme municipal de Fortià, concretament a la granja escola de Fortianell. Immediatament, el tinent Coronel de l'Estat Major Central a Barcelona, el senyor Cerón, va donar l'ordre que la finca es posés a la disposició dels internacionals per establir allà la base de recepció dels nous voluntaris internacionals que arribaven de França. La finca situada a un kilòmetre del poble de Fortià, a dos kilòmetres de la carretera de Figueres a Roses, i a uns 8 o 10 kilòmetres de Figueres era perfecte per a la recepció de voluntaris per la seva posició geogràfica prop de la frontera i de l'estació de Figueres.

A més, com ens indica el redactant d'una missiva militar⁴⁰⁰, és perfecte per estar aïllada i, per tant, protegida de l'espionatge i a més, té un camp i terrenys propis que poden ser utilitzats per a l'educació militar. Tot i això, ens continua dient que és una antiga escola que, actualment, és un refugi i està ocupat per 132 refugiats provinents del nord del país espanyol i tot i que podria ser ocupada per 450 soldats i que disposa d'aigua, electricitat i cuina, bona part de l'edifici està en ruïnes i a més, s'haurien d'evacuar els refugiats. Tanmateix, sembla que Fortianell hauria estat proposat com a presó, però ells mateixos desaconsellen la seva utilització perquè l'edifici té una petita tanca que envolta el recinte i moltes finestres i portes, complicant la seva utilització com a recinte penitenciari. Segurament, la proposta no hauria estat més que la necessitat de que la delegació disposés d'alguna sala o espai per retenir o empresonar a voluntaris que esperessin ser jutjats per algun motiu, però en cap cas sembla que es volgués l'edifici per convertir-lo en una presó, sinó que en ell s'instal·larien tots els serveis dels quals es disposava al Castell de Sant Ferran.

La idea d'establir la delegació internacional a Fortianell, no va acabar de convèncer a les instàncies militars figuerenques motiu pel qual, sembla que el comandant militar de

³⁹⁹ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 34, IMAGE 54.

⁴⁰⁰ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 34, IMAGE 55.

Figueres⁴⁰¹ va proposar, el dia 17-18 de febrer de 1938, donar per a les brigades, el Balneari La Merced, del qual desconeixem la seva localització, però que no estava ocupat i que, per tant, comporta menys problemàtiques afegint que espera ordres per fer-ho. Per desgràcia, desconeixem si els internacionals van acabar abandonant el castell de Sant Ferran completament, però sí que podem constatar que a Fortianell es va establir una base o aquarterament internacional, ja que el dia 28 de novembre d'aquell any 1938⁴⁰² es demana que Fortianell, on hi ha establerts els internacionals, passi a ser part o se'ls adjudiqui a l'aviació republicana, però sembla que no es van traslladar als internacionals a una altra localització, pel fet que es deixa constància que donat que Calella, centre de desmobilització, no compte amb les característiques necessàries per acollir als voluntaris mentre esperen ser repatriats pot produir-se el trasllat d'aquest a la finca de Fortianell i que, per tant, fins que no siguin evacuats completament els internacionals, continuarà afectes a ells. En conseqüència, sembla que els internacionals van ser establerts a Fortianell, però no podem constatar si aquest va ser la base de la delegació internacional a Figueres o si es va destinar a una altra funció, cosa que ens complica saber si la infermeria de la delegació va acabar establint-se en aquest edifici. Malgrat tot, tant si es va mantenir al Castell de Sant Ferran com si es va traslladar a Fortianell, al Balneari La Merced o a qualsevol altra edificació, constatem que aquesta delegació disposava de secció sanitària que s'encarregaria de la cura dels nous voluntaris i, possiblement, de tots aquells ingressats als hospitals republicans al llarg de l'any 1938.

Això, pel que respecta al primer punt d'arribada o de control dels internacionals a Catalunya, però ara és el moment de desplaçar-se a la ciutat i la província de Barcelona, que es convertirà, des del principi de la guerra, en un dels punts centrals de la sanitat republicana i internacional a Catalunya, degut a què no només es va anar convertint en el punt central de confluència de les diverses institucions governamentals, a mesura que avançava la guerra i els fronts s'apropaven als límits catalans, sinó que a partir de l'inici de la batalla de l'Ebre serà el punt pel qual havien de passar la major part dels ferits que tenien com a destí la mateixa capital o altres poblacions properes o no, de rereguarda. A més, durant tot el conflicte, va continuar sent el punt d'arribada i d'evacuació dels voluntaris internacionals.

⁴⁰¹ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 34, IMAGE 56.

⁴⁰² Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 34, IMAGE 54-55.

Comencem, doncs, per la Delegació Internacional de Barcelona com un dels primers referents de les Brigades Internacionals a la ciutat i, per tant, de la seva sanitat. És d'esperar, que si la delegació figuerenca comptava amb tots aquests serveis, la barcelonina també els tingués, i molt possiblement ampliats, donat que Barcelona era l'últim punt de reunió dels voluntaris abans de ser enviats cap a Albacete. Malgrat tot, sembla que no s'ha conservat cap mena de documentació referent a aquesta delegació, ja que els documents conservats a RGASPI no deixen intuir més que alguns moviments dels comandaments i algun aclariment enviat des de la base d'Albacete, com la carta enviada al capità Prados, de la Delegació Barcelona, el dia 16 de febrer de l'any 1938, on Luigi Longo li diu que “la delegación de las Brigadas Internacionales está reconocido, aquí, oficialmente como representante de la Base de las Brigadas Internacionales. Al propio tiempo, se señala que la Delegación debe siempre hablar, no en nombre propio, sino en nombre del jefe de la Base de las Brigadas Internacionales de Albacete.”⁴⁰³ En aquest sentit, la carta, no ens aporta més que la certesa que la delegació estava en funcionament, a entorns de febrer d'aquell any 1938, però cap mena d'informació destacable i menys en temes sanitaris. Així, doncs, no disposem de cap informació sobre les seccions que la componien o si tenia una secció sanitària a excepció de l'aportat per Manuel González Moreno-Navarro, que ens diu que la delegació se situava, durant el primer any i mig de guerra, al convent de Maria Immaculada, localitzat al carrer de Cent número 393, però a entorn de març de 1938 la seu es traslladarà al carrer Sicília número 22 on se situava la caserna Carlos Marx.⁴⁰⁴

Tot i que desconeixem la font d'on aquest autor extreu la informació proporcionada i, per tant, no podem contrastar-la, sí que podem dir que el dia 6 d'abril⁴⁰⁵ tenim notícies d'aquesta delegació, on es demana que donada la situació i per a complir les ordres donades el dia 28 de març és necessari que s'enviïn dos camions i els materials demanats. En conseqüència, podem intuir que estan involucrats en tot el procés d'evacuació. Tanmateix, tan sols un dia més tard, el 7 d'abril,⁴⁰⁶ es diu que el capità Prados de la Delegació de Barcelona ha de deixar el seu càrrec que serà ocupat, immediatament, pel

⁴⁰³ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 48, IMAGE 26.

⁴⁰⁴ GONZÁLEZ, M., *Las Brigadas Internacionales (Guerra Civil Española 1936-1939): su paso por Catalunya*, ed. PPU, Barcelona, 2009, p. 13.

⁴⁰⁵ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 48, IMAGE 38.

⁴⁰⁶ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 48, IMAGE 39.

tinent Ossard i presentar-se al dipòsit de la 45 divisió a Cambrils, ja que per indicacions del Ministeri de Defensa Nacional i seguint les instruccions de les Brigades Internacional, cap persona apta pel front pot estar als serveis de rereguarda. Durant tot aquest mes d'abril ens continuaran apareixent notícies sobre aquesta delegació, com la del dia 21 d'abril,⁴⁰⁷ que ens demostra que encara existia aquesta delegació situada al carrer Sicília número 22 de Barcelona. L'última notícia que hem pogut constatar és la del dia 26 d'abril⁴⁰⁸, on ens confirma que la delegació continuava establerta al carrer Sicília 22, però el comandant ja no és l'anteriorment citat tinent Ossard, sinó que en aquests moments és Otto Brunner.

Malgrat tot, i com anirem veient al llarg d'aquesta investigació, sí que podem afegir que sembla estrany que aquesta delegació es mantingués en funcionament, a partir dels mesos de maig i juny de l'any 1938, ja que en aquest moment, a causa del trasllat de la base internacional a Catalunya, aquesta delegació perdria tota la seva funcionalitat, donat que els serveis de la base ja estarien a la ciutat i, per tant, no es necessitaria una delegació que acullís i guies als internacionals que ja serien acollits pels serveis militars de la base internacional. Tot i això, i com veurem, la llibertat militar i sanitària dels internacionals variarà, al llarg de tota la guerra, fins al punt de quedar completament subordinats o inserits dintre dels estrats militars republicans, cosa ens motiva la hipòtesi que en el cas que hagués continuat el seu funcionament, hauria estat sota control i ordres de l'exèrcit popular de la República. A més, en una reunió portada a terme, el dia 24 de setembre de 1938,⁴⁰⁹ a Barcelona, on tenen presència els diferents caps militars i comissaris polítics de les diverses seccions i serveis Intencionals de rereguarda, com són la Delegació de Figueres, el camp de recuperació d'Olot, el servei central de correus, la casa de prevenció de Castelldefels, el comissariat de guerra de les Brigades Internacionals, el centre de permissionaris de Cardedeu, la caserna de Les Planes, la secció administrativa de les brigades i del Servei Sanitari Internacional (que estava compost pel Capità Mèdic Sant Martí) i el comissari inspector dels hospitals internacionals, veiem com la Delegació barcelonina no té cap mena de representació i, per tant, o bé ha desaparegut o bé ja no té la importància que tenia abans havent estat integrada en altres unitats, però com dic, no deixà de ser una hipòtesi a manca de més documentació.

⁴⁰⁷ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 48, IMAGE 41.

⁴⁰⁸ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 48, IMAGE 42.

⁴⁰⁹ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 49, IMAGE 33.

6.2. Del Front d'Aragó als Hospitals catalans: Les primeres línies d'evacuació internacionals

Retrocedint en aquests moments inicials del conflicte bèl·lic, és a dir, entre agost i desembre de l'any 1936, seran vàries les organitzacions i comitès internacionals que s'establiran arreu del territori espanyol republicà i concretament, a Barcelona, cooperant amb la sanitat republicana o instaurant centres mèdics dirigits per personal internacional o republicà. Aquest, és el cas del Socors Roig Internacional (SRI) creat al voltant de l'any 1922 a Moscou i vinculat a la tercera internacional o Comintern, que va disposar de seus o seccions nacionals a diferents països europeus, entre ells Espanya, i duent a terme campanyes de suport propagandístic i material, fos sanitari o de béns de primera necessitat. Creat com a contrapunt de la Creu Roja, la va anar substituint, a poc a poc, tot i que la Creu Roja no deixarà d'actuar contínuament en tots els fronts i la rereguarda en temes sanitaris, socials i de mediació en l'intercanvi i alliberament de presoners, tant internacionals com nacionals (republicans i revoltats) a més, que la seva insígnia serà utilitzada en la major part dels combois, ambulàncies i d'altres transports sanitaris per evitar ser atacats. A més, el Socors Roig Internacional tenia preponderància per ajudar a tots aquells soldats o voluntaris comunistes i afins a la Comintern raó per la qual, es va acabar creant, el juny de 1937, la Solidaritat Internacional Antifeixista (SIA) vinculada a la CNT i que fins al gener de 1939 les seves seccions sanitàries es van encarregar de transportar ferits des del front, però també creant i dirigint hospitals.

És així com, entre desembre de 1936 i abril de 1937, va estar en funcionament una casa de repòs a Barcelona dirigida per Elisa Romero i situada al barri de Sàrria, a l'actual carrer Iradier, i que segons González Moreno-Navarro tenia el propòsit de “acoger a los soldados convalcientes o enfermos o a los que esperan ser intervenidos quirúrgicamente (sean pertenecientes a las columnas extranjeras como a los brigadistas).”⁴¹⁰ Aquesta diferenciació ens resulta interessant, ja que un pot pensar que tots els internacionals que van entrar a l'Espanya Republicana es van incorporar immediatament a les Brigades Internacionals, però no podríem estar més lluny de la realitat. En un primer moment, abans de la formació de les Brigades, els primers voluntaris internacionals es van incorporar als republicans (comunistes, anarquistes, socialistes, del POUM i de totes les

⁴¹⁰ GONZÁLEZ, M., *Las Brigadas Internacionales (Guerra Civil Española 1936-1939): su paso por Catalunya*, ed. PPU, Barcelona, 2009, p. 12-13.

variants i pensaments d'esquerres) i en el moment de la formació dels quadres internacionals es van unir a ells, però d'altres no. Fos per ideologia o pel motiu que fos, molts van decidir continuar lluitant de manera independent a les brigades, i per aquesta raó, trobarem soldats a hospitals republicans o internacionals que no formaran part de les brigades, però que, al cap i a la fi, són voluntaris vinguts de diverses parts del món, és a dir, internacionals. Serà així, com haurem de diferenciar en els documents als brigadistes internacionals i als milicians internacionals que no estan afectats a cap divisió, brigada, batalló o centúria internacional.

Com ja hem anunciat, la Solidaritat Internacional Antifeixista (SIA), vinculada a la CNT, també va establir centres hospitalaris pels diferents fronts i en especial, va establir-ne alguns a Barcelona, com n'és exemple l'Hospital del Pueblo classificat com a hospital de sang i situat al carrer Provença número 338, a l'antic orfenat de Sant Josep. El centre, “es convertí en el més gran dels que disposava el sindicat confederal. En ell es localitzava l'equip de cirurgians d'urgència i, en una policlínica que duia el nom de l'escriptor anarquista “Anselmo Lorenzo”, oferia servei de dispensari de cirurgia, medicina general, pediatria, oftalmologia, oto-rino-laringologia, digestiu, odontologia, dermatologia i fisiologia [i] disposava també de raig X, un laboratori d'anàlisis clíniques, un gabinet de terapèutica física i farmàcia.”⁴¹¹ S'ha de dir, que no disposem de cap document de l'època que ens citi a brigadistes com a pacients d'aquest centre, però això, tot i semblar estrany és més habitual del que es pot pensar, ja que la major part de la documentació d'aquests centres ha estat destruïda o es troba desapareguda. Malgrat tot, i com anirem veient amb altres centres hospitalaris, sí que sabem que en algun moment o altre hi va haver presència internacional, però no sabem ni quants brigadistes van ser ingressats ni en quin moment.

Un altre tema, però vinculat amb el fet que no tots els voluntaris internacionals van ser brigadistes o millor dit, que no van formar part dels quadres internacionals és l'aparició, en la documentació de l'Hospital de Santa Caterina o també anomenat Hospital de les Comarques Gironines⁴¹², de pacients estrangers. Diem estrangers pel lloc de la

⁴¹¹ HERVÁS, C., La xarxa hospitalària a Catalunya durant la Guerra Civil (1936-1939), ed. PAHCS, Manresa, 2014, p. 38.

⁴¹² Un aclariment important és que a la documentació d'aquest hospital hem de tenir en compte les paraules "natural de" referent al lloc de naixement. "Veí de" referent al lloc de residència d'aquesta persona. I finalment "procedent de", és a dir, el lloc des d'on ha arribat el pacient, sigui un poble, un front o un hospital,

procedència o país de naixement, però el cert és que en alguns d'ells s'especifica que tenen residència a Catalunya, per la qual cosa hem de suposar que eren persones que amb posterioritat a la Guerra Civil haurien establert, per una raó o altra, el seu lloc de residència a qualsevol punt de Catalunya i no necessàriament Girona, donat que els llocs des d'on resideixen o procedeixen són o de la província Barcelonina o Gironina. Per aquesta raó, no hem de donar més importància, o almenys centrar-nos més, en aquestes persones amb residència a Catalunya, sinó que ens hem de focalitzar en aquells ingressats que són de nacionalitat estrangera i que a més, residents a l'estranger, però que procedeixen d'alguna part de Catalunya. En aquest sentit, la nacionalitat serà principalment francesa, però haurem de destacar alemanys, brasilenys, italians, suïssos, estonians, polonesos, argentins o ucraïnesos.

És cert, i ho hem de tornar a recalcar, que la majoria d'aquestes persones tant homes com dones, en alguns casos, són de nacionalitat estrangera, però per edat o per filiació no podem plantejar-nos la hipòtesi que tinguessin relació amb les brigades, tot i que tampoc podem descartar que haguessin vingut a ajudar d'alguna manera, ja que alguns d'ells són hospitalitzats els primers mesos de guerra, entre setembre i principis d'octubre de 1936, moment en el qual sabem que s'està començant a establir l'organització internacional, mentre que d'altres són hospitalitzats al llarg de 1937, 1938 i principis de 1939. A més, les ferides per les quals són ingressats no són les típiques d'un combat, sinó que algunes són cops o ferides a les extremitats o alguna malaltia. Tanmateix, d'altres ingressats són refugiats procedents de Bilbao i residents allà, però sí que hi ha uns casos comptats que ens fan sospitar, que si bé no sabem amb certesa que siguin brigadistes, sí que estan sent ingressades persones de nacionalitat estrangera, amb residència a l'estranger i amb filiació (pares, esposa/marit, o fills) a l'estranger cosa, que ens fa presentar la hipòtesi que o són brigadistes amb relació amb els internacionals i no s'especifica per la raó que sigui o bé, són voluntaris que han vingut per unir-se a qualsevol columna o unitat republicana o antifeixista. Alguns d'ells, han ingressats amb posterioritat a la retirada i evacuació dels internacionals l'octubre de 1938 a partir del pacte de Múnic i, per tant, és possible que fossin excombatents que s'han quedat aquí i continuen lluitant fins als últims dies ja fos a

però que res té a veure amb el lloc de residència o de naixement. A més, també ens interessarà l'ofici, ja que aquí és on podrán aparèixer si és brigadista o no o si té alguna relació amb l'exèrcit.

les reorganitzades brigades i batallons o per en contra de forma independent en qualsevol dels pobles on van ser desmobilitzats.

A més, hem de destacar un cas important, el d'un milicià internacional (que no brigadista o almenys això consta a la seva fitxa mèdica), d'origen i filiació polonesa que va ser ingressat a l'Hospital de les Comarques Gironines⁴¹³ el quatre d'agost de 1937. No li donaríem tanta importància si no fos pel fet que, primer, ens especifica que és un milicià internacional i que, per tant, ha d'estar incorporat en alguna columna antifeixista, però és que a més, se'ns diu que aquest milicià de vint-i-dos anys procedeix de Madrid. Aquest fet ens força una pregunta rellevant i és que perquè un ferit o malalt ha estat transportat des de Madrid fins a Girona? Primer, podria ser que viatges en alguna columna que estava retornat d'aquest front o ciutat madrilenya i que en arribar al seu destí necessites ser hospitalitzat, però perquè Girona i no Barcelona? També podria ser que fos enviat des de Madrid fins a Girona per ser tractat, però no tindria gaire sentit, ja que Madrid ja disposava d'una xarxa sanitària suficient com per atendre'l i si no, podrien haver-lo desplaçat fins a València o Múrcia on s'establiria la xarxa sanitària internacional. Moltes són les qüestions que ens podríem plantejar i més encara les hipòtesis, però per desgràcia no disposem de més informació que la procedent del mateix hospital que no ens deixa concloure el perquè d'aquesta situació. Tot i això, el que queda clar és que en aquest període de temps, comprès entre l'agost de 1936 i l'abril de 1938, estan sent tractades persones de nacionalitat i residència estrangera siguin brigadistes o no, cosa que ens fa pensar que hi està havent un moviment de persones de procedència internacional al territori.

En aquest sentit, l'Hospital de les Comarques Gironines no és l'únic centre que està tractant a persones procedents de països estrangers, sinó que hem de destacar l'Hospital General de Catalunya o Hospital de Sant Pau i la Santa Creu com un dels principals centres mèdics, amb anterioritat l'abril de 1938 que està tractant, en aquest cas sí, a personal brigadista. Comencem, però per dir que l'hospital Sant Pau rebrà, des de finals de juliol de 1936, un nombre constant de combatents ferits que poden provenir des de qualsevol dels fronts o des de la mateixa ciutat. Aquests ferits o malalts, combatents, seran principalment de nacionalitat espanyola, però també hi haurà gruix important de combatents estrangers que podríem dividir en quatre grups. El primer d'aquests grups, són els combatents estrangers que resideixen ja a Espanya abans de l'aixecament militar i, per

⁴¹³ Veure Taula 3.

tant, s'uneixen a les primeres columnes i unitats que lluiten per reprimir als revoltats o que marxen cap a Madrid o altres fronts. El segon grup, està en relació amb el primer, ja que són aquells combatents estrangers que provenen, principalment, des de qualsevol país europeu i que s'uneixen a les columnes republicanes. En aquest cas, ens apareixen a la documentació com a combatents de brigades, columnes o centúries antifeixistes o republicanes com poden ser per exemple la columna Ascaso, que va ser la tercera columna organitzada per la CNT a Barcelona sortint cap al front d'Aragó entorn del 25 de juliol de 1936. A aquesta columna se li van afegir grups internacionals coneguts com el grup internacional Eric Mühsam, Giustizia e Libertà, Batalló Matteorri o el Batallón de la Muerte o Columna Malatesta.

En si, són estrangers que s'han unit a grups republicans o en aquest cas, sindicals que recolzen a la República, però creant grups i columnes internacionals que, més endavant, acabaran formant part de l'organització brigadista adherint-se i, per tant, a alguns d'ells se'ls considerarà brigadistes internacionals podent-los identificar a la base de dades. A finals d'agost de 1936 van partir les primeres milícies, cap al front d'Aragó, incorporant-se grups estrangers que es trobaven a Barcelona. Aquest primer contingent, estava dividit en tres columnes compostes per la columna del Nord, composta per anarquistes de la CNT, per socialistes pel PSUC (columnes Carlos Marx i Del Barrio), per comunistes dissidents del POUM (columna Lenin) i per republicans d'esquerra amb la voluntat de prendre Osca. La segona columna, va ser la columna Central dirigida per Durruti i Perez Farras, que volien prendre Saragossa. La tercera columna va ser la del sud, composta per anarquistes i comandada per Antonio Ortiz que alhora estava recolzat per tropes valencianes amb l'objectiu de prendre Terol.

A mitjan any 1937, les columnes anarquistes van quedar enquadrades dintre de la 25, 26 i 28 divisions. La 25 divisió, també anomenada Lluís Jubert, es va formar a partir de l'agrupació de forces de la CNT-FAI de Barcelona a la primavera de l'any 1937 on fins i tot trobem registrada la presència de la centúria França a Azaila, del batalló Malatesta a Almonacid i del grup Marsella a Azuara. De la 26 divisió o Durruti, formada a partir de la columna Durruti on es van incorporar principalment francesos on haurem de destacar els milicians de Berthomieu amb base a Pina d'Ebre amb preponderància d'anarquista i comunistes. Tanmateix, a principis de juny de l'any 1937 es va situar, en aquest mateix sector de Sietemo, Farlete, i Perdiguera la brigada internacional de xoc, en el sector

d'Ossera, on actuava el comando Banda Negra. Els italians, es van agrupar en el grup internazionale lluitant l'agost de 1936 a Pina d'Ebro. També la unitat dels Aguiluchos, integrada principalment per italians i formada a Barcelona a la caserna Bakunin de Pedralbes, el març de 1937, que actuava al sector Velilla d'Ebro-Gelsa. Així mateix, també haurem de destacar, a mitjans juny, el batalló internacional d'assalt en el sector de Monegrillo i el Gruppo Matteotti de la companyia de metralladores del primer batalló de la CXX brigada.

Pel que fa a la 28 divisió Ascaso, el març de 1937, encara podem localitzar dos batallons formats per estrangers, el primer a Osca i l'altre a Bizién. Però l'agrupació estrangera més important va ser la columna italiana Giustizia e Libertà formada el 20 d'agost de 1936 a la caserna Bakunin, de Barcelona, per anarquistes i el moviment Justícia i Llibertat. El 17 de gener de 1937, la columna Justícia i Llibertat i la Malatesta, van ser convertides en el batalló italià d'assalt amb base a Barcelona. Però aquesta mateixa columna, la Justícia i Llibertat, va ser un problema per als comandants dels Internacionals, ja que no es van unir a la Garibaldí ni al batalló Octubre.

Finalment, la divisió 29 també anomenada Lenin o Joaquim Maurin, estava formada per les milícies del POUM on el contingent estranger era principalment alemany i francès, però també podem localitzar italians, irlandesos, holandesos, austríacs, suïssos, belgues i eslaus. Així, podem afirmar que la Columna internacional Lenin, va lluitar per Osca, la Centúria estrangera I ho va fer a la Serra d'Alcubierre des d'octubre de 1936 fins a gener de 1937. La Centúria estrangera II formada a primers de gener de 1937 va succeir a la Centúria Levinski. La Centúria francesa ho va fer a Osca el desembre de 1936, la Centúria anglesa a la fi de gener de 1937 van arribar anglesos i es va ordenar que tots els anglesos disseminats pel territori aragonès passessin a formar part d'aquesta unitat per ordre del comitè militar del POUM. Les forces socialistes estrangeres del PSUC estaven en la divisió 27 Carlos Marx i en la caserna del mateix nom sent la columna internacional en el front d'Osca. La centúria Thaelmann organitzada per Hans Beimler, en la seva major part van ser alemanys que van marxar a Albacete per a formar les Brigades Internacionals, però la unitat va continuar l'abril de 1937 ja era un batalló. La Tom Mann Company, no va entrar en combat fins a setembre de 1936. El Grup Rakosi format per hongaresos, alguns d'ells atletes de les olimpíades Populars de Barcelona va integrar la columna internacional. La Centúria internacional enquadrada en la columna de Ferro de la J.S.U.

estava composta per estrangers de diversa procedència i el terç especial estranger del PSUC que eren atesos per la unitat mèdica anglesa, creada per Isabel Brown.

D'altra banda, tenim a combatents estrangers, els quals no estan identificats ni per unitat, ni procedència, només sabem el moment d'entrada, però no quan van sortir o cap a on es van dirigir. Aquests, són els més difícils d'identificar, ja que tot i ser estrangers no sabem cap cosa d'ells i, per tant, tot el que poguéssim dir no serien més que simples especulacions. Potser podríem plantejar la idea que són persones que estan en trànsit, és a dir, que han arribat a Barcelona pel seu propi peu o amb altres grups, a través de les delegacions internacionals o no, i que han necessitat atenció sanitària. També pel tipus de ferida que presentes d'armes de foc i contusions causades per artilleria o metralla de granades sabem que provenen dels fronts, però no la columna o unitat a la qual estaven afectats, fos internacional o no. Per tant, resten com a combatents, els quals sabem que són de procedència estrangera i que estan combatent sí, però no podem confirmar que siguin internacionals abans o després de la data d'entrada a l'Hospital Sant Pau. Per sort, són una petita minoria i, en conseqüència, no afecta la comprensió real del funcionament o millor dit, de la relació d'aquest centre hospitalari amb les Brigades Internacionals.

Finalment, tindríem el quart grup de ferits combatents que ingressen en aquest hospital i que seria, efectivament, els brigadistes internacionals. Els ingressos d'aquests brigadistes estan datats des de finals de l'any 1936, part de l'any 1937 i sobretot, i amb una major intensitat, a partir de l'any 1938 a causa de l'apropament del front i l'inici de la batalla de l'Ebre. Durant els primers anys, trobarem les unitats de la XI, XII, XIII, XV, 129 i de la 150 brigada internacional, però a partir de la desbandada d'Aragó i al llarg de tot el 1938 i principis de 1939 trobarem, principalment, les divisions 35 i 45 internacional on podrem constatar la presència de totes les Brigades Internacionals, des de la XI fins a la XV, a més de la 129 i 150 brigades. La problemàtica més gran, que ens podem trobar a partir de la retirada dels internacionals, l'octubre de 1938, és que les brigades i unitats no es desintegraran pas, sinó que continuen en peu nodrides, principalment, per espanyols que o bé ja formaven part de les brigades amb anterioritat o que han estat afectes a aquestes per suplir o recompondre unitats. Per aquesta raó, a partir d'octubre de l'any 1938 i sobretot a partir dels combats de la batalla o ofensiva de Catalunya la major part dels noms de combatents afectats a les Brigades Internacionals i ingressats a l'hospital Sant Pau seran espanyols i catalans.

Centrem-nos, però, en tots aquells internacionals que van ser ingressats en aquest centre hospitalari de Sant Pau o Hospital General de Catalunya, entre 1936 i principis de 1938. El primer que hem de plantejar-nos és que fan a Catalunya i concretament a Barcelona i des d'on estan arribant i perquè ho estan fent.

Així, doncs, la majoria dels combatents primer a la ciutat i pobles catalans contra l'alçament i posteriorment al front d'Aragó, és a dir, entre juliol de 1936 i febrer de 1937 és lògic que estiguessin seguint les línies d'evacuació republicanes, o si més no, que la Creu Roja i els altres grups d'evacuació sanitària de l'exèrcit estiguessin portant als internacionals a hospitals republicans i en concret catalans, ja que com hem vist en els primers capítols, encara no s'havia establert el sistema sanitari Internacional, ni molt menys la xarxa hospitalària. Per aquesta raó, és lògic que tant els ferits republicans de les primeres columnes sortides de Catalunya, cap al front d'Aragó, com els primers estrangers i brigadistes que o bé es van incorporar a aquestes o que lluitaven en les seves pròpies unitats internacionals, estiguessin sent evacuats conjuntament cap als mateixos centres hospitalaris. Això, crearia una de les principals problemàtiques exposades per Navarro Carballo i posteriorment secundada per Fuster i és que aquests brigadistes quedaven aïllats i desemparats en centres hospitalaris on el personal sanitari no parlava la seva llengua i lluny dels seus camarades i del mateix control de superiors militars, de les cúpules administratives i dels comissaris polítics. En certa manera, això era així, però tampoc hem d'oblidar que aquests primers mesos ja s'hauria establert la delegació Internacional de Barcelona i, per tant, durant les primeres evacuacions del front fins a arribar a Barcelona estaven en certa manera desubicats, però no per això desatesos, ja que en arribar a la capital catalana i tot i estar ingressat en un centre hospitalari republicà, podríem suposar que aquests internacionals podien ser visitats i vigilats pels superiors de la delegació internacional, controlant quan sortien i cap a on havien de ser reenviats.

Tot i això, si en un primer moment té sentit l'evacuació sanitària dels internacionals, seguint la mateixa línia que els republicans un cop establerta l'Ajuda Mèdica Estrangera, se'ns fa estrany que aquests ferits es traslladessin des del front fins a la rereguarda catalana. Tots ells, estan surtin del front d'Aragó, però en lloc de dirigir-los cap a hospitals de les Brigades Internacionals, a la zona sud-est de la península Ibèrica (València i Múrcia), els continuen enviant cap a Barcelona. Per aclarir aquesta situació, ens hem de basar en dos documents que semblen de l'exèrcit republicà, però van ser traduïts pels

militars col·laboradors rusos i fan referència, el primer, a un esquema del mapa d'operacions⁴¹⁴ que s'estan duent a terme al front d'Aragó i concretament a la zona d'Osca, però que no ens especifica la data. El segon document, és un altre mapa d'operacions⁴¹⁵ datat entre el 24 d'agost de 1937 i el 7 de setembre de 1937 i que fa referència a les línies d'evacuació des del front d'Aragó fins a Catalunya i amb una segona línia cap a València que correspon a l'ofensiva republicana sobre Saragossa, concretament, a la batalla de Belchite. Tots dos són documents que ens indiquen les línies d'evacuació sanitària, marcant els principals hospitals i centres sanitaris sent aquestes línies més clares en el segon mapa que no pas en el primer, ja que el primer document no és més que un esquema amb els noms de les poblacions o hospitals mentre que el segon mapa no només deixa constància de tots els centres mèdics importants i d'algunes poblacions destacables, sinó que a més ens indica les carreteres per arribar-hi.

En un primer moment, tots dos documents semblen contraposar-se, ja que el primer ens està plantejant un esquema d'evacuacions o de mobilitzacions sanitàries de nord a sud, és a dir, des d'Aragó fins a València, però amb alguns centres hospitalaris a Catalunya. Que hi hagi aquests centres hospitalaris catalans que estiguin enviant combatents ferits, en aquest cas republicans, cap a València en fa suposar que també hi havia d'haver una línia d'evacuació d'oest a est, és a dir, d'Aragó a Catalunya, i això és el que ens presenta el segon mapa. Gràcies a això, sabem que hi havia dues línies d'evacuació plantejada, sent la primera la més propera al sud d'Aragó, on localitzaríem hospitals com el d'Alcanyís que segons el primer document estava evacuant els ferits cap a la rereguarda Valenciana, per tant, suposem que tots o la majoria dels combatents que estaven desplegats per aquesta zona de Belchite i sud de Saragossa els evacuaven cap a hospitals de la rereguarda Valenciana per proximitat, però també podien estar seguint una desviació des de La Puebla d'Íxar, on hi havia destacament sanitari ja fossin hospitals mòbils o centres mèdics com a tal, prenent la carretera de Casp en direcció cap a Reus, per tant, la rereguarda catalana i un cop convalescents els enviarien cap a València per acabar de curar-se de les seves ferides i tornar als CRIMS o a les seves unitats sempre que no haguessin estat declarats inútils pels combats.

⁴¹⁴ Veure Annex 2.

⁴¹⁵ Veure Annex 3.

Aquesta és doncs una primera línia d'evacuació, però també en tenim una segona que seria des del nord d'Aragó, és a dir, als combats més pròxims a Osca, sent evacuats els ferits cap a Sarinyena i d'aquí cap a L'hospital de Lleida passant posteriorment cap Barcelona a L'hospital Sant Pau. Aquesta segona línia està corroborada a partir de l'estudi de cas d'un grup de 149 soldats⁴¹⁶, la majoria d'ells brigadistes internacionals i la resta d'estrangers que van lluitar a la Guerra Civil Espanyola. De tots ells, un total de 37 soldats van arribar a l'Hospital Sant Pau provinents de l'Hospital de Lleida, 1 de Benicàssim, 1 de L'hospital d'Albacete, 1 de Barcelona, 2 de l'Hospital de Barbastre, 1 de Madrid Ciutat Universitària, 3 més de Madrid sense especificar ubicació, 1 de l'Hospital CNT-FAI, 1 de Terrassa, 1 de l'Hospital de Serinyena, 1 d'Olesa de Montserrat, 1 de l'Hospital de Villarobledo, 1 d'Aragó, 1 de L'hospital de València, 1 de Cambrils, 1 de l'Hospital Florida i 1 del Castillo Ascaso a Santa Perpètua. Tanmateix, no sabem amb fidelitat si abans podien aturar-se a centres mèdics de Manresa, Terrassa o ser enviats de Lleida cap a Montblanc i d'aquí a Reus o Tarragona on hi havia l'Hospital de la Savinosa. Però sí que podem afirmar amb seguretat que els internacionals i estrangers no afectes a les Brigades Internacionals eren traslladats, entre agost de 1936 i abril de 1938, a hospitals catalans per ser tractats de les seves ferides i amb posterioritat eren reenviats o bé a hospitals internacionals fora de Catalunya o bé eren enviats de nou al front.

Veient aquestes línies d'evacuació republicanes, ens podríem plantejar que tenen a veure amb la sanitat internacional i faríem bé de plantejar-nos aquesta qüestió, ja que se suposa que els internacionals ja tenen els seus propis centres mèdics a la rereguarda i, per tant, no faria falta que seguissin tota la línia o xarxa d'evacuació republicana. Per aquesta raó diem que la sanitat de campanya, aquella compresa per la primera i segona línia del front, controlada per la sanitat del batalló, la brigada i posteriorment la divisió, era la mateixa que la republicana o si més no, tendia a estructurar-se de la mateixa manera com hem vist amb les investigacions de Navarro Carballo i, per tant, estaven sota la direcció de sanitaris, metges i portalliteres internacionals, però una vegada sortien de la sanitat de campanya, podem afirmar que la cosa canviava completament. I és que les Brigades Internacionals, no van establir hospitals de rereguarda a Catalunya fins a mitjan 1938, és a dir, amb el trasllat de la base i dels ferits cap a territori català abans del trencament del front republicà l'abril de 1938. Per aquesta raó, els internacionals havien de passar a

⁴¹⁶ Veure taula 1.

centres mèdics republicans, ja que com podem suposar havien de recórrer menys kilòmetres per ser atesos a la rereguarda si entraven a hospitals catalans que sí que havien de recórrer el front fins a arribar a València. Tot i que en tot aquest recorregut, tant si anaven cap a Barcelona, Reus o cap a València no era trajecte o recorregut directe, sinó que anaven passant d'hospitals en hospitals on els atenien i revisaven el seu estat i tractaments fins a arribar a l'últim centre hospitalari.

Així doncs, segons les fitxes d'ingressos de combatents de l'Hospital Sant Pau, els combatents tant republicans, estrangers dintre d'unitats republicanes i sense ser inserides a les brigades com brigadistes (sigui dintre d'unitats pròpiament internacionals o de brigades escrites a batallons sindicals i republicans) eren evacuats des de la primera línia del front fins a Barcelona, però això hem de recalcar que no era l'única via d'evacuació, sinó que hi hauria de moltes altres i, per tant, no tots els brigadistes que eren al front d'Aragó eren traslladats a Catalunya, ni molt menys, però tampoc podem dir que aquestes evacuacions cap a Barcelona siguin excepcions, ja que el nombre de trasllats són constants. A més, s'ha de tenir en compte que els que arriben a Barcelona són aquells malalts que necessiten una atenció especialitzada o que per les seves ferides podien ser traslladats més lluny d'altres, ja fos per la gravetat de les ferides o per altres raons restaven a hospitals de primera i segona línia o tornaven, en pocs dies o hores, a les seves unitats, sent atesos únicament per la sanitat de campanya. Tot i això, l'evacuació no era directe, sinó que el primer hospital català on feien parada era l'hospital de Lleida on rebien les primeres cures i d'aquí eren evacuats cap a l'hospital Sant Pau. Sabem, però que aquest trasllat des del front fins al Sant Pau acostumava a durar uns pocs dies, normalment dos, però depèn molt de la ruta que seguís el ferit, ja que no tots procedien del front sinó que alguns eren trasllats des d'altres hospitals catalans o d'altres fronts.

Un cop a l'Hospital Sant Pau, rebien les cures i tractaments necessaris restant en aquest centre hospitalari tant de temps com fos necessari que podia oscil·lar entre uns pocs dies, setmanes o fins i tot mesos. Una vegada estabilitzats, els ferits eren traslladats cap a altres centres hospitalaris i aquí és on trobem una petita diversitat de centres mèdics on els internacionals podien ser ingressats amb posterioritat de l'Hospital Sant Pau. Per aquesta raó, centrem-nos primer, en un dels centres més destacables i que se situa fora de Catalunya, aquest és l'Hospital de Benicàssim, on se'ns indica que la gran majoria de brigadistes ingressats a l'hospital Sant Pau van ser dirigits un cop donats d'alta. Aquest fet

queda refrendat pel mapa d'operacions comentat amb anterioritat on ens indica part dels centres hospitalaris de la costa catalana des de Barcelona fins a Tortosa, indicant amb una fletxa que la direcció de les carreteres o de les línies d'evacuació continuen cap a Castelló i en concret cap a Benicàssim on ens indica de manera ben clara que hi havia un centre hospitalari molt important que podem suposar que era ja un centre hospitalari de les Brigades Internacionals i, per tant, el retorn al control o si més no, al nucli i refugi d'una llengua coneguda i d'una jerarquia militar internacional. És per aquesta raó, que a través de l'estudi de l'Hospital Sant Pau, podem dir que Catalunya estava rebent a combatents internacionals ferits als combats d'Aragó, sent una de les vies d'evacuació cap a la rereguarda on a més eren hospitalitzats i tractats durant dies, setmanes o mesos i que, per tant, no era un simple hospital de pas, sinó tot el contrari era un centre hospitalari on els internacionals havien d'esperar fins a millorar de les seves ferides i en definitiva, on ser tractats. En conseqüència, era un allunyament dels seus camarades i del control internacional tot i que no hem d'oblidar que Barcelona disposava de la delegació internacional i és, per tant, molt probable que mantinguessin un control de tots els internacionals ingressats, almenys, a Barcelona.

Però com hem dit, existia una petita diversitat de centres hospitalaris on podien ser enviats amb posterioritat del de Sant Pau i és que no tots els internacionals eren traslladats a Benicàssim, d'on tenim constància que almenys 19 internacionals van ser traslladats cap allà, sinó que alguns d'ells marxaven a altres llocs. Un dels llocs més anomenats a la documentació és Romania o pavelló de Romania, on localitzem a 6 internacionals, i si en un primer moment podem especular que eren evacuats fora del territori espanyol estaríem molt lluny de la realitat i és que és cert que aquest simple nom ens pot induir a error, pensant en un país europeu i en certa manera sí que fa referència o té vinculació amb Romania. Aquest lloc anomenat Romania, no és cap altra banda que el Pavelló de Romania, un dels edificis aixecats durant l'exposició internacional de Barcelona 1929 celebrada a Montjuïc i on durant els primers dies de la guerra es va convertir en hospital. A més, alguns dels pacients internacionals no van ni cap al Pavelló de Romania ni cap a Benicàssim, sinó que es dirigeixen cap a altres localitzacions com poden ser Vilafranca del Penedès, Sitges, Cambrils, la Garriga, Pedralbes a Barcelona, al Sanatori Bonanova, a l'Hospital de la CNT, a Montsó, a la Clínica Militar N.15 o a Osca, entre d'altres. Per desgràcia, no sabem si estan sent enviats a centres hospitalaris d'aquestes localitats o pel

contrari ho fan perquè hi ha unitats de brigadistes a l'espera de ser enviades cap al front a la rereguarda.

D'altra banda, l'Hospital Sant Pau, de la mateixa manera que l'Hospital de les comarques gironines, està rebent a brigadistes d'altres parts d'Espanya com són València o Madrid fent, per tant, la ruta inversa a l'habitual que seria del front a Catalunya i d'aquí a València o de tornada al Front. A més, aquests trasllats, són una petita minoria comparats amb tots els ingressos de brigadistes i altres combatents republicans que procedeixen del front d'Aragó o d'altres centres mèdics catalans, dintre d'aquesta suposada línia d'evacuació. Per aquesta raó, ens hauríem de fixar en l'estat dels pacients per saber si el motiu del trasllat podria ser mèdic, però les ferides que presenten no semblen ser tan greus com per no ser tractades en altres hospitals molt més pròxims als seus respectius llocs de combats o hospitals de rereguarda a més, que el trasllat tan lluny des de Madrid o València d'un pacient resulta complicat tot i l'existència de trens hospital. Per aquesta raó, podríem dir que sí que és possible el seu trasllat per ser tractats a Catalunya, en aquest cas l'Hospital Sant Pau, però ens resulta si més no perplexa i és en aquest punt on ens apareix una hipòtesi molt més factible i és que, aquests brigadistes, podrien ser evacuats cap a França i en aquest trasllat revessin les últimes cures a hospitals catalans.

Per aquesta raó, hem de focalitzar-nos en el que està passant a territori francès on, com ja havíem anunciat, s'estan instal·lant hospitals pertanyents a diverses comissions nacionals d'ajuda a l'Espanya republicana o de la Central Sanitària Internacional o com el va crear la Central Sanitària Suïssa, que va enviar dos grups de metges i material sanitari a Espanya, però va ser a partir de febrer de 1937 quan aquesta ajuda ja no es destinava a Espanya, sinó que s'enviava a un hospital de refugiats situat a Perpinyà. Al final de la Guerra Civil, Perpinyà i gran part de sud de França, seran el centre d'acollida de tots aquells exiliats civils i militars que fugien de l'avenç dels revoltats i, per tant, a més de crear camps d'internament per tots ells, també serà necessària la construcció d'hospitals improvisats en aquests mateixos camps però també la utilització d'hospitals civils francesos i vaixells-hospital. Tot i això, abans que es produís aquest èxode de població civil i militar, durant l'any 1937, Perpinyà estava sent un dels punts d'evacuació d'infants, però també de soldats republicans i brigadistes internacionals sent un dels centres principals que rep a brigadistes evacuats a l'antic Hospital Militar de Perpinyà i és que les

autoritats franceses van habilitar l'Hospital Saint Jean Civil, el de Saint Louis i l'antic Hospital Militar de Perpinyà.⁴¹⁷

D'altra banda, i continuant amb la ciutat de Barcelona, a principis de març de 1938, poc abans que es decretés l'evacuació i es produís el tall en dos del territori republicà Luigi Longo va informar que la casa Hans Beimler, situada al carrer Pedro Clave número 9 de Barcelona, havia estat destinada a casa de repòs de les Brigades Internacionals, nomenant al comissari Lagentier Adrien com a responsable d'aquesta el 3 de març de 1938. Per tant, poc abans de produir-se l'evacuació sobtada de la majoria d'internacionals ingressats als hospitals Internacionals de la zona centre i sud-est van rebre un espai en plena Barcelona on enviar a tots aquells ferits que encara estaven convalescents de les seves ferides o malalties, era doncs un dels primers espais dels quals tenim constància documental, que es va destinar per a rebre exclusivament als internacionals, ferits o malalts, abans del trasllat de gran part de l'Ajuda Mèdica Estrangera a Catalunya. A més, com veurem en els pròxims capítols, aquesta casa sembla que no es va acabar destinant al repòs dels internacionals, sinó que va acabar sent la casa del mateix Eduwad K. Barsky, qui teòricament es va encarregar de dirigir l'evacuació i coordinar la reorganització del Servei Sanitari Internacional, tot i que com veurem la seva participació és un tema complex i discutit tant pels investigadors actuals com pels propis membres de l'AME o SSI.

En tot aquest capítol, hem plantejat la importància de l'establiment de les dues grans delegacions internacionals a Catalunya i de la possible administració sanitària que podien tenir. A més, també hem plantejat la importància de l'Hospital Sant Pau de Barcelona i de les xarxes d'evacuació militar que el van nodrir i és precisament, en aquest punt on em vull aturar, momentàniament, per parlar d'un centre hospitalari republicà que sembla de vital importància per a les evacuacions, fins a la retirada del front d'Aragó. Aquest és l'hospital de Lleida, que tot i no saber amb claredat el nom del centre suposem que es refereix a l'Hospital de Santa Maria de Lleida⁴¹⁸, ja que a tots els documents consultats, únicament apareix la referència com a Lleida o Hospital de Lleida.

⁴¹⁷ MIRÓN-GONZÁLEZ, R., La asistencia sanitaria a los heridos y enfermos del exilio republicano español en Francia: de la improvisación inicial a los campos de concentración (enero-septiembre 1939). A: *Asclepio. Revista de Historia de la Medicina y la ciencia*, 2018, núm. 70 (2), julio-diciembre, p. 234.

⁴¹⁸ Veure taula 2.

En aquest sentit, la breu anàlisi de 149 ferits, ens dona com a resultat que 37 soldats van arribar des d'aquest hospital situat a Lleida. Tanmateix, s'ha d'aclarir que el volum seria molt major si haguéssim analitzat totes i cadascuna de les fitxes de l'Hospital Sant Pau, però donat el gran volum i la manca de temps ens hem decantat per fer una breu prospecció. Els resultats, doncs, és que tant els internacionals que estaven dintre de les Brigades Internacionals, com els estrangers que van estar afectes a les diverses unitats republicanes i sindicals, al llarg de tot el conflicte, com també els espanyols, estaven seguint les mateixes línies d'evacuació. Això és d'extrema importància, ja que no està havent-hi diferenciació entre internacionals o espanyols a l'hora d'evacuar, per molt que els internacionals disposessin de centres exclusius. El que ens constaten aquestes evacuacions cap a l'Hospital de Lleida i, posteriorment, al de Sant Pau de Barcelona és que els ferits segueixen les mateixes línies d'evacuació i que un cop que són estabilitzats i tractats són evacuats cap a hospitals internacionals, si és necessari, però en cap moment sembla que siguin evacuats directament a aquests hospitals internacionals de la zona centre o sud-est de la península. És a dir, que el que sembla prevaldré, no és la nacionalitat, sinó les ferides i que, per tant, s'evacuen conjuntament internacionals i espanyols i en el moment que el soldat resta fora de perill, llavors és evacuat a hospitals internacionals molt llunyans del front d'Aragó.

7. L'establiment del Servei Sanitari Internacional a Catalunya a partir de 1938

Acabada la batalla de Terol, el 22 de febrer de 1938, l'exèrcit republicà va començar a reestructurar les dues úniques divisions integrades completament per brigadistes internacionals i que ara serien claus per a la futura batalla de l'Ebre. La primera de la qual parlarem és la 35 divisió, que incloïa a la XIII, XI i XV brigades internacionals i que estava comandada pel general Walter. La segona, va ser la 45 divisió que incloïa a la XII, XIV i CXXIX brigades, comandades per Hans Kahle. Mentrestant, l'exèrcit revoltat va redistribuir els seus efectius al llarg de la línia defensiva del front d'Aragó. Un cop preparat, va llençar l'ofensiva sobre Aragó el 7 de març de 1938, obligant a les tropes republicanes a suportar un fort atac d'artilleria i aeri, seguit d'un atac terrestre a gran escala que va trencar la línia defensiva republicana per diverses bandes.⁴¹⁹

Aquesta primera ruptura, va suposar l'avenç de les tropes revoltades fins a Belchite, on feia tan sols dos dies que havia arribat la XV brigada internacional i la XIII, només feia uns dies que s'havia traslladat des d'Extremadura. L'atac inicial va causar com a conseqüència la captura de Belchite, en tan sols 12 hores, obligant la XV brigada internacional a retirar-se a un turó als afores de la vila, però veient-se rodejats van haver de retirar-se d'una localitat que havia estat capturada pels republicans feia menys d'un any. Mentrestant, les dues brigades restants, que componien la 35 divisió, intentaven defensar la carretera que anava de Belchite a Azaila i Lécera. Cap al dia 12, la majoria dels batallons de la XI brigada ja havien marxat a defensar Binazeit, però algunes unitats encara eren als afores de Belchite, retirant-se cap a Azaila, mentre les tropes franquistes travessaven el riu dirigint-se cap al sud d' Íxar i el nord de Quinto cap al riu Ebre. Això, va obligar desplaçar el seu estat major de la Puebla d'Íxar fins a Íxar pel perill dels avenços franquistes.

Cap al 13 de març, els supervivents de la XV i la XI brigada internacional, van crear una línia defensiva a la carretera d'Alcanyís mentre que la XIII, l'única brigada de la 35 divisió que es mantenia organitzada després dels primers atacs, s'havia retirat de Letux, Lécera i Muniesa i es dirigia cap a la localitat d'Alcanyís per defensar-la, però en arribar a la

⁴¹⁹ TREMLETT, G., *Las Brigadas Internacionales: Fascismo, Libertad y la Guerra Civil Española*, ed. Debate, Barcelona, 2021, p. 447.

localitat ja havia estat conquerida pels revoltats, obligant-los a dirigir-se cap a la vila de Casp, el següent punt d'interès defensiu per a la República.

Cap al 15 de març la XII brigada, pertanyent a la 45 divisió internacional, va arribar de la zona d'Extremadura, i que a aquestes altures era l'única que reunia totes les condicions per ser anomenada brigada⁴²⁰, amb l'ordre de defensar Casp on Vicente Rojo, cap de l'estat major republicà, havia instal·lat el seu centre de comandament i on a més s'havien concentrat part de l'exèrcit republicà i la resta d'unitats restants internacionals. La defensa de la vila va estar desestructurada i el 18 de març va caure, obligant a retirar-se als internacionals i els republicans, però la 45 divisió internacional va poder establir una línia defensiva als afores del poble, en un inici al llarg del riu Guadalop ajudant, a la 35 divisió internacional a refer-se i reestructurar-se després de les contínues pèrdues prop de les posicions a l'est del riu Matarranya i posteriorment a Batea. En aquest sentit, després d'aquesta primera retirada de la línia defensiva, que va acabar provocant la desbandada general republicana, es va iniciar la caça de bruixes i les persecucions internes al bàndol republicà, donant-se l'ordre d'executar a qualsevol oficial que donés l'ordre de retirar-se i produint-se la desmoralització i acusacions entre Enrique Líster i André Marty pel fracàs militar.

Cap al 19 de març, la 35 divisió internacional s'estava reagrupant i la 45 intentava frenar l'avenç de l'exèrcit franquista. Després d'aquest avenç dels revoltats, que es va endinsar en les línies republicanes al sud d'Aragó, les tropes franquistes es van preparar per atacar, el 22 de març, el sector del nord que comprenia les localitats de Saragossa i Osca i frenant, momentàniament, el seu avenç pel sud d'Aragó. En tan sols uns dies d'avenç van fer caure Pina d'Ebre i amb posterioritat, ho van fer les poblacions de Barbastro, Bujaraloz i Sarinyena, arribant a Fraga el dia 25 de març i dirigint l'atac cap a Lleida. Tot i això, la 46 divisió republicana va aconseguir aturar momentàniament a l'exèrcit franquista, afavorint la retirada tant de soldats com de material bèl·lic cap a Catalunya, alhora que la 43 Divisió quedava rodejada més al nord, a l'anomenada bossa de Bielsa. Malgrat tot, no van poder evitar que les tropes franquistes avancessin pel sud d'Aragó, pel Maestrat,

⁴²⁰ TREMLETT, G., *Las Brigadas Internacionales: Fascismo, Libertad y la Guerra Civil Española*, ed. Debate, Barcelona, 2021, p. 459.

enmig de les discussions polítiques, substitució de càrrecs militars i execucions públiques pel fracàs de l'operació i les baixes, tant a les tropes republicanes com a les internacionals.

Tanmateix, tot i haver creat una línia defensiva al llarg del riu Cinca, els revoltats van aconseguir arribar a Massalcoreig, el 27 de març, prenent així, la primera població a territori català. En aquesta mateixa franja, la 35 divisió internacional era enviada per frenar l'avenç a Mequinensa, però el 28 de març queia en mans franquistes. Mentrestant, la XIII brigada era enviada a protegir Lleida, però en una sola setmana la ciutat queia obligant la XIII brigada a travessar el riu i volar els ponts sobre el Segre, a Corbins i Vilanova de la Barca. Aquell mateix 28 de març, les tropes revoltades, aconseguien trencar la línia defensiva de la 45 divisió internacional al riu Matarranya i pel dia 30 de març els internacionals ja havien perdut les poblacions de Maella, Nonasp i Fabara, els últims pobles abans d'entrar a Catalunya.⁴²¹

Aquell mateix dia, la XV brigada internacional era enviada al front entre tot el caos organitzatiu i militar, però de poc va servir, ja que el front no va aguantar i es va trencar obligant a establir una línia defensiva al llarg de la carretera que anava des de Calaceit fins a Corbera d'Ebre, passant per Caseres i Gandesa. Per aquesta raó, la XV brigada es va haver de desplaçar a la Serra de Pàndols que, per aquell dia 30 de març, ja havia caigut en mans franquistes. Per aquelles alçades de la guerra, les Brigades Internacionals combatien i defensaven la major part del front d'Aragó, un front que s'apropava perillosament a Catalunya i que amansava amb trencar el territori republicà en dos. Ja cap al dia 1 d'abril de 1938, les línies defensives havien caigut i Gandesa havia estat ocupada, obligant la 35 divisió internacional a retirar-se. Era un veritable moment de pànic, on es barrejaven soldats i civils fugint cap a poblacions més llunyanes del front, un front que, a més, no deixava d'avançar diàriament. Tal era el pànic, que part de la XII brigada va emprendre la retirada cap a Tortosa, de manera descontrolada, obligant André Marty a tallar-los el pas i retornar-la al front.⁴²² Paral·lelament, la CXXIX brigada internacional, que s'havia mantingut llunyana a la resta de brigades per estar combatent amb unitats republicanes, va haver-se de retirar el dia 1 d'abril d'Alcanyís a Morella on van poder

⁴²¹ TREMLETT, G., *Las Brigadas Internacionales: Fascismo, Libertad y la Guerra Civil Española*, ed. Debate, Barcelona, 2021, p. 470.

⁴²² TREMLETT, G., *Las Brigadas Internacionales: Fascismo, Libertad y la Guerra Civil Española*, ed. Debate, Barcelona, 2021, p. 475.

resistir, però d'on van haver de retirar-se cap a Vinaròs on els va ser impossible creuar per reunir-se amb la resta de brigades.

Cap al 3 d'abril, es van detonar les càrregues al pont de Móra la Nova on es va establir un dels punts de reunió d'internacionals, en aquest cas de la XV brigada internacional, mentre que les unitats republicanes de Líster intentaven frenar l'avenç franquista, entre el 4 i el 17 d'abril. Alhora, al nord de Catalunya Balaguer, Camarasa i Tremp queien en mans de l'exèrcit franquista el dia 8 d'abril, i amb elles, les principals plantes hidroelèctriques catalanes. Tot i això, al sud, els rebels van ser aturats a Tortosa, impedingent que travessessin el riu Ebre i el mateix va passar a l'altura del riu Segre, mentre que al nord només es feien amb les possessions de Vielha i la Vall d'Aran. Tanmateix, Franco va decidir no continuar l'avenç per Catalunya, sinó cap al mar i atacar València, arribant el 15 d'abril a Vinaròs i al Mediterrani tallant la zona republicana en dos. Per aquells moments, un de cada 4 brigadistes era a l'hospital i molts havien quedat atrapats rere les línies enemigues, sent capturats o afusellats. Amb tot, es va establir una seu de control a Cambrils mentre que la base era traslladada a correuita d'Albacete a Barcelona abans que els soldats de Franco tallessin el territori.

Així, doncs, aquest setè capítol se centrarà, principalment, en les complicacions i problemàtiques sorgides a causa del trencament del front d'Aragó i la successiva evacuació de personal sanitari i ferits internacionals cap a Catalunya. És a dir, que cronològicament ens centrarem entre març i abril de 1938, pel que fa a les problemàtiques d'evacuació, però acabarem arribant fins a juliol de 1938, pel que respecta a la relació existent entre l'AME i la sanitat republicana. En aquest sentit, veurem com un cop evacuats a Catalunya i establerta la primera base i els protohospitals, la sanitat internacional, anomenada AME, desapareixerà o millor dit, s'annexionarà a la sanitat militar republicana, passant anomenar-se SSI, sent controlada i dirigida per un capità mèdic republicà, acabant amb la seva independència, però mantenint part de les seves llibertats. Això, però, ho anirem veient a continuació, comprenent i desgranant cada moviment republicà i internacional per deixar clar perquè diem que existeix una subordinació i no una interrelació o una mera comunicació sent, doncs, uns dels punts focals d'aquesta tesi i una de les hipòtesis principals a investigar.

7.1. Problemàtiques arran del trasllat a Catalunya: La reorganització dels internacionals

És així com arribem als primers dies d'abril de 1938⁴²³ just quan el trencament del front republicà, que deixaria sense comunicació València i Catalunya, era inevitable. En aquest precís moment, “Andre Marty (cap de les brigades) da la orden de evacuación hacia donde el Gobierno le indica: Barcelona. Y destruidos los documentos que no se pueden trasladar, se cargan en camiones y trenes militares, con destino a Cataluña, las armas y los uniformes, las vitualles y los medicamentos.”⁴²⁴ Per tant, és llavors quan es trasllada la base de les Brigades Internacionals a Catalunya, però això no vol dir que Albacete perdi la seva importància com a seu, perquè allà quedarà part de l'organització, ferits, malalts, camps d'instrucció i casernes. I encara més, els hospitals internacionals que s'instal·laran a Catalunya, no només mantindran correspondència amb la Base de Barcelona, sinó que continuaran enviant correspondència a Albacete, com és el cas de l'Hospital de Santa Coloma de Farners⁴²⁵, on localitzem cartes i informes enviats a Albacete en referència a certes problemàtiques mèdiques i d'hospitalitzacions en aquest centre concret. Tanmateix, aquesta cita de Navarro Carballo ens aporta informació important i és que ens diu que també es traslladen els medicaments, informació que ens podria semblar irrellevant pel fet que en un trasllat o evacuació, sigui parcial o completa, és lògic que s'empaqueti tot el que hi hagués allà i en certa manera seria així, però el trasllat de medicaments implica el trasllat d'una de les seccions del Servei Sanitari Internacional i és precisament la Farmàcia Central, que des d'aquests moments, passarà a instal·lar-se a Barcelona a Horta.

Així, doncs, durant aquest replegament, no només es van traslladar a Catalunya soldats i material bèl·lic per continuar lluitant, sinó que a més, es va ordenar el trasllat de milers de ferits cap a territori català. Entre aquest, destaquen els ferits de les Brigades Internacionals que estaven repartits en una zona geogràfica que es comprenia entre els hospitals de Múrcia i Benicàssim. Va ser André Marty, amb el beneplàcit del general Gómez qui va donar l'ordre a Franek (Franciszek Krieger) cap de l'Ajuda Mèdica

⁴²³ Tot i això, hi ha hospitals com l'internacional de Mataró que es va posar en marxa entre novembre i desembre del 1937 com a hospital de sang destinat a les Brigades Internacionals, segons ens explica Margarida Colomer a COLOMER, M., *La Guerra Civil a Mataró, 1936-1939*, ed. Abadia de Montserrat, Barcelona, 2006.

⁴²⁴ NAVARRO CARBALLO, J. R., *La Sanidad en las Brigadas Internacionales*, ed. Servicio de Publicaciones del Estado Mayor del Ejército, Madrid, 1989, p. 243.

⁴²⁵ Arxiu Comarcal de la Selva (ACSE), ACSE160-83-T2-2 i ACSE160-83-T2-7.

Estrangera, d'evacuar a tots els ferits i el personal sanitari de la zona lleuantina i dirigir-los cap a Barcelona. Per aquesta raó, l'ordre d'evacuació es va produir entre finals de març i principis d'abril, és a dir, el 20 de març es va pensar en dur a terme l'evacuació, però l'ordre no va ser emesa fins al 5 d'abril, ordenant que l'evacuació s'havia de produir en 96 hores.⁴²⁶ Tot i això, l'últim tren-hospital no va arribar a Barcelona fins “el dia 15, el mateix dia en què es produeix la divisió del territori republicà.”⁴²⁷

És així com “el mismo día 5 de abril se inició la evacuación del hospital de Benicasim, seguido dos días después por los de Albacete, Villanueva de la Jara y Mahora. Sé continuó el 8 con los de Madrid, Huete, Villa Paz, Saelices, Valdeganga, Pontones y la Cueva de la Potita y por la noche se desalojaron los de Murcia y Orihuela. El 9 de abril los de Benisa, Gandía y Denia. Ese mismo día quedaron parados en Valencia los trenes de evacuación que se dirigían a Barcelona en espera de que les diesen autorización para continuar. Después de dos días de negociación prosiguieron la marcha, saliendo el último el día 14 que procedía de Denia y fue bombardeado en los alrededores de Vinaroz, teniendo que regresar a Valencia”⁴²⁸ tallant-se, l'endemà, la comunicació entre València i Catalunya. Veiem, doncs, com Requena Gallego contradiu a Navarro Carballo qui afirma que es van evacuar tots els hospitals internacionals a excepció de l'hospital de Dénia, ja que era un centre de recuperació i s'esperava que els pacients es reincorporessin a les seves unitats, però Requena Gallego el contradiu afirmant que no només hi va haver evacuacions des de Dénia, sinó que es van produir almenys dues.

A més, sobre aquesta evacuació tenim diferents testimonis que ens expliquen el nombre de ferits traslladats, les problemàtiques i confusions creades per la pressa i la incertesa de les notícies que arribaven des del front. El primer testimoni ens l'aporta el general Gómez, un dels caps de la base d'Albacete, que ens diu que “la evacuación de la base organizativa a Cataluña, por una orden de abril de 1938, se llevó a cabo de acuerdo con la orden en un

⁴²⁶ REQUENA GALLENA, M., Los medios sanitarios de los brigadistas internacionales: su lucha contra la muerte. A: CELADA, A., PASTOR GARCÍA, D., LÓPEZ ALONSO, M.R., *Las Brigadas Internacionales: 70 años de memoria histórica*, ed. Amarú, Salamanca, 2007, p. 370.

⁴²⁷ HERVÁS, C., *La xarxa hospitalària a Catalunya durant la Guerra Civil (1936-1939)*, ed. PAHCS, Manresa, 2014, p. 149.

⁴²⁸ REQUENA GALLENA, M., Los medios sanitarios de los brigadistas internacionales: su lucha contra la muerte. A: CELADA, A., PASTOR GARCÍA, D., LÓPEZ ALONSO, M.R., *Las Brigadas Internacionales: 70 años de memoria histórica*, ed. Amarú, Salamanca, 2007, p. 371.

periodo de cuatro días, sin ningún incidente especial, y más de ocho mil hombres fueron trasladados a Cataluña, entre ellos casi 3.500 heridos y enfermos y gran cantidad de material.”⁴²⁹

Gómez, doncs, ens aporta un número, 3.500 ferits traslladats des de la zona sud-est fins a Catalunya, però aquí Requena Gallego ens disminueix el nombre afirmant que “habían sido evacuados 2.400 heridos y enfermos y 900 trabajadores sanitarios de 20 hospitales de España. Solo 300 heridos y enfermos y personal médico quedaron atrás en la España Central y se les ordenó permanecer en el hospital de Denia.”⁴³⁰ Requena Gallego ens aclareix, una mica més, el que podria haver succeït a Dénia i no és que no hi hagués hagut evacuacions d'aquest hospital, sinó que sembla que va ser el centre de reagrupament dels ferits i personal sanitari que no es va poder evacuar a Catalunya tot i que Requena Gallego no ens aporta la font d'on prové aquesta informació.

Així doncs, com va ser aquest trasllat? És a dir, amb quines problemàtiques es van topiar metges, personal administratiu i pacients per travessar a correuita de València a Catalunya? Doncs bé, l'única informació que tenim sobre les problemàtiques ocasionades per les evacuacions ens la proporciona un document⁴³¹ referent a l'evacuació de l'hospital internacional de Benicàssim. En ell, es pregunta al doctor Jensen, metge en cap de Benicàssim, entre novembre de 1937 i abril de 1938, sobre els diferents problemes sorgits durant l'evacuació d'aquest centre. Més que unes simples preguntes, referents a com es va dur a terme l'evacuació, són les acusacions de perquè ell i el seu equip son els culpables de tot el que va succeir. Segons el document, l'evacuació es va fer de manera precipitada i sense cap mena d'organització per part del personal mèdic. Durant les primeres hores d'evacuació, els ferits pujaven als trens sense llista de control, sense saber les seves ferides, necessitats o qui eren, sent els comissaris polítics que viatjaven en aquests trens qui van haver de crear les llistes. A més, hi va haver un problema amb un dels ferits que transportaven, ja que va patir diverses hemorràgies sense que es derivés a alguns dels

⁴²⁹ RADOSH, R., ABECK M.R., H, SEVASTIANOV, G., *España traicionada (Stalin y la Guerra Civil)*, ed. Planeta, Barcelona, 2002, p. 547, doc 73, informe sobre la evacuació signat pel general Gomez, cap de la base.

⁴³⁰ REQUENA GALLENA, M., Los medios sanitarios de los brigadistas internacionales: su lucha contra la muerte. A: CELADA, A., PASTOR GARCÍA, D., LÓPEZ ALONSO, M.R., *Las Brigadas Internacionales: 70 años de memoria histórica*, ed. Amarú, Salamanca, 2007, p. 371.

⁴³¹ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 25, IMAGE 25-26-27.

hospitals de la ruta, morien hores més tard. Tampoc hi va haver cap mena de control, pel que fa a les prioritats d'evacuació, sinó que pujaven malalts i personal sanitari que per les seves condicions s'havien de quedar a l'hospital esperant al següent transport i moltes sanitàries i els seus fills també van ser apartats ràpidament de l'hospital, fet que va provocar una por extrema a la resta dels pacients pensant que l'enemic estava molt a prop de l'hospital. Tot i això, Jensen i el seu equip culpen a la direcció de la sanitat internacional i a la poca preparació d'hospitals internacional a territori català, sense admetre cap mena de desorganització en els seus actes.

Tot i això, el que ens interessa és la informació proporcionada per Casañ Ferrer,⁴³² qui fa una recopilació de fonts primàries i orals dels doctors que van participar en aquesta evacuació de Benicàssim i tot i que només ens aporta la informació d'aquest centre hospitalari, podem extrapolar-ho a la resta de centres internacionals, ja que els mètodes d'evacuació no haurien estat diferents dels que presentarem a continuació. Casañ, doncs, ens diu que l'evacuació es va dur a terme a través de dos mitjans de transports diferents, és a dir, per mitjà del ferrocarril i de vehicles automobilístics, principalment camions i ambulàncies. “La realizada en tren, que es la de mayor volumen. Como es lógico, se designó un médico responsable del tren, el Dr. Trocki, y se asignaron dos médicos más como ayudantes, el Dr. Hans Salomon y el Dr. Abraham Schalit. Por otra parte, se nombró un “*responsable político*””⁴³³

Casañ, doncs, ens informa, per mitjà de les citacions del personal sanitari de l'hospital internacional de Benicàssim, que segons “Kisch “Todos los miembros de las Brigadas Internacionales fueron cargados en ambulancias con su ficha y con sus radiografías para llevarlos al tren.” Y, según Trocki “Los trabajadores y el personal del Centro se fueron a la estación y esperaron tranquilamente la llegada del tren.” Jensen coincide con Trocki en que: “Fueron cargados por orden: los heridos graves, los leves, el personal femenino y el masculino.” Por otra parte, informa que “Entregamos al jefe del tren número 1 [...] los listados de la evacuación.” Y Trocki, confirmando las palabras de Jensen, nos informa

⁴³² CASAÑ, G., Evacuación del Hospital de las Brigadas Internacionales de Benicàssim a Cataluña en abril de 1938. A: MONLLEÒ, R., *Castelló al segle XX: I congrés d'història local contemporània*, ed. Universitat Jaume I, Castelló de la Plana, 2006.

⁴³³ CASAÑ, G., Evacuación del Hospital de las Brigadas Internacionales de Benicàssim a Cataluña en abril de 1938. A: MONLLEÒ, R., *Castelló al segle XX: I congrés d'història local contemporània*, ed. Universitat Jaume I, Castelló de la Plana, 2006, p. 513.

que “En el último lugar llegó una ambulancia con víveres y descargó en el vagón-restaurante”.⁴³⁴ És a dir, que l'operació d'evacuació consistia a traslladar als ferits des del centre hospitalari fins a l'estació ferroviària, fent-los pujar als vagons, depenent la gravetat de les seves ferides i les cures que els hi eren necessàries, però és més, en aquests trens no només es va traslladar als pacients, sinó també personal mèdic i virtualles pel trajecte que els hi esperava. Tanmateix, a partir de la informació aportada per Casañ, podem observar que tant l'evacuació com el trasllat van seguir una certa pauta organitzativa, seguint principalment criteris mèdics en l'ordre de pujada als vagons.

D'altra banda, se'ns diu que l'evacuació també es va dur a terme en automòbils (camions, ambulàncies, etc.) i és que “según Jensen “Tras la partida del tren se envió al resto del personal internacional en ambulancias: guardias, médicos, enfermeras, camilleros [...] en total fueron 80 hombres.”⁴³⁵ Tot i això, no és que l'evacuació es dugués a terme per mitjà d'automòbils, sinó que els pacients van ser traslladats en trens i el personal mèdic, que no acompanyava als ferits, es van traslladar en aquests mitjans de transports, per tant, existeix una diferenciació entre el mètode utilitzat per evacuar a pacients i personal sanitari. Però a més, ens faltaria un tercer transport que seria el de tot el material sanitari i equipaments que hi havia dintre d'aquests centres mèdics. En aquest sentit, Casañ ens afirma que “por lo que se refiere al transporte del material, según Kisch: Para el transporte se me envió un camión de manera que solo pude cargar los instrumentos, medicamentos, una mesa de operaciones, 20 sillas de operaciones, material de rayos x, una mesa de instrumentos, una parte de vendajes, algunas cajas con leche y conservas de carne, jabón para la sala de operaciones.”⁴³⁶

Tanmateix, si bé no era un trajecte llarg, depenent la zona on se situés el centre hospitalari, sí que estava ple de perills i contratemps i així van deixar constància amb l'últim tren que

⁴³⁴ CASAÑ, G., Evacuación del Hospital de las Brigadas Internacionales de Benicàssim a Cataluña en abril de 1938. A: MONLLEÒ, R., *Castelló al segle XX: I congrés d'història local contemporània*, ed. Universitat Jaume I, Castelló de la Plana, 2006, p. 513-514.

⁴³⁵ CASAÑ, G., Evacuación del Hospital de las Brigadas Internacionales de Benicàssim a Cataluña en abril de 1938. A: MONLLEÒ, R., *Castelló al segle XX: I congrés d'història local contemporània*, ed. Universitat Jaume I, Castelló de la Plana, 2006, p. 515.

⁴³⁶ CASAÑ, G., Evacuación del Hospital de las Brigadas Internacionales de Benicàssim a Cataluña en abril de 1938. A: MONLLEÒ, R., *Castelló al segle XX: I congrés d'història local contemporània*, ed. Universitat Jaume I, Castelló de la Plana, 2006, p. 515.

va poder travessar a Catalunya abans que quedessin tallades les comunicacions terrestres amb València. La major part d'historiadors i investigadors sobre la sanitat i història de les Brigades Internacionals, coincideixen en la narració dels fets viscuts per l'últim tren que va aconseguir travessar i és que “cada vez que se oye ruido de aviones, el tren se detiene y los heridos capaces de caminar salen de los vagones y huyen a esconderse donde pueden. [.....] el Puente de Tortosa, afectado por los bombardeos, no puede soportar el paso del tren; ni siquiera parece poder sufrir el peso de la locomotora. Uno a uno se lanzan los vagones por los trepidantes rieles que se apoyan en el puente, mientras – allá en la Seguridad- en la orilla izquierda del río, les espera y recoge otra locomotora. El día 15 de abril de 1938 el tren sanitario llegó a Barcelona, justamente a tiempo. Ese mismo día la España Republicana queda hendida en dos fragmentos”⁴³⁷ Per tant, l’afirmació presentada per Casañ de què “la evacuación se realizó correctamente y sin ningún incidente”⁴³⁸ no és certa, ja que si donem un cop d'ull a la documentació localitzada a RGASPI, l'evacuació de Benicàssim va presentar diverses problemàtiques greus, cosa que ens fa de plantejar diferents dubtes.

En les línies anteriors, hem relatat part de l'epopeia del darrer tren d'evacuació i si potser els bombardejos i la destrucció del pont és una excepció, el que no ho és, és la falta de transport, de centres o d'organització. Expliquem, doncs, aquests tres punts; en primer lloc, la falta d'organització i és que per molt que Casañ expliqui que hi va haver una bona organització, el cert, i com ell mateix explica, si el transport es va fer de manera escalonada i controlada, la resta d'unitats sanitàries, que componien el sistema d'evacuació del front a la rereguarda, o no tenen clar que s'estava produint el trasllat de l'hospital o no tenien cap altre lloc on enviar els ferits perquè mentre s'estan evacuant i desmuntant el centre, no deixen d'arribar ferits procedents de la retirada d'Aragó. Per tant, per molt que l'evacuació es dugués a terme de forma ordenada i controlada, tenint en compte els pacients i la seva cura, no hem d'oblidar que és una evacuació d'urgència en

⁴³⁷ NAVARRO CARBALLO, J. R., *La Sanidad en las Brigadas Internacionales*, ed. Servicio de Publicaciones del Estado Mayor del Ejército, Madrid, 1989, p. 244.

⁴³⁸ CASAÑ, G., *Evacuación del Hospital de las Brigadas Internacionales de Benicàssim a Cataluña en abril de 1938*. A: MONLLEÒ, R., *Castelló al segle XX: I congrés d'història local contemporània*, ed. Universitat Jaume I, Castelló de la Plana, 2006, p.536

un moment crític, militarment parlant i que, en conseqüència, la tensió i problemes sorgits al front, afectaven d'una manera o altra als hospitals de rereguarda.

En segon lloc, hem de parlar de la falta de transport, és a dir, de vehicles. Com hem vist, per buidar tot el centre hospitalari de Benicàssim només es va destinar un camió, havent de deixar objectes i materials enrere (també és cert que la major part de documentació intransportable s'hauria cremat per evitar problemes) creant, no un problema immediat, ja que els edificis passaven a mans de la sanitat militar republicana (per entendre exclusivament a republicans), sinó que el problema esdevenia quan s'havien d'equipar els nous centres mèdics internacionals a Catalunya. Per tant, és una de les problemàtiques, perquè això no hauria succeït únicament a Benicàssim, sinó que molts altres hospitals internacionals de la zona sud-est i centre, haurien deixat material enrere a causa de la precipitació de l'ordre d'evacuació massiva.

Aquest tema ens enllaça amb la tercera problemàtica, la falta de centres mèdics on ingressar els ferits evacuats d'aquesta zona sud-est i centre. En aquest sentit, Casañ, ens fa una afirmació que ens és contrària en certa manera i és que ens diu que “opinamos que A.M.E. utilizó a la dirección de Benicasim como expiatorio; ante el malestar general que había en los heridos, malestar que no solo se debía a las dificultades lógicas de una evacuación masiva, sino también a la falta de organización en Barcelona para su hospitalización de la cual la A.M.E. era responsable.”⁴³⁹ No entrarem a valorar les acusacions de l'AME contra els principals metges i administració de Benicàssim, però si en el fet que ens digui que es va produir una falta d'organització per part de l'Ajuda Mèdica Estrangera a Barcelona. En primer lloc, s'ha de dir que després de l'ordre d'evacuació, Catalunya no desconeixia la presència internacional, ja que com hem vist, no només es produïa el trasllat, tractament i evacuació dels internacionals ferits al front d'Aragó, sinó que a més existien dues seus internacionals, una a Figueres i l'altre a Barcelona, encarregades de dirigir i controlar als nous reclutes i aquells que eren hospitalitzats a

⁴³⁹ CASAÑ, G., Evacuación del Hospital de las Brigadas Internacionales de Benicàssim a Cataluña en abril de 1938. A: MONLLEÒ, R., *Castelló al segle XX: I congrés d'història local contemporània*, ed. Universitat Jaume I, Castelló de la Plana, 2006, p. 535.

territori català. A això, se li ha de sumar el recent trasllat de la base central d'Albacete a Barcelona (Horta)⁴⁴⁰ que per aquests moments de l'evacuació encara s'estaria instal·lant.

Però qui està dirigint l'evacuació i la creació de nous centres hospitalaris internacionals? Sobre aquest tema existeixen informacions contradictòries sorgides, molt possiblement, del mateix caos i rapidesa del moment on cada grup mèdic, militar, secretari o delegat recorda el succeït d'una manera diferent atribuint-se la creació d'un o tots els centres hospitalaris o de l'organització tant de l'evacuació com de l'acolliment dels ferits a Catalunya.

D'una banda, si durant l'any 1937 tindríem a Oscar Telge que, a més de ser el cap de la sanitat internacional, va dirigir amb l'ajuda d'Eva de Wiska la sanitat de campanya. Ara, quan es va traslladar la base a Catalunya aquesta passarà a ser dirigida per Edward K. Barsky, però segons Navarro Carballo⁴⁴¹, Oscar Telge continuarà ostentant la sanitat de campanya tot i que tindrà les seves competències molt reduïdes, però continuarà sent acompanyat per Eva de Wiska. Aquesta afirmació ens porta a qüestionar-nos perquè és dona l'ordre a Franek (Peter Vasilev Koralov) i no a Oscar Telge, ja que seria ell el màxim responsable de la sanitat brigadista i és que malgrat que Navarro Carballo ens digui que Oscar Telge continuarà al capdavant de la sanitat de campanya fins a mitjan juliol de 1938, és molt possible que Oscar Telges ja hagués marxat d'Espanya per aquestes dates. Sabem que Oscar Telge va ser perseguit o si més no posat sota sospita per ordre d'Andre Marty fugint el 1938 a l'URSS i més tard, el 1945, tornant a la seva Bulgària Natal. Si Oscar Telge ja havia fugit d'Espanya, en el moment de produir-se l'evacuació dels internacionals cap a Catalunya, entendríem que l'ordre fos dirigida cap a Franek (Peter Vasilev Koralov) i que Barsky passés a ser el cap de totes les unitats sanitàries i hospitalàries i que uns mesos més tard, es necessités un cap de sanitat de campanya (Frank Bissell), ja que Oscar Telge no hi seria i Barsky havia de controlar la rereguarda.

Tot i això, si ens centrem en aquesta afirmació de què Barsky va passar a dirigir tots els centres mèdics internacionals, veiem que altres autors també coincideixen en atribuir-li aquest càrrec, però també ens donen nous detalls. En primer lloc, Andreu Castells ens

⁴⁴⁰ GONZÁLEZ, M., *Las Brigadas Internacionales (Guerra Civil Española 1936-1939): su paso por Catalunya*, ed. PPU, Barcelona, 2009, p. 26-30.

⁴⁴¹ NAVARRO CARBALLO, J. R., *La Sanidad en las Brigadas Internacionales*, ed. Servicio de Publicaciones del Estado Mayor del Ejército, Madrid, 1989, p. 103-104.

diu que el “Servicio Sanitario en Zona Catalana. Control absoluto de todas las unidades médicas y Servicios. Director: Edward Barsky.”⁴⁴² A la qual cosa *La solidaridad de los pueblos* afegeix que “en marzo de 1938, durante los duros combates y en el repliegue del ejército republicano, el doctor Barsky fue nombrado jefe de todos los hospitales de las Brigadas Internacionales y dirigió la evacuación de los heridos y de su personal médico de la zona centro-sur a Cataluña.”⁴⁴³ Tot i això, i en plena batalla de l'Ebre, entre juliol i agost de 1938, la sanitat de campanya passarà a ser dirigida per Frank Bissell, donat que ja no era necessària l'organització, sinó que s'havia de passar a l'acció controlant la sanitat a la primera i segona línia del front fins a la rereguarda tot i que estava recolzat pel doctor William Pike qui va ser el successor de Domanski-dubois a la direcció de sanitat de la 35 divisió internacional i que, abans havia estat inspector dels hospitals del XV cos de l'exèrcit republicà i director de l'Hospital de Grañen. A més, també disposava de l'ajuda del cap de sanitat de la 45 divisió, Franciszek Krieger (Franek) que va estar en possessió d'aquest càrrec fins al 25 de setembre de 1938, tot i que Castells no ens especifica quan va rebre aquest càrrec, però suposem que amb posterioritat a la mort de Gustaw (Heilbrun) al front d'Osca el juny de 1937. Aquí ens assalta el dubte de si aquest Franek és la mateixa persona, ja que Castells no ens ho deixa clar, tot i que ens diu que tenen el mateix nom i són de la mateixa nacionalitat (Búlgars), per tant, suposem que són la mateixa persona, però això sí, no hem de confondre aquest Franek (Franciszek Krieger) amb Jaroslov Franek (Peter Vasilev Koralov) un dels majors metges ajudants de Oscar Telge.

Si deixem de banda, momentàniament, als dos caps sanitaris de les 35 i 45 divisions, ens queda que qui havia d'organitzar l'evacuació, l'arribada i assentament o hospitalització dels internacionals evacuats era, principalment, Edward K. Barsky sobre el qual, Casañ li atribueix una certa desorganització afirmant que “el malestar general que había en los heridos, malestar que no solo se debía a las dificultades lógicas de una evacuación masiva, sino también a la falta de organización en Barcelona para su hospitalización de la cual la

⁴⁴² CASTELLS, A., *Las Brigadas Internacionales de la guerra de España*, ed. Ariel, Esplugues del Llobregat, 1974, p. 463.

⁴⁴³ COMITÉ SOVIÉTICO DE VETERANOS DE GUERRA, *La solidaridad de los pueblos con la República española, 1936-1939*, ed. Progreso, Moscú, 1974, p. 140-151.

A.M.E. era responsable.”⁴⁴⁴ A més, les memòries i fonts pertanyents als metges de Benicàssim ens plantegen les mateixes crítiques, atribuint-se a ells i els seus equips l'organització dels centres mèdics, però tant si realment van ser ells o no, cosa que intentarem aclarir, hem de tenir en compte que aquests sanitaris de Benicàssim van ser acusats, en especial el doctor Jensen, de ser els causants de certs problemes durant l'evacuació de Benicàssim, sent destinats a altres centres o feines després de la comissió presidida per André Marty, Luigi Gallo, Edward K. Barsky, Carlos González, Paul Janke, Antonio Silva i Edo Maniou.⁴⁴⁵ Per aquesta raó, és normal que aquest grup mèdic criticat per les problemàtiques sorgides durant l'evacuació del seu centre hospitalari, critiquin la mateixa desorganització Internacional que hi havia a Catalunya els primers dies d'abril de l'any 1938 i, per tant, hem de mirar amb lupa les memòries i documentació transcrites per Casañ.

Així doncs, el dia 5 d'abril es va donar l'ordre d'evacuació produint-se, així, el replegament de les tropes, ferits i sanitaris internacionals cap a Catalunya i produint-se ja, el mateix dia 7 d'abril, demandes⁴⁴⁶ a Gómez perquè poses a disposició tots els medis necessaris, trens, ambulàncies, etc., pel transport dels ferits i mutilats, ja que segons el redactor del document (desconegut), és un dels dos punts centrals als quals, la base, ha de dedicar tot el seu esforç. Tot i això, aquestes demandes d'atorgar tots els vehicles necessaris, per a l'evacuació dels ferits, van topar amb dues problemàtiques greus. La primera era, com ja hem comentat, que alhora que s'intentava evacuar a tots els ferits possibles, tant la base internacional, amb les seves unitats i serveis, com l'exèrcit popular republicà estaven immersos en plena reorganització després del trencament de la línia aragonesa reorganitzant les unitats, establint punts de reagrupament a Catalunya mentre intentaven frenar l'avenç de les tropes franquistes.

La segona, no té a veure amb el transcurs militar, sinó més aviat amb un tema organitzatiu i és que, a entorns del dia 9 d'abril, Jensen ens diu que “a causa de la inesperada y repentina orden de parada, cuando los trenes ya estaban en marcha, me dieron la orden de

⁴⁴⁴ CASAÑ, G., Evacuación del Hospital de las Brigadas Internacionales de Benicàssim a Cataluña en abril de 1938. A: MONLLEÒ, R., *Castelló al segle XX: I congrés d'història local contemporània*, ed. Universitat Jaume I, Castelló de la Plana, 2006, p. 535.

⁴⁴⁵ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 658, IMAGE 45-47.

⁴⁴⁶ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 47, IMAGE 99.

ir immediatament a Barcelona per obtenir la anul·lació de la orden [de parada].”[.....] Jensen y Becker marchan a Barcelona. Llegan allí, según Becker, “al día siguiente por la mañana [10 abril 1938]. Jensen ordenaba lo necesario”⁴⁴⁷. Respecte a aquest punt, i sense aclarir si va ser gràcies a Jensen o no, Franek ens informa que “la noche del 11 de abril 1938, se ordenó a los trenes continuar. La evacuación a Cataluña se reanudó inmediatamente.”⁴⁴⁸ Si creiem a Jensen, veuríem que es va decretar alguna espècie d'ordre d'aturada de l'evacuació i no seria d'estranyar degut a la constant allau de ferits provinents tant del front com dels hospitals internacionals del sud-est i centre del país. En aquest sentit, segons Franek “se evacuaron a Cataluña alrededor de 2.400 enfermos y heridos de los soldados de las BI y alrededor de 900 trabajadores médicos de 20 hospitales de la España central. Solo 300 enfermos y heridos y personal médico se dejaron atrás en la España central y se les ordenó permanecer en el hospital de Denia”⁴⁴⁹ Això, ens aporta una mica més d'informació del que està passant a Catalunya, i és que en aquest moment i com veurem a continuació, la Sanitat Internacional només disposava d'un hospital, és a dir l'hospital Internacional número 7 de Mataró.

Això, però, no vol dir que a Catalunya hi hagués una manca de centres hospitalaris⁴⁵⁰, tot el contrari, els internacionals podrien haver estat hospitalitzats a centres hospitalaris republicans de tot el territori català, com ja s'havia anat fent al llarg de 1936 i 1937, però l'evacuació ordenava el seu trasllat a Barcelona on no hi havia cap hospital internacional, per aquests moments, a excepció de la molt probable infermeria de la de seu internacional establerta a finals de 1936 i de tot un seguit de metges i unitats mèdiques estrangeres que

⁴⁴⁷ CASAÑ, G., Evacuación del Hospital de las Brigadas Internacionales de Benicàssim a Cataluña en abril de 1938. A: MONLLEÒ, R., *Castelló al segle XX: I congrés d'història local contemporània*, ed. Universitat Jaume I, Castelló de la Plana, 2006, p. 525.

⁴⁴⁸ CASAÑ, G., Evacuación del Hospital de las Brigadas Internacionales de Benicàssim a Cataluña en abril de 1938. A: MONLLEÒ, R., *Castelló al segle XX: I congrés d'història local contemporània*, ed. Universitat Jaume I, Castelló de la Plana, 2006, p. 525.

⁴⁴⁹ CASAÑ, G., Evacuación del Hospital de las Brigadas Internacionales de Benicàssim a Cataluña en abril de 1938. A: MONLLEÒ, R., *Castelló al segle XX: I congrés d'història local contemporània*, ed. Universitat Jaume I, Castelló de la Plana, 2006, p. 525.

⁴⁵⁰ Interessant i de gran ajuda és l'obra de: HERVÁS, C., *La xarxa hospitalària a Catalunya durant la Guerra Civil (1936-1939)*, ed. PAHCS, Manresa, 2014. Tot i que en termes de sanitat internacional veu d'obres ja exposades amb anterioritat, ens pot ajudar a comprendre l'expansió i situació dels hospitals tant civils com militars.

servien a hospitals republicans. Així doncs, el problema no era la desorganització de l'Ajuda Mèdica Internacional com ens exposa Casañ, encara més, no recau en la idea que fins a aquest moment, els internacionals, han estat aprofitant-se dels serveis sanitaris republicans, tant civils com militars, i no han creat cap centre hospitalari prou gran per a acollir a més de dos milers de ferits. Un sol hospital, com és aquest cas l'instal·lat a Mataró, no podia fer-se càrrec de la constant arribada de ferits, però és més, per molt que en aquests moments haguessin pogut disposar de tots els edificis necessaris com per acollir a tots els evacuats, no disposaven del material ni instrumental necessari per equipar, tractar i acomodar els pacients. I així ens ho diu el mateix Casañ, ja que l'última cosa que es va evacuar i per carreta van ser els equips, i això produeix l'arribada dels ferits a una ciutat on no tenen edificis internacionals i que a sobre, no disposen del material per equipar-los, pel fet que encara era de camí. Tanmateix, hem de tenir en compte un fet important, no són els únics ferits que estan entrant a Catalunya en aquests moments, els evacuats procedeixen de la zona centre i sud-est de la península, però a més, estan arribant els ferits internacionals que estan caient durant la retirada d'Aragó i encara més, no són els únics ferits els internacionals, sinó que el mateix sistema sanitari republicà ha de fer front a l'entrada de militars ferits de l'exèrcit popular.

Per aquesta raó, i recopilant el fet que s'atribueixi la idea d'una certa desorganització sanitària internacional a Catalunya, hem de dir que no és que hi hagués desorganització, sinó que mai, fins aquest precís moment, no hi va haver cap organització sanitària internacional a Catalunya. Primer perquè era la rereguarda i per molt que certes unitats internacionals estiguessin lluitant al front d'Aragó, estaven sent ateses per hospitals republicans, ja que en un primer moment aquests internacionals formaven part d'unitats sindicals i més tard, van ser adscrits o no a la República. I segon, perquè la seu territorial de l'Ajuda Mèdica Internacional no era un altre que València, Múrcia i Albacete i, per tant, per una raó o un altre van decidir mantenir aquesta línia d'evacuació i tractament dels ferits internacionals, que seria del front d'Aragó a Catalunya i d'aquí reenviats a València, perquè fins a aquest moment, Catalunya, no era més que la línia d'entrada i sortida dels internacionals i no hem d'oblidar que la base central era Albacete i, per tant, es tendria a situar els centres pròxims a aquesta base i voltats, i encara més si tenim en compte que l'any 1937, ens trobarem amb els fets de maig on es van enfrontar milicians republicans i milícies del PSUC contra els milicians de la CNT-FAI i el POUM i, en

conseqüència, Catalunya podria no haver estat un lloc segur o si més no, tan plàcid per mantenir a un gran nombre de pacients.

Sabem que no hi havia cap mena d'organització prèvia (a l'estil de la construcció d'hospitals i centres mèdics a gran escala com va succeir a Albacete, València i Múrcia, tot i que els malalts i ferits republicans eren tractats a hospitals republicans), ja que a partir d'aquest mes d'abril, ens apareixen constantment documents que ens parlen de la reorganització de tots els serveis internacionals a Catalunya o almenys, de la intenció de dur-ho a terme com és exemple el del dia 11 d'abril de 1938⁴⁵¹ on únicament s'insta a la reorganització dels serveis de rereguarda, on estan inscrits els serveis sanitaris, a territori català. Més exhaustiu és el document del dia 15 d'abril de 1938⁴⁵² que és un resum esquemàtic de les decisions preses per André Marty, Luigi Longo Gallo, Gómez, Lampe, Edo, Carmen i Garcia, és a dir, tota la cúpula directiva internacional. En aquests documents, se'ns diu que s'han de prendre les gestions necessàries per crear els diferents camps d'instrucció com el d'Olot o els divisionaris com són els de la 35 i 45 divisions, tot i que aquestes últimes no les cita, però són les úniques divisions internacionals on van estar inscrites les brigades durant la batalla de l'Ebre i amb anterioritat. Se'ns representen a més els diferents dirigents d'aquests camps d'instrucció dient que queden fixats de la manera següent: comissaris Tanguy, comandant provisional el cap de l'estat major Penchienati, segon cap de l'estat major González.

Aquesta informació ens podria semblar supèrflua per tractar el punt focal de la nostra investigació, és a dir, la sanitat internacional, però és que entre tots aquests noms de caps militars es destaca que aquests camps d'instrucció han de comptar amb unitats sanitàries i aquí és on ens apareix el nom d'Eduard K. Barsky per, simplement, dir que el servei sanitari dels camps d'instrucció seran nomenats segons el que dicti el doctor Barsky. És una informació realment escassa i fins i tot de poca qualitat, ja que no ens diu quins doctors, sanitaris o personal serà afectat, ni noms ni quantitat, però tot i que a primera vista ens sembli poc ens diu tot el que necessitem saber, Barsky s'està encarregant de reorganitzar la sanitat, tant dels hospitals com de totes les petites unitats sanitàries, infermeries i altres que havien d'estar tant a camps d'instrucció, delegacions, batallons de dipòsit, casernes, etc., és a dir, que les crítiques de Jensen del fet que no hi ha cap

⁴⁵¹ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 43, IMAGE 99.

⁴⁵² Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 42, IMAGE 70.

organització, estan fonamentades sí, és cert que no hi ha cap organització prèvia, però s'està reorganitzant tots els efectius internacionals de rereguarda militars i sanitaris després d'una evacuació sobtada i, per tant, és lògic que durant les primeres setmanes hi hagués una desorganització total i un cert descontrol en l'evacuació i la instal·lació dels ferits i malalts.

A més, aquest propi document ens aporta una última informació, ens diu que s'ha de posar al doctor Samet, en lloc del doctor Langer, a la direcció de l'Ajuda Mèdica Estrangera, informació que ens provoca certa intriga, ja que se suposa que és Barsky qui té el control absolut de totes les unitats i serveis mèdics de l'AME a la zona catalana, això clar, segons ens explica Castells. Per aquesta raó, ens hem de començar a plantejar si, en aquests moments, es va començar a plantejar una doble direcció dintre de l'Ajuda Mèdica Estrangera, és a dir, un director per la zona centre i València i un altre, en aquest cas Barsky, per a la zona catalana. No podem contrastar aquesta hipòtesi per manca de documentació, però sí que podem dir que Barsky no es va mantenir en la direcció de l'AME, o almenys va mantenir el control absolut a la zona catalana, ja que com veurem va marxar a mitjan juny d'aquell any 1938. A més, ni el doctor Samet ni Langer van acabar dirigint el Servei Sanitari Internacional a causa, principalment, de la liquidació de la certa independència de la qual gaudien els serveis internacionals, quedant subjugats als organismes militars republicans, cosa, que tractarem amb més profunditat al següent apartat.

7.2. El final de l'AME? La subordinació dels Serveis Internacionals

Per entendre que està passant en aquests moments, hem de posar el punt focal entre els mesos d'abril i juny de 1938, mesos d'obscuritat i d'incertesa documental, pel que fa a la creació dels centres internacionals, però també pel que fa a la producció de documentació escrita per part de les brigades. Primer de tot, podem dir que efectivament Barsky va dur a terme l'evacuació de la zona valenciana i centre cap a Catalunya, però ell ja havia marxat del país abans del 19 de juny de 1938, ja que en una carta enviada al comissariat internacional se'ns diu que Barsky es va establir a la casa Hans Beimler a Barcelona transformada en la casa del Socors Roig Internacional, on es van localitzar molts objectes mèdics i material sanitari, a més d'aliments i llibres en llengua anglesa i provinents d'Estat Units d'Amèrica. Tanmateix, ens afegeix que aquest material porta aquí dipositat des de fa més de quatre setmanes i insta a repartir els objectes o enviar-los als magatzems que s'estan organitzant a Barcelona.⁴⁵³ Per tant, sabem que en un lapsus de temps d'entre el dia 15 de maig i el 15 de juny, d'aquell any de 1938, Barsky va residir en aquesta casa i era des d'on va organitzar l'establiment dels centres mèdics per a internacionals i la conversió de l'AME en el SSI.

A més, el dia 31 de maig s'envien tota una sèrie de cartes⁴⁵⁴ on es diu que es farà un banquet de comiat, dut a terme pel comissari de guerra de les Brigades Internacionals, per a les següents persones: el general Gómez, el cap de la base de les Brigades Internacionals, al coronel Verdú, cap de l'estat major de la base, Lampe Maurice comissari de guerra de la base, Barsky i Franek responsables de l'AME. Finalment, pocs dies més tard, dia 9 de juny de 1938, es continuen enviant documents⁴⁵⁵, en aquest cas, demanant que es preparin tots els documents perquè Barsky i el seu secretari Stanislaw Rubint marxin cap Amèrica. Per tant, Barsky encara era a Catalunya el dia 9 de juny de 1938, però ja no tenia cap mena de comandament dintre de l'Ajuda Mèdica Estrangera, anomenat, a partir d'aquell moment, Servei Sanitari Internacional, com veurem a continuació.

⁴⁵³ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 17, IMAGE 99.

⁴⁵⁴ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 51, IMAGE 65.

⁴⁵⁵ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 51, IMAGE 96.

Però quins van ser els motius pels quals va marxar o va deixar de dirigir l'organització de la sanitat internacional? Primer de tot, ens hem de centrar en el que està passant dintre de les institucions militars i governamentals republicanes, ja que a partir de maig-juny de 1938 comença a aparèixer documentació que dona llum al futur més immediat, no només de l'Ajuda Mèdica Estrangera, sinó també del militar i, per tant, ens aclareix quina era la posició, funció i llibertat de l'Ajuda Mèdica Estrangera a partir d'aquests mesos fins al final de la guerra.

I és que ja a mitjan de maig de 1938, concretament el dia 15, ens apareix un document⁴⁵⁶ sobre les decisions per preparar un pla general de l'Ajuda Mèdica Estrangera sobre la Integració de l'AME dintre del servei sanitari de l'exèrcit republicà amb les mateixes condicions que les antigues Brigades Internacionals es van fondre dintre de l'exèrcit popular. Se'ns diu que l'AME, haurà d'organitzar el seu personal per mantenir un control seriós i verificat dels quadres internacionals. Alhora, però, els serveis sanitaris i de la base internacionals s'oposen absolutament a la dispersió dels ferits internacionals dintre dels petits hospitals espanyols, volent un pla d'organització on l'AME sigui una secció dels serveis sanitaris de l'exèrcit popular. A més, plantegen un pla de distribució dels ferits per especialitats, és a dir, un hospital per cada especialitat mèdica (quirúrgica, infecciosa, medicina general, etc.) situats en zona catalana més un a la zona no catalana. Volen també la instal·lació d'un o dos centres per a convalescents que entrin en funcionament immediatament i un o dos centres per tots aquells ferits no aptes pel combat, ja que han de marxar immediatament de Badalona on estan concentrats. A més a més, proposen la creació d'un pla general de concentració dels ferits dintre de tots els hospitals i un treball ininterromput per efectuar la retirada dels ferits perduts dintre dels petits hospitals.

Més concret és el document de finals de maig, concretament el dia 25 de maig de 1938 es va portar a terme un estudi, transcrit a continuació, sobre l'estat dels serveis de l'AME i la possibilitat d'unificar-la completament dintre dels serveis sanitaris republicans junt amb totes les proposicions i mesures a prendre per fer-la efectiva de la manera més ràpida possible, però també menys traumàtica per tot el personal de l'AME, a partir d'ara anomenat SSI.

⁴⁵⁶ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 660 , IMAGE 90.

“Servicios sanitarios de las Brigadas Internacionales: los abajo firmantes, comandante provisional D.M. Gracia Leyra y teniente provisional A. Folch Pi, delegados por la I.G.S para proponer un plan de unificación de los Servicios sanitarios de las Brigadas Internacionales, después de un detenido estudio del problema y previa a consulta de los elementos interesados, exponemos: es indudable la existencia actualmente de una superdotación en personal y material en los elementos que componen la A.M.E., ello es hijo de múltiples circunstancias.

Una de ellas, depende del concepto de organización autónoma obligada por necesidades y peculiaridades de los primeros tiempos de nuestra guerra, que ahora, no se dan ya. Otra, de la existencia de inválidos pendientes de repatriación, enfermos crónicos, etc. y del hecho de que los elementos de las brigadas, por carecer de familia y hogar, no puedan someterse a un régimen de cura ambulatoria, lo cual obliga a que sus bases hospitalarias tengan una amplitud mayor que las de las formaciones nacionales, con todo su aparato. Otra es, que si bien existen indudablemente elementos excelentes, de capacidad técnica y de adhesión política insuperables, no es menos cierto que se produce, asimismo, el caso inverso. Finalmente, el hecho real de las dificultades del lenguaje no puede soslayarse. Todo ello, precisa de solución. Pese a las peculiaridades que persisten en parte, hay que intentar la integración de los Servicios en la I.G.S., però consideramos imposible que el hecho se produzca bruscamente. Proponemos como etapa intermedia una organización que parta de los puntos esenciales siguientes.

1. Formación de plantillas, brigada por brigada, acoplando a ellas el personal y el material existentes. Los excedentes pasarán a nutrir a otras unidades del ejército, y las faltas serán cubiertas.
2. Selección y control técnico y político de todo el personal sanitario de las Brigadas Internacionales.
3. Cese automático de las formaciones hospitalarias de Vanguardia.

4. Creación de equipos quirúrgicos Internacionales, dependientes internamente de la jefatura de equipos quirúrgicos del ejército, se entiende que estos equipos quirúrgicos se utilizarán preferentemente en los frentes en que actúen Brigadas Internacionales.

5. Creación de hospitales de retaguardia para atender a la evacuación y recuperación de los Internacionales sin distinción de nacionalidad. La capacidad corresponderá al número de combatientes de esta índole; nuestro criterio es que la cifra probable no se elevará a más de unas dos mil camas. Habida cuenta de que las formaciones de Vanguardia habrán desaparecido y de que a estos hospitales acudirán sólo los casos de larga recuperación. Los recuperables de 1 a 20 días estarán en formaciones de Vanguardia, establecidas por los distintos escalafones del ejército. Este criterio tendrá la elasticidad que juzgue oportuna la I.G.S., el personal será mixto con predominio marcado de internacionales.

6. Los hospitales adscritos al Servicio sanitario internacional, tendrán como única característica particular la de admitir estrictamente los elementos procedentes de las B.I., dependiendo cada uno de ellos de la base donde esté emplazado. La dirección de cada uno de dichos hospitales estará a cargo de las personas indicadas por la I.G.S. Su organización se ajustará a lo demás establecimientos análogos.

7. Persistirá un número de camas que oscilará alrededor de 750, constituyendo una o varias casas de reposo que se regirán por un reglamento particular que la I.G.S. establecerá.

8. Para llegar a la ejecución de este plan se creará en la I.G.S. una sección denominada sección de Servicios sanitarios Internacionales, formada por un jefe español, un ayudante internacional y un número de elementos auxiliares (mecnógrafas, intérpretes, etc.) Internacionales que aquella juzgue necesarios de acuerdo con la labor a realizar. Esta sección trabajará conjuntamente con el personal existente, ya en las distintas secciones de la inspección (estadística, evacuación, establecimientos sanitarios, etc.) quedará

adscrita permanentemente a la I.G.S. para entender en la resolución de los distintos problemas que crea la índole especial del Servicio Sanitario de las Brigadas Internacionales.

9. La I.G.S. recabará del ministerio de trabajo y asistencia social la solución de la situación de los inválidos, pendientes de repatriación, enfermos crónicos, etc. Que son los elementos que ocupan preferentemente en la actualidad las camas de los hospitales.

Los puntos de vista anteriormente expuestos, constituyen a nuestro entender un paso en firme hacia la unificación de todos los Servicios Sanitarios del ejército, y son el punto de convergencia de las opiniones que esta delegación ha podido recoger. En principio contamos con la manifestación de acuerdo expreso de los elementos de A.M.E.”⁴⁵⁷

Com podem extreure del document anterior, no només ens fa referència als hospitals de rereguarda, sinó a la unificació total de tots els escalafons de la sanitat internacional, des de la primera línia fins als hospitals de rereguarda, per tant, s'està plantejant una unificació i un control total dels internacionals. Tanmateix, altres documents no fan més que com és el cas d'una còpia, d'un informe del Ministeri de Defensa Nacional de l'Exèrcit de Terra, Inspecció General de Sanitat de l'Inspector de sanitat de l'exèrcit, escrit el 20 de maig de l'any 1938, trasllada la comunicació de la Subsecretaria de l'Exèrcit de Terra en data del 28 de maig d'aquell any 1938 on diu que “Ante la necesidad de ir unificando la organización de las diversas unidades del ejército a medida que dicha organización va estando más avanzada, he resuelto disolver la Base de las Brigadas Internacionales. La disolución se hará con arreglo a las normas siguientes: [manca una part de l'original] 3ª Los hospitales de las Brigadas Internacionales se mantendrán con la cuantía necesaria, con su carácter especial de Hospitales para el personal de dichas Brigadas, pero dependiendo, como todos los demás Hospitales del Ejército de la Inspección General de Sanidad y quedando sujetos a todas las normas y disposiciones dictadas o que se dicten para tales Establecimientos en general” [...] Barcelona 1 de junio de 1938.⁴⁵⁸

⁴⁵⁷ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 658, IMAGE 44-45.

⁴⁵⁸ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 26, IMAGE 01.

Per tant, queda clar que tots els hospitals internacionals, personal sanitari, administratiu i altres passaven a dependre de la Inspecció General de Sanitat, sempre segons la informació o visió proporcionada per l'exèrcit popular república, però hem de precisar si aquesta decisió o informació també és compartida per l'administració brigadista dirigida per André Marty o Luili Gallo. En aquest sentit, segons una carta⁴⁵⁹ datada a dia 2 de juny de 1938 i escrita per Andre Marty ens fa constar que, la Base dels internacionals, ha estat suprimida per la integració definitiva dels voluntaris internacionals a l'exèrcit popular espanyol. Això, en referència a les unitats militars, però també precisa dos dies més tard en una carta⁴⁶⁰ del 10 de juny on diu que la qüestió dels ferits li sobrepassa, l'Ajuda Mèdica Estrangera ha estat desmantellada o suprimida sent la situació sanitària molt greu als Sanatoris o hospitals internacionals, ja que creu que hi ha risc de mort dels ferits i malalts allà ingressats a causa, segons Marty, de què els pulmons dels ferits són cremats per l'aire del mar Mediterrani. A més, es queixa del fet que els ferits havien d'estar ingressats tan sols cinc dies en aquests centres i mentre pensa que fer amb ells, porten més 45 dies ingressats. En aquest sentit, hem de destacar que Marty es pot estar referint als ferits i malalts declarats inútils pel servei militar i que, per tant, haurien d'haver estat evacuats fora de territori espanyol o bé a què els centres on han estat ingressats no són del seu plaer. Sigui com sigui, l'important és que ens deixa constància que alguna cosa ha passat amb l'AME i sembla estrany que les dues versions, és a dir, l'aportada pel Ministerio de Defensa Nacional i la d'Andre Marty es contraposen.

Però si donem un cop d'ull a l'ordre enviada el 24 de juny, a tots els directors dels hospitals internacionals (la qual transcrivim a continuació donada la seva rellevància) ens adonem que André Marty ja no té cap control de la sanitat internacional, ja que les ordres de la Inspecció General de Sanitat s'han enviat a tots els centres hospitalaris internacionals que si fins aquest punt gaudien d'una certa independència administrativa i funcional, ara queden inserits dintre de l'entramat sanitari republicà. Podem afirmar, doncs, que ja no existeix una relació directa entre la cúpula sanitària internacional, tant del SSI com de la CSI, sinó que ara pel que fa als aspectes quotidians han de relacionar-se amb les agrupacions sanitàries de la seva regió mentre que el negociat del SSI, comandat per Sant Martí, treballa conjuntament amb Luigi Longo i André Marty en temes més importants

⁴⁵⁹ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 32, IMAGE 14.

⁴⁶⁰ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 32, IMAGE 28.

com són el transport, el personal mèdic i del comissariat entre d'altres, però alhora no són més que el punt de connexió amb la Inspecció General de Sanitat. Per aquesta raó, és el moment en què l'anteriorment anomenada AME i ara SSI no és més que una secció al mateix nivell que la resta d'hospitals militars de l'exèrcit popular amb l'única exclusivitat que són centres per a tots els integrants de les Brigades Internacionals siguin de la nacionalitat que siguin motiu pel qual trobarem un gran nombre d'espanyols ingressats en aquests centres, perquè en aquests moments molts batallons i unitats estaven formades per un nombre molt alt d'espanyols.

“Se ha recibido en esta jefatura una comunicación del excelentísimo subsecretario del ejército de tierra, que entre otras cosas dice lo siguiente: los hospitales de las Brigadas Internacionales, se mantendrán con la cuantía necesaria, con su carácter especial de hospitales para el personal de dichas brigadas, pero dependiendo como todos lo demás hospitales del ejército, de la inspección general de sanidad, y quedando sujetos a todas las normas y disposiciones dictadas o que se dicten para tales establecimientos. Lo que traslado a usted para su conocimiento y cumplimiento, debiendo significarle que la dependencia de esa dirección con el jefe de sanidad militar de la agrupación a la cual corresponde ese hospital, será absolutamente y disciplinada en todo lo que se refiera a [...] y técnicamente aprovechará todas las instrucciones que emanen del jefe de la citada agrupación. Todo lo que se refiera al personal del Servicio sanitario de las brigadas es incumbencia íntegramente, y por acuerdo del Sr. inspector general de sanidad militar, de esta jefatura a la que deberá dirigirse usted para cualquier asunto de esta índole. También se seguirá mandando, a los efectos de información, el movimiento (altas y bajas) de heridos y enfermos, sin perjuicio de que se dé cuenta de ello al jefe de la agrupación correspondiente. Adjunto se acompañan instrucciones concretas.”⁴⁶¹

Instrucciones a las que se refiere la orden del día 24 de junio de 1938.

1. Los hospitales Internacionales recibirán solamente heridos y enfermos de nuestras brigadas.

⁴⁶¹ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 660 , IMAGE 09.

2. Toda necesidad de material que concurra en ese hospital de su digna dirección se comunicará haciendo la demanda reglamentaria, a la jefatura de la agrupación, sin perjuicio de que esta jefatura le facilite lo necesario para mejora del hospital.

3. Los destinos y cambios de personal son únicamente incumbencia de esta jefatura, y la dirección de ese hospital no llevará a cabo gestión alguna de esta índole sin la mediación de la misma.

4. La relación del personal a sus órdenes con esta jefatura será reglamentariamente por intermedio de la dirección de ese hospital, no debiendo permitirse, excepto en casos de extrema necesidad, que el referido personal haga su presentación en esta jefatura sin haber usted informado previamente, por solicitud, etc., la pertinente demanda.

5 Permisos. La dirección de ese hospital podrá otorgar, sin perjuicio del Servicio, permisos hasta veinticuatro horas, debiendo comunicar semanalmente a esta jefatura los permisos concedidos. Todas las demás autorizaciones deberán solicitarse de esta jefatura.

6. Antes de efectuar desplazamiento alguno, el director de ese hospital deberá informar a esta jefatura sobre la necesidad del mismo.

Comisariado: con el fin de coordinar en todo lo possible el Trabajo de la dirección de ese hospital con el comisariado, es muy conveniente se comunique al mismo oportunamente, las órdenes e instrucciones que usted reciba, y que se refieran a organizaciones, etc.

Jefe del Servicio sanitario internacional firma.⁴⁶²

Tot i això, sembla que aquesta necessitat de subordinar els serveis internacionals i les Brigades i a la República, ja s'havia començat a plantejar a principis del mes d'abril d'aquell any 1938 i així ens ho fa saber un document⁴⁶³ datat, concretament, el dia 10 abril on se'ns diu que a causa dels últims fets militars es proposa el pla de reorganització dels serveis de rereguarda de les Brigades Internacionals. Figures, es mantindrà com a

⁴⁶² Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 660, IMAGE 10-11.

⁴⁶³ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 47, IMAGE 100.

delegació de benvinguda dels combatents, així com per a redirigir-los cap als camps d'instrucció, trencant-se així la línia que havíem vist al principi. Ja no fa falta que els voluntaris internacionals es dirigeixin cap a Barcelona i d'aquí a València i finalment Albacete, ara Figueres esdevé el primer i últim punt de rebuda dels internacionals que entressin per la frontera francesa, un cop congregats al Castell de Sant Ferran, a Fortianell o a qualsevol altra seu i edificació a Figueres eren conduïts directament als camps d'instrucció. El camp principal d'instrucció que es va crear, en aquest precís moment, va ser el d'Olot⁴⁶⁴, que com ens diu el document anteriorment citat serà destinat com a centre o camp d'instrucció dels nous voluntaris que arriben de l'estranger i per a tots aquells que siguin posats a les ordres de les Brigades Internacionals, on també es durà a terme instrucció per l'artilleria. És destacable com aquest camp d'instrucció d'Olot ja se'ns diu que és un camp que té una organització autònoma, però subordinada directament a les ordres del Ministeri de Defensa Nacional.

El document, segueix enumerant les localitats on s'han de situar els serveis de rereguarda o organismes destinats als internacionals i és aquí on ens desplacem més al sud, fins a Barcelona, on es constituirà la companyia de dipòsit encarregada de rebre a tots els agents i soldats internacionals de pas, aquells que estiguin de permís i tots aquells que han de ser repatriats. El document continua i ara ens trasllada cap a la província de Tarragona i Lleida on se'ns diu que prop d'on es localitzin les divisions internacionals, és a dir, la 35 i la 45 divisió s'han de constituir centres de recuperació i d'instrucció. Arribats a aquest punt del document, l'important i més destacable i que donaria suport a la nostra hipòtesi és que se'ns informa que per al sosteniment de les relacions entre les diferents unitats internacionals i el Ministeri de Defensa Nacional i per a la tramitació de tots els expedients dels voluntaris internacionals i cito textualment “se propone sea constituido, cerca de esa subsecretaria, un negociado expresamente encargado de las relaciones con las Brigadas Internacionales.”⁴⁶⁵ Per tant, veiem que part dels serveis internacionals com els camps instrucció militar i la creació d'un negociat per relacionar-se amb els internacionals és ja una petita llavor del que acabaria passant tan sols un mes més tard on aquest primer negociat militar acabaria propiciant la subordinació definitiva de les

⁴⁶⁴ González Moreno també ens el cita com a centre de recuperació a: GONZÁLEZ, M., *Las Brigadas Internacionales (Guerra Civil Española 1936-1939): su paso por Catalunya*, ed. PPU, Barcelona, 2009, p. 44-51.

⁴⁶⁵ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 47, IMAGE 100.

Brigades Internacionals i de tots els seus organismes i serveis tant del front com de la rereguarda i com és concretament el Servei Sanitari Internacional.

Per aquesta raó, i després de veure les diferents informacions que ens han anat apareixent, ens hem de plantejar que el Servei Sanitari Internacional ha estat suprimit o incorporat als serveis de la Inspecció General de Sanitat de l'exèrcit de Terra. Doncs bé, crec que la hipòtesi més raonable és la que plantejaria la idea que entre finals de maig i juny de l'any 1938 s'ha incorporat Servei Sanitari Internacional a l'exèrcit popular de la República dissolvent la direcció, és a dir, eliminant la cúpula directiva, administrativa i política internacional, però en cap cas s'ha dissolt els hospitals ni molt menys el personal sanitari que treballa en ells. El que sí que s'hauria produït és un període de traspàs en el qual no hi havia cap mena de cúpula directiva eficaç recaient la feina, suposadament, en Andre Marty. Això, però, la dissolució i incorporació del SSI a l'exèrcit popular republicà, no vol dir que la Central Sanitària Internacional quedés dissolta, sinó que va continuar amb la seva feina, però ja no tenia cap mena de control dels hospitals dintre de territori espanyol.

Podem, doncs, recolzar aquesta hipòtesi a partir de diferents documents, com el del dia 26 de maig de l'any 1938, que és una proposició de com s'ha de dur a terme la reorganització dels serveis internacionals a Catalunya. Així doncs, el document ens diu que “las circunstancias exigen que los Servicios de Retaguardia de las Brigadas Internacionales se fundan rápidamente en los Servicios normales del ejército, como lo están las formaciones combatientes. Hay lugar; sin embargo, de tomar todas las disposiciones para que en ningún caso el acto de solidaridad [...] desaparezca en un sistema que asimilaría a mercenarios del tercio, los antifascistas que han venido a luchar en España.”⁴⁶⁶ De les cinc proposicions que fan referència a la liquidació de la base, ens interessen concretament aquestes quatre, és a dir, la dependència del Batalló de dipòsit a la comandància de Barcelona, l'evacuació de ferits i inútils de la zona centre, la secció administrativa i l'Ajuda Mèdica Estrangera. En primer lloc, es diu que tots els invàlids, malalts mentals i auxiliars que es troben a la zona centre d'Espanya han de ser evacuats en les mateixes condicions que els que es troben a Catalunya. En segon lloc, i ja fent referència a Catalunya, se'ns diu que tots els serveis administratius de la Base que es concentraran en una secció administrativa internacional, però hi haurà un enllaç amb les

⁴⁶⁶ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 51, IMAGE 59.

unitats internacionals, la delegació de figueres, el batalló de dipòsit i els hospitals internacionals. En concret, pels hospitals internacionals se'ns diu que l'Ajuda Mèdica Estrangera queda suprimida, els hospitals internacionals seran considerats com a tals, però quedaran sota la direcció dels centres sanitaris corresponents, és a dir, les agrupacions sanitàries de cada província. Aquesta transformació es farà sota la direcció d'un capità mèdic designat i dependent de la Inspecció General de l'exèrcit.

Uns dies més tard, apareix un document,⁴⁶⁷ del dia 8 de juny de 1938, escrit per Marty i dirigida al coronel Gordon (Subsecretari de l'Exèrcit de Terra) on primer s'aclareix que s'ha d'integrar el Servei Sanitari Internacional dintre la Inspecció General de Sanidad, raó per la qual s'ha de crear un negociat que s'ha d'encarregar d'aquesta unificació i serà dirigit per Sant Martí (capità mèdic del cos de carabiners) en comissió de serveis per reorganitzar el Servei Sanitari Internacional alhora que especifiquen que, aquest nomenament, s'ha de publicar al diari oficial per donar la màxima autoritat a aquest organisme i al seu nou cap. El que volen amb aquest nomenament és evitar totes les friccions produïdes per la reorganització i incorporació del SSI dintre dels escalafons administratius republicans. Per aquesta raó, la feina de Sant Martí ha de ser la de prendre decisions ràpides i immediates per evitar sabotatges i desorganització dels possibles enemics que es trobin dintre del Servei Sanitari Internacional sent la idea principal la d'estar units, els serveis internacionals i els de l'exèrcit popular per la bona marxa del sistema sanitari. Això, doncs, recolza la hipòtesi que plantejàvem en un principi que es va produir un període de traspàs entre la dissolució i la posada en marxa de la cúpula directiva, administrativa i política dels nous Serveis Sanitaris Internacionals.

Aquesta hipòtesi, queda recolzada per dos documents escrits en els mesos de juliol i agost d'aquell any 1938. El primer document,⁴⁶⁸ està datat en el dia 20 de juliol del 1938, i afirma que la Direcció de la Sanitat Internacional està sota control de la Inspecció General de Sanitat republicana, com ja hem vist, durant les últimes setmanes en les quals aquesta unificació o inserció s'ha dut a terme, s'han aconseguit algunes millores o modificacions dels termes generals d'aquesta inserció. En primer lloc, s'ha aconseguit que tots els soldats afectes a les Brigades Internacionals ingressats a hospitals no internacionals siguin evacuats, per norma, a l'hospital internacional de Mataró que si bé sembla es convertiria

⁴⁶⁷ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 34, IMAGE 77.

⁴⁶⁸ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 25, IMAGE 87 – 89.

en el centre de recepció i distribució dels ferits internacionals a la pràctica, els ferits es traslladaven als hospitals internacionals més pròxims depenent de les necessitats mèdiques, com veurem quan parlem dels internacionals als hospitals republicans. A més, la Inspecció General de Sanitat oficialitzarà el nomenament de metges, infermeres i altre personal sanitari que siguin proposats per la Direcció Internacional cosa que li dona el relatiu control del personal internacional a més, de què la Inspecció General de Sanitat, hagi aprovat la creació d'un hospital base internacional a Barcelona. En aquest sentit, s'ha de precisar que la Direcció de Sanitat Internacional és l'organisme dirigit pel capità mèdic Sant Martí i afectat a la Inspecció General de Sanitat, per tant, el nomenament oficial del personal sanitari no és que doni certa llibertat, sinó que s'oficialitza, però, al cap i a la fi, és la sanitat republicana a través de Sant Martí i de la Inspecció General de Sanitat qui decideix a quins metges oficialitza.

Entre tota aquesta documentació que ens confirma la declaració de director del SSI al capità mèdic Sant Martí Falqueras, ens apareix un document que ens diu que la direcció del SSI (antiga AME) és del capità mèdic, Sant Martí Falqueras, qui ha ordenat reunions en cadascun dels hospitals amb els sanitaris, personal administratiu i serveis a través dels comissaris per explicar la integració de l'AME (ara ja SSI) dintre de la sanitat militar de l'exèrcit de Terra, deixant clar que els serveis sanitaris internacionals no han estat dissolts, sinó integrats, a més de mostrar-nos que des d'un primer moment està donant ordres per fer afectiva aquesta subordinació.⁴⁶⁹

Això, però no vol dir que hi hagi una cadena de comandament completament recta entre uns i altres, ja que entre la Inspecció General de Sanitat i la Direcció de Sanitat Internacional existeix el comissariat polític internacional dirigit per Luigi Gallo i la direcció de les brigades, afectes ara a l'exèrcit popular, per Andre Marty que continuen rebent tota la informació i prenent les decisions, o almenys proposant-les, amb la resta d'organismes militars, polítics i administratius de la República produint-se, per tant, una integració subordinada, però no una dissolució completa de tot el sistema militar i sanitari internacional. Així mateix, el dia 11 d'agost de l'any 1937 ja es va començar a plantejar un projecte d'estatut de les Brigades Internacionals en el que ens diu que en el referent als hospitals "la organización de los cuadros Internacionales se hace al mismo plano que la del ejército popular español. Se mantendrán las unidades y destacamentos

⁴⁶⁹ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 25, IMAGE 62 – 65.

Internacionales existentes con refuerzos Internacionales y extranjeros, para los puestos de mando militares y de comisarios políticos de las Brigadas Internacionales serán propuestos militares Internacionales o españoles de las Brigadas Internacionales. La base de las Brigadas Internacionales es la organización y el centro organizador de los combatientes Internacionales. Tiene las siguientes responsabilidades [...] recuperación, organización de los heridos y enfermos curados.”⁴⁷⁰ Per tant, la funcionalitat dels Serveis Sanitaris Internacionals i de la mateixa base no es dissolen, sinó que s'emmarquen dintre de l'exèrcit popular de la República mantenint les funcions i el funcionament, però creant una nova cúpula directiva i subordinant a la resta del sistema sota les ordres republicanes.

Realment, des de setembre-octubre 1937 ja s'estaven fent proposicions per unificar els serveis de la AME, ara dit SSI, a la Inspecció General de Sanitat⁴⁷¹ i així ens ho presenta un document⁴⁷² d'aquest període, que tot i no tenir data ha de ser anterior a 1938, titulat “jefe de sanidad del 37 ejército de tierra”. Aquest esquema ens diu que d'aquest “jefe de sanidad del 37 ejército de Tierra” depèn la direcció de sanitat a la qual està unida l'Ajuda Mèdica Estrangera. De la direcció de sanitat surt el servei sanitari de l'exèrcit, d'aquí el servei sanitari de divisió, del qual surten els serveis sanitaris de brigada i l'entrega dels donatius. Paral·lelament, tenim a l'AME que està al mateix nivell que la direcció de sanitat o està dintre i d'ella depenen: d'una banda, el grup americà amb Tarancón, Castillejo, Villapaz (Saelices) i (Dubois-Domasnki), el grup francès amb la Pasionaria i Vaillant-Counurrier (Múrcia). El grup anglès amb Huete i Valdeganga. El grup austríac i alemany amb la universidad (Murcia). El grup holandès amb Villanueva de la Jara i el grup polonès i rumanès amb Oriola. L'altra línia és la que va de la AME al SRI n.3 del qual depenen Benicàssim amb el grup txecoslovac, grup canadenc i el grup iugoslau, Madrid, la comissió Mèdica d'Albacete, la farmàcia central d'Albacete i Benisa i Dénia que diu que eren centres permisionaris. Mahora centre de reeducació. Infermeries de les guarnicions a Almansa, Pozorubio, Madrigueres, Tarazona i Quintanar. Després, tenim el servei sanitari de la base d'Albacete socors roig n.1 Gota de Leche, Gran Hotel, Cueva de la Potita i Pontones. Finalment, hi ha les seccions d'anti gas, ambulatoris, etc. Aquest esquema, doncs, és el que hauria estat en funcionament des de finals de 1937, moment en què Indalecio Prieto hauria proclamat, com ja hem dit amb anterioritat l'eliminació de la

⁴⁷⁰ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 4, IMAGE 67.

⁴⁷¹ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 659, IMAGE 69-70.

⁴⁷² Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 658, IMAGE 29.

independència de les Brigades Internacionals que quedaven sotmeses a control exhaustiu de la República, però com comprovem, el que s'obre és un període de transició on l'AME continua tenint certa llibertat i independència i serà a partir de maig de 1938 quan la unificació serà proposada portada a terme fins a l'última conseqüència.

Però no només hem de pensar que és una unificació dels Serveis Sanitaris Internacionals, sinó que aquesta unificació s'ha d'englobar dintre d'una iniciativa de centralització i unificació de tots els serveis de l'exèrcit popular sota una mateixa direcció per garantir la unitat i el bon funcionament. Així ho podem veure al diari oficial del ministeri de defensa nacional del dia 2 de maig de 1938 on diu: "Artículo primero: todos los Servicios de Sanidad de los Ejércitos de Aire y Tierra, quedan, desde la publicación de este decreto, bajo la dirección de la jefatura de Sanidad del Ejército, la cual ejercerá la inspecciones de los mismos, sin excepción alguna, cualquiera que sea el régimen que gocen en la actualidad."⁴⁷³ A més, no només s'està portant a terme una unificació dels serveis sanitaris, sinó també una militarització del personal mèdic per decret publicat al Diari oficial del ministeri de defensa nacional, del dia 30 d'abril de 1938⁴⁷⁴, on es diu que es portarà a terme la militarització del personal adscrit a les clíniques i hospitals militars. En si, no diu que siguin metges i només parla del personal masculí especificant que estar als serveis de sanitat o intendència no els extreu dels seus drets militars i, per tant, si són cridats a files, hauran de presentar-se als CRIMS per tal de fer el servei militar a excepció dels inútils i del personal que no pugui lluitar i que estiguin destinats als serveis auxiliars. Tornem a recalcar que no sabem si, aquesta militarització, es refereix a metges o a personal administratiu, però sí que podem concretar que com veurem més endavant, en el cas dels hospitals internacionals sí que s'envien missives especificant que tot el personal dels hospitals i especial el personal sanitari estan militaritzats i que, per tant, s'han de sotmetre a les ordres que els hi arribin des de les respectives cúpules militars republicanes.

D'altra banda, també se'ns presenta la finalitat de cadascun dels cinc hospitals internacionals⁴⁷⁵ que seran considerats per la Direcció de Sanitat Internacional de la següent manera: Mataró serà un hospital de tipus quirúrgic, però que disposarà d'un annex

⁴⁷³ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 2, FILE 12, IMAGE 01.

⁴⁷⁴ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 2, FILE 11, IMAGE 15.

⁴⁷⁵ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 25, IMAGE 87-89.

per a traumatologia a més de ser l'hospital de recepció de tots els internacionals que hi havia a hospitals republicans, tot i que això ho hem de posar en dubte, ja que no seria l'únic. El centre establert a Vic serà un hospital destinat per a casos de clínica mèdica. El de Santa Coloma com a hospital de convalescents i una part es destinarà per a inútils totals i finalment l'hospital de S'Agaró es destinarà per a inútils totals pendents de la seva evacuació permetent així una millor divisió del treball i l'evacuació dels ferits des del front i altres centres hospitalaris de rereguarda. És interessant que ens expliquin quina era la funció de cadascun dels centres hospitalaris, però més important és el fet que se'ns torna a remarcar la idea que només hi havia cinc centres mèdics internacionals, per tant, ens haurem de plantejar que està passant amb la resta de centres hospitalaris que se'ns presenten a les diferents fonts bibliogràfiques consultades. I és que és una constant de documents que ens expliciten que únicament hi havia cinc hospitals com el del dia 7 de juliol de l'any 1938⁴⁷⁶ que ens diu que els dies abans que es produís el tall es va produir l'evacuació de la base de les Brigades Internacionals d'Albacete a Barcelona i després es va produir la seva liquidació com a base organitzativa independent. L'administració central va quedar afectada directament a la Subsecretaria de l'Exèrcit de Terra i de la mateixa manera va passar amb els hospitals internacionals que existien a la zona central que van ser evacuats cap a Catalunya amb tots els ferits i el personal sanitari havent-se agrupats en cinc hospitals.

Si avancem en el temps, tan sols un mes més tard, el dia 24 de setembre de 1938 es va portar a terme una reunió⁴⁷⁷ a Barcelona on tenen presència els caps militars i comissaris polítics de la Delegació de Figueres, del camp de recuperació d'Olot, del servei central de correus, de la casa de prevenció de Castelldefels, del comissariat de guerra de les Brigades Internacionals, del centre de permissionaris de Cardedeu, de la caserna de Les Planes, de la secció administrativa de les Brigades Internacionals i del Servei Sanitari Internacional on justament ens apareix el capità mèdic Sant Martí, el comissari inspector dels hospitals de les internacionals Carlos González Díaz, el comissari ajudant (Jamme nom il·legible al mig), el tinent Ricnter i el capità mèdic Sidney Vogel de l'hospital Internacional Mataró. El primer de tot és destacar que Sant Martí continua com a director del SSI tan sols unes setmanes abans que es decretés la retirada de les tropes internacionals dels

⁴⁷⁶ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 3, IMAGE 11-12.

⁴⁷⁷ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 49, IMAGE 33.

campes de batalla permet-nos confirmar que va dirigir la sanitat internacional des del mes de juny fins a almenys el mes de setembre d'aquest any 1938, és a dir, es va mantenir com a director o coordinador des de la subordinació dels serveis internacionals als organismes republicans fins a la seva retirada. Però, sabem si es va mantenir fins als mesos de gener-febrer de 1939? Aquesta pregunta és difícil de respondre per la manca de documentació que ens ho aclareixi, però intentarem endinsar-nos en ella quan parlem de les evacuacions dels internacionals i del destí dels hospitals al gener-febrer de 1939.

Arribats a aquest punt ens hauríem de plantejar, poder, un canvi de terminologia en el nomenament dels hospitals internacionals, ja que ara ja no gaudeixen de la llibertat que tenien abans del trasllat a Catalunya. Per molt que s'aconsegueixi que puguin nomenar personal, aquest ha de ser ratificat per la inspecció General de Sanitat, ha de passar pel control de Sant Martí que no és internacional, sinó que és el nexa d'unió entre totes la cúpula sanitària republicana i la base sanitària internacional. Els metges i personal sanitari té molt poc control, ha de regir-se no només pel control de Sant Martí, sinó també pel control de les agrupacions sanitàries de cada província o sector i també al mateix control de Luigi Longo i André Marty, però encara més, la seva iniciativa està quartada, no poden actuar lliurement en temes d'actes amb la població civil com anirem veient ni tampoc amb organitzacions polítiques i sindicals, estan militaritzats, són personal militar i això significa que han de respectar l'escalafó. El director regeix l'hospital sí, però també existeix un administrador i un comissari polític de guerra i un comissari polític del SSI que s'encarreguen del control diari del centre quedant relegat el personal mèdic al tractament dels pacients, o almenys això es deixa entreveure.

Per tant, si veiem que existeix un escalafó directiu clar, no només teòric en l'aspecte documental, sinó també pràctic que anirà a poc a poc absorbint el control a partir de maig, arribant al seu punt àlgid el setembre de 1938, ens hem de plantejar com anomenar aquests centres mèdics, almenys els cinc grans centres que són Vic, Mataró, Santa Coloma, Moià i S'Agaró. Són hospitals internacionals sí, i així se'ls coneix fins avui en dia fins i tot el títol d'aquesta tesi parteix de la idea de l'existència de la sanitat de les Brigades Internacionals a Catalunya, però em declino més aviat a anomenar-los hospitals per a les brigades i no hospitals internacionals. Si bé abans del trasllat a Catalunya gaudien d'una certa independència, aquesta ha desaparegut, ara, són centres on s'intenta agrupar el personal de les Brigades Internacionals, brigades que en molts casos acumulen un gran

nombre d'espanyols que també són reconduïts cap a aquests centres. Són més aviat centres destinats per a certes unitats de l'exèrcit popular de la República, com bé existeixen altres centres semblants així podríem citar l'hospital de la 45 divisió, el de la 35, l'hospital naval o l'aeri, etc., són centres per a certes unitats. També és cert que tenen certes especialitats, és clar, són hospitals que estan destinats a què el pacient sigui comprès lingüísticament i que es trobi en un ambient més favorable, que no se senti allunyat i sol, però a poc a poc es busca trencar amb els grups nacionals i lingüístics per crear una unitat, una connexió (les interbrigades) i una lluita conjunta tant al front com a la rereguarda.

En definitiva, si els anomenen hospitals internacionals, tindríem raó, eren hospitals amb personal internacional i amb pacients internacionals, però no eren independents, sinó que eren una peça més de l'engranatge sanitari de l'exèrcit popular per això em decanto per a dir que eren centres per a les brigades, per trencar amb aquesta idea establerta de centres completament independents, amb un organisme internacional situat a París, la CSI que regia tot i amb una cúpula directiva que s'encarregava del dia a dia dels hospitals perquè això, a partir de maig de 1938 ja no existeix. La CSI només s'encarrega dels ferits un cop han travessat la frontera amb França evacuant-los als hospitals que els poden acollir i enviant ajuda material i monetària cap a Espanya, però ja no és un control directe, sinó que tot ha de passar per la Direcció de Sanitat Internacional controlada per Sant Martí que alhora està controlada per la Inspecció General de Sanitat desapareixent, per tant, la independència sanitària, són una secció més i sota les mateixes ordres. A més, l'únic hospital o centre mèdic on únicament hi havia internacionals de nacionalitat no espanyola, que hàgim pogut constatar, era S'Agaró, ja que aquest complex sanitari estava destinat a l'evacuació dels ferits i malalts als seus països d'origen o almenys, a França i els espanyols fins a la Batalla de Catalunya no necessitaven ser evacuats fora del país llevat que fos per motius molt concrets.

8. La xarxa hospitalària del Servei Sanitari Internacional (abril 1938 – gener 1939)

Un cop finalitzada aquesta gran ofensiva franquista i dividit el territori republicà en dos, el que ens trobarem serà una aturada, una frenada dels avanços militars, ja que l'exèrcit republicà va aconseguir, en part, frenar a les tropes rebels, però també perquè Franco va decidir centrar-se en conquerir València abans que Catalunya. En aquest sentit, ens haurem d'esperar, fins a l'inici de la batalla de l'Ebre, per començar a veure moviments militars importants, pel fet que amb anterioritat a aquesta gran batalla el que trobarem serà una reorganització militar republicana. Per aquesta raó hi ha una mancança de documentació en el referent als hospitals, en no produir-se cap gran batalla, no hi ha un gran flux de ferits arribant als hospitals i encara més, aquests hospitals s'estan reorganitzant, per tant, no es genera la documentació que tenim amb anterioritat i que també la podrem consultar amb posterioritat. A més, en aquests moments, la major part de la documentació que podem localitzar serà de caràcter politicosocial, en el referent al control i la reorganització de tot el servei. Per aquesta raó, no serà fins a l'inici de la batalla de l'Ebre quan hi haurà un augment de la producció documental.

Tanmateix, hem de tenir en compte que, a Catalunya, s'està produint una reorganització que no serà únicament militar, sinó també sanitària, ja que en aquests moments Catalunya ha estat la receptora de milers de ferits i malalts provinents de la zona sud-est i centre de la península Ibèrica. En aquest sentit, hem de tenir molt de compte en no caure en crítiques o especulacions de com podia estar organitzada la sanitat republicana, civil i militar, a Catalunya, ja que es poden produir contradiccions. Catalunya ja estava organitzada i preparada, sanitàriament parlant, tractava diàriament a ferits i malalts, tant civils com militars, provinents del front d'Aragó i dels bombardejos navals i aeris que patien les poblacions catalanes. Per aquesta raó, és una equivocació pensar que no hi havia una organització sanitària prèvia, ja que el que no hi havia era una organització sanitària internacional, a gran escala, com sí que s'havia produït a València, Múrcia o Castella-La Manxa. A més a més, Catalunya havia estat territori de rereguarda gran part de la guerra, tot i que era objectiu constant de l'aviació feixista i l'armada rebel, no havia patit cap invasió en el seu territori, tret dels aixecaments inicials del conflicte i la lluita dels fets de maig de 1937. Per aquesta raó, el que veiem a partir d'aquest abril de 1938 i fins a la batalla de l'Ebre, a finals de juliol d'aquell mateix any, és una reorganització sanitària de tots els centres que existien a Espanya, però concentrats majoritàriament a Catalunya,

convertida ara en base dels internacionals, però que també serà el pròxim camp de batalla. No podem, doncs, afirmar que no existeix una organització o que s'està produint una organització sanitària a Catalunya, ja que l'organització sanitària internacional ja existia amb anterioritat, centrada en la CSI i l'AME, i Catalunya ja comptava amb una organització sanitària suficient per atendre els pacients de rereguarda, però no estava preparada per rebre l'allau de ferits provinents dels hospitals evacuats i dels camps de batalla d'Aragó.

Per tant, el que veurem en aquest capítol serà la reorganització sanitària Internacional, sota la direcció del SSI, durant els mesos d'abril de 1938 i gener de 1939. En aquest sentit, establirem quants hospitals internacionals hi va haver a Catalunya, però abans de poder parlar dels hospitals, ens centrarem en la xarxa hospitalària que va funcionar des del front fins a la rereguarda fixant-nos, sobretot, en quin era el sistema sanitari utilitzat, per a la 35 i la 45 divisió internacional, per evacuar els pacients fins als hospitals de segona línia i els de rereguarda. Un cop establertes aquestes línies d'evacuació i el seu funcionament, serà el moment de veure quins hospitals van acollir internacionals, quins van ser momentanis o situacionals i quins es van mantenir fins al final de la guerra, les seves característiques i els pobles o ciutats on es van establir. Tanmateix, també concretarem el nombre de pacients que van acollir i els metges i el personal sanitari i del comissariat polític, aproximats, que hi van prestar servei.

Abans, però, de tractar d'on provenien els ferits i situar les línies d'evacuació existents durant la batalla de l'Ebre, haurem de relatar els fets principals i les zones de l'Ebre on van participar els internacionals. En aquest sentit, haurem de parlar de la composició militar de l'exèrcit de l'Ebre, el qual estava compost pel XV, V, XII, el XVIII cos de l'exèrcit, el 3 regiment de cavalleria i les agrupacions d'artilleria antiaèria i tancs, però a nosaltres ens interessarà el XV cos de l'exèrcit, dirigit pel tinent coronel Manuel Tagüeña, on a més de trobar la 3a i la 42a divisió, tindrem la 35a divisió internacional comandada pel major Pedro Mateo que estava composta per la XI, XIII i XV brigada internacional. Tanmateix, també ens interessarà el V cos de l'exèrcit que a part d'estar integrat per l'11a i la 46a divisió, tindrem la 45 divisió internacional dirigida pel tinent coronel Hans Kahle i composta per la XII, XIV i 129 Brigades Internacionals.

Així, doncs, cap al 24 de juliol de 1938, les Brigades Internacionals, que representaven una cinquena part de tot l'exèrcit republicà concentrat per la batalla, es disposaven a

travessar el riu Ebre.⁴⁷⁸ La majoria dels soldats s'arrossegaven per la ribera del riu com a Amposta, on la XIV brigada internacional va defensar l'extrem dret de la línia defensiva que s'estenia 105 quilòmetres riu amunt i on es va centrar l'atac principal republicà, des de Xerta fins a Faió, amb l'objectiu de recuperar el territori perdut mesos enrere, arribar fins a Gandesa per atrinxerar-se i evitar que el General Franco pogués atacar València, a part de controlar un punt tan estratègic com era Gandesa. Com ja havia succeït en batalles anteriors, les Brigades Internacionals van actuar com a unitats de xoc, però amb una diferència, en aquests moments la majoria dels membres ja eren de nacionalitat espanyola.

Hores més tard, el 25 de juliol de matinada, es va iniciar l'ofensiva militar amb el batalló Rakoski de la XIII internacional al capdavant i que junt amb la XI i la XV internacional van aconseguir travessar el riu per Ascó i capturar l'assentament. Amb els primers rajos de sol l'avanç es va complicar, però no els va impedir continuar avançant per les serres al voltant d'Ascó i arribant a la cruïlla de Venta de Camposines a la carretera que anava entre la Fatarella i Móra d'Ebre a Gandesa, podent dirigir-se direcció Corbera d'Ebre i arribant a Gandesa on van topar-se amb una major resistència, però van poder resistir i mantenir el territori recuperat. L'ofensiva principal va estar recolzada per avenços al nord i al sud, però no van tenir el mateix efecte que l'ofensiva principal i és que a la zona sud del front, a Amposta, el batalló comuna de París de la XIV internacional va poder muntar un pas provisional de pontons a Campredó, però un cop a l'altra banda del riu, van ser aniquilats, podent alguns retirar-se a les antigues posicions i d'altres sent o bé capturats o bé morts quedant els pontons destruïts.

Aquesta primera operació republicana, va agafar a Franco de sorpresa, ja que tenia la major part de les tropes dirigint-se a atacar València. En aquest sentit, les tropes rebels que van rebre el primer atac republicà o bé van poder mantenir les posicions, com va succeir a Amposta, o bé van fugir en retirada cap a Saragossa, donat que igual que passava a les files republicanes, molts d'aquests soldats que Franco havia deixat a l'Ebre, no eren més que joves camperols amb poca experiència militar. Tot i això, va poder enviar a tota l'aviació de la Legió Còndor i italiana per bombardejar les posicions republicanes, alhora que obrien les comportes de les preses, riu amunt, inundant les zones més baixes del riu i destrossant els ponts provisionals. Tanmateix, aquesta primera ofensiva va ser del tot

⁴⁷⁸ TREMLETT, G., *Las Brigadas Internacionales: Fascismo, Libertad y la Guerra Civil Española*, ed. Debate, Barcelona, 2021, p. 496 - 497.

victoriosa per la República, ja que en dos dies havia aconseguit ocupar el territori, en forma d'arc, de Xerta a Faió i un tros de territori des de Faió fins a gairebé arribar a Mequinensa, a zona aragonesa.⁴⁷⁹ Després dels primers combats, havien aconseguit situar-se a la Serra de Pàndols i de Cavalls, dues línies defensives magnífiques que quedaven recolzades pel mateix riu Ebre. Malgrat tot, Gandesa continuava en mans de l'exèrcit franquista, cercada per les tropes republicanes, però havien pogut frenar l'atac sobre València.

El mateix dia 1 d'agost, la XV brigada internacional va llençar un fort atac contra la cota 481 a Gandesa, però després d'hores de cruenta batalla el front es va estancar i es van iniciar els treballs d'atrinxerament.⁴⁸⁰ Després d'aquestes primeres setmanes es van plantejar alguns descansos i períodes d'inactivitat, lluny del front, per a tots aquells que havien lluitat en l'ofensiva, però no va durar gaire, ja que cap al dia 15 d'aquell mateix mes, ja eren de nou enfront de la Serra de Pàndols, posició ja coneguda, donat que al principi de la contraofensiva havien patit moltes baixes a la cota 626.⁴⁸¹ Va ser un mes molt convuls per a les brigades i és que la Serra de Pàndols era un veritable infern, la cota 666 era un terreny irregular, amb molts amagatalls i sortints, un terreny bombardejat diàriament, amb uns avanços lents i complicats, on cada captura era seguida per la pèrdua i la recuperació, era com un peix que no deixava de mossegar-se la cua. Malgrat tot, s'ha de dir que aquesta resistència feroç a la Terra Alta es devia, en gran part, al tipus de terreny on s'havien situat els republicans, ja que mentre a la Serra de Pàndols i la Serra de Cavalls es mantenia una defensa numantina, riu més amunt la XIII brigada internacional tenia greus problemes per mantenir una línia defensiva fixa, fins que el 19 d'agost, els franquistes, van començar a reconquerir terreny a poc a poc. I més al sud, a la zona de Gandesa succeïa exactament el mateix, els franquistes havien sortit de la població aconseguint, el 3 de setembre, un avanç que pretenia arribar cap a Corbera d'Ebre i fins a la cruïlla de la Venta de Camposines sent la XII Brigada Internacional l'encarregada de travessar l'Ebre i frenar aquest intent de trencar el front republicà. Aquests primers intents

⁴⁷⁹ TREMLETT, G., *Las Brigadas Internacionales: Fascismo, Libertad y la Guerra Civil Española*, ed. Debate, Barcelona, 2021, p. 502.

⁴⁸⁰ TREMLETT, G., *Las Brigadas Internacionales: Fascismo, Libertad y la Guerra Civil Española*, ed. Debate, Barcelona, 2021, p. 508.

⁴⁸¹ TREMLETT, G., *Las Brigadas Internacionales: Fascismo, Libertad y la Guerra Civil Española*, ed. Debate, Barcelona, 2021, p. 513.

de l'exèrcit franquista, de trencar el front republicà, no van donar els resultats esperats, però sí que va obligar als internacionals a reforçar les posicions i a entrar en un tipus de batalla de pèrdua i recuperació constant de territori, amb petits avanços franquistes que anaven acompanyats de bombardejos constants, com el del 13 de setembre, que no era més que un intent de trencar el front republicà.⁴⁸²

Entre tots aquests atacs i contraatacs, les unitats internacionals no paraven de veure's minvades i patien moviments i reforços constants. En aquest sentit, una de les unitats que es va reincorporar a la lluita va ser el batalló Comuna de París, de la XIV brigada, que havia estat reconstruït després de la seva aniquilació, els primers dies del contraatac republicà. Per desgràcia, els nous reclutes ja no eren joves, sinó que les quintes i lleves cada cop afectaven a més ciutadans, començant a arribar reclutes de trenta anys cap amunt. Tanmateix, la XV brigada que s'havia encarregat de la defensa de la Serra de Pàndols i, en concret, de la cota 666 i que havia estat retirada per descansar, va haver de tornar a defensar les serres de la Terra Alta el 6 de setembre, però aquest cop a la cota 356, a la Serra de Cavalls, on van resistir fins al dia 11 quan van retirar-se a descansar, ocupant les seves posicions la XIII brigada internacional.⁴⁸³

La guerra no anava per bon camí per a la República, el seu contraatac havia perdut forces i cada cop disposava de menys reserves, ja que mentre que l'exèrcit franquista podia comptar amb la major part del territori espanyol i dels seus aliats per recuperar-se de les baixes i el material perdut o utilitzat, la República només podia disposar de Catalunya per defensar l'Ebre. A més, no paraven de produir-se desercions entre els internacionals i el rumor d'una retirada definitiva, de les Brigades Internacionals, no parava de córrer entre els soldats. Mentrestant, les bombes no deixaven de caure sobre Barcelona i els rumors de retirada eren cada cop més una realitat, tot i això, els internacionals no tenien cap altre remei que continuar lluitant i resistint a les investides de l'exèrcit rebel. Aviat, el 18 de setembre, la XI i la XIII brigada internacional van haver de retornar a la primera línia del front, a les proximitats de les serres de la Terra Alta, mentre que la XV internacional esperava ordres a la rereguarda. Mentrestant, els atacs sobre les posicions republicanes

⁴⁸² TREMLETT, G., *Las Brigadas Internacionales: Fascismo, Libertad y la Guerra Civil Española*, ed. Debate, Barcelona, 2021, p. 516-517.

⁴⁸³ TREMLETT, G., *Las Brigadas Internacionales: Fascismo, Libertad y la Guerra Civil Española*, ed. Debate, Barcelona, 2021, p. 518.

seguien sense cap pietat, com el de la Fatarella el 19 de setembre que va acabar amb la presa d'un dels turons per tropes marroquines, però la resistència internacional era ferotge i resistia als constants atacs feixistes i així ho van demostrar els soldats del XIII internacional que continuaven lluitant a la carretera de Gandesa, des de la seva caiguda, el dia 4 d'aquell mateix mes de setembre.

Les brigades, no podien estar lluitant més ferotgement tot i les contínues desercions i la falta de material i reforços. Malgrat tot, el rumor de retirada va acabar fent-se realitat el 21 de setembre de l'any 1938, quan el president de la República, Juan Negrín, va pronunciar el seu discurs davant de la Societat de Nacions, assegurant la retirada de tots els internacionals i iniciant el repatriament de tots ells. Tot i que l'objectiu de Negrín era obligar Franco a retirar a les tropes italianes i alemanyes del camp de batalla, no quedaven possibilitats de victòria republicana, ja que la retirada d'aproximadament 7.000 internacionals que quedaven a tota Espanya, no afectava pas a la potència militar de l'exèrcit republicà. La notícia del discurs no va arribar als internacionals fins a l'endemà, quan la XV brigada internacional era de camí a reforçar les posicions republicanes al front i la XI i XIII internacional resistien els atacs constant de l'artilleria, aviació i tancs franquistes i quan va arribar l'ordre de retirada es van negar, sense saber, que era la seva última oportunitat de tornar a casa. Tot i això, la retirada dels internacionals es va acabar produint mentre el front avançava, a poc a poc, cap a l'interior de Catalunya, produint-se l'ofensiva final rebel el 30 d'octubre i que duraria fins al 16 de novembre, quan les tropes republicanes tornarien a les seves posicions defensives del 25 de juliol de 1938, posant fi a la batalla de l'Ebre.⁴⁸⁴

⁴⁸⁴ TREMLETT, G., *Las Brigadas Internacionales: Fascismo, Libertad y la Guerra Civil Española*, ed. Debate, Barcelona, 2021, p. 527-528.

8.1. La xarxa hospitalària: del front a la rereguarda

Com ja hem dit anteriorment, per entendre la xarxa sanitària de les Brigades Internacionals a Catalunya, s'ha de parlar dels aspectes sanitaris de la batalla de l'Ebre. En aquest sentit, haurem de confrontar dos successos o teories que conviuen, des de fa anys, sobre la sanitat de les Brigades Internacionals i la batalla de l'Ebre, donat que partim de la idea que l'exèrcit republicà va establir les línies d'evacuació per als ferits i malalts de la contesa, però alhora, i com ens diu Carles Hervàs, les Brigades Internacionals també ho van fer i “disposaven dels seus propis centres hospitalaris”⁴⁸⁵ com l'hospital de Vilaseca de Solcina o la cova de Santa Llúcia, a primera línia del front, entre moltes altres posicions.

Per tant, si seguim la teoria actual del fet que coexistien dues línies d'evacuació diferenciades, una per a internacionals i l'altra republicans, no encaixaria amb els documents presentats, amb anterioritat, sobre la incorporació i subjugació del Servei Sanitari Internacional als serveis sanitaris de l'exèrcit de terra i la incorporació del metge en cap Sant Martí, ni amb la utilització d'hospitals republicans per al tractament dels ferits internacionals. Per aquesta raó, podem començar a plantejar el fet que sí els hospitals, dits internacionals, estaven sota el control dels republicans, no podien tenir línies d'evacuació independents, ni tampoc hospitals de primera línia exclusius per a internacionals on, a més, hi havia una gran quantitat d'espanyols que formaven part d'aquestes Brigades Internacionals. Per tant, podem afirmar que únicament van existir unes línies d'evacuació concretes, creades i controlades per l'exèrcit republicà i seguides per les tropes i unitats republicanes inserides dintre de l'exèrcit popular de la República.

Tot i això, ens podria venir al cap la qüestió de per què es va produir l'existència de posicions sanitàries internacionals amb una clara presència de personal sanitari internacional o del SSI i amb una clara majoria de pacients de les Brigades Internacionals. Però, per poder respondre correctament a aquesta pregunta, haurem d'explicar com va ser la sanitat republicana durant la batalla de l'Ebre i en quines posicions es van establir les unitats de la 35 i la 45 divisió internacional.

⁴⁸⁵ HERVÁS, C., *La xarxa hospitalària a Catalunya durant la Guerra Civil (1936-1939)*, ed. PAHCS, Manresa, 2014, p.153.

En aquest sentit, dies abans de l'inici de la batalla, el general Vicente Rojo ja havia dictat el pla de funcionament dels serveis sanitaris, que preveia la instal·lació d'hospitals "d'evacuació a la Savinosa, Igualada i Esplugues de Francolí; de campanya a Cambrils, Montbrió, Valls, Arbeca i Vallfogona de Riucorb; equips quirúrgics a Marçà, Ulldemolins, l'Ampolla, dos equips mòbils instal·lats en camions a la carreta de Rasquera el Perelló, i també a Bellpuig, Soleràs i l'Albagés; evacuacions sobre Tarragona, Montbrió, Cambrils, Valls, l'Espluga de Francolí, Vilafranca del Penedès, Vilanova i la Geltrú, Vallfogona de Riucorb i Igualada; un dispensari antipalúdic a l'Ametlla de Mar; el dipòsit de farmàcia al Morell; un tren-hospital a Cambrils i un tren-quiròfan al túnel de l'Argentera; (Tanmateix) tot aquest dispositiu no va actuar com una estructura tancada; va ser un punt de partida que es va anar modificant d'acord amb les oscil·lacions de la batalla, (a més) de deixar instal·lades les vies de comunicació pels dos cossos principals de l'exèrcit que eren el V i el XV."⁴⁸⁶

En aquest sentit, una de les fonts més importants que tenim d'aquest període és el cirurgià neozelandès Douglas Jolly⁴⁸⁷, qui està present en diverses fases durant la batalla de l'Ebre i la Guerra Civil, en general, i que ens explica, detalladament, com es van anar instal·lant els hospitals i enclavaments sanitaris republicans al llarg de la batalla, però també el funcionament i el triatge dels ferits i malalts tant republicans com internacional, sent una de les fonts de primer ordre per comprendre com funcionaven les evacuacions. Així, doncs, una de les primeres coses que hem de tenir en compte, abans de parlar del sistema d'evacuació presentar pel doctor Douglas Jolly i transcrit per Carles Hervás⁴⁸⁸, és que el sistema que es va instal·lar pel triatge dels ferits no era pas nou,⁴⁸⁹ sinó que era un sistema que procedia de l'experiència de la Primera Guerra Mundial sent, doncs, una continuació del sistema ja establert al principi de la guerra i utilitzat, tant per republicans com pels internacionals, en els diferents camps de batalla de la Guerra Civil Espanyola. En aquest

⁴⁸⁶ HERVÁS, C., *La xarxa hospitalària a Catalunya durant la Guerra Civil (1936-1939)*, ed. PAHCS, Manresa, 2014, p.151.

⁴⁸⁷ JOLLY, D., *Field surgery in total war*, ed. Hamish Hamilton, London, 1941.

⁴⁸⁸ HERVÁS, C., *La xarxa hospitalària a Catalunya durant la Guerra Civil (1936-1939)*, ed. PAHCS, Manresa, 2014, p.154-157.

⁴⁸⁹ CAHISA i MUR, M., HERVÁS i PUYAL, C., Un testimoni de la Guerra Civil Espanyola: Douglas Jolly i el seu text de cirurgia de guerra. A: *Gimbernat: Revista d'Història de la Medicina i de les Ciències de la Salut*, 2004, Vol. 41, p.183-188.

sentit, la batalla de l'Ebre no va incorporar nous sistemes, sinó que més aviat va ser el punt més àlgid de la tècnica i la investigació mèdica que s'havia anat desenvolupant al llarg dels dos primers anys de guerra i que ara es van posar en pràctica, de manera conjunta, per a les unitats que conformaven l'exèrcit de l'Ebre.

Així, doncs, aquest sistema funcionava d'una manera ben organitzada seguint el que s'anomena sistema de tres punts avançats i que es basava en tres punts a seguir per “reduir al màxim l'interval de temps transcorregut entre la producció de la ferida i la possibilitat de rebre l'oportú tractament. [En aquest sentit], es van distribuir els llocs d'atenció de tal manera que, en funció de la seva distància respecte al front i a la rereguarda, els soldats poguessin ser tractats en el moment adequat d'acord amb la gravetat de les seves ferides.”⁴⁹⁰ En primer lloc, es feia una classificació dels ferits segons la seva gravetat als posts sanitaris de cada brigada o divisió, és a dir, als enclavaments sanitaris més pròxims al front per, a continuació, i un cop classificats segons la urgència de les seves ferides, ser enviats a l'hospital de tipologia número 1 o número 2. Els que eren destinats al número 1, havien de ser atesos en menys de 5 hores, mentre que els que arribaven al número 2 se'ls atenia en menys de 10 hores i un cop estabilitzats eren destinats als hospitals d'evacuació a la rereguarda per acabar arribant a hospitals militars per a les Brigades Internacionals com els de Mataró, Vic, Moià o Santa Coloma de Farners. Tanmateix, tot aquest sistema, se centrava en “l'objectiu de reduir al màxim l'interval de temps transcorregut entre la producció de la ferida i la possibilitat de rebre l'oportú tractament”⁴⁹¹, però com bé ens assenyala Jolly, aquest sistema no hauria pogut funcionar sense un element clau que són els equips quirúrgics mòbils que s'encarregaven d'atendre els ferits més greus amb la proximitat més gran possible del front.

En aquest sentit, anteriorment ja havien parlat dels equips quirúrgics mòbils, auto-chirs o els hospitals mòbils, que eren aquelles unitats mèdiques que s'anaven desplaçant pel front allà on se les necessités, podent-se desplegar en relativament poc temps. Ara, però, ja no es troben a centenars de quilòmetres de Catalunya, als fronts del Jarama, Brunete,

⁴⁹⁰ CAHISA i MUR, M., HERVÁS i PUYAL, C., Un testimoni de la Guerra Civil Espanyola: Douglas Jolly i el seu text de cirurgia de guerra. A: *Gimbernat: Revista d'Història de la Medicina i de les Ciències de la Salut*, 2004, Vol. 41, p.185.

⁴⁹¹ HERVÁS, C., *La xarxa hospitalària a Catalunya durant la Guerra Civil (1936-1939)*, ed. PAHCS, Manresa, 2014, p.154.

Belchite, etc., sinó que es troben a Catalunya, a causa de la batalla de l'Ebre. Per aquesta raó, tot i caure en repeticions, tractarem ràpidament que eren els equips quirúrgics mòbils, ja que “segons Jolly, [aquesta unitat quirúrgica mòbil] estava composta per unes catorze persones amb mitjà de transport propi i tot el material per a poder instal·lar ràpidament i amb efectivitat un quiròfan en els llocs més diversos. El personal comprenia el cirurgià cap de l'equip, un ajudant del cirurgià, dos anestesisistes (per poder operar en dues taules a la vegada), infermeres i ajudants diversos (entre ells un barber). Tot aquest equip humà i material disposava de dos vehicles de transport: una ambulància per al personal i el denominat auto-chir, un camió on anava tota la instal·lació d'un quiròfan mòbil [permetent] als equips quirúrgics acostar-se el màxim possible als fronts de combat, de la mateixa manera que els facilitava el canvi ràpid d'assentament segons les necessitats derivades de les vicissituds dels enfrontaments.”⁴⁹² Tot i això, aquests equips mòbils quirúrgics no eren una parada obligatòria per a tots els ferits, sinó que només eren per aquells soldats que ho necessitessin o que les seves ferides s'haguessin d'atendre amb la màxima urgència.

Per aquesta raó, els que no havien de ser atesos per aquestes unitats mòbils quirúrgiques saltaven del post sanitari de la brigada o la divisió fins als hospitals anomenats número 1 o 2. En aquest sentit, i mantenint-nos en els primers estadis de les evacuacions dels ferits, Douglas Jolly (a partir de les investigacions de Carles Hervàs), ens parla de com era l'organització i quin era el tipus d'atenció que havien de rebre els ferits en aquests dos tipus d'hospitals. Així, doncs, els hospitals anomenats número 1, van ser instal·lats en posicions més o menys estables i protegits de bombardejos o atacs enemics, ja que van ser destinats a atendre a ferits greus (especialment d'abdomen), i mantenir-los ingressats un mínim de vuit dies (per evitar els perills dels trasllats en el postoperatori immediat). D'altra banda, com ens continua explicant Carles Hervàs, als hospitals anomenats del número 2 es van practicar operacions quirúrgiques més especialitzades com, per exemple, la de crani, la maxil·lofacial i tota mena de fractures greus.⁴⁹³ A partir d'aquest moment

⁴⁹² CAHISA i MUR, M., HERVÁS i PUYAL, C., Un testimoni de la Guerra Civil Espanyola: Douglas Jolly i el seu text de cirurgia de guerra. A: *Gimbernat: Revista d'Història de la Medicina i de les Ciències de la Salut*, 2004, Vol. 41, p.185.

⁴⁹³ CAHISA i MUR, M., HERVÁS i PUYAL, C., Un testimoni de la Guerra Civil Espanyola: Douglas Jolly i el seu text de cirurgia de guerra. A: *Gimbernat: Revista d'Història de la Medicina i de les Ciències de la Salut*, 2004, Vol. 41, p.185-186.

b un cop eren estabilitzades les seves ferides, els ferits internacionals empenien el camí cap als hospitals d'evacuació, situats en posicions més llunyanes del front, per ser traslladats fins als hospitals de la rereguarda.

En aquest sentit, la diferenciació entre les diferents funcionalitats dels centres i posts mèdics (depenent la gravetat dels ferits) i els diferents estrats pels quals havien de passar els ferits i que ens explica Douglas Jolly, també queden plasmats en els documents⁴⁹⁴ de RGASPI, on podem veure com aquesta evacuació sanitària des de la primera línia del front fins als hospitals de campanya, de primera i segona línia, es feien a través d'un sistema de piràmide.⁴⁹⁵ Aquesta piràmide, tenia com a base la primera línia del front, on es localitzaven els soldats, és a dir, les trinxeres i posicions de defensa o atac. Darrere d'aquesta i no més lluny dels 500 metres, trobaríem les primeres posicions sanitàries on serien evacuats els ferits per comprovar la seva gravetat i aplicar els primers tractaments pal·liatius. A continuació, aquestes posicions evacuaven a post més llunyans, a uns dos mil metres de la línia del front, passant a localitzar-se a l'anomenada segona línia de front, per, finalment, evacuar a centres entre 8 i 10 kilòmetres de lluny que acabaven evacuant a un sol hospital de campanya de la divisió o la brigada i que decidia si el ferit era hospitalitzat en aquest centre o, d'altra banda, les seves ferides necessitaven tractaments de rereguarda i, per tant, d'una llarga convalescència. En definitiva, el que veiem és una piràmide amb la base a la línia del front, on actuarien els sanitaris i portalliteres de cada batalló, els posts sanitaris i unitats quirúrgiques mòbils intermèdies i la punta de la piràmide culminada per un hospital de campanya.

Tanmateix, aquests centres hospitalaris de campanya, de cada brigada i divisió, tenien una rutina establerta per al control dels ferits internacionals i que coneixem gràcies a un document, de la XV brigada internacional, on se'ns detalla la rutina d'un centre de primera línia.⁴⁹⁶ La rutina, doncs, començava a primera hora del matí, quan entre les 7 i les 9 del matí es despertaven i feien el llit, banyaven a cada pacient al llit dues vegades per setmana, prenen la temperatura i netejaven de sala. Cap a les 8:30 començaven les rondes del doctor per a visitar a cada pacient i a les 9 s'aplicaven els apòsits per a casos de llit i els ambulatoris. Cap a les 10 del matí tocava la nutrició matutina o l'esmorzar i a les 12:15

⁴⁹⁴ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 335, IMAGE 16-19.

⁴⁹⁵ Veure annex 6.

⁴⁹⁶ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 442, IMAGE 80.

el dinar, ja que cap a les 13:00 es netejava i s'ordenava la sala per, a continuació, entre les 14 i les 15 iniciar l'hora tranquil·la per a tots els pacients. Ja cap a la tarda, entre les 15 i les 17 es posaven en marxa les hores de visita dels pacients. Tanmateix, entre les 15-17 de la tarda es donava la nutrició de la tarda, una espècie de berenar, es tornaven a prendre les temperatures i s'aplicaven els massatges a l'esquena. Finalment, a les 18:15 es donava el sopar, per a les 19 fer el report de la jornada a les 20 tornava a fer la ronda el doctor i es prenen les temperatures els pacients i a les 21:30 es feien les últimes cures, es donava la nutrició o algun tipus de menjar abans d'anar a dormir i s'apagaven les llums.⁴⁹⁷ Així, doncs, veiem com els hospitals de primera i segona línia, controlats per les divisions i brigades, mantenien una estricta rutina de control dels ferits tot i la constant arribada de nous soldats dels fronts i la turbulenta situació, a la rereguarda, amb atacs aeris i d'artilleria diaris.

Tot i això, una vegada presentades les principals característiques de les evacuacions dels ferits de primera línia no podem deixar de banda, encara, l'obra de Carles Hervàs, doncs, ens aporta una informació valuosíssima sobre l'establiment dels serveis sanitaris i les línies d'evacuació els primers dies abans de la batalla de l'Ebre. En aquest sentit, en capítols anteriors, quan parlàvem de l'ofensiva franquista sobre el front d'Aragó i del posterior trencament del territori republicà en dos, vam mostrar tres de les cinc fases militars que es van portar a terme durant l'ofensiva de l'Aragó i l'Ebre i, per tant, les implicacions dels hospitals de primera línia i les unitats quirúrgiques mòbils, segons Douglas Jolly. Ara, tornarem a recuperar aquestes fases i les ampliarem amb la quarta i cinquena que són les que corresponen als preparatius per a la batalla de l'Ebre i a posterior ofensiva republicana.

Així, doncs, “durant la quarta fase l'exèrcit republicà es preparava per a la propera batalla de l'Ebre. És un període de relativa calma. El XV Cos d'Exèrcit cobreix un front que va des d'Almatret al nord fins a Mora la Nova al sud. Es van instal·lar dos hospitals del tipus 1: un al nord, a prop de Maials i un altre al sud, a Marçà. Un hospital del núm. 2 a Ulldemolins que s'utilitzava com a via d'evacuació. Cita també Jolly altres hospitals de rereguarda: un d'evacuació de 1.000 llits a prop de Tarragona i un altre de 600 llits a Valls.

⁴⁹⁷ Veure annex 7.

La cinquena fase, correspon de ple a l'ofensiva de l'Ebre iniciada per l'exèrcit de la República. Segons Jolly, des de mitjan juliol del 38 es van anar concentrant diferents contingents sanitaris a la seva zona, de tal manera que el XV C.E. arribi a disposar de fins a 23 unitats mòbils preparades immediatament abans de l'atac. El dia abans de l'ofensiva, és a dir, el 24 de juliol de 1938, la disposició dels equips era la següent: un hospital tipus 1 amb tres equips quirúrgics fou instal·lat en una granja a prop d'Almatret; sis equips es van instal·lar dins la cova propera a la Bisbal de Falset; cinc equips es van situar dins un tren hospital a l'interior d'un túnel prop de Falset; i es van reforçar els hospitals d'Ulldemolins i de Marçà. Tot aquest dispositiu sembla que va funcionar amb eficàcia les primeres hores després de travessar el riu les tropes de la República. Però quan els ponts van ser destruïts, les comunicacions van ser molt difícils. El segon dia es van poder traslladar dos equips fins a Móra d'Ebre i es va instal·lar un petit hospital, dins unes galeries excavades a la muntanya, per les tropes franquistes. Tres equips procedents de l'hospital de la Bisbal de Falset van ser traslladats a la vora del riu enfront de Flix. Aquests equips van poder travessar el riu el quart dia i es van dirigir cap a les proximitats de la Venta de Camposines, muntant un petit hospital que evacuava els seus ferits cap a Ascó o Móra d'Ebre, mitjançant un servei d'embarcacions a motor. Tot i que aquest hospital estava situat dintre de l'àrea batuda per l'artilleria enemiga, varen poder treballar amb relativa seguretat sis equips al llarg dels següents tres mesos, veient-se obligats a refugiar-se dintre d'un túnel del ferrocarril a prop de Flix sols quan el moviment de les tropes enemigues obstaculitzava les comunicacions amb la rereguarda. Els principals hospitals d'evacuació d'aquest sector foren l'hospital instal·lat dins el túnel prop de Falset i l'institut Pere Mata de Reus⁴⁹⁸ Per tant, podem veure que l'exèrcit republicà va establir tota una xarxa sanitària destinada al tractament dels ferits i a la seva evacuació cap a centres hospitalaris de rereguarda.

En aquest sentit, i seguint les investigacions de Carles Hervás⁴⁹⁹, sabem que el V cos de l'exèrcit transportava els seus ferits per la carretera de Rasquera-el Perelló fins a l'Ampolla, on es localitzava un tren que transportava els ferits fins als centres mèdics de Cambrils o Montbrió, tots dos situats lluny de la primera línia, però pròxims als fronts de

⁴⁹⁸ HERVÁS, C., *La xarxa hospitalària a Catalunya durant la Guerra Civil (1936-1939)*, ed. PAHCS, Manresa, 2014, p.156-157.

⁴⁹⁹ HERVÁS, C., *La xarxa hospitalària a Catalunya durant la Guerra Civil (1936-1939)*, ed. PAHCS, Manresa, 2014, p.151-153.

batalla. En el cas del XV cos de l'exèrcit, els ferits anaven a Móra d'Ebre i des d'aquí els dirigien al túnel de l'Argentera i al túnel prop de l'estació dels Guiamets i de l'estació de la Torre de Fontaubella-Pradell fins a l'Hospital militar base de l'exèrcit de l'Ebre (antic Institut Pere Mata) o al sanatori preventiu antituberculos de la Savinosa conegut com a hospital base número 2 de l'exèrcit de l'Ebre. Aquestes, doncs, de manera molt esquemàtica per la manca d'investigacions actuals, són les línies d'evacuació que seguien el XV i el V cos de l'exèrcit republicà, cossos als quals eren afectes la 35 i la 45 divisió internacional i que en cap moment se'ns afirma que comptessin amb línies d'evacuació independents, sinó que amb tota seguretat estaven seguint les mateixes línies d'evacuació que els seus companys espanyols, afectes a la resta de divisions republicanes, que combatien a l'Ebre. Tot això, tenint en compte els moviments dels internacionals de les 35 i 45 divisions internacionals, durant les diverses fases de la Batalla de l'Ebre, des de que van travessar el riu, el 25 de juliol, simultàniament entre Riba-roja i Amposta i els posteriors combats entorn de Gandesa i la Serra de Pàndols i de Cavalls que hem anat veient a la introducció. Tots aquests combats influiran en les línies d'evacuació⁵⁰⁰ i els moviments de ferits dels internacionals.⁵⁰¹

Així, doncs, és l'hora de parlar de "l'hospital instal·lat l'estiu de 1938 dins d'una cova prop de la Bisbal de Falset, poc abans de l'ofensiva de l'Ebre. Va funcionar com a hospital del tipus número 1 i acollia 100 llits. Disposava d'una font natural d'aigua dins de la mateixa cova, i va servir de refugi no només per als soldats ferits del front sinó també per als pagesos ferits i malalts dels pobles veïns que fugien dels bombardeigs."⁵⁰² La cova hospital de Santa Llúcia era una posició sanitària republicana, un hospital de campanya preparat per rebre els ferits que venien del front el problema és que en la tradició popular ha quedat anomenat com un hospital de les Brigades Internacionals, ja que en aquesta cova van treballar unitats sanitàries del Comitè d'Ajuda Mèdica per a Espanya, a més d'acollir a soldats de diferents Brigades Internacionals. En aquest sentit, hem d'entendre

⁵⁰⁰ TREMLETT, G., *Las Brigadas Internacionales: Fascismo, Libertad y la Guerra Civil Española*, ed. Debate, Barcelona, 2021, p. 527-528.

⁵⁰¹ HURTADO, V., *Atlas de la Guerra Civil española, Las brigadas Internacionales*. Barcelona, ed. DAU, 2013.

⁵⁰² CAHISA i MUR, M., HERVÁS i PUYAL, C., Un testimoni de la Guerra Civil Espanyola: Douglas Jolly i el seu text de cirurgia de guerra. A: *Gimbernat: Revista d'Història de la Medicina i de les Ciències de la Salut*, 2004, Vol. 41, p.185-186.

que al llarg de tot el transcurs de la batalla de l'Ebre es van establir hospitals de primera línia i diferents posicions sanitàries pròximes al camp de batalla, però no eren posicions lliures que es poguessin muntar i desmuntar a antull i desig dels caps sanitaris d'aquella unitat, ja que per molt que Angela Jackson⁵⁰³ ens expliqui les vivències d'alguns dels testimonis sanitaris que van treballar en aquesta cova i que els inclogui dintre del Comitè d'Ajuda Mèdica per a Espanya de Londres, no era una unitat lliure que havia decidit instal·lar-se en aquesta posició per ajudar durant la batalla de l'Ebre, sinó que havia estat una decisió de la sanitat militar republicana i aquesta unitat havia estat destinada a la cova.

En aquesta mateixa línia, hauríem de citar els hospitals de primera línia que van acollir internacionals i dels quals hem pogut localitzar algun nombre concret de pacients. Un d'aquests centres sanitaris, considerats de segona línia d'evacuació, seria l'hospital Base de Valls⁵⁰⁴ amb 6 treballadors sanitaris internacionals, 1 comissari polític i 11 internacionals ingressats des de maig de 1938. Per tant, podem considerar que l'hospital base de Valls no va ser un centre on els internacionals van ser evacuats, únicament, durant la batalla de l'Ebre, sinó que ja era utilitzat durant la retirada d'Aragó i amb moltes possibilitats des de l'inici de la guerra com a pas entre el front d'Aragó i els hospitals de Lleida, Tarragona i Barcelona. En segon lloc, tindríem l'hospital Evacuació Reus⁵⁰⁵ del qual hem pogut localitzar 17 pacients, alguns d'ells ingressats durant el mes de setembre i 2 sanitaris i que no deixa de ser una de les peces claus per a l'evacuació dels ferits internacionals, des del front fins a la rereguarda, a partir de setembre de 1938, com ens fa saber Carles Hervás.⁵⁰⁶

Un altre dels centres de primera que van rebre internacionals va ser l'hospital de Cambrils⁵⁰⁷ amb 24 pacients i 5 sanitaris localitzats a partir de l'inici de la batalla de l'Ebre com a centre “estretament relacionat amb l'hospital de Reus [que] es converteix en la Clínica Militar número 1 [i] durant la batalla de l'Ebre, el centre és utilitzat com

⁵⁰³ JACKSON A., *Més enllà del camp de batalla: Testimoni, memòria i record d'una cova hospital en la Guerra Civil española*, ed. Cossetània Edicions, Valls, 2004.

⁵⁰⁴ Veure taula 5.

⁵⁰⁵ Veure taula 6.

⁵⁰⁶ HERVÁS, C., *La xarxa hospitalària a Catalunya durant la Guerra Civil (1936-1939)*, ed. PAHCS, Manresa, 2014, p.144.

⁵⁰⁷ Veure taula 8.

Hospital de Campanya del V CE i viu l'etapa de màxima activitat.”⁵⁰⁸ Seguint aquesta mateixa línia, ens apareix Tarragona com a centre de confluència de ferits internacionals durant la batalla de l'Ebre i és que en aquesta zona, hem pogut veure dos centres diferents segons RGASPI i SIDBRINT. El primer centre és l'hospital de Tarragona⁵⁰⁹ amb 35 pacients ingressats i 3 sanitaris que podríem situar-lo a la Savinosa, ja que va ser el centre que més va acollir internacionals i que entraria en confluència amb l'hospital de Tarragona número 6, on hem localitzat un ferit al gener de 1938, abans de la batalla de l'Ebre.⁵¹⁰ El segon, és l'hospital de Morell⁵¹¹ a Tarragona amb un internacional. Tarragona, en aquest sentit, s'erigeix punt de confluència de ferits tant d'unitats republicanes com de les divisions internacionals.

Finalment, de centres o posicions sanitàries de primera línia on les brigades van ser presents, sigui a través dels pacients o de sanitaris va ser a l'hospital situat a la vila de Cantallops⁵¹² on sabem que es va destinar un comissari polític el dia 3 de febrer de 1939, l'hospital de la 45 divisió a Mont-roig⁵¹³ on hem pogut localitzar un brigadista ingressat i l'hospital situat al Túnel Ferroviari de Flix⁵¹⁴ on, segons SIDBRINT, va treballar una sanitària, però que ens la situa al mes de setembre de 1936, cosa que ens fa dubtar, ja que Carles Hervás ens afirma que aquest tren es va situar durant la batalla de l'Ebre.

Tanmateix, un cop tractats aquests hospitals, hem de destacar que tots els centres sanitaris que puguem localitzar a primera línia del front no seran internacionals, per molt que en ells hi hagi brigadistes ingressats o personal sanitari forà treballant-hi, ja que tots els centres sanitaris estaven sota el comandament republicà i van ser ells els qui van traçar el pla i les línies d'evacuació. No obstant això, ens pot passar pel cap la idea que hi ha moltes posicions sanitàries conegudes on la presència de soldats ferits internacionals o la presència de treballadors sanitaris va ser elevada i això només es pot explicar per una raó i és que quan es van traçar els plans de batalla i on atacaria cada divisió, també es van

⁵⁰⁸ HERVÁS, C., *La xarxa hospitalària a Catalunya durant la Guerra Civil (1936-1939)*, ed. PAHCS, Manresa, 2014, p.145.

⁵⁰⁹ Veure taula 22.

⁵¹⁰ Veure taula 23.

⁵¹¹ Veure taula 27.

⁵¹² Veure taula 26.

⁵¹³ Veure taula 15.

⁵¹⁴ Veure taula 31.

traçar on s'instal·larien els hospitals de campanya. Per tant, els hospitals que podem trobar amb major presència internacional, no volen dir que siguin internacionals, ni que hagin pres ells la decisió d'establir allà un centre mèdic, sinó que s'estableix en posicions pròximes a les seves brigades perquè són necessaris per evacuar als ferits, és a dir, que si en una posició X s'hagués instal·lat una unitat republicana, l'hospital hauria existit igualment, ja que era necessari.

A més, també s'ha de tenir en compte l'existència dels hospitals base de l'exèrcit, com el de l'Ebre, els hospitals divisionaris i les posicions sanitàries de cada brigada, ja que en els hospitals base poden arribar tots els ferits, siguin de la unitat que siguin, als divisionaris, només arribaran els ferits d'aquella divisió i als de la brigada, només trobarem soldats ferits d'aquella brigada en concret o si el front és molt caòtic i és necessari, es podrien tractar ferits d'altres unitats. Per això, trobarem molts internacionals en certes posicions sanitàries del front, ja que parlem de posicions o hospitals de la brigada o de la divisió, en aquest cas de la 35 i 45 internacional, que evacuaran a tots els ferits, però això no vol dir, torno a dir, que siguin internacionals, sinó que són per a la divisió en concret. En aquest mateix sentit, el personal sanitari segueix una línia molt similar i és que tot i que com hem recalcat no hi havia independència i les decisions les prenia la sanitat militar de l'exèrcit de terra a través del SSI, el personal sanitari internacional s'intentava agrupar i dirigir a les posicions on estaven lluitant les 35 i 45 divisions internacionals, per la premissa de poder atendre el pacient en una llengua i cultura pròxima a la seva, cosa que motivarà l'existència de personal sanitari internacional a les diferents línies sanitàries del front. Al cap i a la fi, la creació de les unitats sanitàries pels diferents comitès nacionals, no va desaparèixer i continuaven formant part d'ells, però això no impedeix que perdessin una gran independència i presa de decisions des de setembre de l'any 1937, no significant el mateix, ni podent gaudir de les mateixes llibertats que a l'inici de la guerra.

8.2. La xarxa hospitalària: rereguarda, convalescència i evacuació

Fins a aquest punt, hem presentat el sistema d'evacuació que es va emprar per a la batalla de l'Ebre i les línies d'evacuació del XV i V cos de l'exèrcit, a partir, de les investigacions de Carles Hervás i les memòries de Douglas Jolly. Tanmateix, hem de començar a plantejar i ratificar la hipòtesi que les Brigades Internacionals feien serveis les mateixes línies d'evacuació que els republicans, donat que estaven inserides dintre de l'exèrcit popular de la República i havien de seguir les seves ordres. A més, aquesta utilització de les mateixes línies d'evacuació no deixa de reforçar les idees plantejades fins ara, del fet que els serveis sanitaris de les Brigades Internacionals havien quedat subjugats als de l'exèrcit de terra, motiu pel qual apareixen internacionals ingressats a hospitals militars republicans de primera i segona línia, però també a centres sanitaris de rereguarda, trencant amb l'antiga teoria i creença de les evacuacions directes a centres independents internacionals. Així doncs, a partir d'aquest moment haurem de centrar-nos en tots els centres hospitalaris republicans amb pacients internacionals localitzats o no al RGASPI i comparar-ho amb les investigacions de Carles Hervás sobre la xarxa hospitalària a Catalunya durant la Guerra Civil.

Per aquesta raó, si ens fixem en tota la documentació del fons RGASPI, concretament dels Opis 1 i 3, podem veure com no deixen d'aparèixer hospitals republicans de primera, segona línia i rereguarda amb pacients internacionals, sense cap motiu que expliqui per què s'estan evacuant brigadistes cap aquests hospitals. Això, se suma a què si fem una cerca ràpida a SIDBRINT, també veiem com comencen a aparèixer centres mèdics i hospitals escampats per tot el territori català sense cap mena de connexió directa amb els comandaments internacionals, tret d'alguns soldats hospitalitzats o que en algun moment algun investigador el va incloure com a hospital internacional. En aquest sentit, les informacions són contradictòries en molts dels casos, donat que la bibliografia és antiga, però també la que s'ha produït en els darrers anys del segle XXI no deixen d'anomenar o atribuir el títol d'internacional a tots aquells centres on hi ha hagut algun brigadista internacional hospitalitzat o alguna quantitat de personal sanitari treballant-hi. Tot i això, no podem culpar als investigadors actuals de continuar amb aquesta tradició, donat que la investigació sobre les Brigades Internacionals i la seva sanitat ha estat mínima, centrada únicament en els principals centres mèdics de Mataró, Vic, Santa Coloma de Farners, Moià i S'Agaró, però també perquè aquestes investigacions han estat basades en els

estudis geogràfics i temporals de les Brigades anteriors a 1938 sense adonar-se que s'han anat produint canvis substancials i crítics que afectarien la seva independència i comandaments a escala global, és a dir, no podem utilitzar els mateixos paràmetres per referir-nos als internacionals abans o després de l'abril de 1938. Tanmateix, la documentació tampoc ajuda a aclarir que està passant, ja que la documentació dels arxius locals és, en molts casos, parcial quan parlem dels internacionals a causa de la destrucció o pèrdua intencionada durant l'ofensiva de Catalunya. Però tampoc la documentació d'arxius com el RGASPI ens acaba d'ajudar, perquè tot i ser una gran font d'informació, el seu estudi és molt complicat i tediós, amb centenars de milers d'arxius, amb poca connexió entre ells, documents censurats i una gran incertesa del que i quan estarà disponible.

Per aquesta raó, el que presentem a continuació, són una llista de tots els centres mèdics apareguts en la documentació del RGASPI als Opis 1 i 2, junt amb els centres anomenats a SIDBRINT, deixant clar que de la majoria no tenim informacions sobre el nombre concret de pacients o personal sanitari, però que no deixen de ser documents que per la seva naturalesa i les descripcions que en ells apareixen ens deixen clar que les hospitalitzacions i les línies d'evacuació eren les mateixes per a tots els ferits, fins a concentrar-los en els grans hospitals militars per a internacionals.

Per tant, si hem de posar una data de quan s'estableix el Servei Sanitari Internacional, a Catalunya, seria a l'abril de l'any 1938, a partir del trasllat de la base i la major part dels serveis sanitaris després de la desbandada d'Aragó, però no podem obviar la presència de ferits internacionals i d'unitats sanitàries amb anterioritat a aquesta data, ja que no són, ni de lluny, un mer apunt, però no es podran comparar amb el sistema que s'establirà a partir d'aquest any 1938. Segons les investigacions de Carles Hervás⁵¹⁵ i a partir del ja investigat per Navarro Carballo⁵¹⁶ ens diu que, els primers hospitals que es van obrir a Catalunya van ser els de Barcelona, concretament al número 124 de la rambla de Catalunya, Badalona, Corbera, Les Planes i la Seu d'Urgell. A més, a mesura que avancin els mesos, també trobarem centres a Olot, Manresa, Moià, Vila-seca de Solcina o Santa Coloma de

⁵¹⁵ HERVÁS, C., *La xarxa hospitalària a Catalunya durant la Guerra Civil (1936-1939)*, ed. PAHCS, Manresa, 2014, p.150.

⁵¹⁶ NAVARRO CARBALLO, J. R., *La Sanidad en las Brigadas Internacionales*, ed. Servicio de Publicaciones del Estado Mayor del Ejército, Madrid, 1989, p. 244-245.

Farners. Tots aquests, es van posar en marxa a inicis d'abril de l'any 1938 i amb un caràcter interbrigadista, és a dir, no estaven destinats a pacients d'una nacionalitat concreta, sinó que eren centres hospitalaris destinats a tots els brigadistes, “en los que, sin embargo, también podrán ser atendidas las bajas españolas, estén o no encuadradas”⁵¹⁷ a les Brigades Internacionals, ja que com més s'endinsava el front en terres catalanes i a causa de l'allau de ferits provinents de l'Ebre, es van començar a atendre a soldats de companyies i brigades de l'exèrcit republicà. A més, González Moreno⁵¹⁸ ens diu que la inspecció general de sanitat (republicana), dintre de la qual es trobava el Servei Sanitari Internacional, es va instal·lar des del mes de gener de l'any 1938 a Barcelona, al número 126 de la rambla de Catalunya, just al costat d'on es va instal·lar amb posterioritat un centre hospitalari internacional.

Però intentem esbrinar, realment, la creació i distribució d'aquests centres hospitalaris internacionals. Comencem, doncs, per una nota del comissari inspector de les Brigades Internacionals, Luigi Longo, sobre la situació d'aquest, datat el dia 15 de juny de 1938⁵¹⁹, on ens diu que “los Hospitales internacionales de la zona central también fueron evacuados a Cataluña con todo el personal y los heridos, que fueron internados en cinco hospitales.”⁵²⁰ Si fem cas a Navarro Carballo i a Carles Hervás, aquests cinc primers hospitals haurien de ser l'Hospital de Barcelona situat al número 124 de la Rambla de Catalunya, el de Badalona, el de Corbera, el de Les Planes (Barcelona) i el de la Seu d'Urgell, són cinc sí, però no ens quadraria amb la informació que ens dona Casañ, a partir de les memòries de Jensen i els seus ajudant mèdics, que ens deien que el primer hospital internacional en obrir-se va ser el de Mataró. Casañ, doncs, ens diu que “la hospitalización de los 2400 heridos y enfermos de la BI se resolvió por un lado, utilizando el hospital de Mataró (mínimo 400 camas), creando una organización para la acogida de heridos, en la cual, según Becker y Jensen, ellos mismos y sus ayudantes de Benicasin (Trozki,

⁵¹⁷ NAVARRO CARBALLO, J. R., *La Sanidad en las Brigadas Internacionales*, ed. Servicio de Publicaciones del Estado Mayor del Ejército, Madrid, 1989, p. 228.

⁵¹⁸ GONZÁLEZ, M., *Las Brigadas Internacionales (Guerra Civil Española 1936-1939): su paso por Catalunya*, ed. PPU, Barcelona, 2009, p. 52.

⁵¹⁹ ÁLVAREZ, S., *Historia política y militar de las Brigadas Internacionales*, Compañía Literaria, Madrid, 1996, P. 130.

⁵²⁰ GONZÁLEZ, M., *Las Brigadas Internacionales (Guerra Civil Española 1936-1939): su paso por Catalunya*, ed. PPU, Barcelona, 2009, p. 52.

Rosenwberg, Franken y Braun) colaboraron de forma importante; y por otro, trasladando los heridos a hospitales catalanes y organizando nuevos hospitales. Según Jensen, el realizó la organización del hospital de Vic (mínimo 1000 camas). Por su parte Becker realizó el de S'Agaró (mínimo 500 camas).⁵²¹ Per tant, no ens encaixen aquests primers hospitals amb la informació aportada per Casañ, però tot i això, ens aporta una important informació i és que per hospitalitzar els ferits d'aquesta evacuació es van fer servir hospitals catalans, és a dir, hospitals civils amb aïles o sales per a militars o directament hospitals militars.

Tot i això, disposem d'un document titulat "relación de las fichas de filiaciones, a enviar a los comissarios de hospitales de las B.I."⁵²² de data desconeguda, però que ha de ser anterior a l'inici de la batalla de l'Ebre (25 de juliol de 1938), ja que durant aquesta batalla i fins al novembre de 1938 es produeix el creixement o millor dit, l'ampliació del Servei Sanitari Internacional, a Catalunya, com veurem a continuació. Si ens centrem, però, en aquest primer document, ens diu que els hospitals internacionals a Catalunya són 6 i cap d'ells són els anomenats per Navarro Carballo i Carles Hervás, sinó que ens cita l'Hospital Internacional de Mataró, l'Hospital Internacional de Moià, l'Hospital Internacional de Vic, l'Hospital Internacional de Santa Coloma de Farners, l'Hospital Internacional de S'Agaró i l'Hospital Internacional de Barcelona on s'especifica que era pel "personal", és a dir, pel personal de la Base internacional i del Servei Sanitari Internacional. Veiem, doncs, la gran diferència que existeix entre aquest document i el relat presentat per Jensen i transcrit per Casañ i de les investigacions de Castells d'on beuen investigadors com Carles Hervás o Navarro Carballo. A més, és estrany que únicament citin a sis centres hospitalaris, com a internacionals o pels ferits de les Brigades Internacionals, quan tenim moltíssims documents que demostren que els brigadistes estaven sent hospitalitzats a més d'un centenar de centres hospitalaris, tant del front com de la rereguarda.

Tanmateix, un cop consultada tota la documentació que ens brinda el fons de RGASPI, hem constatat que en el període comprès entre abril de 1938 i novembre de 1938 hi ha

⁵²¹ CASAÑ, G., Evacuación del Hospital de las Brigadas Internacionales de Benicàssim a Cataluña en abril de 1938. A: MONLLEÒ, R., *Castelló al segle XX: I congrés d'història local contemporània*, ed. Universitat Jaume I, Castelló de la Plana, 2006, p. 526.

⁵²² Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 49, IMAGE 71.

una constant de centres internacionals tant a la documentació administrativa sanitària com a la documentació del comissariat polític enviada a Luigi Longo. És revelador que durant tots aquests mesos les actes, comunicacions i actuacions del comissariat polític internacionals facin referència, només a cinc centres hospitalaris internacionals que serien Mataró, Santa Coloma de Farners, Moià, S'agaró i Vic i no facin referència a cap altre centre mèdic on sabem que hi va haver ingressos de ferits internacionals.

És per aquesta raó, que hem de parlar dels centres citats per Carles Hervás, José Ramón Navarro Carballo i Francisco Fuster tot i que cal precisar que la majoria d'ells beuen, en part, de l'obra d'Andreu Castells i que serien els de Barcelona (situat al número 124 de la rambla de Catalunya), el de Badalona, el de Corbera, el de Les Planes (Barcelona), el de la Seu d'Urgell, el de Vila-seca de Solcina, el de Manresa i finalment el d'Olot. Tots aquests centres no apareixen com a centres hospitalaris com a tal i tampoc apareixen en la pagadoria del mes d'octubre – novembre de l'any 1938, per tant, que són aquests centres realment? Van existir, eren hospitals o altres tipus de centres mèdics com infermeries, petits espais mèdics de batallons, unitats militars o d'altres que no tenen concreció?

Comencem, doncs, per l'anomenat hospital de Barcelona del qual Andreu Castells ens diu únicament que va entrar en funcionament a partir del dia 9 d'abril de l'any 1938⁵²³ sent una informació breu que no ens deixa espai per saber la localització. Més detallada sembla ser la informació presentada per Carles Hervás, qui diu que se situava al número 124 de la rambla de Catalunya.⁵²⁴ D'aquest centre no s'ha localitzat cap mena d'informació al fons RGASPI, però sí que hem pogut saber que just al costat d'aquest edifici, a poques passes, situat just al número 126 de la rambla de Catalunya se situava la seu de l'AME i tot i que no podem assegurar la data exacta d'instal·lació de l'AME en aquest edifici, sí que ha de ser amb posterioritat al trasllat de la base i els serveis internacionals a Barcelona, és a dir, l'abril de 1938, ja que el document⁵²⁵ també ens cita la localització de la caserna de Les Planes, l'administració central situada al passeig Maragall 192, el parc de les Brigades situat al castell Castelldefels, el servei de correus localitzat al carrer Angli

⁵²³ CASTELLS, A., *Las Brigadas Internacionales de la guerra de España*, ed. Ariel, Esplugues del Llobregat, 1974, p. 466.

⁵²⁴ HERVÁS, C., *La xarxa hospitalària a Catalunya durant la Guerra Civil (1936-1939)*, ed. PAHCS, Manresa, 2014, p.150.

⁵²⁵ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 43, IMAGE 27.

número 6 i una caserna de les Brigades Internacional a Badalona, on només van estar un mes i no queda del tot clar on era. Però també ha de ser anterior a la unificació dels serveis sanitaris internacional i republicans, ja que a partir d'aquell moment passarà a denominar-se SSI, per tant, ens hem de preguntar si disposant únicament d'aquesta informació, podem assegurar o no l'existència d'aquest centre hospitalari presentat per Carles Hervás, pel fet que és ell qui especifica la seva localització.

Com que no hem localitzat cap mena de documentació que faci referència al número 124 de la rambla de Catalunya, però si la localització al 126 d'aquest mateix carrer de l'AME, podria ser una equivocació d'Hervás o també podria ser probable l'existència de tots dos centres un davant de l'altre. A més, hem de tenir en compte que l'AME disposava de més d'una localització a Barcelona, ja que en una carta⁵²⁶ de finals de maig de 1938 es queixen de l'espoli de material i aliments de la caserna de Baja San-Pedro número 28, edifici utilitzat com a magatzem d'intendència sent, per tant, una problemàtica pel que fa a confusions del fet que eren localitzacions sanitàries i quines localitzacions pertanyien a l'administració sanitària ja fos de l'AME (després constituïda en SSI) o de la mateixa CSI. En conseqüència, s'ha de puntualitzar sempre que trobem citat a qualsevol secció sanitària relacionant-la amb una edificació o personal, ja que en cap cas vol dir que sigui un hospital o centre mèdic de menor dimensió.

En certa manera, la mateixa localització, platejada per Carles Hervás, d'aquest Hospital de Barcelona ens crea més dubtes que no certeses, donat que tots els autors consultats com són Navarro Carballo, Fuster, etc., només diuen que a Barcelona va existir un hospital internacional, és a dir, el citen com a Hospital de Barcelona, però just en aquesta ciutat hi va haver moltíssims centres que van albergar internacionals a les seves sales i, per tant, no és segur que a Barcelona existís un centre exclusivament per internacionals i en el cas que hagués existit i el poguéssim localitzar, no seria un gran centre hospitalari, sinó tot el contrari, seria alguna cosa més propera a un petit hospital, una infermeria o algun centre adscrit a alguna unitat militar com la Base de Les Planes, ja que els grans centres hospitalaris destinats a internacionals només van ser els de Mataró, Vic, S'Agaró, Moià i Santa Coloma de Farners.

⁵²⁶ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 25, IMAGE 44-45.

D'altra banda, podria ser que aquest centre anomenat com a Hospital de Barcelona, sigui l'anomenat Hospital base de medicina que va autoritzar la Direcció de la Sanitat Internacional a Barcelona.⁵²⁷ Al cap i a la fi, el que hem de tenir en compte és que a Barcelona va existir un Hospital base de Medicina del qual coneixem la seva localització, ja que pertanyia a la República i podem confondre aquest centre amb un Hospital base de medicina dels internacionals. Tanmateix, també podríem estar parlant que, ja que desconecem la seva localització i el nombre de pacients que van ser ingressats, bé podria localitzar-se al número 124 de la rambla de Catalunya, però no deixa de ser una hipòtesi que per aquests moments no té resposta.

Seguint a Barcelona, diversos autors com Carles Hervás⁵²⁸, Fuster⁵²⁹, González Moreno⁵³⁰ o Castells, ens citen l'anomenat Hospital de Les Planes (Barcelona) que segons Castells se situava a la muntanya del Tibidabo, prop de Barcelona, començant a acollir ferits i malalts a partir d'abril de 1938.⁵³¹ Sembla clar que el centre de Les Planes va acollir als Internacionals a partir de 1938, però s'han de tenir en compte diverses consideracions que poden canviar la forma de veure a Les Planes com a un hospital, en el sentit estricte de la paraula. Primerament, en el centre de Les Planes, situat al Sanatori del Rectoret, hi havia instal·lat una caserna central de les Brigades Internacionals⁵³², almenys fins a la dissolució definitiva de la base internacional després de la Conferència de Múnic i del decret de retirada dels combatents internacionals. Paral·lelament, en aquest recinte, existia un espai dedicat a la cura dels ferits i malalts, però res ens fa pensar que fos un gran hospital, encara més, és molt possible que fos una espècie d'infraestructura destinada al personal de la base i de tots aquells membres de l'administració assignats a les brigades i és que no sembla que disposant de cinc grans centres mèdics, dividits per especialitats, s'enviessin aquí ferits directament des del front. Per aquesta raó, em decanto

⁵²⁷ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 25, IMAGE 87 – 89.

⁵²⁸ HERVÁS, C., *La xarxa hospitalària a Catalunya durant la Guerra Civil (1936-1939)*, ed. PAHCS, Manresa, 2014, p.150.

⁵²⁹ FUSTER, F., *El servicio de Sanidad de las Brigadas Internacionales*, ed. Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha, Albacete, 2018.

⁵³⁰ GONZÁLEZ, M., *Las Brigadas Internacionales (Guerra Civil Española 1936-1939): su paso por Catalunya*, ed. PPU, Barcelona, 2009, p. 94 – 99.

⁵³¹ CASTELLS, A., *Las Brigadas Internacionales de la guerra de España*, ed. Ariel, Esplugues del Llobregat, 1974, p. 467.

⁵³² Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 43, IMAGE 27.

per afirmar que seria un centre mèdic, més o menys, petit pel personal administratiu, però també un centre on anaven tots aquells membres de les brigades que un cop curats havien de passar pel tribunal mèdic. Això no vol dir que fos l'únic espai on actués el tribunal mèdic, tot el contrari, cada centre mèdic important rebia o bé la visita de la comissió mèdica que avaluava els pacients o bé disposaven del seu propi tribunal.

El que és segur és que aquí va existir un centre sanitari, ja que disposem d'un document⁵³³ que ens diu que el tribunal mèdic format, el dia 1 de juny de 1938, pel president Felipe Pérez Feito i tinent coronel mèdic, el major Siegfried Fried de l'ajuda mèdica estrangera i el capità D. Pedro Vallina Martínez, afectes a l'Hospital base de medicina, són els integrants del tribunal mèdic de les Brigades Internacionals que viatjarà per diferents localitats on hi ha centres mèdics, com per exemple a Les Planes (Barcelona), on diuen que no hi havia res preparat i van haver de fer diversos viatges per reconèixer als pacients preparats per passar pel tribunal. Per tant, sí que hi havia ferits o malalts en aquest centre de Les Planes a principis de juny, aspecte que es mantenia uns dies més tard on se'ns incorpora la informació⁵³⁴ que ens diu que, el dia 6 de juny d'aquell mateix any, tant a Badalona com al Sanatori del Rectoret (Les Planes) es troben molts soldats aptes esperant per anar al front. Aptes que ja haurien passat els tribunals mèdics sent, per tant, un centre de reconeixement i de concentració de tots aquells soldats que o bé tornaven al front, es repatriaven o passaven a serveis auxiliars, però no sembla un gran centre sanitari, sinó més aviat un centre destinat a cures menors o a repòs.

Continuant amb aquests hospitals citats per diversos historiadors i desplaçant-nos als afores de la ciutat comtal, concretament a Badalona, se'ns parla de l'establiment, en els primers dies d'abril de l'hospital internacional de Badalona i així ens ho fa saber Castells, qui ens diu que va estar en funcionament des del dia 9 d'abril de l'any 1938.⁵³⁵ En aquest sentit, hem vist que Badalona era un centre on esperaven molts soldats aptes pel front, motiu pel qual ens hem de plantejar si hi havia instal·lat algun servei de la base internacional, alguna secció a alguna unitat sanitària en aquesta localitat. És cert, que durant molt de temps s'ha buscat el suposat hospital, tot i que la documentació arxivística

⁵³³ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 25, IMAGE 85.

⁵³⁴ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 51, IMAGE 86.

⁵³⁵ CASTELLS, A., *Las Brigadas Internacionales de la guerra de España*, ed. Ariel, Esplugues del Llobregat, 1974, p. 460.

únicament ens parla d'un local que se'ls va assignar a manera de petita clínica, però que sembla que va estar en funcionament molt poc temps, si és que realment es va arribar a fer servir. L'aclariment de què va passar a Badalona ens la dona un document de RGASPI⁵³⁶ redactat a Badalona, el dia 11 de maig de 1938, que ens diu que a Badalona s'ha instal·lat el batalló de dipòsit de les Brigades Internacionals, destinat a concentrar a tots aquells brigadistes que esperaven ser repatriats, que estan de pas o simplement que esperen destinació entre moltes altres causes.

Però encara més, i és que aquest mateix document ens informa que aquest Batalló de dipòsit disposava d'una infermeria que tractava, particularment, als soldats internacionals vinguts dels hospitals, sense concretar si provenien d'hospitals internacionals o republicans, però sí que ens concreta que la majoria dels soldats que aquí s'estaven tractant serien declarats inútils per la comissió mèdica i el tribunal mèdic espanyol. A més, si continuem llegint el document, ens aporta una última informació que ens aclareix completament el que està passant a Badalona i és que aquesta infermeria tenia uns efectius anormalment superiors als habituals, oferint totes les característiques d'un hospital, però sense beneficiar-se dels avantatges de ser-ho, produint-se problemes amb l'alimentació dels ingressats tant en la qualitat del menjar com amb el repartiment d'aquests, a més de produir-se una manca de crèdit i de transport. Raó per la qual demanen a Luigi Longo que destini un crèdit regular a la infermeria, però també aliments, tabac, sabons i productes per a la bugaderia que, d'altra banda, concreten que, són enviats per la solidaritat internacional.

Així, doncs, és important tenir en compte que aquesta informació pertany a principis de maig, moment en el qual s'està plantejant la subordinació a la Inspecció General de Sanitat i que, per tant, s'estan organitzant de manera més o menys independent i no podem assegurar que aquesta infermeria es mantingués, amb les mateixes característiques, fins a la retirada internacional o fins i tot, fins al final de la guerra. El que si podem saber és que Badalona era un punt de concentració de personal inapte o com ells deien "inútils" pel combat i que havien de marxar, immediatament, de Badalona on estan concentrats⁵³⁷, però precisament, tot i que sigui S'Agaró el punt focal de la concentració de ferits, malalts i inútils per a ser evacuats, sobretot a partir de l'inici de la batalla de l'Ebre i amb

⁵³⁶ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 42, IMAGE 68.

⁵³⁷ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 660, IMAGE 90.

posterioritat a octubre de 1938. Això no vol dir que els primers mesos, després del trasllat a Catalunya i fins a desembre de 1938, no existissin altres centres de concentració d'inaptes que no necessitessin ser evacuats en transport sanitari.

Un altre centre importantíssim, per a les Brigades Internacionals, va ser Olot on, com ja hem anat anunciant, es va instal·lar un centre d'instrucció o CRIM de les Brigades Internacionals. Sobre aquest centre, disposem d'un plànol titulat "*C.R.I.M. de Las Brigadas Internacionales Estado Mayor*"⁵³⁸ que ens mostra la repartició dels batallons per tot el territori que envolta Olot on se situava l'estat major d'aquest CRIM. Així doncs, les localitats que van albergar unitats internacionals van ser la Vall de Bianya on se situava el quart batalló, a Castellfollit de la Roca el tercer batalló, a Besalú el segon batalló, a les Presses el cinquè batalló, a en Basla Dou el primer batalló, a Les Planes el sisè batalló i a Anglès el grup d'artilleria. En un primer moment, sembla una informació supèrflua pel tema que ens ocupa, és a dir, la sanitat, però és un document clau per comprendre la problemàtica que se'ns presenta a Olot. Si fem cas a Castells, ens diu que l'hospital d'Olot es va instal·lar a partir de juliol de 1938⁵³⁹, és a dir, en plena batalla de l'Ebre, però la principal problemàtica que ens apareix en mirar la documentació és que no hi ha una localització exacta i és que alguns ferits apareixen a la Vall de Bianya, d'altres a Castellfollit de la Roca i d'altres a Olot, complicant la comprensió de si era un únic centre o més d'un, repartits per les diferents localitats on hi havia instal·lats els diversos batallons del CRIM.

A més, hem de comentar una problemàtica creada per diversos autors, ja que mentre que la majoria d'autors com Carels Hervás, Andreu Castells, Fuster i González Moreno, entre d'altres, afirmen que l'hospital de Les Planes se situava a prop de Barcelona al Sanatori del Rectoret, Navarro Carballo afirma que aquest hospital se situava a Les Planes d'Hostoles⁵⁴⁰ i tot i que podria ser una simple confusió, també és cert que just a Les Planes d'Hostoles es va instal·lar el sisè batalló del CRIM i, per tant, és possible que existís alguna unitat sanitària. Encara més, és molt possible que cadascun d'aquests batallons

⁵³⁸ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 378, IMAGE 66.

⁵³⁹ CASTELLS, A., *Las Brigadas Internacionales de la guerra de España*, ed. Ariel, Esplugues del Llobregat, 1974, p. 467.

⁵⁴⁰ NAVARRO CARBALLO, J. R., *La Sanidad en las Brigadas Internacionales*, ed. Servicio de Publicaciones del Estado Mayor del Ejército, Madrid, 1989, p. 246.

disposés de petites unitats sanitàries, però que en cap cas podrien ser hospitals, sinó algun tipus de petita infermeria. En referència a aquestes infermeries, ens apareix citada la relació del personal afecte a les infermeries internacionals⁵⁴¹ a Catalunya entre les quals destaca la d'Olot per ser una de les que més personal té, ja que disposava d'un total de 17 membres repartits entre un metge en cap, tres metges, un farmacèutic, un practicant, tres sanitaris, tres infermers i cinc portalliteres. I tot i que sembla poc personal, hem de dir que és superior al de Badalona, que disposava d'11 membres i de la qual es deia que amb el personal que tenia funcionava com un hospital per les seves competències.

Per aquesta raó, si la infermeria d'Olot⁵⁴² tenia un personal molt superior al normal en comparació amb la resta d'infermeries presentades que rondarien entre els tres i sis treballadors, és molt possible que l'hospital d'Olot no fos un hospital com a tal, sinó que fos aquesta infermeria, però les diferents administracions en anotar la localització o fer els historials dels brigadistes anotessin com a hospital d'Olot, quan el que realment era una infermeria amb competències, molt possiblement, d'hospital. Això no seria la primera vegada que succeiria, ja que a Badalona també se cita com a hospital, però hem vist que realment era una infermeria. A més, en molts altres casos el personal d'administració del comissariat polític i de la base, citaven amb noms diferents el centre mèdic d'una mateixa localitat tot i treballar en ell o conèixer-lo, com sol passar als llibres d'enterraments, acords i actes dels plens municipals o al mateix registre civil cosa que, per tant, ens faria pensar que no seria tan estrany que a Olot el que s'hagués instal·lat fos una gran infermeria per donar cobertura al CRIM.

A més, seria possible que l'aparició de malalts i ferits, entre les diferents poblacions citades anteriorment on es localitzaven els diversos batallons, fos una mesura per descentralitzar als malalts que no necessitaven una cura o control constant, a més de tenir en compte que com a CRIM, l'arribada de ferits i malalts, teòricament curats, provinents dels hospitals republicans i internacionals era constant i, per tant, també els haurien d'atendre per saber les condicions en les quals podien tornar al front o servir als serveis auxiliars de l'exèrcit. En aquest sentit, així ens ho fa saber un document⁵⁴³, del dia 15 de maig de 1938, on el cap de l'estat major del CRIM d'Olot ens diu que ha donat l'ordre

⁵⁴¹ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, file 669, IMAGE 64.

⁵⁴² Veure taula 25.

⁵⁴³ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 378, IMAGE 67.

per a concentrar a tots els inaptes, a la Vall de Bianya, en espera de passar la comissió mèdica, creada pel capità mèdic d'aquesta base, el capità Kirschner,⁵⁴⁴ que alhora ens comenta el problema de 200 soldats declarats inaptes per al servei i que, per tant, seria necessària la convocatòria de comissions mèdiques per avaluar-los. Finalment, ens concreta que hi ha un total de 120 inaptes que han de sortir immediatament d'aquest CRIM d'Olot, ja que estan desmobilitzats creant problemàtiques entre la població, desmoralitzant als soldats que estan en instrucció.

A més a més, no va ser l'única comissió mèdica, sinó que altres documents com un de principis de juny⁵⁴⁵ ens parla d'una comissió mèdica que visitarà cadascun dels camps, batallons i centres internacionals repartits per Catalunya. En ell ens explica que, en arribar a Olot, hi havia una manca de preparatius, havent d'anar diversos dies i així mateix, ens diu que a Castellfollit i la Vall de Bianya, centres que estan afectes a Olot, es van produir diverses tensions per les decisions preses per aquest tribunal. Però és més, i és que ens recalca les problemàtiques existents a Olot, on hi ha al voltant de 2.000 internacionals repartits entre la Vall de Bianya, Olot i Castellfollit de la Roca que molesten a la població, però no és un dels problemes més greus donat que faltava material sanitari i medicaments per tractar als pacients, ja que ens informa que hi havia 400 persones amb diarrea i ferides. És interessant perquè sembla que el punt focal de concentració de malalts, ferits i convalescents arribats d'altres hospitals és principalment Olot, Castellfollit de la Roca i la Vall de Bianya.

Tanmateix, si donem un cop d'ull a la quantitat de personal sanitari que ens apareix a Olot⁵⁴⁶, veiem que és irrisori en comparació amb les fonts i investigacions del segle XX i XXI, que ens diuen que hi va haver un gran centre hospitalari. Només localitzem dos metges, 2 dentistes, 1 oficinista, 1 portalliteres i 1 xofer internacional, cosa que ens demostra que no és un gran centre hospitalari i que mai ho va arribar a ser, ja que si bé és cert que ens apareixen en aquest mateix document, centres com Cardedeu, ens estaria parlant d'un moment posterior a la batalla de l'Ebre i a la retirada dels internacionals, i per tant, els grans centres mèdics internacionals continuen tenint una quantitat de personal

⁵⁴⁴ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 378, IMAGE 66.

⁵⁴⁵ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 25, IMAGE 85.

⁵⁴⁶ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 695, IMAGE 29.

sanitari molt elevada, en comparació amb Olot, motiu pel qual reafirmem que Olot era una infermeria del CRIM.⁵⁴⁷

Tot i això, no hem de descartar que algun hospital de la vila d'Olot es fes càrrec dels internacionals més greus, però en aquest sentit, si fem una ullada a un estudi de Jordi Pijula i Ribera, sobre la sanitat a Olot durant la Guerra Civil, veiem que ens diu que “prou interessant és, però, consignar algunes dades de les Brigades Internacionals. Arribades a Olot el maig de 1938, aquestes Brigades disposaven de serveis mèdics amb professionals de diverses nacionalitats, i posseïen un dispositiu propi d'hospitals d'evacuació, rereguarda, i convalescència. Ha quedat registrat que l'octubre de 1938, poc abans que abandonessin el nostre país, moriren a Olot a la infermeria de les Brigades Internacionals, 3 brigadistes estrangers. El metge que atenia aquesta infermeria era el Dr. Kichraman (sense que puguem donar per segura la grafia del cognom, manuscrita, i desconeixent la nacionalitat. Aquesta infermeria, d'acord amb una petició feta a l'Ajuntament d'Olot, degué estar situada a la Torre número 13 del Passeig de Barcelona, o bé, segons Murlà, a la Plaça Clarà.”⁵⁴⁸ En aquest mateix sentit ens parla González Moreno, qui ens diu que “los internacionales cuentan con una enfermería, situada, o en el número 10 de la plaza Clarà o en la torre número 13 del paseo de Barcelona.”⁵⁴⁹ Fora de la ja comentada creença del fet que posseïen un dispositiu propi d'hospitals d'evacuació, rereguarda, i convalescència, veiem que no ens parla de cap hospital internacional, sinó d'una infermeria confirmant les nostres hipòtesis.

D'altra banda, hem encetat un punt interessant, però breu, que és el de les infermeries internacionals⁵⁵⁰ de les quals ja n'hem anomenat dos, la de Badalona i la d'Olot, totes dues amb característiques, almenys pel volum de personal, més pròximes a un petit hospital, però van existir d'altres, de menys importància i que van estar en funcionament a diversos indrets de Barcelona i Catalunya, situant-se al voltant de Barcelona i de la Garrotxa, a Olot, on se situaven les bases del CRIM, la presó de Castelldefels i la Base internacional

⁵⁴⁷ Veure annex 9.

⁵⁴⁸ PIJULA I RIBERA, J., La sanitat a Olot durant la Guerra Civil-1936-1939. A: *Gimbernat: Revista d'història de la medicina i de les ciències de la salut*, 1997, Vol. 28, p. 211-224.

⁵⁴⁹ GONZÁLEZ, M., *Las Brigadas Internacionales (Guerra Civil Española 1936-1939): su paso por Catalunya*, ed. PPU, Barcelona, 2009, p. 94.

⁵⁵⁰ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 669, IMAGE 64.

de Barcelona.⁵⁵¹ Comencem doncs per la més petita, que era la que se situava a la caserna de Sant Sebastià la qual comptava, únicament, amb tres membres repartits entre un metge i dos infermers i que, per tant, podríem dir que era una unitat sanitària de suport de la caserna per tractar al personal que aquí treballava o residia. La segona, era la situada al carrer de Cabestany número 31, amb un nombre total de sis treballadors, però amb diverses novetats respecte a la resta i és que aquí trobem 1 metge com a la resta, però també 1 oculista, un infermer, 2 infermeres i 1 guàrdia. Tanmateix, un altre document⁵⁵² ens parla que a la infermeria de Cabestany, només comptava amb 2 metges internacionals, 2 infermeres internacionals, 1 dentista internacional, 1 comissari polític internacional i 2 portalliteres, un d'ells espanyol.⁵⁵³

És l'única de les cinc infermeries, de les quals en parla el document, que disposa de metges especialitzats i on treballa personal femení, ja que hem de destacar que no són infermeries independents a unitats militars, com són els hospitals, sinó que estan adscrites a unitats militars i les Brigades no acceptaven a personal femení a les seves unitats militars. Finalment, tenim la infermeria de Castelldefels, amb un total de cinc treballadors repartits entre 1 metge, 1 ajudant i 3 sanitaris. Aquesta infermeria estava afecte a la presó o centre de reeducació instal·lat al castell de Castelldefels i, per tant, s'encarregaria tant de la cura del personal, que s'encarregava de la presó, com possiblement de tots els internacionals allà empresonats. En conseqüència, podem concloure que aquestes, almenys quatre de les cinc infermeries, és a dir, la de la caserna de Sant Sebastià, la de Badalona, la d'Olot i la de Castelldefels, no eren unitats independents en el sentit de no estar adscrites a cap unitat militar, sinó tot el contrari, formaven part o bé de batallons, com la de Badalona, a centres de reclutament i instrucció com la d'Olot, a presons com la de Castelldefels o a casernes militars com la de la caserna de Sant Sebastià. L'única excepció és la situada al carrer de Cabestany número 31, ja que no hem pogut saber si hi havia alguna unitat militar en aquesta localització i, per tant, no podem concloure que fos afecte a cap d'elles.

Deixant de banda les infermeries internacionals i tornant a posar el punt de mira en els hospitals, hem de parlar de l'hospital de Corbera d'Ebre que segons Castells va entrar en

⁵⁵¹ Veure mapa, annex 15.

⁵⁵² Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 695, IMAGE 29.

⁵⁵³ Veure annex 10.

funcionament a partir del 9 d'abril de 1938.⁵⁵⁴ Aquesta data ens sobta i ens crea dubtes de l'existència d'aquest centre hospitalari en aquestes dates, doncs, en aquests moments les 35 i 45 divisions internacionals, junt amb la resta de forces republicanes, estaven immerses en plena retirada del front d'Aragó i, per tant, no podria ser més que alguna posició sanitària itinerant, post, o hospital de campanya efímer. Tot i això, s'ha de destacar que aquesta posició militar i sanitària tindria un segon moment cronològic amb l'ofensiva sobre l'Ebre i l'establiment de posicions defensives, entorn de Corbera d'Ebre, que pertanyien a les posicions militars de la 35 divisió internacional, però no podria ser un hospital militar de grans dimensions, ja que estava situat a pocs quilòmetres de Gandesa, a més de ser una de les posicions més bombardejades. Tanmateix, fixem-nos en els documents trobats al RGASPI⁵⁵⁵, sobre les posicions i les línies d'evacuació entorn de Corbera d'Ebre, que ens poden donar més informació sobre l'establiment d'aquest centre mèdic.

En aquest sentit, el primer document del qual parlarem, data de les evacuacions del 30 de juliol de 1938, quan el front havia sobrepassat Corbera d'Ebre i es dirigia cap a Gandesa. Així, doncs, podem observar que tenim diferents batallons internacionals com són el Rakoski de la XIII i CL brigada internacional i els batallons Dabrowski i Mickiewicz Palfox, tots dos de la XIII brigada internacional. El primer, el batalló Rakoski evacuava cap a l'est del front, seguint la carretera que anava de Gandesa a Corbera fins a arribar a una posició sanitària, situada al sud de Corbera d'Ebre i marcada amb les sigles P.K., que no seria res més que una posició de control i concentració de ferits i que es va estar actiu entre els dies 28 i 30 de juliol, quan es va crear una segona posició sanitària pels batallons Dabrowski i Mickiewicz Palfox. En aquest sentit, la línia dels batallons Dabrowski i Mickiewicz Palfox, evacuaven seguint els camins fins a arribar a una posició a l'est de Corbera d'Ebre, a partir del dia 30 de juliol i en la qual van començar a desviar als brigadistes del batalló Rakoski. El següent document que tenim és del dia 3 d'agost de 1938 quant a més dels batallons Rakoski, Dabrowski i Mickiewicz Palfox se li va unir el Batalló Anglès de la XV brigada internacional, tot i que també s'ha de dir que tots aquests batallons formaven part de la 35 divisió internacional. Així doncs, el que aquest document ens confirma és que les posicions militars s'han desplaçat cap al sud-oest de Corbera,

⁵⁵⁴ CASTELLS, A., *Las Brigadas Internacionales de la guerra de España*, ed. Ariel, Esplugues del Llobregat, 1974, p. 466.

⁵⁵⁵ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 229, IMAGE 95-99.

situant-se molt a prop de Gandesa, produint el mateix desplaçament de les posicions sanitàries a la zona sud-oest de Corbera amb dos nous punts de control i concentració dels ferits, que flanquejaven la base de comandament d'aquests batallons i que un cop concentrats seguien l'evacuació cap al nord-oest de Corbera d'Ebre, en portalliteres, fins arribar a les posicions de les ambulàncies, que transportaven els ferits, fins a una posició sanitària molt més al nord de Corbera i que seria una espècie d'hospital de campanya o alguna unitat quirúrgica mòbil.

Com a conclusió, podem dir que no hem localitzat cap gran posició sanitària de les Brigades Internacionals a la zona Corbera d'Ebre, més que posicions i punts d'evacuació sanitària cap a hospitals més llunyans del front. Així doncs, el que es coneix com a Hospital de Corbera és una posició primerenca durant la retirada del front d'Aragó. En aquest sentit, els punts de control sanitari i la base militar de les brigades que allà estaven lluitant, es podríem haver confós, per tant, amb un gran hospital situat a Corbera d'Ebre. A més, hem de destacar que no crec que estiguem parlant de Corbera de Llobregat, donat que no hi ha cap informació d'aquesta localitat que ens indiqui que allà hi hauria cap hospital de grans dimensions o alguna posició sanitària, però veient que hi ha molts centres al voltant del Barcelonès i que els internacionals estan combatent al voltant de Corbera d'Ebre i que aquí trobem posicions sanitàries, té molt més sentit pensar que ens estem referint a Corbera d'Ebre.

Un altre cas del qual ens parla Carles Hervás és el de l'hospital internacional de la Seu d'Urgell, que segon Castells va entrar en funcionament a partir d'abril de 1938.⁵⁵⁶ Tot i això, no hem pogut establir cap relació amb cap centre hospitalari existent a la Seu d'Urgell, ni amb anterioritat ni posterioritat l'abril de 1938, però sí que ens ha anat apareixent el nom de la població en diversos opus de RGASPI, deixant-nos constància del fet que algun centre hi podia haver existit durant la Guerra Civil. En aquest sentit, la hipòtesi més probable és que es tracti d'algun tipus d'hospital o posició sanitària itinerant o efímera, a conseqüència, de l'ofensiva d'Aragó i més, si sabem que Castells ens informa que va entrar en funcionament a partir del mes d'abril de l'any 1938.

⁵⁵⁶ CASTELLS, A., *Las Brigadas Internacionales de la guerra de España*, ed. Ariel, Esplugues del Llobregat, 1974, p. 467.

Un dels últims centres que ens cita Andreu Castells és el de Manresa, en funcionament a partir de juny de 1938⁵⁵⁷, però del qual desconeixem la seva posició exacta, donat que Carles Hervás tampoc ens aporta informació de la seva localització ni funcionament. Per aquesta raó, haurem de centrar-nos en Josep M. Gasol, qui ens aporta informació sobre els hospitals que es van localitzar a Manresa i, en concret, sobre els hospitals militars. En aquest sentit, la poca informació que podem extreure és que durant la Guerra Civil si van establir diferents centres mèdics militars que formaven part de l'hospital d'evacuació de l'exèrcit de l'est amb "un total de sis mil llits, repartits entre Manresa (amb quatre hospitals) i Montserrat (amb centres d'hospitalització en els hotels del monestir i de la Colònia Puig). L'Hospital de sant Andreu va ésser l'Hospital Militar Base, amb servei de cirurgia i d'assistència immediata dels ferits; els quals, un cop intervinguts d'urgència, eren traslladats a l'Institut de segon Ensenyament, convertit en hospital quirúrgic. L'antic col·legi dels Germans de les Escoles cristianes, del carrer dels Infants, serví d'hospital postoperatori i de medicina no-infecciosa. Mentre que el convent de les Saleses, que havia d'ésser Escola de Reeduació de Mutilats de Guerra, acollia els afectats de malalties infeccioses. Connectats amb aquests, a Montserrat funcionaven la titulada Clínica Militar Z i el Centre de Dèbils i Convalescents. A la casa Pons, del carrer de Guimerà, van instal·lar-se els serveis de direcció (Direcció de sanitat de l'Exèrcit de l'Est). Els locals de l'antic Hotel Florida, que des de 1932 eren de l'Assistència pública municipal, van habilitar-se per a caserna dels soldats sanitaris."⁵⁵⁸ Tanmateix, tot i comptar amb aquesta valuosa informació, continuem sense saber res de l'hospital, ja que sabem que les Brigades Internacionals formaven part de l'exèrcit de l'Ebre i no de l'Est (destinat a protegir i defensar el front del Segre) quedant-nos, per tant, amb la mateixa incògnita.

Tot i això, encara es complica una mica més la cosa i és que si donem un cop d'ull a la "relació dels soldats morts als hospitals de sang de Manresa (1938-39) i enterrats a la fossa militar del cementiri de la ciutat"⁵⁵⁹ veiem que ens apareix un soldat de la 13 brigada, quart batalló, primera companyia, mort el dia 27 d'abril de 1938 a l'hospital

⁵⁵⁷ CASTELLS, A., *Las Brigadas Internacionales de la guerra de España*, ed. Ariel, Esplugues del Llobregat, 1974, p. 467.

⁵⁵⁸ GASOL, J.M., Assistència sanitària i social. A: A.A.V.V. *Història de la ciutat de Manresa: 1900-1950*, ed. Fundació Caixa de Manresa, Manresa, 1991, p. 298.

⁵⁵⁹ Portal de memòria i història de Manresa [En línia] La fosa militar del cementiri de Manresa [Consulta: 11 d'octubre de 2023] <http://www1.memoria.cat/fossa/sites/memoria.cat/fossa/files/fossa.pdf>

militar del convent de les Saleses⁵⁶⁰, també anomenat com a grup de les Saleses, es va convertir en la Clínica Militar número 2 i comptava amb d'uns 200 llits, destinats per a soldats amb problemes mèdics de caràcter infecciosos o psiquiàtric. Aquest, ens aporta una nova informació, i és que un soldat de nacionalitat espanyola, però membre de la XIII brigada internacional, va morir en un dels hospitals de Manresa en el mes d'abril de 1938, just quan l'exèrcit republicà i els internacionals estaven en retirada del front d'Aragó i, per tant, podria ser una redistribució primerenca dels brigadistes entre els centres hospitalaris que ja estaven en funcionament abans que l'AME, després convertida en SSI, disposés dels grans centres per a internacionals, és a dir, que Manresa hauria estat seu momentània per als ferits i malalts internacionals mentre no s'haguessin instaurat els grans centres.

Un altre dels centres mèdics destacats, històricament, és el de Vila-seca de Solcina que, segons Castells, va entrar en funcionament a partir d'abril de 1938, preparant-se per a la batalla de l'Ebre,⁵⁶¹ a la qual cosa Carles Hervás ens afegeix, que era un centre que “tenia cura dels brigadistes ferits a les batalles del Segre i de l'Ebre”⁵⁶². Malgrat tot hem de destacar que aquest suposat centre estaria dintre de la línia que compren l'avantguarda militar, és a dir, la primera i segona línia del front, i no és en cap cas un hospital de rereguarda i, per tant, hem de tenir en compte que les brigades no podien tenir centres mèdics a primera línia, únicament es va crear un equip quirúrgic, però no centres hospitalaris. En conseqüència, del què estaríem parlant és d'un centre situat a segona línia del front, vinculat a alguna brigada en especial, és a dir, que seria un hospital que concentraria els ferits provinents dels batallons d'aquesta brigada i que estaria evacuant cap a un hospital divisionari de les 35 o 45 divisions. Si acceptem que es va començar a crear, a partir d'abril de 1938, és molt possible que fos un espai de concentració dels ferits que s'estaven evacuant de la zona centre i Llevant, que després passarien als cinc hospitals principals o a Barcelona. Amb els mesos, passaria a formar part de l'estructura sanitària de les 35 o 45 divisions, a l'inici de la batalla de l'Ebre, però amb anterioritat a la batalla, aquest centre ja hauria estat incorporat o posat sota les ordres de la Inspecció General de Sanitat i, per tant, de control republicà. El que hem de tenir en compte és que no hi ha

⁵⁶⁰ Veure annex 8.

⁵⁶¹ CASTELLS, A., *Las Brigadas Internacionales de la guerra de España*, ed. Ariel, Esplugues del Llobregat, 1974, p. 467.

⁵⁶² HERVÁS, C., *La xarxa hospitalària a Catalunya durant la Guerra Civil (1936-1939)*, ed. PAHCS, Manresa, 2014, p.153.

hospitals internacionals a primera línia, sinó hospitals o posicions mèdiques de les Brigades Internacionals, però que estan inserides dintre de les línies d'evacuació de cada brigada i divisió.

Fins aquí, hem tractat els hospitals presentats i anomenats per Andreu Castells, Carles Hervás i Manuel González Moreno-Navarro. Hospitals que fins aquest moment restaven com a internacionals, fos per la cultura popular o per creença pròpia. Tot i això, hem anat veient que més que hospitals eren posicions efímeres, causals o centres mèdics incorporats en alguna base. A més, hem de dir que no van ser els únics centres on hi va haver internacionals a Catalunya i no ens estem referint als cinc grans hospitals per a internacionals, sinó que com veurem a continuació, el SSI, era molt més gran del que es pensava i que es recolzava en molts més centres mèdics dels que fins ara sabíem.

Així, doncs, una de les primeres notícies que tenim referents a les hospitalitzacions fora d'hospitals per a internacionals, amb posterioritat al trasllat dels brigadistes a Catalunya, és del 30 de juny de 1938, on se'ns diu que dels 362 llits de la Clínica militar número 13 de Sitges, la majoria estan ocupades per brigadistes internacionals.⁵⁶³ Aquest, no és un fet aïllat ni momentani, sinó que està relacionat amb les evacuacions posteriors de l'ofensiva franquista sobre el front d'Aragó, però no només dels internacionals evacuats des de València, Múrcia, Castella-La Manxa i Madrid, sinó també dels propis ferits que s'anaven produint durant aquesta ofensiva i dels soldats que havien desaparegut o fugit presa del pànic i arribaven amb molt males condicions. A més, sabem que no era un centre pròpiament internacional o millor dit, destinat internacional, ja que en una carta posterior es va demanar premsa i la llista dels documents dels soldats de la clínica militar número 13 de Sitges on hi havia internacionals hospitalitzats.⁵⁶⁴

Tanmateix, no és l'única notícia que tenim d'hospitalitzacions fora dels que són els cinc grans hospitals per a internacionals, és a dir, Mataró, Vic, Moià, Santa Coloma de Farners i S'Agaró, ja que en un informe del 28 de juliol de 1938 se'ns diu que hi havia ferits internacionals a Barcelona, concretament a Montjuïc, a l'hospital Romania, amb 85 ferits brigadistes hospitalitzats, a l'hospital del carrer Tallers on n'hi ha 80, al del carrer Sicília on se'n localitzaven 25, a l'hospital de Bonanova on resten 40 i el de Vallcarca, on hi ha

⁵⁶³ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 49, IMAGE 29.

⁵⁶⁴ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 49, IMAGE 27.

80 internacionals hospitalitzats. A més, també se'n localitzaven a l'hospital de Lleida amb 15 ferits ingressats i on, a més, hi havia queixes de sales immenses molt calentes i mal situades. Finalment, el document, acaba dient que aquestes xifres són majors després de l'arribada de ferits el dia 29 de juliol de 1938, dies després de l'inici de la batalla de l'Ebre.⁵⁶⁵ En aquest sentit, és molt interessant aquesta data de 29 de juliol de 1938 i és que ens incita a pensar que l'inici de la batalla va descol·locar el sistema que s'estava intentant establir després d'abril d'aquell mateix any o, si més no, es van veure obligats a reforçar els cinc grans hospitals per a internacionals amb tot un seguit de centres intermedis, ja establerts amb anterioritat, quan s'estaven preparant les línies d'evacuació i els hospitalers militar per a l'ofensiva sobre el riu Ebre. Per aquesta raó, i mentre va durar la batalla per reconquerir les terres més enllà de l'Ebre, continuarem tenim notícies de les hospitalitzacions d'internacionals fora dels cinc grans hospitals, ja que el dia 24 d'agost de 1938 es reconeixia que hi havia internacionals hospitalitzats fora dels cinc grans centres per a internacionals, volent enviar-los tabac i premsa,⁵⁶⁶ però també durant el mes de setembre on es confirmen els problemes dels ferits que venen des dels hospitals de Caldes i Figueres, donat que arriben en molt males condicions al centre per a internacionals de Santa Coloma de Farners, un hospital de convalescència.⁵⁶⁷

Què està passant, doncs, durant aquest període comprés entre l'abril de 1938 i gener de 1939? Primer de tot, hem de recuperar el que havíem dit en l'anterior capítol sobre la subordinació del SSI i és que què quedés subordinat a la sanitat militar de l'exèrcit de terra no vol dir que no continués exercint les seves funcions com a unitat sanitària, simplement que ara tot havia de passar pels comandaments republicans i rendir comptes del que feien. Per aquesta raó, haurem de fixar-nos en dos documents referents a la liquidació de pagaments del mes d'octubre de 1938 del Servei Sanitari Internacional⁵⁶⁸ on ens apareixen 43⁵⁶⁹ enclavaments on hi ha presència del Servei Sanitari Internacionals, sigui per metges o personal adscrit a aquest servei sanitari.⁵⁷⁰ En aquest sentit, pensem que poden ser els pagaments a sanitaris i membres del servei donat que en un dels fulls

⁵⁶⁵ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 662, IMAGE 24.

⁵⁶⁶ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 39, IMAGE 98.

⁵⁶⁷ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 49, IMAGE 46.

⁵⁶⁸ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 375, IMAGE 44.

⁵⁶⁹ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 375, IMAGE 46.

⁵⁷⁰ Veure annex 4.

apareixen els noms de diverses persones (homes i dones) que, un cop comprovades a través de SIDBRINT, veiem que són metges o personal sanitari auxiliar al qual se'ls està pagant petites quantitats. Tanmateix, no crec que els pagaments siguin únicament per a personal sanitari, donat que si donem una ullada a la suma que es paguen als diferents centres hospitalaris, hi ha 5 centres que la suma total oscil·la entre les 130.000 i les 460.000 pessetes mensuals, motiu que ens fa pensar que els pagaments són també per als soldats allà ingressats, és a dir, que el Servei Sanitari Internacional pagava el sou dels sanitaris, però també dels membres de les brigades durant el període d'hospitalització.

Tot i això, el que més ens interessa són els noms dels centres sanitaris, ja que dels 43 noms que hem pogut localitzar, només 5, pertanyen als suposats 5 grans hospitals internacionals de Vic, S'Agaró, Santa Coloma de Farners, Moià i Mataró, registrat com a número 7 i l'únic que incorpora la inscripció d'internacional per a distingir-lo d'un altre hospital localitzat a Mataró i registrat com a hospital número 14. En aquest sentit, si restem els pagaments als cinc grans hospitals internacionals, a la Direcció del SSI, al servei personal, al garatge i a la “pagaduria”, encara ens restarien 34 centres o posicions sanitàries a les quals se'ls està pagant unes entre les 6.000 i les 54.000 pessetes, pagaments molt alts per a centres que teòricament no formen part del sistema SSI. Aquests, doncs, són els centres mèdics situats a Pins del Vallès, l'hospital base de Vallcarca, l'Hospital Base de Medicina, els hospitals amb la numeració número 1,2,3,6,9,11 i 15, l'hospital General de Catalunya, l'hospital número 14 de Mataró, l'hospital de Tarragona, l'hospital de Cambrils, l'hospital de Valls, l'hospital de Morell, l'hospital de Sitges, l'hospital de Reus, l'hospital de Vilafranca, l'hospital de Vilanova, l'hospital d'Igualada, l'hospital de Montserrat⁵⁷¹, l'hospital de Sabadell, l'hospital de Terrassa, Fonts de Sacalm, l'hospital de la Garriga, l'hospital de Figueres, l'hospital de Girona, l'hospital de Banyoles, l'hospital de Caldes de Malavella, l'hospital de Masnou i la infermeria, que no especifica quina ni on es localitza. Tanmateix, si ens centrem en la localització geogràfica d'aquests centres hospitalaris, podem veure que la majoria se situen en 3 zones ben diferenciades que seria al voltant de Tarragona, Barcelona i Girona que es vincularà amb les zones geogràfiques

⁵⁷¹ Sobre aquest centre és important destacar l'obra de RIUS I BOUS, A., *Imprenta i biblioteca a l'Hospital Militar de Montserrat (1936-1939)*, ed. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 2023.

dels més de 170 centres mèdics republicans localitzats, amb presència internacional, que tractarem unes pàgines més endavant.⁵⁷²

Així, doncs, davant de la sorprenent aparició de tots aquests centres mèdics que estan rebent pagaments des del SSI, però que en cap moment ens diuen que formin part d'aquest servei ens trobem, per tant, davant de la necessitat de focalitzar-nos breument en aquests centres, per esbrinar per què s'estan portant a terme aquests pagaments. En primer lloc, podem concretar que els centres mèdics de Vic, Santa Coloma de Farners, S'Agaró, Mataró i Moià, són els cinc grans centres mèdics per a internacionals i que, per tant, no hi ha cap mena de dubte sobre la seva implicació dintre del SSI.⁵⁷³ En segon lloc, la resta d'hospitals els podríem dividir entre els hospitals més propers a la línia del front, és a dir, els centres hospitalaris situats al sud de Catalunya, entre Barcelona i el front de l'Ebre i els centres molt llunyans a la línia del front que els podríem situar al nord de Catalunya, entre Barcelona i la frontera francesa.

Comencem, doncs, pels centres hospitalaris situats al sud de Catalunya, entre Barcelona i el front de l'Ebre. Totes aquestes posicions sanitàries, és a dir, l'hospital de Tarragona, l'hospital de Cambrils, l'hospital de Valls, l'hospital de Morell, l'hospital de Sitges o clínica número 13, l'hospital de Reus, l'hospital de Vilafranca, l'hospital de Vilanova, són posicions relativament pròximes al front d'una manera o una altra i que, per tant, tindria sentit que els brigadistes internacionals restessin en alguns d'aquests centres hospitalaris, com a centres de pas durant la seva evacuació i cura de les ferides, abans de ser traslladats a hospitals de rereguarda. Tot i això, se'ns presenta una greu problemàtica i és que el document on apareixen aquests hospitals data del 28 de novembre de 1938, moment en què les brigades no estaven lluitant al front i, per tant, no hi hauria aquest flux de ferits des de la primera línia fins a hospitals més o menys pròxims al front. Tanmateix, això no vol dir que no restessin brigadistes ferits, ni personal mèdic del SSI, en aquests centres després de la retirada dels internacionals, ja que per molt que els brigadistes estiguessin als encara hospitalitzats fins a la seva evacuació i més aquells ferits que no podien ser traslladats a causa de la gravetat de les seves ferides.

⁵⁷² Veure annex 14.

⁵⁷³ Veure annex 11.

Un altre cas és el dels centres molt llunyans a la línia del front, que els podríem situar al nord de Catalunya, entre Barcelona i la frontera francesa. Tots els centres que citarem a continuació són de rereguarda, cosa que facilita la comprensió de per què hi havia brigadistes hospitalitzats en aquestes dates, però xoca amb l'existència dels 5 grans hospitals per a brigadistes i la idea que tots els internacionals devien estar concentrats en els mateixos hospitals. Així doncs, els centres mèdics de rereguarda que coneixem són l'hospital base de Vallcarca, l'hospital Base de Medicina i els hospitals amb la numeració número 1, 2, 3, 6, 9, 11 i 15 (dels quals no disposem posició exacta), l'hospital General de Catalunya també anomenat Sant pau i de la Santa Creu, l'hospital d'Igualada, l'hospital de Montserrat, l'hospital de Sabadell, l'hospital de Terrassa, Fonts de Sacalm, l'hospital de la Garriga, l'hospital de Figueres, l'hospital de Girona, l'hospital de Banyoles, l'hospital de Caldes de Malavella, l'hospital de Masnou, l'hospital número 14 de Mataró i Pins del Vallès.

Alguns d'aquests centres hospitalaris ja els hem anat citant al llarg d'aquesta investigació, com és el cas de l'hospital General de Catalunya o de Sant pau⁵⁷⁴ i és que la recepció de pacients, al llarg de tota la batalla de l'Ebre, va ser constant tot. Tot i no conèixer, amb exactitud, les dates d'ingrés i d'alta de tots els pacients, podem anar veient que la majoria dels que tenim informació van ser ingressats entre finals de setembre i principis de novembre i sempre procedents d'hospitals de primera i segona línia i amb el trasllat posterior a hospitals per a internacionals, com és el cas de l'hospital internacional de Mataró, convertint-se en un hospital de pas per a tots aquells brigadistes que necessitessin cirurgies, cures o tractaments mèdics abans de ser concentrats a hospitals del SSI. Tanmateix, l'hospital Sant Pau de Barcelona, no va ser l'únic centre mèdic que va acollir internacionals durant els mesos entre l'abril de 1938 i gener de 1939, ja que tal com ens informa el document presentat anteriorment, tindríem l'hospital de Vallcarca⁵⁷⁵ amb 7 pacients i 2 sanitaris, segons SIDBRINT. És cert, que la quantitat d'internacionals hospitalitzats en aquest centre és molt petita, però hem de tenir en compte que aquesta xifra parteix d'un únic arxiu i que per poder localitzar a tots els pacients hauríem de buidar tot el RGASPI sencer, fent un estudi de casa de cadascun dels més de quaranta mil brigadistes coneguts, a més de tenir en compte que molta informació s'ha perdut. Per

⁵⁷⁴ Veure Taula 1.

⁵⁷⁵ Veure taula 4.

aquesta raó, poder localitzar un petit nombre de pacients ens indica que la connexió era real i que tot i no disposar el nombre total de pacients, sí que podem establir una connexió entre els centres republicans i per a internacionals dintre de la xarxa sanitària.

Per aquesta raó, tot i desconèixer el nombre total de pacients en els hospitals de Barcelona, sabem que estaven sent hospitalitzats a l'hospital de Montjuïc número 18 amb 1 pacient,⁵⁷⁶ a l'hospital militar de Romania número 11 (Montjuïc) amb 1 pacient,⁵⁷⁷ a un altre hospital situat a Montjuïc⁵⁷⁸ amb 9 pacients,⁵⁷⁹ 1 pacient a l'hospital base de medicina, situat al passeig de Sant Gervasi número 23 de Barcelona,⁵⁸⁰ 11 pacients a l'hospital del carrer Tallers de Barcelona ingressats el 2 d'octubre de l'any 1938,⁵⁸¹ 1 pacient a l'hospital anglès de Barcelona el dia 2 de gener de l'any 1939,⁵⁸² 1 pacient a la clínica militar número 1 Pedralbes ingressat el 15 de desembre de 1938⁵⁸³ i 22 pacients a la infermeria de les brigades a Barcelona hospitalitzats el 9 de setembre de 1938.⁵⁸⁴ En aquest sentit, aquestes petites llistes ens demostrarien que Barcelona esdevindrà la capital hospitalària, el punt focal on arribaven la major part dels internacionals per, a continuació, ser traslladats a altres centres hospitalaris per a internacionals o no. En aquest sentit, si ens fixem en el personal sanitari citat a un dels documents⁵⁸⁵, que sembla ser posterior a la batalla de l'Ebre, a part de la infermeria de Cabestany, veiem que ens cita un centre internacional a Barcelona pel personal i que podria situar-se a la mateixa base, veiem que comptaven amb 5 metges, 4 internacionals i 1 espanyol, 2 farmacèutics, 2 practicants espanyols, 1 membre de personal de laboratori, 10 fisioterapeutes internacionals i 9 espanyols, 33 oficinistes entre espanyols i internacionals, 12 cuiners, 10 portalliteres dels quals 7 són internacionals i 3 són espanyols, 3 comissaris polítics internacionals i 1 espanyol, 15

⁵⁷⁶ Veure taula 10.

⁵⁷⁷ Veure taula 11.

⁵⁷⁸ Veure taula 12.

⁵⁷⁹ Podria ser tant el centre hospitalari número 11 o el 18, però en no haver localitzat el número, el tractarem com un centre hospitalari a part d'aquest dos, però situat també a Montjuïc.

⁵⁸⁰ Veure taula 13.

⁵⁸¹ Veure taula 20.

⁵⁸² Veure taula 21.

⁵⁸³ Veure taula 28.

⁵⁸⁴ Veure annex 10.

⁵⁸⁵ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 695, IMAGE 29.

conductors i 4 guàrdies.⁵⁸⁶ D'aquests centres, doncs, ens crida l'atenció dos aspectes; el primer és que hi ha molt més personal d'oficina que no pas metges i el segon és l'altíssim nombre de fisioterapeutes que estan destinats a aquesta posició, aspecte que ens delata que no era un hospital, sinó una infermeria o un espai del CRIM de la base internacional per a la reincorporació dels internacionals a la lluita. A més, si ens fixem en la Subsistència, veiem que succeeix el mateix i únicament trobem 2 metges internacionals, 1 infermera internacional, 2 oficinistes i 1 comissari polític internacional, xifres que ens situarien davant d'una petita infermeria.⁵⁸⁷ Per tant, veiem que Barcelona, i la seva àrea metropolitana, esdevindrà un nexa entre els fronts i els hospitals d'evacuació i els hospitals de rereguarda, gràcies a la seva posició geogràfica estratègica.

Així, doncs, a la zona metropolitana de Barcelona i de la seva província, localitzem centres sanitaris com la Clínica militar de Sabadell⁵⁸⁸ amb 1 pacient ingressat el mes de març de l'any 1938, l'hospital d'Igualada⁵⁸⁹ amb 1 pacient ingressat el 13 de setembre de 1938, l'hospital de Santa Coloma de Gramenet⁵⁹⁰ amb 9 pacients ingressats, 3 sanitaris i 1 comissari polític localitzats i la clínica psiquiàtrica de Vilaboí⁵⁹¹ o Sant Boi de Llobregat amb 2 sanitaris que treballaven el 25 de novembre de 1938. Per tant, aquest petit tall de centres hospitalaris, al voltant de Barcelona, no només ens indica que Barcelona i la seva àrea metropolitana era un punt de confluència sanitària per als soldats que arribaven del front i necessitaven tractaments i estades de llarga durada, sinó que també l'àrea metropolitana de Barcelona era un espai de recepció d'internacionals per a la seva hospitalització. En aquest mateix sentit, podríem dir que Barcelona era la base dels internacionals des de la seva evacuació d'Albacete l'abril de 1938 i que, per tant, era lògic que els internacionals fossin evacuats a les localitats pròximes a la base, però tots els hospitals per a internacionals es localitzen fora de Barcelona i en cap de les poblacions citades fins ara, ja que l'únic centre hospitalari localitzat a Barcelona és la infermeria de la base. Tot i això, és cert que molts centres hospitalaris a Barcelona han estat citats com a hospitals de les Brigades, però en cap moment s'ha localitzat informació a RGASPI

⁵⁸⁶ Veure annex 10.

⁵⁸⁷ Veure annex 10.

⁵⁸⁸ Veure taula 14.

⁵⁸⁹ Veure taula 24.

⁵⁹⁰ Veure taula 19.

⁵⁹¹ Veure taula 16.

sobre ells, cosa que em fa dubtar i pensar que els centres dits com a internacionals a Barcelona podrien ser centres republicans amb internacionals, infermeries d'alguna base o caserna de les brigades a Barcelona o simplement, la seu del SSI a la ciutat comtal.

Tanmateix, tot i que Barcelona i la seva àrea metropolitana és el nexa de connexió entre els hospitals del front i els de rereguarda, podem citar tres localitats a destacar amb presència sanitària, dintre de la província de Barcelona que sí que serien posicions dels internacionals, com ja hem vist amb anterioritat, però que no podien ser anomenats hospitals o centres sanitaris. En aquest sentit, hem de citar la infermeria del dipòsit de la caserna internacional de Badalona amb un internacional que hi restava el 7 de novembre de 1938,⁵⁹² a la presó per a internacionals de Castelldefels⁵⁹³ amb 1 sanitari localitzat i Cardedeu⁵⁹⁴, que tampoc sembla ser un gran centre hospitalari, sinó alguna petita infermeria d'algun acantonament o d'establiments militars on no hi havia ferits de grans consideracions o la necessitat de disposar d'una gran quantitat de personal sanitari, ja que només disposa d'un metge espanyol, 1 practicant internacional i un portalliteres internacional.⁵⁹⁵

D'altra banda, dels hospitals situats a rereguarda a la província de Girona, que ens cita el document, hem pogut localitzar a un hospital de Girona⁵⁹⁶ amb 5 sanitaris que hi treballaven i 15 internacionals ingressats, la clínica militar número 3 a Banyoles⁵⁹⁷ amb un pacient ingressat i la clínica militar número 2 de Caldes de Malavella⁵⁹⁸ amb 1 pacient ingressat el 12 d'octubre de 1938. Tanmateix, de Figueres, sabem que era una de les bases d'entrada i concentració per als nous internacionals, però desconeixíem amb seguretat on se situava la infermeria o l'hospital, tot i que és constant la documentació que ens parla dels trasllats de pacients entre Girona, Figueres i Santa Coloma de Farners. Però si ens fixem en el personal sanitari⁵⁹⁹, veiem que només disposava d'un metge i un portalliteres internacional, cosa que ens demostra que és una infermeria de la base i que els trasllats

⁵⁹² Veure annex 17.

⁵⁹³ Veure taula 7.

⁵⁹⁴ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 695, IMAGE 29.

⁵⁹⁵ Veure taula 10.

⁵⁹⁶ Veure taula 9.

⁵⁹⁷ Veure taula 29.

⁵⁹⁸ Veure taula 30.

⁵⁹⁹ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 695, IMAGE 29.

de pacients des de Figueres s'està duent a terme des d'algun centre mèdic republicà.⁶⁰⁰ Finalment, dels centres hospitalaris número 2, 3, 6, 9 i 15, de l'hospital de Montserrat i de l'hospital de Terrassa, no hem pogut localitzar cap pacient ingressat durant la Guerra Civil.

En aquesta mateixa línia i com he dit, l'hospital de Sant Pau, evacuava pacients cap a l'hospital número 14 de Mataró, on tot i existir un hospital per a internacionals en aquesta localitat sabem que, almenys hi va haver una defunció en aquest centre republicà. Altres casos com el de Masnou ens generen molts dubtes, ja que després de consultar els arxius no hi ha cap mena d'informació que ens indiqui que va passar en aquesta localitat, pel fet que se sap que es van preparar els centres mèdics, però en cap moment es van posar en funcionament, segons les investigacions contemporànies, tot i que aquest document ens indica el contrari.

Finalment, tot i que no parlarem de tots els hospitals citats en aquest document, ja que el que ens interessa veure és com la xarxa sanitària del SSI, hem de destacar l'hospital de Pins del Vallès, donat que les investigacions apunten al fet que podria ser un hospital a personal sanitari femení, tot i que això ho veurem amb més deteniment quan parlem en exclusiva d'aquest centre.

Així, doncs, tots aquests hospitals que hem anat anomenant no són centres del Servei Sanitari Internacional pròpiament dits, però, així i tot, estan rebent, mensualment, pagaments des del SSI. Una opció, podria ser la que ens exposa Manuel González Moreno- Navarro qui ens diu que “en Sant Cugat del Vallès (Barcelona), denominada en aquel entonces Pins del Vallés, se instala, como se verá en su momento, un acantonamiento para extranjeros no brigadistas. Supongo que cuenta con alguna enfermería o centro asistencial al constatar la presencia de tres enfermeras de la Ayuda Médica Extranjera destinadas en esta Ciudad.”⁶⁰¹ Aquesta podria ser una opció, és a dir, que els centres aquí anomenats fossin infermeries dels acantonaments, però no és probable, donat que la majoria de les posicions citades són centres mèdics de gran importància i la resta, o bé són els 5 grans hospitals per a internacionals o bé formaven

⁶⁰⁰ Veure annex 10.

⁶⁰¹ GONZÁLEZ, M., *Las Brigadas Internacionales (Guerra Civil Española 1936-1939): su paso por Catalunya*, ed. PPU, Barcelona, 2009, p. 98.

part de la base, a més que tampoc coincideixen amb cap posició d'acantonament. Per aquesta raó, no són infermeries dels acantonaments, sinó que són centres mèdics de l'exèrcit republicà, però amb presència internacional.

Centres de gran importància que en cap moment van estar sota control del SSI, com és el cas de l'hospital Sant Pau o de l'Hospital Base de Vallcarca i que, per tant, no podien ser centres internacionals, sinó que més aviat són centres que recolzen als 5 grans hospitals per a internacionals, és a dir, els internacionals mai van tenir una xarxa independent, ni van crear grans línies d'evacuació o centres mèdics, sinó que tot estava controlat per l'exèrcit de terra republicà, feien servir les seves línies d'evacuació i els seus hospitals, ja que no tenien manera de traslladar i cuidar del pacient des de la primera línia fins a la rereguarda. Però és més i és que els 5 grans hospitals, dels quals parlarem en el següent capítol, no haguessin estat suficients per a atendre a un número tan alt de pacients de manera contínua, per això s'anaven evacuant a centres per a republicans fins a arribar als internacionals, ja que d'aquesta manera hi havia temps a gestionar i moure els pacients entre centres hospitalaris. Tanmateix, també hem de tenir en compte que la majoria dels brigadistes que van començar a arribar, durant la batalla de l'Ebre, no eren internacionals, sinó espanyols que formaven part de les brigades, cosa que feia menys urgent l'hospitalització ens centres per a internacionals.

A més, aquesta idea queda reforçada si donem un cop d'ull als opis 1, 2, 3 i 5 del RGASPI, ja que en ells podem trobar entorn dels 170 centres o posicions sanitàries, a Catalunya⁶⁰², que van acollir a brigadistes internacionals o que van tenir alguna funció durant les evacuacions i hospitalitzacions o que bé van acollir a personal sanitari internacional. Per aquesta raó, si ens fixem en les posicions geogràfiques⁶⁰³ d'aquests més de cent centres hospitalaris republicans, localitzats a Catalunya, que van acollir a ferits i malalts internacionals, ens adonem que apareixen 4 zones ben diferenciades de concentració d'aquests centres. Així, doncs, la primera zona on localitzem la concentració més gran de centres és a la línia de front, al llarg de tot el front de l'Ebre com a resultat de les evacuacions a hospitals de primera i segona línia. Aquesta alta concentració de centres mèdics on van ser els internacionals, és la primera indicació que ens confirma que estaven

⁶⁰² Veure taula 43.

⁶⁰³ Veure annex 14.

utilitzant les mateixes línies d'evacuació que els republicans, però ens confirma que majoritàriament eren evacuats cap a la costa, a les proximitats de Tarragona.

En segon lloc, veiem que la zona principal de rereguarda o el nucli de la major part de les evacuacions dels internacionals es va produir a hospitals de la província de Barcelona, corroborant la hipòtesi que Barcelona va ser el gran nucli de rebuda de ferits i la distribuïdora d'aquests a la resta de localitats més pròximes, ja fos a hospitals i centres per a internacionals o republicans.

En tercer lloc, tenim la zona de Girona, el que serien les comarques de la selva, el Baix Empordà, el gironès i el Pla de l'Estany. Aquesta tercera zona geogràfica la titulem com a la zona de convalescència, és a dir, la majoria dels soldats internacionals destinats en aquesta zona geogràfica o bé eren soldats preparats per ser evacuats cap als països d'origen o estaven sent tractats en hospitals pròxims a Santa Coloma de Farners, S'Agaró i Olot a causa de les ferides que no s'haurien curat bé haurien empitjorat abans de ser evacuats.

Finalment, la quarta zona geogràfica és la de l'Alt Empordà on no només localitzem la base de Figueres, sinó que també seria la zona pròxima a la frontera francesa i, per tant, de les evacuacions, sent en alguns casos hospitals destinats a ferits arribats des de França, però també ferits i malalts pendents d'intervencions necessàries abans de ser evacuats o traçats per ser enviats a la zona de la Selva. En aquest sentit, si fem una ràpida comparació entre els 170 centres hospitalaris republicans que van acollir internacionals i els centres mèdics que havien rebut pagaments del SSI, veiem que se situaven en les mateixes posicions geogràfiques que els centres amb vinculació amb els internacionals, però sense pagaments, confirmant-nos els nuclis geogràfics de concentració de ferits internacionals.⁶⁰⁴

Tanmateix, veiem que hi ha alguns centres com el de Ponts o Lleida, que serien centres pertanyents a altres períodes de la guerra anterior l'abril de 1938 o del front del Segre. Mentre que els de Ripoll i la Seu d'Urgell serien centres que no s'han pogut localitzar la seva interacció amb altres internacionals i dels quals no podem entendre la funcionalitat, donada la llunyania als principals nuclis de concentració de centres hospitalaris.

⁶⁰⁴ Veure annex 16.

Malgrat tot, hem de destacar que l'anàlisi d'aquestes posicions sanitàries és complicada i enrevessada, ja que en la majoria dels casos no disposem de noms de pacients o sanitaris que ens puguin ajudar a comprendre la magnitud real dels centres i la seva participació en el SSI. A més, molts d'aquests centres tampoc disposen del seu número o en moltes ocasions, apareixen amb els números de centres doblats o amb noms que fa impossible la seva localització geogràfica. Tot i això, sí que ens ajuden a demostrar la nostra hipòtesi i és que els 170 centres mèdics que hem aconseguit localitzar a RGASPI, estan disseminats per tot el territori català, és a dir, no podem acotar els centres a la línia del front o de la rereguarda, sinó que l'atenció sanitària de brigadistes va ser a tot el territori català, independent d'on es localitzés el front. En aquest sentit, hem de dir que les causes de les hospitalitzacions a rereguarda, en hospitals que no fossin per a internacionals, encara resta en dubte, donat que no disposem de les fitxes d'hospitalitzacions de cadascun d'aquests brigadistes, però donat que la zona d'Olot era una de les bases d'instrucció, Barcelona la base central, Figueres amb el posterior trasllat a Fortianell com a punt de trobada, els diversos acantonaments, més els bombardejos i els freqüents accidents i malalties, podrien ser les causes principals. En aquest sentit, no hauria estat adient traslladar a un pacient desenes o centenars de quilòmetres per tractar-lo quan hi havia l'opció d'atendre'l en hospitals civils o militars pròxims a les seves bases o acantonaments i més, si tenim en compte que els cinc grans hospitals no paraven de rebre pacients diàriament des del front.

Així doncs, i com a conclusió, podem afirmar que tot i l'existència de 5 grans hospitals per a brigadistes instal·lats a Vic, Mataró, Santa Coloma de Farners, Moià i S'Agaró, el SSI necessitava tota una xarxa hospitalària per a tractar, cuidar i traslladar els pacients del front a la rereguarda, però també per garantir la seva Assistència mèdica al voltant de les bases i acantonaments. Per aquesta raó, no es va crear cap mena de xarxa hospitalària, sinó que els hospitals per a internacionals es van recolzar en una xarxa sanitària preexistent, creada per l'exèrcit republicà per a la batalla de l'Ebre i el front del Segre. Això, a més, s'uneix a la idea ja mencionada en anteriors capítols de què la sanitat internacional va quedar subjugada a la sanitat militar republicana, fent poc factible que es plantegessin dues xarxes sanitàries independents, quan la mateixa sanitat internacional ja no tenia cap mena d'independència. A nivells pràctics i humans, no era funcional disposar de dues xarxes independents i exclusiva per als brigadistes i més, si tenim en compte que les circumstàncies per a les brigades havien canviat, és a dir, no només havia

minvat la seva independència sinó que el nombre d'espanyols que componien les Brigades Internacionals, cada vegada era major.

Per aquesta raó, es van aixecar únicament 5 hospitals per a internacionals, ja que a l'haver estat incorporats a la sanitat militar republicana, utilitzarien les mateixes línies d'evacuació i els mateixos hospitals, fins a arribar als centres destinats per a la seva hospitalització. Tot i això, el SSI continuarà en funcionament i ple a rendiment, perquè tot i no disposar d'independència no voldrà dir que no siguin útils i necessàries la seva organització, donat que s'han de tractar mantenir un control sobre els internacionals i agrupar-los en els mateixos centres garanteix un control i una major comoditat lingüística. És per això mateix que localitzarem hospitals amb pagaments del SSI, perquè s'han de pagar als soldats allà ingressats i els metges que estan treballant i per aquesta mateixa raó localitzem 170 hospitals amb connexions amb els internacionals, ja que les evacuacions i les hospitalitzacions s'estan donant a terme en els mateixos centres que les unitats republicanes. En definitiva, el SSI va continuar en funcionament, recolzat per tota la xarxa sanitari militar republicana i amb les mateixes funcions que abans de ser trasllats a Catalunya, però ara hauran de rendir comptes del que fan i acatar les ordres que la sanitat militar de l'exèrcit de terra els hi dicti.

8.3. El cas de l'hospital de Pins del Vallès, un hospital per a personal femení?

D'entre tots els centres sanitaris i posicions on les Brigades Internacionals van tenir presència, hem de parlar, concretament, de Sant Cugat del Vallès o Pins del Vallès, nom amb el qual es coneixia la localitat durant la Guerra Civil. Com hem anat veient, Pins és una posició sanitària que no deixa d'aparèixer a la documentació de RGASPI, però no sempre per motius mèdics, fent que Pins del Vallès s'erigeixi com la gran incògnita dintre dels hospitals de la Guerra Civil, amb presència Internacional.

Sanitàriament parlant, Carles Hervás, no ens aporta llum de què podria estar passant a Pins del Vallès, més enllà de dir-nos que “es destina a assistència sanitària la finca Torre Rocamora, de Pins del Vallès”⁶⁰⁵, finca que, segons José Fernando Mota, va ser destinada a la creació de la Colònia Nestlé que acollia a nens refugiats de la Guerra Civil, en aquesta localitat.⁶⁰⁶ Tanmateix, Pins del Vallès també va ser seu d'estructures i equipaments militars, concretament pels milicians i reclutes del campament i escola de Comissaris de Pins del Vallès.⁶⁰⁷ Però no només això i és que Pins del Vallès se situa dintre del terme de la serra de Collserola, on es va establir la base internacional de Les Planes i part dels seus efectius sanitaris, dels quals hem parlat amb anterioritat. En aquest sentit, no seria pas estrany que les brigades disposessin d'algun centre pròxim a Les Planes que donés suport en aquesta Base, ja fos per espai, per a mantenir separats els pacients amb diferents malalties o simplement per logística. A més a més, González Moreno, ens parla del fet que a Pins del Vallès hi havia un centre, però era un centre per a no internacionals amb presència de l'AME o d'algun centre sanitari.⁶⁰⁸

Malgrat tot, l'establiment d'aquest possible centre sanitari s'escapa de les nostres mans, ja que no hem pogut localitzar cap document que ens garanteixin, amb fiabilitat, les dates

⁶⁰⁵ HERVÁS, C., *La xarxa hospitalària a Catalunya durant la Guerra Civil (1936-1939)*, ed. PAHCS, Manresa, 2014, p.74.

⁶⁰⁶ MOTA MUÑOZ, J. F., *La República, la guerra i el primer franquisme a Sant Cugat del Vallès (1931-1941)*, ed. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 2000.

⁶⁰⁷ MOTA MUÑOZ, J. F., *Milicians, reclutes i comissaris a Sant Cugat. El campament militar i l'Escola de Comissaris de Pins del Vallès (1937-1939)*. A: *Publicació del grup d'estudis locals de Sant Cugat del Vallès*, 2016, núm. 48-49, p. 63-78.

⁶⁰⁸ GONZÁLEZ, M., *Las Brigadas Internacionales (Guerra Civil Española 1936-1939): su paso por Catalunya*, ed. PPU, Barcelona, 2009, p. 145-148.

de creació del centre sanitari. Tot i això, és cert que hauria d'estar, entre l'abril de 1938 i el gener de 1939, però no deixa de ser un període de temps molt ampli i amb moltes etapes diferents, és a dir, no podem tractar de la mateixa manera els hospitals establerts durant el trencament del front d'Aragó, els hospitals de la batalla de l'Ebre i els centres preparats per a les evacuacions després de l'ordre de retirada dels internacionals.

Per aquesta raó és important saber durant quina etapa es va posar en marxa aquest centre mèdic, per poder esbrinar la seva funcionalitat. En aquest sentit, José Fernando Mota ens torna a parlar del pas dels internacionals per Pins del Vallès, afirmant que en els últims dies de la Guerra Civil es va pensar en “rearmar als entre 6.000 i 10.000 membres de les Brigades Internacionals que no han pogut sortir d'Espanya per la negativa francesa. Aquests brigadistes es troben aquarterats a Pins del Vallès, alguns al Casino de l'Arrabassada,”⁶⁰⁹ tot i que també ens diu que “a més el novembre de 1938, a l'edifici conegut com la Casa Generalife, es van aquarterar membres de les Brigades Internacionals, retirats del front en compliment dels acords d'octubre.”⁶¹⁰ Així, doncs, gràcies a les investigacions de José Fernando Mota tenim dues possibles localitzacions dels internacionals, però més rellevant encara i és que són posicions posteriors a la retirada dels internacionals dels camps de batalla l'octubre de 1938.

Així, doncs, podríem pensar que amb les informacions presentades per José Fernando Mota, sobre les posicions internacionals Pins del Vallès, estaríem parlant d'un acantonament internacional per a l'evacuació dels combatents als seus països d'origen, aspecte que quedaria recolzat per un document localitzat a l'Arxiu General Militar d'Àvila⁶¹¹ on se'ns diu que en aquesta localitat, en data del 14 de novembre, hi havia 52 argentins a la caserna de l'acantonament de Pins del Vallès.⁶¹² Per aquesta raó, Pins va ser un acantonament per internacionals amb posterioritat a la seva retirada l'octubre de 1938, però ens crea una incògnita i és que, tot i ser possible l'establiment d'infermeries o

⁶⁰⁹ MOTA MUÑOZ, J. F., *Els últims dies de Pins del Vallès: l'entrada de les tropes franquistes a Sant Cugat*. Publicació en línia: Wordpress, [Consulta 30 d'octubre de 2023] <https://historiasantcugat.wordpress.com/2013/05/02/els-ultims-dies-de-pins-del-valles-lentrada-de-les-tropes-franquistes-a-sant-cugat/>

⁶¹⁰ MOTA MUÑOZ, J. F., *Sant Cugat del Vallès (1931-1941): República, Guerra Civil i primers anys de franquisme*, ed. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 2001.

⁶¹¹ Archivo General Militar Ávila, C.1094,12,1/14.

⁶¹² Veure annex 12.

petites unitats mèdiques als acantonaments, no hem localitzat cap acantonament on la citació d'aquesta infermeria sigui tan constant com a Pins del Vallès.

Això, d'entrada, ja ens fa sospitar que Pins era alguna cosa més que un simple acantonament per a soldats desmobilitzats i encara més, si ens fixem en els pagaments del SSI del mes de novembre de 1938 on se li van destinar 3.456,40 pessetes, una suma molt similar a centres mèdics com Valls, la Maternitat, Morell, Vilanova i la Geltrú i Montserrat,⁶¹³ tots centres amb pagaments rebuts per part del SSI durant el mateix període.⁶¹⁴ Per aquesta raó, la quantitat de pessetes destinades a aquesta localització de Pins del Vallès ens denota que no era únicament un acantonament, cosa que queda demostrada amb la documentació consultada a RGASPI i és que en un document d'agost de 1938⁶¹⁵ no només se'ns confirma que la presència del SSI, a Pins del Vallès, va ser anterior a la retirada dels brigadistes l'octubre de 1938, sinó que a més ens aclareix que a part d'aquest acantonament hi havia instal·lada una casa de repòs pels internacionals.

Per tant, sabem que, almenys des de l'inici de la batalla de l'Ebre, a finals de juliol i des del mes d'agost de 1938 hi va haver establerta una casa de repòs a Pins del Vallès. Tanmateix, desconeixem quan ingressats i el nom dels internacionals que allà van residir, però sí que podem saber la quantitat de sanitaris que hi va haver en aquest centre en algun moment entre agost de 1938 i gener de 1939, ja que en cap moment ens aporten la data exacta d'aquesta recopilació. Tot i això, si ens fixem en el document de RGASPI⁶¹⁶, veiem que a Pins del Vallès servien 24 persones alhora, un nombre gens envejable i més si ho comparem amb infermeries internacionals com la del carrer de Cabestany a Barcelona amb 8 persones, Olot amb 7, Figueres amb 2, Cardedeu amb 3 o Subsistència amb 6 persones. No és, per tant, una casa de repòs de petites dimensions, ni que aculli a pocs ferits o malalts, sinó que devia ser un centre amb presència a la vila, però molt més petit i actiu que un dels 5 grans centres hospitalaris per a internacionals.

Tanmateix, l'interessant arriba quan analitzem el personal de Pins de Vallès i és que per començar, no disposaven de cap metge, però sí de 6 infermeres, 4 internacionals i 2 espanyoles, 2 oficinistes, 1 comissari polític i 15 treballadors dels quals 12 són espanyols

⁶¹³ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 49, IMAGE 46.

⁶¹⁴ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 39, IMAGE 98.

⁶¹⁵ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 680, IMAGE 27.

⁶¹⁶ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 695, IMAGE 29

i 3 internacionals. Aquí ens podem adonar que el nombre de treballadors és molt elevat, similar al de centres com el de S'Agaró, Mataró, Moià, Vic o Santa Coloma de Farners, els cinc grans centres mèdics per a internacionals, però més sorprenent encara és quan ens fixem en la paritat del centre de Pins del Vallès i és que d'aquestes 24 persones només 3 eren homes, les 21 restants eren dones internacionals o espanyoles.⁶¹⁷

En aquest sentit, és cert que en tractar-se d'una casa de repòs la presència femenina, d'infermeres, en aquest cas, és normal que sigui superior per la necessitat dels pacients a nivell mèdics pel que fa als seus tractaments, donat que necessiten cures per recuperar-se i tornar al front o ser evacuats als seus països, però destaca que no hi ha cap sanitari ni portalliteres en aquest centre, quan a la resta, a excepció de Subsistència, mínim hi ha una persona. A més, pel que fa al personal administratiu i de serveis supera a alguns dels centres mèdics més importants, demostrant-nos que les seves capacitats d'atenció havien de ser elevades. L'interessant, però, és que només hi hagi 3 homes en tot el centre i siguin del comissari polític i dos membres del personal de serveis, donat que a la resta de centres mèdics que podem observar en el document, la paritat és més o menys equiparable, tant a escala mèdica com a escala de serveis.

Tots aquests aspectes, ens comencen a generar el dubte de què estava succeint a Pins del Vallès, donat que no sembla un centre de repòs convencional, no disposa de metge quan tots els altres centres en tenen i a més hi ha una disparitat pel que fa al nombre d'homes i dones. La resposta, però, ens la dona un altre document de RGASPI del 20 de gener de 1939⁶¹⁸ on se'ns informa que, a Pins del Vallès, hi havia un centre controlat per la comissió d'auxili femení del ministeri de defensa nacional, on estaven concentrades totes les dones internacionals o que estiguessin casades amb ells. Així, doncs, podem començar a pensar que la casa de repòs existent a Pins del Vallès era una casa de repòs pel personal femení, per això la disparitat de gèneres pel que fa al personal.⁶¹⁹

Tanmateix, hem de destacar que aquest centre podria haver patit una transformació amb l'avenç de la guerra i la necessitat d'evacuar als internacionals fora del país. Per aquesta raó, proposo la hipòtesi que en uns primers moments, aquest centre podria haver estat

⁶¹⁷ Veure annex 10.

⁶¹⁸ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 55, IMAGE 49.

⁶¹⁹ Veure annex 13.

destinat a la cura de tot el personal femení, que per una raó o altra, havia emmalaltit o havia patit ferides de guerra en algun bombardeig o atac als hospitals de primera i segona línia i amb el pas dels mesos i la retirada dels internacionals es va fer necessària la seva transformació en centre de concentració i evacuació per a personal femení de les Brigades Internacionals i dones espanyoles casades amb brigadistes.

A més, el mateix document ens parla de les dificultats i problemàtiques, que hi havia al final de la guerra per evacuar conjuntament als matrimonis d'internacionals i de forans amb espanyoles, ja que molts homes que s'enduien a les seves esposes dels centres de concentració femenins, com el de Pins del Vallès, per intentar ser evacuats conjuntament i al mateix país. Això, però generava molts problemes logístics i diplomàtics, ja que com constata un altre document⁶²⁰ les parelles havien de decidir de manera independent on volien ser evacuades i si era al mateix país que el seu marit, ho havien d'especificar. Malgrat tot, això no garantitzava que l'evacuació es produís de manera conjunta com a parella, podent ser un abans que l'altre i a països diferents depenent les circumstàncies de cada comboi i de si eren o no, personal sanitari o militar.

Tanmateix, les necessitats de cada parella de ser evacuades conjuntament provocaven que molts marits anessin a buscar a les seves esposes als centres de concentració, enduent-se-les sense el permís de les autoritats quedant desprotegides en l'àmbit diplomàtic, donat que podien no aconseguir travessar la frontera francesa i llavors quedaven varades als passos fronterers sense cap mena d'ajuda, donat que la comissió d'auxili femení del ministeri de defensa nacional no podia ajudar, aquestes dones, a travessar la frontera de manera independent, ja que, al cap i a la fi, eren esposes de brigadistes, fossin dones foranes o espanyoles. Així, doncs, aquesta necessitat de moviment entre acantonaments, cases de repòs i hospitals no era pas estranya, però sí que es controlava i vigilava qui podia moure's, quan i on, sobretot a finals de la guerra quan la situació al territori era molt delicada i la necessitat de veure als familiars i sortir del país era molt sensible com el cas de S'Agaró, on les dones allà acantonades demanaven poder anar a veure als seus marits als acantonaments el desembre de 1938.⁶²¹

⁶²⁰ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 55, IMAGE 49. (té la mateixa citació, però és un document diferent, quan un opis té més de 100 documents, torna a començar des del número 1, fent que diferents documents tinguin la mateixa citació.)

⁶²¹ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 26, IMAGE 52.

Per tant, podem assegurar que a Pins del Vallès va existir una casa de repòs per a personal femení i un acantonament per a dones al final de la guerra, però no va ser l'únic, donat que la quantitat de dones que van venir a Espanya a participar activament en la guerra a primera, segona línia del front i rereguarda va ser molt elevat, des de metgesses fins a personal sanitari i de serveis era necessari situar els acantonaments per a elles i assegurar la seva evacuació, més encara, quan una part eren espanyoles que havien treballat en aquests hospitals i s'havien casat amb internacionals.

9. Els cinc grans hospitals Internacionals

Arribats a aquest punt de la investigació, hem parlat de com i quan es van instal·lar els centres sanitaris per a internacionals, la seva vinculació amb la sanitat militar republicana i la diferenciació entre centres de primera i segona línia i els de rereguarda. Ara, doncs, ha arribat el moment de centrar-nos en els cinc grans hospitals per a internacionals establerts a Catalunya, és a dir, Mataró, Vic, Moià, Santa Coloma de Farners i S'Agaró.

En aquest sentit, Navarro Carballo ens parla d'aquesta xarxa hospitalària establerta a la rereguarda catalana, dient-nos el següent: “los últimos eslabones de la cadena sanitaria de las Brigadas Internacionales están constituidos por los hospitales de retaguardia, que son los que representan la vertiente material más importante del servicio sanitario internacional.”⁶²² Aquesta afirmació no va gens desencaminada, ja que, tot i ser hospitals destinats a les operacions d'aquells pacients que arribaven del front i a la seva posterior recuperació i repatriació, eren centres on es van acumular una gran quantitat de material, pacients i personal sanitari. En aquest sentit, hem de dir que eren centres encarregats d'assegurar la recuperació dels brigadistes, ja fos per tornar l'abans possible al front o pel contrari, retornar-los al seu país, motiu pel qual eren centres mèdics tan valorats i amb una gran quantitat de personal. Tot i això, no es pot dir el mateix respecte al material sanitari del qual disposaven o encara menys, al seu subministrament alimentari, ja que en molts casos era insuficient. Com veurem a continuació, alguns d'aquests centres, no disposaven del material sanitari suficient, és a dir, quiròfans, sala de raig X o transports, però, tot i això, van poder complir el seu objectiu principal, que seria el de recuperar la salut dels pacients. A més, veurem com el fet de que alguns centres no disposessin d'aquests materials, no es deuria a una falta de subministrament, sinó segurament aquests centres tindrien una utilització o objectius diferents fent que no necessitessin aquests aparells i materials.

Tot i això, Navarro Carballo ens aporta la següent hipòtesi dient que “los norteamericanos, como siempre, quieren sus propios Hospitales y ya han fundado [.....] los de Vic, Mataró [...] que se dedican especialmente a los pendientes de repatriación.”⁶²³

⁶²² NAVARRO CARBALLO, J. R., *La Sanidad en las Brigadas Internacionales*, ed. Servicio de Publicaciones del Estado Mayor del Ejército, Madrid, 1989, p. 228.

⁶²³ NAVARRO CARBALLO, J. R., *La Sanidad en las Brigadas Internacionales*, ed. Servicio de Publicaciones del Estado Mayor del Ejército, Madrid, 1989, p. 245.

Tot i això, no és l'únic investigador que sosté que els hospitals estaven regits pels nord-americans, ja que aquesta hipòtesi també la sostenen altres experts com Carles Hervás⁶²⁴ o Marta Naudó sobre l'hospital internacional de Mataró, dient-nos que els nord-americans tenien tota una sèrie de complexos sanitaris exclusius com els que es situaven a Barcelona, Mataró, Vic i S'Agaró. Però, tot i disposar d'aquests edificis exclusius, això no vol dir que només s'acollissin nord-americans o que els sanitaris fossin únicament americans, ja que com veiem a les fonts les nacionalitats dels pacients i del personal sanitari d'aquests hospitals era ben variada, des de nord-americans a francesos, polonesos, italians, sud-americans i magrebins entre d'altres. Tanmateix, com veurem a continuació, a través de l'anàlisi dels centres hospitalaris de Mataró, Vic, Moià, Santa Coloma de Farners i S'Agaró, a més de l'estudi d'alguns brigadistes, això no seria del tot cert.

En primer lloc i abans d'iniciar l'anàlisi pròpiament dit, dels centres hospitalaris per a internacionals, hauríem de fer una breu recopilació del procés evolutiu d'aquests hospitals. Per aquesta raó, hauríem de dividir el període d'abril de 1938 a gener de 1939 en cinc fases, molt ben diferenciades, que marcaran els moments claus de transformació o evolució dels sanitaris internacionals a Catalunya. Així doncs, la primera d'aquestes fases serà la que anomenarem la d'evacuació i formació entre abril i maig de 1938, la segona fase serà la de transformació que la situem entre maig i juliol de 1938, la tercera serà la fase de la Batalla de l'Ebre entre juliol i octubre de 1938, la quarta fase que l'anomenem de retirada del front entre octubre i novembre de 1938 i la cinquena i última fase serà la retirada de Catalunya entre novembre de 1938 i gener de 1939.

La primera fase serà la d'evacuació i formació dels centres hospitalaris entre abril i maig de 1938 sent, doncs, una fase d'incertesa on l'aparició dels hospitals per a internacionals serà progressiva. En aquest sentit, tot i que l'evacuació dels ferits ja s'havia plantejat des de finals de març de 1938, va ser durant les dues primeres setmanes del mes d'abril quan es va dur a terme de forma ràpida i caòtica en alguns centres a causa del trencament del front. Per aquesta raó, en aquesta fase els hospitals no estaven formats ni equipats i la majoria dels centres van ser constituïts a expenses de la sanitat republicana que els hi va cedir equipaments o va acollir als ferits en hospitals republicans o altres posicions confiscades durant la guerra. Per aquesta raó, durant aquesta fase no podrem definir un

⁶²⁴ HERVÁS, C., *La xarxa hospitalària a Catalunya durant la Guerra Civil (1936-1939)*, ed. PAHCS, Manresa, 2014, p. 150.

nombre exacte de centres per a internacionals, sinó que el que tindrem seran centres efímers que aniran desapareixent a mesura que es va reestructurant l'AME a Catalunya i neix el SSI.

Tanmateix, també serà un moment de ball de xifres, pel que fa als internacionals ferits que va acollir Catalunya, durant el mes d'abril, donat que si les xifres de l'època situaven el nombre d'evacuats entorn dels 3.500 ferits trasllats a Catalunya i investigadors més actuals, com Requena Gallego, disminuïa el nombre afirmant que “habían sido evacuados 2.400 heridos y enfermos y 900 trabajadores sanitarios de 20 hospitales de España. Solo 300 heridos y enfermos y personal médico quedaron atrás en la España central y se les ordenó permanecer en el hospital de Dénia”⁶²⁵, ara hauríem de remarcar que aquestes xifres no tindrien en compte als soldats que estaven sent ferits durant la retirada del front d'Aragó i que estaven sent hospitalitzats en centres mèdics catalans. Per aquesta raó, la xifra d'hospitalitzats i evacuats a Catalunya, durant l'abril de 1938, serà més elevada que aquells 2.400, tot i que no podem confirmar una xifra absoluta a causa de la falta de documentació de l'època i, per tant, només podem mantenir aquesta afirmació com a hipòtesi.

La segona fase, serà l'anomenada de transformació i que la situem entre maig i juliol de 1938. Aquesta fase serà una de les més caòtiques per l'AME i els seus centres hospitalaris, donat que passaran de tenir una independència total a estar controlats per la sanitat militar de terra republicana. Tot i això, també és la fase en la qual hem constatat que hi ha una constant de centres internacionals, tant a la documentació administrativa sanitària com a la documentació del comissariat polític, enviada a Luigi Longo, sent revelador que durant tots aquests mesos les actes, comunicacions i actuacions del comissariat polític internacionals facin referència, només, a cinc centres hospitalaris internacionals que serien Mataró, Santa Coloma de Farners, Moià, S'Agaró i Vic. A més, la segona fase estaria marcada per una acusada transformació dels centres i no només a nivell d'estructura directiva, sinó també de personal i d'equipaments, és a dir, és el moment en què els hospitals començaran a ser revisats i equipats amb tot el material que els hi falti i s'intentarà passar solució a les deficiències que hi puguin existir.

⁶²⁵ REQUENA GALLENA, M., Los medios sanitarios de los brigadistas internacionales: su lucha contra la muerte. A: CELADA, A., PASTOR GARCÍA, D., LÓPEZ ALONSO, M.R., *Las Brigadas Internacionales: 70 años de memoria histórica*, ed. Amarú, Salamanca, 2007, p. 371.

Tanmateix, si ens fixem en el nombre total de ferits i el personal sanitari que hi va haver a Catalunya durant aquesta segona fase, hem de dir que no ha estat possible definir un nombre total a causa de la manca de documentació, però sí que podem afirmar que estaríem parlant d'una xifra molt similar a la de la primera fase i fins i tot superior, donat que ens situem en un moment en què ja s'ha finalitzat l'evacuació, però han arribat tots els ferits de la retirada del front d'Aragó i aquells que han estat ferits durant les setmanes posteriors a la contraofensiva i fins a la batalla de l'Ebre.

Pel que fa a la tercera fase, serà la fase de la batalla de l'Ebre que comprendrà els mesos de juliol i octubre de 1938. Aquesta és la fase amb menys documentació de tot el període dels internacionals a terres catalanes, ja que tot i tenir constància de l'existència dels cinc grans centres hospitalaris destinats a internacionals (Mataró, Vic, S'Agaró, Moià i Santa Coloma de Farners), no sabem quants internacionals van ser ingressats en ells, ni tampoc tenim constància del total de ferits en altres hospitals. Això, però, és degut, segurament, a la mateixa batalla i als moviments constants de ferits i malalts i a l'inici del ferri control del comissariat polític, doncs, la majoria de documentació que trobarem d'aquesta fase serà escrita per ells.

Tot i això, també és un període de gran expansió, on els cinc grans hospitals, per a internacionals, seran recolzats per les infermeries internacionals, centres mèdics, CRIMS i hospitals republicans amb l'únic objectiu de poder reincorporar als ferits el més ràpid possible a les seves unitats. A més, serà el període en què els centres hospitalaris internacionals es convertiran en centres de cultura i moral per assegurar la ideologia de la Comintern i per perseguir a tots els dissidents, quintacolumnistes i provocadors, és a dir, és el període de major esplendor dels centres hospitalaris internacionals a Catalunya, però també és el període amb menys documentació contextualitzada.

La quarta fase, l'anomenada de retirada del front o de primera evacuació i que situem entre octubre i novembre de 1938, va ser una fase de transformació d'aquests centres hospitalaris. Des de l'anunci de retirada de tots els internacionals dels camps de batalla l'octubre de 1938, el SSI, va iniciar un procés de reorganització intern i de funcionalitat dels hospitals, donat que ara ja no era necessari reincorporar als ferits als CRIMS per retornar-los als fronts, sinó que el seu objectiu principal era curar a la major part dels internacionals per poder-los evacuar des dels acantonaments i no, des dels hospitals. Per

aquesta raó, es va iniciar la reorganització dels centres per convertir-los, a poc a poc, en centres d'evacuació i poder anar concentrant a tots els internacionals en uns pocs centres.

Per aquesta raó, trobem documentació del SSI amb més de 40 centres hospitalaris, l'octubre de 1938, i documentació del mes de novembre amb únicament 5 hospitals, perquè en aquests moments s'està duent a terme la reorganització final. En aquest sentit, si ens fixem en un document del dia 5 de novembre de 1938 ⁶²⁶, no només veiem que es parla dels cinc grans hospitals (Mataró, Vic, Moià, Santa Coloma de Farners i S'Agaró), si no que a més ens aporta la xifra de brigadistes hospitalitzats i les seves nacionalitats. Així doncs, entre els cinc hospitals internacionals trobem un total de 2034 brigadistes ferits de 46 nacionalitats diferents que estaven esperant a ser curats i dirigits als acantonaments o estabilitzats per ser evacuats en combois mèdics. Més concretament, observem que Mataró amb 592 pacients, Vic amb 404 pacients, i S'Agaró amb 452 pacients, són els centres amb major nombre de pacients, mentre que Moià amb 300 pacients i Santa Coloma de Farners amb 286 pacients, mantenen un nombre molt menor. Això, ens indicaria la voluntat de concentració dels pacients en certs centres com són Mataró, Vic i S'Agaró, donat que són centres quirúrgics, de medicina interna i d'evacuació respectivament i la voluntat d'evacuar els de Moià, centre destinat a les malalties mentals i infeccioses, i d'abandonar el de Santa Coloma de Farners, un centre de recuperació que ja no era necessari reincorporar els soldats al camp de batalla.

Tanmateix, aquest període també és el de major control politicosocial, ja que si bé els internacionals ja patien la persecució dels dissidents i de les idees contràries de la Comintern, ara tot aquest control no només serà més ferri, sinó que s'accelerarà per poder tenir fitxes polítiques de tots els internacionals que anaven a ser evacuats. En aquest sentit, tenim un document del dia 8 de novembre de 1938 ⁶²⁷ amb la relació de fitxes de filiació que havien de rebre els comissaris polítics dels hospitals amb 2784 membres de les brigades, entre ferits i personal, controlats pel Partit Comunista. Fora del control moral i polític el que ens sembla més destacable és el total de registres que ens presenta aquest document, ja que entre el dia 5 i 8 de novembre hi ha un augment de 551 ferits registrats pel Servei Sanitari Internacional, donat que hem de descomptar a 199 membres del personal. Tot i això, és realment rellevant que en tres dies hi hagi un augment de 551

⁶²⁶ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 695, IMAGE 64.

⁶²⁷ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 49, IMAGE 71.

internacionals en aquests centres hospitalaris, cosa que només seria possible per la reubicació dels internacionals d'hospitals republicans i infermeries internacionals als cinc hospitals del SSI.

D'altra banda, si ens fixem en el personal internacional, veiem que en data de 2 de novembre de 1938 ⁶²⁸ entre els 5 hospitals i la seu del personal de Barcelona, tenim un total de 353 membres del personal del SSI que encara restaven a Catalunya. A més, si ens parem a analitzar més concretament el total de personal per cada centre, veiem la pèrdua de personal i la voluntat d'anar concentrant als pacients en alguns hospitals concrets. Per aquesta raó, podem observar com Mataró manté a 53 membres, Vic 48 i S'Agaró 43, mentre que Moià només en té 28 i Santa Coloma de Farners en té 17. L'únic cas, en el qual veiem un número molt elevat, és el cas de Barcelona amb 164 membres del personal, però no podem confondre aquest volum amb un gran hospital, sinó que estariem parlant de la base del SSI on no només es concentrarien sanitaris, sinó tota mena de personal d'administració i del comissariat.

Per tant, tot i la dificultat d'analitzar l'evolució dels centres hospitals, podem constatar un total de pacients en aquesta quarta fase que rondaria entre els 2000 i els 3000 brigadistes internacionals hospitalitzats i entorn dels 353 membres del SSI en actiu. A més, també podríem constatar la pèrdua de rellevància de certs centres hospitalaris com són el de Moià i el de Santa Coloma de Farners, el primer per la reestructuració dels centres i el segon pels canvis en les necessitats bèl·liques i d'evacuació.

Tot i això, encara ens manca una gran pregunta per respondre i és fins a quin moment van estar en actiu els hospitals per a internacionals i que va passar amb ells després de la retirada de les Brigades Internacionals, raó per la qual haurem de parlar de la cinquena i última fase serà la retirada de Catalunya, entre novembre de 1938 i gener de 1939, també anomenada la segona evacuació, ja que s'acabaran d'evacuar a tots els ferits i malalts que encara restaven als hospitals internacionals a causa de la derrota a l'Ebre i l'inici de l'ofensiva del Segre.

En aquest sentit, sembla que existeix una unanimitat per part dels historiadors en afirmar que “la majoria d'aquestes instal·lacions deixaran de ser utilitzades al produir-se la retirada

⁶²⁸ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 695, IMAGE 63.

dels voluntaris internacionals, entre octubre i novembre del 38⁶²⁹ com ens fa saber Carles Hervás, però també acaben situant a pacients en els principals hospitals fins a gener de 1939. Per aquesta raó, abans d'aprofundir en cadascun dels ja citats centres mèdics ens hem d'aturar per explicar quina va ser la seva evolució, des de la retirada dels internacionals dels camps de batalla fins a la batalla de Catalunya.

Fins aquest moment, podem afirmar que els centres mèdics per a internacionals no van deixar de funcionar entre els mesos d'octubre i novembre de 1938, és a dir, després de la retirada dels internacionals, ja que per molt que no lluitessin continuaven arribant ferits i els hospitals n'eren plens. Tot i això, s'ha de matisar una qüestió i és que quan vam veure l'expansió del SSI i la utilització d'altres centres mèdics republicans per a l'atenció sanitària dels brigadistes, vam localitzar més de 170 posicions mèdiques, més 42 centres que rebien finançament del SSI pels ferits que allà hi havia, sent aquests centres els que deixaran d'estar en funcionament, donat que la batalla de l'Ebre havia finalitzat i s'estava concentrant els soldats en els acantonaments de repatriació. Així doncs, el que va seguir en funcionament van ser els cinc grans hospitals internacionals i les infermeries dels acantonaments de repatriació fins a finals de gener de 1939, però en el cas dels hospitals amb unes funcions diferents de les d'abril de 1938.

A partir de desembre de 1938, tenim molt poca documentació relacionada amb la sanitat internacional, però la poca que tenim ens confirma el que estava passant dintre dels SSI i amb els ferits. Així doncs, gràcies a un document⁶³⁰ datat el 14 de setembre de 1938, sabem que s'estava duent a terme una reestructuració del SSI i dels ferits i els hospitals per concentrar-los a tots en els mateixos hospitals. Gràcies a aquest document, sabem que abans del 14 de desembre s'havia donat l'ordre que tots els ferits i malalts estrangers, que no de les Brigades Internacionals, fossin enviats als hospitals de tipus internacional de l'antiga direcció de sanitat de les Brigades internacionals, destacant que els malalts infecciosos havien de ser dirigits a la clínica número 3 de Mataró situada a l'escola de Valldemia i que era un hospital militar republicà, especificant que els internacionals infecciosos havien de ser concentrats en una sola clínica per facilitar la feina de control de la comissió. Així, doncs, sabem que els internacionals estaven sent concentrats als cinc

⁶²⁹ HERVÁS, C., *La xarxa hospitalària a Catalunya durant la Guerra Civil (1936-1939)*, ed. PAHCS, Manresa, 2014, p. 150.

⁶³⁰ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 34, IMAGE 63.

grans hospitals per a internacionals, evacuant-los de tots els centres republicans i posicions on havien estat ingressats durant la batalla de l'Ebre, a causa de les evacuacions que s'estaven duent a terme a l'estranger, controlat per la comissió internacional que s'havia establert l'octubre de 1938. A més a més, ens crida l'atenció que parli de l'antiga direcció de sanitat internacional, donant-nos a entendre que aquests centres per a internacionals, ja no comptaven amb una estructura organitzativa i havien passat directament a formar part republicana, però mantenint-se pels estrangers que havien de ser repatriats en combois sanitaris.

En aquest sentit, també hem d'afirmar que el nombre d'hospitalitzats, les primeres setmanes de desembre de 1938, era elevat, no tant com durant els mesos àlgids de la batalla de l'Ebre, però continuava sent molt elevat. Si ens fixem en un document del dia 13 de desembre⁶³¹, veiem que només ferits brigadistes als centres mèdics per a internacionals de Vic, Mataró i S'Agaró amb un total de 1185 internacionals i 370 espanyols repartits de la següent manera: a Mataró 408 internacionals i 230 espanyols, a Vic 416 internacionals i 140 espanyols i a S'Agaró 361 internacionals. La xifra, doncs, ens dona a conèixer la quantitat de pacients internacionals que encara restaven als hospitals, però ens proporciona una cosa més important i és la informació que dos dels cinc grans hospitals ja no estan en funcionament pel 13 de desembre de 1938. Aquests dos hospitals són els de Santa Coloma de Farners, centre destinat a recuperació dels soldats per ser retornats als CRIMS i posteriorment al front, i el de Moià, centre destinat a especialitats (mentals, tuberculosi, etc.)⁶³², per tant, sembla lògic que fossin els dos primers centres a deixar de pertànyer al SSI, ja que ja no era necessari retornar als ferits al front i els internacionals amb malalties infeccioses havien estat reubicats a Mataró tot i que desconexim on van ser enviats els internacionals amb malalties mentals.

Tanmateix, aquests tres centres hospitalaris que encara restaven en funcionament van anar evacuant els ferits internacionals de manera progressiva i és que, per exemple, el de Vic va ser el tercer centre en evacuar als seus pacients cap a S'Agaró entre els dies 8 i 14 de gener de 1939.^{633 634} Però no es va aturar aquí, ja que en aquest precís moment l'evacuació

⁶³¹ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 49, IMAGE 81.

⁶³² Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 660, IMAGE 76.

⁶³³ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 34, IMAGE 69.

⁶³⁴ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 34, IMAGE 72.

i repatriació de tots els internacionals era clau, doncs, a finals de desembre de 1938 s'havia iniciat l'ofensiva franquista sobre Catalunya i la prioritat, a part de mantenir el front el més estable possible, era garantir l'evacuació dels ferits. Per aquesta raó, es van anar evacuant gradualment els centres mèdics de l'antic SSI i s'anaven concentrant els ferits en un sol centre, per poder garantir la seva evacuació en els combois mèdics. Per aquesta raó, el següent hospital per a internacional que va ser evacuat va ser el de Mataró que, pel dia 14 de gener de 1939, ja havà deixat de formar part del SSI. Això, ho sabem gràcies a un document de RGASPI⁶³⁵ que no només ens dona a conèixer l'evacuació d'aquest centre, sinó que a més ens confirma que tots els internacionals ferits han estat traslladats a l'hospital Internacionals de S'Agaró, l'únic centre que encara acollia internacionals, ja que en aquests moments no podem parlar de pertinença al SSI, donat que el Servei Sanitari Internacional ja havia estat desmantellat i era la comissió d'evacuació internacional.

⁶³⁵ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 34, IMAGE 71.

9.1. L'Hospital Internacional de Mataró

La ciutat de Mataró ja era un enclavament important, sanitàriament parlant, abans de la batalla de l'Ebre, ja que podíem trobar la clínica militar número 3 que es va establir a l'escola Valldemia, el 2 de desembre de 1937, per ordre de la direcció de sanitat de l'exèrcit de terra. També localitzàvem la clínica Aliança, de caràcter privat i que tenia un conveni amb l'ajuntament per tractar els ferits per bombardejos i malalties en general. Aquesta, encara està en funcionament i es pot localitzar al carrer de Lepant, a uns 550 metres de l'ajuntament, al costat del nucli antic mataroní. A més tindríem també l'Hospital de Sant Jaume i de Santa Magdalena que funcionava amb suport de la caixa d'estalvis de Mataró. Aquest hospital, encara avui en dia està en funcionament i està situat al carrer de l'hospital, just al costat del centre històric de la ciutat i a 500 metres del mateix ajuntament mataroní.

A aquesta xarxa sanitària, establerta a Mataró, es va incorporar l'hospital de les Brigades Internacionals⁶³⁶ a l'escola internat dels Salesians a principis d'abril de l'any 1938, el qual es va nomenar clínica o hospital militar número 7. En aquest sentit, Josep Xaubet, ens aporta certa informació sobre el centre i les seves característiques afirmant que “l'hospital de les Brigades Internacionals era un hospital base, de rereguarda, la clínica quirúrgica número 7, ocupava una àmplia edificació escolar que datava de 1918, amb capacitat per a uns 800 llits. Era un immens edifici de dos pisos i tres ales amb dos patis porticats entre ells”⁶³⁷, però en una altra investigació de 2018 ens afirma que “era un hospital base, especialitzat en traumatologia. Depenia de la Sanitat de les BI i era portat pels nord-americans, popularment se'l coneixia com l'Hospital dels Lincolns.”⁶³⁸ En aquest sentit, Xaubet acaba establint una correlació amb la documentació localitzada a RGASPI, donat que l'hospital per a internacionals de Mataró era un hospital quirúrgic amb una secció per a traumatologia. Tot i això, hem de posar en dubte l'afirmació que era un hospital portat per nord-americans, donat que no hi havia hospitals per nacionalitats o independents en

⁶³⁶ González Moreno ens explica breument l'hospital a: GONZÁLEZ, M., *Las Brigadas Internacionales (Guerra Civil Española 1936-1939): su paso por Catalunya*, ed. PPU, Barcelona, 2009, p. 65-77.

⁶³⁷ XAUBET, J, Els ferits i els serveis hospitalaris durant la batalla de l'Ebre. L'hospital internacional de Mataró. A: SÁNCHEZ J. i AGUDO S. J., *La batalla del Ebro: perspectivas y balance: actas del congreso internacional de historia la batalla del Ebro, 70 años después*. Vol. 2, ed. Arola, Tarragona, 2011, p. 315.

⁶³⁸ XAUBET VILANOVA, J., La Sanitat de les Brigades Internacionals. L'Hospital de Mataró., A: XXXIV Sessió d'Estudis Mataronins: Museu Arxiu de Santa Maria, 2018, núm. 34, p. 255-273, p. 259.

aquests moments de la guerra, ja que tots els serveis sanitaris internacionals havien passat a formar part de la sanitat militar de l'exèrcit de terra establint una direcció i control republicà sobre ells, per tant, per molt que popularment se'l conegui com a hospital dels Lincolns, no té res a veure amb la seva direcció o vinculació amb els Estats Units d'Amèrica més enllà que el seu director o part del personal fos nord-americà, cosa que ens apropiaria més a la definició de Salicrú-Maltas qui ens diu que “al ser dirigit per nord-americans, era conegut com l’Hospital dels Lincolns.”⁶³⁹ Tot i això, el com i per què es va decidir instal·lar aquests serveis sanitaris internacionals a Mataró ha comportat i comporta certa problemàtica per les divergències i contradiccions entre els investigadors del tema i els mateixos protagonistes. Una de les primeres teories sobre qui i com es va decidir instal·lar aquest centre hospitalari a Mataró ens la proporciona Josep Xaubet.

Aquest, ens diu que a Mataró es va destinar el coronel Constantín Mitchoff per trobar un edifici que reunís les característiques necessàries com per poder ser destinat a Hospital. És en aquest moment quan comencen a sorgir les principals discrepàncies entre historiadors i fonts de l'època. Aquest comissionat va decidir que l'hospital s'establiria a l'antic col·legi dels Salesians, situat als afores de la ciutat, a uns dos quilòmetres de l'ajuntament, allunyat de la ciutat i al mig del que antigament eren camps de conreus. Com se'ns diu a la biografia del Doctor Barsky, “más personal médico pronto siguió y bajo el mando de Barsky, se establecieron hospitales de base y hogares de convalecientes en escuelas y monasterios”⁶⁴⁰ deixant constància que la majoria d'edificacions que es van escollir per situar els hospitals sanitaris de les Brigades Internacionals van ser escoles o monestirs, motiu pel qual es va establir als Salesians de Mataró.

L'edificació encara està en peus i ha tornat a mans dels pares salesians sent avui en dia l'escola dels Salesians situada al carrer dels Salesians ben a prop d'una de les principals vies de la ciutat (la via Europa) i una de les antigues vies principals d'accés al municipi, l'antic carrer del Mig que ha quedat relegat a un ús més rural o secundari, ja que es va projectar una nova via a escassos metres batejant-se com a carrer del Mig. La principal

⁶³⁹ SALICRÚ - MALTAS, M., *Treball de documentació dels hospitals militars i les fosses del cementiri de Mataró en el període de la Guerra Civil, 1936-1939*, ed. Generalitat de Catalunya. Direcció General de Memòria Democràtica, Barcelona. 2021, p. 15.

⁶⁴⁰ “Additional Medical personal soon followed and under Barsky's command, base hospitals and convalescent homes were set up in schools and monasteries”. ALBA, Barsky, Eduard K.

problemàtica la trobaríem en el fet que si el mateix Constantín Mitchoff ens diu que va ser ell qui va decidir que l'escola s'havia de confiscar i desallotjar per establir l'hospital, la historiadora Margarida Colomer en diu una situació ben distinta. Ella, ens afirma que en el moment en què es va començar a crear una xarxa sanitària destinada a l'exèrcit amb la instauració de la clínica militar número 3 a l'escola del Valldemia també es va decretar l'obertura d'un hospital militar de sang que es va situar justament a l'escola dels Salesians, escola que segons Mitchoff, encara era ocupada per Salesians i per refugiats vinguts d'altres parts de Catalunya i Espanya. Colomer encara ens concreta més i ens diu que per establir aquest Hospital de sang es van desallotjar “els refugiats que vivien al col·legi i que van ser traslladats als edificis de col·legi de la Coma a finals del mes de novembre de 1937”.⁶⁴¹

Per tant, segons Colomer, l'edifici ja havia estat desallotjat amb anterioritat a la decisió de Mitchoff d'establir la clínica militar número 7 en aquest edifici. Podria ser, que primer s'establís l'hospital de sang, un complex més aviat de caràcter provisional i amb posterioritat es decidís establir aquesta clínica número 7 ja d'una forma organitzada. Aquesta hipòtesi vindria a ser recolzada per un testimoni que ens aporta Xaubet és el d'un brigadista de la brigada XIII que comenta en una carta al mateix autor que “l'hospital al qual jo em trobí (referint-se a aquest hospital de les Brigades Internacionals) es veia que s'estava organitzant.”⁶⁴² Per tant, sabem per fonts de l'època que l'hospital s'havia començat a muntar a principis d'abril i que el comissionat Mitchoff va escollir l'edifici. Finalment, Marta Costa Naudó ens aporta una nova afirmació dient que “desde el principio de la guerra, el edificio había sido incautado para instalar una escuela que nunca entro en funcionamiento”.⁶⁴³ Per tant, és evident que l'edifici no estava en mans dels pares salesians, expropiats des del principi de la guerra, i que, en conseqüència, és molt probable que estiguessin establerts els refugiats i l'hospital de sang número 1, com afirma Colomer, i que amb posterioritat Mitchoff establís la clínica quirúrgica número 7.

⁶⁴¹ COLOMER, M., *La Guerra Civil a Mataró, 1936-1939*, ed. Abadia de Montserrat, Barcelona, 2006, p. 221.

⁶⁴² XAUBET, J., *Sociologia de la guerra revolucionària a Mataró (1936-1939)*, ed. Marrè, Barcelona, 2006, p. 166.

⁶⁴³ COSTA, M., Los hospitales Internacionales de Vic, Mataró, S'Agaró. Apuntes para una investigación. A: R. CELADA A., PASTOR D. i LÓPEZ R. M. (eds), *Las Brigadas Internacionales: 70 años de memoria histórica*, ed. Amarú, Salamanca, 2007, p. 124.

Tot i això, no té gaire sentit que Mitchoff afirmés que va ser ell qui va ordenar el desallotjament si Colomer ens diu que aquest hospital de sang ja estava en funcionament quan ell va escollir l'edifici entre finals de març i principis d'abril de 1938. Per tant, podria ser que Colomer s'equivoqués o confongués els dos edificis o que el que Mitchoff havia d'instal·lar als Salesians era la clínica militar número 7 i que en aquest edifici ja hi havia instal·lat l'hospital de sang, però amb un caràcter més aviat provisional, sent aquesta l'opció més probable, ja que com hem vist l'edifici ja estava fent-se servir o per instal·lar els refugiats o per atendre els ferits del front i rereguarda.

Sigui com sigui, l'hospital de les Brigades Internacionals es va establir a la ciutat de Mataró a principis d'abril de 1938, concretament en els tres primers dies del mes d'abril, en aquest col·legi dels Salesians. Pel que fa a la data, no es pot assegurar amb seguretat quin va ser el primer dia de la posada en marxa de la clínica quirúrgica número 7, ja que com que no es conserva la documentació ni fonts de l'època que ens ho diguin és realment difícil. Tot i això, podem afirmar amb tota certesa que l'hospital ja estava en funcionament el dia tres d'abril de 1938, pel fet que si donem un cop d'ull al registre civil, podem localitzar al primer brigadista o estranger mort a la ciutat, Gayetano Aparicio Serrano, és cert que com que no apareix quin era l'hospital del qual provenia no podríem dir amb certesa si provenia de l'hospital de les Brigades Internacionals o va morir en algun altre centre hospitalari de la ciutat. Tot i això, si posem en dubte la seva mort en un hospital de les Brigades Internacionals, podem fixar-nos en el segon difunt localitzat a la ciutat i del qual tenim constància gràcies al registre del cementiri. Aquest brigadista de nacionalitat portuguesa o Georges Walinfort, de nacionalitat nord-americana, que van morir tots dos el dia quatre d'abril de 1938, deixant constància en el mateix registre que ho van fer a l'hospital militar número 7, és a dir, en l'hospital de les Brigades Internacionals situats als Salesians. Per tant, si ens fixem en aquestes fonts i en els dies en què van morir aquests brigadistes, podem afirmar que a principis d'abril de 1938, a tot estirar el dia tres o quatre d'abril, ja es va posar en funcionament aquesta instal·lació hospitalària.

D'altra banda, podem extreure el perquè es va escollir aquesta localització si analitzem les característiques de la mateixa edificació. Com hem vist, l'edifici estava localitzat a dos quilòmetres de la ciutat evitant en certa manera els atacs de l'aviació franquista i dels seus aliats que de tant en tant devastaven conreus o causaven víctimes mortals al centre de la

ciutat. Però també, evitava de certa manera les epidèmies de tifus i altres malalties que hi havia dintre de la ciutat a causa dels altres hospitals de la localitat i dels refugiats.

Sabem que “por lo que se refiere al transporte del material [enviat des de Benicassim], según Kisch: Para el transporte se me envió un camión de manera que sólo pude cargar los instrumentos, medicamentos, una mesa de operaciones, 20 sillas de operaciones, material de rayos x, una mesa de instrumentos, una parte de vendajes, algunas cajas con leche y conservas de carne, jabón para la sala de operaciones. Según Kisch también “el camión [con el material] salió a las 12 horas por la noche de Benicasim y todas las cosas las recibimos completamente al día siguiente en Mataró”.⁶⁴⁴ Aquesta informació corroboraria al soldat de la XII brigada ingressat a Mataró que ens diu que estava en un centre que encara s'estava organitzant i és que si el dia 3 i 4 d'abril ja hi havia difunts procedents d'aquest centre hospitalari i el camió amb la major part de l'hospital procedent de Benicàssim, no va arribar fins als dies 7 o 8 d'abril, tindríem un centre hospitalari teòricament desproveït de gran part de material. Això, sempre que tinguem en compte que l'edifici dels salesians, mai havia estat ocupat per personal sanitari o utilitzat com a centre mèdic, com deixa entreveure Xaubet, però si prenem les tesis de Colomer sobre que aquí ja hi havia instal·lat l'hospital de sang número 1, des de finals de l'any 1937, hauríem de tenir en compte que possiblement, ja hi hauria materials i una certa organització que s'unirien a l'experiència i als materials que més tard portarien els internacionals.

L'hospital internacional mataroní número 7 es va instal·lar doncs els primers dies d'abril, com a data pròxima podem afirmar que el dia 4 ja estava en funcionament, ja que així consta al registre civil i d'enterraments. En aquest sentit, sabem per un document⁶⁴⁵ del 26 de maig de 1936 titulat “proposiciones para los cargos de responsabilidad, después de la reorganización de la Ayuda Médica Extranjera” que es va instaurar com a cap de l'Hospital de Mataró al director capità mèdic, doctor Damet, com a comissari de guerra a Lande i com a administrador ajudant a Hermann. Tanmateix, les informacions més importants d'aquest centre sanitari ens arribaran al mes de juliol i agost, ja que en

⁶⁴⁴ CASAÑ, G., Evacuación del Hospital de las Brigadas Internacionales de Benicàssim a Cataluña en abril de 1938. A: MONLLEÒ, R., *Castelló al segle XX: I congrés d'història local contemporània*, ed. Universitat Jaume I, Castelló de la Plana, 2006, p. 8.

⁶⁴⁵ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 661, IMAGE 67.

un document⁶⁴⁶ del 20 de juliol del 1938 se'ns fa saber que els hospitals internacionals seran considerats per la direcció de sanitat internacional de la següent manera: Mataró hospital quirúrgic amb un annex per a traumatologia modificant les seves característiques el 22 d'agost 1938⁶⁴⁷ on en una resposta a una petició, del 19 d'agost, se'ns diu que l'hospital de Mataró és un Hospital de cirurgia amb una capacitat de 706 llits.

Tot i això, s'ha de destacar que els primers mesos entre abril i juliol de 1938 van ser relativament tranquils, pel que fa a l'entrada de pacients es referiria, ja que tot i no disposar de les llistes d'entrada o sortida, sí que disposem de tot un seguit de documents enviats pel comissariat polític que fan referència a informes de seguiment dels hospitals internacionals a zona catalana i ens fan constar, com ja hem mostrat en anteriors capítols, que aquests mesos van ser de reorganització i control del SSI. Per aquesta raó, la gran prova la van haver de suportar al llarg de la batalla de l'Ebre quan no només es produïa una entrada constant de pacients sinó també que el nombre era elevat i en condicions d'emergència sanitària, ja que no hem d'oblidar que Mataró s'havia plantejat com a hospital quirúrgic i, per tant, havia d'encarregar-se de tots aquells ferits provinents dels hospitals de primera línia que necessitaven operar-se, però també havien d'atendre els ferits ja tractats i provinents d'altres hospitals de la rereguarda com són els traslladats des de l'hospital Sant Pau.

L'hospital de Mataró, per tant, va haver de suportar la seva major pressió durant els mesos que va durar la batalla de l'Ebre, però, tot i això, aquesta pressió no queda reflectida en els documents, ja que no hem pogut localitzar les entrades i sortides dels ferits ni els moviments del personal sanitari. Tanmateix, sí que podem establir un nombre més o menys concret de sanitaris, administratius, comissaris de guerra i pacients que van ocupar l'edifici, però no per mesos o setmanes, sinó de manera global. Així, doncs, passem a analitzar el personal d'aquest centre parlant dels sanitaris i administratius que van prestar servei en aquest centre hospitalari.

Com hem dit, no podem assegurar la presència de tot aquest personal en un mes o període concret a causa de la manca de documentació, així que només podem afirmar que van prestar servei, entre abril de 1938 i gener de 1939, reduint-se el nombre a partir de

⁶⁴⁶ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 25, IMAGE 87 – 89.

⁶⁴⁷ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 660, IMAGE 76.

novembre de 1938 a causa de les evacuacions i la retirada dels internacionals del front. En aquest sentit, Xaubet ens diu que l'hospital era dirigit per Samet i després Sidney Vogel, el servei de cirurgia per Tudor Hart i Leo Eloesser va ser cap de cirurgia de Mataró i Vic.⁶⁴⁸ Aquests serien alguns dels noms més coneguts, però el nombre del personal sanitari va ser molt més elevat, ja que com ens afirma el mateix Xaubet, “En una estadística datada el 9 de novembre (annex número 2), es fa un recompte dels hospitalitzats i del personal sanitari estrangers, se'n compten 569 de pacients, i 53 de personal mèdic i sanitari.”⁶⁴⁹ Aquest nombre, però continua sent molt baix donat que si ens fixem en el treball d'investigació de Salicrú-Maltas, veiem que afirma que “s'ha identificat un total de 108 persones de 23 nacionalitats diferents que, en un moment o altre, treballaren a l'hospital dels Salesians com a personal sanitari. Tots ells foren evacuats de Mataró el 8 de gener de 1939. Aquells ferits que estaven convalescents, van ser traslladats a l'Hospital Internacional de S'Agaró i d'allà foren repatriats.”⁶⁵⁰

Tot i això, si ens fixem en les llistes extretes de RGASPI, SIDBRINT i l'Arxiu Comarcal de Mataró veiem que en total hem pogut localitzar a 139 sanitaris i membres de l'administració i serveis. D'aquests, si observem la gràfica⁶⁵¹ sobre el personal de Mataró, podem dir que la major part del personal localitzat són infermeres i metges, però també podem localitzar a dentistes, auxiliars, personal d'administració, gimnàstica, oftalmologia i el més destacable, ajudants de quiròfan. En aquest sentit, hem de destacar que és de summa importància haver pogut localitzar a ajudants de quiròfan en aquest hospital i a un volum important de metges, ja que aquest era un hospital principalment de traumatologia, cirurgia i ferides de guerra, per la qual cosa, la major part dels ferits van acabar arribant en aquest hospital. A més a més, si ens fixem de les connexions o el treball en altres centres sanitàries de la zona catalana, podem dir que aquest personal sanitari va

⁶⁴⁸ XAUBET, J, Els ferits i els serveis hospitalaris durant la batalla de l'Ebre. L'hospital internacional de Mataró. A: SÁNCHEZ J. i AGUDO S. J., *La batalla del Ebro: perspectivas y balance: actas del congreso internacional de historia la batalla del Ebro, 70 años después*. Vol. 2, , ed. Arola, Tarragona, 2011, p. 316-320.

⁶⁴⁹ XAUBET VILANOVA, J., La Sanitat de les Brigades Internacionals. L'Hospital de Mataró,. A: XXXIV Sessió d'Estudis Mataronins: Museu Arxiu de Santa Maria, 2018, núm. 34, p. 265-266.

⁶⁵⁰ SALICRÚ - MALTAS, M., *Treball de documentació dels hospitals militars i les fosses del cementiri de Mataró en el període de la Guerra Civil, 1936-1939*, ed. Generalitat de Catalunya. Direcció General de Memòria Democràtica, Barcelona. 2021, p. 19.

⁶⁵¹ Veure gràfica.

treballar a centres com Santa Coloma de Farners, S'Agaró, Barcelona, Vic i Olot, és a dir, que en el cas dels treballadors i personal sanitari de l'hospital per a internacionals de Mataró, podem dir que van procedir, principalment, de centres per a internacionals o amb relació amb el SSI.

Tanmateix, si ens fixem en l'altra gràfica sobre el volum de pacients i personal per mesos, ens adonem que el volum de personal es va mantenir més o menys estable entre els mesos de maig i agost, iniciant el seu descens els mesos de setembre i octubre per tornar a remuntar al novembre i descendir, definitivament, al desembre i gener. Aquesta evolució ens explica, concretament, l'evolució de la guerra, ja que els primers mesos on la gràfica es manté estable, són les dates on es va produir l'evacuació, l'establiment de l'hospital i la batalla de l'Ebre, mentre que els mesos de descens, de setembre i octubre, coincideixen amb la retirada dels internacionals dels camps de batalla i l'inici de les evacuacions sanitàries. No obstant això, la pujada al mes de novembre ens estaria parlat de la reorganització dels centres mèdics del SSI, on es van començar a tancar centres sanitaris, reubicant als pacients a Mataró, Vic i S'Agaró. A més a més, l'evolució del personal també ens indica presència sanitària fins al gener de 1938, però això no vol dir que el centre estigués en marxa fins aquesta data sota la gestió del SSI, sinó que pel que hem pogut comprovar el centre va mantenir a personal sanitari femení internacional mentre que el centre albergava a soldats d'altres unitats republicanes, és a dir, que ja havia estat abandonat pel SSI i havia passat a ser gestionat per altres unitats.

D'altra banda, pel que fa al personal del comissariat polític, hem de parlar dels delegats polítics de sala que s'encarregaven de cuidar i vigilar als seus companys, és a dir, eren soldats ferits ajudants del comissari polític del centre, però que a diferència d'aquests no era un càrrec estable, sinó que s'anaven canviant amb cada evacuació i sortida de ferits del centre sanitari. En el cas concret de Mataró, no disposem d'informació sobre el nombre de delegats polítics totals que hi va haver en aquest centre sanitari, però sí que podem conèixer el nombre aproximant a partir del mes d'agost, ja que amb anterioritat no s'especifica cap nombre, perquè amb anterioritat només se'ns diu que es van anar canviant.

En aquest sentit, ens hem de centrar en un informe setmanal comprès entre el 22 i el 28 d'agost⁶⁵², on se'ns diu que durant aquest període hi va haver 15 delegats polítics de sala

⁶⁵² Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 722, IMAGE 70.

a raó de 9 espanyols, 3 francesos, 1 italià, 1 austríac i un hongarès. El nombre total d'aquest primer període del qual disposem d'informació és de 15, però no el podem prendre com un nombre absolt, ja que el total de delegats i comissaris polítics anirà variant al llarg de la guerra segons la quantitat de pacients o de les mateixes necessitats de la guerra. Així, doncs, de la setmana del 29 d'agost al 4 de setembre⁶⁵³ el nombre d'aquests delegats augmenta a 16 a raó de 10 espanyols, 2 francesos, 1 italià, 1 austríac, 1 alemany, i 1 hongarès. Del període del 5 de setembre al 12 de setembre⁶⁵⁴ tornen a ser 15 a raó de 9 espanyols, 2 francesos, 1 italià, 1 austríac, 1 alemany, i 1 hongarès. Del període del 12 al 18 de setembre⁶⁵⁵ ens tornem a una setmana sense informació tot i que sabem que sí que hi ha delegats però no el nombre. I el mateix ens succeeix en el període següent del 19 al 25 de setembre.⁶⁵⁶ És en el període del 19 de setembre al 2 d'octubre⁶⁵⁷ quan tornem a disposar de dades havent-hi un total de 16 delegats polítics a raó de 9 francesos, 1 hongarès, 1 italià i 5 alemanys. Del període setmanal del 2 al 9 d'octubre⁶⁵⁸ hi havia 16 delegats polítics de sala a raó de 7 francesos, 4 alemanys, 1 polonès, 1 grec i 3 italians. Del 9 al 16 d'octubre⁶⁵⁹ hi va haver 14 delegats de sala a raó de 8 francesos, 1 italià, 3 alemanys, 1 grec i 1 anglès. De la setmana del 23 al 30 d'octubre⁶⁶⁰ ens apareixen 14 delegats polítics a raó de 8 francesos, 1 italià, 3 alemanys, 1 romanès i 1 anglès. De l'1 al 17 de novembre⁶⁶¹ tornem a tenir 14 delegats polítics de sala a raó de 7 francesos, 2 italians, 1 iugoslau, 1 belga, 2 espanyols i 1 polonès. Tot i això, tenim un altre informe d'aquest període que compren els dies del 6 al 13 de novembre⁶⁶² on tot i afirmar que hi ha 14 delegats en modifica la divisió per nacionalitats, ja que hi ha 6 francesos, 1 txec, 1 iugoslau, 3 italians i 3 eslaus. I el mateix ens succeeix amb l'informe del 14 al 20 de novembre⁶⁶³, però en aquest cas ens redueix el nombre a 10 delegats polítics de sala tot i

⁶⁵³ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 722, IMAGE 73.

⁶⁵⁴ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 722, IMAGE 78.

⁶⁵⁵ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 722, IMAGE 89.

⁶⁵⁶ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 722, IMAGE 91.

⁶⁵⁷ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 722, IMAGE 94.

⁶⁵⁸ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 722, IMAGE 05.

⁶⁵⁹ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 722, IMAGE 03.

⁶⁶⁰ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 722, IMAGE 11.

⁶⁶¹ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 722, IMAGE 16.

⁶⁶² Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 722, IMAGE 18.

⁶⁶³ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 722, IMAGE 21.

que no ens diu les nacionalitats. Del 21 al 27 de novembre⁶⁶⁴ hi haurà 15 delegats polítics de sala amb una composició nacional de 8 espanyols, 3 txecs, 1 italià, 1 cubà, 1 hongarès i 1 belga. Del 28 de novembre al 4 de desembre⁶⁶⁵ hi haurà un total de 13 delegats polítics de sala repartits entre 8 espanyols, 1 iugoslau, 1 americà, 1 italià, 1 txec i 1 hongarès. Del 5 a l'11 de desembre⁶⁶⁶ el nombre de delegats polítics de sala es redueix a 10 repartits entre 10 espanyols, 1 austríac i 1 italià. El següent document fa un salt temporal fins a la setmana del 26 de desembre a l'1 de gener⁶⁶⁷ on localitzem a 12 delegats polítics repartits principalment en espanyols que seran 11 i 1 italià. Finalment, l'últim informe del centre del període setmanal del 2 al 8 de gener del 1939⁶⁶⁸ apareixen 11 delegats polítics de sala repartits entre 10 espanyols i 1 italià.

En aquest sentit, si donem una ullada completa de la relació setmanal de delegats que es compren entre l'agost de 1938 i el gener de 1939 veiem que l'evolució és constant i durant tot el procés de la batalla de l'Ebre i les posteriors evacuacions es manté el nombre de delegats, reduint-se únicament quan s'apropa la retirada final cap a la frontera francesa a causa de l'ofensiva del Segre i la batalla de Catalunya. Tanmateix, també és important analitzar la nacionalitat d'aquests delegats, doncs, no només ens demostra la presència de més menys brigadistes d'una nacionalitat concreta, sinó també l'evolució del mateix centre. En aquest sentit, veiem com l'agost de 1938 tenim a espanyols fent les funcions de delegats, nombre i nacionalitat que evoluciona, però que es manté fins al setembre i no la tornarem a trobar fins a finals de novembre de 1938, moment en el qual, la presència internacional, serà cada menor, donat que, com ja hem comentat amb anterioritat, els brigadistes estaven sent concentrats en centres concrets per garantir la seva evacuació cap a França i anar reduint el nombre del personal actiu del SSI i els centres que ocupaven. Per aquesta raó, podem afirmar que l'hospital per a internacionals de Mataró va ser un centre de gran importància des de la seva creació l'abril de 1938 fins als primers dies de 1939 quan va passar a ser utilitzat per a albergar a altres unitats republicanes, donat que el nombre de delegats polítics no va disminuir en grans quantitats, sinó que es va mantenir

⁶⁶⁴ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 722, IMAGE 27.

⁶⁶⁵ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 722, IMAGE 29.

⁶⁶⁶ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 722, IMAGE 32.

⁶⁶⁷ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 722, IMAGE 53.

⁶⁶⁸ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 722, IMAGE 57.

estable confirmant-nos que Mataró era un dels cinc centres per a Internacionals amb major importància del territori català.

Pel que fa als ferits, Xaubet ens torna a donar unes dades aproximades de la quantitat de pacients que podria haver tingut aquest centre hospitalari, afirmant que “des del 25 de juliol i fins al desembre del 1938, tenim comptats 271 ingressos de voluntaris estrangers, comptabilitzats per llistats incomplets dels hospitalitzats. Calculem que de les 800 places de capacitat, més de la meitat devien ser d'estrangers”⁶⁶⁹ per tornar-nos a dir que “en una estadística datada el 9 de novembre, es fa un recompte dels hospitalitzats i del personal sanitari estrangers, se'n compten 569 de pacients, i 53 de personal mèdic i sanitari, en total hi havia censats segons aquest llistat, 622 estrangers. Els més nombrosos per nacionalitat eren els francesos, 165, 159 pacients i 6 de personal sanitari; 66 polonesos, 60 i 6 respectivament; 58 italians, tots ells pacients; 45 nord-americans, 37 i 8, respectivament; alemanys, 38, igualment 33 i 5; 32 austríacs, 27 i 5 respectivament, i anglesos, 26 més 3. El moment en què hi hagué més ferits hospitalitzats fins al cent per cent de la capacitat de l'hospital, va ser els mesos d'agost i setembre, en plena batalla de l'Ebre, abans de la retirada del front dels brigadistes, després anaren disminuint. Comparant aquest llistat del 9 de novembre amb un altre datat el 19 d'octubre (annex número 3), veiem que hi ha diferències en la quantitat d'hospitalitzats per nacionalitats. Per exemple, hi havia 52 ferits alemanys ingressats enfront de 33, tres setmanes després. A causa probablement de les altes i els trasllats a altres centres, per poder ser repatriats. Així, en un altre llistat del 13 de desembre, hi havia 408 internacionals i 230 espanyols. Per unes altres dates anteriors, segons relació de fitxes de filiació conservades a l'arxiu rus RGASPI, consten com a mínim, 140 alemanys, 200 francesos, 110 anglesos, 70 italians, 45 txecs, 80 polonesos i 100 espanyols.”⁶⁷⁰ Tanmateix, continuen sent un nombre molt baix de pacients per a un hospital tan important, cosa que ens fa pensar que Xaubet no hauria accedit a tota la documentació del centre, bé per la seva manca o a causa de no haver-se localitzat en aquell moment.

⁶⁶⁹ XAUBET, J, Els ferits i els serveis hospitalaris durant la batalla de l'Ebre. L'hospital internacional de Mataró. A: SÁNCHEZ J. i AGUDO S. J., *La batalla del Ebro: perspectivas y balance: actas del congreso internacional de historia la batalla del Ebro, 70 años después*. Vol. 2, , ed. Arola, Tarragona, 2011, p. 321.

⁶⁷⁰ XAUBET VILANOVA, J., La Sanitat de les Brigades Internacionals. L'Hospital de Mataró,. A: XXXIV Sessió d'Estudis Mataronins: Museu Arxiu de Santa Maria, 2018, núm. 34, p. 265-266.

En aquest sentit, és Salicrú–Maltas qui ens aporta una mica de llum a aquesta situació dient-nos que “gràcies a la documentació localitzada recentment per Pere Anglas a l'Arxiu Comarcal del Maresme, coneixem el llistat de pacients per mesos. El publicava l'Ajuntament per a poder comptabilitzar i tenir documentats els estrangers atesos a Mataró amb la finalitat de notificar-ho a la Creu Roja Internacional. Encara no s'ha realitzat el buidatge d'aquesta documentació i no podem conèixer el nom i el nombre total de ferits que foren tractats a l'hospital internacional, tampoc la seva procedència. Però sí que hom es pot fer una idea aproximada observant els llistats localitzats per Xaubet al Servicio Histórico Nacional així com consultant algunes llistes que custodia el RGASPI, un total de sis emeses durant la tardor i l'hivern de 1938.”⁶⁷¹ El dia 5 de novembre hi havia als Salesians: 140 alemanys, 200 francesos, 110 anglesos, 70 italians, 45 txecs, 80 polonesos i 100 espanyols. A RGASPI, també consta un llistat del nombre total de pacients en data 13 de desembre de 1938: 408 internacionals i 230 espanyols ingressats.⁶⁷²

Per aquesta raó, hem de fixar-nos en les entrades i les sortides de pacients referents a aquest centre hospitalari mataroní, segons la informació extreta de RGASPI, per poder esbrinar el nombre aproximat de pacients que va tenir. Respecte a les entrades no podem dir absolutament res, ja que no hem localitzat cap mena de document on se'ns informi del nombre de brigadistes que anaven ingressant cada setmana, però tot el contrari succeeix amb les sortides. De les sortides, sí que disposem d'informació, però aquesta és esbiaixada, pel fet que únicament es refereix als voluntaris que s'han recuperat i parteixen al front, però en cap moment parlar d'aquells que són traslladats a altres hospitals com són Vic, S'Agaró, Moià o Santa Coloma de Farners.

Així doncs, els primers documents comencen a aparèixer a partir del període setmanal del 27 de juny al 4 juliol, tot i que encara no hi ha sortides o recuperacions cap al front.⁶⁷³ Uns dies més tard, però, cap al dia 18 de juliol sí que ens apareixen informacions que ens

⁶⁷¹ SALICRÚ - MALTAS, M., *Treball de documentació dels hospitals militars i les fosses del cementiri de Mataró en el període de la Guerra Civil, 1936-1939*, ed. Generalitat de Catalunya. Direcció General de Memòria Democràtica, Barcelona. 2021, p. 21.

⁶⁷² SALICRÚ - MALTAS, M., *Treball de documentació dels hospitals militars i les fosses del cementiri de Mataró en el període de la Guerra Civil, 1936-1939*, ed. Generalitat de Catalunya. Direcció General de Memòria Democràtica, Barcelona. 2021, p. 24.

⁶⁷³ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 722, IMAGE 57.

parlen de 48 brigadistes que surten d'aquest hospital en direcció cap al front⁶⁷⁴ tot i que és un nombre més o menys elevat, l'hem de posar en qüestió, ja que un document del mateix dia 18 juliol modifica aquesta xifra afirmant que marxen 20 soldats sense especificar si són vint soldats més sumats als 48 ja citats o és una correcció d'aquesta xifra.⁶⁷⁵ A la setmana següent, és a dir, del 18 al 24 de juliol només en surten 6 soldats cap al front, però aquí si ens especifica a més, surten 38 soldats més declarats inútils que es dirigeixen a la repatriació i tot no dir-ne la direcció, el més segur és que marxessin a S'Agaró.⁶⁷⁶ El dia 22 d'agost únicament surten cap al front 7 persones⁶⁷⁷ i d'aquell mateix dia fins al 28 d'agost marxaran 11 soldats més.⁶⁷⁸ Del període del 29 d'agost al 4 de setembre marxaran 22 més⁶⁷⁹ i del 5 a l'11 de setembre en sortiran 20 soldats més.⁶⁸⁰

A partir d'aquest dia 11 de setembre s'inicia un període de més de dos mesos en els quals no apareixen dades sobre la sortida i, per tant, recuperació de brigadistes pels fronts. Aquest espai de temps compren els períodes setmanals del 12 al 18 de setembre.⁶⁸¹ Del 19 al 25 de setembre.⁶⁸² Del 19 al 2 d'octubre on només se'ns diu que han tornat a les seves unitats alguns camarades, sense especificar-ne el nombre.⁶⁸³ Del 2 al 9 d'octubre.⁶⁸⁴ Del 9 al 16 d'octubre.⁶⁸⁵ Del 23 al 30 d'octubre.⁶⁸⁶ De l'1 al 17 de novembre.⁶⁸⁷ Del 6 al 13 de novembre.⁶⁸⁸ Del 14 al 20 de novembre.⁶⁸⁹ Del 21 al 27 de novembre.⁶⁹⁰ I del

⁶⁷⁴ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 722, IMAGE 61.

⁶⁷⁵ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 722, IMAGE 64.

⁶⁷⁶ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 722, IMAGE 65.

⁶⁷⁷ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 722, IMAGE 69.

⁶⁷⁸ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 722, IMAGE 72.

⁶⁷⁹ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 722, IMAGE 75.

⁶⁸⁰ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 722, IMAGE 81.

⁶⁸¹ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 722, IMAGE 90.

⁶⁸² Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 722, IMAGE 93.

⁶⁸³ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 722, IMAGE 95.

⁶⁸⁴ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 722, IMAGE 06.

⁶⁸⁵ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 722, IMAGE 03.

⁶⁸⁶ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 722, IMAGE 13.

⁶⁸⁷ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 722, IMAGE 17.

⁶⁸⁸ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 722, IMAGE 19.

⁶⁸⁹ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 722, IMAGE 21.

⁶⁹⁰ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 722, IMAGE 28.

28 de novembre al 4 de desembre.⁶⁹¹ Tot aquest període que compren del dia 11 de setembre fins al dia 4 de desembre és un període inert, sense dades que, casualment, correspon al moment de la retirada dels internacionals dels camps de batalla.

Tot i això, a partir del període setmanal del 5 a l'11 de desembre és la primera vegada en setmanes que hi ha dades, dient-nos que s'han recuperat per al servei militar 11 soldats, però ja no se'ns diu que vagin cap al front sinó que es dirigeixen cap al CRIM número 15 o a les seves unitats.⁶⁹² Del 12 al 18 de desembre ja se'ns confirma que ja no surten cap als CRIMS, sinó que se'ns diu que són repatriats 133 soldat en tren hospital.⁶⁹³ Mateix, en aquest mateix període i concretament en data del 13 de desembre de 1938 queden internats en aquest centre hospitalari 408 internacionals i 230 espanyols.⁶⁹⁴ Durant les últimes setmanes, del 19 al 25 de desembre no hi hauran dades⁶⁹⁵ però del 26 de desembre a l'1 de gener es recuperaran 6 soldats que es dirigiran cap a les seves unitats situades al CRIM número 15.⁶⁹⁶ Finalment, del 2 al 8 de gener comença l'evacuació dels ferits i malalts cap a S'Agaró, ja que se'ns diu que han estat evacuats els internacionals cap a aquest centre sanitari ⁶⁹⁷, però encara havien de quedar algun soldat internacional ingressat donat que el 14 de gener de 1939 se'ns informa que tots els internacionals han estat evacuats de l'hospital de Mataró traslladant-los a S'Agaró que és, segons aquest document, l'únic hospital internacional que existeix en l'actualitat. Es diu que ja no queden més que personal i ferits espanyols a Mataró, però això no vol dir que no formessin part de les brigades.⁶⁹⁸

Tanmateix, si ens fixem en la taula de pacients extreta a partir de RGASPI i SIDBRINT, podem observar com el volum de pacients localitzats és molt superior a altres centres mèdics internacionals que anirem veient a continuació. Això es deu a dos motius diferents, el primer és la gran quantitat d'informació conservada sobre aquest centre hospitalari i el segon és la importància d'aquest centre mèdic a causa de la seva especialitat

⁶⁹¹ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 722, IMAGE 30.

⁶⁹² Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 722, IMAGE 34.

⁶⁹³ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 722, IMAGE 37.

⁶⁹⁴ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 49, IMAGE 81.

⁶⁹⁵ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 722, IMAGE 39.

⁶⁹⁶ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 722, IMAGE 55.

⁶⁹⁷ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 722, IMAGE 59.

⁶⁹⁸ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 34, IMAGE 71.

en cirurgia, traumatologia i ferides de guerra en general que el feia un punt clau per tots aquells brigadistes que arribaven del front o dels diversos hospitals de primera i segona línia, és a dir, era l'hospital de referència pel tractament d'aquest tipus de ferides.

Per tant, si observem les llistes dels ferits de l'hospital de Mataró⁶⁹⁹, a partir de SIDBRINT i RGASPI, podem comptabilitzar un nombre molt elevat de ferits, uns 1496, però si analitzem els documents conservats a l'Arxiu Comarcal del Maresme, ens adonem que la xifra varia, ja que la xifra, en cap cas, baixa dels 400 ingressats cada mes fins al gener de 1939, moment en què l'hospital ja no acollia brigadistes internacionals.

En aquest sentit, si analitzem la gràfica sobre pacients i personal de Mataró⁷⁰⁰ observem que el primer mes del qual disposem dades és de maig, mes en què molt segurament van dur a terme els primers controls dels centres, ja que el mes d'abril va ser un període de creació i organització. Així, doncs, en aquest primer mes localitzem a un total de 643 pacients, una xifra molt elevada que denota la importància de l'evacuació. Tanmateix, els mesos successius de juny i juliol seran períodes de descens per les hospitalitzacions, donat que ens situem en un període de relativa calma on l'exèrcit popular de la República s'està reorganitzant i preparant l'ofensiva a l'Ebre. Per aquesta raó, és molt normal que comptabilitzem a 539 hospitalitzats al juny i 430 al juliol, ja que ens trobem en un procés de rehabilitació dels ferits per retornar-los, com més aviat millor, a les seves respectives unitats militars.

Diferent és el mes d'agost, ja que observem un gran augment dels ingressos que només pot ser explicat a causa de la batalla de l'Ebre i la gran quantitat de baixes que allà es van produir. Tot i això, cal destacar que les xifres d'hospitalitzats del mes d'agost són bastant confuses, perquè localitzem tres xifres diferents que ens donen una xifra aproximada d'entre els 580 i els 688 ingressats durant l'agost, cosa que ens demostra la gran afluència de pacients que arribaven del front, però també el gran nombre de ferits que restaven al centre, ja que pel tipus de ferides, les estades haurien d'haver estat llargues fins al seu trasllat a altres centres de repòs. A continuació, si ens fixem en el mes de setembre veiem un descens dels ingressos que tornen a augmentar considerablement al mes d'octubre fins més enllà dels 800 ingressats. Tant el descens com l'augment tan considerable l'hem

⁶⁹⁹ Veure llista pacients Mataró.

⁷⁰⁰ Veure gràfica pacients i personal Mataró.

d'atribuir a la retirada dels internacionals dels fronts de batalla, donat que si en un primer moment localitzem a menys ferits és degut al seu trasllat cap als CRIMS i les zones de concentració, mentre que el gran augment seria degut a la concentració de tots els internacionals ferits després de l'ordre de retirada i d'evacuació brigadista. Per aquesta raó localitzem aquest augment, ja que s'estan concentrant a tots els ferits brigadistes en els hospitals per a internacionals i el mateix succeeix durant els mesos de novembre i desembre, pel fet que tot i haver-se produït la retirada definitiva dels internacionals dels camps de batalla, s'està duent a terme una reorganització dels hospitals, tancats aquells que ja no són necessaris i destinant als ferits als centres mèdics més importants.

Finalment, podem observar com al gener encara resta una petita proporció de pacients en aquest centre, però hem de remarcar que ja no són, en la seva gran majoria, ingressats internacionals, sinó republicans. En aquest sentit, des del mes de setembre no tots els hospitalitzats formaven de les Brigades Internacionals, sinó que un petit nombre de soldats formaven part d'unitats espanyoles o com les anomenen als documents, brigades espanyoles, és a dir, que a partir del mes de setembre i manera progressiva l'hospital per a internacionals de Mataró va començar a collir espanyols que no pertanyien a les Brigades Internacionals fins que el desembre de 1938 i el gener de 1939 es va produir un augment substancial d'ingressos procedents d'unitats íntegrament espanyoles. Tanmateix, pel que fa al moviment dels ingressats internacionals d'aquest centre hospitalari, podem dir que hem localitzat centres de procedència o destinació com Vic, Moià, Santa Coloma de Farners, S'Agaró, Vallcarca, l'Hospital Sant Pau de Barcelona, Tarragona, Bonanova, Cambrils, Girona, Reus o l'hospital de la Savinosa.

En definitiva l'hospital per a internacionals de Mataró va ser un dels centres mèdics més importants i on més pacients hem aconseguit localitzar. Això, en gran manera és causat per la conservació de les fonts primàries, però també per les mateixes característiques del centre i és que va esdevenir un centre de referència per a tots aquells brigadistes que havien patit ferides de guerra, una de les causes més comunes d'hospitalització junt amb les infeccions.

9.2. L'hospital Internacional de Vic

Segons Casañ, a Vic, es va establir l'hospital americà número 1 de les Brigades Internacionals⁷⁰¹ des de principis d'abril de 1938 fins a, aproximadament, el novembre d'aquell mateix any.⁷⁰² Tot i això, Vilaseca i Llovet, també ens aporta alguna informació sobre l'establiment d'aquest centre, dient-nos que “la situació d'aquest hospital improvisat durant la guerra és relatada: era al convent de la congregació de germanes Carmelites de la Caritat, a la casa mare anomenada encara ara l'Escorial. Evidentment, les monges marxaren al principi de la guerra, i l'edifici buit s'aprofita per a altres usos,”⁷⁰³ però també ens diu, segons records d'una persona que va viure l'establiment dels serveis sanitaris a la vila, que hauria estat “a finals de 1936 - principis de 1937 [sent] un hospital de sang, amb malalts militars ferits de guerra, bàsicament estrangers però amb alguns espanyols”⁷⁰⁴ i que “durant el llarg avens de les tropes franquistes cap a Barcelona (possiblement durant la batalla de l'Ebre) els quatre sanitaris que quedaven (inclosa ella) marxaren en ambulància cap a Olot enduent-se l'instrumental.”⁷⁰⁵ Aquestes, són les primeres investigacions que es van dur a terme a finals dels anys noranta i principis del 2000, a través de documents conservats i memòries, motiu pel qual podem confirmar que tant el número i les dates d'ús són errònies, donat que no coincideixen amb l'establiment del SSI a Catalunya.

Tanmateix, una data més aproximada seria l'aportada per Cinta Sadurní Bassols, qui ens diu que “les condicions que plantejava el desenvolupament de la guerra (Lleida va caure el 3 d'abril de 1938) van obligar a crear hospitals de forma precipitada, ubicant-los en llocs que no s'havien construït amb aquesta finalitat i que presentaven deficiències. El

⁷⁰¹ González Moreno ens explica breument l'hospital a: GONZÁLEZ, M., *Las Brigadas Internacionales (Guerra Civil Española 1936-1939): su paso por Catalunya*, ed. PPU, Barcelona, 2009, p. 53-65.

⁷⁰² CASAÑ, G., Evacuación del Hospital de las Brigadas Internacionales de Benicàssim a Cataluña en abril de 1938. A: MONLLEÒ, R., *Castelló al segle XX: I congrés d'història local contemporània*, ed. Universitat Jaume I, Castelló de la Plana, 2006, p.163.

⁷⁰³ VILASECA, J. M., L'hospital internacional de Vic durant la Guerra Civil Espanyola 1936-1939. A: *Gimbernat: revista catalana d'història de la medicina i de la ciència*, 1997, Vol.28, p. 207.

⁷⁰⁴ VILASECA, J. M., L'hospital internacional de Vic durant la Guerra Civil Espanyola 1936-1939. A: *Gimbernat: revista catalana d'història de la medicina i de la ciència*, 1997, Vol.28, p. 207.

⁷⁰⁵ VILASECA, J. M., L'hospital internacional de Vic durant la Guerra Civil Espanyola 1936-1939. A: *Gimbernat: revista catalana d'història de la medicina i de la ciència*, 1997, Vol.28, p. 208-209.

procés per instal·lar un hospital de les B.I. a Vic va començar el 7 d'abril de 1938, quan el metge nord-americà Edward Barsky, cap de l'Ajuda Mèdica Estrangera, va autoritzar el tinent de sanitat militar, l'alemany d'origen jueu Edgar Linik, a fer els passos necessaris perquè aquest hospital esdevingués una realitat en un període de 24 hores. El convent de l'Escorial fou l'edifici destinat a complir aquesta funció i, malgrat la presa, el primer personal no va arribar fins a mitjan abril.”⁷⁰⁶ A més, segons Costa Naudó, “formava part de la xarxa sanitària creada a Catalunya per l'American Bureau to Aid Spanish Democracy, organitzada pel Dr. Barsky del Beth Israel Hospital de Nova York i que comptava a més de l'Hospital internacional de Vic amb altres centres a Barcelona, Mataró, S'Agaró, Les Planes i la Seu d'Urgell.”⁷⁰⁷ Per tant, hem d'acceptar aquesta data del 7 d'abril com la més plausible per a la creació i posada en marxa del centre sanitari per a internacionals de Vic, però hem de negar la idea que el centre formés part de l'American Bureau to Aid Spanish Democracy, ja que com hem anat plantejant, Barsky va rebre l'ordre de la República per instaurar aquests hospitals i un cop instal·lats Barsky va marxar, quedant establert el SSI.

A més a més, el complex, es va situar al col·legi de les germanes carmelites Vedrunes o conegut popularment com a Escorial, ja que era un edifici de grans dimensions que facilitava l'establiment d'un hospital que constava de 35 sales d'àmplies dimensions, però només hi hauria una part, és a dir, 10 sales on hi havia calefacció queixant-se del fred.⁷⁰⁸ Abans, però, de convertir-se en centre hospitalari i seguint una pauta conjunta pels diferents edificis que es van convertir en centre sanitari, va ser convertit en centre per refugiats provinents de tot el territori i no només del territori català. Si ens fixem en les característiques de l'hospital, observem que va ser dividit en dues parts, la de serveis situada a la zona de l'antic col·legi, on trobaríem el quiròfan, els raigs X, la farmàcia, la sala de massatges, el laboratori i la direcció i, d'altra banda, la destinada als pacients que

⁷⁰⁶ SADURNÍ BASSOLS, C. La clínica militar de Vic, un inici marcat per un episodi de febre tifoide (abril i maig de 1938). A: *Ausa*, 2021, Vol. 30, núm. 187-188, p. 266.

⁷⁰⁷ COSTA, M., Apunts sobre l'hospital americà de les Brigades Internacionals a Vic. A: *Gimbernat: revista catalana d'història de la medicina i de la ciència*, 2005, Vol.43, p. 193.

⁷⁰⁸ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 708, IMAGE 13.

eren classificats per malaltia i ubicats en sales d'entre deu i quaranta llits. A més, també hi hauria estances pel personal que no estava allotjat a la ciutat.⁷⁰⁹

Això és el que ens diu Costa Naudò i Casañ, sobre l'hospital internacional de Vic, però podem afegir més informació sobre aquest centre. Primer de tot cal comentar la numeració, ja que segons Casañ, i així ho accepta Costa Naudò, va ser anomenat com a Hospital americà número 1 de Vic, però en cap document consultat fins al momento, hem localitzat aquesta terminologia, sinó que en tot moment és anomenat com a Clínica o Hospital militar de les Brigades Internacionals número 17 de Vic sent, per tant, completament diferent del que ens aporten aquests autors. És cert, també, que tant la terminologia com la numeració dels centres hospitalaris, sol aparèixer escrita de diferents maneres segons la persona que apuntava el nom, sobretot als llibres d'enterraments, al registre civil, etc., és a dir, sempre a documents externs al SSI, però és molt estrany que la terminologia es modifiqui, a documents oficials del SSI, sense que hi hagi explicacions sobre el tema.

Això mateix és el que passa a Vic, ja que si nosaltres el coneixem com a centre hospitalari número 17, a finals de desembre de 1938 ens apareix un informe⁷¹⁰ sobre la clínica militar número 5 de Vic, que si en un primer moment ens pot semblar no pertànyer a l'hospital internacional de Vic, aviat ens adonem que és tot el contrari. El que aquest document constata és el traspàs de l'hospital internacional a mans republicanes o dit d'una altra manera, el personal mèdic que hi haurà a partir d'aquest moment serà espanyol i no estranger, ja que la sanitat internacional ja estava inserida dintre de la Inspecció General de Sanitat, però el personal continuava sent internacional o estranger, però ara, passarà a estar a mans republicanes, sent un hospital per rebre ferits i malalts de diverses unitats de l'exèrcit republicà, siguin de les brigades o no. A més, l'informe elaborat te molt d'èmfasi en el control polític i moral, és a dir, en el treball politicosocial, però també recalca i es preocupa per les condicions sanitàries, donat que atribueixen a les infermeres espanyoles i a alguns metges, un baix nivell professional.

⁷⁰⁹ COSTA, M., Los hospitales Internacionales de Vic, Mataró, S'Agaró. Apuntes para una investigación. A: R. CELADA A., PASTOR D. i LÓPEZ R. M. (eds), *Las Brigadas Internacionales: 70 años de memoria histórica*, ed. Amarú, Salamanca, 2007, p. 116.

⁷¹⁰ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 701, IMAGE 58-59.

Tornant, però, als primers mesos d'ús d'aquest centre mèdic hem de destacar que aquest centre va ser considerat, per la direcció de sanitat internacional, com a un hospital per a casos de clínica mèdica ⁷¹¹, tot i que com veiem disposava de quiròfan, raig X i altre instrumental quirúrgic i especialitzat, però en general serà destinat per a malalties i altres ferides. A 26 de maig de 1938 localitzem les proposicions pels càrrecs de responsabilitat d'aquest centre hospitalari, després de la reorganització de l'ajuda mèdica estrangera, quedant l'Hospital de Vic en mans del director capità mèdic Dr. Galsse, comissari polític Wurzel i l'administrador Federico Esponda.⁷¹² En aquest sentit, Cinta Sadurní Bassols ens confirma que “abans del 15 d'abril de 1938 [...] la majoria de ferits, malalts i personal sanitari dels hospitals de les B.I., situats a la zona republicana del centre i de Llevant, van arribar a Catalunya. En previsió de la necessitat d'espais per poder-se utilitzar com a hospitals, els responsables de l'Ajuda Mèdica Estrangera van tenir pocs dies per fer les gestions que permetessin l'establiment d'una xarxa d'hospitals internacionals fora de Barcelona. Aquesta xarxa quedà configurada, en un principi, amb la instauració de cinc centres: la Clínica Militar de Vic destinada a l'atenció de malalts”⁷¹³, sent dividit, segons Costa Naudo que ens diu que “las dimensiones del edificio permitieron reorganizarlo en dos grandes espacios o alas: una zona de servicios y otra destinada a alojamiento de los enfermos. (...) La zona de servicios se hallaba ubicada en el antiguo colegio. Aquí se encontraban el quirófano, la sala de radiología, la sala de masajes, la farmacia y la administración. Concretamente el quirófano se dispuso en la planta baja, en una larga galería acristalada que se prolongaba en forma de U y que daba a un patio interior. (...) Junto al quirófano, se hallaba la sala de radiología (y) en la misma planta, la farmacia, el laboratorio y la sala de masajes. (...) En otra zona del edificio, en el antiguo noviciado, se instalaron heridos y enfermos, que fueron distribuidos en función de su gravedad y clasificados por patologías en distintas salas. Las salas pequeñas tenían entre 10 y 12

⁷¹¹ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 25, IMAGE 87 – 89.

⁷¹² Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 661, IMAGE 67.

⁷¹³ SADURNÍ BASSOLS, C. La clínica militar de Vic, un inici marcat per un episodi de febre tifoide (abril i maig de 1938). A: *Ausa*, 2021, Vol. 30, núm. 187-188, p. 265.

camas, donde se instalaba a los enfermos más graves; mientras que las salas más espaciosas podían albergar hasta 40 camas.”⁷¹⁴

Tanmateix, disposem d'una carta⁷¹⁵ enviada des de Mataró, en data de 28 de maig de 1938, al cap de l'Ajuda mèdica estrangera (AME) en referència a la utilització de l'hospital de Vic per a les Brigades Internacionals. S'ha de destacar que el centre no estava buit, sinó que ja havia estat en funcionament com a centre hospitalari, o això deixen entendre i que a més, en aquesta data, ja hi havia hospitalitzats internacionals. Així doncs, aquesta carta és més aviat un estudi o control d'un edifici que havia estat afectat als ferits i sanitaris internacionals, però que els alts càrrecs del SSI o de l'AME desconeixien com era. Així doncs, se'ns diu que és un edifici antic, però que pot ser útil per albergar entre 700 i 800 ferits, altres documents⁷¹⁶ ens parlen d'una capacitat de 500 llits, tot i que no totes les sales poden ser útils per aquesta funció com, per exemple, el tercer pis i diverses sales repartides entre les diverses sales que si ens diu que amb anterioritat havien estat ocupades deixa constància que no són aptes per albergar ferits. La resta de sales útils, continua, estan ben condicionades, però dos o tres d'aquestes sales necessiten feines de remodelació com finestres o portes per al seu correcte ús. A més, ens recalca la brutícia d'aquests espais, però no per la deixadesa del personal de neteja, sinó per la falta de pintura a les parets. Pel que fa al personal sanitari i la seva feina, ens diu que hi ha una bona organització, tots els ferits són atesos amb regularitat tant de dia com de nit gràcies a la bona distribució dels serveis com a l'assignació de pacients a cada metge, que segons la revisió és inferior al prescrit per la Direcció de Sanitat de l'exèrcit.

El personal auxiliar i d'infermeria també és suficient, tot i que estan cansats i avisa que no poden ser retirats degut a una epidèmia de febre tifoidal. A més, ens diu que hi ha mancances com la falta d'un quiròfan, ja que el que disposen és inadequat per la mida i volum de feina. Falten eines i utensilis mèdics a les sales i paper. El centre disposa d'una secció per a malalties infeccioses i malalts sospitosos que ens diu està ben organitzada. La higiene personal és deficient per la manca d'aigua potable tant per la neteja

⁷¹⁴ COSTA, M., Los hospitales Internacionales de Vic, Mataró, S'Agaró. Apuntes para una investigación. A: R. CELADA A., PASTOR D. i LÓPEZ R. M. (eds), *Las Brigadas Internacionales: 70 años de memoria histórica*, ed. Amarú, Salamanca, 2007, p. 119-120.

⁷¹⁵ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 25, IMAGE 39-42.

⁷¹⁶ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 660, IMAGE 76.

d'habitacions, com per l'ús dels lavabos i dutxes, falten lavabos no hi ha sala de bany ni dutxes, no hi ha suficient roba ni tampoc. No ens deixa clar si hi havia, o no, una rentadora mecànica, un guarda-roba i una sala de desinfecció, ja que ens diu que aquests espais podrien permetre l'obtenció de suficient roba per a 800 ferits. Es queixa que el pa es reparteix una sola vegada al dia, fet que podreix que els ferits infecciosos, o no, guardin l'aliment als llits en contacte amb les ferides, consumint-los durant el dia i produint més infeccions. La cuina i menjador estan nets, però el rebost en falta neteja. Quant a l'alimentació hi havia dietes, depenent la malaltia, com la de règim o la dels tifoides que ens diu que és bona, però en alguns casos manca. No és variada, sobretot la de dieta i tifoidal, però està ben feta, es queixen de la falta de vi i aigua mineral, falten plats, gots, etc. que fa que els ferits hagin d'esperar torn per menjar. Pel que fa a l'oficina manca treball, però tenen una bona sala de cultura. Les sales del personal són fosques i sense lavabos ni dutxes molt ocupades, menjador i cuina del personal correctes. L'administració és nefasta, no hi ha connexions entre l'administrador, el director i el comissari fent que es produeixin totes aquestes mancances.

Malgrat tot, en un informe⁷¹⁷ a Luigi Longo sobre la labor realitzada pel SSI, a entorns del 28 de juny de 1938, ens diu que l'organització dels hospitals internacionals, pel que fa a instal·lació i materials, està resolta en el que és fonamental, però encara manquen coses, en concret a Vic, les condicions de l'edifici han millorat, així com ho ha fet el treball politicosocial també i les relacions entre el comissariat i el director.⁷¹⁸ Aquestes informacions ens constaten, que tot i establir-se aquest centre entre principi o mitjans d'abril, fins a finals de juny no s'havien acabat d'organitzar amb totalitat, però no només pel mateix procés d'instal·lació, sinó també del procés de reorganització del SSI i de la subordinació a la Inspecció General de Sanitat que podria haver enrederit tot el procés d'organització. Malgrat tot els problemes amb l'edifici, l'organització i el personal seran una constant, ja que en una carta no datada, se'ns que diu que a Vic està morint soldats i d'altres s'estan evacuant a altres centres per les epidèmies i per les condicions deficientes de l'edifici. Una de les principals problemàtiques que ens apareixerà, just a partir de l'inici de la tardor i l'hivern de 1938, és la falta de calefacció a les sales, com per exemple, la de lectura fent que els pacients sentin molt de fred. A més, també es queixen de la intendència

⁷¹⁷ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 25, IMAGE 62-65.

⁷¹⁸ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 25, IMAGE 87 – 89.

per la falta de menjar, produint-se un període de deu dies on no arriben ni carn ni peix a hospital.⁷¹⁹

Més detallada, però, és la informació que ens aporta Naudó sobre el personal sanitari. Segons el que s'estima, al centre van prestar servei un total de 93 sanitaris en relació amb 30 metges, 49 infermers, 4 farmacèutics i 10 sanitaris tots de diferents nacionalitats com la polonesa, l'americana o l'alemanya. Tots ells eren persones joves, d'entre els 26 i els 30 anys, que segons els casos i atenent l'afirmació de Naudó, estaven compromesos amb la ideologia d'esquerres o bé eren membres del partit comunista. D'entre aquest personal sanitari, citat per Marta Naudó, s'hauria de destacar al doctor Leo Eloesser, no per ser un reconegut cirurgià, sinó pel fet que en un moment o altre, va ser també director de la mateixa clínica número 5 de Vic i a més, ho va ser també de l'hospital de Mataró, cosa que mostra com no només era habitual el trasllat de pacients sinó també de personal sanitari. Però encara més, i és que la mateixa autora ens confirma l'existència de la clínica número 5 a Vic que seria, com ja hem dit anteriorment, el mateix centre hospitalari, però la numeració s'hauria atorgat un cop traspassat el centre per a ingressar a unitats espanyoles. A més, s'han de citar com a personal de l'hospital el comissari de guerra, sis persones d'administració i dotze de neteja.

Sobre el personal d'aquesta clínica, Marta Costa Naudó ens diu que, s'han localitzat un total de 93 persones del personal sanitari, d'aquest hospital, repartit en 30 metges, 4 farmacèutics, 49 infermers o infermeres i 10 soldats infermers. Als quals se'ls hi ha de sumar 6 membres de l'administració, 12 de neteja.⁷²⁰ Però tot i que els números presentats per aquesta autora són elevats, malauradament, no els hem pogut contrastar, donat que no ens aporta informació de les fonts tret d'alguns noms. Tanmateix, Cinta Sadurní Bassols ens diu que “els dos-cents professionals destinats a atendre els hospitalitzats en l'etapa inicial de la Clínica Militar de Vic, informació aportada pel metge Barney Malbin, s'acostava als cent vuitanta-sis que apareixien en la llista del personal de Direcció, Administració i Sanitari de l'Hospital Militar de Vic. En aquesta llista hi figuraven el primer director mèdic de l'hospital, Leo Eloesser, i el mateix Malbin, tretze metges per

⁷¹⁹ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 708, IMAGE 13.

⁷²⁰ COSTA, M., Los hospitales Internacionales de Vic, Mataró, S'Agaró. Apuntes para una investigación. A: R. CELADA A., PASTOR D. i LÓPEZ R. M. (eds), *Las Brigadas Internacionales: 70 años de memoria histórica*, ed. Amarú, Salamanca, 2007, p. 117-119.

atendre a les sales, els caps de cirurgia i medicina, vint-i-quatre infermeres titulades, de les quals gairebé la meitat eren nord-americanes, setanta-quatre ajudants d'infermeria, de les quals un 90,5% eren espanyoles, una farmacèutica amb tres ajudants, tres tècniques de laboratori, dos assistents de raig X i quatre enginyers. Per altra part, el personal de neteja estava constituït, majoritàriament, per dones refugiades que no formaven part de les BI i el fet que no es regissin per les mateixes normes, va generar algun conflicte laboral”⁷²¹

Tot i això, tenim informacions del dia 28 de juliol de 1938⁷²² on se’ns explica que el personal femení, no diu si infermeres, neteja o altres càrrecs, disposaven de la seva pròpia casa a la plaça dels màrtirs, situada a la mateixa vila. A més, es queixen que uns homes han entrat a les habitacions buscant prostitutes. Continuant amb el personal femení, a dia 4 d'agost de 1938⁷²³ apareix l'informe general de la cap d'infermeres de l'hospital que diu que en els primers mesos les infermeres no tenien horari, cadascuna treballava quan volia, unes a les 7:30 i d'altres més tard de les 9, algunes fins i tot, només es dedicaven a la vida particular i no a la feina, deixant a pacients sense atendre, sense cuidar i sense rentar. El personal de neteja prenen càrrecs i manaven a les infermeres, cosa que no tenia sentit. S'ha establert un horari i unes xapes que controlen qui està treballant i a quina hora, es treballa de 7.30 a 8 de la nit amb dues hores de descans menys a les sales de tifus que en tenen 3 hores i dies lliures i més menjar.

Respecte al personal d'administració hi ha certes problemàtiques, ja que el personal d'administració és en la seva base personal civil i en concret, refugiats que a causa de treballar a l'hospital no poden anar a recollir el menjar. La principal problemàtica apareix quan es queixen i demanen que almenys l'hospital els doni cafè i pa el cap de l'administració es nega, enviant a la guàrdia d'assalt per impedir que abandonessin la seva feina.⁷²⁴

Finalment, disposem d'un informe del dia 1 de gener de 1939, que ens informa del canvi de director, però fa ja un més que està en aquest càrrec, diu que desapareix deixant el

⁷²¹ SADURNÍ BASSOLS, C. La clínica militar de Vic, un inici marcat per un episodi de febre tifoide (abril i maig de 1938). A: *Ausa*, 2021, Vol. 30, núm. 187-188, p. 268-269.

⁷²² Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 708, IMAGE 64.

⁷²³ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 708, IMAGE 69-71.

⁷²⁴ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 708, IMAGE 36.

centre sol sense substitut podria ser bo, però li falten qualitats. L'administrador és bo, però junt amb la seva esposa, amics i el director mengen de tot del rebost. El comissari necessita ajuda del partit per instruir-se, però és conegut. Encara queda personal internacional; això no obstant, diuen que són indisiplinats i poc treballadors. El personal del SSI el masculí ha de marxar al front i vindran substituir-los personal auxiliar de tercer centre d'instrucció i mobilització. El femení encara falten entregar diplomes d'infermeria i entren noves provinents d'una escola sense pràctica. El personal provinent del Quartell de mutilats és el més indisiplinat. El nou personal femení en la seva, majoria catalanes i creuen que pot haver-hi problemes amb el no català. Queden encara 200 internacionals i cada dia entren entre 10 i 15 provinents dels camps de les brigades amb grip i tifus.⁷²⁵

Tanmateix, si ens centrem en la taula del personal de l'hospital per a internacionals de Vic⁷²⁶, podem observar com entre SIDBRINT i RGASPI s'han pogut localitzar a un total de 317 membres dels quals, si ens fixem en la gràfica⁷²⁷, podem observar el repartiment de funcions entre tots aquests membres del personal. En aquest sentit, hem de destacar que la major part del personal del qual disposem informació, era personal d'infermeria o auxiliar d'infermeria i a continuació, tindríem un gruix important de personal destinat a la medicina i la resta d'especialitats mèdiques i el personal d'administració, portalliteres i comissariat en menor mesura. Per finalitzar, podrem comprovar com en aquest hospital hi ha un laboratori, aspecte molt destacable pel simple fet de ser un hospital per malalties contagioses o infeccioses. Per aquesta raó, podem analitzar aquest nombre tan alt de personal d'infermeria i auxiliar, ja que la gran part de les funcions diàries de Vic se centrarien en la cura d'infeccions i, per tant, no faria falta un nombre molt elevat de personal de cirurgia o medicina de guerra, és a dir, per a ferides produïdes als camps de batalla o traumatismes. Tanmateix, també hem d'advertir que no impedeix que Vic disposi de quiròfan, raig X, etc., ja que malgrat que la seva funció principal és la de tractar malalties infeccioses, això no vol dir que no poguessin arribar brigadistes amb traumatismes i ferides de guerra i alguna malaltia infecciosa.

A més a més, també podem extreure que part del personal, del qual tenim informació, no només van treballar a centres sanitaris del SSI com Mataró, Moià, Santa Coloma de

⁷²⁵ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 708, IMAGE 41.

⁷²⁶ Veure taula personal de Vic.

⁷²⁷ Veure gràfica personal Vic.

Farners o S'Agaró, sinó que a més també van prestar servei a centres republicans com són Barcelona, Pins del Vallès, del qual ja hem parlat amb anterioritat i que o bé van anar a aquest centre per a cuidar al personal femení, allà ingressat, o bé van ser traslladades allà per ser evacuades. Tot i això, i continuant amb els hospitals republicans on van prestar servei part d'aquest personal, tindríem el centres de Cambrils, Les Planes, Sant Climent de Sescebes, Terrassa o Olot.

D'altra banda, pel que respecte als pacients, segons Costa Naudó, es coneixien en total, i gràcies a les anotacions del doctor Jack B. Klein, a 41 pacients, però com ens assegura Marta Naudó, aquesta xifra podria arribar a rondar el miler de pacients.⁷²⁸ D'aquest suposat miler de pacients, en van morir un total de 47 pacients dels quals segons Costa Naudó 24 serien espanyols i 23 estrangers, morint sobretot entre el mes de maig de 1938 i entre el juliol i el novembre d'aquell mateix any, a causa de la batalla de l'Ebre, però no seria l'única provenença dels ferits i malalts, ja que en primera instància provenien de la zona llewantina, en produir-se el trasllat, però també podien haver-se hospitalitzat ferits del front aragonès mentre es produïa el reagrupament cap a Catalunya.

D'altra banda, Cinta Sadurní Bassols ens aporta dues afirmacions més concises encara, dient-nos que «la primera vegada que varen ingressar-hi uns vuit-cents ferits de guerra, la majoria estrangers procedents de les Brigades Internacionals», Fanny Bré exposà que se'n van acollir uns mil en pocs dies i l'escocès Tommy Hamilton, conductor d'ambulàncies, va assenyalar que «el segon dia de la nostra arribada, teníem dos-cents pacients, en una setmana, en teníem quinze centenars», fet que, segons ell, mostrava «la duresa de la situació durant les primeres setmanes en les quals l'Hospital Militar de Vic es va posar en funcionament». Barney Malbin, metge destinat a assistir a la sala de malalts de febre tifoide, va escriure que en el moment en què es va detectar l'epidèmia hi havia unes mil nou-cents persones a la clínica, de les quals mil set-cents estaven hospitalitzades i dues-cents formaven part del personal. [...] Els mil set-cents ferits van doblar la capacitat de

⁷²⁸ COSTA, M., Los hospitales Internacionales de Vic, Mataró, S'Agaró. Apuntes para una investigación. A: R. CELADA A., PASTOR D. i LÓPEZ R. M. (eds), *Las Brigadas Internacionales: 70 años de memoria histórica*, ed. Amarú, Salamanca, 2007, p. 117.

l'hospital, situada entre els set-cents i vuit-cents ingressats, i això va obligar a utilitzar espais que no eren aptes, com el segon pis i algunes sales dels altres pisos.”⁷²⁹

Tanmateix, si donem un cop d'ull a la documentació conservada a RGASPI, veiem que tot i disposar d'alguns documents, referents als mesos entre abril i agost, és a partir de setembre quan comencem a conèixer les dades d'ingressos i sortides de pacients. Aquests documents, doncs, comencen a partir de la setmana del dia 12 al 18 de setembre on es van produir 96 entrades i 51 sortides.⁷³⁰ Del 19 al 25 de setembre hi va haver 98 ingressos 85 sortides.⁷³¹ Del 26 de setembre al 2 d'octubre 91 ingressos i 139 sortides, però a més se'n diu que a partir d'aquesta setmana han començat els canvis d'hospitalitzats espanyols per internacionals.⁷³² La frase tan breu que ens aporta aquest document no deixa clar a què es refereix concretament, ja que espanyols haurien continuat sent hospitalitzats per la simple raó que formaven part de les brigades, i aquestes, ja sense internacionals, continuaven lluitant a les seves divisions. A més, internacionals continuaven entrant fins al mes de gener de 1939 quan es van retirar a tots els internacionals cap a S'Agaró quedant únicament hospitalitzats espanyols. Del 3 al 9 d'octubre 242 ingressos, 272 sortides.⁷³³ Del 10 al 16 d'octubre 99 entrades 67 sortides.⁷³⁴ Del 17 al 23 d'octubre 60 ingressos 64 sortides.⁷³⁵ Del 24 al 30 d'octubre 80 ingressos 104 sortides.⁷³⁶ Del 31 d'octubre al 9 de novembre 130 entrades 140 sortides.⁷³⁷ Del 10 al 14 de novembre 160 ingressos 97 sortides.⁷³⁸ Del dia 15 al 20 de novembre 43 ingressos i 79 sortides.⁷³⁹ Del 21 al 27 de novembre 197 ingressos i 208 sortides.⁷⁴⁰ I finalment del 28 de novembre al 4 de

⁷²⁹ SADURNÍ BASSOLS, C. La clínica militar de Vic, un inici marcat per un episodi de febre tifoide (abril i maig de 1938). A: *Ausa*, 2021, Vol. 30, núm. 187-188, p. 268-269.

⁷³⁰ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 708, IMAGE 98.

⁷³¹ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 708, IMAGE 100.

⁷³² Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 708, IMAGE 03.

⁷³³ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 708, IMAGE 05.

⁷³⁴ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 708, IMAGE 07.

⁷³⁵ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 708, IMAGE 11.

⁷³⁶ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 708, IMAGE 13.

⁷³⁷ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 708, IMAGE 15.

⁷³⁸ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 708, IMAGE 17.

⁷³⁹ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 708, IMAGE 20.

⁷⁴⁰ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 708, IMAGE 27.

desembre es van produir 114 ingressos i 101 sortides quedant a l'hospital, en data de 13 de desembre de 1938, un total de 416 internacionals i 140 espanyol.⁷⁴¹

Si fem una suma ràpida, ens dona que van ingressar en aquest centre entre el dia 12 de setembre i el 4 de setembre un total de 1.410 pacients, un nombre molt superior al plantejat per Costa Naudó i això, sense disposar d'informació de les entrades i sortides entre els mesos d'abril i agost quan, justament, s'estava duent a terme la batalla de l'Ebre, puguent afirmar que el nombre de pacients seria molt superior al presentat per aquest estudi, ja que ens manquen quasi sis mesos d'entrades i sortides. Tanmateix, podem citar un document⁷⁴² del dia 17 de juliol de 1938 on ens diu que al centre hi hauria uns 400 malalts, però no ens diu quan entre ni quants surten, per tant, i sempre tenint en compte que sabem l'estada total de setmanes d'aquests pacients, és molt segur que el nombre total de soldats hospitalitzats en aquest centre mèdic superaria els dos mil.

L'última informació que tenim d'aquest centre hospitalari de Vic, en referència als ferits internacional, és un document⁷⁴³ del dia 14 de gener de l'any 1939, on se'ns diu que tots els internacionals han estat evacuats de l'hospital de Vic, sent traslladats al centre mèdic de S'Agaró que és, segons aquest document, l'únic hospital internacional que existeix en l'actualitat, és a dir, que seria l'únic centre en mans de la secció del SSI dedicat exclusivament a l'evacuació. A més, se'ns informa del fet que a causa del trasllat dels internacionals a S'Agaró, ja no queden més que personal mèdic i ferits espanyols a Vic, però això, no vol dir que aquests espanyols que estan ingressats a Vic no formessin part d'unitats brigadistes internacionals, sinó tot el contrari, però a partir d'ara aquests centres mèdics abans per a militars de les unitats internacionals ara serà, en cas que continuïn en funcionament, per a tota classe d'unitats de l'exèrcit popular republicà.

A més, si ens fixem en la taula dels ferits i malalts internacionals d'aquest hospital, a partir de SIDBRINT i RGASPI, podem observar com el total d'hospitalitzats fins a la redacció d'aquesta investigació ascendeix a 770, però tenint en compte un aspecte importat i és que la majoria dels internacionals localitzats a partir d'aquestes dues bases de dades pertanyen a les hospitalitzacions del mes de setembre de 1938. Això, però, no vol dir que tots aquests

⁷⁴¹ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 49, IMAGE 81.

⁷⁴² Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 708, IMAGE 58.

⁷⁴³ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 34, IMAGE 72.

internacionals haguessin estat ingressats en aquest mes, sinó que són els documents referents al control dels internacionals comunistes d'aquest hospital, raó per la qual disposem d'informació tan específica. A més, si ens fixem en la procedència hospitalària dels internacionals, podrem veure com la seva procedència i el moviment entre centres és ben divers, ja que podem localitzar centres de primera i segona línia, però també centres de rereguarda, tan republicans com per a internacionals. Per citar alguns, podem parlar de l'hospital base de Valls, Banyoles, Mataró, Tarragona, Barcelona, Cambrils, Vilafranca del Penedès, l'hospital de campanya de Móra d'Ebre, Igualada, Corbera d'Ebre, Girona, Bonanova, la Garriga, Reus, Terrassa, S'Agaró, Santa Coloma de Farners, Sitges, Montserrat o Tortosa.

Tanmateix, hem de concloure que les hospitalitzacions en un hospital per a malalties infeccioses era llarga, no com a la resta de centres mèdics del SSI i que, per tant, els internacionals que aquí havien ingressat podien portar setmanes o mesos. Tot i això, segons Costa Naudó, en aquest hospital per a internacionals de Vic van morir un total de 47 persones, de les quals 6 eren dones,⁷⁴⁴ xifra que, per una banda, indica la moralitat de les infeccions que allà es tractaven, però també l'alt volum de pacients que va arribar a tenir aquest centre, ja que si ens fixem en l'hospital de Mataró, també trobem un alt volum de defuncions que no trobarem amb els hospitals de Moià, Santa Coloma de Farners i S'Agaró per les seves funcions hospitalàries.

⁷⁴⁴ COSTA, M., Los hospitales Internacionales de Vic, Mataró, S'Agaró. Apuntes para una investigación. A: R. CELADA A., PASTOR D. i LÓPEZ R. M. (eds), *Las Brigadas Internacionales: 70 años de memoria histórica*, ed. Amarú, Salamanca, 2007, p. 121.

9.3. L'Hospital Internacional de Moià

De les primeres informacions de les quals disposem d'aquest centre és el document⁷⁴⁵ del dia 26 de maig de 1938, “proposiciones para los cargos de responsabilidad”, després de la reorganització de l'ajuda mèdica estrangera on se'ns diu que l'Hospital de Moià⁷⁴⁶ tindrà com a director al capità mèdic Dr. Zeller, el comissari polític Salvador Carrión tot i que uns mesos després serà canviat per un comissari amb grau de comissari de companyia anomenat Enrique Álvarez Gutierrez i com a administrador ajudant a Wagner. A més l'interessant és la funcionalitat que se li dona a aquest centre de Moià i és que l'Hospital internacional de Moià, sent conegut com la clínica o hospital militar número 16,⁷⁴⁷ serà considerat com un centre per a especialitats (mentals, tuberculosi, etc.) amb una capacitat de 469 llits.⁷⁴⁸

Tanmateix, sabem per Gonzalez Carrasco que “una de les conseqüències més interessants de la Guerra Civil Espanyola a Moià és la instal·lació d'un hospital Militar Internacional als edificis dels escolapis el 8 d'abril de 1938.”⁷⁴⁹ Aquest autor, doncs, ens aporta una primera data, el 8 d'abril com a punt de creació de l'hospital, però ens faltaria com es va decidir escollir l'edifici, informació que ens aporta Garcia Cebollero qui ens diu que, l'hospital internacional de Moià es va crear a partir del mes d'abril quan el doctor Jensen, aquell metge del qui havíem parlat en el capítol sobre l'evacuació cap a Catalunya, va ordenar el doctor André havia de desplaçar-se fins a Moià acompanyat d'una altra persona per fer les gestions necessàries per localitzar un edifici on establir un hospital. En un primer moment i després de comprovar l'espai i la seva localització van decidir que geogràficament era ideal per establir un centre hospitalari a l'edifici que va resultar ser el convent del poble, però el convent no estava en unes condicions acceptables per a poder atendre a l'allau de ferits que s'hi esperava. Per aquesta raó, els enviats van plantejar l'opció de fer servir les viles buides que hi havia al poble. En aquest sentit, Garcia Cebollero ens diu que Rudolf Engel (biografia de la qual extreu la informació sobre aquest

⁷⁴⁵ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 661, IMAGE 67.

⁷⁴⁶ González Moreno ens explica breument l'hospital a: GONZÁLEZ, M., *Las Brigadas Internacionales (Guerra Civil Española 1936-1939): su paso por Catalunya*, ed. PPU, Barcelona, 2009, p. 80-86.

⁷⁴⁷ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 724, IMAGE 82.

⁷⁴⁸ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 660, IMAGE 76.

⁷⁴⁹ GONZÁLEZ CARRASCO R., Moià, Escenari bèl·lic de la Guerra Civil Espanyola. A: *Modilianum: revista d'estudis del moianès*, 2014, Vol. 51, p. 57-76.

centre sanitari) “s’està referint a les cases de Francesc Viñas, situades al carrer Richard Wagner, de Moià”⁷⁵⁰, entre altres edificacions buides de la vila.

Tanmateix, a la cronologia que fa el mateix autor extret del dietari de diversos habitants de Moià ens fa saber que l’hospital es va instal·lar al col·legi dels Escolapis i que el dia 10 d’abril van començar a arribar els ferits, en concret ens diu que van arribar “280 ferits i malalts”⁷⁵¹ mentre que es continuen fent els preparatius de les viles on han de residir el personal mèdic i administratiu, en aquest cas, ens fa saber que el 14 d’abril s’està preparant una vila anomenada Can Viñas.⁷⁵² En aquest sentit, tornem a citar a González Carrasco qui afirma que abans d’estar enllestit el centre mèdic es va tenir la notícia de què vindrien 100 ferits a Moià, i que en total, des del primer moment en què va entrar en funcionament va tenir entorn dels 340 pacients.⁷⁵³ A més, tenim informacions de RGASPI on sabem que l’hospital ja estava en funcionament a partir del 19 d’abril de 1938 moment en el qual s’inicia l’organització i resolució de problemes amb l’edificació i el personal i és que a entorns del 20 de juliol del 1938, quatre mesos després de posar-se en marxa, trobem informacions⁷⁵⁴ que ens diuen que l’hospital de Moià ha millorat materialment tot i situar-se en una edificació molt vella.

Amb l’avenç de la guerra i l’inici de la batalla de l’Ebre, Garcia Cebollero ens informa que “l’hospital va començar a notar els moviments de pacients i que l’hospital de Moià funcionaria 7 mesos com a Internacional, i 3 com a traspassat [...] per la decisió de Negrín de retornar els brigadistes internacionals als seus països d’origen.”⁷⁵⁵ A més, “la nit del 22 al 23 de setembre van arribar a l’hospital militar unes cinc ambulàncies amb cent

⁷⁵⁰ GARCÍA CEBOLLERO, R., *Les Brigades Internacionals (i la Guerra Civil) a Moià*, ed. l'autor, Barcelona, 2021, p. 63.

⁷⁵¹ GARCÍA CEBOLLERO, R., *Les Brigades Internacionals (i la Guerra Civil) a Moià*, ed. l'autor, Barcelona, 2021, p. 64.

⁷⁵² GARCÍA CEBOLLERO, R., *Les Brigades Internacionals (i la Guerra Civil) a Moià*, ed. l'autor, Barcelona, 2021, p. 65.

⁷⁵³ GONZÁLEZ CARRASCO R., *Moià, Escenari bèl·lic de la Guerra Civil Espanyola. A: Modilianum: revista d’estudis del moianès*, 2014, Vol. 51, p. 62.

⁷⁵⁴ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 25, IMAGE 87 – 89.

⁷⁵⁵ GARCÍA CEBOLLERO, R., *Les Brigades Internacionals (i la Guerra Civil) a Moià*, ed. l'autor, Barcelona, 2021, p. 67.

cinquanta ferits”⁷⁵⁶, però que “el 16 d’octubre del 38 comença a l’hospital l’evacuació internacional.”⁷⁵⁷ Cap al 9 de novembre, ens informa Garcia Cebollero que va visitar l’hospital internacional una comissió internacional de Ginebra per controlar la retirada, sent el mateix mes en què l’hospital deixa de comptar amb presència internacional. Tanmateix, de les últimes informacions de les quals disposem no són referents al centre sanitari en sí, sinó sobre la guarderia internacional en aquest poble dient-nos que al gener de l’any 1939 la clínica militar de Moià encara disposava de la guarderia.⁷⁵⁸ Tot i això, Garcia Cebollero ens informa que el centre va continuar funcionant com a hospital militar, on van quedar ferits hospitalitzats fins al gener de 1939, encara continua funcionant com a hospital de sang l’el dia 21 de gener i el 25 d’aquell mateix mes es va traslladar fora de Moià a causa de l’avanç del front.⁷⁵⁹

En aquest sentit, tenim a González Carrasco qui ens diu que l’hospital militar va estar en funcionament fins al mes d’octubre de 1938, ja que les brigades varen començar a ser retirades dels fronts posteriorment al 9 de novembre, moment en el qual va venir una comissió enviada des de Ginebre per comprovar que s’havien dut a terme els trasllats. Fins aquí sembla que corrobora part de la informació presentada per Garcia Cebollero, però també comença a contradir-la i a presentar informació una mica confusa donat que ens diu que després de l’evacuació del novembre es va tornar a convertir en hospital, però en aquest moment va ser republicà, i que el 29 de gener de 1939 els sanitaris van acabar abandonant el centre en la imminent entrada dels franquistes.⁷⁶⁰ Per aquest autor, doncs, el centre mèdic de Moià va deixar de funcionar al novembre per tornar a funcionar com a hospital republicà, però la realitat és que en cap moment va deixar de funcionar, sinó que simplement van ser evacuats els internacionals i van començar a arribar ferits

⁷⁵⁶ GARCÍA CEBOLLERO, R., *Les Brigades Internacionals (i la Guerra Civil) a Moià*, ed. l'autor, Barcelona, 2021, p. 68.

⁷⁵⁷ GARCÍA CEBOLLERO, R., *Les Brigades Internacionals (i la Guerra Civil) a Moià*, ed. l'autor, Barcelona, 2021, p. 68.

⁷⁵⁸ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 18, IMAGE 61-62.

⁷⁵⁹ GARCÍA CEBOLLERO, R., *Les Brigades Internacionals (i la Guerra Civil) a Moià*, ed. l'autor, Barcelona, 2021, p. 68-69.

⁷⁶⁰ GONZÁLEZ CARRASCO R., *Moià, Escenari bèl·lic de la Guerra Civil Espanyola. A: Modilianum: revista d'estudis del moianès*, 2014, Vol. 51, p. 65.

republicans d'altres unitats que no fossin de la 35 o 45 divisions, és a dir, les internacionals.

D'altra banda, hem de parlar de quin tipus de centre era Moià i en aquest sentit Garcia Cebollero, ens diu que “la clínica número 4, de l'agrupació Mèdica d'Hospitals Militars de Barcelona, fou l'hospital de les Brigades Internacionals instal·lat a l'edifici dels Escolapis de Moià [sent] un hospital de recuperació, o centre d'evacuació, com a pas previ per a la repatriació.”⁷⁶¹ En aquest sentit, estem parcialment d'acord amb la definició de centre sanitari que ens fa Garcia Cebollero tot i que hem de matisar que Moià com ja havia dit Cinta Sadurní Bassols a partir de documentació de RGASPI “Moià per acollir tuberculosos i brigadistes amb malalties venèries.”⁷⁶² A més, no era un centre d'evacuació fins al final de la guerra, mesos d'octubre i novembre, donat que la seva funció no era evacuar o repatriar aquests malalts, sinó que més aviat la seva funció era la de recuperar-los i poder-los enviar als CRIMS i, en el cas, de no poder-los reincorporar al front, enviar-los a S'Agaró per a la seva evacuació. Finalment, també hem de dir que tot i estar d'acord amb la numeració d'aquest centre mèdic, el 4, número que també ens aporta González Carrasco dient-nos que “El nom oficial era clínica número 4 de l'agrupació mèdica d'hospitals internacionals de Barcelona”⁷⁶³ també hem localitzat un document anomenant-lo el número 16⁷⁶⁴ referint-se a Moià i el 4 per designar a S'Agaró. Tot i això, podem entendre que en ser dues províncies, per tant, dues regions sanitàries diferents, podrien sobreposar-se els números i que el número 16⁷⁶⁵ es referís al centre mèdic que es va continuar funcionant durant el mes de gener quan ja no hi havia internacionals, sinó que era l'hospital de sang número 1.

⁷⁶¹ GARCÍA CEBOLLERO, R., *Les Brigades Internacionals (i la Guerra Civil) a Moià*, ed. l'autor, Barcelona, 2021, p. 69

⁷⁶² SADURNÍ BASSOLS, C. La clínica militar de Vic, un inici marcat per un episodi de febre tifoide (abril i maig de 1938). A: *Ausa*, 2021, Vol. 30, núm. 187-188, p. 265.

⁷⁶³ GONZÁLEZ CARRASCO R., Moià, Escenari bèl·lic de la Guerra Civil Espanyola. A: *Modilianum: revista d'estudis del moianès*, 2014, Vol. 51, p. 62.

⁷⁶⁴ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 25, IMAGE 87 – 89.

⁷⁶⁵ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 724, IMAGE 82.

Pel que fa al personal del centre hospitalari de Moià, González Carrasco ens diu que el director era el doctor Zeller⁷⁶⁶ (Ozjasz Jerzy Zellermeier) de qui en part depenien els 126 membres del personal que hi treballaven.⁷⁶⁷ D'aquest hem de dir que deprés d'haver analitzat les seves professions⁷⁶⁸ podem extreure que la major part del personal localitzat fins al dia d'avui formava part del cos d'infermeria, però també podem localitzar el cos de medicina amb les seves especialitats com tècnics dentals, massatgistes, dermatologia, cirurgia, practicants i farmàcia. Això pel que fa al personal mèdic, però hem de destacar que tenim un gruix important de personal auxiliar, de cuina, desinfecció i comissariat polític, però en un cas concret ens sorprèn el nombre tan elevat de guàrdies que hem pogut localitzar, ja que excedeix en molt al personal de guàrdia localitzat a la resta d'hospitals i més si tenim en compte que Moià era un hospital amb un volum petit comparat amb Mataró o Vic. Això, ens planteja més dubtes que respostes, donat que el nombre definitiu del personal i dels ferits dels hospitals internacionals de Catalunya no està tancat i això ens fa pensar que possiblement la resta d'hospitals també disposessin d'un equip de guàrdies per a controlar els centres mèdics i per impedir qualsevol mena d'interacció quintacolumnista, civil o militar. Tanmateix, també podria ser que aquest hospital en concret per les seves característiques i funcionalitat necessites un equip de guardes important, per evitar la fugida dels internacionals o per motius depenent del comissariat polític. En aquest sentit, un motiu que ens podria explicar la presència elevada de guàrdia seria el fet que sabem que tant els pacients com el personal mèdic en si visitaven el poble creant-se situacions compromeses, a més que el personal mèdic es va instal·lar a cases del poble amb els veïns i els oficials mèdics a Can Viñas.⁷⁶⁹

Tanmateix, hi ha un tema controvertit que ens planteja González Carrasco, ja que ens diu que l'hospital era finançat amb diners estrangers i per l'ajuda exclusiva els brigadistes i que fins i tot tothom qui hi treballava era també personal qualificat estranger i que en poques ocasions s'hi podia veure treballant personal espanyol, excepte per a treballs

⁷⁶⁶ GONZÁLEZ CARRASCO R., Moià, Escenari bèl·lic de la Guerra Civil Espanyola. A: *Modilianum: revista d'estudis del moianès*, 2014, Vol. 51, p. 62.

⁷⁶⁷ Veure taula del personal de l'hospital internacional de Moià

⁷⁶⁸ Veure gràfica personal Moià.

⁷⁶⁹ GONZÁLEZ CARRASCO R., Moià, Escenari bèl·lic de la Guerra Civil Espanyola. A: *Modilianum: revista d'estudis del moianès*, 2014, Vol. 51, p. 62.

puntuals, auxiliars.⁷⁷⁰ Aquesta afirmació queda desmentida si observem la taula del personal de Moià⁷⁷¹, ja que podem observar hi ha una amalgama molt variada de nacionalitats entre la que destaca l'espanyola, tant en càrrecs auxiliar com específics. A més a més, els internacionals no finançaven els centres mèdics únicament amb capital estranger, almenys en el moment que s'estableixen a Catalunya, pel fet que com hem vist i com veure en els darrers capítols, la intendència era en gran part republicana, la farmàcia compartien materials i el finançament provenia de l'exèrcit de terra i del capital de la CSI, perquè en aquests moments ja s'havia establert de direcció de la Sanitat Militar de l'exèrcit de terra sobre la sanitat internacional per mitjà de la transformació de l'AME en el SSI.

D'altra banda, respecte al treball polític sabem que també ha millorat i igualment ho ha fet la feina directiva i les relacions amb la població civil són bones amb ajudes als camperols recollint els productes agrícoles. Tot i semblar que en aquests mesos s'ha dut a terme una millora de relacions i del funcionament del mateix centre, no succeeix el mateix amb l'administrador, ja que ens apareixen queixes constants sobre ell que diuen roba part de la intendència, retira el menjar al personal i pacients i va traslladar la intendència internacional a altres edificis del poble creant tensions i desconfiances entre la població, l'administració militar i civil republicana i els internacionals.

D'altra banda, pel que fa als pacients si consultem l'obra de Navarro Carballo, ens diu que el 9 de novembre de 1938 hi havia un total de 335 pacients hospitalitzats de diverses nacionals⁷⁷², però Garcia Cebollero ens apuja aquest nombre a 431.⁷⁷³ Tanmateix, a partir de les llistes elaborades a partir de SIDBRINT i RGASPI, podem afirmar que aquesta xifra no s'allunyaria gaire dels internacionals localitzats a Moià, ja que per tot el període de 1938-1939 hem pogut localitzar a un total de 473 internacionals de diverses nacionalitats. En aquest sentit, hem de tractar un tema important i és tot i que les xifres variaran amb els anys, un aspecte de la sanitat internacional a Catalunya és ben clara i és que segons González Carrasco, als hospitals internacionals només podien ser ingressats

⁷⁷⁰ GONZÁLEZ CARRASCO R., Moià, Escenari bèl·lic de la Guerra Civil Espanyola. A: *Modilianum: revista d'estudis del moianès*, 2014, Vol. 51, p. 61-62.

⁷⁷¹ Veure taula personal Moià.

⁷⁷² NAVARRO CARBALLO, J. R., *La Sanidad en las Brigadas Internacionales*, ed. Servicio de Publicaciones del Estado Mayor del Ejército, Madrid, 1989, p. 250-251.

⁷⁷³ GARCÍA CEBOLLERO, R., *Les Brigades Internacionals (i la Guerra Civil) a Moià*, ed. l'autor, Barcelona, 2021, p. 99.

brigadistes queda en dubte per una raó, ja que hem d'entendre que quan parlem de brigadistes són tots els brigadistes i no només els internacionals, sinó també els de nacionalitat espanyola.⁷⁷⁴

A més a més, pel que fa a la mortalitat del centre hem de citar a González Carrasco⁷⁷⁵ que contradient a Moreno Navarro⁷⁷⁶ ens diu que no hi ha constància de 7 brigadistes internacionals morts al cementiri de Moià. Aquest petit nombre de difunts a l'hospital de Moià ens parla de la baixa taxa de mortalitat que vindria lligada a la funció del centre i a les cures i al baix nombre de pacients que cap allà eren derivats. Tot i això, si donem una ullada als centres hospitalaris que estaven en connexió amb Moià i des d'on els internacionals eren traslladats o evacuats no acabem de veure una connexió directa, és a dir, que sent un centre per malalties infeccioses no està gaire connectat amb Vic, però sí amb la resta de centres hospitalaris republicans i internacionals de primera i segona línia i rereguarda. En aquest sentit, podríem citar a hospitals com el de Cambrils, Tarragona (La Savinosa), Mataró, Reus, Caldes de Malavella, Olot, Terrassa, la Garriga, Les Planes, Santa Coloma de Farners, Barcelona, Figueres, Tortosa i Vilafranca del Penedès.

En definitiva, el centre hospitalari per a internacionals de Moià és un centre difícil d'analitzar a causa de la poca documentació conservada sobre el mateix i les discrepàncies en la documentació. Tanmateix, hem pogut observar com esdevé un centre de rereguarda específic per a malalties mentals, però també per infeccions, com l'hospital per a internacionals de Vic. Aquest fet ens fa pensar en la seva peculiaritat com a únic centre per a internacionals del SSI que destinat a les malalties mentals a Catalunya, ja que tot i existir hospitals i clíniques específiques per a malalties mentals a Catalunya, mai havien acabat de descobrir on eren enviats els internacionals que patien aquest tipus d'afeccions i, per tant, esdevé l'eix central i punt de partida per a futures investigacions sobre aquest centre hospitalari tan característic.

⁷⁷⁴ GONZÁLEZ CARRASCO R., Moià, Escenari bèl·lic de la Guerra Civil Espanyola. A: *Modilianum: revista d'estudis del moianès*, 2014, Vol. 51, p. 63.

⁷⁷⁵ GONZÁLEZ CARRASCO R., Moià, Escenari bèl·lic de la Guerra Civil Espanyola. A: *Modilianum: revista d'estudis del moianès*, 2014, Vol. 51, p. 63.

⁷⁷⁶ González Moreno ens explica breument l'hospital a: GONZÁLEZ, M., *Las Brigadas Internacionales (Guerra Civil Española 1936-1939): su paso por Catalunya*, ed. PPU, Barcelona, 2009, p. 86.

9.4. L'Hospital Internacional de Santa Coloma de Farners

L'hospital de Santa Coloma de Farners⁷⁷⁷, es va instal·lar a l'antic Balneari de les Termes Orión, fundat a mitjans segle XIX. L'edifici, que va passar per diferents propietaris al llarg dels anys, va ser confiscat entre el novembre 1936 i el desembre de 1937 pel comitè de gastronomia a més, de constar, com a possible edifici per establir-hi un hospital després que la conselleria de Sanitat de la Generalitat de Catalunya demanés informació sobre el complex.

Durant aquest període, 1936-1938, l'edifici va ser fet servir com a centre de refugiats i com a colònia infantil. Tot i això, amb l'apropament del front a Catalunya, l'edifici va ser desallotjat per establir-hi l'hospital militar de les brigades internacionals o clínica militar Número 5 que com diu Carlos Hervás “formava part de l'Agrupación de Hospitales Militares de Gerona”⁷⁷⁸ i que va restar en funcionament des de primers d'abril del 1938 fins al gener o febrer de 1939. L'edifici, segons un document conservat del 12 d'abril de 1938 l'hospital disposava d'un total de 274 llits i que es va haver d'augmentar de forma dràstica a causa de la contínua arribada de ferits i més després de l'inici de la batalla de l'Ebre. Aquests llits estaven distribuïts entre la planta baixa, el primer pis, l'annex i l'edifici antic. Respecte al material, segons Hervás, l'hospital disposava, d'una banda, de dues ambulàncies, un camió, una camioneta i un vehicle lleuger. D'altra banda, no sembla, segons la documentació, que disposés d'un aparell de raig X o de quiròfan sent el motiu principal que la Clínica Número 5 no era una “un hospital base, amb equips quirúrgics actius sinó que sembla ser la d'un centre de recuperació i rehabilitació dels combatents per aconseguir-ne la ràpida reincorporació al seu destí.”⁷⁷⁹ Tot i això, sí que disposava de farmàcia i laboratori, sent la prova principal el fet que en la documentació del personal de la clínica consten diversos farmacèutics. A més a més, comptem amb un document del 26 de maig de 1938, titulat “proposicions pels càrrecs de responsabilitat, després de la reorganització de l'Ajuda Mèdica Estrangera” afirmant que l'hospital de Santa Coloma havia de disposar d'un director capità mèdic, que va recaure sobre el Dr. Vogel, un

⁷⁷⁷ González Moreno ens explica breument l'hospital a: GONZÁLEZ, M., *Las Brigadas Internacionales (Guerra Civil Española 1936-1939): su paso por Catalunya*, ed. PPU, Barcelona, 2009, p. 86-93.

⁷⁷⁸ HERVÁS, C., La Clínica Militar núm. 5: un hospital de les Brigades Internacionals a Santa Coloma de Farners (1938-1939). A: *Quaderns de la Selva*, 2008, núm. 20, p. 5.

⁷⁷⁹ HERVÁS, C., La Clínica Militar núm. 5: un hospital de les Brigades Internacionals a Santa Coloma de Farners (1938-1939). A: *Quaderns de la Selva*, 2008, núm. 20, p. 175.

comissari polític, càrrec atorgat a Lorent i un administrador ajudant que va ser un internacional amb el cognom de Smith.⁷⁸⁰

En aquest sentit, ens hem de fixar en la documentació extreta de RGASPI del 20 de juliol del 1938 que ens confirma que l'hospital de Santa Coloma de Farners era un hospital de convalescents amb una part per a inútils totals⁷⁸¹ amb una capacitat de 400 llits.⁷⁸² Aquí, hem de tornar a citar a Carles Hervàs, qui en un estudi del 2020 ens diu “l'hospital que es va instal·lar al balneari Termas Orión de Santa Coloma de Farners [...] fou classificat com a «hospital de convalecientes y, en parte, para inútiles totales». Això vol dir que la seva funció era facilitar la recuperació de ferits i malalts en la seva etapa final de curació, aprofitant sens dubte les seves condicions naturals com a lloc de repòs i les seves instal·lacions pròpies d'un centre termal, amb tots els beneficis que aquesta terapèutica podia oferir als convalescents. L'absència de ferits arribats directament del front o en les primeres fases del tractament explicaria l'escassíssima activitat quirúrgica i la molt baixa mortalitat.”⁷⁸³

A més, aquesta afirmació d'Hervàs, sembla constatar que de la mateixa manera que a S'Agaró, aquest hospital estaria destinat, d'una banda, a la rehabilitació i possiblement, a la repatriació d'aquells brigadistes que no podien continuar lluitant. I, d'altra banda, estaria destinat a ajudar a la reincorporació dels brigadistes al front, idea que quedaria confirmada per l'anterior afirmació d'Hervàs que ens diu que passaven per aquesta clínica per ser reincorporats al seu destí, cosa que podria significar, d'una banda, el front o pel contrari el seu destí podria ser el seu país natal.

Tanmateix, si ens fixem en el personal mèdic que va prestar servei en aquesta clínica, ens adonem que hi va haver tres directors anomenats Sidney Vogel que va treballar a l'hospital “Casa Roja” de Múrcia només arribar a Espanya i que va ser traslladat a Farners un cop oberta la clínica sent el primer director de la clínica. L'interessant, és que Vogel va ser traslladat a l'hospital de Mataró cap al juny de 1938 i posteriorment va ser traslladat al de S'Agaró fins al març de 1939. Raymund Rhodes, el segon director de la clínica va ser

⁷⁸⁰ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 661, IMAGE 67.

⁷⁸¹ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 25, IMAGE 87 – 89.

⁷⁸² Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 660, IMAGE 76.

⁷⁸³ HERVÁS i PUYAL, C., Dos hospitals de guerra a la comarca de la Selva: Santa Coloma de Farners i Tossa de Mar (1936-1939): noves aportacions. A: *Quaderns de la Selva*, 2020, núm. 32, p. 129.

traslladat a Farners des de S'Agaró el juny del 1938 i ja havia treballat a hospitals d'Albacete i Múrcia. Finalment, tindríem a Antonio Rallo Tomás que va demanar el seu trasllat a Catalunya per motius de salut, tot i que ja havia estat membre del Consell de Sanitat de Guerra i un cop es militaritzà l'organisme, a l'inici de la guerra, és designat cap dels serveis sanitaris de la costa i de l'estat Major sent enviat al sud i el Llevant de la península. Tot i això, tornà el setembre del 1938 i va restar-hi fins al gener del 1939.

Pel que fa a la resta del personal mèdic que va treballar a l'edifici, trobem un gran nombre de metges, cirurgians, algun neuròleg, infermeres i farmacèutics, però també deu conductors, un carter, un cuiner, un perruquer i cinc dones per a fer la neteja. D'aquest personal sanitari, s'ha de destacar que també hi havia espanyols, sobretot infermers i infermeres, però també aquestes dones de la neteja que, segons Hervás, serien habitants de Farners⁷⁸⁴. No és estrany trobar espanyols entre el personal sanitari de les Brigades Internacionals i tampoc veïns dels pobles on es localitzava l'hospital, ja que a Mataró també ens trobem aquest cas i era una possible forma d'aconseguir menjar o ajudar en la causa. En aquest sentit, de tot aquest conjunt del personal del qual ens parla Hervás, podem incloure a un membre que es dedicava a les anàlisis clíniques. A més a més, si observem la gràfica⁷⁸⁵ relativa al personal que hem pogut localitzar a través de RGASPI i SIDBRINT, podem concloure que la major part del personal d'aquest hospital, localitzat fins avui exercien la funció d'infermeria, seguida de la de neteja i comissariat polític.

Tanmateix, d'aquest centre només hem localitzat a un total de 63 membres del personal, un nombre molt menor al de centres com Mataró o Vic, però similar a Moià o S'Agaró. Això, és causat pel fet que aquest centre de Santa Coloma de Farners era un hospital de dedicat a la cura i repòs dels pacients com a pas previ per al seu retorn al front o en cas molt greu del pas per un tribunal mèdic per, conseqüentment, ser dirigit a S'Agaró i a continuació ser evacuat del país. Per aquesta raó, és un centre que no necessita un volum molt alt de personal sanitari especialitzat, sinó que amb una certa quantitat de metges, i alguns especialistes ja poden portar a terme les funcions diàries del centre, donat que la major part de la feina envers els pacients seria de cures i seguiment dels tractaments. Això, però, no vol dir que el centre no disposés de les capacitats per dur a terme

⁷⁸⁴ HERVÁS, C., La Clínica Militar núm. 5: un hospital de les Brigades Internacionals a Santa Coloma de Farners (1938-1939). A: *Quaderns de la Selva*, 2008, núm. 20, p. 186.

⁷⁸⁵ Veure gràfica.

operacions o aspectes més especialitzats de la medicina, sinó que no era la seva funció principal, ja que podríem dir, que el centre sanitari per a internacionals de Santa Coloma de Farners era el darrer hospital que els brigadistes trepitjarien, a condició que poguessin ser reincorporats a la lluita, sinó encara els hi mancava S'Agaró.

D'altra banda, si ens fixem en la taula del personal sanitari⁷⁸⁶, podem observar que de la mateixa manera que succeeix amb la resta d'hospitals, el personal ja havia treballat a molts altres centres mèdics de Catalunya, com per exemple a l'hospital Base de Valls, l'hospital internacional de Mataró, Vic, Moià o S'Agaró, a l'hospital de Barcelona, al d'evacuació de Reus o al de Santa Coloma de Gramenet que ens torna a demostrar com el personal internacional que va treballar als hospitals per a internacionals de Catalunya va prestar servei a la resta de la xarxa sanitària republicana i que, per tant, eren una peça clau per atendre els internacionals que estaven sent atesos en qualsevol dels hospitals d'evacuació del front a la rereguarda.

Tanmateix, pel que fa a l'afluència de pacients, sabem que aquesta clínica va tenir un volum important de pacients gràcies al llibre d'entrades i sortides en el que se'ns especifica el nom, la brigada, l'hospital del qual venia i la seva graduació militar. També disposem dels fulls de revista que ens ajuden a conèixer a més pacients de la clínica que segons una primera ullada a les fonts, podrien arribar a rondar els 500 si tenim en compte, únicament, el llibre de registres que només ens dona informació fins a juny. De tots aquests pacients, Carles Hervás ens parla que només es van produir 6 defuncions de les quals, dos serien internacionals i els quatre restants no els defineix. Tot i això, s'extreu que l'hospital va tenir una baixa taxa de mortalitat promoguda pel fet que aquest era un hospital de rehabilitació i no un hospital destinat a les intervencions mèdiques com afirma F. Fyth⁷⁸⁷⁷⁸⁸ que ens diu que amb la batalla de l'Ebre es van dur a terme operacions quirúrgiques.

A més a més, si donem una ullada als internacionals indexats a SIDBRINT i els documents extrets de RGASPI i com mostra la taula dels ingressats a l'hospital de Santa

⁷⁸⁶ Taula personal sanitari Santa Coloma de Farners

⁷⁸⁷ HERVÁS, C., *La xarxa hospitalària a Catalunya durant la Guerra Civil (1936-1939)*, ed. PAHCS, Manresa, 2014, p.180.

⁷⁸⁸ Hervás es refereix a les hipòtesis de Fyrth plantejades a FYRTH, J., *The signal was Spain: The aid movement in Britain 1936-39*, ed. Lawrence and Wishart Limited, London, 1986.

Coloma de Farners, podem observar que actualment hem aconseguit indexar a un total de 727 internacionals ingressats durant el període de 1938-1939. D'aquests, ens hem de fixar en dos aspectes molt diferents, però destacables i que ja hem vist en la resta d'hospitals precedents com són les dates d'ingrés o d'estada al centre mèdic i la relació amb la resta d'hospitals. D'una banda, pel que fa als centres mèdics d'on provenien o van ser evacuats amb posterioritat aquestes internacionals, hem de parlar de l'hospital per a internacionals de Mataró, Tarragona, S'Agaró, Vic, Cambrils, Girona, Tortosa, Castellfollit de la Roca, la cova de Santa Llúcia, Barcelona, Moià, Santa Coloma de Gramenet, Valls, Vilanova i la Geltrú, Reus, Vilafranca de Penedès i Caldes de Malavella. Tots aquests, ens obren un gran ventall de centres d'on provenien els internacionals i on eren traslladats amb posterioritat, però hem d'aclarir un aspecte concret i és que hospitals com els de la cova de Santa Llúcia no evacuaven directament cap a Santa Coloma de Farners, sinó que havien de seguir la xarxa d'evacuació. Per aquesta raó, el que observem amb aquests hospitals és que els internacionals procedien de centres mèdics a primera i segona línia, centres republicans i amb posterioritat eren evacuats cap a S'Agaró o Castellfollit de la Roca on se situava un dels CRIMS dels internacionals a Olot. Entremig, el que podem localitzar és total l'amalgama de centres per a internacionals que els havien tractat de les seves malalties o ferides abans de ser traslladats a Santa Coloma de Farners.

D'altra banda, si ens fixem en les dates d'hospitalització, podem veure com, de tots els internacionals dels quals tenim dades hem de parlar de tres moments claus on la presència de ferits augmenta substancialment i és, precisament entre els mesos d'octubre i novembre de 1938. Aquestes dates són, en primer lloc, el 14 de setembre de 1938, moment en què localitzem a l'hospital uns 356 internacionals ingressats, amb posterioritat la data decreix fins a l'11 de novembre que tornem a localitzar a 161 internacionals. En primer lloc, hem d'aclarir que si donem un cop d'ull a la gràfica⁷⁸⁹ veiem com en el mes d'octubre la data decreix fins als mínims, però això no vol dir que el número d'internacionals ingressats en aquest centre fos tan petita, sinó més aviat ens parla d'un aspecte molt diferent d'aquell període i és que localitzar amb precisió a tants internacionals a finals de setembre de 1938, només ens està indicant l'arribada d'un gruix important de ferits provinents del front a causa de l'avenç franquista a l'Ebre, però també ens parla de la necessitat d'un recompte internacional per la més que esperada ordre de retirada i evacuació de les brigades.

⁷⁸⁹ Veure gràfica.

Tanmateix, la data de novembre ens indica un aspecte una mica més enrevessat i és que en aquest moment s'estava produint la reorganització del final del SSI o millor dit, s'estava portant a terme l'evacuació final dels internacionals cap a S'Agaró, deixant de fer servir els hospitals que ja no tenien cap mena de funcionalitat en aquest procés d'evacuació com és l'hospital de Santa Coloma de Farners o el de Moià, ja que, al cap i a la fi, la major part dels pacients internacionals ja no provenien del front, sinó d'hospitals de rereguarda.

En definitiva, el centre per a internacionals de Santa Coloma de Farners era un centre de repòs i convalescència que va donar suport a Vic, Mataró i Moià per reincorporar a tots els internacionals necessaris a la lluita, tanmateix, hem de tenir en compte que és un centre del qual no disposem la totalitat dels pacients i del personal i, per tant, tot i que podem conèixer amb bastant exactitud el funcionament i els aspectes claus, no podem arribar a comprendre el volum total de ferits que allà van ser hospitalitats, tot i que com a centre de convalescència havia de ser un centre important, ja que com hem dit, no deixa de ser un dels últims eslabons del SSI pel que fa al tractament i reincorporació dels pacients a la lluita o per la seva futura evacuació a S'Agaró i amb posterioritat als seus països de procedència.

9.5. L'Hospital Internacional de S'Agaró

Pel que fa a l'hospital per a internacionals de S'Agaró⁷⁹⁰, sabem gràcies a Casañ que “el Dr. Becker dels serveis sanitaris internacionals, que provenia de l'Hospital de Benicàssim, i els seus ajudants serien els que en un inici organitzaren l'hospital que es muntà a la urbanització de s'Agaró amb 500 llits”⁷⁹¹ a més, com ens indica Bussot Liñon l'hospital “fou dirigit per les Brigades Internacionals i se'l conegué com a Hospital Americà Clínica núm. 4 de S'Agaró o també Hospital Militar de les Brigades Internacionals de S'Agaró”⁷⁹² com també ens ho fa saber.

En aquest sentit, i seguint les investigacions de Bussot Liñon, sabem que el 24 d'abril, uns deu dies després de l'arribada dels primers pacients, l'ajuntament de Castell D'Aro per petició dels internacionals, va emetre un edicte per demanar a la població material, matalassos i tot allò que pogués ser d'utilitat pels ferits i que la població no necessités, a més de requisar tot el que es trobi en les cases deshabitades d'aquesta població i de S'Agaró.⁷⁹³ Això, està en relació amb l'exposat per costa Naudó qui ens diu que “el 26 d'abril del 1938 des de Barcelona es redactà una carta amb l'ordre emesa per l'Ajuda Mèdica Estrangera adreçada a l'alferes Ely Salem, sotsintendent de l'AME de Vic, en què s'ordenà que s'enviés per mitjà d'una ambulància 600 mantes i 1.200 llençols a l'hospital de s'Agaró per a la seva posada en marxa immediata”⁷⁹⁴

⁷⁹⁰ González Moreno ens explica breument l'hospital a: GONZÁLEZ, M., *Las Brigadas Internacionales (Guerra Civil Española 1936-1939): su paso por Catalunya*, ed. PPU, Barcelona, 2009, p. 77-80.

⁷⁹¹ CASAÑ, G., Evacuación del Hospital de las Brigadas Internacionales de Benicàssim a Cataluña en abril de 1938. A: MONLLEÒ, R., *Castelló al segle XX: I congrés d'història local contemporània*, ed. Universitat Jaume I, Castelló de la Plana, 2006, p. 13.

⁷⁹² BUSSOT, E., Les Brigades Internacionals: l'Hospital Militar Clínica núm. 4 de s'Agaró. Biografia de vuit brigadistes internacionals que hi moriren. Commemoració del 80è aniversari (1938-2018). A: *Estudis del Baix Empordà*, 2018, núm.37, p. 170.

⁷⁹³ BUSSOT, E., Les Brigades Internacionals: l'Hospital Militar Clínica núm. 4 de s'Agaró. Biografia de vuit brigadistes internacionals que hi moriren. Commemoració del 80è aniversari (1938-2018). A: *Estudis del Baix Empordà*, 2018, núm.37, p.170.

⁷⁹⁴ COSTA, M., Los hospitales Internacionales de Vic, Mataró, S'Agaró. Apuntes para una investigación. A: R. CELADA A., PASTOR D. i LÓPEZ R. M. (eds), *Las Brigadas Internacionales: 70 años de memoria històrica*, ed. Amarú, Salamanca, 2007, p.13.

Aquest centre, doncs, constava de dos hotels, diverses cases i una escola. En un d'aquests hotels, concretament en l'hotel Monumental, es va instal·lar l'hospital mentre que els serveis sanitaris ho van fer a les cases de la urbanització. La causa, o més ben dit el motiu pel qual es va establir l'hospital en aquesta població, va ser pel fet S'Agaró se situa a només 60 quilòmetres de la frontera francesa i contava, en aquell moment, amb una línia de ferrocarril que unia la població amb Sant Feliu de Guíxols i Girona des d'on es tenia connexió directa amb Barcelona, a través d'una línia de ferrocarril de via ample i no de via estreta com l'anteriorment esmentada.⁷⁹⁵

Tot i això, Costa Naudó ens fa una afirmació importantíssima per entendre, no només la principal funció de l'hospital, sinó també per entendre el perquè dels moviments dels brigadistes entre els diferents hospitals i és que ens diu que “hay que que añadir, que el centro sanitario había sido concebido como una unidad de transición para aquellos brigadistas que se recuperaban de sus heridas mientras esperaban ser repatriados”⁷⁹⁶, donat que “la situació geogràfica de s'Agaró, més a prop de la frontera, feia que l'Hospital Militar fos apropiat com a lloc per acollir els ferits, convalescents i malalts del front”⁷⁹⁷. Per tant, se suposaria que aquells brigadistes que van ser traslladats de clíniques o d'hospitals cap a l'hospital de S'Agaró va ser, primer, per assegurar la seva recuperació en una zona més tranquil·la i, en segon lloc, per repatriar aquells soldats que ja no poguessin lluitar al front i assegurar la seva repatriació després de ser confirmada la retirada de les Brigades Internacionals.

A més, com ja hem exposat l'hospital es va situar en un hotel i la vila i xalets que l'envoltaven, motiu pel qual feia que l'estructura organitzativa del centre fos molt diferent de la resta dels cinc grans hospitals per a internacionals, però també a molts dels hospitals

⁷⁹⁵ COSTA, M., Los hospitales Internacionales de Vic, Mataró, S'Agaró. Apuntes para una investigación. A: R. CELADA A., PASTOR D. i LÓPEZ R. M. (eds), *Las Brigadas Internacionales: 70 años de memoria històrica*, ed. Amarú, Salamanca, 2007, p. 126-128.

⁷⁹⁶ COSTA, M., Los hospitales Internacionales de Vic, Mataró, S'Agaró. Apuntes para una investigación. A: R. CELADA A., PASTOR D. i LÓPEZ R. M. (eds), *Las Brigadas Internacionales: 70 años de memoria històrica*, ed. Amarú, Salamanca, 2007, p. 127.

⁷⁹⁷ BUSSOT, E., Les Brigades Internacionals: l'Hospital Militar Clínica núm. 4 de s'Agaró. Biografia de vuit brigadistes internacionals que hi moriren. Commemoració del 80è aniversari (1938-2018). A: *Estudis del Baix Empordà*, 2018, núm.37, p. 170.

militars de l'època. Així, doncs, “el personal sanitari i els comandaments es van allotjar en diferents cases de la urbanització. Un testimoni oral indicà els xalets on s'instal·laren: Senya Blanca (xalet Josep Ensesa Gubert), les Arcades (Xalet Gorina), Xalet-Torre La Gacela (Xalet Sibils-Ensesa) [tot i que també] el dia 17 de maig des d'Assistència Social de l'Ajuntament de Castell d'Aro envià la contesta a l'administrador de la Clínica Militar de s'Agaró “donant la conformitat que sigui habitada la Torre Sayé pel cap administratiu dels Hospitals Militars de Girona [i] també el 9 de juny el consistori contestà el comunicat del director de la Clínica Militar de s'Agaró a la petició d'instal·lació dels inquilins de la Torre Clavell. El xalet Clavell estaria situat a la pujada de l'Església i era propietat de Narcís Clavell Massuet. Aquests dos xalets, Sayé i Clavell, no s'han pogut localitzar sobre el terreny.”⁷⁹⁸

Això, però és el que ens diuen els investigadors actuals sobre la creació de l'hospital, però si donem un cop d'ull a la documentació de RGASPI, veiem que una de les primeres informacions que ens apareixen sobre S'Agaró és del dia 26 de maig de 1938, on localitzem les proposicions pels càrrecs de responsabilitat d'aquest centre hospitalari després de la reorganització de l'Ajuda Mèdica Estrangera, quedant l'hospital de s'Agaró sota la direcció del tinent Dr. Vocc, del comissari polític Panek en lloc de Lanser i de l'administrador ajudant Stuart⁷⁹⁹ tot i que el dia 3 de maig ja hi havia personal en aquest centre.⁸⁰⁰ Tan sols un dia més tard, el 27 de maig 1938 ens apareix un informe⁸⁰¹ ens apareix l'encapçalament de “*l'Agrupación de hospitales militares de Gerona, clínica militar número 4 S'Agaró*” deixant-nos clar que ens trobem ja en el moment d'unificació, tot i que primerenc, amb la direcció general de sanitat, però a més ens aporta la numeració d'aquest centre mèdic, que serà precisament el número 4.

Tanmateix, ens aporta la informació del fet que el treball polític s'ha alentit a causa, principalment, de la propia psicologia del moment, és a dir de la reorganització del SSI i del propi exèrcit republicà i tot i que en els últims dies abans d'aquest informe s'ha accelerat el procés, encara persisteixen alguns problemes. Un d'aquests problemes és que

⁷⁹⁸ BUSSOT, E., Les Brigades Internacionals: l'Hospital Militar Clínica núm. 4 de s'Agaró. Biografia de vuit brigadistes internacionals que hi moriren. Commemoració del 80è aniversari (1938-2018). A: *Estudis del Baix Empordà*, 2018, núm.37, p. 171.

⁷⁹⁹ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 661, IMAGE 67.

⁸⁰⁰ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 703, IMAGE 48.

⁸⁰¹ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 702, IMAGE 09.

els internacionals, en aquest hospital, volen sortir del país i és que hem de tenir en compte que malgrat anomenar-lo hospital, perquè disposava de tot el personal mèdic per a ser-ho, no estava destinat a fer operacions, ni a cura malalties, sinó a preparar als internacionals per al seu retorn als països d'origen o si més no, per a l'evacuació a hospitals o territori francès. Això es deu, principalment, al fet que durant els primers mesos de l'arribada de l'AME, a causa de l'evacuació, a Catalunya aquest centre va ser considerat, per la direcció de sanitat internacional, com a un centre de repatriació d'inútils totals, permetent una millor divisió del treball⁸⁰² i l'evacuació dels ferits des del front i altres centres hospitalaris de rereguarda.⁸⁰³

Un altre de les problemàtiques que hi ha a S'Agaró, i que sembla serà constant al llarg de tot el 1938, és que els pacients aquí ingressats ja no es consideren soldats, sinó civils, oblidant que són soldats i actuant en molts casos fora de la regla militar, bevent alcohol a Sant Feliu de Guíxols i permetent l'entrada de noies a les viles que conformen l'hospital. Motiu pel qual els comissaris i delegats polítics asseguraven que els pacients s'han de sotmetre a la disciplina militar, limitant el temps que poden passar a Guíxols amb l'ajuda de l'alcalde de la localitat i controlant l'entrada de noies al recinte. Finalment, una de les problemàtiques que es converteixen en monotema a tots els centres mèdics és la dels aliments i no tant per la falta d'aquest, sinó per la varietat de productes. Tema el qual tractarem més endavant de forma genèrica.

Un aspecte interessant de S'Agaró és, precisament, la seva organització, que difereix de la dels altres centres pel simple fet que S'Agaró, no s'estructura en sales ubicades en un únic edifici, sinó que s'organitza a través de “villes”. Aquestes viles generaven molts problemes logístics com, per exemple, la pròpia posada en marxa, ja que no era un únic edifici el que s'havia de recondicionar, sinó tot un conjunt de viles separades i l'hotel, havent d'arreglar, entre altres coses, el subministrament d'aigua.⁸⁰⁴ A més, un dels temes que més problemàtiques presentava amb aquest tipus de recinte era el control d'accés, ja que com ens diu Bussot Liñon, “la zona era molt vigilada per protegir-los de la curiositat

⁸⁰² Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 660, IMAGE 76.

⁸⁰³ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 25, IMAGE 87 – 89.

⁸⁰⁴ BUSSOT, E., Les Brigades Internacionals: l'Hospital Militar Clínica núm. 4 de S'Agaró. Biografia de vuit brigadistes internacionals que hi moriren. Commemoració del 80è aniversari (1938-2018). A: *Estudis del Baix Empordà*, 2018, núm.37, p. 172.

i molèstia dels qui buscaven menjar, ja que en disposaven amb abundància”⁸⁰⁵, és a dir, que no només havien de vigilar als soldats, sinó també a la població civil.

A més a més, això també generava problemes en els camps del control moral i polític. Per aquesta raó, el comissari de cada grup supervisarà el treball del delegat responsable de cada vila que tindrà tres ajudants que són, d'una banda, l'Agitrop que vigilarà les lectures, festes, cançons, diaris, etc. L'ajudant d'higiene que vigilarà la jardineria al voltant de la vila, la neteja i economitza el material. I finalment l'ajudant d'intendència, que controlarà la distribució de cigarretes, els donatius, el menjar, les queixes i la cantina del poble.⁸⁰⁶ Per tant, és una petita modificació de l'organització, on no es controlen sales, sinó viles, que semblen funcionar de manera més o menys independent, on importa més el control politicomoral que no tant el sanitari, ja que si bé els internacionals aquí ingressats, continuen necessitant cures i control mèdic, no era tan exigent com a la resta de centres hospitalaris.

Les últimes informacions, donades el dia 1 gener de l'any 1939⁸⁰⁷, ens diuen que la situació econòmica era bona i les necessitats dels hospitalitzats estaven cobertes des del punt de vista mèdic, fent-se un control diari per part dels metges i la direcció. Tot i això, es lamenten del fet que tot i que les relacions amb la població han estat estretes amb donacions al menjador infantil i a les víctimes de bombardejos, no han estat tan estretes com els hi agradaria, per això, tot i estar en els últims moments, es duran a terme una major participació amb la població i les organitzacions sindicals i polítiques.

D'altra banda, pel que fa al personal sanitari, Marta Naudó ens parla de que l'hospital núm. 4 de S'Agaró fou dirigit per diferents metges amb grau militar de capità metge durant el període d'abril del 1938 a gener del 1939. Tanmateix, Bussot ens diu que “el personal sanitari i directors mèdics no restaven fixos en un sol hospital, sinó que es movien per la xarxa d'hospitals. Molts dels intercanvis amb destí final a s'Agaró es

⁸⁰⁵ BUSSOT, E., Les Brigades Internacionals: l'Hospital Militar Clínica núm. 4 de s'Agaró. Biografia de vuit brigadistes internacionals que hi moriren. Commemoració del 80è aniversari (1938-2018). A: *Estudis del Baix Empordà*, 2018, núm.37, p. 172.

⁸⁰⁶ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 702, IMAGE 93.

⁸⁰⁷ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 702, IMAGE 88.

produïren amb els establiments de Vic, Mataró i Moià.”⁸⁰⁸ Tot i això, Costa Naudo no ens cita l'hospital de Santa Coloma de Farners, el de Girona, Barcelona, l'hospital Sant Pau de Barcelona, el centre sanitari de Sant Climent de Sescebes, l'hospital de Terrassa i l'hospital d'Olot, tots a excepció del de Santa Coloma de Farners, eren centres sanitaris que rebien pagaments dels SSI, pels sanitaris internacionals que allà treballaven. Per tant, podem observar com el personal internacional de S'Agaró, no només provenia de centres que ja eren part del SSI, sinó també de centres republicans.

Tanmateix, si ens fixem en el personal pròpiament dit podem veure com Bussot ens diu que “entre els directors mèdics que varen dirigir la Clínica núm. 4 hi havia el Dr. Sidney Vogel, cirurgià nord-americà, (...) Imre Beer, prestigiós cirurgià iugoslau, (...) Raymund Rhodes, o Rodes, metge iugoslau i la que seria directora dels mesos de juny i juliol del 1938 fins al gener del 1939, la Dra. Braina Rudina-Voss, psiquiatra,”⁸⁰⁹ on a més, hauríem d'incloure a Juk Stanalowski, un doctor polonès que va ser capità mèdic i director d'aquest centre hospitalari en algun moment entre l'abril de 1938 i el gener de 1939.

Això pel que fa als directors de S'Agaró, però si donem una ullada a les llistes extretes a partir de SIDBRINT i RGASPI, podem observar com la composició i les funcions del personal era ben variada. En aquest sentit, podem considerar com les professions que podem localitzar en aquest centre es reparteixen entre cirurgia, infermeria, medicina, guàrdies, cuiners, farmàcia, sentinelles, correus, gimnàstica, auxiliars, conductors, jardineria, mecànics, compradors, massatgistes, mecanografia, conductors, fisioterapeutes, practicants, radiologia, administració, ordenances, comissariat polític i diversos tipus de sanitaris. Tanmateix, si ens fixem en la gràfica⁸¹⁰, podem observar com la majoria del personal, del qual sabem la seva professió, es dedicaven a tasques d'infermeria, a continuació tindríem el comissariat polític, posteriorment els auxiliars i,

⁸⁰⁸ BUSSOT, E., Les Brigades Internacionals: l'Hospital Militar Clínica núm. 4 de s'Agaró. Biografia de vuit brigadistes internacionals que hi moriren. Commemoració del 80è aniversari (1938-2018). A: *Estudis del Baix Empordà*, 2018, núm.37, p. 173.

⁸⁰⁹ BUSSOT, E., Les Brigades Internacionals: l'Hospital Militar Clínica núm. 4 de s'Agaró. Biografia de vuit brigadistes internacionals que hi moriren. Commemoració del 80è aniversari (1938-2018). A: *Estudis del Baix Empordà*, 2018, núm.37, p. 173.

⁸¹⁰ Veure gràfica.

finalment, els metges. La resta de professions, com podem analitzar, són tasques especialitzades dintre del centre.

En aquest sentit, podem dir que és molt normal localitzar molt més personal dedicat a la infermeria que no pas de medicina o a la resta d'especialitzats mèdiques, donat que l'hospital de S'Agaró es dedicava a l'evacuació dels pacients i, per tant, en la majoria dels casos ja havien estat atesos i tractats de les seves ferides amb anterioritats, malgrat tot, això no vol dir que no es produïssin morts en aquest centre, però són molt comptades. Per aquesta raó, i fixant-nos en els pacients, no se'ns fa esment al document de Naudó, però sí que ens afirma que hi va haver un gran moviment de pacients i que de tots ells només van morir 5 persones, quatre d'elles de nacionalitat francesa i una nord-americana entre els mesos de maig i juliol de 1938. A més, tampoc se'ns parla del material disponible a l'hospital, és a dir, si disposava de quiròfans, sala de raig X, farmàcia, etc.

Per tant, si ens centrem en els pacients que van passar per S'Agaró, hem de dir que malauradament no s'han conservat documents suficients on s'especifiqui el nombre d'entrades i el de sortides. Aquest, per tant, no és prou continu per a assegurar un nombre més o menys exacte de pacients. Tanmateix, un dels últims informes del SSI de l'any 1938, concretament del dia 13 de setembre⁸¹¹, ens informa que encara queden en aquest hospital un total de 361 internacionals, sense especificar si són soldats o personal sanitari. Tot i això, en un report del dia 1 gener de l'any 1939⁸¹² sí que ens fa aquesta diferenciació afirmant que en aquell dia quedaven 200 ferits internacionals més 60 persones del personal femení del SSI (metgesses, infermeres, etc.).

Aquesta informació, la podem contrastar amb les xifres aconseguides després de les anàlisis de la documentació extreta de RGASPI i de SIDBRINT, que ens apropa a una xifra total de 642 brigadistes ingressats en aquest centre i 297 membres del personal sanitari, auxiliar, d'administració i del comissariat. Aquesta xifra no és completa per una particularitat de S'Agaró i és que fins al dia d'avui, només s'han pogut traspassar les llistes que feien referència als internacionals comunistas, ingressats a les diferents viles d'aquest centre mèdic d'evacuació, però encara falten per transcriure i contrastar les llistes dels combois d'evacuació. Per aquesta raó, se'ns fa tan difícil comprendre aquest centre

⁸¹¹ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 49, IMAGE 81.

⁸¹² Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 702, IMAGE 88.

hospitalari, ja que no només hem de tenir en compte els ingressos, sinó també els combois d'evacuació i els retorns de ferits que no podien travessar la frontera. Aquests motius, fan de S'Agaró un cas particularment difícil d'analitzar, raó per la qual hem de mantenir les xifres actuals en discussió fins que no es puguin comptar el nombre d'evacuats, aspecte que, d'altra banda, no ha estat possible perquè per si soles ja mereixerien un estudi propi.

Tanmateix, a partir del nombre actual d'hospitalitzats, sí que podem extreure informació important dels moments de major activitat d'aquest hospital. En aquest sentit, si donem un cop d'ull a la gràfica 813 en podem adonar que les dates d'hospitalització dels brigadistes, són molt diverses i recorren des del maig de 1938 fins a finals de gener de 1939. Per si soles, aquestes dates ja ens demostren que el centre estava en funcionament a partir de maig de 1938, però també que fins a finals de gener de 1939 va estar evacuant a pacients internacionals, és a dir, que va estar en funcionament fins a l'últim moment, fins i tot després de l'entrada de les tropes franquistes a Barcelona i en plens combats per Catalunya. A més a més, no només podem extreure que va ser el darrer centre internacional a Catalunya, sinó que podem extreure els mesos de major funcionament, que, d'altra banda, coincideixen amb la retirada dels internacionals del front de batalla, és a dir, que entre els dies 13 i 28 d'octubre de 1938 es van produir l'arribada i sortida més gran de pacients al centre, donat que la voluntat era evacuar la resta dels 4 centres per a internacionals, canvien la finalitat dels centres de recuperació i retorn al front per centrar tota la feina a evacuar als internacionals de l'Espanya republicana.

En conclusió, S'Agaró és un dels cinc centres per a internacionals, establerts a Catalunya, amb major recorregut durant el període d'abril de 1938 a gener de 1939, però per no des del principi, sinó que va ser un centre que va anar prenent importància a mesura que les vicissituds de la guerra anaven canviant les perspectives dels republicans i els obligaven a prendre accions diferents dels plans de batalla. Per aquesta raó, podem afirmar que és un centre que tot i començar a funcionar el maig de 1938 amb la finalitat d'evacuar a tots aquells ferits internacionals, declarats inútils pels combats als tribunals mèdics, va haver de modificar part de les seves funcions per evacuar a tots els ferits internacionals, haguessin estat declarats inútils o no, per assegurar que no quedaven atrapats a territori revoltat. Per aquesta raó, podem afirmar que passa de ser un centre marginal, per a l'evacuació dels inútils, al centre internacional per excel·lència, on es van destinar la

⁸¹³ Veure gràfica

major part dels esforços sanitaris, una vegada els internacionals eren estabilitzats a la resta de centres i a mesura que s'anaven redirigint cap a S'Agaró.

Malgrat tot, també hem de concloure que l'estudi de S'Agaró, de la mateixa manera que la resta d'hospitals, queda obert, ja que no és possible deslligar l'estudi de l'hospital de les evacuacions i aquestes dels internacionals i, per tant, fins que no es faci un estudi concret i particular de cada brigadista, no podrem acabar de conèixer l'abast d'aquest centre mèdic pel que fa a personal i ferits.

10. El funcionament intern dels centres hospitalaris: La vida quotidiana als hospitals

Els hospitals o centres mèdics eren llocs d'operacions, de cures intensives, de rehabilitacions i com hem vist, d'un ferri control polític, indistint tant per personal sanitari com pacients i dut a terme pels comissaris polítics. S'ha de ser conscient, doncs, que els centres sanitaris no tenen una única cara, ja que tot i que normalment ens centrem en l'aspecte sanitari, en els procediments mèdics, en el nombre de curats, d'ingressats o de defuncions, és només una cara, poder la més visible dels hospitals, però no és l'única. Fins ara n'hem estudiat una, la sanitària, a través de la creació de centres mèdics, el nombre de ferits que va tenir cadascun i com es movien o s'evacuaven d'hospital en hospital, però ens manquen dos més, la política i la social que també podríem anomenar vida quotidiana. Pel que fa a la política, que tractarem posteriorment en un capítol propi, no hem d'oblidar que la Guerra Civil no només va ser una guerra, sinó una revolució, era necessari mantenir als soldats i al personal mèdic sota una mateixa ideologia, eliminant els possibles vincles amb el trotskisme i altres vessants socialistes i anarquistes i mantenir a ratlla les dissidències i els elements subversius.

Dues cares, la sanitària i la política, però falta una tercera, una que normalment s'oblida que va existir o que es dona per suposada, aquesta tercera cara, no és una altra que la vida quotidiana, l'aspecte més social i humà dintre d'aquests centres hospitalaris. Aspectes com el funcionament intern dels centres, que englobaria tot allò que fa referència al repartiment del control o de la direcció del centre mèdic internacional, del subministrament de material i de productes, tant sanitaris com alimentaris. Aquests dos aspectes, el de la gestió i el de l'alimentació que se'ls proporcionava a pacients i sanitaris, no es poden separar del tercer vèrtex d'un hospital internacional i que és, sense cap mena de dubte, l'entreteniment diari. Tots aquests, són aspectes claus en la vida diària tant de pacients com de personal i, per tant, necessaris de ser estudiats, però també ens són clau, no només per entendre la vida quotidiana dels pacients, sinó també per establir fins a quin punt arribava el control institucional dels centres brigadistes sota control, com ja hem vist, del Servei Sanitari Internacional, inclòs dintre de la sanitat republicana.

10.1. La gestió

Comencem, doncs, per un aspecte essencial sense el qual, no podria funcionar de manera eficient cap institució, ni molt menys un centre mèdic. Tot i això, hem de recalcar que en cap moment fem una defensa de l'organització establerta als hospitals internacionals, ni molt menys que puguem assegurar que la divisió de la direcció fos eficient, ja que no tenim documents necessaris com per poder comprovar la seva eficiència. Tanmateix, el que està clar és que de la mateixa manera que una sola persona no dirigia tot el sistema sanitari internacional, sinó que es necessitarà de tota una organització administrativa, política i sanitària, com ja hem explicat anteriorment⁸¹⁴, els hospitals tampoc seran dirigits o gestionats per una única persona. En aquest sentit, s'establirà aquella espècie de triumvirat del qual ja havíem parlat al capítol 5, però a escala reduïda amb un metge, com a director del centre, recolzat per un administrador, que podia ser nacional o internacional, i un comissari polític.

Per tant, hem d'establir un triumvirat com a direcció dels centres mèdics, però no podríem parlar de tres úniques persones, sinó més aviat de tres poders o de tres àmbits de gestió. El primer d'aquests tres poders és el més destacat, ja que és el director de l'hospital que sempre és un sanitari amb un títol mèdic proper al doctor, al cirurgià, etc. i en la majoria dels casos era personal que ja havia estat gestor o director de centres mèdics a la zona centre i sud-est de la península Ibèrica, per tant, ja havien dirigit o almenys estat molt a prop de la gestió dels hospitals internacionals. Això, però, no vol dir que la seva posició com a director fos la d'un membre amb un poder absolut i intocable, no hem de fer-nos la falsa idea d'aquest poder, ja que era metge sí i la seva funció era la de dirigir el treball mèdic, però estava subjecte a un ferri control. Aquest ferri control, del qual parlem, no és només la del capità mèdic Sant Martí, dintre de la seva posició com a cap del Servei Sanitari Internacional i dels mateixos directors de les agrupacions sanitàries regionals, comarcals, etc., sinó que aquest control provindria d'un altre membre de la gestió del centre que seria, precisament, el comissariat polític.

El tema o millor dit la problemàtica de fins a on arribava el control polític, moral i militar dintre dels hospitals internacionals és un tema que tractarem amb més profunditat en

⁸¹⁴ NAVARRO CARBALLO, J. R., *La Sanidad en las Brigadas Internacionales*, Servicio de Publicaciones del Estado Mayor del Ejército, Madrid, 1989, p. 98.

capítols posteriors, però sí que plantejarem els punts principals de la feina del comissariat en la gestió dels centres. En aquest sentit, si el càrrec de director requeia en una sola persona, la del comissariat depenia del centre, ja que hem pogut constatar certes diferències documentals segons l'hospital, però no s'ha pogut determinar si són errors d'escriptura o si realment existien les diferents posicions o càrrecs dels comissariats. Aquestes diferències es plantegen en dos càrrecs diferenciats, sent un el càrrec de comissari polític militar i l'altre el comissari polític del SSI, depenent el primer del comissariat central de les Brigades Internacionals i el segon, del Servei Sanitari Internacional. Com diem, desconeixem si aquesta dualitat correspon a una equivocació a l'hora d'anomenar al comissari polític de l'hospital o a l'existència de dos comissaris polítics, un depenent del comissariat central i l'altre al del SSI, però el que sí que podem afirmar amb total llibertat, per comptar amb suficient documentació, és que del càrrec de comissari polític dependrien tots els delegats polítics de sala que no eren més que aquells ferits i malalts en millors condicions i millor historial moral i polític al front que s'encarregaven de cuidar política, físic i culturalment als seus companys de sala, però també de denunciar les irregularitats que es produïen. A més, d'aquests delegats polítics, també depenia del comissariat la secció cultural encarregada d'organitzar i portar a terme tots els cursos, festes i l'entreteniment de l'hospital amb el mateix suport dels delegats polítics que animaven i participaven en ells com a tall d'exemple per als seus companys.

Finalment, la tercera pota de la gestió hospitalària era l'administrador, que era l'encarregat del control del subministrament d'aliments, material sanitari i del personal auxiliar o també dit civil, que treballava a menjadors, cuina, neteja, administració, etc. Per la documentació consultada, sabem realment poc sobre el dia a dia d'aquesta secció en allò que fa referència a la documentació produïda per l'administració dels hospitals, ja que sí que disposem de documents del comissariat polític que fan referència als administradors i les seves funcions. Aquests documents del comissariat, estan més vinculats a queixes referents a la mala gestió o abusos d'aquests administradors com el repartiment d'aliments entre el personal de direcció, el traslladat de productes a altres edificis desapareixent en molts casos o fins i tot la imposició de feina al personal civil dels hospitals.

10.2. L'alimentació i el subministrament

L'alimentació és un tema que no es pot separar o que almenys, està en estreta relació amb el subministrament d'aquests centres mèdics. És cert, que és complicat que la informació referent a l'abastament de queviures i els menús que es poguessin servir és realment escassa, tenint en compte que gran part dels documents administratius i de direcció va desaparèixer, va ser destruïda o es va amagar a mesura que el front s'apropava a cadascuna de les localitats catalanes i l'exèrcit republicà, junt amb els brigadistes que encara restaven als acantonaments d'evacuació o als hospitals es batia en retirada, donant temps a la població civil per arribar a la frontera francesa.

Dit això, disposem de certs documents com els de Santa Coloma de Farners, Mataró, Vic, Moià i S'Agaró que formen part de l'administració i del comissariat polític del centre, referent a l'abastament d'aliments i les dietes, però també documentació del mateix comissariat referent a queixes dels brigadistes o de les revisions i controls als quals eren sotmesos els centres, a més de les pròpies demandes des de la direcció tant a André Marty com a la resta de la direcció fos d'intendència o de la base general, tot i que en tots dos casos els documents referents a l'abastament no s'han pogut localitzar. Com ja hem dit anteriorment, la intendència militar republicana s'encarregava del subministrament d'aliments i material junt amb la farmàcia militar i la CSI recolzada per tots els comitès nacionals repartits per Europa, Amèrica i part d'Àsia i Oceania. En el terme del subministrament de material sanitari i d'altres productes com tabac, etc., sabem que una part provenia des de les organitzacions sanitàries com la CSI, com ja havíem dit anteriorment, però sí en un període primerenc de l'AME, és a dir, entre mitjans de 1936 i mitjans de 1937 la CSI enviava, de manera més o menys directa, el material i els productes als hospitals a través de les seves delegacions, ara la cosa ha canviat.

A partir de mitjans i finals de 1937, la CSI, va anar introduint-se o millor dit, va haver de seguir les vies administratives republicanes, passant els seus productes a organismes o seccions controlades per la República que repartien aquests béns a les brigades i a centres sanitaris, tot i que continuaven mantenint una via directa amb molts centres sanitaris internacionals que no estaven, encara, sota control militar republicà. Ara, però, a partir de 1938, amb la transformació de l'AME en el SSI s'estableix un nou esquema de funcionalitat de la CSI que ens és explicat per mitjà d'un document del qual, per desgràcia, no sabem la data. En ell, se'ns presenta un esquema de la CSI de París on mostra aquesta

entrega de productes i diners que han recollit dels comitès nacionals i han fet entrega a la delegació de la CSI situada a Barcelona, que alhora tindria diverses organitzacions oficials centrals de la sanitat civil i d'altres organismes. Aquesta delegació barcelonina, entregaria a la Direcció de Sanitat republicana els productes que, posteriorment, es reenviarien a la secció de la SSI, que alhora acabaria repartint els productes entre els hospitals i els centres sanitaris internacionals situats a bases, brigades, etc. Malgrat tot, encara existiria una certa llibertat pel que fa a l'entrega de capital provinent dels donatius estrangers que serien dipositats directament al SSI.⁸¹⁵

Si ens fixem en el subministrament d'aliment, i la mateixa alimentació, tenim un document que pertany al dipòsit general d'intendència de Girona que abastia a tots els centres de la província gironina. Aquest, s'encarregava de proporcionar els aliments que subministraven com oli, arròs, cafè, carn congelada, cigrons, farina de blat, mongetes, pernil, llet condensada, lleties, pa, pasta per a sopa, patates, cansalada, vi, sucre, sal, fesols, carn en conserva, carn fresca, llet en pots i tomàquet en conserva.⁸¹⁶ Aquests, eren els aliments comprats, a excepció del vi, la carn en conserva o fresca, la farina de blat, habitualment per aquest centre i oferits a la província gironina per aquest dipòsit general d'intendència, però la varietat d'aliments que podien comprar no era molt més extensa i tenien uns preus molt variats.⁸¹⁷ Si ens fixem en la taula, observem que l'oferta era de quaranta-quatre productes, que majoritàriament són per consum, és a dir, aliments d'origen animal, vegetal (en conserva o no) i espècies, però també podem localitzar productes com palla, sabó, alfals, despulles.⁸¹⁸ Els preus són també ben variats, hem de tenir en compte que els preus són del mes d'octubre de 1938 i que, per tant, hi hagi escassetat i inflació d'alguns d'aquests, sobretot d'aquells productes manufacturats com les conserves. Així doncs, hi ha una tendència a mantenir els preus en tres nivells, els superiors a 10 pessetes que mai passaran de les 21 pessetes, els inferiors a 10 i els inferiors a 1 pesseta el kilogram. Per aquesta raó, trobaríem aliments amb un preu superior a deu com és el cafè, la mantega i el formatge, els ous, i els embotits.⁸¹⁹ En els inferiors a 10 és

⁸¹⁵ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 658, IMAGE 36.

⁸¹⁶ Arxiu Comarcal de la Selva (ACSE), ACSE160-83-T2-23.

⁸¹⁷ Veure annex 17.

⁸¹⁸ No específica que són.

⁸¹⁹ En aquest cas el xoriço queda exclòs com a embotit sent el seu preu superior a 10 i la botifarra catalana sent aquesta inferior a deu pessetes.

on trobem el gran gruix dels productes amb aliments tan variats com pernil, ossos salats, fruits secs com avellanes o castanyes, verdures i fruites, galetes, cansalada, xocolata i llet condensada, carn i peix en diferents formes de conservació i les pastes i llegums. Finalment, en el grup dels productes inferiors a 1, trobem la sal, l'alfals, les garrofes o l'avena.

La varietat, doncs, era més o menys extensa, però de tots aquests productes, la clínica número 5 de Santa Coloma de Farners, únicament va comprar-ne una petita part entre els mesos de juny i desembre de 1930. Els productes obtinguts mensualment a intendència eren l'oli, l'arròs, el cafè, la carn congelada (normalment de vaca), farina de blat, llegums com (cigrons, mongetes blanques, pintes i verdes o lleties) pernil salat, llet condensada, pa, pasta per a sopa, patates, cansalada, sucre i fideus, són els productes més consumits en aquest centre hospitalari tenint en compte que no disposem de més exemples i, per tant, no podem ampliar aquesta gamma de productes o si més no, comparar-la amb altres hospitals internacionals.

Tot i això, hi ha altres aliments i productes que no apareixen en aquests rebuts d'intendència, però que sí que formen part del magatzem del centre, productes que podrien provenir del comerç local, de granges properes o dels pobles més propers. Aquests productes els hem de dividir en dos, per una banda, els de consum alimentari on trobem l'existència de lluç, pebrots, sèmola, tomàquet, pernil dolç, llimones, conyac, carn en conserva, xai fresc, vedella fresca, gallines, pernil cru, mongetes pintes i verdes, llet de malta i llet de vaca. Aquests, no eren aliments de consum diari, sinó més aviat esporàdic. A més, tenim les matèries primeres i altres productes no alimentaris com la llenya o el carbó, on cal destacar que totes dues matèries s'utilitzaven a l'uníson tot i que el carbó era el més utilitzat. Finalment, tenim el lleixiu que també era d'ús esporàdic i no diari en comparació amb el sabó que cada dia es registraven sortides, ja que al mes de juliol només apareixen sis sortides del magatzem d'aquest material.

Així, doncs, disposem del menú del dia dos de novembre de 1938 de la clínica n.5 de Santa Coloma de Farners⁸²⁰ on dividien la ingesta d'aliments en tres menjars diaris dividits en esmorzar consistent en un cafè amb llet, un dinar constituït per peix (en aquest cas bacallà) amb arròs o salsa i d'un sopar format per lleties o bacallà amb mongetes. A

⁸²⁰ Arxiu Comarcal de la Selva (ACSE), ACSE160-83-T2-23.

més, hi havia l'opció d'un menú de règim per aquells pacients que ho necessitessin i que es componia de puré de llenties, arròs amb llet, bistec i galetes. La varietat d'aliments no sembla gaire extensa, però sí que s'intueix l'assortiment de peix, carn, llegums, làctics i pastes, això tenint en compte únicament el menú d'un sol dia, però si donem una ullada a la compra i subministrament d'aliments, entre els mesos de juny i desembre de 1938, observem un canvi substancial entre els primers mesos i els últims. Aquests canvis podrien ser extrapolables a la resta de centres internacionals, primer pel mateix avenç del front fet que complicava l'abastament de certs productes. Aquest aspecte es corrobora amb l'ordenança de l'agrupació d'hospitals militars de Girona del 20 de desembre de 1938⁸²¹ on s'especifiquen la quantitat, grams que s'havien de proporcionar als soldats del front, als militars a rereguarda i als civils, on entre els aliments subministrats, s'especifica el pa, llegums, arròs i patates, carn i peix, oli o grassa, sucre, cafè o sucedanis i vi. El segon aspecte és perquè, precisament, entre juny i octubre és quan es van produir la majoria de les hospitalitzacions, a causa de la batalla de l'Ebre, però a partir d'octubre molts brigadistes són evacuats i, per tant, aquesta seria una causa de la disminució de la compra de producte o de les demandes a intendència.

Un altre cas que podem aportar és el de l'hospital internacional de Vic plantejat en una carta, datada un 28 de maig de 1938, que s'envia des de Mataró al cap de l'Ajuda mèdica estrangera (AME) en referència a la utilització de l'hospital de Vic.⁸²² En aquesta carta, se'ns diu que pel que fa a l'alimentació hi havia dietes depenent de la malaltia com la de règim o la dels tifoidals que ens diu que tot i ser bona, en alguns casos manca la dieta i alguns aliments. En aquest sentit, sabem que no era una dieta variada, sobretot la de referent a la de dieta i tifoidal, però, tot i això, està ben feta, tot i la manca de certs aliments com són el vi tot i que no és tant de primera necessitat, però d'altres sí que són importants com l'aigua mineral per la problemàtica de consumir aigua contaminada o infectada per bacteris. D'altres queixes relacionades amb l'alimentació a Vic, no estan tan vinculades als aliments pròpiament dits, sinó que es queixen de la falta de plats, gots, etc., cosa que fa que els ferits hagin d'esperar torn per menjar. Més interessant són les queixes respecte al repartiment del pa que es porta a terme una sola vegada al dia, fet que produeix que els

⁸²¹ Arxiu Comarcal de la Selva (ACSE), ACSE160-83-T2-24.

⁸²² Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 25, IMAGE 39-42.

malalts infecciosos i ferits en general guardin l'aliment als llits en contacte amb les ferides, creant problemes a l'hora de consumir-los durant el dia i produint més infeccions.

Aquestes queixes, pel que fa a l'alimentació, no es produeixen únicament als hospitals internacionals, sinó que els internacionals ingressats a hospitals republicans de Barcelona també es queixen de la mala alimentació dels hospitals com és un amb codi postal plaça Altozano 101-s i també a la companyia d'inútils de Montserrat.⁸²³ Per tant, no era una mancança exclusiva dels centres internacionals, sinó que era un aspecte generalitzat causat per la intendència militar republicana i per l'enviament de productes procedents dels comitès nacionals coordinats a través de París, com hem exposat al començament d'aquest estudi.

A més, sembla que un dels delegats del centre es queixava als seus subordinats, no mèdics, sinó del personal civil encarregat de la cuina, neteja, administració, etc., de la falta de control respecte al magatzem. Segons un document enviat al 26 de juny de 1938 insta al sergent de serveis auxiliars d'aquesta clínica a mantenir controlat el rebost, on només hi podia haver el personal autoritzat, ja que tant a l'hora dels àpats com durant la resta del dia hi havia cert moviment de persones no autoritzades. En relació amb aquestes queixes o possibles faltes de control, sabem que l'abastament d'aquests productes o la quantitat no era ben rebuda per alguns pacients que la consideraven menor a la qual necessitaven i així ho van fer saber a alguns dels comissariats que recorrien els centres.

⁸²³ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 26, IMAGE 48.

10.3. L'entreteniment

El front de batalla és caòtic, amb molta tensió, nerviosisme i la presència constant de la mort, però la rereguarda tampoc es deslliurava d'aquesta sensació. Un pacient, tant si era en un hospital quirúrgic, de rehabilitació com en un d'evacuació no només havia de lluitar contra les pròpies ferides, sinó també contra la monotonia i el perill de caure en desgràcia en ser acusat de deserció o derrotisme, a causa de l'estança durant setmanes o mesos en un mateix centre. Per evitar això i mantenir un cert ànim i elevar la moral entre els pacients, els comissaris polítics i la direcció tant dels hospitals com de les brigades es van encarregar de posar en marxa tota una sèrie de mesures culturals i d'entreteniment anomenat programa cultural o com se l'anomenava “Sección de cultura”, que es va començar a gestar entre finals de desembre de 1937 i finals de gener del 1938, uns mesos abans del replegament militar entorn de Catalunya. Primer, es va decidir que la secció de propaganda s'havia de convertir en la secció central de cultura dirigida per quatre persones que ocuparien les seccions de treball cultural, de propaganda on s'especifica que és l'àmbit d'educació, d'agitació i premsa i finalment, la quarta secció referent el treball dels nens.

Podem afirmar que aquesta secció de cultura va tenir afectes a Catalunya i segurament ho va fer a partir del mes d'abril de 1938, quan es van instal·lar la major part dels centres hospitalaris, ja que apareixen citats hospitals com Mataró, Moià o Santa Coloma de Farners, hospitals que van començar a funcionar a partir d'abril del 1938, però tampoc es pot descartar que abans ja estigues en funcionament en alguns centres on hi hagués brigadistes. “Programa de Trabajo cultural y artístico para los hospitales”⁸²⁴ on es contemplen entreteniments com el cinema, el teatre, jocs, diaris murals i els ja tractats cursos d'educació política dut a terme pel delegat cultural del Servei Sanitari Internacional, cosa que demostra que no es preocupaven únicament per l'estat físic, sinó també polític i intel·lectual.

A més, s'ha de destacar la necessitat d'una connexió estreta entre pacients, comissaris i personal sanitari adaptant-se a les diferents necessitats de cada pacient i centre, ja que de la mateixa manera que cada pacient rebia un tractament diferenciat, segons les seves

⁸²⁴ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 665, IMAGE 65.

ferides i necessitats,⁸²⁵ el programa cultural, artístics i polític també s'havia d'adaptar. Per aquesta raó, es presentava la necessitat de què no només els sanitaris, sinó també els comissaris i membres polítics culturals coneguessin profundament als pacients i els seus problemes per adaptar-se a cada circumstància i així mantenir la moral transmetent les idees morals i polítiques indicades.

En aquest sentit, no seria feina únicament dels comissaris polítics ni dels mateixos partits mantenir la moral, l'ànim i propiciar la participació en els programes culturals, sinó que en gran part serà un dels objectius del personal sanitari. Aquest ha de ser un element actiu que, d'una banda, ha de ser instruït a través dels mateixos cursos culturals i polítics, ja que s'establia una relació molt estreta entre sanitaris i pacients precisament per les llargues estades en els centres, que en cap cas vol dir que els sanitaris i els pacients no estiguessin en constant moviment. Almenys, aquesta era la idea que es va plantejar a principis de 1938, però donades les necessitats i l'avenç dels fets bèl·lics se sobreentén que hi hagués un major tràfic de pacients i personal entre centres, disminuint aquesta estreta relació pacient-personal sanitari, però en cap cas la va fer desaparèixer i les iniciatives culturals van continuar endavant tot i l'inici de la batalla de l'Ebre, com veurem a continuació.

El cinema, en aquesta època, no l'hem d'entendre com a un mer mitjà d'entreteniment, de films en color o no, sinó com una eina molt poderosa capaç d'entretenir i d'informar. En realitat tenia un doble ús, ja que els seus projectors servien tant per projectar pel·lícules com noticiaris o altres esdeveniments gravats, però sempre tenint en compte que les necessitats dels comissaris polítics d'instruir en la matèria ideològica. Tant és així, que es proposa que cada setmana hi hagi, com a mínim, dues projeccions a cadascun dels hospitals, però és aquí on ens preguntem: les brigades o la seva organització, tenia la a la seva disposició els recursos o maquinària necessària com per dur a terme dues projeccions setmanals, a cada centre hospitalari internacional? Doncs la resposta és doble, ja que no disposaven ni dels films ni de la maquinària necessària per a dur a terme aquestes sessions fílmiques i, per tant, van haver de nodrir-se de les empreses de cinema locals per proporcionar tot el necessari a l'hospital. Aquest aspecte sembla ser una correcció del

⁸²⁵ El document del Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 665, IMAGE 78, distingeix els centres entre hospital del front, hospitals per ferits i malalts o de rereguarda, hospitals de rehabilitació o convalescència, centres d'evacuació i centre de reeducació).

plantejament original on es suggeria la creació d'un cinema transportable que estigués a disposició de la gira artística i que no només fes parada als hospitals, sinó també al front. Sabem, doncs, que un dels mètodes d'entreteniment va ser el cinema, però quines pel·lícules es van projectar? No tenim cap títol concret, però sí una pista dels films que es podrien haver projectat, ja que el mateix document ens diu que per organitzar aquestes seccions, s'havien de posar en contacte amb la productora-distribuïdora Film Popular,⁸²⁶ per nodrir l'acte de films de caràcter antifeixista i social.

El teatre és el segon entreteniment del qual disposaven els brigadistes, però no l'hem d'entendre únicament com a obres de teatre, sinó més aviat com a tota representació o acció que es pugui desenvolupar sobre un escenari o espai delimitat. En aquest sentit, no només es van organitzar una "tourné" o gira dels grups artístics, d'Aurora Roja i de Los pioneros de Cataluña, sinó que de la mateixa manera, es va promocionar una gira de música, en aquest cas orquestral i de violins amb un programa de peces musicals populars espanyoles acompanyades de cants clàssics, sense especificar-ne quins. Representacions teatrals i musicals, però també balls, ja que es pretenia organitzar grups teatrals de balls regionals que no sembla que farien cap gira, sinó que serien un per cada centre hospitalari o localitat, però en cap moment s'especifica el repartiment. El que si s'especifica és el nom del comissari de propaganda, Miratville, perquè posés a disposició d'aquest programa cultural el camió "Altavoz del frente" per fer un recorregut per tots els centres hospitalaris. A més, una de les propostes va ser la creació d'una troupe artística central, formada per aquells soldats declarats inútils per anar al front, però que haguessin passat el control dels comissaris. Aquesta troupe, havia de visitar tots els hospitals, brigadistes i republicans relacionant-se amb els grups artístics que hi poguessin haver en cada centre per així aprendre conjuntament.

D'altra banda, a part de les representacions teatrals, balls, música i cinema, també es van organitzar tota una sèrie de jocs grupals que s'acabarien convertint en campionats. Alguns d'aquests entreteniments eren els escacs, les dames, les bitlles o el billar i estaven pensats per ser organitzats, primer en forma de concurs entre els hospitalitzats de cadascun dels centres hospitalaris, de manera interna, per després enfrontar, entre si, els guanyadors de cada centre en forma de campionat amb un premi final per a cadascun dels guanyadors

⁸²⁶ Productora centrada a mostrar les notícies i documentals, en castellà, sobre la guerra i els afers diaris al front republicà i fora del país.

dels diferents jocs. Però no només hi havia jocs de caràcter més mental, pensats únicament per l'entreteniment, sinó que es buscaven introduir tots aquells jocs esportius de caràcter lleuger que tinguessin a veure amb el manteniment i salut física dels pacients, on es destaca particularment el ping-pong. A més, és interessant veure com se citen algunes localitats en concret com són Mataró i Moià, on sabem que hi havia disponibles billars, però també localitats com Santa Coloma de Farners on mancava una mandolina per completar l'orquestra o d'altres centres que no s'especifiquen, però on afirmen que és necessària la compra de materials recreatius per poder dur a terme aquests campionats.

A forma d'anècdota, s'ha pogut constatar una competició una mica particular, organitzada fora dels grans centres hospitalaris i que, per tant, seria únicament per sanitaris dels batallons de les diferents brigades, en un congrés proposat per la XV brigada que havia de tenir lloc el dia 1 d'agost de 1938. En aquest congrés, la competició que més ens crida l'atenció és la que es duria a terme entre sanitaris on diu literalment “Competición de ejercicios sanitarios, curas de heridos, etc.”⁸²⁷ que no deixa de ser una demostració d'eficiència i tècniques entre brigades, però que també demostra la necessitat de participació del personal mèdic dels batallons.

Les festes eren un punt important als centres mèdics o si més no trencaven amb la monotonia, permetent amb la sortida de pacients del centre per anar a altres localitats o permetent l'entrada, a l'hospital, de civils o viceversa, això és clar, sempre que no hi haguera epidèmies o malalties infeccioses que impedissin la interacció entre pacients i civils. Aquestes festes es feien, sobretot, en dies assenyalats com la que es va dur a terme a Santa Coloma de Farners, als jardins de l'hospital,⁸²⁸ per homenatjar una data tan rellevant per tots els brigadistes francesos i els internacionals, en general, com és la Revolució Francesa, el 14 de juliol de 1789,⁸²⁹ tot i que també es van dur a terme festejos per al dia 1 de maig, dia en què es van repartir presents i regals provinents dels comitès nacionals d'ajuda a l'Espanya republicana i d'altres organismes sindicals tant nacionals com internacionals. Un dels casos més destacats d'aquests regals va ser el tabac, com el que es va distribuir amb motiu de la celebració del dia 1 de maig de 1938 pel comitè internacional d'ajuda a Espanya. L'interessant no és tant l'enviament de tabac com a regal

⁸²⁷ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 4, IMAGE 20.

⁸²⁸ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 26, IMAGE 64-65.

⁸²⁹ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 25, IMAGE 97.

pels brigadistes, ferits o no i pel personal mèdic, sinó que l'important, en aquest cas, és observar els diferents estrats existents als hospitals. Normalment, pensaríem que el personal sanitari estaria en els estrats més alts, per ser la petita elit que s'encarrega dels ferits, és a dir, que serien la base de l'hospital, però estaríem lluny del funcionament real, ja que en el cas dels regals, productes, etc., s'invertia l'entrega, quedant els metges i sanitaris titulats en última instància. Així, doncs, sabem que els cigars han de ser destinats, en primer lloc, a tots els ferits malalts i hospitalitzats i després, al petit personal hospitalari (noies de sala, infermeres no diplomades, xofer, portalliteres, obrers de l'hospital, etc.) en tercer lloc, només al personal mèdic i infermeres diplomades. El document també ens diu que si faltés per aquests últims, se'ls hi havia d'explicar que com sempre els ferits i el petit personal ha de passar per davant d'ells.⁸³⁰

Altres tipus de festes eren les que duïen a terme els grups artístics de l'hospital en qüestió, com les que es duïen a terme a Vic,⁸³¹ Mataró,⁸³² o Moià⁸³³ i és que no eren únicament una representació teatral, musical, etc., duta a terme com a posada en escena d'allò que s'havia practicat durant dies o setmanes entre pacients i personal sanitari, sinó que era una forma d'apropar-se a la població, ja que aquestes festes teatrals o artístiques es podien fer tant a l'hospital com als pobles, permetent aquesta vinculació entre el centre mèdic i la població civil. A més, podien venir grups artístics d'algunes unitats militars, com el grup artístic de la 31 divisió⁸³⁴ o diferents delegacions polítiques, sindicals, etc., com la que va venir a Mataró, el dia 23 de setembre de 1938, on hi va haver un festival pels ferits on va participar el grup Aurora Roja, que sabem que feia rutes pels hospitals amb un programa de balls, recitals, etc.,⁸³⁵ i on un altre dia va venir la federació nacional de pioneres de Catalunya.⁸³⁶ Però també tenim el punt contrari, ja que no només s'apropaven als hospitals delegacions, grups, artístics, etc., per entretenir i relacionar-se amb els pacients i personal sanitari, sinó que també, els ferits, sortien de manera programada dels

⁸³⁰ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 47, IMAGE 11.

⁸³¹ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 26, IMAGE 64.

⁸³² Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 26, IMAGE 63.

⁸³³ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 26, IMAGE 65-66.

⁸³⁴ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 26, IMAGE 63.

⁸³⁵ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 15, IMAGE 21.

⁸³⁶ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 26, IMAGE 83.

hospitals en forma de petites delegacions per assistir, per exemple, a la festa dels pioners de Catalunya per al seu acomiadament del 26 octubre de 1938.⁸³⁷

Aquestes delegacions polítiques i sindicals, que podien o no participar en aquestes festes, eren a més, una forma de control i de revisió dels centres. Un exemple és la duta a terme a l'hospital de Vic, que va ser visitat per una delegació de la 14 brigada, per Luigi Longo, l'interventor civil del front de l'est, per l'inspector general dels hospitals, per una delegació del Socors Roig i per un altra delegació de la SIA.⁸³⁸ Així doncs, com hem dit, aquestes festes no eren únicament per entretenir als pacients i involucrar-los en activitats de grup, sinó que era una forma de mantenir unes bones relacions amb la població civil. Tot i això, no era l'única manera, ja que a Mojà⁸³⁹ les relacions amb la població civil no només provenien d'aquestes festes o actuacions artístiques, sinó que també provenien de la recol·lecció de ferralla o per mitjà de la recol·lecció dels camps i ajuda als pagesos o de la feina i contactes amb les diferents fàbriques, on no només es podien situar a la població en qüestió, sinó que podien situar-se a diverses comarques enviant delegacions amb banderes i altres elements d'interacció per als ferits.

Fins aquí estarien tractades aquelles activitats més lúdiques, deslliurades de qualsevol ideologia, però també es van dur a terme tota una sèrie d'activitats que no només buscaven l'entreteniment lúdic, sinó també l'educació tant intel·lectual com política a través del comissariat polític per mitjà de cursos, excursions, diaris murals, diaris i altres formes d'informació i la lectura de diferents obres. Pel que fa als diaris murals, es buscava transformar-los en el portaveu de l'hospital on es mostraria el dia a dia del centre, això sí, acabant amb el que es creia que era sectarisme i promocionant aquells soldats que segons la comissió es distingissin pel seu activisme, treballs d'educació que en aquest cas s'entendria com a educació de partit o ideològica, per finalment incloure aquests fets en el "Periódico del Frente Popular".

Els diaris van ser un altre dels punts claus de l'entreteniment dels pacients i del personal sanitari del centre, però a diferència del que podríem pensar, no estem parlant de diaris externs al centre, no són diaris editats per grans o petites editorials, sinó que són tot un

⁸³⁷ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 26, IMAGE 14.

⁸³⁸ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 26, IMAGE 64.

⁸³⁹ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 26, IMAGE 65-66.

conjunt de documents creats entre els ferits, els delegats i comissaris polítics i el mateix personal sanitari.

En el cas de Santa Coloma de Farners, se'ns parla del fet que existien 6 diaris murals repartits entre un diari mural general i un altre a cada pis⁸⁴⁰ a més, de l'existència de 40 diaris nacionals i 40 diaris internacionals que provenien, òbviament, d'editorials externes, és a dir, que no havien estat produïts ni pel personal sanitari ni pels pacients.⁸⁴¹ A Vic, per exemple, hi havia un diari mural central i un per cada sala rondant entorn dels vint⁸⁴² o vint-i-quatre⁸⁴³ diaris murals, depenent la documentació consultada, però els hem de repartir entre el diari central i els de sala. A més, un aspecte interessant és que a Vic es va crear un diari exclusiu per dones, fet per elles, i un altre diari dut a terme pel personal del centre tot i que no sabem si eren documents únicament sanitaris o documents de tots els membres de l'hospital com sanitaris, auxiliars, serveis, administració, etc.⁸⁴⁴

Aquests diaris exclusius, fets pel personal femení del centre, no eren únicament propis de Vic, sinó que també els trobem a l'hospital de S'Agaró, on sabem que hi ha 8 diaris de vila,⁸⁴⁵ un per cadascuna de les vil·les on hi havia pacients, i dos diaris⁸⁴⁶ de dones.⁸⁴⁷ I el mateix ens succeeix a Mataró on sabem que, fins a l'11 de setembre de 1938, hi havia entorn dels 18 diaris murals repartits entre el diari central, 15 diaris de sala, un de dones i un altre del personal.⁸⁴⁸ Finalment, l'últim centre hospitalari que ens mancava seria el de Moià on sabem que hi havia fins a 7 diaris murals.⁸⁴⁹ Tot i això, la quantitat de diaris murals no era estàtica, sinó que com hem pogut comprovar variava en el temps depenent la quantitat de sales i ferits que hi havia en aquell moment a l'hospital, però a més, eren murals que s'anaven renovant i canviant al llarg de la setmana, del mes, etc. Però a més,

⁸⁴⁰ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 26, IMAGE 64-65.

⁸⁴¹ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 25, IMAGE 97.

⁸⁴² Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 26, IMAGE 83-84.

⁸⁴³ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 3, IMAGE 61-62.

⁸⁴⁴ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 26, IMAGE 64.

⁸⁴⁵ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 26, IMAGE 66-67.

⁸⁴⁶ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 26, IMAGE 84-85.

⁸⁴⁷ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 3, IMAGE 63.

⁸⁴⁸ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 26, IMAGE 63.

⁸⁴⁹ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 26, IMAGE 65-66.

a tres dels centres hospitalaris com són Vic, S'Agaró i Mataró⁸⁵⁰ es portaven a terme concursos de redacció de diaris murals amb un premi que era, en el cas de Mataró, un quadre amb la imatge del president de la República i que aniria canviant de sala depenent qui guanyes el concurs, és a dir, si una sala guanyava el concurs, aquest quadre s'exposava a la sala en qüestió fins a la celebració del següent concurs.

Aquests diaris, no només eren una forma d'entreteniment, sinó que es feien redaccions de diaris murals a cada pis i sala, ja que volien evitar que els hospitals instal·lats a Catalunya es convertissin en un nou Benicàssim,⁸⁵¹ centre on sembla que hi va haver molts problemes pel que fa a la moralitat i al control polític. Però sabem quins eren els temes que es tractaven en aquests diaris? Doncs, malauradament, no podem afirmar amb completa certesa quins eren els temes, ja que no hem localitzat els documents que conformarien els diaris murals de sala, femenins o centrals i que no hem de confondre amb les publicacions de la AMI, les quals sí que hem pogut localitzar exemplars. Tot i això, sí que tenim una carta enviada per Luigi Longo als comissaris delegats de guerra de les Brigades Internacionals, del dia 14 de maig de 1938, on s'especifica, primer, que el Servei Sanitari Internacional està autoritzat a continuar publicant el seu diari, però aquests, serà dirigit únicament al personal dels hospitals i als ferits no poden repartir-se a altres unitats.

A més, dues terceres parts hauran de ser extractes dels diaris del front i la resta per les redaccions dels hospitals del que les $\frac{3}{4}$ parts hauran de ser escrits pels mateixos ferits, sent el comissari polític⁸⁵² de cada hospital l'encarregat de l'organització i producció d'aquests diaris.⁸⁵³ Per tant, sabem que la producció d'aquests diaris havien de contenir part de la informació periodística que provenia del front per mantenir als pacients i personal informat, tot amb la idea de no deslligar-los completament de la lluita ni del camp de batalla on si es recuperen hauran de tornar, però també en un ambient polititzat haurem de plantejar-nos que la resta de documents anirien pel camí polític i cultural però també de petites publicacions de caràcter sanitari sobre el treball mèdic als hospitals.

⁸⁵⁰ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 3, IMAGE 61.

⁸⁵¹ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 25, IMAGE 62-65.

⁸⁵² Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 38, IMAGE 56.

⁸⁵³ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 41, IMAGE 30.

Tanmateix, s'ha de destacar la creació d'una revista anomenada AMI i dos fulletons titulats “Nuestra lucha contra la muerte” i “El Trabajo de las mujeres en España”. La primera és un diari dedicat a la feina dels sanitaris, però com a eina propagandista per a l'estranger, ja que dels tres mil exemplars, que es diu que tindria, dos mil eren enviats fora d'Espanya i publicats en diferents idiomes. Aquesta revista es publicaria cada quinze dies, mostrant la feina de metges/es, infermers/es i diferents follets propagandístics. Pel que fa als dos fulletons estan en quatre idiomes, castellà, francès, anglès i alemany en la relació a una tirada de quatre mil, vint-i-tres mil i dos mil per a la impressió del primer fulletó. A més a més, també es publicarà un fulletó titulat “Estella”⁸⁵⁴ sobre els hospitals brigadistes.⁸⁵⁵ No obstant això, a part d'aquestes dues revistes creades expressament podem citar-ne d'altres que eren accessibles dintre dels centres. Algunes d'elles són publicacions nacionals o regionals, com és el cas de La Vanguardia o premsa internacionals com el Daily Worker, però també revistes variades com la Revista de Catalunya, Nova Iberia o Solidaridad Obrera. Però també hi hauria diaris locals, com és el cas del Diari Llibertat de Mataró, que tot i no tenir constància expressa de què aquest document fos utilitzat sí que sabem que es publicava informació sobre festes, ajudes i altres necessitats dels brigadistes de l'hospital de Mataró i que, per tant, és molt probable que poguessin disposar de diaris locals per a consulta dels ferits.

Un altre aspecte de la vida quotidiana als hospitals internacionals, situats a Catalunya, tenia a veure amb els cursos que es plantejaven diàriament, tant per al personal mèdic com pels ferits i malalts ingressats. En aquest sentit, hem pogut constatar que tots cinc centres (Vic, Mataró, S'Agaró, Santa Coloma de Farners i Moià) duïen a terme aquests cursos, però cadascun d'ells amb les seves pròpies particularitats d'horaris i quantitat d'assistents, però amb una certa unitat temàtica plantejada des del Servei Sanitari Internacional i el comissariat polític, per tant, tot i no ser cursos d'assistència obligatòria per personal sanitari i pacients sí que eren en certa manera recomanats i insistits per tot el personal del comissariat i delegats. Tot i això, hem de recalcar que no eren cursos polítics, almenys els que tractarem en aquest apartat, sinó que eren cursos, per exemple, d'aprenentatge cultural i analfabetisme plantejat, com hem dit, de forma planificada, almenys a Vic i S'Agaró.⁸⁵⁶ Però que se'ns parli que són Vic i S'Agaró qui fa de forma

⁸⁵⁴ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 665, IMAGE 79.

⁸⁵⁵ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 665, IMAGE 80.

⁸⁵⁶ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 25, IMAGE 62-65.

planificada aquests cursos i no se'ns parli de la resta de centres ho hem de vincular a un període més primerenc de l'organització, a principi d'estiu de 1938. Amb els mesos, però aquesta planificació no només s'estendrà a la resta de centres mèdics internacionals que no són anomenats en aquest document, sinó que s'imposaran i es controlarà l'assistència de forma obligatòria a molts d'ells, sobretot a S'Agaró, que veurem quan parlem del control polític i moral dels centres internacionals.

Si tornem, però a veure el tipus de cursos que es duïen a terme i ens fixem en l'informe del comissariat de Mataró del 29 d'agost a l'11 de setembre del 1938, veiem que hi havia cursos i classes diàries contra l'analfabetisme,⁸⁵⁷ com ja hem vist, però a més també es planificaven classes de llengua espanyola i un curs de llengua francesa, dirigit tant a brigadistes i personal de nacionalitat espanyola com tota la resta d'internacionals. A més, també es programaven cursos i conferències sobre temes científics⁸⁵⁸ i classes d'aritmètica, gramàtica, dictat o de cultura general, com els que es feien a Santa Coloma de Farners dedicats a història i geografia⁸⁵⁹ dirigit tant a pacients com a personal mèdic. Un cas especial és S'Agaró que duïa terme cursos de jardineria i que servien a més, per a la cura dels jardins que envoltaven les viles que conformaven el recinte hospitalari.⁸⁶⁰ A Vic, per exemple, no només es portaven a terme cursos per analfabets i cursos de cultura general, sinó que a més sabem que aquests cursos no només es feien de forma grupal, sinó també hi havia 48 classes individuals per aquells que no podien aixecar-se del llit a causa de les seves ferides o malalties. Però encara més i és que a Vic, aquests mateixos cursos per analfabets, semianalfabets i de cultura general es repetien en horari nocturn per al personal femení de l'hospital.⁸⁶¹ Aquesta separació horària no l'hem d'entendre en cap cas com una separació per sexes, ni tan sols com una separació, sinó que es torna a fer exclusivament per a personal sanitari femení, ja que en horari de matí i tarda la major part del personal sanitari d'infermeria es dedicava a atendre els pacients i, per tant, no podien

⁸⁵⁷ Sobre aquest tema es pot consultar el capítol del llibre: NAYA ORTEGA, R., PRADES ARTIGAS, L., *Los hospitales como centros de enseñanza. A: NAYA ORTEGA, R., PRADES ARTIGAS, *Hablamos diferentes idiomas, pero una misma lengua: Multilingüismo y pedagogías en las Brigadas Internacionales*, ed. UCA, Cádiz, 2023, p.157-173.*

⁸⁵⁸ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 25, IMAGE 62-65.

⁸⁵⁹ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 26, IMAGE 64-65.

⁸⁶⁰ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 26, IMAGE 66-67.

⁸⁶¹ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 26, IMAGE 83-84.

assistir a aquests cursos, en el cas que els interessessin. D'altra banda, se'ns pot plantejar la idea de com podia ser que entre el personal d'infermeria existissin analfabets o semianalfabets, si es creu que el personal sanitari internacional, la majoria, disposaven de titulacions sanitàries, però no podríem estar més lluny de la realitat, ja que, moltes infermeres no disposaven de titulacions donat que provenien de la crida a la població civil, de cada localitat, on s'havien instal·lat aquests centres mèdics i, per tant, és lògic que fossin analfabets.

Però no eren únicament cursos de cultura general i d'idiomes, sinó que es buscava un perfeccionament o llicenciatura del personal mèdic i en aquest sentit, sabem que es duïen a terme cursos de capacitació, tant per a infermeres com per a portalliteres. En el cas de Mataró, aquests cursos, es van programar tres vegades per setmana i durant aquest període, del 29 d'agost a l'11 de setembre del 1938, assistien entre 20 i 25 persones.⁸⁶² La clau està en el fet que a Mataró hi havia una diferència entre el personal mèdic, fos masculí o femení i el personal d'infermeria, ja que es feien cursos diferents per a cada branca sanitària.⁸⁶³ A Vic⁸⁶⁴ i Santa Coloma de Farners⁸⁶⁵, per exemple, s'especifiquen que aquests cursos de perfeccionament eren exclusivament per a infermeres i de la mateixa manera se'ns diu que es feia Moià, però en aquest cas a més, sabem que aquests cursos es feien en horari nocturn i de la mà de metges com el doctor Alonso que feia aquestes classes a Moià on a més, es portaven a terme conferències mèdiques sobre malalties infeccioses.⁸⁶⁶

Finalment, hem de parlar de la quantitat de classes i cursos que es podien dur a terme durant la setmana i en aquest cas, hem de dir, que això depenia de cada centre hospitalari i dels mateixos comissaris polítics i activistes culturals, ja que veiem una diferència en cada centre. A Moià, igual que succeïa a Mataró, com ja hem vist, es feien tres vegades

⁸⁶² Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 26, IMAGE 63.

⁸⁶³ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 3, IMAGE 61.

⁸⁶⁴ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 25, IMAGE 62-65.

⁸⁶⁵ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 26, IMAGE 64-65.

⁸⁶⁶ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 26, IMAGE 65-66.

per setmana⁸⁶⁷ i exactament igual succeïa a l'hospital de S'Agaró,⁸⁶⁸ mentre que Vic es podien fer fins a cinc vegades per setmana.⁸⁶⁹

El document deixa ben clar que és un programa pels hospitals, però no ens diu quins centres estaven inclosos en ell, no estem parlant dels hospitals republicans, sinó que quan diu “pels hospitals” són únicament aquells centres de les Brigades Internacionals. Per desgràcia, no sabem quants centres estaven dintre d'aquest sistema, però si podem constatar la preocupació latent pels espanyols ingressats en centres brigadistes, ja que no hem d'oblidar que les brigades, tot i estar formades majoritàriament per internacionals, també en van formar part els espanyols, el número del qual no va parar de créixer i no només pels espanyols membres de les brigades, sinó també per aquells pertanyent a unitats republicanes que per una raó o altra van acabar a hospitals internacionals, com podem observar a la llista de pacients de la clínica número cinc de Santa Coloma de Farners. És molt probable, que per aquesta raó s'interessessin per la seva moral, mostrant una gran preocupació per la quantitat de comissaris polítics que podien relacionar-se amb ells en la mateixa llengua i instant a resoldre ràpidament el problema, ja que en cap cas era equiparable la quantitat de ferits espanyols amb la quantitat de comissaris polítics de la mateixa nacionalitat, cosa que sembla que sí que es produïa amb els ferits brigadistes.⁸⁷⁰

Un aspecte interessant que es repetirà a tots cinc hospitals internacionals és la creació de biblioteques i sales de lectura que podran ser més grans o més petites depenent l'espai del centre, però que serviran no només per a mantenir entretinguts als pacients, sinó també per educar i guiar en un tipus molt clar d'ideologia, la comunista a partir dels autors que millor representessin aquesta ideologia. Com és d'entendre, la majoria d'aquests documents bibliogràfics, presents als hospitals, havien de ser en diverses llengües per cobrir i arribar al màxim nombre de pacients possibles, llibres en anglès, en francès, en italià, en alemany i molts més idiomes, però sobretot, hi havia d'haver documents en espanyol. I és que si en un principi, entre 1936-1938, la major part dels pacients ingressats als hospitals internacionals eren de nacionalitats procedents de fora de l'estat espanyol, majoritàriament europeus i nord-americans. És, però, a partir d'aquest any 1938 quan

⁸⁶⁷ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 26, IMAGE 65-66.

⁸⁶⁸ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 26, IMAGE 66-67.

⁸⁶⁹ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 26, IMAGE 83-84.

⁸⁷⁰ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 665, IMAGE 78.

veiem aquest augment d'espanyols a les Brigades Internacionals, augment proposat i dut a terme des de les cúpules militars i polítiques republicanes, motiu pel qual són necessaris llibres i documents en llengua espanyola als centres hospitalaris.

Tot i això, no és l'única causa, ja que l'augment de pacients espanyols no va ser l'únic motiu de la necessitat d'adquirir o disposar de documents en llengua espanyola, sinó que com ja hem dit un dels aspectes culturals i educatius que es duïen a terme als centres mèdics internacionals eren precisament cursos d'idiomes tant per soldats com per personal mèdic i de l'administració, motiu pel qual també era necessari disposar de bibliografia en llengua espanyola, no només pels soldats internacionals procedents de sud-americà i pels mateixos espanyols, sinó per garantir l'aprenentatge d'aquesta llengua entre els pacients internacionals. En aquest mateix sentit, sabem que molts dels centres mèdics no disposaven de bibliografia en llengua espanyola motiu pel qual es va voler solucionar aquesta mancança de llibres en espanyol, utilitzant el fons de capital per actes culturals dels diferents hospitals per a la compra de tots els llibres necessaris.⁸⁷¹

Si ens fixem en el volum de llibres de cada centre mèdic, sabem que la biblioteca de Santa coloma de Farners tenia, a dia 28 de juny de 1938, una circulació diària de 80 llibres⁸⁷² tot i que no sabem la quantitat de llibres del qual disposaven. No és fins dos mesos més tard, entre els dies 29 d'agost a l'11 de setembre del 1938, quan sabem que la biblioteca disposava d'un total de 1900 llibres dels quals 600 són en llengua espanyola i amb un moviment diari de 80 llibres.⁸⁷³ Veiem, doncs, que és una biblioteca amb un volum important i amb una representació de la llengua espanyola molt important, tot i que és cert que en dos mesos i mig el volum diari d'entrada i sortida de documents no ha variat.

A més, entre aquestes setmanes compreses entre els dies 29 d'agost i 11 de setembre, disposem d'informació de revisions del comissariat del dia 1 de setembre de 1938⁸⁷⁴ que ens informa que la biblioteca Santa Coloma de Farners contenia un total de 1650 obres, cosa que ens proporciona la certesa que el volum d'obres va augmentar durant aquest període. Tot i això, hem de tenir certa precaució a l'hora d'analitzar la quantitat d'obres

⁸⁷¹ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 25, IMAGE 62-65.

⁸⁷² Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 25, IMAGE 97.

⁸⁷³ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 26, IMAGE 64-65.

⁸⁷⁴ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 3, IMAGE 8.

bibliogràfiques, donat que del període comprès entre el 12 i el 25 de setembre de 1938⁸⁷⁵ se'ns diu que la biblioteca té el mateix nombre de llibres, és a dir, un total de 2000 volums, cosa que ens fa dubtar, ja que, tan sols uns dies abans el nombre era de 1650 volums, per tant, hi ha hagut un augment de llibres i no un estacament com se'ns afirma sent, en conseqüència, un error de redacció del comissari polític de Santa Coloma. Creiem que és un error i que si s'ha produït aquest augment en el volum bibliogràfic del centre perquè en l'últim informe del qual tenim dades sobre la biblioteca, el comprés entre els dies 26 de setembre al 16 octubre de 1938⁸⁷⁶ la biblioteca va créixer fins a un total de 2100 llibres, motiu pel qual podem confirmar que es va produir aquest creixement sostingut des de la instal·lació d'aquest centre hospitalari o almenys, a partir del juny d'aquell any 1938.

Com hem dit, l'establiment de biblioteques no era una característica única de l'hospital internacional de Santa Coloma, sinó compartida entre tots cinc hospitals internacionals anteriorment tractats. D'aquesta manera, en un informe del comissariat de l'Hospital Internacional de Mataró del dia 29 d'agost a l'11 de setembre de 1938, sabem que la biblioteca de Mataró contenia un total de 2500 llibres, dels quals 867 eren de llengua espanyola.⁸⁷⁷ Tot i això, continuen apareixent diferències en els documents del dia 1 de setembre de 1938 on el nombre total de volums a la biblioteca és de 2212 llibres, sent 850 d'ells en llengua espanyola.⁸⁷⁸ És, per tant, un volum bibliogràfic important, però a diferència que a Santa Coloma de Farners a Mataró no va augmentar el nombre de llibres, sinó que sembla que es va reduir el número i així consta en l'informe de Mataró del període comprès entre els dies 12 i 25 de setembre on se'ns diu que la biblioteca disposava d'un total de 2247 llibres dels quals 700 eren en espanyol.⁸⁷⁹ Són, per tant, tres documents que ens aporten divergències en la quantitat d'obres disponibles, quantitat que no hauria augmentat entre els dies 26 de setembre i 16 octubre de 1938⁸⁸⁰, ja que els informes d'aquest període ens diuen que la biblioteca no ha augmentat la quantitat de llibres, però sí el moviment.

⁸⁷⁵ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 26, IMAGE 83-84.

⁸⁷⁶ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 3, IMAGE 62.

⁸⁷⁷ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 26, IMAGE 63.

⁸⁷⁸ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 3, IMAGE 8.

⁸⁷⁹ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 26, IMAGE 83.

⁸⁸⁰ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 3, IMAGE 61.

El cas de Moià sabem que entre el període del 29 d'agost a l'11 de setembre del 1938⁸⁸¹ la biblioteca tenia un total de 1000 llibres catalogats i fitxats, augmentant aquest nombre a 1500 volums de diversos idiomes en el període comprès entre el 26 de setembre al 16 octubre 38.⁸⁸² Veiem, doncs, que era un nombre bibliogràfic menor al de Mataró i al de Santa Coloma de Farners, però important tot i que la variació en el volum bibliogràfic dependria segurament del volum d'ingressos de cada centre, com més pacients més necessitats de llibres, però també dependria de la mateixa pressió i voluntat del comissari polític, delegats polítics i personal de cultura del centre. Similar és el que succeeix al centre hospitalari de S'Agaró que entorn del període comprès entre el 29 d'agost i l'11 de setembre del 1938, la biblioteca de S'Agaró, contenia uns 1624 llibres dels quals 700 eren en espanyol,⁸⁸³ volum que es veurà augmentat entre els dies 12 i 25 de setembre de 1938 on la biblioteca acabarà disposant d'un total de 1632 volums amb un trànsit diari de consultes de 200 llibres.⁸⁸⁴ Més interessant és el fet que no és fins al dia 20 de setembre d'aquell any quan l'Hospital de S'Agaró inaugurarà la vil·la de la cultura,⁸⁸⁵ situada en una de les viles que comprenia la urbanització on es va instal·lar aquest centre hospitalari. Tanmateix, hem de tenir en compte que no és la biblioteca⁸⁸⁶, sinó una casa on hi hauria la sala de música, de teatre i de lectura, on a més sabem que se situava aquesta biblioteca.⁸⁸⁷

Finalment, hauríem de parlar de la biblioteca instal·lada al centre mèdic internacional de Vic, però malauradament en tots els informats duts a terme en els períodes compresos entre els dies 29 d'agost i 11 de setembre⁸⁸⁸, del 12 al 25 de setembre⁸⁸⁹ i del 26 de setembre al 16 octubre d'aquell any 1938⁸⁹⁰ l'únic que sabem és que existia una biblioteca que disposava de bastants llibres i que passa per períodes de major i menor tràfic diari de consulta que intentarà ser solucionat pels comissaris i delegats polítics, intentant que els

⁸⁸¹ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 26, IMAGE 65-66.

⁸⁸² Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 3, IMAGE 62-63.

⁸⁸³ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 26, IMAGE 66-67.

⁸⁸⁴ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 26, IMAGE 84-85.

⁸⁸⁵ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 3, IMAGE 10.

⁸⁸⁶ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 26, IMAGE 66-67.

⁸⁸⁷ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 26, IMAGE 84-85.

⁸⁸⁸ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 26, IMAGE 64.

⁸⁸⁹ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 26, IMAGE 83-84.

⁸⁹⁰ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 3, IMAGE 61-62.

ferits s'interessin per la lectura, però per desgràcia no coneixem el nombre de volums que contenia aquesta biblioteca.

Per desgràcia, no disposem dels títols i autors que contenien aquestes biblioteques sanitàries, però sí que disposem dels títols que es van enviar a Olot⁸⁹¹ tot i que no sabem si eren per al CRIM, el centre de desmobilització o per als centres sanitaris establerts a Olot.⁸⁹² Tot i això, sabem que dels 97 títols dels quals tenim constància tots són en llengua alemanya i txeca i tot i que no aprofundirem gaire en l'anàlisi d'aquestes obres bibliogràfiques, sí que podem afirmar que la temàtica literària va des de les novel·les fins als tractats de sociologia i política, passant per la filosofia, el periodisme, relats, etc. Totes les obres que veiem relaxades són d'un context socialista, comunista o marxista, però també d'entreteniment pels brigadistes depenent el que necessitessin en cada moment o el treball cultural i polític que els comissaris volguessin fer en cada moment. En si, són obres produïdes en diferents llengües i regions, però traduïdes al txec o l'alemany per a uns brigadistes concrets, per tant, podríem arribar a afirmar que segurament existien obres en gairebé tota la diversitat lingüística de les Brigades Internacionals.

Finalment, altres formes d'entreteniment que es van posar a disposició dels internacionals són la sala o espai destinat a l'art, vinculat a les representacions artístiques de grups teatrals, però també a la música. Sembla que tots els hospitals internacionals, a excepció de S'Agaró, havien muntat un grup artístic que podia estar conformat tant per personal de l'hospital (sanitari o no) com per pacients com, per exemple, el cas de Mataró on sabem que, en el període del 29 d'agost a l'11 de setembre del 1938, hi havia un grup artístic compost per 6 ferits i 3 membres del personal, sense especificar si eren sanitaris o no.⁸⁹³ Un altre exemple és el de Moià on se'ns informa que el comissari polític havia fet un grup artístic teatral conformat per un total de 12 persones⁸⁹⁴ o també a Vic⁸⁹⁵ i Santa Coloma de Farners,⁸⁹⁶ on a més de l'existència d'un grup artístic es constata l'existència de cors que aquests sí que semblen situar-se a tots els hospitals internacionals i que a més, es recolzaven o millor dit que comptaven amb tot un conjunt de material i instruments

⁸⁹¹ Veure Annex 17.

⁸⁹² Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 52, IMAGE 82-84.

⁸⁹³ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 26, IMAGE 63.

⁸⁹⁴ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 26, IMAGE 65-66.

⁸⁹⁵ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 26, IMAGE 83-84.

⁸⁹⁶ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 26, IMAGE 83-84.

musicals, que a més, ajudaven a crear orquestres dintre d'aquests hospitals que participaven, no només en el dia a dia de l'hospital, sinó també en les festes programades tant per l'hospital com per la població civil de la vila on se situaven. Aquests cors, sabem que podien estar formats per diverses nacionalitats, és a dir que no existia una separació idiomàtica⁸⁹⁷ o almenys en alguns casos no existia, ja que no podem assegurar que fos una pràctica unitària i, per tant, en alguns moments sí que podria existir cors dividits per nacionalitats com sabem de l'existència de cors femenins presumiblement creats a partir del personal femení, sanitari o no, que prestava servei en aquests hospitals internacionals.⁸⁹⁸

Malgrat tot, la música, les arts escèniques, la lectura i confecció de diaris, el cinema, l'ajuda a la població civil i les festes entre d'altres no eren l'única forma d'entreteniment i salut mental, sinó que a totes aquestes se li sumaven diversos jocs de caràcter més intel·lectual o millor dit d'esforç mental com són les dames, els escacs o el dominó a Moia.⁸⁹⁹ A Vic⁹⁰⁰, per exemple, on només es jugava a aquests jocs, sinó que també es van preparar concursos i un local per a jugar. Tanmateix, més que vinculat amb la salut física i ja no tan mental com són les anteriors, tindríem els esports i és que tots cinc centres hospitalaris internacionals comptaven amb material esportiu que podia anar des del futbol, el rugby i raquetes, com succeïa a Santa Coloma de Farners,⁹⁰¹ fins a la creació d'equips esportius i de competició per a jocs com a Mataró.⁹⁰²

En definitiva, si donem una ullada a la vida quotidiana dels hospitals internacionals instal·lats a Catalunya, ens adonem que la coexistien dues realitats dintre d'aquests centres sanitaris. La primera realitat és la dels pacients ferits o malalts que han de ser tractats i cuidats diàriament per tot el personal sanitari, realitat que es veu afectada per les diverses malalties, ferides i l'entrada i sortida continua de pacients provinents del front i d'altres hospitals, però també afectada per la falta de material i medicaments i del mateix personal, realitat que, al cap i a la fi, no és més que el resultat de tot conflicte bèl·lic. D'altra banda, però, disposem de la realitat del dia a dia que no es basa únicament en l'aspecte sanitari,

⁸⁹⁷ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 3, IMAGE 62-63.

⁸⁹⁸ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 3, IMAGE 62.

⁸⁹⁹ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 3, IMAGE 62-63.

⁹⁰⁰ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 3, IMAGE 61-62.

⁹⁰¹ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 25, IMAGE 97.

⁹⁰² Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 26, IMAGE 63.

sinó també en la gestió, l'alimentació i l'entreteniment i és que mentre que podríem separar l'aspecte més administratiu que afectaria en primera instància al personal del centre sanitari o no, tant l'alimentació com l'entreteniment afecten parts iguals tant a personal sanitari com a pacients. En aquest sentit, crec molt necessari llançar una advertència i és que tant l'aspecte alimentari com l'entreteniment no els podem separar del mateix aspecte sanitari, ja que, al cap i a la fi, formen part dels tractaments sanitaris.

L'alimentació és més fàcil de comprendre, donat que entenem que cada pacient necessita un tipus determinat d'aliments dintre, és clar, de la disponibilitat causada per la guerra, però se sobreentén que no és un complement sanitari, sinó un tractament més dels pacients. Tot i això, la cosa canvia quan parlem de l'entreteniment, ja que en primera instància podríem pensar que no deixar de ser més que una forma d'alleugerir l'avorriment, d'omplir el temps dels brigadistes ferits, però no podríem estar més errats pel fet que totes les formes d'entreteniment de les quals hem parlat són, en si una forma de tractament sanitari i no només físic, sinó mental. I és que l'esport, no només pot ajudar a mantenir-se físicament o recuperar-se de certes ferides, sinó que també ajuda la ment humana a evadir-se i mantenir-se entretingut, els jocs, els cursos, la lectura de llibres i diaris, l'escriptura, el cinema i totes les formes d'entreteniment comentades en aquest capítol no les hem d'entendre, únicament, com entreteniment, sinó com un tractament sanitari més com una forma de mantenir la ment ocupada per alliberar-se del viscut al front tant per aquells que han de mantenir-se al llit com per tots aquells que poden moure's. Per tant, tot i haver-les exposat o millor dit enumerat, hem de reconèixer la seva importància sanitària tot i que després es convertiran en una tercera vessant que no és la sanitària ni la de diversió, sinó la política. L'entreteniment serà una forma de control polític, moral i militar, cosa que veurem en el següent capítol, però no per això li hem de treure tot el caràcter sanitari que no fa més que millorar els tractaments farmacològics i quirúrgics.

11. El control moral i polític: la figura del comissariat polític

La política va ser clau durant tota la Guerra Civil o més que la política, la ideologia. És d'entendre, doncs, que si existia un control polític dintre de la societat i del mateix exèrcit a la recerca d'elements subversius, del control de quintes columnes o de persones afins al bàndol franquista, els hospitals i centres sanitaris no podien quedar exempts d'aquest control. En el cas concret de les Brigades Internacionals i dels hospitals i centres mèdics destinats per al seu ús, hem de dir que el control moral i polític va arribar fins als més alts nivells, ja que no hi havia cap aspecte que no estigués controlat o si més no, supervisat per la figura clau del comissari polític. Com ja hem anat apuntant al llarg d'aquest estudi, la figura del comissariat polític va anar agafant molta importància dintre dels centres sanitaris a partir del trasllat dels hospitals a Catalunya, l'abril de 1938, i és que volien evitar el descontrol, el suposat derrotisme i aquelles conductes contràries als ideals establerts des dels partits i sindicats majoritaris, en aquest cas el comunisme, que s'haurien produït a hospitals com el de Benicàssim. És per aquesta raó, que el comissariat polític esdevé la tercera pota de la gestió hospitalària, però no és un simple administratiu o revisor de tot allò que succeeix als centres, sinó que és molt més que això, donat que la seva tasca va des del control dels pacients, personal sanitari i gestors fins al control del dia a dia del centre en l'àmbit cultural, moral i polític passant per les relacions que s'establien amb la població civil de cada localitat.

Òbviament, el comissari polític necessitava tot un seguit de subdelegats per poder dur a terme la seva feina, feina que, d'altra banda, venia interposada per les institucions superiors del comissariat polític internacional establertes a Barcelona al carrer "*Pasaje Méndez de Vigo*" número 5 i dirigit per Luigi Longo. Així, doncs, la feina del comissari polític no és individual, sinó que havien d'intervenir el major nombre de persones possibles per portar a terme la feina política, cultural i militar corregint, d'aquesta manera, les tendències formalistes i burocràtiques i fent que cadascú se sentís responsable de la seva feina i aprenentatge polític social com es va fer a Vic i S'Agaró⁹⁰³. Tanmateix, pel que fa al control i direcció de tot l'equip del comissariat polític, es va instaurar la figura d'un comissari de guerra que editava un butlletí general perquè tots els comissaris, delegats i activistes culturals fessin una feina conjunta i unísona, però també es van portar a terme conferències conjuntes entre tots els comissaris polítics dels hospitals per millorar

⁹⁰³ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 25, IMAGE 62-65.

el treball polític-social, a més de proporcionar tot el material necessari per a la feina del comissariat, com poden ser màquines d'escriure, multicopistes, paper, etc.⁹⁰⁴ En aquest sentit, no ens centrarem en els alts comandaments polítics ni la seva estructura, ja que és sens dubte un tema massa ampli i que s'escaparia de les nostres mans, ni tan sols en els comandaments intermedis que feien d'enllaç entre Luigi Longo i els hospitals, perquè en certa manera no formaven part dels hospitals, únicament transmetien les ordres o eren utilitzats com a substituïts dels comissaris establerts als centres mèdics. Tot i això, sí que hem d'afirmar que hi ha certes incoherències en el nombre real de comissaris polítics, pel fet que desconexim quin era el nombre real o fins i tot de quin organisme depenien aquests comissaris polítics. En aquest sentit, doncs, ens centrarem en la figura del comissari polític, els delegats de sala i els activistes culturals, que són, al cap i a la fi, qui portaven a terme tot el control moral i polític als hospitals internacionals.

Així, doncs, en punts anteriors ja havíem començat a explicar algunes de les problemàtiques que hem pogut localitzar al llarg de l'anàlisi i consulta dels diversos documents tant del comissariat polític, referent a totes les Brigades Internacionals, com dels documents del comissariat referent als hospitals. Per aquesta raó, és adient tornar a revisar la idea ja presentada, en pàgines anteriors on deia que havíem pogut constatar certes diferències documentals (en referència a la presència de diferents comissaris polítics) segons l'hospital, però no s'ha pogut determinar si són errors d'escriptura o si realment existien les diferents posicions o càrrecs dels comissariats. Aquestes diferències es plantegen en dos càrrecs diferenciats, sent un el càrrec de comissari polític militar i l'altre el comissari polític del SSI, depenent el primer del comissariat central de les Brigades Internacionals i el segon del Servei Sanitari Internacional. Com diem, desconexim si aquesta dualitat correspon a una equivocació a l'hora d'anomenar al comissari polític de l'hospital o a l'existència de dos comissaris polítics depenent un del comissariat central i l'altre del SSI.

Tot i això, fora de les discrepàncies existents, la problemàtica en la qual ens haurem de centrar és de fins a on arribava el control polític, moral i militar dintre dels hospitals internacionals, donat que serà un dels aspectes on ens haurem d'aturar detingudament per esbrinar quines eren les mesures, tècniques i límits del control moral i polític als centres hospitalaris. En aquest sentit, s'ha pogut localitzar un document del 7 d'octubre de

⁹⁰⁴ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 3, IMAGE 18-19.

1938⁹⁰⁵ referent a la feina del comissariat polític des de l'entrada a la zona catalana, és a dir, des de l'abril de 1938 fins a aquest octubre de 1938, quan les Brigades Internacionals ja estaven sent concentrades, en certes poblacions, per procedir a la seva repatriació.

Així, doncs, la feina del comissariat polític als hospitals abans del replegament cap a Catalunya es basava en grups nacionals, és a dir, comissaris destinats específicament per vigilar, educar i controlar als seus compatriotes, ja fos per venir d'un mateix país o compartir una mateixa llengua. Aquesta tècnica, però, creava friccions i per això, amb la reorganització a Catalunya, tot això va canviar, ja que l'hospital va començar a funcionar com un batalló amb les seves companyies i seccions i el treball del comissari es fa per sales, sense importar la llengua o unitat de procedència, per això serà tan important la funció dels delegats de sala, donat que seran ells els encarregats de gestionar als malalts i ferits de cada sala segons les ordres del comissari general de l'hospital. Malgrat tot, tot i la implantació d'aquesta nova estructuració també van acabar apareixent certes friccions fins que els comissaris, ferits i personal sanitari no es van adaptar i és que els primers mesos, després del trasllat i l'aplicació d'aquest nou mètode treball, van generar problemes entre els directors dels hospitals, ja que no entenien la funció dels comissaris polítics. A més, no podem oblidar que un dels objectius principals del nou mètode de treball va ser evitar la creació d'un nou Benicàssim i és que per a les autoritats internacionals, Benicàssim, no havia estat un bon exemple de la moralitat dels internacionals. Per aquesta raó, van actuar amb tota la fermesa possible quan els primers mesos van tornar a sorgir problemes i males conductes entre el personal femení dels hospitals i els ferits. En aquest sentit, no se'ns especifica quins eren els problemes concrets, però veient que el document ens parla de problemes de caràcter moralista, podem entendre que es van generar relacions físiques entre el personal sanitari i els ferits, considerant-se com un acte de baixa moralitat pels comissaris polítics i les autoritats internacionals.⁹⁰⁶

Tanmateix, la feina dels hospitals no només se centrava en curar als ferits, sinó també en apujar-los la moral per a quan retornessin als fronts fossin uns antifeixistes ben instruïts, amb molta moral, gràcies a la feina d'educació cultural i antifeixista duta a terme per tots els membres del comissariat polític dels hospitals. En aquest sentit, hem d'entendre que els soldats es desmoralitzaven a causa dels durs i llargs combats, pels dolors de les ferides

⁹⁰⁵ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 26, IMAGE 87-89.

⁹⁰⁶ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 25, IMAGE 87-89.

i les penúries viscudes durant la seva estada al front i les batalles. Per això, era necessari que els comissaris tinguessin la figura dels delegats de sala, per apropar-se el més possible i fer que la feina del comissariat fos la més bona possible. En aquest sentit, si parlem de la figura dels delegats hem de dir, en primer lloc, que a partir del replegament dels internacionals i l'evacuació cap a Catalunya, molts d'aquests delegats polítics, van ser espanyols, per la necessitat d'educar als camarades espanyols dintre de les brigades que en aquest moment ja eren majoria. Aquests delegats s'escollien entre els ferits de cada sala i el seu nomenament era efectiu mentre durava la seva estada a l'hospital, portant a terme les funcions dels delegats polítics de sala o vila, depenent el tipus d'hospital. Tanmateix, la raó per la qual s'escollien o nomenaven als ferits com a delegats polítics era pel coneixement que tenien de la resta de ferits i els grups de cada sala, ja que podien ser companys d'unitats militars o eren molt més propers a ells per la convivència a la sala i per les vivències viscudes al front.

Pel que fa a les seves capacitats com a comissaris polítics, podem afirmar amb total llibertat que del comissariat polític dependrien tots els delegats polítics de sala, que no eren més que aquells ferits i malalts en millors condicions i amb el millor historial moral i polític al front, que s'encarregaven de cuidar política, físic i culturalment als seus companys de sala, però també de denunciar les irregularitats que es produïen. Tanmateix, a part d'aquests delegats polítics, també dependria del comissariat la secció cultural que s'encarregava d'organitzar i portar a terme tots els cursos, festes i l'entreteniment de l'hospital amb el suport dels delegats polítics que animaven i participaven en ells com a tall d'exemple per als seus companys.

Els delegats eren, doncs, els que s'encarreguen de dur a terme la feina d'educació i cultura encarregada pel comissariat als ferits i les sales eren, per tant, els seus subordinats més directes. Els delegats organitzaven les xerrades diàries, que abans havia ordenat el comissari, feien arribar la premsa diària i la comentaven amb la resta de ferits de la seva sala, identificaven els analfabets i els obligaven a fer els cursos de l'escola de l'hospital a l'hora que miraven quins ferits no es podien aixecar perquè rebessin els cursos al llit per part del milicià de la cultura, ajudaven a editar el diari mural de sala, controlaven els jocs com les dames, escacs, dòmino, etc. i es preocupaven de les petites necessitats dels ferits i informaven el comissari de com anava la moral. Tot i això, aquests delegats polítics, no podien immiscir-se en la feina del personal sanitari, sinó que eren els seus ajudants alhora

que controlaven les irregularitats per després informar el comissari polític del centre. A més, molts d'aquests delegats, en tornar al front, es convertien en comissaris de companyia o delegats de secció.

D'altra banda tindríem els activistes, que eren una altra classe d'ajudants que actuaven sota el lema "activistes al front, activistes a l'hospital". En primer lloc, hem de tenir en compte que aquests activistes eren ferits i malalts i que, per tant, molts d'ells no podien moure's molt o tenien companys que havien de cuidar i que, en conseqüència, havien d'adaptar-se a les circumstàncies de cada persona, fos activista o no. Els activistes de cada hospital eren els encarregats de dirigir la construcció de trinxeres per als bombardejos, de la creació de grups musicals, artístics, cors, etc., eren també els que treballen en els diaris murals, els que visitaven les guarderies, els que donaven exemple participant en els cursos i a les escoles organitzades pel comissariat polític, eren els que ajudaven en tot el necessari, els que vetllaven dels ferits més greus, els que actuaven com a obrers si feia falta. Eren, a més, els que ajudaven en la millora del personal sanitari, del comissari i en la higiene de tot el centre sanitari, eren, en definitiva, els primers en tot i els que mobilitzaven a la resta, els que els empenyien a participar i influenciaven directament la moral. A més a més, eren els que ajudaven als camperols i es relacionaven amb la població civil per millorar les relacions.

En aquest sentit, s'ha de destacar que, pel que fa a les relacions amb la població civil i amb el front popular, sobretot interessava eliminar els prejudicis que existeixen a Catalunya contra les Brigades Internacionals, però també es feia patent la necessitat de millorar les relacions amb el front popular i la relació amb la CNT, la FAI i també amb els destacaments militars i les autoritats civils de cada localitat on s'havien instal·lat centres mèdics internacionals.⁹⁰⁷ En aquest sentit, tenim un document del 3 de setembre de l'any 1937 que ens parla d'un projecte perquè grups sindicals i altres organitzacions obreres i polítiques, tant espanyoles com internacionals facin un apadrinament dels hospitals internacionals, guarderies i centres de repòs, podent anar a visitar als internacionals a aquests centres⁹⁰⁸, per tant, el projecte ja existia i es va estendre als centres hospitalaris creats a Catalunya a partir de l'abril de 1938. A més, és interessant el fet que es plantejaven la creació de delegacions externes als internacionals per visitar els

⁹⁰⁷ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 25, IMAGE 87-89.

⁹⁰⁸ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 11, IMAGE 28.

hospitals i així millorar la moral, però també per preparar als soldats per al seu retorn al front.

En aquest sentit, i un cop explicats els principals membres del personal pertanyent al comissariat polític, serà el moment de centrar-nos en els cursos, biblioteques i la resta d'activitats culturals com escriure articles, dibuixar, etc.,⁹⁰⁹ que ja hem vist anteriorment, però que ara, haurem de vincular amb tot el treball polític dels comissaris, ja que no només servien per entretenir als pacients, sinó que a través del control de les obres bibliogràfiques i de la temàtica de les festes i cursos podien dirigir l'aprenentatge sociopolític dels brigadistes, però també detectar aquells amb major o menor implicació política. Els cursos, doncs, fora d'aquells que eren d'especialització mèdica o sanitària tenien una clara direcció, que era la de crear un exèrcit, no només militarment preparat, sinó també un exèrcit intel·lectual. Per tant, hem d'entendre els cursos contra l'analfabetisme no únicament com una manera de garantir l'educació dels internacionals sinó també com una manera d'assegurar que poguessin llegir la propaganda i la resta d'obres bibliogràfiques de les biblioteques, però també en la participació i creació en la creació dels diaris murals.

Un cop entès aquest aspecte hem de parlar dels temes que es tractaven en aquests cursos, però no en el sentit de quin tipus de cursos es portaven a terme, ja que aquest aspecte ja l'hem tractat amb anterioritat, sinó que ara ens interessa la utilització de tota l'organització cultural, educativa i festiva en la cerca d'una única visió, la politicosocial. Per tant, alguns dels temes que ens trobarem seran, òbviament, aquells vinculats amb l'educació política i moral, de coneixement de totes les organitzacions del front popular i les mesures, lleis i idees presentades, així com els decrets del govern republicà i tot el relacionat amb la lluita de la classe obrera, sigui des del punt de vista sindical o dels partits polítics.⁹¹⁰ En aquest sentit, disposem d'un document referent als cursos duts a terme pel comissariat polític als hospitals internacionals datat el dia 3 d'octubre de 1938⁹¹¹ on se'ns planteja tota la programació que havien de seguir, de manera conjunta, els comissaris de tots els hospitals internacionals. Així, doncs, sabem que els temes principals a tractar eren, en primer lloc, els orígens de la revolta feixista, el caràcter de la guerra i les raons econòmiques,

⁹⁰⁹ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 26, IMAGE 87-89.

⁹¹⁰ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 4, IMAGE 14.

⁹¹¹ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 26, IMAGE 82.

polítiques i militars de la invasió estrangera en referència a la participació de la Itàlia de Mussolini i de l'Alemanya de Hitler. El programa, continua amb l'explicació de què és el Front Popular, el seu origen, que representa, qui el compòn i el seu programa, així com la comprensió de la democràcia i els drets del ciutadà republicà, però també l'explicació de la unitat i el pacte entre grups sindicals com són la UGT i la CNT sense deixar de banda el pacte d'acció comuna entre socialistes i comunistes i el pacte d'acció comuna entre els diversos partits republicans. Lligat a aquest punt, no deixen de banda la comprensió del govern de la República, la política de guerra i els decrets més importants presos tant abans com durant la guerra, sense deixar de banda el significat i la importància del programa dels 13 punts i l'obra de la República al camp. Tanmateix, també s'expliquen les principals conquestes de la classe obrera i les relacions o millor dit diferenciacions existents entre la República i les nacionalitats basca i catalana. Finalment, aquest programa de cursos, finalitza amb l'explicació del paper de les Brigades Internacionals així com la seva importància, representació, la participació en les diverses batalles i les figures més destacades.

Així doncs, aquest curs no és un exemple del que es duia a terme als hospitals, sinó que és el curs per antonomàsia, és el curs principal, aquell que tot brigadista espanyol o internacional havia de conèixer i treballar, ja que no estaven plantejats com una xerrada per ser únicament escoltada, sinó que el pacient havia de treballar a través de la lectura, de la discussió política amb els seus companys i la participació en la resta de cursos i activitats. Tanmateix, tampoc el podem entendre com una instrucció politicosocial perquè els internacionals compreguessin les causes de la Guerra Civil, els participants i la situació política espanyola, ja que no era dirigida únicament en aquesta via d'instrucció interna per comprendre per què lluitaven, sinó que també era una instrucció externa per aquells brigadistes que marxarien o enviaven cartes, informes o comunicacions als seus familiars o amics de les diferents agrupacions polítiques, sindicals i locals per animar a una major participació, fos amb voluntaris o amb donacions de tota mena. Per tant, és una doble instrucció tant per aquells que estan lluitant i s'ha de reforçar la seva visió i creença en la lluita sabent perquè estan a territori espanyol lluitant per la República, però també són ells, els brigadistes, els que explicaran i instruiran a la comunitat internacional en la causa republicana. És cert, però, que aquest curs es va crear i dur a terme en un context molt clar i és el de la retirada dels internacionals, com podem observar per la data del document, 3 d'octubre de 1938 i, per tant, la seva finalitat està encara més clara, es

buscava la instrucció i repercussió internacional, és a dir, la visió que aquests internacionals poguessin fer en tornar als seus països.

Aquesta hipòtesi queda sostinguda per altres documents, de temàtica similar, on primer de tot se'ns diu que les escoles i cursos que es fan als hospitals internacionals segueixen el programa enviat pel SSI, cosa que ja sabíem, però més important ens semblen dues informacions complementàries. La primera informació és la de què tots els cursos programats pel SSI, són duts a terme en llengua espanyola i posteriorment, es fan per grups idiomàtics⁹¹², és a dir, que segons podem entendre, primer es feia un curs general, en llengua espanyola, que no sabem si era únicament per espanyols o per tots els internacionals ingressats a l'hospital, que comprenguessin un dels idiomes del país, en aquest cas l'espanyol, i posteriorment, es feia el mateix curs, separat per grups nacionals, per a tots aquells que només comprenguessin el seu idioma natal. Crec, que aquesta és la hipòtesi més versemblant, ja que si com veurem més detalladament més endavant els comissaris polítics estaven lluitant, des de principis de juny de 1938, contra la continuació dels grups nacionals o idiomàtics tant a les unitats militars com als hospitals garantint, o si més no propiciant, la interacció entre els diferents grups sembla estrany que ara, els mateixos comissaris, proposessin tornar a dividir els internacionals per nacionalitats. Per tant, tot i que és possible que es fes, crec més probable que la idea fos la de reunir a tots els internacionals en un mateix curs amb un idioma unitari, en aquest cas l'espanyol, i ja amb posterioritat, fer el mateix curs en diversos idiomes per aquells que o bé no haguessin pogut assistir o bé no comprenguessin l'espanyol.

La segona informació ens és més destacada perquè ens confirma, tot i que només són uns dies, que aquests cursos s'estaven portant a terme amb anterioritat a aquest dia 3 d'octubre de 1938, com així ens ho fa saber l'anteriorment citat document⁹¹³ sobre la situació dels hospitals entre els dies 26 de setembre i 16 d'octubre de 1938. Sabem, doncs, que amb anterioritat al mes d'octubre ja s'estaven duent a terme cursos i xerrades i fins i tot podem arribar fins a finals del mes de juny, en plena reorganització, però existeixen clares diferències entre les xerrades o cursos portats a terme amb anterioritat i durant la batalla de l'Ebre i aquells més pròxims a la retirada i durant tota l'evacuació. El programari de xerrades anteriorment mostrades són molt típics d'aquesta segona etapa, és a dir, són

⁹¹² Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 3, IMAGE 61.

⁹¹³ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 25, IMAGE 62-65.

dirigits a conscienciar i transmetre les idees i fets republicans a la comunitat internacional, convertint als brigadistes, no només en soldats preparats per respondre a futurs conflictes, sinó també en armes propagandístiques. En aquest sentit, hem de parlar d'Olot, que com hem vist era un centre de recuperació, és a dir, era un centre destinat a agrupar a aquells brigadistes pendents de ser evacuats i, per tant, la feina politicosocial que es duia a terme era la d'ensenyar la feina propagandista que havien de fer als seus respectius països⁹¹⁴, cosa que també es va dur a terme a l'hospital de S'Agaró, on el comissari polític portava a terme cursos perquè els que marxessin, sabessin quin treball propagandístic i polític havien de dur a terme. Però també podem citar el cas de Vic, on es potenciava el tema de la retirada a partir dels diaris murals de cada sala.⁹¹⁵

Així doncs, passem a analitzar els cursos i xerrades que es duïen a terme a partir de la reorganització i incorporació del SSI sota la direcció directa de la sanitat militar de l'exèrcit republicà. En aquest sentit, ja veiem unes clares diferències en comparació amb els temes, tant de les xerrades com dels cursos, duts a terme pel comissariat polític, ja que si a partir de setembre-octubre de 1938 estaven més destinades a preparar i controlar la informació que havien de transmetre, entre finals de juny i molt segurament des de l'establiment, més o menys organitzat, dels centres sanitaris, entorn de finals d'abril i mitjans de maig d'aquest any 1938, la funció principal del comissariat, pel que fa a control moral i instrucció es refereix, estaven destinades a la depuració d'antics conceptes i pràctiques dutes a termes als hospitals de la zona centre i sud-est de la península. Per aquesta raó, una de les primeres mesures que es van prendre va ser la de reeducar a tot el personal sanitari internacional en dos aspectes molt concrets de la seva feina.⁹¹⁶

Una de primeres actuacions, en aquest àmbit de la depuració d'idees, es va dur a terme de manera conjunta a tots els hospitals internacionals situats a Catalunya i amb molta possibilitat als centres mèdics que encara eren en funcionament a la zona valenciana i madrilenya, tot i que sobre aquests no hem trobat documentació que ho pugui recolzar. El que si sabem és que a mitjan juny, a partir de la integració de l'AME dintre de la Sanitat militar de l'exèrcit de terra (passant l'AME a anomenar-se SSI i dirigit ara pel capità mèdic Sant Martí) va ser necessària la posada en marxa de xerrades i reunions amb tots

⁹¹⁴ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 3, IMAGE 49.

⁹¹⁵ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 26, IMAGE 84-85.

⁹¹⁶ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 3, IMAGE 63.

els treballadors i residents dels centres mèdics per aclarir la integració de l'ara anomenat SSI dintre de la sanitat militar de l'exèrcit de terra acabant, així, amb els rumors de desintegració o dissolució de l'Ajuda Mèdica Estrangera. En relació amb aquest aclariment, que van haver de dur a terme el comissariat ,també es van haver de dur a terme actuacions concretes sobre els diversos grups ja fossin sanitaris, civils o militars. En el cas sanitari i administratiu dels hospitals, una de les actuacions més destacades i que ja havíem tractat momentàniament en altres capítols, va ser la de recordar al personal sanitari que la seva feina i actuacions com a organització no és ni filantròpica ni humanitària, sinó que són un organisme militar i com a tal han de comportar-se, acatant la disciplina militar i regir-se internament per les ordres directes de la comandància central del SSI i així ens ho fa saber un document del 28 de juny de 1938.⁹¹⁷ A més, durant aquests mesos des de l'abril de 1938 fins a l'evacuació de tot el personal internacional a principis de l'any 1939, hem de parlar de la mobilització d'oficials i sotsoficials dels centres mèdics per a dur a terme cursos de preparació sobre ciència militar, però també dels cursos pels ferits com el de Vic on se'n van dur a terme cursos de perfeccionament militar cinc vegades per setmana⁹¹⁸, cosa que ens demostra que el personal del comissariat polític estava deixant clar que no només estaven en guerra, sinó que tots els residents dels centres mèdics, fossin sanitaris o militars estaven militaritzats i s'havien de regir per les mateixes normes i preparar-se pel combat.

Per tant, el que ens volen dir des del comissariat és que el personal mèdic internacional estava clarament militaritzat i més, a partir de la integració dintre de la sanitat militar de l'exèrcit de terra, però tot i que el document ens digui que és una idea present en els sanitaris internacionals hem d'aclarir que no és únicament una simple idea. No és que els sanitaris pensessin que són independents al sistema militar, a les seves normes, drets i obligacions, no és precisament això el que està passant en aquest moment, no hi ha una reticència, ni molt menys una resistència, per part d'aquests sanitaris internacionals. El que passa, doncs, és que des del principi de la seva arribada a Espanya no havien format part com a tal de l'exèrcit, sinó que depenien de l'AME i, per tant, de la CSI amb tota la independència i llibertat que se'ls va atorgar durant el primer any de guerra. El que estem

⁹¹⁷ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 25, IMAGE 62-65.

⁹¹⁸ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 26, IMAGE 83-84.

observant, no són més que les conseqüències d'aquesta progressiva incorporació dels internacionals als organismes militars republicans.

D'altra banda, el comissariat havia de treballar en la direcció del control dels rumors falsos que s'expandien dintre dels centres mèdics en un moment de màxima tensió per la retirada, la reorganització i l'inici de la batalla de l'Ebre. Per tant, no ens interessa tant la quantitat o la temàtica d'aquests rumors com la tècnica utilitzada per controlar-los, que consistia en la reunió de tots els membres (sanitaris, pacients, administració, civils) que freqüentaven l'hospital denunciant públicament a aquelles persones que facilitaven la transmissió dels rumors o els creaven, facilitant que tota la resta de membres de l'hospital els poguessin assenyalar i recriminar per al seu comportament. Malgrat tot, desconeixen els càstigs o les accions dutes a terme amb posterioritat a aquestes reunions, tot i que segurament anaven a instància del comissariat polític central que dictaria les ordres necessàries contra aquestes persones. De la mateixa manera, era habitual la lluita contra el quintacolumnisme, el trotskisme i el derrotisme en general, però centrant-se en una idea molt clara, evitar que els centres hospitalaris internacionals a Catalunya es convertissin en un nou Benicàssim.⁹¹⁹ En aquest sentit, ens és difícil aclarir que passava realment en aquest centre mèdic valencià, ja que no hem localitzat informes específics sobre el comportament moral, polític i social en aquest centre, però sí que sabem que després del trasllat a Catalunya es va iniciar un judici contra el director i l'equip mèdic del centre com ja hem analitzat anteriorment.

A més, des de Benicàssim es va propiciar l'inici de la depuració del personal sanitari i administratiu internacional traslladat a Catalunya. Com ja hem explicat en capítols anteriors, el trasllat de ferits i personal sanitari internacional cap a territori català va ser convuls per la falta de previsió en l'establiment de centres mèdics i manca d'edificacions preparades, però també per la més o menys inesperada ordre d'evacuació. Un cop finalitzada l'evacuació, es van dur a terme una espècie de judicis o aclaracions entorn del doctor Jensen i del seu personal per aclarir les diverses problemàtiques sorgides arran de l'evacuació de Benicàssim.⁹²⁰ Aquest fet, que ens podria semblar més o menys anecdòtic, va iniciar un procés de depuració de tot el servei sanitari internacional que s'havia traslladat a Catalunya. Sobre aquesta depuració, tenim un informe enviat al comissari

⁹¹⁹ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 26, IMAGE 97-100.

⁹²⁰ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 25, IMAGE 26-28.

inspector Luigi Gallo el dia 12 de juny de 1938⁹²¹ que ens relata com deu dies abans s'havia posat en marxa la comissió depuradora dels dos hospitals internacionals més importants, és a dir, Mataró i Vic, però que també actuarà als hospitals de S'Agaró, Moià i Santa Coloma de Farners amb posterioritat sota la direcció del Comandant Minkof, el tinent mèdic Malví i l'ajudant del comissari Yanke. Aquesta campanya parla, sobretot, de la quantitat de trotskistes, espies i desmoralitzadors que hi ha dintre dels hospitals internacionals i del descontrol moral que hi ha per part del personal sanitari. Tanmateix, sembla que la problemàtica més gran va aparèixer a S'Agaró, on diversos metges s'encarregaven de desanimar i donar propaganda als ferits que anaven a tornar als seus països per així desanimar a l'ajuda a la República i a les brigades. A més, també se'ns parla de diferències i baralles entre els diferents grups nacionals dintre d'aquest hospital arribant a sorgir conductes antisemites. Fora dels principals problemes que hi podien haver i que ja hem tractat en aquest apartat, ens interessa veure com els comissaris polítics militars, es van encarregar de nomenar als comissaris polítics de la SSI a cada hospital, però també de vetar el nomenament de certs metges i sotmetre'ls a un ferri control si tenien la més petita sospita que fossin trotskistes o espies, animant a tot l'hospital a capturar i entregar aquestes persones a la direcció general del comissariat a Barcelona.

En definitiva, veiem com el treball del comissariat polític no només es va endinsar fins al més profund dels hospitals, sinó que també es va encarregar de perseguir i liquidar tot l'entramat trotskista, de possibles espies i de l'expansió d'idees i baixes morals que s'havien expandit, durant els dos primers anys de guerra, i que van arribar al seu sùmmum a l'hospital de Benicàssim, intentant controlar qualsevol moviment i pensament fora de l'estipulat pel comissariat internacional.

⁹²¹ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 25, IMAGE 51-53.

12. L'evacuació dels pacients cap als països d'origen

Després d'haver tractat com era la sanitat internacional a Catalunya, esbrinar quan i quants hospitals es van instal·lar i sota quin control van romandre, és l'hora de parlar de com van ser les evacuacions dels pacients cap als seus països d'origen. En aquest sentit, hem de deixar clar que no parlarem de com eren atesos fora del territori espanyol, sinó que ens centrarem en quines eren les instruccions per portar a terme les evacuacions, les problemàtiques que es podien trobar, els metges i els pacients, per ser evacuats fora del territori republicà, principalment a França, i sobretot fins a quin moment es van produir aquestes evacuacions.

Així, doncs, després de la retirada dels brigadistes, l'octubre de 1938, els internacionals van romandre a la rereguarda, mentre que els seus companys espanyols, que formaven part de les Brigades Internacionals, van tornar al front. Segons Giles Tremlett,⁹²² es calcula que havien mort uns 5.000 internacionals, un nombre similar havia desertat o desaparegut en combat, 6.000 havien estat repatriats i 3.160 estaven hospitalitzats a tota Espanya. De tots aquests brigadistes que van restar a Catalunya, després de la seva retirada dels camps de batalla, sabem que estaven inquiets per com anava la guerra, donat que sabien que havien estat retirats del front en el moment més delicat, però no eren els únics que ho sabien, ja que la població civil també n'era conscient i poder, per aquesta raó, es van succeir els casaments diaris entre brigadistes i les seves parelles espanyoles per, d'alguna manera, poder assegurar-se sortir del país, sinó guanyava la República. Alhora, la fama dels brigadistes va decreïxer, donat que van alliberar a tots els internacionals que havien estat empresonats, mantenint una conducta moral i ètica nefasta que afectava la moral dels internacionals que acabaven de tornar del front, ja que els van reunir als mateixos acantonaments sense cap mena de distinció.

En aquest context, els dies i les setmanes passaven i la idea de tornar al front era molt present entre els internacionals i és que es temia que la República els tornés a enviar a primera línia, abans de poder ser evacuats. Alhora es va organitzar, el 17 d'octubre de 1938 a Les Masies, un poble prop de Poblet, l'acte de comiat de les Brigades Internacionals, on es va formar el Comitè de la Societat de Nacions per ajudar a les

⁹²² TREMLETT, G., *Las Brigadas Internacionales: Fascismo, Libertad y la Guerra Civil Española*, ed. Debate, Barcelona, 2021, p. 533.

evacuacions tot i que en molts casos, els encarregats no eren més que agents d'intel·ligència de diferents països per esbrinar si els internacionals evacuats eren o no perillosos per les seves nacions. Mentrestant, les mostres de gratitud se succeïen pels diferents acantonaments, arribant al gran acomiadament del dia 28 d'octubre a Barcelona on l'emoció dels internacionals, dels civils i dels militars republicans no es va poder contenir, ja que fins i tot es van enviar ferits a Barcelona⁹²³ per poder contemplar als seus companys desfilant des dels balcons, tot i el perill i l'amenaça de bombardeig per part de l'aviació feixista.⁹²⁴

Mentre els actes i les evacuacions se succeïen, Franco va llençar una nova ofensiva, just abans del Nadal de l'any 1938, sobre les terres catalanes i menys d'un mes després, el 23 de gener de 1939, l'exèrcit de la República va tornar a cridar a files als internacionals que restaven a Catalunya. No està clar quants internacionals van tornar al front, però es calcula que van ser prop del miler de soldats, de diverses nacionalitats,⁹²⁵ que van decidir tornar a una guerra diferent, ja no era una defensa, sinó una guerra de guerrilles a cada poble i ciutat catalana, una guerra per enrederir tot el possible l'avenç franquista i donar temps als civils i militars restants per retirar-se cap a França. La seva ajuda, però, no va servir de gaire davant de la força militar franquista, ja que el 26 de gener van arribar els primers soldats feixistes a Barcelona i pel dia 30 d'aquell mateix mes, els internacionals estaven just davant de la frontera francesa, veient com la policia fronterera impedia el pas als ferits, soldats i civils que intentaven travessar-la.

Alhora, mentre les tropes republicanes i el que quedava dels internacionals intentaven frenar l'avenç dels sollevats, l'1 de febrer de 1939, es van reunir les corts republicanes al Castell de Sant Ferran, castell que abans havia estat base de les Brigades Internacionals i el primer contacte pels qui travessaven els passos fronterers francesos. Tot i això, poc podien fer les corts republicanes més que plantejar la defensa del que quedava de territori republicà, és a dir, València, Madrid, Castella-La Manxa, Múrcia i part d'Andalusia i Extermadura. Finalment, uns dies després, França va obrir la frontera als refugiats i els

⁹²³ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 26, IMAGE14.

⁹²⁴ TREMLETT, G., *Las Brigadas Internacionales: Fascismo, Libertad y la Guerra Civil Española*, ed. Debate, Barcelona, 2021, p.536.

⁹²⁵ TREMLETT, G., *Las Brigadas Internacionales: Fascismo, Libertad y la Guerra Civil Española*, ed. Debate, Barcelona, 2021, p.541.

internacionals que encara estaven lluitant a territori català van dirigir-se per travessar-la i ajuntar-se amb aquells brigadistes que havien decidit no lluitar i que estaven esperant a l'obertura dels passos fronterers. Aquell mateix dia 8 de febrer de 1939, els internacionals, van portar a terme una desfilada enfront del president Negrín mentre travessaven la frontera Gala i tan sols unes hores més tard de què els últims internacionals passessin la frontera, van arribar-hi els primers soldats de l'exèrcit franquista. La guerra, però, s'allargaria fins a l'1 d'abril de 1939, quan Franco va proclamar la victòria definitiva.

Tanmateix, tot i que sabem que entorn de la mitja dotzena de pobles catalans van acollir bases o acantonaments de desmobilització, on també hi havia petites infermeries, nosaltres ens centrarem únicament en les evacuacions dels ferits presents als hospitals i no en les infermeries dels acantonaments de desmobilització, ja que és un tema que donaria per una nova investigació. Així, doncs, aquest capítol versarà sobre les evacuacions dels ferits internacionals, presents en els hospitals catalans, durant el període comprès entre la seva retirada dels camps de batalla i el final de la batalla de Catalunya, és a dir, de l'octubre de 1938 fins al febrer de l'any 1939.

Així doncs, les primeres notícies que tenim sobre les evacuacions a territori català és un document, del 7 de juliol de l'any 1938⁹²⁶, on se'ns parla del fet que els dies abans que es produís la divisió del territori republicà en dos, es va portar a terme l'evacuació de la base de les Brigades Internacionals des d'Albacete fins a Barcelona, produint-se la seva liquidació com a base organitzativa independent i passant l'administració central a quedar afectada, directament, a la subsecretària de l'exèrcit de terra. En aquest sentit, i com ja hem dit anteriorment, també els hospitals internacionals que existien a la zona sud-est i central de la península van ser evacuats a Catalunya amb tots els ferits i el personal, agrupant-los en cinc grans hospitals. De tots aquests ferits, el document ens informa que 700 ferits declarats inútils totals, per la lluita i la feina en general, van ser evacuats als seus països d'origen en les últimes evacuacions. Tot i això, desconeixem, en aquests moments i per aquest document, quina era la metodologia utilitzada per dur a terme aquestes evacuacions, ja que encara no hi havia establertes ni les línies d'evacuació ni els grans centres mèdics que es van instal·lar amb l'arribada dels internacionals l'abril de 1938. Com a molt, podríem parlar de les evacuacions que s'havien donat a terme els primers anys de guerra, entre el juliol de 1936 i l'abril de 1938, i en aquest sentit

⁹²⁶ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 3, IMAGE 11-12.

Catalunya, que durant tota la Guerra Civil va ser territori d'entrada i sortida pels internacionals, també ho va ser pels ferits i és que la delegació de Figueres que era l'encarregada de rebre als reclutes que travessaven la frontera amb França, es va convertir en l'òrgan encarregat de gestionar les evacuacions per la frontera gal·la, sent l'òrgan encarregat de les gestions entre la sanitat internacional i els policies fronterers.⁹²⁷

A més, en aquest moment hi havia molt descontrol per l'ofensiva franquista i l'evacuació de la base i els ferits internacionals cap a Catalunya, descontrol que quedà palès en els rumors que corrien sobre les evacuacions dels internacionals. En aquest sentit, sabem d'un rumor que es va estendre a partir d'una carta del dia 17 d'abril de 1938, on se'ns diu que els nord-americans van enviar un vaixell de guerra per evacuar als seus ferits. Aquest va ser un rumor que va ser ràpidament desmentit, ja que les autoritats republicanes i nord-americanes els hi van assegurar que els ferits tenien garantida la seva seguretat i, per tant, insistien en el fet que l'evacuació havia de seguir les línies quotidianes, com s'havia fet fins ara i que per això, l'arribada d'un vaixell de guerra nord-americà no s'havia produït ni es produiria.⁹²⁸ Tanmateix, no estem dient que no s'estiguessin duent a terme evacuacions de ferits, sinó que en el cas nord-americà, no s'anava a enviar un vaixell de guerra de l'exèrcit nord-americà per evacuar als seus compatriotes ferits.

Tot i això, de l'evacuació per via marítima sembla ser un tema repetitiu al llarg dels últims mesos de guerra i sobretot després de la retirada dels internacionals dels camps de batalla i és que a principis de novembre de 1938 tenim notícies d'un vaixell de nacionalitat anglesa que va venir a evacuar als internacionals de la zona centre, però no aniria a Marsella, com volien, a causa de les autoritats franceses, sinó que finalment es quedaria a Barcelona.⁹²⁹ En aquest cas, sí que és un vaixell preparat per a l'evacuació, tot i que no ens confirma si és una evacuació per a brigadistes ferits, combatents o tots dos, malgrat tot, no deixa de ser una confirmació de les evacuacions internacionals que s'estaven produint des de Barcelona. En aquest sentit, no és cap novetat l'evacuació d'internacionals per via marítima i més, per a tots aquells que no provenien de països de l'Europa continental. Tanmateix, aquests vaixells noliejats per països europeus tampoc van ser

⁹²⁷ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 34, IMAGE 63.

⁹²⁸ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 11, IMAGE 49.

⁹²⁹ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 29, IMAGE 23.

l'excepcionalitat, donat que segons informes republicans, la Campsa Gentibres⁹³⁰ es va prestar a enviar un dels seus vaixells per evacuar als voluntaris de València i la zona central fins a Catalunya per via marítima, avisant que únicament podrien transportar entre 30 a 40 persones per viatge, a més d'informar que a les llanxes de l'Institut de Carabiners podrien transportar la mateixa quantitat de persones per viatge i que petits grups podrien ser embarcats en els vaixells de la Subsecretària d'Armament de la Direcció de Tràfic Marítim. Tot i això, malgrat poder portar a terme l'evacuació dels internacionals de la zona centre i València, per via marítima, es va informar que seria necessari noliejar un vaixell des de l'estranger per evacuar a un número aproximat d'entre 800-1000 internacionals.⁹³¹ Malgrat tot, aquesta forma d'evacuació de la zona centre i València, no va ser una prova una ajuda altruista, sinó que des de l'evacuació dels internacionals a Catalunya, hores abans del trencament del front, es va establir de manera oficial que els ferits internacionals de la zona centre anirien a València i serien evacuats en vaixell fins a Barcelona.⁹³²

Així doncs, la primera evacuació que es va produir des de Catalunya va ser el 12 de maig de 1938, unes setmanes després de l'arribada dels internacionals a territori català. Aquesta evacuació, però, va comportar greus problemes de comunicació entre els serveis sanitaris internacionals, el comitè d'ajuda, la República Espanyola i la República Francesa, donat que es queixaven que el prefecte dels Pirineus orientals, que controlava l'entrada de la frontera francesa, no havia rebut les indicacions corresponents per part del govern francès, promovent els escorcolls i els controls policials sobre els ferits que. A més, havien estat repartits per diferents departaments francesos, com si es tractessin de refugiats de guerra, cosa que complica i impedeix la bona aplicació dels tractaments, mèdics.⁹³³ Aquestes complicacions queden palpesses en un document, del 28 de juny de 1938, que ens diu que pel repatriament i evacuació dels ferits internacionals es va fer efectiva l'entrada de tots els grans ferits sense cap mena de documentació, gràcies a la cooperació de la República Espanyola i Francesa a través del cònsol a Barcelona i del mateix Comitè Internacional d'Ajuda a Espanya, a causa de la por a bombardejos sobre els centres hospitalaris. Aquests internacionals serien hospitalitzats a França de manera privilegiada fins a la seva

⁹³⁰ Empresa citada a la documentació de RGASPI, de la qual no s'ha aconseguit trobar més informació.

⁹³¹ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 18, IMAGE 39.

⁹³² Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 11, IMAGE 23-28.

⁹³³ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 38, IMAGE 41.

evacuació definitiva als seus països d'origen. Tanmateix, sembla que això no es va acabar produint, ja que el document també ens relata que molts internacionals estaven esperant la seva evacuació a causa de les complicacions produïdes per la policia frontera francesa, que davant les garanties de Dadalier, continuaven demanant i controlant els passaports dels ferits que travessaven la frontera, passaports que, per altra banda, no disposen en la seva gran majoria.⁹³⁴

A més, d'aquests internacionals que van ser evacuats des de maig, 18 continuaven hospitalitzats a Montpelier, a l'hospital de Sant Elel, per compte del Comitè Central Sanitari de l'ajuda a Espanya, sent tractats com a presoners i delinqüents. A aquests 18 internacionals no se'ls permetia sortir a passejar fora de la sala i quan ho podien fer havia de ser en grups de tres i controlats, tampoc podien rebre tabac i la seva alimentació era nefasta, motiu pel qual van iniciar una vaga de fam.⁹³⁵ D'aquesta informació, podem extreure que els internacionals ferits evacuats a França eren tractats gràcies als comitès d'ajuda a Espanya i per part del govern francès, és a dir, el comitè costejava els costos de les seves hospitalitzacions, però després el comitè no podia actuar ni protegir aquests ferits, donat que el govern francès els tractava com a presoners després d'haver lluitat a Espanya sense distinció de la seva nacionalitat.

En aquesta mateixa línia, sabem que cap al 15 de maig de 1938 es va produir l'entrada d'un comboi compost per 302 ferits de diverses nacionalitats, però tant el personal de fronteres francès com suposats elements feixistes, van complicar l'entrada dels ferits al país gal amb diverses retencions i impediments, sobretot per la falta de documentació. En aquest sentit, la majoria dels ferits es queixaven que molts dels evacuats provinents de països feixistes o amb règims pròxims mai havien tingut passaport i que, per tant, no podrien passar la frontera. A més, també hi va haver problemàtiques i diverses queixes amb els americans en general pels comitès de no-intervenció, ja que en alguns casos un cop que la policia fronterera revisava la documentació no els hi volien retornar els passaports per no caure en queixes o sancions amb els diversos països que havien signat els tractats de no-intervenció.⁹³⁶ Tot i això, també sabem per aquest mateix document, que finalment el 28 de juny de 1938 França va acabar permetent l'entrada de tots els ferits

⁹³⁴ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 11, IMAGE 73-76.

⁹³⁵ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 17, IMAGE 60.

⁹³⁶ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 11, IMAGE 77.

greus als seus països sense cap mena de documentació, sent atesos als hospitals francesos gràcies a la involucració del partit comunista francès i dels comitès d'ajuda internacional. A més, que les fronteres s'haguessin obertes, no volia dir que hi hagués una lliure entrada i sortida dels ferits internacionals, ja que l'obertura només atorgava la remota possibilitat de poder creuar i ser atès, és a dir, no era una garantia que tots els ferits internacionals poguessin travessar la frontera gal·la. Però encara més, donat que no eren els únics que necessitaven passar la frontera per ser atesos, moltes vegades havien d'esperar la seva evacuació i és que com ens informa un document del 13 de juny de 1938, no es podien evacuar més ferits internacionals a França perquè els hospitals estaven plens de membres de la 43 divisió de l'exèrcit republicà.⁹³⁷

En si, sembla que el govern francès jugava una doble carta pel que fa als ferits internacionals, ja que d'una banda, intentava garantir l'entrada dels ferits més greus, per poder ser evacuats als seus països d'origen, convertint a França en un centre humanitari, però alhora impedia el pas dels combois i controlava els passaports de tots els ferits, impedit l'entrada de tots els internacionals que no fossin de nacionalitat francesa o que haguessin viscut a França un temps. Per aquesta raó, els comitès d'ajuda a l'Espanya republicana, mantenien conversacions bilaterals entre la República Espanyola i la Francesa, intentant garantir l'evacuació de tots els ferits i mutilats, tant dels que eren de països democràtics com els que eren de països totalitaris, proposant que França es convertís en un país de pas i refugi per a tots els grans ferits amb les mateixes garanties que els refugiats de guerra.⁹³⁸

D'altra banda, el control que hi havia a Catalunya no era el mateix que el que hi havia a l'hospital de Dénia o la resta de centres que havien quedat actius a l'altra banda de l'Ebre. El descontrol, la manca de materials i el mal tractament de les ferides, per una raó o l'altra, estaven a l'ordre del dia, però més preocupant era el fet que els metges de l'antiga AME sembla ser que no havien estat avisats de totes les transformacions i la creació del SSI i, per tant, continuaven creient que eren independents i actuaven com a tal en cartes privades que enviaven a la zona catalana, creant la sensació que en estar la base internacional o el

⁹³⁷ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 32, IMAGE 32.

⁹³⁸ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 38, IMAGE 40.

govern republicà lluny de la zona centre i valenciana, estaven fent el que volien o almenys, pensaven que tot continuava igual.

Però no eren els únics problemes que ens demostrarien aquesta deixadesa o desvinculació d'una part del territori per part dels internacionals i és que els metges que van quedar-se a la zona valenciana i madrilenya demanaven, en cartes, evacuar als ferits internacionals que allà restaven cap a Catalunya. Com en una carta del 27 de juliol de 1938, quan la batalla de l'Ebre ja estava en marxa, i on es demanava que s'evacuessin cap a Catalunya a uns 40 o 50 ferits per poder ser evacuats a l'estranger.⁹³⁹ I és que segons la documentació localitzada a RGASPI, els inútils i ferits que restaven a València i l'Espanya central volien anar a Catalunya perquè llegien als diaris que allà eren evacuats, metre que als seus hospitals no,⁹⁴⁰ sent una de les problemàtiques que es va estendre des de l'abril de 1938 fins a la batalla de Catalunya.

Centrant-nos pròpiament en els hospitals encarregats de les evacuacions a Catalunya, sabem per les indicacions presentades en capítols anteriors, que els 5 hospitals internacionals tenien certes característiques i funcionalitats. Així, doncs, l'hospital de Mataró era pels grans ferits, el de Vic per malalts i ferits, el de Moià per malalts, tuberculosos i ferits, el de Santa Coloma de Farners era per ferits i convalescents i el de S'Agaró es va destinar a l'evacuació directament a l'estranger.⁹⁴¹ Podem dir, doncs, que S'Agaró era l'encarregat de les evacuacions, és a dir, on es concentraven la majoria de ferits greus declarats inútils pel tribunal mèdic, però no va ser l'únic, ja que els 5 grans hospitals van patir una gran transformació cap al final de la guerra i és que després de la retirada dels internacionals dels camps de batalla, els ferits que continuaven arribant, en gran part, eren espanyols, però espanyols de les Brigades Internacionals i que, per tant, no anaven a ser evacuats. Per aquesta raó, els hospitals van adquirir una doble funcionalitat i és que mentre continuaven tractant els ferits, també enviaven combois d'evacuació cap a la frontera francesa. Tanmateix, s'ha d'aclarir que després de l'ordre de retirada dels internacionals, no tots els ferits anaven a ser evacuats i no em refereixo als soldats espanyols de les Brigades Internacionals, sinó que quan es van declarar els principis generals de desmobilització de les Brigades Internacionals, el 10 de setembre de

⁹³⁹ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 7, IMAGE 7-8.

⁹⁴⁰ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 8, IMAGE 42.

⁹⁴¹ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 11, IMAGE 23-28.

1938, es va donar l'ordre d'alliberar a tot el personal internacional que no es trobés a les unitats combatents, és a dir, auxiliars, malalts, ferits curats, personal dels camps d'instrucció divisionària, etc., alliberant-los immediatament a condició que la seva partida no crees un perjudici pel conjunt de les unitats de les quals formaven part.⁹⁴²

Aturem-nos un moment en aquesta frase que diu “auxiliars, malalts, ferits curats, personal dels camps d'instrucció divisionària, etc.”, és a dir, que segons aquest edicte, els malalts i els ferits curats quedaven alliberats de les seves obligacions militars, però és molt més que això i és que en quedar alliberats, no serien evacuats des dels hospitals, sinó des dels acantonaments i, per tant, seguirien una línia d'evacuació diferent, puix que no serien evacuats a hospitals, sinó directament als seus països d'origen, depenent la seva nacionalitat. Dit d'una altra manera, els ferits greus i que necessitaven hospitalització haurien de restar en els hospitals i, en conseqüència, seguir les línies i els controls d'evacuació que la República i els organismes internacionals havien establert per ser atesos a hospitals francesos, mentre que els ferits i malalts curats o que el seu estat era lleu i que podien ser atesos per sanitaris a les infermeries dels acantonaments, serien alliberats de les seves obligacions i destinats als acantonaments per ser evacuats com a civils, mentre que els ferits greus i no curats ho serien com a militars ferits directament a hospitals. En aquest sentit, també es va voler modificar que els ferits procedents d'hospitals i classificats com a aptes pels tribunals mèdics havien d'esperar a la formació d'un comboi especial d'invàlids i ferits, donat que encara podien necessitar cures, mentre que els considerats aptes, però que necessitessin cures, havien de ser dirigits als acantonaments per ser evacuats com a soldats.⁹⁴³ A més, en data de 18 d'octubre, es va assegurar que els ferits tenien prioritat per sobre de la resta d'internacionals, encara que fossin personal sanitari, ja que aquest no estava en males condicions i no havien estat ferits.⁹⁴⁴

Tanmateix, ser evacuats com a ferits, no els hi garantia cap mena de privilegi, ni tan sols els hi assegurava poder travessar tranquil·lament la frontera i és que almenys des de l'octubre de 1938, sabem que el prefecte de la policia francesa dels Pirineus orientals no només estava en contacte directe amb els hospitals internacionals i les comissions

⁹⁴² Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 18, IMAGE 20.

⁹⁴³ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 18, IMAGE 88.

⁹⁴⁴ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 33, IMAGE 74.

d'evacuació, sinó que sembla que tant ell com el personal fronterer francès va arribar a establir controls directament en els hospitals internacionals, almenys en el de S'Agaró, per mantenir un control de qui, com i quan passaven la frontera. Així, ens ho fa saber un document del 18 d'octubre de 1938 on el prefecte dels Pirineus orientals va decidir que havia d'enviar un enllaç a l'hospital de S'Agaró per a controlar, junt amb la comissió internacional allà instal·lada, l'evacuació dels voluntaris internacionals.⁹⁴⁵ Aquest mateix prefecte dels Pirineus orientals va proposar, en una reunió del 30 d'octubre del 1938, que per evacuar o no correctament als internacionals ferits, primer havien de ser agrupats per nacionalitats i dur a terme un control policial francès real de les nacionalitats dels internacionals per identificar aquells ferits que no poguessin retornar als seus països d'origen, donant un marge de temps de 8 a 10 dies per contactar amb els consolats evitant així, que els internacionals es quedessin atrapats a territori francès.⁹⁴⁶ En aquest sentit, no tots els internacionals tenien les mateixes condicions, ja que els francesos i els ferits de països democràtics havien de sotmetre's a les lleis dels seus respectius països mentre que els procedents de països feixistes ho tenien difícil, donat que no tots tenien passaport o suport polític i, per tant, no tindrien les mateixes oportunitats de passar a la frontera i arribar als seus països. Però no només això, sinó que les investigacions sobre els documents del RGASPI, ens demostren que els francesos no volien donar cap concessió als internacionals que no fossin francesos, fos per evitar problemes diplomàtics o per la mateixa política interna del país gal.⁹⁴⁷

Per aquesta raó, s'evidencia que per ser evacuats, era necessari disposar de tots els documents que abans els hi havien d'haver donat a la direcció del Servei Sanitari Internacional, és a dir, que abans de ser evacuats s'havia d'haver comunicat quins ferits formarien el comboi, remetent aquesta informació al prefecte francès i a la policia fronterera per evitar el trasllat de ferits i malalts des de S'Agaró, que després haguessin de ser retornats a l'hospital, perquè no podien ser evacuats per la manca de documentació.⁹⁴⁸ Per tant, els internacionals havien d'omplir una fitxa de dades personals exigida per la comissió internacional i ser incorporats a una llista dividida per

⁹⁴⁵ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 18, IMAGE 63.

⁹⁴⁶ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 18, IMAGE 77-79.

⁹⁴⁷ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 25, IMAGE 69.

⁹⁴⁸ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 25, IMAGE 22.

nacionalitats i una altra fitxa del comissari polític per poder passar la frontera, ja que els documents havien de ser entregats als policies fronterers per garantir el pas dels ferits.⁹⁴⁹

Així, doncs, per a l'evacuació dels ferits se'ns parla de què hi havia tres categories per a ser evacuats, tot i que en cap moment disposem de la informació complementària per saber quines tres categories de ferits hi havia, per ser evacuats. Tanmateix, i veient els diferents documents de RGASPI, podem entendre que existia una diferenciació entre els mutilats i els grans ferits dels ferits normals.⁹⁵⁰ A més, es va proposar que no podrien ser en grups de més de 350 ferits, sinó que es pensava que s'hauria de fer en petits grups de 15 individus. Tanmateix, per raons òbvies referents a les nacionalitats, s'esperava que hi hauria sobretot francesos i emigrants que haguessin obtingut permisos a França, però també intentarien posar 2 o 3 que mai haguessin estat acceptats a França com a emigrants o que mai havien viscut allà. Tot i això, també deixaven clara una cosa per a tots els internacionals que volien marxar d'Espanya i per a tots els sanitaris que programaven les seves evacuacions informant que per a tots els ferits que intentessin passar la frontera sense documents hi hauria conseqüències polítiques per ells, alhora que se'ls informava que posarien controls a Perpinyà, Tolosa i París per rebre als internacionals i controlar l'evacuació fins als hospitals francesos, enviant a personal de la CSI o de comissions internacionals a la frontera per rebre els ferits internacionals.⁹⁵¹

En el cas de l'ajuda internacional i de l'acompanyament dels internacionals, un cop sortien de l'Espanya republicana, sabem que al campament d'Olot, on eren acantonats els anglesos, hi havia molta desmoralització, ja que els seus companys anglesos, un cop tornaven d'Espanya ferits o no, eren desatesos per la República espanyola i esperaven un sou o alguna mena d'ajuda econòmica pels seus companys.⁹⁵² Però no només eren els internacionals de parla anglesa, sinó que els internacionals en general estaven preocupats, sobretot pels mutilats, ja que es preguntaven com podrien treballar i alimentar als seus familiars quan tornessin als seus països, donat que alguns no havien rebut ajuda en mesos després d'haver estat ferits. A més, voluntaris com els de nacionalitat txeca, francesa i belga, molts eren mobilitzats per passar el període militar, però no ho podrien fer per

⁹⁴⁹ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 41, IMAGE 78-79.

⁹⁵⁰ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 32, IMAGE 29.

⁹⁵¹ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 32, IMAGE 24-26.

⁹⁵² Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 11, IMAGE 19.

haver estat ferits i volien assegurar un sou o una protecció per tots els evacuats, però sobretot per les famílies de morts i mutilats, per poder cuidar d'ells.⁹⁵³

En aquest sentit, sabem per una carta del 2 de novembre de l'any 1938 que l'amical belga va enviar una missiva al ministre d'estat espanyol, on se li va respondre que existiria una proposta perquè el govern de la República concedís un socors a les famílies dels morts i una pensió durant un temps indeterminats als mutilats, un o dos socors de cinc mil francs francesos i un diploma. A més, per als grans ferits que tinguessin una incapacitat o discapacitat física de menys del 50% (xifra que rondarien prop dels dos mil voluntaris), es va proposar que se'ls concediria un socors de 10 francs francesos fins a l'1 d'abril de 1939. Tot i això, només podrien atorgar aquestes compensacions els serveis de la República a l'estranger i no pas les associacions d'excombatents i, per garantir-ho, el govern es va dirigir a la UGT i la CNT perquè els seus comitès centrals es posessin en contacte amb les delegacions sindicals de França, Bèlgica, Anglaterra, Escandinàvia, USA, Canadà, etc. i amb la federació sindical internacional per assegurar un treball per tots els repatriats a més d'una ajuda financera i moral als grans mutilats.⁹⁵⁴

Aquestes eren les condicions i les propostes que van fer la República espanyola, França i els comitès internacionals per a l'evacuació dels ferits, però no va ser la realitat del dia a dia dels que esperaven ser evacuats, ni dels combois que marxaven cap a hospitals francesos. Tanmateix, també s'ha de destacar que existeixen certes problemàtiques a l'hora de poder construir amb total seguretat l'evacuació dels internacionals, ja que si bé comptem amb un cert nombre de documents que ens permeten desxifrar com es van planejar les evacuacions dels pacients, durant el mes d'octubre i de la retirada dels fronts, desconeixem com es duien a terme les evacuacions durant els mesos d'abril a octubre, pel fet que la poca documentació del període, no ens deixa més que petites idees que no acabarien de donar-nos una visió amplia del que estava succeint. Aquest fet no és pas nou, donat que l'estiu de 1938 és un període on manca molta documentació en tots els àmbits fins a l'inici de la batalla de l'Ebre. Tot i això, sí que és cert que amb posterioritat a aquest mes d'octubre de l'any 1938 trobem molta més documentació en referència a les evacuacions, però ni de lluny és una documentació amplia i continuada en el temps de cadascuna de les evacuacions i que en molts casos es va redactar amb posterioritat a la

⁹⁵³ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 11, IMAGE 21-23.

⁹⁵⁴ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 18, IMAGE 71-72.

data de les evacuacions a tall de recopilatori dels fets o de crònica. Tanmateix, no deixa de ser una documentació que ens permet veure que és el que estava succeint amb aquests trens d'evacuació i les problemàtiques sorgides durant els trajectes.

En aquest sentit, parlarem de tot un seguit d'evacuacions que es van dur a terme entre els mesos d'octubre i desembre de 1938. Així doncs, primer de tot haurem de tenir en compte que no hi haurà un únic punt de partida, sinó que tindrem punts de partida, però centrats en la costa catalana entre els hospitals de Mataró i S'Agaró, portant aquest últim la major part de les evacuacions. Per aquesta raó, una de les millors narracions del trajecte que seguien els internacionals evacuats dels hospitals, és la crònica d'un comboi del 2 de novembre de 1938, que tot i que desconeixem si es va produir aquell mateix dia sí que podem afirmar, amb seguretat, que s'hauria produït en un període no més llunyà dos o tres dies, donat que les dates d'altres evacuacions ens confirmen aquesta manera d'actuar. Per aquesta raó, si ens centrem en aquesta evacuació, podem afirmar que la feina per portar a terme les evacuacions començava hores i dies abans, però no em refereixo als preparatius mèdics o d'infraestructures, que òbviament havien d'estar presents, sinó de preparatius de caràcter moral i és que quan un comboi havia de marxar, la nit anterior es feia una xerrada amb els que marxaran per preparar el que havien de fer als seus respectius països en temes de política i propaganda internacional. Després de descansar tota la nit i a primera hora del matí, van fer pujar als internacionals ferits al tren sanitari, però separats per nacionalitats, ja que era molt probable que els alemanys i italians no passessin la frontera.

Un cop preparats, el tren va emprendre el trajecte des de S'Agaró a Girona on un policia francès, establert allà, els va informar que tant els italians com els alemanys no passarien la frontera per evitar incidents internacionals o diplomàtics, però lluny de frenar l'evacuació d'aquests internacionals, el cap del SSI, Sant Martí, els va informar que el tren continuaria rumb cap a la frontera i que si arribats a Port-Bou els internacionals alemanys i italians no poguessin passar, tornarien a S'Agaró. Així, doncs, el tren va prosseguir el seu trajecte a les 11 del matí, arribant a la frontera entre les 13-15 hores de la tarda on els van informar que només podrien passar els francesos i tot i que en un primer moment es van negar a passar, deixant els seus camarades enrere, a les 17 hores van acabar passant-la per evitar incidents diplomàtics amb les comissions entre Espanya i França, arribant abans de les 21 hores, a Cervera. D'altra banda, els internacionals que van quedar enrere,

és a dir, els italians i els alemanys van rebre un sopar i tabac dels seus camarades francesos que van poder passar la frontera tornant a Girona a les 12 hores d'aquella nit i d'allà a S'Agaró en ambulàncies i autocars.⁹⁵⁵

En tot aquest procés, la majoria d'internacionals es queixaven del fet que els policies francesos amb el beneplàcit de les autoritats espanyoles travessessin la frontera i anessin fins a Girona per controlar qui passava la frontera, cosa que podien fer a Portbou o Cervera i encara menys que arribessin fins a S'Agaró on se'ls va acabar impedit que entressin. A més, creien que s'estava fent un control excessiu de qui hi havia als hospitals per les demandes o aspiracions del govern francès. Tanmateix, aquest control i vigilància dels internacionals i el mateix filtre de qui podia o no entrar a França, va ser un aspecte que es va mantenir al llarg dels últims mesos de guerra i fins al final de l'ofensiva sobre Catalunya. I és que en el comboi del dia 31 d'octubre, on van marxar 373 ferits i mutilats, tornarem a tenir notícies que el comissari especial de Cervera, va tornar a posar-se en contacte amb el capità mèdic Sant Martí per dir-li que el comboi podria travessar la frontera francesa a excepció, segurament, dels alemanys i italians. Així, doncs, quan van arribar a la frontera, no van ser només els italians o alemanys els que no van passar, sinó que el tren sencer va quedar aturat, però després d'estona i de la mateixa intervenció del metge en cap del SSI amb el prefecte dels Pirineus orientals van poder travessar la frontera els francesos deixant, de nou, als italians i alemanys a la frontera per les condicions proposades per França.⁹⁵⁶

Seguint aquesta mateixa línia, d'altres notícies que coneixem referents a les evacuacions són, per exemple, l'evacuació que es va produir el dia 17 de desembre des de Mataró on 260 ferits van poder ser transportats amb trens prestats pel mateix exèrcit republicà.⁹⁵⁷ Aquest fet, per si sol, ja és de màxima importància, ja que ens ofereix l'oportunitat de comprendre i demostrar que s'estaven produint evacuacions, almenys, des de Mataró i no només de S'Agaró, però també perquè ens demostra que l'evacuació dels ferits era, en certa manera, un acte públic i honorífic per als mateixos internacionals. Com a tall d'exemple, podem parlar del tren d'evacuació del dia 13 de desembre del 1938 que segons les informacions que tenim, sabem que no venia de S'Agaró, sinó que era un tren que molt

⁹⁵⁵ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 26, IMAGE 19-20.

⁹⁵⁶ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 18, IMAGE 73.

⁹⁵⁷ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 18, IMAGE 50.

possiblement hauria sortit de Mataró, ja que es va demanar que aquell dia els internacionals acantonats al centre de desmobilització de Calella i a la mateixa població civil que anessin a saludar i acomiadar als internacionals ferits que marxaven cap a França. Tot i això, no va ser l'única ocasió en la qual es va demanar que saludessin als trens sanitaris, pel fet que tenim informacions que altres combois també fossin acomiadats de la mateixa com és, per exemple, el que va passar per Figueres i a Portbou es va demanar que la delegació allà establerta els saludés.⁹⁵⁸ A més, aquest tren que transportava 270 ferits greus, va tornar a ser prestat pel govern republicà per evacuar als ferits internacionals fins a París,⁹⁵⁹ motiu que ens demostraria que l'exèrcit republicà s'encarregava de part del transport dintre i fora del territori espanyol, almenys fins a la central internacional de París, tot i que desconeixem la nacionalitat dels maquinistes.

A més, com més avançava la guerra, sembla que els combois van anar minvant i les evacuacions de ferits cada vegada eren menors, donat que durant el període d'octubre a gener s'havia intentat repatriar a tots els ferits possibles. Per aquesta raó, ens arriba la notícia del fet que algunes infermeres eren les encarregades d'acompanyar personalment als ferits des dels hospitals fins a la frontera francesa, no la podien creuar, sinó que havien d'acompanyar al pacient i deixar-lo allà atès per altres persones de l'organització a França.⁹⁶⁰ L'interessant és que a partir de gener de 1939, el comitè d'ajuda a Espanya i la CSI que fins a aquest moment havia quedat apartada es va fer càrrec dels ferits que són a França de mans de Pierre Rouquès, fent tres visites mèdiques setmanals als ferits ingressats a França.⁹⁶¹

Tanmateix, fora de com podem començar a intuir de com eren les evacuacions, sabem que van existir problemàtiques relacionades indirectament amb les evacuacions, és a dir, no serien problemàtiques de caràcter logístic o sanitari, sinó problemàtiques de nacionalitats, sentimentals o ideològic. Una d'aquestes primeres problemàtiques és l'existència de problemes entre els internacionals casats amb espanyoles, ja que volien marxar amb elles als seus respectius països, però les autoritats internacionals i republicanes van arribar a l'acord de què tant si era personal sanitari com civil s'havien de

⁹⁵⁸ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 18, IMAGE 88.

⁹⁵⁹ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 55, IMAGE 74-75.

⁹⁶⁰ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 40, IMAGE 73.

⁹⁶¹ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 30, IMAGE 54.

pagar el viatge elles mateixes, però ni els internacionals ni les seves esposes disposen de moneda francesa per pagar-se aquests viatges, cosa que complicava les evacuacions conjuntes i més si eren de països sota el control nacional-socialista o feixista.⁹⁶² En aquest mateix sentit, tenim informacions del mes de desembre de 1938, concretament del dia 29, on se'ns diu que a S'Agaró hi havia dones pertanyents a les Brigades Internacionals que estaven en aquest centre a l'espera de la repatriació, però es demanava el permís per poder anar a veure als seus marits als acantonaments.⁹⁶³ Aquest segon document, ens constata les problemàtiques existents entre el personal internacional, sanitari, civil i combatent a causa dels matrimonis, ja que estar casats no garantia l'evacuació donat que depenent l'estatus militar, sanitari o civil et dirigia a un tipus d'evacuació o un altre i més, si eres un internacional ferit que havies de ser evacuat en combois medicalitzats o com evacuacions de caràcter sanitari.

Finalment, altres problemàtiques d'aquestes evacuacions ens apropen als ideològics, ja que molts brigadistes internacionals es van queixar que no volien ser evacuats en els mateixos trens o en vagons d'evacuació amb altres estrangers combatents,⁹⁶⁴ però no estem parlant de membres de les Brigades Internacionals, sinó de combatents estrangers que no van voler formar part de les Brigades Internacionals, mantenint-se al marge per la seva ideologia política o sindical allunyada del control comunista de Stalin i la Comintern.

⁹⁶² Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 29, IMAGE 17.

⁹⁶³ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 26, IMAGE 52.

⁹⁶⁴ Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 18, IMAGE 58.

13. Conclusions

Al llarg de tota aquesta investigació, hem pogut escodrinyar l'evolució de la sanitat internacional a Catalunya, des dels primers metges i ferits al juliol - setembre de 1936 fins a les grans evacuacions a finals de 1938 i principis de 1939. Aquest llarg camí ens ha aportat una nova perspectiva, pel que fa a l'evolució i la presència sanitària internacional a terres catalanes, però també ens ha deixat palès les grans complicacions i dificultats presents a l'hora d'investigar als internacionals.

En aquest sentit, i abans de presentar les principals conclusions a les quals he pogut arribar, m'agradaria comentar les dificultats que s'han de fer front a l'hora d'investigar la sanitat internacional a Catalunya. En primer lloc, tenim la problemàtica de les fonts primàries, donat que la gran majoria es localitzen a arxius nacionals de tercers països, concretament a Rússia, quedant subjectes a les decisions governamentals i als afers internacionals. A més, la majoria d'aquestes fonts són parcials, incompletes i sense un ordre concret, evocant-nos a una cerca faraònica d'un gran arxiu amb milers de documents inconnexos. Tanmateix, les fonts primàries locals, tampoc ens ajuden gaire a la coneixença dels sanitaris, doncs, no només ens trobem davant d'unes fonts parcials, sinó que en molts casos han estat extraviades o han desaparegut, deixant-nos amb una visió molt superficial dels fets. Això, acaba afectant les fonts secundàries, ja que la majoria d'obres i autors no havien pogut accedir als fons de RGASPI i només havien pogut treballar amb els arxius nacionals i locals disponibles, fins aquell moment. A més, hem d'incloure el fet que la majoria d'obres actuals, sobre les Brigades Internacionals, deixen de banda els aspectes sanitaris de rereguarda i se centren únicament en els moviments bèl·lics i militars d'aquestes unitats. Per aquesta raó, l'investigador que vulgui iniciar-se a l'estudi i coneixença de la sanitat internacionals o dels aspectes polítics i militars dels internacionals, a Catalunya, es posicionarà davant d'una font immensa de documents que no és abastable en un curt període de temps, però també es trobarà davant d'uns documents principalment polítics i morals i amb una història basada en la memòria i el patrimoni oral, que en gran part dels casos discrepa dels documents arxivístics.

Així doncs, la sanitat de les Brigades Internacionals planteja diverses problemàtiques i no totes han pogut ser estudiades per aquesta investigació, donada la seva implicació en els diversos estrats de la societat civil, la política i militar. Tanmateix, i com ja havíem vist a les hipòtesis, sí que hem pogut ratificar les quatre grans hipòtesis de les quals partíem i

que es vinculaven amb les grans incògnites que envoltaven a la sanitat i les Brigades a Catalunya durant la Guerra Civil Espanyola. Aquestes hipòtesis eren: la vinculació de la sanitat internacional i la republicana, el marc cronològic d'actuació i presència dels sanitaris internacionals, l'existència d'una xarxa hospitalària internacional a Catalunya, amb anterioritat l'abril de 1938 i finalment, la transformació dels centres i l'abastament territorial d'aquesta xarxa sanitària internacional.

Així, doncs, la principal hipòtesi de la qual vam voler partir era la vinculació de la sanitat internacional i la republicana, és a dir, l'existència d'una vinculació directa o parcial entre tots dos cossos sanitaris, tenint en compte que abans de l'arribada a Catalunya dels internacionals, l'abril de 1938, existia una independència gairebé total en la gestió dels centres, tot i que en aquell moment les Brigades Internacionals havien estat inserides dintre de l'exèrcit popular de la República. En aquest sentit, hem pogut constatar que l'existència d'un òrgan de gestió i control dels sanitaris internacionals, centrat en la figura del Capità Mèdic Sant Martí, i sota les ordres de la Sanitat Militar de l'Exèrcit de Terra que es posa en marxa entre finals de maig i principis de juliol de l'any 1938, moment en què el gestor sanitari internacional Barsky i els seus ajudants van partir de l'Espanya republicana als seus respectius països d'origen o a altres càrrecs. Aquest òrgan de control, trenca amb la idea preestablerta i gairebé canònica del fet que els sanitaris internacionals eren independents, amb els seus propis hospitals i centres mèdics, gestionats amb total llibertat per les diferents comissions nacionals i els grups sanitaris enviats al principi de la guerra.

En aquest sentit, podem afirmar que no existia aquesta mítica independència sanitària, sinó que existia un control total republicà dels hospitals internacionals i dels seus membres, però mantenien per si les decisions purament mèdiques referents a la praxi i desenvolupament de la seva professió, ja que en molts casos els moviments, entrades i sortides dels llocs de treball estaven regits pel comissariat polític dels internacionals i no dels sanitaris, és a dir, no podien decidir quan marxaven al seu país o quan anaven a un centre o un altre, donat que eren personal militar i, per tant, s'havien de regir per les mateixes normes que els soldats. Tanmateix, hem d'aclarir que aquesta inserció dels equips sanitaris internacionals, a l'exèrcit de terra, no va ser immediata ni lliure de tensions, ja que en un període de dos mesos es van portar a terme totes les gestions entre la República i els òrgans internacionals per fer efectiva la decisió d'inserir els sanitaris

dintre de l'exèrcit de terra, igual que ja ho havien fet les unitats militars internacionals des de setembre de 1937. A més a més, una de les primeres conseqüències d'aquesta inserció van ser les tensions entre els internacionals i els republicans, però no entre les cúpules de poder, sinó entre els soldats rasos i els seus superiors per creure que la unió significaria la seva desintegració definitiva i l'eliminació del moviment internacional de solidaritat, controlat per la Comintern. Aquestes tensions no van acabar desembocant en cap mena de rebel·lió, sinó que va ser un cert alliberament de pressió de la tensió que els soldats i sanitaris estaven suportant des del trencament del front d'Aragó i per la pèrdua de soldats i territoris republicans.

Al cap i a la fi, aquesta inserció i control republicà, dels òrgans i hospitals sanitaris internacionals, va suposar una millor preparació i integració dintre de les xarxes d'evacuació dels ferits, des del front fins als seus països d'origen, ja que si havien de lluitar junts al front, també havien de ser evacuats per mitjà de les mateixes línies sanitàries. Tanmateix, hem d'aclarir que tot i tenir les mateixes línies d'evacuació, cada unitat militar tenia els seus propis sanitaris que s'encarregaven de la cura dels ferits de la primera línia del front fins als postos de socors, a uns metres dels combats. És cert, que ens podríem plantejar la hipòtesi que si els internacionals disposaven de sanitaris a la primera línia del front i hospitals a la rereguarda, la tan citada independència no seria del tot efectiva, però no podríem estar més lluny de la realitat, ja que els sanitaris de primera línia formaven part de les unitats de combats, iguals que els hospitals a primera i segona línia eren centres mèdics gestionats per cada batalló, brigada, divisió i cos de l'exèrcit i els hospitals de rereguarda on anaven a parar els internacionals no eren únicament per als internacionals de llengua estrangera, sinó que eren hospitals per a brigadistes, per a tots els brigadistes ferits, inclosos els espanyols, que per aquell moment comprenien el gruix de les Brigades, al front de l'Ebre. Així, doncs, els ferits brigadistes seguien les mateixes línies d'evacuació que la resta d'unitats republicanes, motiu pel qual podem localitzar a ferits internacionals a hospitals de primera i segona línia i rereguarda que no formaven part del Servei Sanitari Internacional, perquè els destinaven als hospitals més pròxims o als centres mèdics on poguessin ser tractats de les seves ferides i malalties, per després destinar-los als hospitals per a les Brigades Internacionals que també podríem anomenar hospitals de brigada, però que en cap cas eren independents.

A més a més, si ens centrem en com i qui gestionava els centres mèdics, podem observar que seguien l'anteriorment anomenat triumvirat, compost per un director mèdic, un administrador i un comissari polític que desplegaven les decisions del SSI, del comissariat polític i del centre sobre els seus subordinats i pacients. Aquest òrgan de govern del centre mèdic no era completament internacional, és a dir, no estava conformat íntegrament per forans, ni per comissions mèdiques americanes, angleses, austríaques, etc., sinó que el director, en la majoria dels casos, era un metge internacional i l'administrador i el comissari polític podien ser o espanyols o forans, motiu pel qual podem afirmar que els centres no eren de control íntegrament internacional o independents. Tanmateix, malgrat que el director acostumava a ser un metge internacional, que ja havia dirigit centres mèdics a la zona centre i sud-est de la península Ibèrica i tot i poder dirigir el centre al seu gust, havia d'acatar totes i cadascuna de les ordres del SSI, motiu pel qual no era independent, sinó un centre gestionat per la sanitat militar de l'exèrcit de terra republicà. En aquest sentit, de la mateixa manera que els hospitals actuals tenen un director que gestiona el centre mèdic seguint les ordres de la conselleria i ministeri de sanitat, motiu pel qual anomenar als centres com a hospital americà o anglès per al període de l'abril de 1938 al gener de 1939, a Catalunya, resta com a una manera popular d'anomenar el centre per la nacionalitat del seu director, ja que en aquell moment part dels cinc grans centres per a internacionals estaven regits per un director o directora nord-americana, però això no vol dir que ho gestionés la comissió mèdica o l'oficina mèdica nord-americana, com sí que succeïa al principi de la guerra.

En aquest sentit, ens succeeix el mateix amb l'administrador del centre, ja que en aquest cas no importa la seva nacionalitat, sinó d'on provenien els aliments i materials necessaris de l'hospital i és aquí on veiem que depenien, en gran part, de la intendència republicana, tant per a l'alimentació com pel material i la farmàcia. Això, no vol dir que els internacionals fossin dependents de la República al 100%, sinó que en establir-se a Catalunya l'alimentació anava a càrrec de la intendència republicana i la resta de medicaments i material que no podien reblir dels comitès nacionals i de la CSI. Aquest fet, per tant, no ens indica un control directe republicà, però sí una dependència internacional de la intendència republicana i, en conseqüència, una falta d'autonomia que se sumaria al control per part de la sanitat militar de l'exèrcit de terra.

Per aquesta raó, la hipòtesi presentada al principi d'aquesta investigació que plantejava la idea que, malgrat existir una primera diferenciació entre la sanitat republicana i la sanitat internacional hi hauria una interrelació entre totes dues, queda parcialment desmentida i referendem la idea de la unificació i control total. Aquesta unificació, per tant, afectaria la independència de la qual havien gaudit els sanitaris internacionals i els seus centres amb anterioritat de l'abril de 1938, però de manera gradual i en el transcurs dels mesos que abastarien entre l'evacuació dels ferits i sanitaris l'abril de 1938 i l'inici de la batalla de l'Ebre, el juliol d'aquell mateix any, com a període d'adaptació i canvi de la gestió dels centres i del SSI, l'antiga AME. Per tant, no podem parlar d'un control directe des dels primers dies de l'evacuació, sinó més aviat d'una implicació cada cop major de la República, en els aspectes sanitaris dels internacionals, fins al punt d'acabar controlant els centres sanitaris i tot el que els envoltava. Això, però, no vol dir que la República controlés per complet totes les gestions dels centres mèdics internacionals, és a dir, que tot i que pertanyien a l'estructura organitzativa republicana amb un control directe de la sanitat militar de l'exèrcit de terra, recolzada per la intendència republicana i el control politicomilitar republicà, els internacionals, encara mantenien el suport econòmic, social i material de la Central Sanitària Internacional que s'encarregaria de la salvaguarda dels ferits un cop abandonaven l'Espanya republicana. Per aquesta raó, podem afirmar que les decisions, pel que fa a la gestió del SSI, estarien subordinades a les decisions preses des de l'àmbit de control republicà i no, com s'ha dit fins ara, des de la independència internacional.

D'altra banda, una segona hipòtesi de la qual vam voler partir, era el marc cronològic d'actuació i la presència dels sanitaris internacionals, amb l'objectiu d'esbrinar els límits cronològics de l'establiment del Sistema Sanitari Internacional a Catalunya. Per aquesta raó, plantejàvem la necessitat d'establir les dates, aproximades, de la posada en marxa dels principals hospitals, bases i d'altres centres mèdics, però també d'esbrinar quin va ser el moment precís de l'arribada de pacients internacionals als hospitals republicans i per quina raó, no es van establir centres mèdics internacionals fins al preludi de la batalla de l'Ebre. En aquest sentit, plantejàvem la hipòtesi que tot i existir un marc cronològic conegut de la presència sanitària internacional a Catalunya, és a dir, entre l'abril de 1938 i principis de 1939, els pacients ja havien estat tractats en centres republicans amb anterioritat a aquesta data d'abril de 1938. Per tant, plantejàvem la hipòtesi que els centres hospitalaris no van respondre a la presència brigadista a Catalunya, ja existent des del

principi de la guerra, sinó que haurien respost al trencament del front republicà, a inicis de 1938, que va obligar a traslladar als ferits i personal mèdic dels hospitals brigadistes establerts a la zona de Llevant (València, Múrcia i Albacete).

Tanmateix, a partir d'aquest supòsit cronològic, vam plantejar la tercera gran hipòtesi vinculada amb l'existència d'una xarxa hospitalària internacional, a Catalunya, amb anterioritat l'abril de 1938. En aquest sentit, plantejàvem la hipòtesi que Catalunya, com a porta d'entrada a la península Ibèrica, comptava amb diverses bases internacionals com la de Barcelona o Figueres que s'encarregarien de gestionar els aspectes sanitaris de tots aquells brigadistes ingressats a Catalunya amb anterioritat al trencament del front d'Aragó. Per aquesta raó, vam plantejar la necessitat d'una connexió primerenca des de l'establiment d'aquestes bases de les Brigades Internacionals a Catalunya i, per tant, d'una connexió entre tots dos sistemes sanitaris que haurien d'haver estat en contacte, és a dir, que el sistema sanitari internacional s'hauria relacionat amb el sistema sanitari republicà per redirigir els pacients internacionals cap a centres controlats per les brigades, però mantenint la seva total independència. Trobant, doncs, una clara diferenciació entre la primera etapa dels internacionals a Catalunya entre els anys 1936 i 1938 i la segona etapa dels brigadistes entre l'abril de 1938 i el gener de 1939.

En aquest sentit, podem concloure que les Brigades Internacionals no van establir cap sistema sanitari abans del trasllat dels ferits l'abril de 1938, però sí que van establir unitats sanitàries destinades principalment a la cura dels brigadistes que feien la ruta cap a la base internacional d'Albacete. Així doncs, el que podem localitzar, des del setembre de 1936 fins a l'abril de 1938, són les dues grans bases internacionals a Catalunya situades a Figueres i Barcelona que s'encarregaven, per mitjà de petites infermeries, del benestar dels brigadistes que feien la ruta terrestre des de França fins a Albacete. A més, aquestes bases internacionals no sembla que tinguessin cap mena de control sobre les unitats mèdiques que es desplaçaven pel front d'Aragó o dels sanitaris que estaven en alguns hospitals de Barcelona, és a dir, que en aquests moments gaudien de certa independència i només seguien les ordres de les comissions mèdiques nacionals que havien pagat els equips i el viatge a l'Espanya republicana. Tanmateix, hem d'aclarir que això no vol dir que no hi hagués pacients internacionals a Catalunya fins a l'abril de 1938, sinó que les unitats mèdiques existents eren autònomes i les infermeries de les bases internacionals se centraven en la cura dels brigadistes que entraven al país.

Així, doncs, l'atenció sanitària dels internacionals que combatien al front d'Aragó provenien, en primer lloc, dels equips mèdics de primera línia, per a continuació ser evacuats caps als hospitals de segona línia i rereguarda. Entre aquests hospitals, hem de destacar l'hospital de Lleida com a posició de confluència dels ferits de la part central i nord d'Aragó o de totes aquelles posicions bèl·liques més pròximes. En aquest sentit, podem concloure que aquells brigadistes que eren enviats a l'hospital de Lleida ho feien per la necessitat d'atenció mèdica immediata, ja que Lleida com a centre mèdic de rereguarda podia complir amb els temps estipulats per a la cura i estabilització de les ferides que no pas els centres per a internacionals situats a València, Madrid o Castella-La-Manxa. Tanmateix, això no vol dir que tots els internacionals eren evacuats cap a Lleida, sinó que molts brigadistes eren evacuats, directament, a hospitals de rereguarda de les brigades. La diferència estava en el temps de recorregut i les seves posicions de combats, com més al nord, més facilitats de ser evacuats a Lleida i com més al sud, més facilitat de poder arribar a un hospital de les Brigades Internacionals. Per tant, ens situem en un període cronològic molt primerenc de la Guerra Civil, on els internacionals eren evacuats cap a hospitals republicans de Catalunya, però aquest fet es mantindrà fins a l'evacuació de 1938. En conseqüència, fins a l'abril de 1938 Catalunya no va disposar d'una xarxa sanitària internacional, no s'hi van establir hospitals internacionals, tret de les infermeries de les bases i les unitats mèdiques autònomes, és a dir, que fins a 1938 els internacionals van utilitzar Catalunya com a punt d'entrada i sortida i, per tant, la seva implicació va seguir un caràcter militar, administratiu i propagandístic.

Malgrat tot, això no vol dir que els pacients internacionals fossin redirigits des de Lleida fins a hospitals internacionals, a la zona sud-est i centre de la península Ibèrica, sinó que part dels brigadistes podien seguir el seu recorregut sanitari fins a Barcelona, concretament a l'hospital de Sant Pau, o cap altres hospitals republicans de la zona catalana. Per aquesta raó, podem afirmar que els internacionals no van establir una xarxa sanitària o no van establir hospitals fins a l'abril de 1938, donat que van utilitzar els hospitals republicans per a la cura dels seus ferits, ferits que, d'altra banda, eren curats i reenviats al front o redirigits fins a hospitals com el de Benicàssim. Per tant, el que localitzem, des d'abril setembre de 1936 fins a l'abril de 1938, és la utilització d'una xarxa sanitària republicana ja existent sostinguda per sanitaris procedents de les comissions mèdiques internacionals, motiu pel qual anomeno a aquesta fase com a primera etapa dels internacionals, que es diferenciarà de l'etapa de 1938-1939 per l'establiment dels grans

hospitals per a internacionals. A més, les peculiaritats d'aquesta primera etapa, sostinguda per la sanitat republicana és un dels motius que explica les posteriors tensions a l'evacuació, donada la manca de presència sanitària al territori, la utilització d'una xarxa republicana ja existent i la voluntat d'integració per part de la República.

Això, ens porta a la quarta gran hipòtesi que plantejàvem al principi d'aquesta investigació, centrada en la transformació dels centres sanitaris i l'abastament territorial d'aquesta xarxa sanitària militar internacional. En aquest sentit, plantejàvem la hipòtesi que els centres per a internacionals van anar evolucionant al llarg de la guerra, és a dir, que entre 1938 i 1939 els centres no només van modificar les seves característiques, sinó que també se'n van obrir de nous i se'n van tancar, a mesura que les necessitats de la guerra així ho demanaven. Per aquesta raó, la principal hipòtesi d'aquests canvis és l'existència de cinc centres per a internacionals que es mantindran des de l'inici de l'abril de 1938 fins als últims mesos d'aquell mateix any i l'inici de 1939. Tot això amb l'objectiu de situar la posició geogràfica de tots els centres hospitalaris establerts, per les Brigades Internacionals, a la rereguarda Catalana i al front de l'Ebre durant el conflicte, ja que actualment hi havia zones del territori sense dades. En aquest sentit, aquesta posició geogràfica ens ajuda a establir la relació entre centres i diferenciar entre aquells hospitals que eren dintre del SSI i els que eren republicans, per veure com s'estenia la xarxa sobre el territori, però també per descobrir els motius pels quals els brigadistes eren traslladats entre els diferents centres hospitalaris de rereguarda i quin era el sistema establert per evacuar-los cap a hospitals situats lluny del front i l'evolució centres hospitalaris. Tanmateix, també ens interessava saber la relació que hi havia entre centres d'instrucció i presons per a brigadistes amb els hospitals, és a dir, el moviment de ferits entre ells o disposaven d'alguna infermeria per diferenciar la seva actuació amb la dels hospitals militars.

Així, doncs, el que podrem constatar, en primer lloc, serà l'existència de centres mèdics esporàdics entre els mesos d'abril i juny de 1938, a conseqüència de l'evacuació i reestructuració de l'AME a Catalunya. Aquesta circumstància es pot explicar pel fet que com ja havíem dit Catalunya no disposava de cap mena de xarxa sanitària internacional fins a l'abril-juny de 1938, els únics centres mèdics que podem localitzar són les infermeries de les dues bases internacionals. A partir d'aquell moment i fins a l'abril de 1938 els centres que estan atenent internacionals són centres mèdics republicans amb

presència de metges d'algunes comissions mèdiques. Així, doncs, és normal que quan es va produir l'evacuació dels internacionals a finals de març principis d'abril de 1938 es produís una certa desorganització, però no perquè la República no disposés de centres mèdics a Catalunya, sinó perquè els internacionals no tenien centres en aquest territori i la República havia d'acollir els soldats que s'estaven retirant del front d'Aragó i els ferits que estaven sent traslladats des de la zona sud-est i centre de la península Ibèrica. Per aquesta raó, es van començar a establir centres mèdics provisionals o esporàdics a diverses localitats de Catalunya, per poder acollir a tots els ferits que estaven sent evacuats mentre es començaven a establir els centres per a internacionals.

En aquest sentit, en un primer moment els internacionals no pensaven que es podria produir la unificació definitiva, dintre de la sanitat militar de l'exèrcit de terra, com ja hem comentat, però aquest fet no afectarà l'evolució i l'establiment dels hospitals, ja que la vinculació no afectaria la necessitat d'obrir nous centres hospitalaris per a tots els ferits que estaven sent evacuats. Per tant, podem concloure que en aquest període d'abril de 1938 fins al juliol de 1938 es van començar a establir els primers centres mèdics internacionals, però la majoria dels que podem localitzar són centres esporàdics mentre s'estan organitzant els definitius. A més, d'aquests centres que podem dir definitius, només s'ha pogut constatar l'existència de cinc hospitals per a internacionals, és a dir, l'hospital de Mataró, Vic, Santa Coloma de Farners, Moià i S'Agaró. Això, però, no vol dir que la resta de centres no siguin per a internacionals, sinó que el Sistema Sanitari Internacional, només reconeix com a propis aquests cinc hospitals més les infermeries que hi podien haver a les bases o als CRIMS, però aquestes van ser reconegudes i creades posteriorment com a centres de suport per a les zones on hi havia brigadistes.

Aquest fet, per tant, ens porta a concloure que a part dels cinc centres per a internacionals i a partir del mes de juliol amb l'inici de la batalla de l'Ebre, el SSI es va veure amb la necessitat d'augmentar els seus centres mèdics per l'allau de ferits que arribaven després de l'inici de l'ofensiva a l'Ebre. Aquests centres, però, no estaven reconeguts com a part dels cinc grans hospitals, ni formaven part dels SSI però sí que rebien el finançament pels metges i ferits que hi havia en aquells centres mèdics. En aquest sentit, cal dir que la majoria d'aquests centres de suport eren republicans que s'encarregaven de la cura dels ferits i malalts des del front fins a l'arribada dels brigadistes a un dels cinc grans hospitals per a internacionals, depenent les seves necessitats a conseqüència de la integració de la

sanitat internacional dintre de la sanitat militar de l'exèrcit de terra. A més a més, també haurem de tenir en compte l'existència d'infermeries, amb posterioritat a la retirada dels internacionals dels camps de batalla, que respondrien a les necessitats de les posicions de concentració i evacuació dels internacionals no ferits.

Tanmateix, com veiem la comprensió de la xarxa sanitària del SSI a Catalunya resulta enrevessada i en molts casos incomprensible, ja que en molts casos sembla existir una xarxa autònoma amb centenars d'hospitals, però res més lluny de la realitat. Per aquesta raó, per comprendre completament la història de la sanitat internacional a Catalunya, cal dividir-la en sis períodes diferents en els quals podem veure la seva evolució i peculiaritats. Per aquest motiu i com a conclusió de la xarxa internacional a Catalunya, hem de parlar d'una primera fase de preestabliment que s'estendria des de l'agost de 1936 fins al març de 1938 i que seria aquella on els internacionals no han establert cap mena xarxa sanitària, sinó que la seva sanitat es basa en les infermeries de les bases i el suport de la sanitat republicana o per curar i evacuar els ferits d'Aragó a Catalunya i d'aquí a València, Castella-La Manxa o Múrcia. La segona fase, seria la d'evacuació i formació, entre l'abril i el maig de 1938, una fase que com ja hem dit és molt convulsa i amb una certa desorganització per la manca de centres internacionals i una sanitat republicana que ha de fer front a l'allau de ferits a partir de la creació de centres efímers.

La tercera fase o de transformació, s'estendria del maig al juliol de 1938, i és una fase de pèrdua de control per part dels internacionals, és a dir, és el moment en què ja s'han creat la majoria dels cinc grans hospitals, però la sanitat republicana ha decidit prendre el control dels internacionals i crear un concordat o direcció sanitària internacionals anomenada SSI, controlada per la sanitat militar de l'exèrcit de terra, però també és el moment en què apareixen les grans infermeries a centres de reclutament i bases internacionals. D'aquí, passem a la quarta o la compresa per la batalla de l'Ebre i que s'estenia entre els mesos de juliol a octubre de 1938. Aquesta fase és la de gran explosió i feina sanitària internacional a Catalunya, ja que l'allau de ferits provinents del front de l'Ebre és constant i els hospitals internacionals estan a plena capacitat. També, és el moment en què comencem a localitzar més de 140 centres mèdics amb presència internacionals, siguin sanitaris o ferits, però que en cap cas són internacionals, sinó republicans. Això, ens demostra que el SSI reconeixia com a propis les infermeries i els cinc grans hospitals i que la resta són centres inserits dintre de les línies d'evacuació

militar del front a la rereguarda que fan servir conjuntament internacionals i republicans, donat que si en l'àmbit militar formaven part d'un sol ens en l'àmbit sanitari, també ho eren.

Aquest fet ens porta a la cinquena fase o de retirada del front que s'estendria des de l'octubre a novembre de 1938, sent un dels períodes de decreixement de la xarxa sanitària, donat que els centres sanitaris del front ja no necessaris per a les Brigades o millor dit, per als internacionals que componien les brigades, ja que els espanyols membres de les brigades continuaven lluitant. En aquest precís moment, els principals hospitals que es mantindran en marxa seran els cinc grans centres per a Brigadistes situats a Mataró, Vic, Santa Coloma de Farners, Moià i S'Agaró, però també les infermeries de les bases internacionals, dels CRIMS i sobretot les infermeries dels acantonaments. És doncs, en aquest precís moment, quan els centres hospitalaris comencen a canviar les seves funcions, ja que ja no és necessari reincorporar els internacionals a la lluita, sinó que ara els hospitals iniciaran l'etapa de l'evacuació caps als països d'origen o països d'acollida com França.

Això ens porta a l'última fase, la d'evacuació definitiva o de la retirada de Catalunya que s'estendria entre els mesos de novembre de 1938 a gener de 1939. Aquesta fase és la de transformació i tancament definitiu dels hospitals per a internacionals, ja que en aquesta fase només localitzarem infermeries dels acantonaments, a més dels cinc grans hospitals per a internacionals que, a poc a poc, aniran tancant o passant a atendre altres unitats de l'exèrcit republicà. En aquest sentit, els hospitals de Moià i Santa Coloma de Farners van ser els primers a deixar d'atendre els internacionals, ja que les seves funcions ja no eren necessàries o podien ser traspassades a la resta d'hospitals internacionals. A continuació, els hospitals de Mataró i Vic, van evacuar a tots els internacionals cap a S'Agaró, que va ser el darrer centre mèdic per a internacionals a Catalunya donada la seva funció, és a dir, la d'evacuació.

A més a més, dintre d'aquesta sisena i última etapa, s'inclou l'evacuació de tots aquells soldats ferits i el personal sanitari que van restar a Catalunya després de les declaracions de la conferència de Múnic. En aquest sentit, l'objectiu era veure les xarxes d'evacuació que es van establir dintre de territori català, però també aquells hospitals als quals eren traslladats fora d'Espanya i quines eren les complicacions a la que s'havien d'enfrontar els internacionals per sortir del país on havien estat ferits. Així, doncs, podem concloure que

les evacuacions que es van dur a terme a Catalunya durant l'última etapa dels internacionals, en aquest territori, van tenir com a punt focal l'hospital de S'Agaró, centre que ja s'havia dedicat a les evacuacions des de la seva posada en marxa els mesos següents a l'evacuació de 1938. Tanmateix, si hem de parlar de com van ser aquestes evacuacions, podem dir que eren evacuacions en grans combois sanitaris controlats per la Societat de Nacions i sobretot la policia frontera francesa.

Aquestes evacuacions, doncs, tot i estar ben planejades pels serveis sanitaris internacionals i la República, acabaven sent enutjosos pels brigadistes per les prohibicions d'evacuar a ferits de nacionalitzats a països totalitaris o pròxims als revoltats espanyols, a més de poder causar problemes diplomàtics amb els països partidaris de la no-intervenció. Per aquest motiu, la major part de les vegades els combois sanitaris eren aturats i escorcollats a la frontera francesa, on impediien el pas de tots aquells brigadistes no francesos, anglesos o de països no totalitaris. Aquests, havien de tornar a S'Agaró i esperar al següent comboi per poder creuar, però en la majoria d'ocasions tornaven a S'Agaró, una vegada i una altra, fins que la frontera va quedar oberta, donat que la policia frontera francesa s'encarregava de controlar, amb antelació, qui podia i qui no entrar a França, arribant als hospitals per fer la selecció in situ. En definitiva, podem afirmar que l'evacuació dels ferits internacional es va fer, majoritàriament per via terrestre, des de S'Agaró fins a França, però també es va fer per via Marítima a través del port de Barcelona cap a països d'ultramar. Tanmateix, tot i que les evacuacions eren gestionades pel SSI es van haver d'establir relacions amb França per acordar com serien i quants internacionals travessarien la frontera tot i que a la pràctica, aquests acords no es van portar a terme i les ingerències de la policia frontera francesa van causar la desorganització i pèrdua de temps dels ferits i del personal sanitari internacional, a conseqüència de les intervencions i el control fronterer.

En conclusió, en tot aquest procés, el que ens interessa és veure com en tot el període de la Guerra Civil només van existir cinc grans hospitals per a internacionals a Catalunya. Hospitals que formaven part del SSI, és a dir, la unitat de gestió republicana que s'encarregava de la sanitat internacional i que alhora se sustentava en tota la xarxa sanitari militar que es va establir per evacuar als ferits d'Aragó i de la posterior batalla de l'Ebre. En tot aquest procés, els centres van anar canviant les seves funcions, ja que en un primer moment eren centres per acollir els evacuats, passant a ser hospitals de rereguarda durant

la batalla de l'Ebre i finalment, van passar a ser hospitals d'evacuació. Tot sempre ajudats i controlats per la sanitat militar republicana i el suport dels hospitals republicans a la zona catalana.

D'altra banda, i ja fora de les principals hipòtesis de treball, però relacionades indirectament amb elles, hauríem de tractar diversos aspectes que han anat sorgint al llarg de la investigació i que demostrarien aspectes de caràcter més moralista o de vida quotidiana. Per aquesta raó i com ja anunciat, un dels objectius d'aquesta investigació era el de no centrar-nos únicament en els aspectes mèdics d'aquesta xarxa sanitària, sinó també veure la importància dels aspectes polítics, tant nacionals com internacionals, i els aspectes socials que van derivar o afectar a aquest Sistema Sanitari Internacional a Catalunya i, per tant, van condicionar la lluita, l'estada i l'evacuació dels soldats. En aquest sentit, l'objectiu se centrava a investigar el funcionament intern dels centres hospitalaris posant l'accent en el control moral i polític que van dur a terme els comissaris polítics, però també el de tractar temes com el subministrament i l'alimentació.

En aquest sentit, hem de concloure que els centres sanitaris, per a internacionals, no només tenien la funció de curar el mal físic dels ferits, sinó que també s'encarregaven de curar, en certa manera, la moral dels brigadistes. Com ja he dit, els centres per a internacionals seguien el model de triumvirat d'un director, un administrador i un comissari polític. En el cas dels comissaris polítics eren els veritables governadors dels centres, donat que controlaven els ferits i els sanitaris, podent exigir la seva destitució o deportació depenent de les seves ideologies o la implicació diària en la moral del centre. Per poder portar a terme aquest control es va desenvolupar tota una xarxa de membres adscrits al comissariat polític que incloïa, tant a membres directes dependents del comissariat internacional, com a ferits i sanitaris que s'encarregaven de delatar qualsevol acte contrari a la moral comunista, però que també s'encarregava de gestionar els aspectes culturals, propagandístics i intel·lectuals dels centres sanitaris. Així, doncs, podem concloure que els centres per a internacionals, no només curaven als ferits per tornar al camp de batalla o al seu país, sinó que els preparaven per a fer un treball propagandístic i moral tant al front com a l'estranger per així assegurar una moral alta i l'arribada de nous internacionals. Tanmateix, també podem concloure que tot el treball del comissariat polític estava destinat al control i seguiment de la ideologia comunista i l'aïllament i persecució de tota aquella ideologia subversiva o que pogués fer front al comunisme

plantejat per Stalin. Per aquesta raó, la major part de la documentació de RGASPI que hem localitzat va ser produïda pel comissariat polític. Així, doncs, podem concloure que el comissari polític i els seus subalterns eren els veritables òrgans de direcció del centre hospitalari, relegant el director als aspectes purament sanitaris i l'administrador als aspectes de gestió diària i subministrament.

Finalment, un dels objectius finals d'aquesta tesi doctoral era la creació d'unes llistes d'indexació de tots aquells brigadistes sanitaris, ferits i malalts que van restar en algun hospital internacional, situat a Catalunya, durant el període d'abril de 1938 i gener de 1939. Tanmateix, aquestes llistes s'han acabat ampliant als anys anteriors a l'evacuació i trencament del front d'Aragó, donat que ha quedat constatada la presència de ferits i personal sanitari en alguns hospitals republicans amb anterioritat a 1938. Aquest fet ens ha ajudat a comprendre la relació de l'AME amb la sanitat republicana i les vies d'evacuació de ferits del front d'Aragó fins a Llevant. A més, la realització d'aquestes llistes ens ha ajudat a conèixer el total d'hospitals on van ser presents els brigadistes internacionals, sigui com a pacients o com a personal mèdic, ajudant-nos a conèixer l'abast real de la xarxa sanitària que van fer servir les Brigades Internacionals a Catalunya.

En aquest sentit, les llistes han demostrat un volum aproximat de pacients i sanitaris que van passar pels centres mèdics per a internacionals i republicans, però no és un número total, sinó aproximat. Això es deu al fet que les llistes no són un treball finalitzat i necessiten anys d'investigació pròpia per poder arribar a un nombre definitiu de pacients. En aquest sentit, hem de destacar que la investigació de RGASPI encara pot donar molts més documents i noms que poden ampliar en gran quantitat les llistes de pacients i sanitaris, però no només això, sinó que cada brigadista i sanitari necessita una investigació pròpia per descartar dobles noms, àlies i el traspàs de ferits i metges entre centres hospitalaris. Per aquesta raó, l'objectiu final d'aquestes llistes no ha estat el de conèixer els noms, cognoms, unitats militars o oficis, nacionalitats, dates d'estada d'aquests internacionals a l'hospital i el possible ingrés o treball en altres centres mèdics republicans o per a internacionals, sinó que les llistes són una font de treball, de suport per aquesta tesi doctoral on sustentar les hipòtesis i reforçar les conclusions de directes i transversals de tota la investigació, ja que en si són mereixedores d'una investigació pròpia que es pot dilatar amb els anys i que, al cap i a la fi, ens demostren que encara queda molta informació per extreure i investigar sobre les Brigades Internacionals a Catalunya.

Com a conclusió final podem dir que la sanitat de les Brigades Internacionals a Catalunya no pot ser entesa sense abans comprendre l'evolució de la Guerra i els moviments militars i polítics que aquesta comporta. En aquest sentit, cada decisió, cada avanç i cada derrota van anar forjant la sanitat internacional i, per tant, no podem tractar de la mateixa manera la xarxa sanitària internacional al principi de la guerra que durant els últims mesos, donat que ha evolucionat, ha patit canvis i, en conseqüència, no és la mateixa. Per aquesta raó, titllar al període de 1938 a 1939 com el període de mort o desaparició de les Brigades Internacionals, només tenint en compte que l'evacuació de la base d'Albacete va significar la seva desaparició, és un error. I és que no és la mort de les brigades, sinó una nova etapa amb moltes diferències amb el període de 1936-1938 i que, per tant, ha de ser tractada de manera diferent, comprenent totes i cadascuna de les seves característiques. És, doncs, un període marcat pel control republicà, amb centenars d'hospitals implicats, amb una xarxa sanitària extensa i amb sol objectiu, la batalla de l'Ebre. En conseqüència, per comprendre la sanitat internacional a Catalunya hem d'entendre la batalla de l'Ebre i el que va suposar per a Catalunya i la República i només així, podrem comprendre la sanitat internacional a la zona catalana.

14. Bibliografia

- AA. VV., *La Spagna nel nostro cuore, 1936-1939: tre anni di storia da non dimenticare*, ed. AICVAS, Roma, 1996.
- ABELLÓ, T., La retirada dels brigadistes internacionals. A: SOLÉ J. M^a, *La Guerra Civil a Catalunya (1936-1939)*, Vol. 3, ed. 62, Barcelona, 2004.
- ALANYA I ROIG, J., *La batalla de l'Ebre. Batea, objectiu militar a primera línia de rereguarda, 1938*, ed. Ajuntament de Batea, Batea, 2010.
- ALLAN, T., GORDON, S., *The scalpel, the sword: the story of the Dr. Norman Bethune*, ed. Little, Brown and Company, Boston, 1952.
- ALTERNÊS, S., *Live Souls: fotos inèdites de la Guerra Civil*. Alec Wainman, ed. Ajuntament de Barcelona, Barcelona, 2016.
- ÁLVAREZ S., *Los comisarios políticos en el ejército popular de la República: Aportaciones a la historia de la Guerra Civil española (1936-1939)*, ed. Ediciós do Castro, A Coruña, 1989.
- ÁLVAREZ, S., *Historia política y militar de las Brigadas Internacionales*, ed. Compañía Literaria, Madrid, 1996.
- ÁLVAREZ, S., *La guerra de España y las Brigadas Internacionales*, 1988.
- AMAT I TEIXIDOR, J., *Premiar de Mar 1931-1945, República, Guerra Civil i primer Franquisme*, ed. El Calvell, Premià de Mar, 2001.
- BALLESTER, G., BENEITO, A., *L'Hospital "Sueco-Noruego" d'Alcoi durant la Guerra Civil Espanyola: un exemple de Solidaritat*, ed. L'Ullal, Xàtiva, 2009.
- BATET, J. M., *100 referents gràfics històrics del segle XX al Penedès*, ed. Institut d'Estudis Penedesencs, Vilafranca del Penedès, 2000.
- BAUMANN, G. G., *Extranjeros en la Guerra Civil española: los peruanos*, ed. Gerold Gino Baumann, Lima, 1979.

- BAUMANN, G. G., *Los voluntarios latinoamericanos en la Guerra Civil española: en las Brigadas Internacionales, las milicias, la retaguardia y el Ejército Popular*, ed. Guayacán, San José, Costa Rica, 1997.
- BAXELL, R., *British volunteers in the Spanish Civil War: the British Battalion in the International Brigades 1936-1939*, ed. Routledge, London, 2004.
- BAXELL, R., JACKSON, A., JUMP, J., *Antifascistas: British & Irish Volunteers in the Spanish Civil War*, ed. Lawrence & Wishart Ltd, London, 2010.
- BENEITO, LLORIS, A., *El Hospital Sueco Noruego de Alcoi durante la Guerra Civil española*, ed. Visual producciones, Alcoi, 2004.
- BENEITO, LLORIS, A., La Ayuda escandinava y el hospital sueco-noruego de Alcoi. A: REQUENA, M., SEPÚLVEDA, Mª R. (Coord), *La sanidad en las Brigadas Internacionales*, ed. Universidad Castilla-La Mancha, Cuenca, 2006.
- BENEITO, LLORIS, A., La cooperació sanitària internacional durant la Guerra Civil Espanyola. A: AZNAR SOLER, M., BARONA, J. LL., NAVARRO NAVARRO, J., *València, capital cultural de la República (1936-1937): Congrés Internacional*, ed. Servei de Publicacions de la Universitat de València: Sociedad Estatal de Conmemoraciones Culturales, València, 2008.
- BERNILS I MACH, J.M., *La Guerra Civil a Figueres (1936-39)*, ed. L'Empordà, Figueres, 1986.
- BETHUNE, N., *La Desbandá: el crimen de la carretera de Málaga a Almería y otros escritos*, ed. Pepitas de calabaza, Logroño, 2022.
- BIRN, A. E., BROWN, T. M., *Comrades in Health: U.S. Health Internationalists, Abroad and at Home*, ed., NJ: Rutgers University Press, New Brunswick, 2013.

- BLANES, N., SÁNCHEZ CASTILLO, A., QUINN, P., *Las cartas del Batallón Británico: las Brigadas Internacionales en la Guerra Civil española*, ed. Los libros de la Catarata, Madrid, 2014.
- BORAGINA, J. E. *Voluntarios judeoargentinos en la Guerra Civil Española*. Ernesto Sommaro, ed. Centro Cultural de la Cooperación, Buenos Aires, 2016.
- BORAGINA, J., *Diccionario biográfico de voluntarios de Argentina en la Guerra Civil española*, ed. Asociación de Amigos de las Brigadas Internacionales, Madrid, 2021.
- BORAO MATEO, J. E., Chinos en las Brigadas Internacionales. A: BORAO MATEO, J. E., *Las miradas entre España y China: un siglo de relaciones entre los dos países (1864-1973)*, ed. Miraguano, Madrid, 2017.
- BOTELLA IVARS, L., *Conflicte, violència i repressió a Benissa: Guerra Civil i primer Franquisme, 1936-1945*, ed. Universitat Autònoma de Barcelona, Universitat Autònoma de Barcelona, 2022.
- BOUČEK, J., La ayuda inestimable: médicos y sanitarios checoslovacos en las brigadas. A: MATILDE, E., REQUENA, M., *Al lado del gobierno republicano: los brigadistas de Europa del Este en la guerra de España.*, ed. Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha, Cuenca. 2009.
- BRASÓ BROGGI, C., La cooperación sanitaria internacional en España y China, 1936-1939. El caso de los “médicos españoles”. A: HERRERA-FELIGRERAS A., CHEN CHAIO-IN, SAYOLS J., CRESPIÁN M., BRASÓ C., *España y China 1937-2017: 80 Aniversario del Internacionalismo Antifascista*, ed. Comares, Granada, 2017.
- BRASÓ BROGGI, C., *Los médicos errantes: de las Brigadas Internacionales y la revolución china a la guerra fría*, ed. Crítica, Barcelona, 2022.

- BROGGI, M., *Memòries d'un cirurgià*, ed. Edicions 62, Barcelona, 2011.
- BROME, V., *The International Brigades Spain 1936-1939*, ed. Heinemann, London, 1968.
- CALVO, F., *Lincolns. Voluntarios norteamericanos en la Guerra Civil española*, ed. Galland Books, Valladolid, 2010.
- CASAÑ, G., Evacuación del Hospital de las Brigadas Internacionales de Benicàssim a Cataluña en abril de 1938. A: MONLLEÒ, R., *Castelló al segle XX: I congrés d'història local contemporània*, ed. Universitat Jaume I, Castelló de la Plana, 2006.
- CASAÑ, G., Evolución del número de camas del Hospital de Benicàssim y del Servicio Sanitario Internacional y su relación con las bajas de la guerra. La represión contra el Trotskismo y la disidencia dentro del citado servicio. A: CELADA A. R., PASTOR D. i LÓPEZ R. M. eds, *Las Brigadas Internacionales: 70 años de memoria històrica*, ed. Amarú, Salamanca, 2007.
- CASANOVAS, E., *Vallvidrera a través dels segles*, ed. Edicions el mirador, Barcelona, 2018.
- CASILLAS SÁNCHEZ, Feliciano., *La Sanidad y las Brigadas Internacionales en la zona norte de Córdoba. El Hospital de Belalcázar (mayo-octubre de 1937)*, ed. Asociación de Amigos de las Brigadas Internacionales, España, 2019.
- CASTELLS, A., *Las Brigadas Internacionales de la guerra de España*, ed. Ariel, Esplugues del Llobregat, 1974.
- CASTIELLA HERNÁNDEZ, J., CASTIELLA GUERRERO, P. J., *El hospital inglés de Grañén*, ed. Bubok Publishing, España, 2015.
- CELADA, A. R. (dir.), *Los Brigadistas de habla inglesa y la Guerra Civil Española*, ed. Almar, España, 2006.

- CELADA, A. R., GONZÁLEZ DE LA ALEJA, M., PASTOR, D., *Los Internacionales: English-speaking volunteers in the Spanish Civil War*, ed. Warren & Pell Pub., L'Hospitalet de Llobregat, 2009.
- CISZEWSKI, P., *Dąbrowszczacy: na świecie szanowani, w Polsce poniżani*, ed. Fundacja Oratio Recta, Warszawa, 2018.
- CLARET, J., *Breve historia de las Brigadas Internacionales*, ed. Catarata, Madrid, 2016.
- COALE, R., Las Brigadas Internacionales en la batalla del Ebro. A: SÁNCHEZ J. i AGUDO S. J., *La batalla del Ebro: perspectivas y balance: actas del congreso internacional de historia, la batalla del Ebro, 70 años después*, Vol. 1, ed. Arola, Tarragona, 2011.
- COLOMER, M., *La Guerra Civil a Mataró, 1936-1939*, ed. Abadia de Montserrat, Barcelona, 2006.
- COMITÉ SOVIÉTICO DE VETERANOS DE GUERRA, *La solidaridad de los pueblos con la República española, 1936-1939*, ed. Progreso, Moscú, 1974.
- COMPTE I FREIXANET, A., *República i Guerra Civil a Castelló d'Empúries (entre la història i les memòries)*, ed. Albert Compte i Freixanet, Figueres, 1994.
- COSTA, M., Los hospitales Internacionales de Vic, Mataró, S'Agaró. Apuntes para una investigación. A: R. CELADA A., PASTOR D. i LÓPEZ R. M. (eds), *Las Brigadas Internacionales: 70 años de memoria històrica*, ed. Amarú, Salamanca, 2007.
- CRUSELLS, M., Barcelona, darrera base de les Brigades Internacionals. A: ROCA ALBERT, J., *El municipi de Barcelona i els combats pel govern de la ciutat*, ed. Institut Municipal d'Història, Barcelona, 1997.

- CRUSELLS, M., La imagen cinematográfica: Los noticiarios y documentales británicos sobre las Brigadas Internacionales. A: R. CELADA A., PASTOR D. i LÓPEZ R. M. (eds), *Las Brigadas Internacionales: 70 años de memoria històrica*, ed. Amarú, Salamanca, 2007.
- CRUSELLS, M., *Las Brigadas Internacionales en la pantalla*, ed. Universidad de Castilla-La Mancha, Ciudad Real, 2001.
- DALLA-CORTE, G., *De España a Francia: Brigadistas paraguayos a Través de la fotografía*, ed. Universidad de Barcelona, Barcelona, 2016.
- DELPIERRE DE BAYAC, J., *Les Brigades Internationales*, ed. Fayard, Paris, 1968.
- DEU BAIGUAL, E., *La Guerra Civil a Sabadell 1936-1939 repressió, conflicte intern i obra social en la rereguarda*, ed. publicacions abadia de Montserrat, Barcelona, 2018.
- DOMINGO, A., TORRENT, J., *Héroes invisibles: afroamericanos en la guerra de España (Invisible heroes: African-Americans in the Spanish Civil War)*. Argonauta Producciones; New York: Duende Pictures, Madrid, 2014.
- DUCH I PLANA, M., CAROT GINER, T., Historia de Tarragona: república, dictadura i democràcia. A: DUCH I PLANA, M., *La Guerra Civil 1936-1939*, ed. pagès editors, Lleida, 2012.
- DURAN AGUILERA, L., *Orígenes de las Brigadas Internacionales*, ed. Editora Nacional, Madrid, 1974.
- EZEQUIEL GORT, J., *Història de falset*, ed. Rafael Dalmau, Barcelona, 2003.
- FIENGA, D., *L'oeuvre de la santé militaire en Catalogne*. París, 1937.
- FUERTES ZAPATEROS, A., CADILLA BAZ, M., *Las Brigadas Internacionales*, ed. Comunicación Social, Salamanca, 2013.

- FUSTER, F., *El servicio de Sanidad de las Brigadas Internacionales*, ed. Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha, Albacete, 2018.
- FYRTH, J., ALEXANDER, S., *Women's Voices from the Spanish Civil War*, ed. Lawrence and Wishart, London, 1991.
- FYRTH, J., *The signal was Spain: The aid movement in Britain 1936-39*, ed. Lawrence and Wishart Limited, London, 1986.
- GARANGOU, S., *Les aigües de l'oblit: una història dels brigadistes internacionals del Ciudad de Barcelona*, ed. Pagès editors, Lleida, 2022.
- GARCÍA CEBOLLERO, R., *Les Brigades Internacionals (i la Guerra Civil) a Moià*, ed. l'autor, Barcelona, 2021.
- GARRIGA ANDREU, J., *Revolta i Guerra Civil a la Garriga (Vallès Oriental)*, ed. L'aixenador, Argentona, 1986.
- GASOL, J.M., *Assistència sanitària i social. A: A.A.V.V. Història de la ciutat de Manresa: 1900-1950*, ed. Fundació Caixa de Manresa, Manresa, 1991.
- GIMENO LLARDEN, M., *Revolució, Guerra i Repressió al Pallars (1936-1939)*, ed. L'abadia de Montserrat, Barcelona, 1989.
- GONZÁLEZ DE LA ALEJA, M., MAJADA NEILA, J., STEWART, R., *Los brigadistas canadienses y la huella solidaria del Dr. Bethune. A: CELADA, A., PASTOR GARCÍA, D., LÓPEZ ALONSO, M.R., Las Brigadas Internacionales: 70 años de memoria histórica*, ed. Amarú, Salamanca, 2007.
- GONZÁLEZ LÓPEZ, E., RÍOS CORTÉS, R., *Brigadistas sanitarios en la guerra de España. De la solidaridad internacional a los campos nazis. A: HIGUERAS, E., LÓPEZ VILLAVARDE, Á. L., NIEVES CHAVES, S., El pasado que no pasa. La Guerra Civil Española a los ochenta años de su finalización*, ed. Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha, Cuenca, 2020.

- GONZÁLEZ, M., *Las Brigadas Internacionales (Guerra Civil Española 1936-1939): su paso por Catalunya*, ed. PPU, Barcelona, 2009.
- GRAVAS, F., *Le sel de la terre: Espagne 1936-1939: des brigadistes témoignent de leur engagement*, ed. Tirésias, París, 1999.
- GUERRA, F., *La medicina en el exilio republicano*, ed. Universidad de Alcalá, Alcalá de Henares, 2003.
- HARSÁNYI, I., La participación de húngaros en las Brigadas Internacionales en retrospectiva histórica. A: MATILDE, E., REQUENA, M., *Al lado del gobierno republicano: los brigadistas de Europa del Este en la guerra de España*, ed. Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha, Cuenca. 2009.
- HERVÁS, C., *La xarxa hospitalària a Catalunya durant la Guerra Civil (1936-1939)*, ed. PAHCS, Manresa, 2014.
- HOCHSCHILD, A., *Spain in our hearts, americans in the spanish civil war 1936-1939*, ed. Pan books, London, 2016.
- HUBER, P., *Los voluntarios suizos en la Guerra Civil española: diccionario biográfico*, ed. Silente, Guadalajara, 2010.
- HURTADO, V., *Atlas de la Guerra Civil española, Las Brigadas Internacionales*. Barcelona, ed. DAU, 2013.
- JACKSON, A. *Las Mujeres británicas y la Guerra Civil española*, ed. Publicacions de la Universitat de València, València, 2010.
- JACKSON, A., *British Women and the Spanish Civil War, 1936-1939*, ed. Taylor and Francis, London, 2002.
- JACKSON, A., La sanitat republicana durant la batalla de l'Ebre. Els ferits brigadistes entre nosaltres: Pròleg i epíleg a l'última gran batalla de la Guerra Civil Espanyola. A: CERVELLÓ J. i AGUDO S. J., *La batalla del Ebro*:

perspectivas y balance: actas del congreso internacional de historia la batalla del Ebro, 70 años después. Vol. 2, ed. Arola, Tarragona, 2011.

- JACKSON, A., *Més enllà del camp de batalla: Testimoni, memòria i record d'una cova hospital en la Guerra Civil Espanyola*, ed. Cossetània Edicions, Valls, 2004.
- JACKSON, A., *Para nosotros era el cielo*, ed. San Juan de Dios, Barcelona, 2012.
- JACKSON, A., *Preludi de l'última batalla: les Brigades Internacionals al Priorat, 1938 (Prelude to the last battle: the International Brigades in the Priorat, 1938)*, ed. Cossetània: No Jubilem la Memòria, Valls, 2008.
- JACKSON, A., *Blood and guts: nursing with the International Brigades in the Spanish Civil war, 1936-39*. A: BROOKS, J., HALLET, C.E., *One hundred years of wartime nursing practices, 1854-1953*, ed. Manchester University Press, Manchester, 2015.
- JIRKU, G., *¡Nosotras estamos con vosotros!: mujeres antifascistas de distintos países hablan de su trabajo en España*, ed. Asociación de Amigos de las Brigadas Internacionales, Madrid, 2018.
- JIRKU, G., *Nuestra lucha contra la muerte: el trabajo del Servicio Sanitario Internacional*, ed. Asociación de Amigos de las Brigadas Internacionales, Albacete, 2017.
- JIRKU, G., *Nuestra lucha contra la muerte: el trabajo en el Servicio Sanitario Internacional, 1937*.
- JOLLY, D., *Field surgery in total war*, ed. Hamish Hamilton, London, 1941.
- KEENE, J., *The last Mile to Huesca. An Austrlian Nurse in the Spanish Civil War*, ed. NSWU Press, Kensington, 1988.

- KRISTANOV, T. A., *ISPANIIA! Ispaniia! Iz prezhivyanoto v internacionalnite brigadi i sanitarnata im sluzhba v Ispannia*, ed. Durzhavno Voenno Izdatelstvo, Sofiis, 1966.
- LANDAUER, H., *Diccionario de los Voluntarios austríacos en la España republicana 1936-1939*, ed. Asociación de amigos de las Brigadas Internacionales, Madrid, 2005.
- LEMESLE, H., Les femmes de Yougoslavie volontaires en Espagne républicaine. Un groupe particulièrement dévoué et résilient. A: MAITRON, J. (dir.), *Dictionnaire biographiques du mouvement ouvrier français*, 44 vols, 4è partie, 1914-1939 de la Première à la Seconde guerre mondiale, ed. Ouvrières, Paris, 1962-1977.
- LETHBRIDGE, D., *Norman Bethune in Spain: commitment, crisis & conspiracy*, ed. Sussex Academic Press, London, 2013.
- LLOPIS, R., El hospital y centro de permisos de las Brigadas Internacionales en Benissa. Bases para su estudio. A: R. CELADA A., PASTOR D. i LÓPEZ R. M. (eds), *Las Brigadas Internacionales: 70 años de memoria històrica*, ed. Amarú, Salamanca, 2007.
- LONGO, L., *Las Brigadas Internacionales en España*, ed. Era, México, 1996.
- LÓPEZ BORGONÓZ, A., *Las Brigadas Internacionales en Castelldefels*. ed. GREHIC, Castelldefels, 2015.
- LÓPEZ BORGONÓZ, A., *Salud y suerte, mañana más: brigadistas internacionales en Castelldefels: marzo 1938-enero 1939*, ed. GREHIC: Ajuntament de Castelldefels, Castelldefels, 2018.
- LÓPEZ JIMÉNEZ, F. J., Las fuentes: los expedientes de brigadistas internacionales conservados en el Archivo General Militar de Guadalajara. A:

- MATILDE, E., REQUENA, M., *Al lado del gobierno republicano: los brigadistas de Europa del Este en la guerra de España*, ed. Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha, Cuenca. 2009.
- MAITRON, J. (dir.), *Dictionnaire biographiques du mouvement ouvrier français*, 44 vols, 4è partie, 1914-1939 de la Première à la Seconde guerre mondiale, ed. Ouvrières, Paris, 1962-1977.
 - MAJADA, J., *La huella solidaria: El legado del doctor Bethune y la ayuda de los voluntarios canadienses a la segunda República*, ed. Asociación de Amigos de las Brigadas Internacionales, Albacete, 2016.
 - MARTINEZ BANDE, J. M., *Brigadas Internacionales*, ed. Ganduxer, Barcelona, 1988.
 - MASSONS, J. M^a., *Historia de la sanidad militar española*, ed. Pomares-corredor, Barcelona, 1994.
 - MASSONS, J. M^a., *Memòries el camí cap als 100 anys*. ed. Signo, Barcelona, 2013.
 - MASSOT I MUNTANER, J., *La Guerra Civil a Montserrat*, ed. abadia de Montserrat, 1984.
 - MATILDE, E., REQUENA, M., *Al lado del gobierno republicano: los brigadistas de Europa del Este en la guerra de España*, ed. Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha, Cuenca. 2009.
 - MAYMÍ, J., *La Girona convulsa, entre la il·lusió i el desencís (1923-1939)*, ed. Diputació de Girona, Girona, 2004.
 - MEDICAL BUREAU TO AID SPANISH DEMOCRACY. *From a hospital in Spain: American nurses write*, ed. Medical Bureau to Aid Spanish Democracy, New York, 1937.

- MENDLESOHN F., *Quaker Relief Work in the Spanish Civil War*, ed. Edwin Mellen Pr, New York, 2002.
- MILLANES VAQUERO, M., *Brigadistas afroamericanos en la Guerra Civil Española*. A: CELADA, A., PASTOR GARCÍA, D., LÓPEZ ALONSO, M.R., *Las Brigadas Internacionales: 70 años de memoria histórica*, ed. Amarú, Salamanca, 2007.
- MONOGRAFÍAS BEECHAM, *Los médicos y la medicina en la Guerra Civil Española*, ed. Saned, Madrid, 1986.
- MOTA MUÑOZ, J. F., *Els últims dies de Pins del Vallès: l'entrada de les tropes franquistes a Sant Cugat*. Publicació en línia: Wordpress, [Consulta 30 d'octubre de 2023] <https://historiasantcugat.wordpress.com/2013/05/02/els-ultims-dies-de-pins-del-valles-lentrada-de-les-tropes-franquistes-a-sant-cugat/>
- MOTA MUÑOZ, J. F., *La República, la guerra i el primer franquisme a Sant Cugat del Vallès (1931-1941)*, ed. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 2001.
- MUNTÉ MATEU, J., *Els nostres brigadistes: els voluntaris internacionals morts als hospitals de campanya de les Terres de l'Ebre*, ed. Labora Creacions Culturals, Falset, 2021.
- MURAI, M., *La batalla del Ebro según los testimonios de los voluntarios suecos y escandinavos de la XI Brigada. Batallón Hans Beimler*. A: SÁNCHEZ CERVELLÓ, J., *La batalla del Ebro: perspectivas y balance: actas del Congreso Internacional de Historia la batalla del Ebro, 70 años después*, ed. Arola, Tarragona, 2011.

- MURLÀ GIRALT, J., De les Brigades Internacionals durant la seva estada a Vall de Bianya i d'altres indrets de la Garrotxa. A: AA. VV., *Jornada d'Estudis sobre les terres de Bianya*, ed. Amics de Besalú, Olot, 1984.
- NAVARRO CARBALLO, J. R., *La Sanidad en las Brigadas Internacionales*, ed. Servicio de Publicaciones del Estado Mayor del Ejército, Madrid, 1989.
- NAVARRO, J. R., La sanidad de las Brigadas Internacionales. A: CELADA, A. R., PASTOR, D. i LÓPEZ, R. M., eds., *Las Brigadas Internacionales: 70 años de memoria històrica*, ed. Amarú, Salamanca, 2007.
- NAYA ORTEGA, R., PRADES ARTIGAS, L., *Hablamos diferentes idiomas, pero una misma lengua: Multilingüismo y pedagogías en las Brigadas Internacionales*, ed. UCA, Cádiz, 2023.
- NICOLAU GONZÁLEZ, R., *CUBA y la defensa de la República española (1936-1939)*, ed. Editora Política, La Habana, 1981.
- ORTIZ CARRIÓN, J. A., Los voluntarios puertorriqueños de la libertad, 1936-1939. A: SÁNCHEZ CERVELLÓ, J., AGUDO, S., *A Las Brigadas Internacionales: nuevas perspectivas en la historia de la Guerra Civil y el exilio*, ed. Publicacions Universitat Rovira i Virgili, Tarragona, 2015.
- PALFREEMAN, L., *¡SALUD! British volunteers in the republican Medical service during the Spanish civil war, 1936-1939*, ed. Sussex Academic Press, Brighton; Portland, 2012.
- PALFREEMAN, L., *Spain bleeds: the development of battlefield blood transfusion during the civil war*, ed. Sussex Academic Press, Brighton; Portland, 2012.
- PASTOR GARCÍA, D., GONZÁLEZ DE LA ALEJA BARBERÁN, M., Las protagonistas. Británicas en la Guerra Civil española. A: ALIA MIRANDA, F.,

- HIGUERAS CASTAÑEDA, E., SELVA INIESTA, A., *Hasta pronto, amigos de España: Las Brigadas Internacionales en el 80 aniversario de su despedida de la Guerra Civil (1938-2018)*, ed. Centro de Estudios y Documentación Brigadas Internacionales, CEDOBI, Albacete, 2019.
- PETROU, M., *Renegades. Canadians in the Spanish Civil War*, ed. University of British Columbia Press, Vancouver and Toronto, 2008.
 - POLO, C., Max Hodann: *Psicopatología bélica y rehabilitación de los brigadistas, según fuentes literarias*. A: R. CELADA, A., PASTOR, D. i LÓPEZ, R. M. (eds), *Las Brigadas Internacionales: 70 años de memoria histórica*, ed. Amarú, Salamanca, 2007.
 - PRADES, L., *Sistemas de información digital sobre las Brigadas Internacionales*, ed. Universidad de Castilla-La Mancha, Cuenca, 2012.
 - PUIG ROVIRA, R. X., *Vilanova i la Geltrú (1936-1939). Guerra, revolució i ordre social*, ed. L'abadia de Montserrat, Barcelona, 2005.
 - PUJADES X., SANTACANA C., *L'altra olimpíada: Barcelona '36: esport, societat i política a Catalunya (1900-1936)*, ed. Llibres de l'Índex, Barcelona, 1990.
 - RADOSH, R., ABECK M.R., H, SEVASTIANOV, G., *España traicionada (Stalin y la Guerra Civil)*, ed. Planeta, Barcelona, 2002.
 - REQUENA GALLEGU, M., *La Guerra Civil española y las Brigadas Internacionales*, ed. Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha, Cuenca, 1998.
 - REQUENA GALLENA, M., Los medios sanitarios de los brigadistas internacionales: su lucha contra la muerte. A: CELADA, A., PASTOR GARCÍA,

- D., LÓPEZ ALONSO, M.R., *Las Brigadas Internacionales: 70 años de memoria histórica*, ed. Amarú, Salamanca, 2007.
- REQUENA, M., La retirada de las Brigadas Internacionales de la Guerra Civil Española. A: SÁNCHEZ, J., AGUDO, S. J., *La batalla del Ebro: perspectivas y balance: actas del congreso internacional de historia, la batalla del Ebro, 70 años después* . Vol. 1, ed. Arola, Tarragona, 2011.
 - REQUENA, M., SEPÚLVEDA, Mª R. (Coord.), *La sanidad en las Brigadas Internacionales*, ed. Universidad Castilla-La-Mancha, Cuenca, 2006.
 - RIUS I BOUS, A., *Imprenta i biblioteca a l'Hospital Militar de Montserrat (1936-1939)*, ed. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 2023.
 - SABATÉ, J., *Víctimes d'una guerra al priorat (1936-1939)*, ed. Rafael Dalmau. Barcelona, 2002.
 - SADURNÍ BASSOLAS, C., *Infermeres de les Brigades Internacionals destinades a l'Hospital Internacionals de Vic: humanisme i compromís polític (abril 1938-gener 1939)*, ed. Escola de Doctorat UVIC-UCC, 2022.
 - SALES, F., *Maials, història de la vila i del seu terme*, ed. Ajuntament de Maials, Maials, 1994.
 - SALICRÚ - MALTAS, M., *Treball de documentació dels hospitals militars i les fosses del cementiri de Mataró en el període de la Guerra Civil, 1936-1939*, ed. Generalitat de Catalunya. Direcció General de Memòria Democràtica, Barcelona. 2021.
 - SALICRÚ, M., *Crònica del temps de guerra a Mataró (1936-1939)*, ed. Museu arxiu de Santa Maria, Mataró, 1989.

- SÁNCHEZ CERVELLÓ, J., *La batalla del Ebro: perspectivas y balance: actas del Congreso Internacional de Historia, la batalla del Ebro, 70 años después*, ed. Arola, Tarragona, 2011.
- SÁNCHEZ CERVELLÓ, J., *El Pacte de la no intervenció: la internacionalització de la Guerra Civil espanyola*, ed. Publicacions URV, Tarragona, 2009.
- SÁNCHEZ CERVELLÓ, J., *Las Brigadas Internacionales: nuevas perspectivas en la historia de la Guerra Civil y del exilio*, ed. Publicacions Universitat Rovira i Virgili, Tarragona, 2015.
- SÁNCHEZ SÁNCHEZ, I., *Las Brigadas Internacionales: 80 años después*, ed. Instituto de Estudios Albacetenses “Don Juan Manuel”: CEDOBI, Albacete, 2019.
- SÁNCHEZ, J., CLUA P., *La batalla de l'Ebre: Un riu de Sang*, ed. Espais de la batalla de l'Ebre, Tarragona, 2018.
- SCICOLONE, A., Sangre, bisturí y pasión. La labor humanitaria del doctor Bethune en la Guerra Civil española. A: ALIA MIRANDA, F., HIGUERASCASTAÑEDA, E., SELVA INISTA, A., *Hasta pronto, amigos de España: Las Brigadas Internacionales en el 80 aniversario de su despedida de la Guerra Civil (1938-2018)*, ed. Centro de Estudios y Documentación Brigadas Internacionales, CEDOBI, Albacete, 2019
- SOLARI, M., *Su quattro fronti. Diario di una infermiera*, ed. Litografia del Cielo, 1973.
- SOLÉ, Q., *Els morts clandestins, Les fosses comunes de la Guerra Civil a Catalunya (1936-1939)*, ed. Afers, Barcelona, 2008.

- SOSPEDRA RODRÍGUEZ, A., *Doblement oblidades: les dones catalanes i espanyoles i la seva col·laboració en l'esforç de guerra de les Brigades Internacionals*, ed. Arola Editors: Publicacions URV, Tarragona, 2019.
- TORAN, R., *Història contemporània del Masnou*. Masnou, ed. Ajuntament del Masnou, 2017.
- TREMLETT, G., *Las Brigadas Internacionales: Fascismo, Libertad y la Guerra Civil Española*, ed. Debate, Barcelona, 2021.
- TSOU, H., SOU L., *Los brigadistas chinos en la Guerra Civil, la llamada de España (1936-1939)*, ed. Cataracta, Madrid, 2013.
- VIDAL, C., *Las Brigadas Internacionales*, ed. Espasa-Calpe, Madrid, 1999.
- WALTER J. L., *American Medical Support for Spanish Democracy, 1936-1938*. A: BIRN, A. E., BROWN, T. M., *Comrades in Health: U.S. Health Internationalists, Abroad and at Home*, ed. NJ: Rutgers University Press, New Brunswick, 2013.
- WERNER, A., HILBERT, E., *“Sie Werden nicht durchkommen”, Deutsche an der Seite der Spanischen republik und der sozialen revolution*. Band 1, ed. Lich, Verlag, 2015.
- XAUBET, J., *Els ferits i els serveis hospitalaris durant la batalla de l'Ebre*. L'hospital internacional de Mataró. A: SÁNCHEZ J. i AGUDO S. J., *La batalla del Ebro: perspectivas y balance: actas del congreso internacional de historia la batalla del Ebro, 70 años después*. Vol. 2, ed. Arola, Tarragona, 2011.
- XAUBET, J., *Sociologia de la guerra revolucionària a Mataró (1936-1939)*, ed. Marrè, Barcelona, 2006.
- ZUEHLKE, M. *The Gallant cause: Canadians in the Spanish Civil War 1936-1939*, ed. John Wiley & Sons Canada, Mississauga, 2007.

14.1. Articles de Revista

- AA. VV. El servicio sanitario. El Doctor Dubois. A: *Reconquista*: 35 Divisi3n, 1938, n3m. 3.
- AA. VV. La Guerra Civil a Farners de la Selva: [Santa Coloma de Farners, 1936-1939]: Cl3nica Militar N3m. 5 de les Brigades Internacionals al Balneari Termes Orion. Textos: Gerard Buxeda Majoral, Esther Bussot Li3n3n, Joaquim Carreras Barn3s. Santa Coloma de Farners.
- ARMSTRONG, L., LEIER, M., Canadians in the Spanish Civil War. A: *The Beaver magazine*, 1997, n3m, 77.5, p. 19-26.
- BEN SALEM, A., Los voluntarios 3rabes en las Brigadas Internacionales (Espan3a, 1936-1939). A: *Revista internacional de sociolog3a*, 1988, n3m. 4, p. 543-574.
- BOFARULL, S., Voluntarios australianos en la Guerra Civil Espa3ola 1936-1939. A: *Revista Espa3ola del Pac3fico*, 2001, n3m.14, p. 89-106.
- BORAGINA, J., Mujeres argentinas en la Guerra Civil espa3ola. A: *Archipi3lago: revista cultural de nuestra Am3rica*, 2012, Vol. 20, n3m. 75, p. 27-34.
- BORTLOV3, H., La participaci3n interbrigadista checoslovaca en la Guerra de Espan3a, vista por los protagonistas y los historiadores checos a trav3s del tiempo. A: *Ibero-Americana Pragensia*, 2008, n3m. 22, p. 165-173.
- BUSSOT, E., Les Brigades Internacionals: l'Hospital Militar Cl3nica n3m. 4 de S'Agar3. Biografia de vuit brigadistes internacionals que hi moriren. Commemoraci3 del 803 aniversari (1938-2018). A: *Estudis del Baix Empord3*, 2018, n3m.37, p.165-207.

- CAHISA i MUR, M., HERVÁS i PUYAL, C., Un testimoni de la Guerra Civil Espanyola: Douglas Jolly i el seu text de cirurgia de guerra. A: *Gimbernat: Revista d'Història de la Medicina i de les Ciències de la Salut*, 2004, Vol. 41, p. 183-188.
- COSTA, M., Apunts sobre l'hospital americà de les Brigades Internacionals a Vic. A: *Gimbernat: revista catalana d'història de la medicina i de la ciència*, 2005, Vol. 43, p. 195-210.
- COSTA, M., MASSONS ESPLUGAS, J. M., El Dr. Jack B. Klein, un dentista nord-americà a la Guerra Civil Espanyola. A: *Gimbernat: revista catalana d'història de la medicina i de la ciència*, 2008, núm. 50, p. 37-43.
- DURGAN, A., With the POUM. International volunteers on the Aragon Front (1936-1937). A: *Ebre 38: revista Internacional de la Guerra Civil (1936-1939)*, 2018, núm. 8, p. 131-161.
- DURÓ FORT, A., Les portugais et la guerre d'Espagne : engagement militant, solidarités et mémoires. A: *Riveneuve continents & Exils et migrations ibériques au XXe siècle: revue des littératures de langue française*, 2020, núm. 29-20.
- GONZÁLEZ CARRASCO R., Moià, escenari bèl·lic de la Guerra Civil Espanyola. A: *Modilianum: revista d'estudis del moianès*, 2014, Vol. 51, p. 57-76.
- HERVÁS i PUYAL, C., Dos hospitals de guerra a la comarca de la Selva: Santa Coloma de Farners i Tossa de Mar (1936-1939): noves aportacions. A: *Quaderns de la Selva*, 2020, núm. 32, p. 127-151.

- HERVÁS PUYAL, C., De Belchite a l'Ebre. El Dr. Rafael Pulido Cuchí i l'activitat quirúrgica al tren-hospital núm. 20 (1937-1939). A: *Afers: fulls de recerca i pensament*, 2016, núm. 84, p. 391-427.
- HERVÁS, C., La Clínica Militar núm. 5: un hospital de les Brigades Internacionals a Santa Coloma de Farners (1938-1939). A: *Quaderns de la Selva*, 2008, núm. 20, p. 171-192.
- LÓPEZ SÁNCHEZ, J., Luis Díaz Soto: Capitán Médico de las Brigadas Internacionales. A: *Revista Cubana de Medicina Militar*, 2009, Vol. 38, núm. 3-4, p. 104-108.
- MARTÍN, J. L., Territori Capital la Guerra Civil a Catalunya, 1937-1939. A: *Afers: fulls de recerca i pensament*, 2015, Vol. 30, núm. 82, p. 668-670.
- MASSONS ESPLUGAS, J. M., COSTA NAUDÓ, M., Atenció odontològica a les Brigades Internacionals. A: *Gimbernat: revista catalana d'història de la medicina i de la ciència*, 2008, núm. 50, p. 29-35.
- MASSONS, J. M^a, Un any al servei de les Brigades Internacionals (B.I) com a cap d'equip quirúrgic (història viscuda). A: *Gimbernat: revista catalana d'història de la medicina i de la ciència*, 1997, Vol. 28, p. 225-238.
- MIRÓN-GONZÁLEZ, R., La asistencia sanitaria a los heridos y enfermos del exilio republicano español en Francia: de la improvisación inicial a los campos de concentración (enero-septiembre 1939). A: *Asclepio. Revista de Historia de la Medicina y la ciencia*, 2018, núm. 70 (2), julio-diciembre, p. 234.
- MOTA MUÑOZ, J. F., Milicians, reclutes i comissaris a Sant Cugat. El campament militar i l'Escola de Comissaris de Pins del Vallès (1937-1939). A: *Publicació del grup d'estudis locals de Sant Cugat del Vallès*, 2016, núm. 48-49, p. 63-78.

- PALFREEMAN, L., Assistència sanitària a la rereguarda de Madrid. Els hospitals britànics de Huete i Uclés. A: *Afers: fulls de recerca i pensament*, 2016, núm. 84, p. 305-326.
- PIJULA I RIBERA, J., La sanitat a Olot durant la Guerra Civil-1936-1939. A: *Gimbernat: Revista d'història de la medicina i de les ciències de la salut*, 1997, Vol. 28, p. 211-224.
- REQUENA GALLEGO, M., M. PRADES ARTIGAS, L., Las Brigadas Internacionales. A: *Studia historica. Historia contemporánea*, 2014, núm. 32, p. 181-195.
- RODRIGUEZ, F., Bibliografía de las Brigadas Internacionales y de la participación de extranjeros a favor de la república (1936-1939). A: *Instituto de estudios albacetenses "Don Juan Manuel"*, 2006, núm. 1125, p. 662-663.
- SADURNÍ BASSOLS, C. La clínica militar de Vic, un inici marcat per un episodi de febre tifoide (abril i maig de 1938). A: *Ausa*, 2021, Vol. 30, núm. 187-188, p. 261-281.
- SALICRÚ - MALTAS, M., Els brigadistes internacionals enterrats l'any 1938 al Cementiri dels Caputxins de Mataró: identificació i dignificació 80 anys després. A: *XXXIV Sessió d'Estudis Mataronins*, 2018, núm. 34, p. 275-299.
- SICHON, G. E., Les médecins des deux guerres: Espagne 1936-1939. Chine 1939-1945. A: *Matériaux pour l'histoire de notre temps*, 1990, núm. 19, p. 57-64.
- VILASECA, J. M., L'hospital internacional de Vic durant la Guerra Civil Espanyola 1936-1939. A: *Gimbernat: revista catalana d'història de la medicina i de la ciència*, 1997, Vol. 28, p. 207-209.

- VILASECA, J. M., La documentació mèdica de l'hospital de la santa creu de Vic 1936-1939. A: *Gimbernat: revista catalana d'història de la medicina i de la ciència*, 1997, Vol. 28, p. 203-205.
- XAUBET VILANOVA, J., La Sanitat de les Brigades Internacionals. L'Hospital de Mataró. A: *XXXIV Sessió d'Estudis Mataronins: Museu Arxiu de Santa Maria*, 2018, núm. 34, p. 255-273.

14.2. Films

- CARTIER-BRESSON, H. (dir.), *L'Espagne vivra* (documental). França, Secours populaire française, 1939.
- DOMINGO, A., TORRENT, J., *Héroes invisibles: afroamericanos en la guerra de España (Invisible heroes: African-Americans in the Spanish Civil War)*. Argonauta Producciones; New York: Duende Pictures, Madrid, 2014.
- KLINE, H., KORVIN, C. (dir), *Heart of Spain* (documental). Canadà, Canadian Broadcasting Corporation (CBC), 1937.
- SHUMLIN, H. (Productor), IVENS, J. (dir), *The spanish earth* (Film propagandístic). Estats Units d'Amèrica, Contemporary Historians Inc, 1937.
- *Voluntarios de la libertad* 1938.

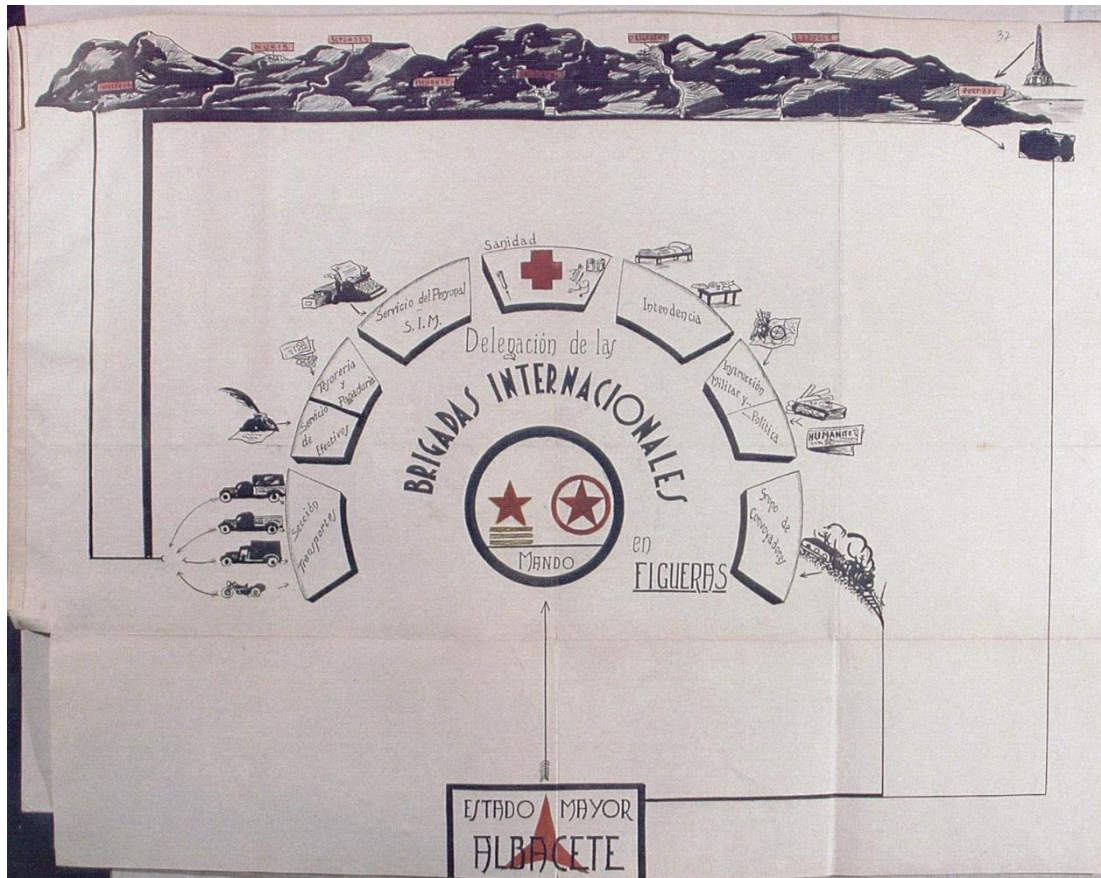
14.3. Fonts i arxius

- Abraham Lincoln brigade Archives (ALBA)
- Archivo General Militar de Ávila
- Archivo Histórico Nacional
- Arxiu comarcal de l'Alt Urgell (ACUR)
- Arxiu Comarcal de la Selva (ACSE)

- Arxiu Comarcal del Maresme (ACMM)
- Arxiu de la Creu Roja Ginebre
- Arxiu Històric Comarcal d'Osona (ACOS)
- Arxiu històric de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau (AHSCP)
- Arxiu Històric de Moià
- Arxiu Municipal de Barcelona
- Arxiu municipal de Caldes de Montbui
- Arxiu Municipal de Castell d'Aro
- Arxiu Municipal de Castelló d'Empúries
- Arxiu Municipal de Platja d'Aro
- Arxiu Municipal de Sant Feliu de Guíxols
- Arxiu Municipal del Districte de Sarrià-Sant Gervasi
- Arxiu Nacional de Catalunya (ANC)
- Centro Documental de la Memoria Histórica
- Döw, Viena.
- International Brigades archive. Marx Memorial House. Londres
- Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI)
- Sistema d'Informació Digital sobre les Brigades Internacionals (SIDBRINT)
- Taiment Library

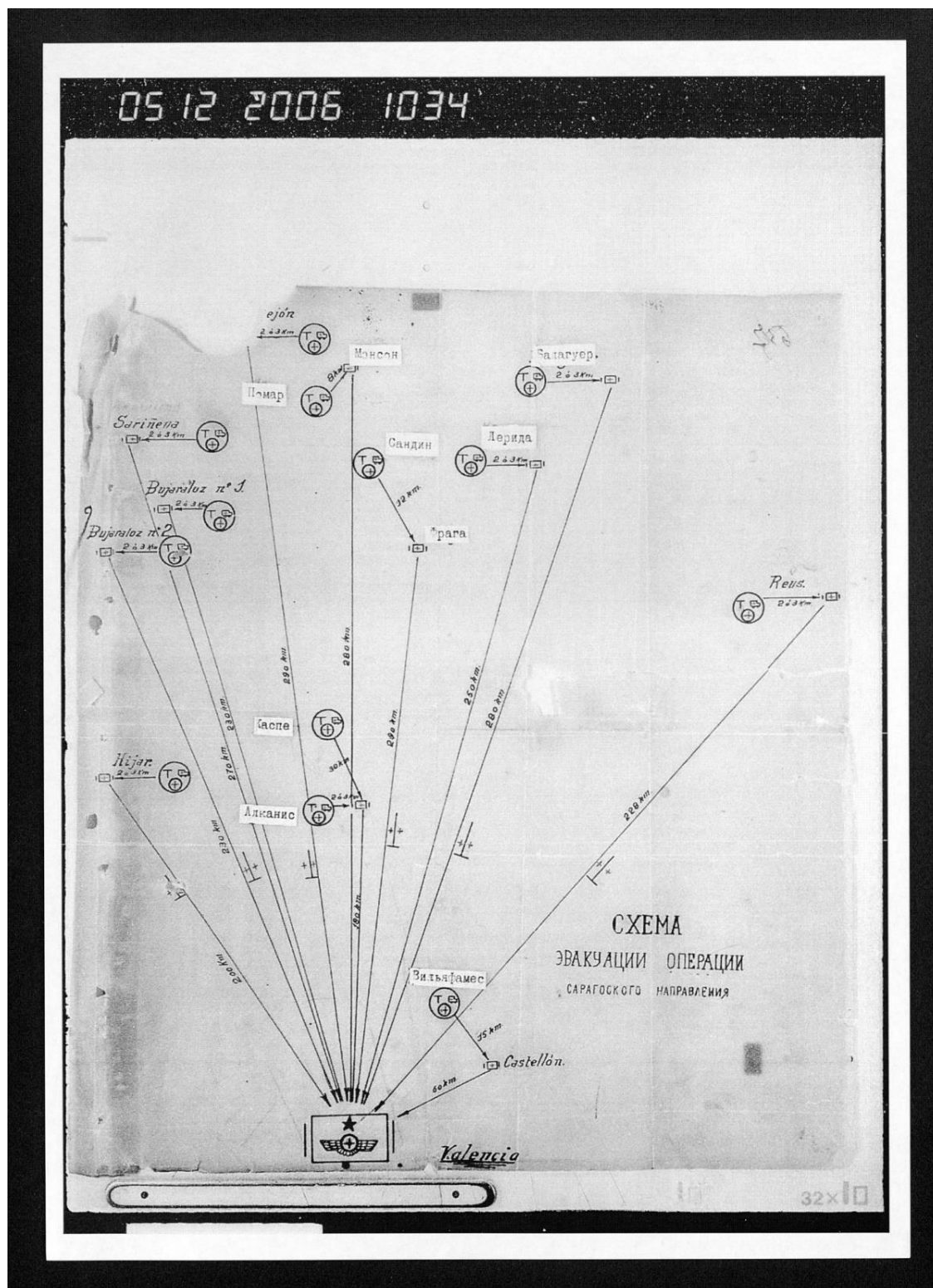
15. Annexos

Annex 1: Delegació de les Brigades Internacionals a Figueres

Font: Centro Documental de la Memoria Histórica, Incorporados, C1757.

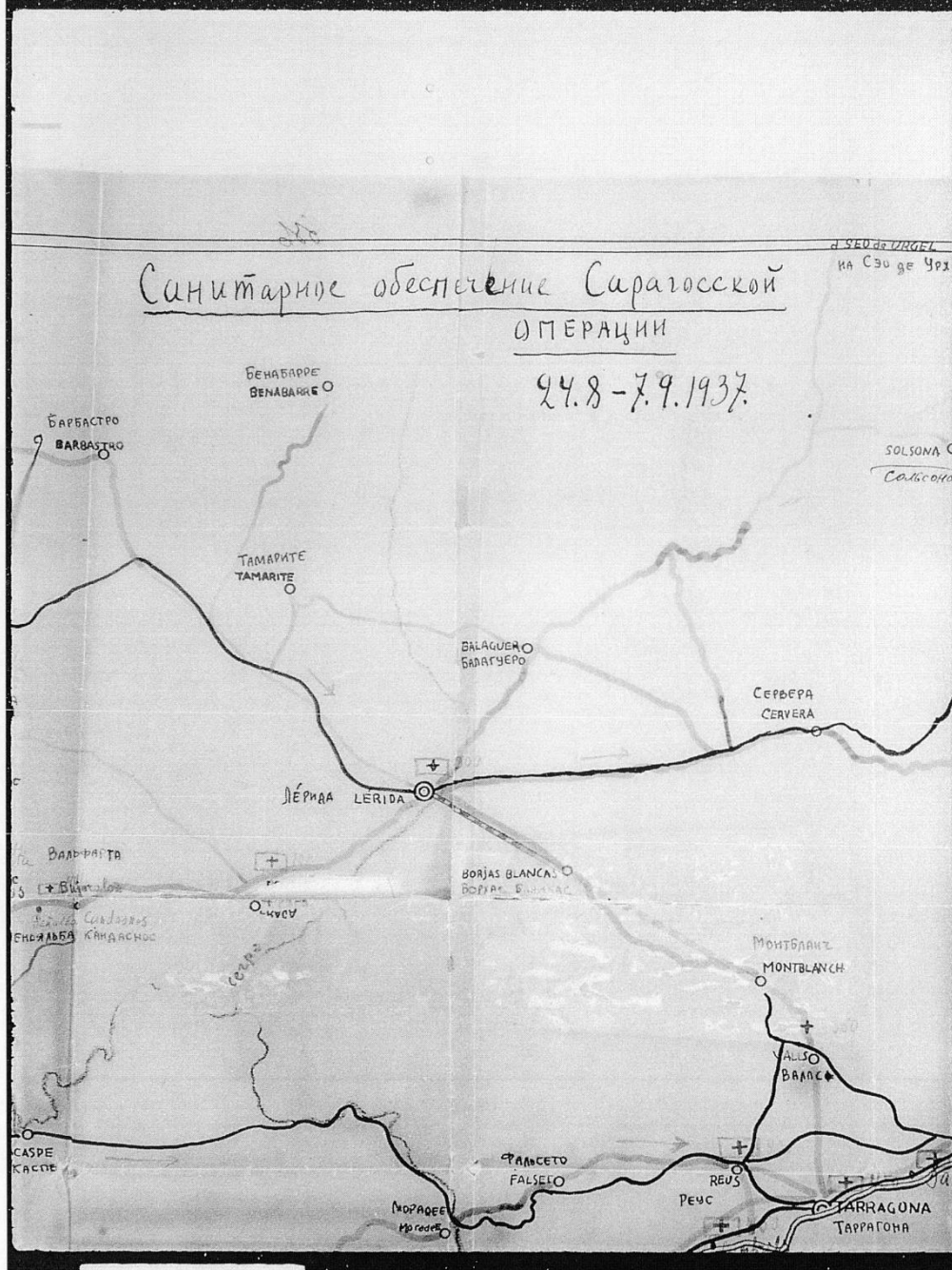
Annex 2: Mapa de les línies d'evacuació sanitària de València, Catalunya i Aragó

Font: Centro Documental de la Memoria Histórica, Incorporados, C1929.

[illegible]

05 12 2006 1036

Карта Каталонской области

7.9.1937

Таррагона

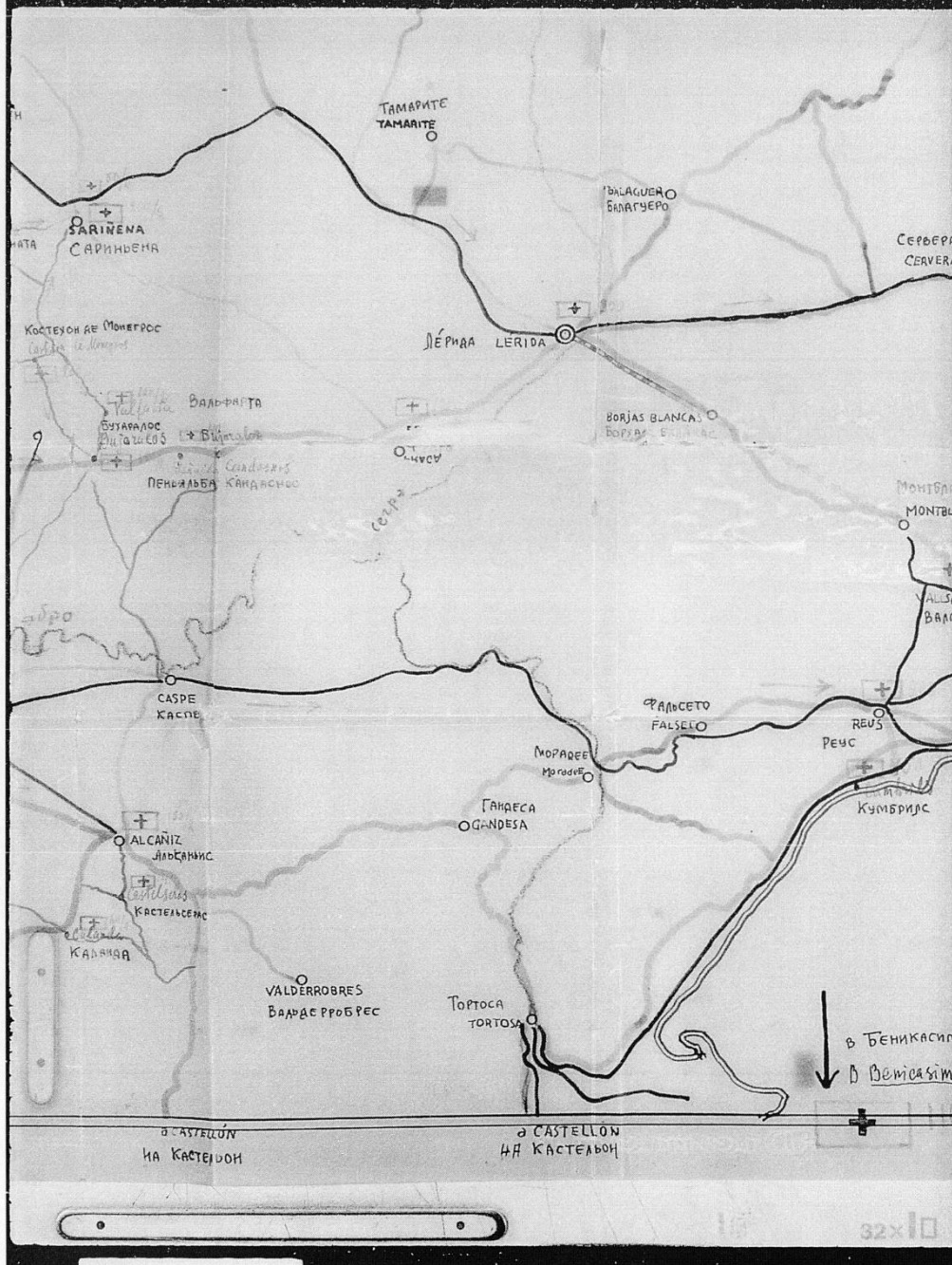
Бургос

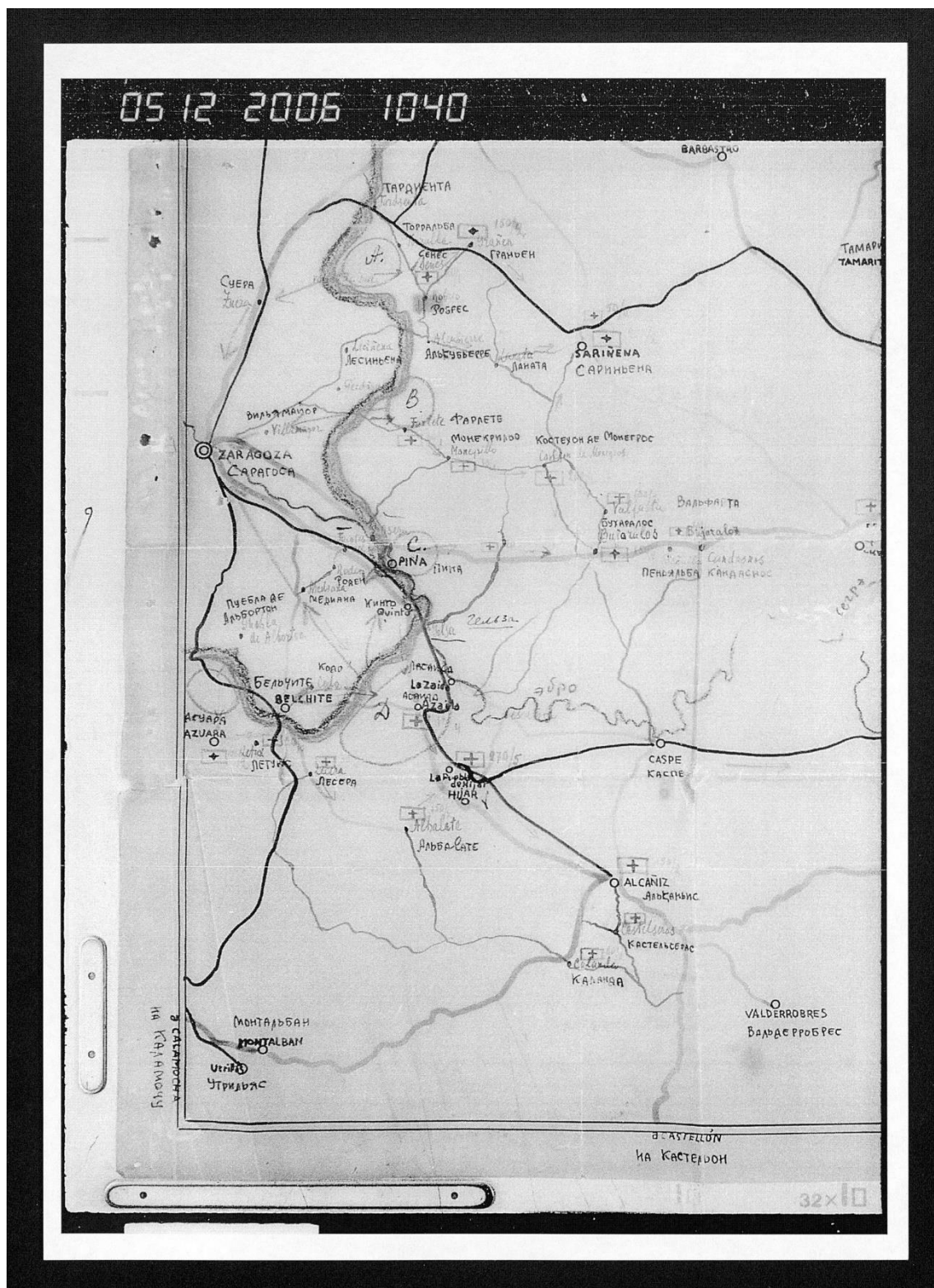
Барселона

Железнодорожная линия

[illegible]

05 12 2006 1039

Font: Centro Documental de la Memoria Histórica, Incorporados, C1929.

~~100~~

Liquidacion mes de Octubre 1938

45.859.50

18.140,95

21.587,25

9.145,00
3.456,40
118.527,36
53.167,65

14.647,23
34.564,06

24.564,06
24.788,93

24.100,93
10.453,73

9.267,43

27.098,96

14.060,03

318,50

5.643,40

930,00
37. 885,00

242.545,22

136.734,90

194.561,02

137.025,37

456.785,45

15.936,80
7.767,00

7.767,00
11.723,53

24. 261.05

5.932,50

24.969,30

22.023,83

4.985,50

23.240, 23

4.038,50
23.461,70

23.461, 10
20.827, 20

11.571, 30

26. 356, 53

20.552,80

22.284,50

14.013,40

22.937, 30
21.425, 42

21.425,43
27.422,83

27,422.83
4,159.00

6.612.83

4.662,50

1.332,00

657.00

1.580,00

22.927,50
1.321.161,58

134.161,58

2.123.016,18

Barcelona, 28. de Noviembre 1938
El Jefe de la Pagaduria General
Servicio Sanitario Internacional

SERVICIO SANITARIO INTERNACIONAL---LIQUIDACION DEL MES DE OCTUBRE DE 1938.

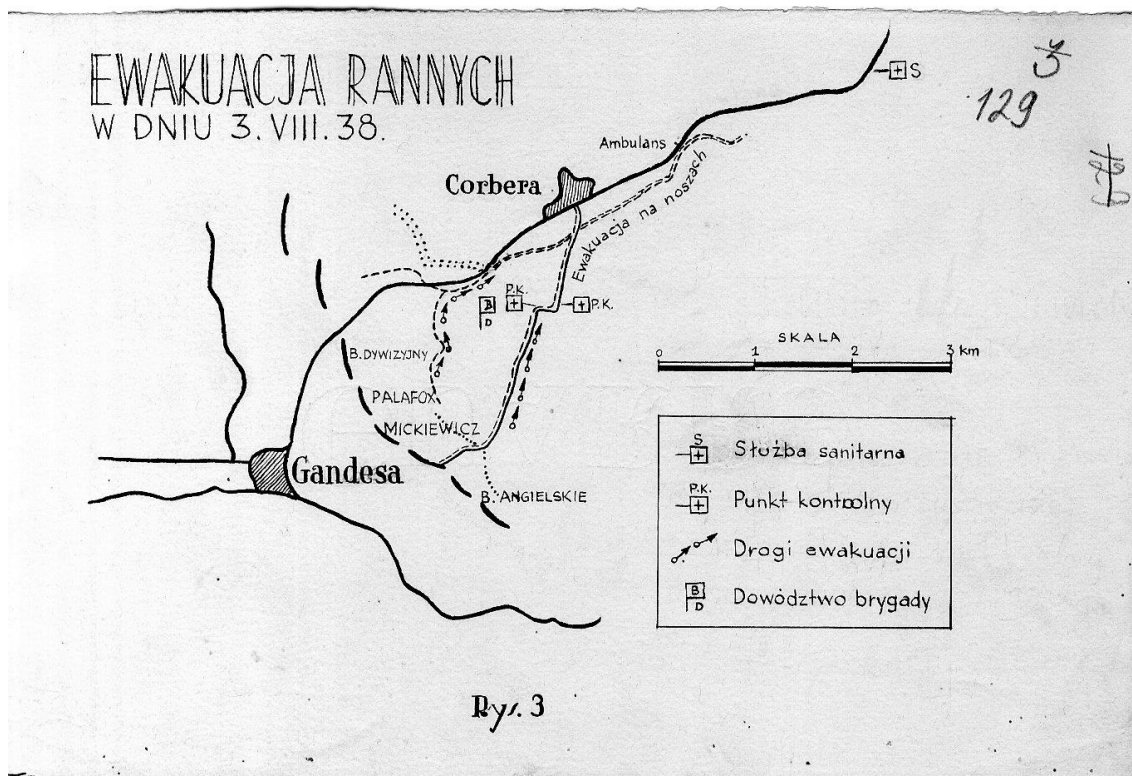
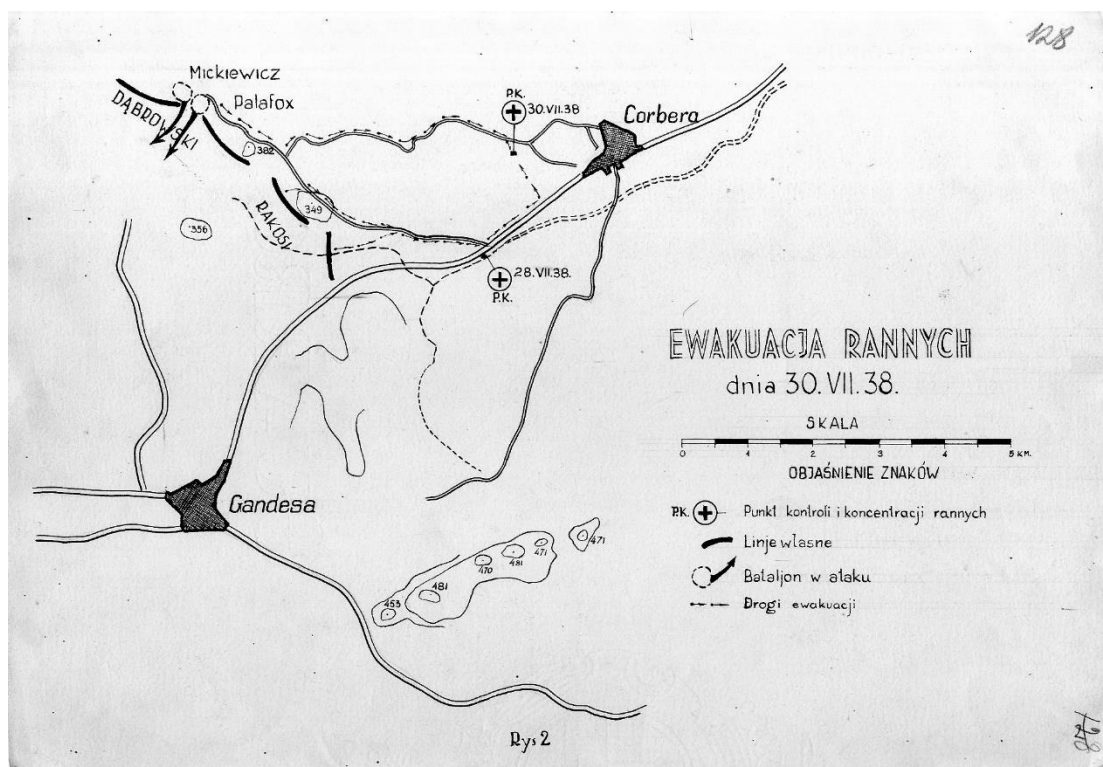
HOSPITALES

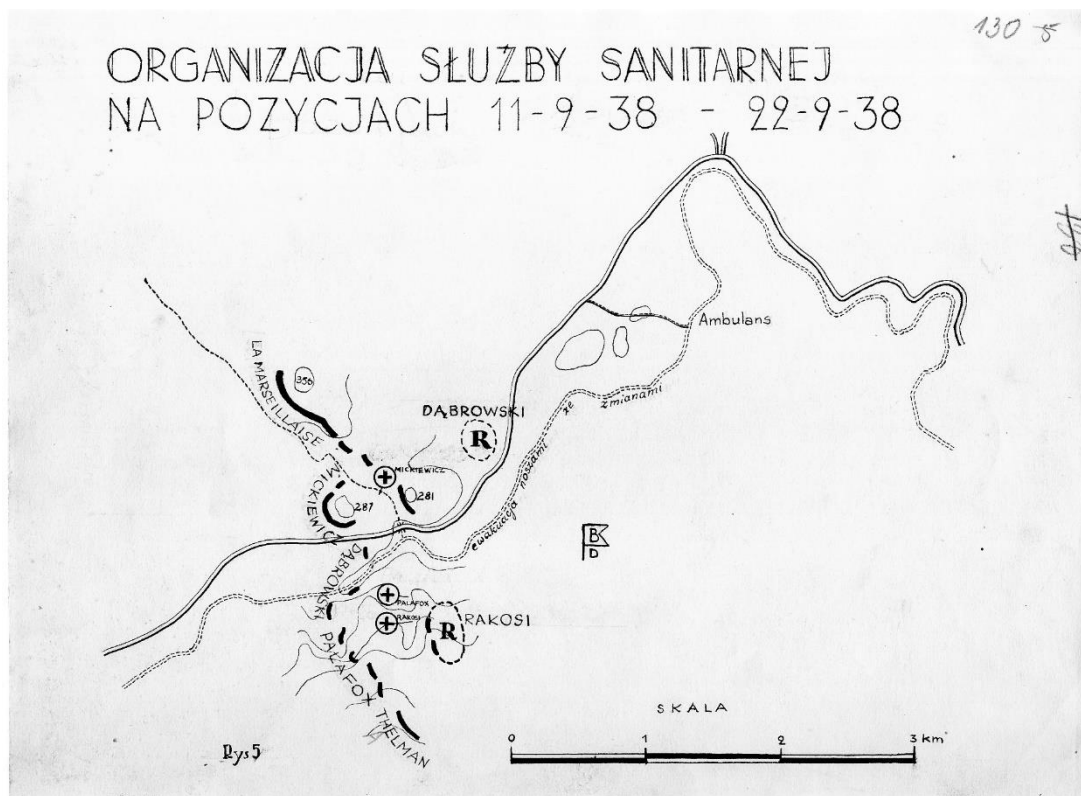
Direccion	18.140	96
Servicio Personal	21.587	25
Enfermeria	13.599	80
Garage	9.145	--
Pins del Valles	3.456	40
Pagaduria	118.527	36
Vallecarca Base	53.167	65
Medicina Base	14.647	23
Hospital N° 1.	24.564	06
" N° 2.	24.188	93
" N° 3.	10.453	73
" N° 6.	9.267	43
" N° 9.	27.098	96
" N° 11.	14.060	03
" N° 15.	318	50
Maternidad	5.643	40
General de Cataluña	930	--
Mataro N° 14	11.885	--
Mataro N° 7	242.545	22
St. Coloma	136.734	90
Vich	194.581	02
Moya	137.025	37
SAGaro	456.785	45
Tarragona	15.936	80
Valls	7.767	--
Cambrills	11.723	53
Reus	24.261	05
Morell	5.932	50
Sitges	24.269	30
Villafranca	22.023	83
Villanueva	4.985	50
Igualada	23.240	23
Monserrat	4.038	50
Sabadell	23.461	10
Tarrasa	20.827	20
La Garriga	11.571	30
Fonts Sacalm	26.356	53
Figueras	20.552	80
Gerona	22.284	50
Bañolas	14.013	40
Caldas de Malavella	22.937	30
Masnou	21.425	43
Mes de Septiembre	27.422	83
		1.904.064,27
Pagados por recibo mes Junio	657	--
" " " Julio	1.332	--
" " " Agosto	4.662	50
" " " Septiembre	6.612	83
" " " Octubre	4.159	--
		17.423,33

Importa lo Pagado Ptas..... 1.921.487,60

SEGUN PEDIDO DE FONDOS 2.052.649,18
PAGO SEGUN NOMINAS 1.921.487,60
a reintegrara a P.General 131.161,58

Annex 5: Línies d'evacuació de la zona de Corbera, Gandesa i la Serra de Pàndols

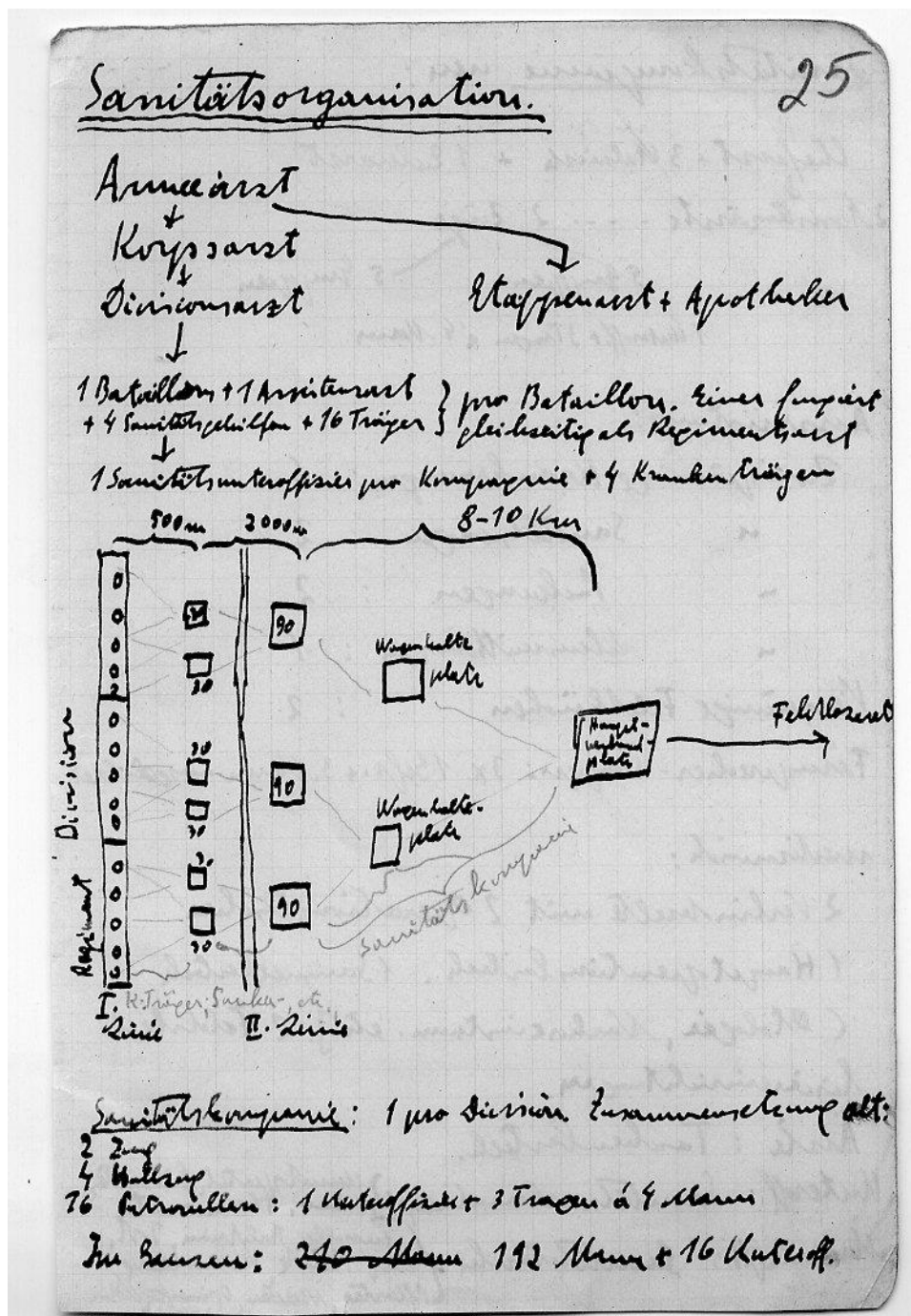

Font: Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 229, IMAGE 95-99.

Annex 6: Sistema d'evacuació dels ferits a primera i segona línia del front

Font: Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 335, IMAGE 16.

Annex 7: Rutina sanitària de la XV brigada internacional

52 1937

<u>WARD ROUTINE</u>	
7-9 A.M.	Bed making Baths (each bed patient twice a week) Temperatures Ward Cleaning
8:30 A.M.	Doctors' Rounds
9 A.M.	Dressings (both bed and ambulatory cases)
10/00 A.M.	Morning nourishment
12:15	Lunch
1 P.M.	Ward swept and tidied
2-3 P.M.	Quiet hour for all patients
3-5 P.M.	Visiting hours
3:30 P.M.	Afternoon nourishment
4 P.M.	Temperatures
4-6 P.M.	P.M. care - back rubs
6:15 P.M.	Supper
7 P.M.	Report - end of day shift
8-9 P.M.	Doctors' rounds
8 P.M.	Temperatures
9:30 P.M.	P.M. care - nourishments - lights out.

Font: Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 442, IMAGE 80.

Annex 8: Internacionals morts a Manresa

Ref. Registre Civil (1)	Nom	Edat	Lloc de naixement	Veïnatge	Data de la mort	Lloc de la mort	Destinació militar
Tom 127/pàg. 606	Trías Puigchaulens, Joan	33	Sant Mateu de Bages		3-8-38	Hospital militar 2 ("Grup Saleses")	Soldat de la 72 Divisió, 213 Brigada, 852 Batalló, 1ª Companyia
Tom 128/pàg. 136	Tristany Soler, Enric	25	Avià	Berga	16-9-38	Hospital militar 4 ("Grup Natura")	Soldat del C.R.I.M. núm. 14
Tom 128/pàg. 597	Trullàs Estebanell, Joan	34	Monistrol de Montserrat	Monistrol de Montserrat	27-12-38	Hospital militar 2 ("Grup Saleses")	Soldat del 22 Batalló d'Obres i Fortificacions
Tom 127/pàg. 406	Tudela Sánchez, Jesús	22	Águilas (Murcia)		27-5-38	Hospital militar 4 ("Grup Natura")	Soldat de la 10 Divisió, 37 Brigada, 1ª Companyia
Tom 128/pàg. 391	Uroí Prieto, Isidoro	36	Fuensanta (Albacete)		22-11-38	Hospital militar base	
Tom 127/pàg. 585	Valentin Blasco, Francesc	29	Ademús (València)	Ademús (València)	24-7-38	Hospital militar base	Soldat de la 32 Divisió, 141 Brigada, 561 Batalló, 1ª Companyia
Tom 128/pàg. 124	Valmajor Rigau, Alexandre		Creueta, la (Girona)		12-9-38	Hospital militar 2 ("Grup Saleses")	Soldat de la 30 Divisió, 153 Brigada, 1r Batalló, 1ª Companyia
Tom 127/pàg. 310	Varón Gardón, Lorenzo	18	Jaén	Jaén	27-4-38	Hospital militar 2 ("Grup Saleses")	Soldat de la 13 Brigada, 4art Batalló, 1ª Companyia
Tom 127/pàg. 318	Vázquez García, Emili				1-5-38	Hospital militar base	Soldat de la 94 Brigada mixta, 12 Batalló, 2ª Companyia
Tom 128/pàg. 308	Verdura Carbonell, Josep	32	Tordera	Tordera	24-11-38	Hospital militar 2 ("Grup Saleses")	Soldat de la 62 Brigada, 245 Batalló, 2ª Companyia
Tom 127/pàg. 416	Viel Azuara, Alfredo	22	Montalbán (Terol)	Montalbán (Terol)	31-5-38	Hospital militar 4 ("Grup Natura")	Soldat de la 30 Divisió, 131 Brigada
Tom 127/pàg. 301	Vilà Ané, Valenti				23-4-38	Hospital militar base	Soldat
Tom 128/pàg. 211	Vila Vila, Casimir	31	Sant Quirze de Besora	Sant Quirze de Besora	8-10-38	Hospital militar base	Soldat del Batalló Disciplinari de Treball núm. 5
Tom 128/pàg. 488	Vilà Viñas, Miquel	23	Sant Feliu de Codines	Sant Quirze de Safaja	13-12-38	Hospital militar 2 ("Grup Saleses")	Soldat de Municióment de la 218 Brigada
Tom 128/pàg. 144	Viladoms Elias, Joan	23	Castellbisbal	Castellbisbal	18-9-38	Hospital militar 4 ("Grup Natura")	Soldat del Batalló Disciplinari de Treball núm. 5
Tom 128/pàg. 411	Vilanova Prim, Josep	32	Figueres	Figueres	25-11-38	Hospital militar 2 ("Grup Saleses")	Soldat de Sanitat de la 153 Brigada, 612 Batalló
Tom 127/pàg. 299	Vilé Vilé, Josep	18	Llímanya		25-4-38	Hospital militar base	Soldat
Tom 128/pàg. 721	Villalba Castilla, Ignacio			Madrid	17-1-39	Hospital militar 3 (Institut Saleses)	Caporal de la 38 o 68 Brigada, 2n Batalló, 2ª Companyia
Tom 128/pàg. 676	Villalba Peña, Felip	34	Barcelona	Barcelona	11-1-39	Hospital militar base	Soldat del C.R.I.M. núm. 17
Tom 127/pàg. 660	Villena Jovita, Josep	18	València	València	22-7-38	Hospital militar 2 ("Grup Saleses")	Militar del X Cos de l'Exèrcit. Servei Tren Exèrcit
Tom 128/pàg. 592	Yuste Cano, Timoteu				3-1-39	Hospital militar base	
Tom 128/pàg. 556	Zaldivar Chueca, Federico	37	Madrid	Barcelona	30-12-38	Hospital militar 4 ("Grup Natura")	Soldat del Batalló Disciplinari de Treball núm. 5

NOTES

(*) Informació extreta del llibre "Relació soldats morts en els Hospitals Militars d'aquí, enterrats a la fossa militar" (Arxiu Històric Comarcal de Manresa) i del Registre Civil del Jutjat de Manresa

(1) Indicació de la pàgina i del tom on consta la inscripció de la defunció al Registre Civil del Jutjat de Manresa.

(2) Segons el Registre del Cementiri: Laureano Sánchez Ocaña

(4) Segons el Registre del Cementiri: Marian Orduña Casas

Font: Portal de memòria i història de Manresa [En línia] La fossa militar del cementiri de Manresa
[Consulta: 11 d'octubre de 2023] <http://www1.memoria.cat/fossa/sites/memoria.cat/fossa/files/fossa.pdf>

Annex 9: Llista del personal de les infermeries internacionals

Lista del Personal de las Enfermerias					
Cabestany 31					
Num.	Nombre	Apellido	Nacionalidad	Grado	Cargo
1	Dr.	Kaneti	bulgara	Capitan	Médico
2	Dr. Zoltan	Davidovits	hungaro	Teniente	Méd.Oculista
3	Marvin	Penn	canadiense	Soldado	Enferm.Admin.
4	Rudolfina	Prykrell	austriaca	Soldado	Enfermera
5	Teresa	Perez	española	Soldado	Enfermera
6	Jack Charles	Roberts	americana	Soldado	Guardia
Cuartel San Sebastian					
1	Dr.Veliko	Mateeff	bulgaro	Teniente	Médico
2	Joseph	Bajer	polaca	Soldado	Enfermero
3	Antoine	Gudelj	belga	Soldado	Enfermero
Badalona					
1	Rafael	Buria	hungaro	Teniente	Médico
2	Louis	Williams		Com.pol.	Com.pol.
3	Rafael	Ferruses		Sargento	Practicante
4	Jenő	Gelb		Soldado	Resp.Enferm.
5	Felipe	Vilanova		~~Maidabo~~	Resp.Cocina
6	José	Marin		Soldado	Enfermero
7	José	Mora		Soldado	Enfermero
8	Leo	Rosi		Soldado	Enfermero
9	Ramon	Oset		Soldado	Enfermero
10	Jacinto	Sol		Soldado	Enfermero
11	Salvador	Castello		Cabo	Oficina
Olot					
1	Dr.Herbert	Kretzschmer	alemana	Capitan	Médico Jefe
2	Dr.Basil	Goubine	bulgaro	Teniente	Médico
3	Dr.Bela	Rosner	hungaro	Teniente	Médico
4	Dr.Jakob	Kranzdorf	rumana	(Teniente)	Médico
5	Victor	Himmelfarb	canadiense	(Alférez)	Farmacéutico
6	Pieter	Rongen	holandesa	Soldado	Practicante
7	José	Rodriguez Marin	española	Soldado	Sanitario
8	Nicolay	Zotos	griego	Soldado	Sanitario
9	Albert	Ruben	alemana	Soldado	Enfermero
10	Louis	Martinez		Soldado	Enfermero
11	Horst	Menzel		Soldado	Enfermero
12	Navarro	Benllok		Soldado	Camillero
13	Eduardo	Pumariega	letona	Soldado	Camillero Instr.
14	Pierre	Schweizer		Soldado	Camillero
15	Gorgelis	Ruvinas		Soldado	Camillero
16	Adolf	Dietrich		Soldado	Camillero
17	Josef	Stranich		Soldado	Sanit.Instr.
Castelldefels					
1	Dr.Walter	Freudmann	austriaca	Capitan	Médico
2	Jean	Schmitt		Soldado	Ayudante
3	Johann	Ziegleder		Soldado	Sanitario
4	Ignaz	Weber		Soldado	Sanitario
5	Juan	Mendez		Soldado	Sanitario

Annex 10: Personal dels centres sanitaris internacionals

UNIDADES	MEDICOS		FARMA- CEUTI- COS		PRACTI- CANTES		ENFER- MERAS		DENTIS- TAS		LABORA- TORIO		RADIOLO- NGIA		FISIO- TERAPIA MASAJE	
	Int.	Esp.	Int.	Esp.	Int.	Esp.	Int.	Esp.	Int.	Esp.	Int.	Esp.	Int.	Esp.	Int.	Esp.
Barcelona.....	4	1	2	.	.	2	.	.	.	.	1	.	.	.	.	109
Subsistencia.....	2	.	.	.	.	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Cabestany.....	2	.	.	.	.	.	2	.	1	.	.	.	.	.	.	.
Pins del Vallés.....	.	.	.	.	.	.	4	2	.	.	.	.	.	.	.	.
Cardedeu.....	.	1	.	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
O l o t.....	2	.	.	.	.	.	.	.	2	.	.	.	.	.	.	.
Figueras.....	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
S ' A g a r ó.....	2	1	1	.	4	1	8	4	.	.	.	.	.	.	.	.
M a t a r á.....	12	.	3	.	4	.	18	6	3	.	1	.	1	.	2	.
M o y á.....	4	2	1	1	2	.	10	6	.	.	.	.	.	.	.	.
V i c h.....	13	.	2	1	3	2	19	11	.	.	2	.	.	.	1	.
F a r n é s.....	7	.	1	.	.	.	6	12	.	.	1	.	.	.	.	.
=====																
S U M A N	49	5	10	2	14	5	68	41	6	.	5	.	1	.	3	.
	54		12		19		109		6		5		1		3	
=====																
UNIDADES.	OFICINISTAS		COCINEROS, OBRE- ROS, LIMPIEZAS, &		SANITA- RIOS, CA- MILLEROS		COMISA- RIOS, DELEG.		CHOFE- RES		GHAR- DIAS					
	HOMBRES	MUJERES	HOMBRES	MUJERES	HOMBRES	MUJERES	HOMBRES	MUJERES	HOMBRES	MUJERES	HOMBRES	MUJERES				
Barcelona.....	18	9	3	3	9	3	2	.	7	3	2	1	8	7	2	2
Subsistencia.....	1	.	1	.	.	.	.	.	.	.	1	.	.	.	.	.
Cabestany.....	.	.	.	.	.	.	.	.	1	1	1	.	.	.	.	.
Pins del Vallés.....	.	.	2	.	1	1	2	11	.	.	1	.	.	.	.	.
Cardedeu.....	.	.	.	.	.	.	.	.	.	1	.	.	.	.	.	.
O l o t.....	1	.	.	.	.	.	.	.	1	.	.	.	1	.	.	.
Figueras.....	.	.	.	.	.	.	.	.	1	.	.	.	.	.	.	.
S ' A g a r ó.....	3	2	.	1	8	6	1	.	3	3	4	.	2	3	.	.
M a t a r á.....	3	1	2	.	3	.	.	.	2	5	1	1	4	3	.	.
M o y á.....	2	.	.	1	6	5	.	3	4	7	.	2	4	3	.	.
V i c h.....	2	2	.	1	4	2	1	24	6	8	2	.	4	2	.	.
F a r n é s.....	1	1	.	.	.	4	.	16	1	6	1	1	6	.	.	.
=====																
	31	15	8	6	31	21	6	54	26	34	13	5	29	18	2	2
	46		14		52		60		60		18		47		4	

Font: Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 3, FILE 395, IMAGE 29.

Annex 11: Els cinc grans hospitals internacionals

Hospital:	Alem.	Franc.	Ingl.	Ital.	Chec.	Pol.	Espan.
MATARO	140	200	110	70	45	80	100
MOYA	70	75	40	55	40	40	60
VICH	100	125	100	75	25	45	60
FARNES	100	60	60	35	20	40	50
S'AGARO	140	75	125	55	30	75	65
BARCELONA (Personal)	60	10	25	4	20	40	40

Relacion de las fichas de filiaciones, a enviar a los Comisarios de Hospitales de las B.I.

92

Font: Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 49, IMAGE 71.

Annex 12: Acantonament de Pins del Vallès

ACANTONAMIENTO DE EXTRANJEROS	
Pins del Vallès	
RELACION NOMINAL DE LOS INDIVIDUOS DE NACIONALIDAD ARGENTINA CONTROLADOS POR ESTE ACANTONAMIENTO.	
Nº de orden	Nombres y Apellidos
1	Pedro Fernandez
2	Ricardo Rodriguez Fernandez
3	Argentino Enaguilre Fernandez
4	Alberto Prats Boixeras
5	Jorge Delmasen Goss
6	Rogelio Iglesias Rodriguez
7	Joaquin Muñoz Molero
8	Pedro Cruz Pérez
9	Martin Pérez Cacián
10	José Puertas Bergeti
11	Ignacio Berroeta Aldacoa
12	José Nieto Arranz
13	Enrique Jimenez Richart
14	Alfonso Buncató Vicens
15	José Vives Angelsen
16	Santiago Garcia Fernandez
17	Jaime Forti San
18	Leopoldo Canosa Muñoz
19	Emilio Cuyás Céspedes
20	Francisco Hernández
21	Emiliano Domingo Martinez
22	Eduardo Herrero Moris
23	José Beloqui Arnauquin
24	Anibal Vega Abella
25	Ricardo Belissaire Pinheiro
26	Jesús Ferrer Ripoll
27	Francisco Magaña Durán
28	Miguel Canosa
29	José Garcia Fernandez
30	Pedro Prats Torrent
31	Santiago Guaper Herrera
32	Antonio Rodriguez Acostas
33	Juan Esteve Ventura
34	Juan Vituri Terrano
35	Unofre Francisco Pico
36	José Martí Candelli
37	Juan Llovet Vergés
38	Guillermo Vilari Gabanilla
39	Francisco Rodriguez López
40	Marío Torres Catacapuk
41	Franco Prat Boixeras
42	Juan González Lahoz
43	Julia Canosa Ginieler
44	Manuel Rico de Lara
45	Cándido Castañón Garcia
46	Vicente Ordoño Romano
47	Manuel de San Rico
48	Joaquin Pla Mayana
49	Dionisio Antonio Ruzenas
50	Miguel Mestres Belanche
51	Salvador Nogues Cancho
52	Emilio Espiedra Pino

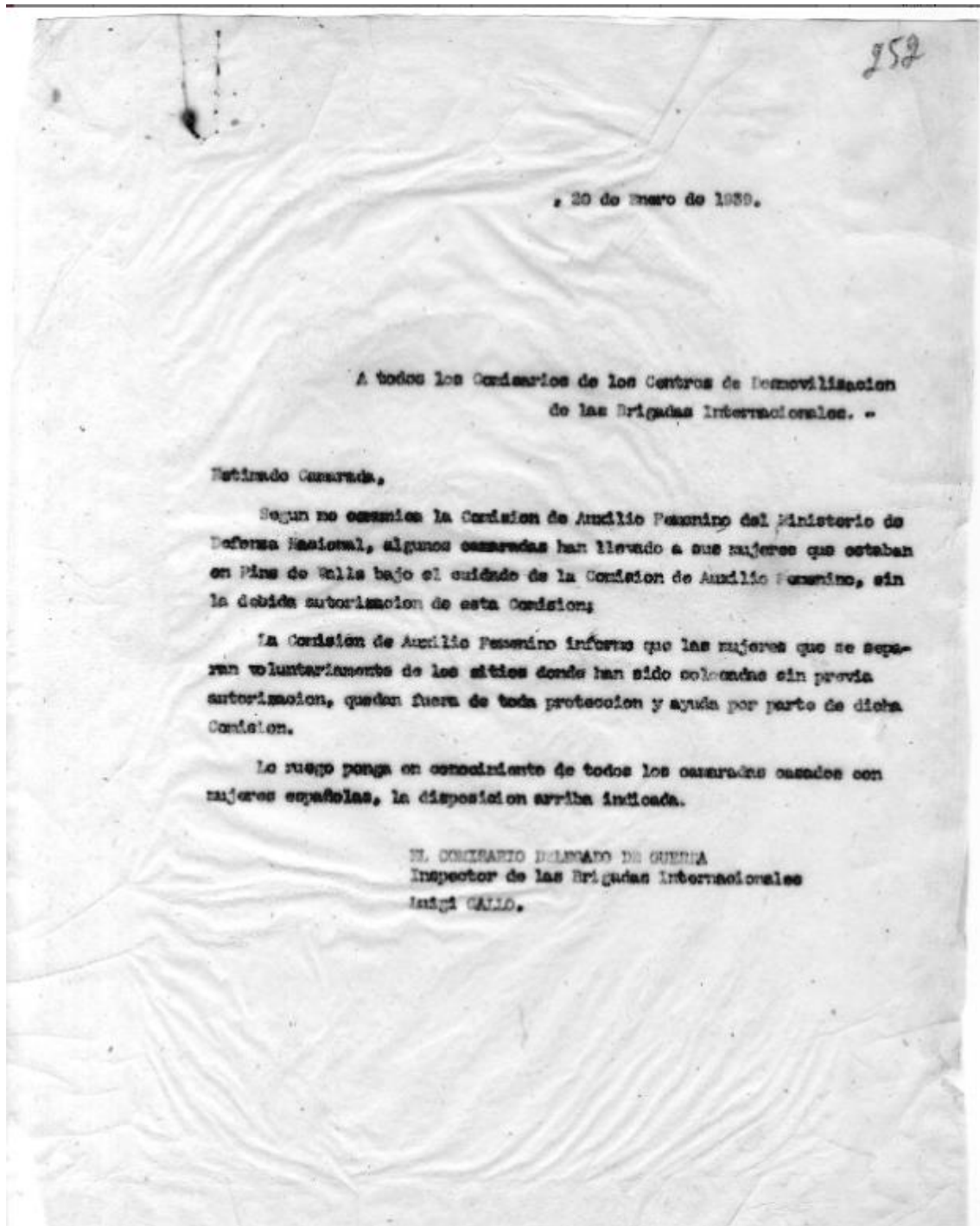
Pins del Vallès 14 Noviembre 1938

EL CAPITAN

JEFES DEL ACANTONAMIENTO

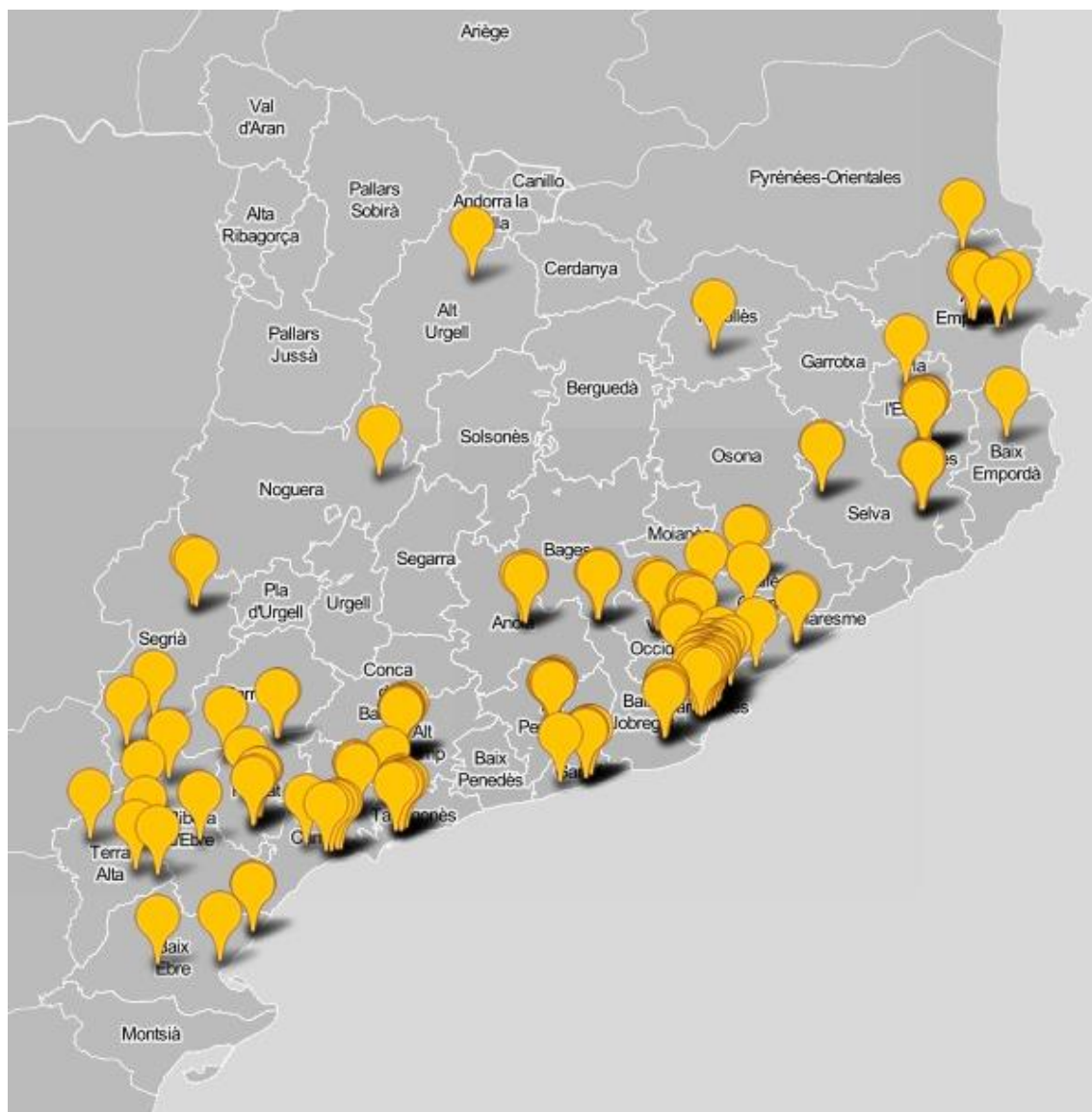
Font: Archivo General Militar Ávila, C.1094,12,1/14.

Annex 13: Pins del Vallès, centre per al Socors Femení

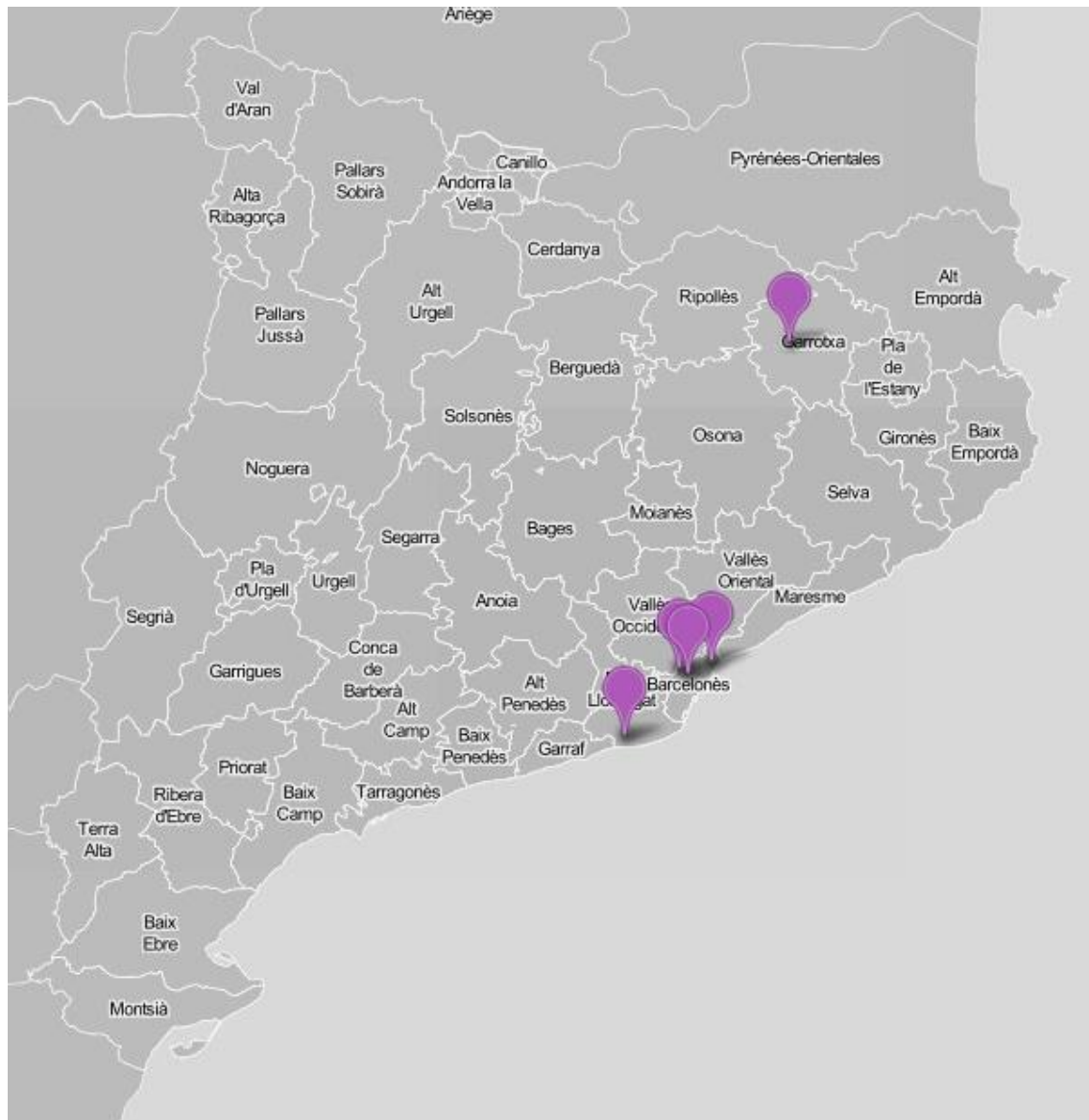
Font: Russian State Archive of Socio-Political History (RGASPI), OPIS 1, FILE 55, IMAGE 49.

Annex 14: Mapa dels hospitals republicans amb pacients internacionals

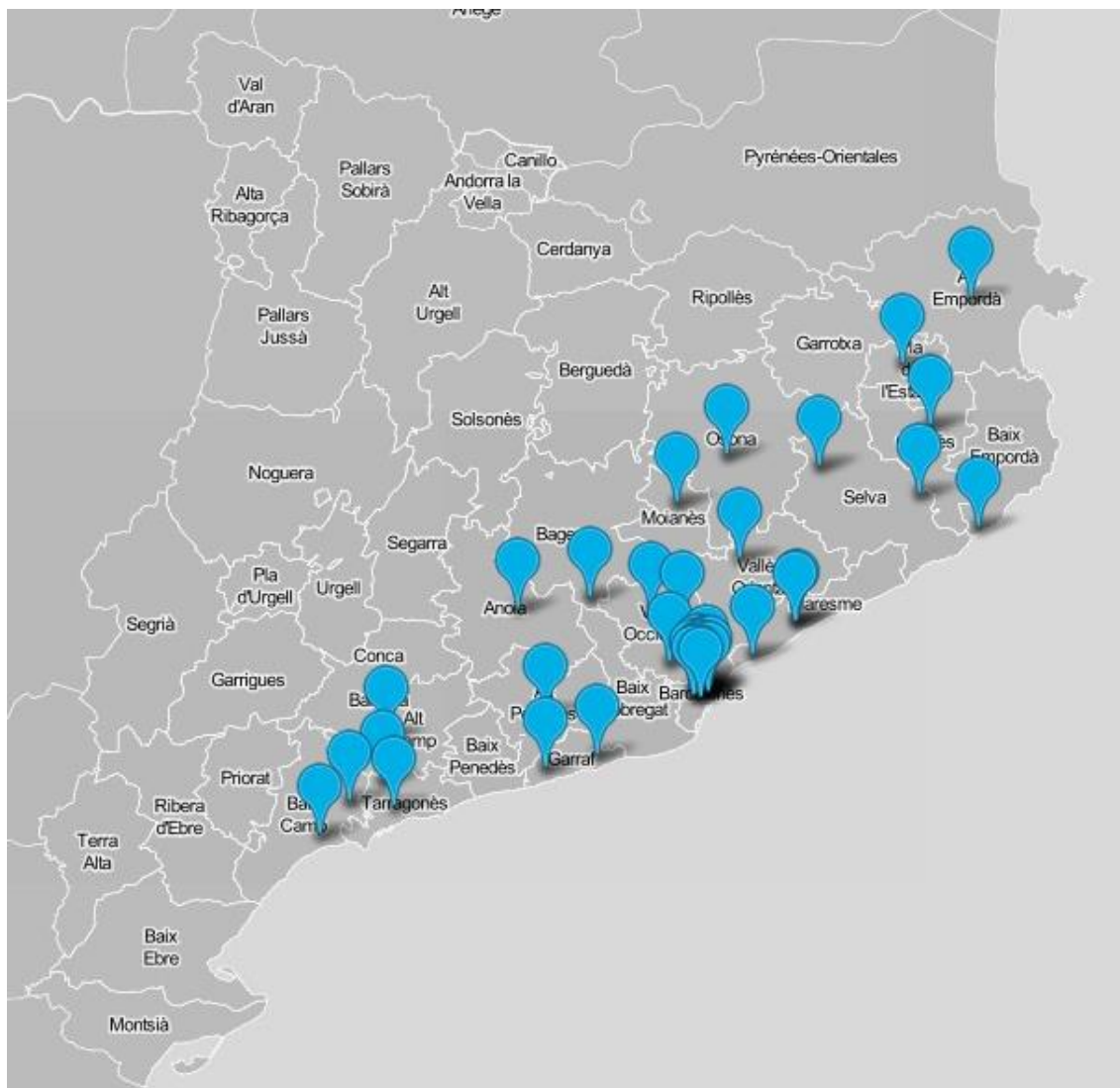
Font: Pròpia.

Annex 15: Mapa de les infermeries internacionals

Font: Pròpia.

Annex 16: Mapa dels hospitals amb pagaments del Servei Sanitari Internacional

Font: Pròpia.

Annex 17: Títols bibliogràfics enviats a Olot

134 *Not*

<u>AUTOR:</u>	<u>Titulo:</u>
1 Adelheid Popp	Die Jugendgeschichte einer Arbeiterin
1 Christoph Hinteregger	Der Judenschwindel
1 Alfred Faust	Panama der Nordvolle
1 Ernst Krafft	100 Jahre Eisenbahnunfall
1 Klara Zetkin's	Ruf zur internationalen Solidarität
1 Viktor Adler's	Gesammelte Reden u. Schriften z. Alkoholfrage
1 Domela Nieuwenhuis	Die Bibel, ihre Entstehung und Geschichte
1 Dr. Rau	Wunder und Naturgesetz
1 Julius Deutsch	Geschichte der deutsch-öesterr. Arbeiterbewegung
1 Emanuel Wurm	Alkoholfrage und Sozialdemokratie
~~Wenzel Jaksch~~	
1 Wenzel Jaksch	Marxismus oder Hakenkreuz?
1 Emil Strauss	Einführung in die Geschichte der Tschechen
1 Julius Lederer	Der Mensch und seine Götter
1 W. Hausenstein	Die grossen Utopisten (Fourier, Saint-Simon, Owen.)
1 Dr. Hartmann u. N. Henningsen	Der neue Geschichtsunterricht
1 Th. B. Welter	Lehrbuch der Weltgeschichte
1 Joseph Hatton	Klytie
1	Geschichten aus dem Boehmerwald
1 August von Platen	Gesammelte Werke: Die verhängnisvolle Gabel
1 Fred Andreas	Die alte Rechnung
8 Baende der	Bibliothek der Unterhaltung und des Wissens
1 Dr. Viktor Adler	Alkoholismus und Gewerkschaft. " " "
1 Dr. August Forel	Die Trinksitten. Hygienische u. soziale Bedeutung
1 Rudolph Stratz	Friede auf Erden
1 Franz Schacherl	15 Jahre hinter Klostermauern
1 Viktor v. Kohlenegg	Die drei Lieben der Dete Voss
1 Franz Josef Hengel	Aufta des Herzens
1 Guy de Maupassant	Vater Amable
1 W. Lambert	Der Ehrgeiz in der Kueche
1 ~~Exitt~~	Erläuterung zu Herder's Cid.
1 Louis Nötel	Vom Theater
1 Anna Hartenstein	Offene Türen
1 A. Trinius	Miss Annie

40

AUTOR:

1 Octave Gastineau
 1 Fr. Bülow
 1 Gustav Kadelburg
 1 Carl Busse
 1 Dr. Albert Zipper
 1 E. v. Adlersfeld-Ballestrem
 1 K. van Beeker
 1 Dr. A. Zipper
 1 Armin Ronai
 1 Josef Willomitzer
 1 W. Lange
 1 Dr. A. Zipper
 1 Benno Müttenuer
 1 Karl Ewald
 1 Eduard Pötzl
 1 Grete Olden
 1 Emil Augier
 1 Dr. A. Zipper
 1 E. de Girardin
 1 W. Mikulitsch
 1 A.J. Gross v. Trockau
 1 Dr. A. Zipper
 1 Scribe u. Legouvé
 1 M.G. Saphir
 1 Max Chop
 1 Richard Voss
 1 Rudolf Zeitler
 1 H. Ferd. Gerhard
 1 Ferd. Kuernberger
 1 Dr. A. Zipper
 1 Wilhelm Lange
 1 Demetrius Schrutz
 1 Jon Lehmann
 1 Helene Migerka
 1 Friedrich Halm
 1 Eduard Poetzel

TITULO:

Die Ballschuhe
 Geheime Geschichten
 Familie Schimok
 Der dankbare Heilige u. andere Novellen
 Erläuterungen zu Schiller's "Räuber".
 Tiere und Menschen
 Grosstaedischer Besuch
 Erläuterungen zu Goethe's "Hermann und
 Dorothea".
 Der Sommerarzt
 Eine Nacht im Mittelalter
 Seine einzige Tochter
~~Er~~ Zu Uhlands "Ernst, Herzog von Schwaben".
 Sommerfarben
 Streiflichter
 Hoch vom Kahlenberg
 Zwei Novellen
 Eine Demimonde-Heirat
 Zu Lessings "Emilia Galotti"
 Die Schuld einer Frau
 Minis Badereise
 Ich heirate meine Tochter
 Zu Schiller's "Braut von Messina".
 Der Damenkrieg
 Meine Memoiren
 Zu Richard Wagner's "Lohengrin"
 Wehe den Besiegten!
 Jagdgeschichten
 Die Stangenjaeger
 Zwei Novellen
 Zu Lessing's "Minna von Barnhelm"
 Doktor Mueller. Prüfe, wer sich ewig bindet.
 Ach, Oscar!
 Die Schrippe
 Das Glueck der Haesslichen
 Zwei Erzählungen
 Reisen u. Abenteuer des Herrn von Nigerl.

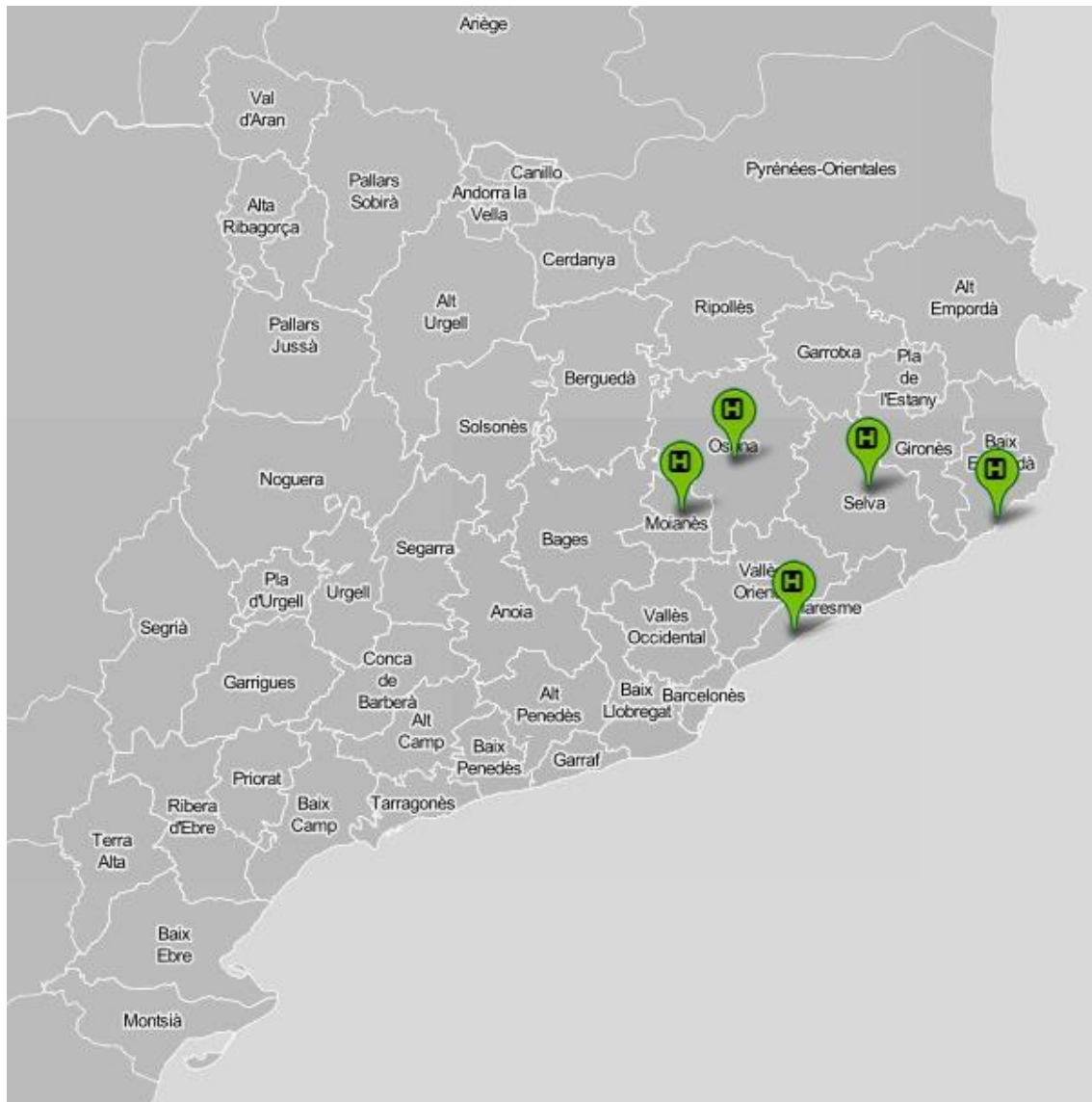
136

Libros en lengua escandinava.

<u>Autor</u>	<u>Titulo:</u>
1 Arnulf Øverland	Det frie Ord
1 Karl Evang	Rasepolitikk og Reaksjon
1 Agnes Smødlay	En Jordens Datter
1 August Strindberg	De Lyksaliges Ø
1 Seger	Konsentrasjonsleiren Oranienburg
1 Manuilski	Socialisman har seiret
1 Sandemose	En flyktning krysser sitt spor
1 Arne Garborg	Bondestudentar
1 Max Berlin	Den brune Terror
1 Stein Riverton	Montrose
1 Erling Schreiner	Natuvidenskap og Religion
1 Rex Beach	Banditterne
1 Victoria Cross	Generalens Datter
1 Ingemann	Erik Menveds Barndom
1 Martin Andersen Nexø	To verdener
1 Selma Lagerlöf	Nils Holgerssons Forum
1 Marx-Engels	Det kommunistiske Manifest
1 Ragnar Nordli	Edgar André dødsdømt
1 Karl Marx	Pariser Kommunen
1 Kristian Gleditsch	Voran en ny verdarskrig
1 Hjalmar Söderberg	Jesus Barrabas

21

Annex 18: Mapa dels cinc grans hospitals per a Internacionals

Font: Pròpia.

Annex 19: Relació del personal sanitari de Mataró

RELACIÓ DEL PERSONAL ÚTIL QUE POT QUEDAR -SE (26 d'agost de 1938)

NOM	CÀRREC
BERGER, Rosa	Metgessa
BRAUNSTEIN, Fina	Metgessa
BOHUNICKA, Adela Anka	Metgessa
LIESL, Freund	Metgessa
HART, Alexandre	Metge
CARNER, Henry	Metge
SCHALIT, Abraham	Metge
COUELLE, Karl	Metge
PERILMAHN, Michel	Metge
PINTO ROCHA	Metge Radiòleg
SOLOMON, Hans	Metge
VOGEL, Sidney	Metge Cap
ARMAND, Maxime André	Practicant
BOHEME, Hanna	Infermera titulada
CABEZAS GARCIA, Oliva	Infermera
DOERFEL, Emmy	Infermera titulada
DONDA, Dora	Infermera titulada
FAHERER, Josef	Dentista
FERNÁNDEZ SÁNCHEZ, Encarnación	Infermera
GINSBURG, Sara	Infermera titulada
GRANDERYE, Renée	Infermera titulada
GARCÍA RAMOS, Guadalupe	Infermera titulada
HABULIN, Maria	Mecanògrafa
KORCIAK, Eva	Infermera titulada
KUMEROVA, Josefina	Farmacèutica
LÓPEZ RODRÍGUEZ, Maria	Infermera titulada
LOW, Doroty	Infermera titulada
MACFARLANE, May	Infermera
MAROTO, Modesta	Infermera titulada
NAMIOT, Lisa	Infermera titulada
OSORIO SUÁREZ, Blas	Infermer
RÓDENAS GARCÍA, Carmen	Mecanògrafa
RODRÍGUEZ JAQUETE, Victoria	Infermera
ROUSSANT, Jeanne	Infermera
SALEM, Eli	Administrador Casa Personal
SEVILLA PRADOS, Carmen	Infermera
UBAGO MERINO, Melchor	Massatgista
WEINRAUB, Adela	Infermera titulada
ANDELL, Evelyn	Infermera titulada
DODDS, Isabel	Infermera.
GOLDEN, Irene Mable	Infermera titulada
LOSADA SANZ, Manuel	Sanitari
MARGULIS, Grace	Infermera
RUTTER, Dorothy	Infermera titulada
SÁNCHEZ PELLEGRINO, Antonio	Infermer
SHADBOLT, Rene Mary	Infermera titulada
WAGNON, Alice	Infermera titulada
WAISBLUM, Sarah	Farmacèutica
LEVINE, May	Infermera titulada
VASSIE, Agnes	Infermera titulada
VEGA VICENTE, Pedro	Comissari de Cultura
COVICI MALVIN, Virginia	Oficina
MÁRQUEZ GARCÍA, Rafael	Oficina
SIEBERT, Gordon	Telefonista
ORZCHOVSKI, Victor	Cuiner
MROCKOVSKI, Eduard	Practicant

Font: XAUBET VILANOVA, J., La Sanitat de les Brigades Internacionals. L'Hospital de Mataró. A:

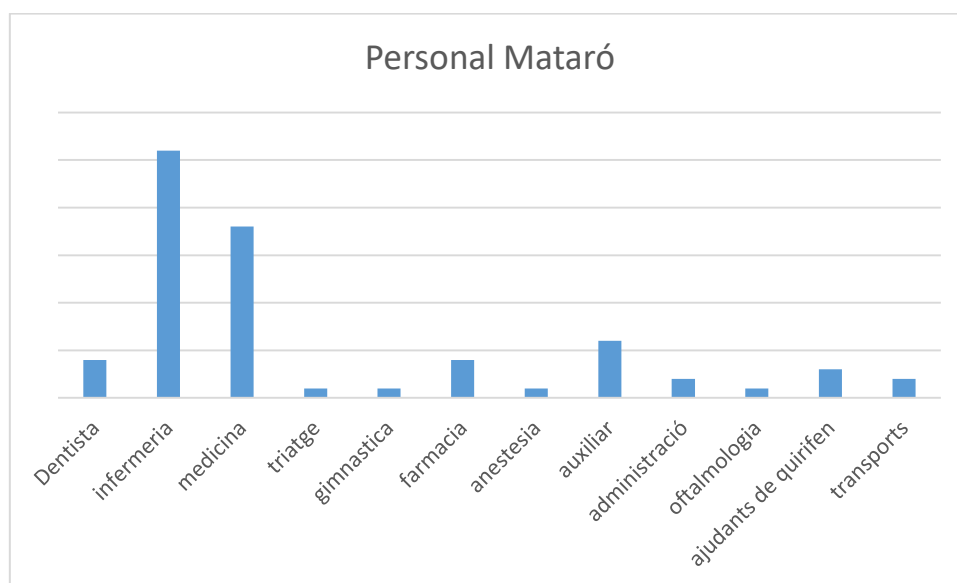
XXXIV Sessió d'Estudis Mataronins: Museu Arxiu de Santa Maria, 2018, núm. 34, p. 266.

Annex 20: Nacionalitats del personal i hospitalitzats a Mataró: 9 de novembre de 1938

ANNEX NÚMERO 2			
HOSPITAL INTERNACIONAL DE MATARÓ			
HOSPITALITZATS I PERSONAL SANITARI 9 de Novembre 1938			
NACIONALITATS	HOSPITALITZATS	PERSONAL SANITARI	TOTAL
Alemanys	33	5	38
Americans	37	8	45
Anglesos	26	3	29
Argentins	4	0	4
Australians	2	2	4
Austriacs	27	5	32
Belgues	14	0	14
Brasilers	1	0	1
Búlgars	5	0	5
Canadencs	17	0	17
Cubans	6	0	6
Danesos	5	0	5
Finlandesos	2	0	2
Francesos	159	6	165
Grecs	2	0	2
Holandesos	10	0	10
Hongaresos	13	0	13
Islandesos	1	0	1
Italians	58	0	58
Iugoslaus	13	2	15
Letons	2	4	6
Lituans	1	0	1
Luxemburguesos	1	0	1
Mexicans	1	0	1
Noruecs	4	0	4
Palestinians	0	2	2
Polonesos	60	6	66
Portuguesos	3	0	3
Romanesos	7	3	10
Russos	6	1	7
Suecs	22	1	23
Suïssos	5	1	6
Txecs	17	4	21
Ucraïnesos	4	0	4
Xilens	1	0	1
TOTAL	569	53	622

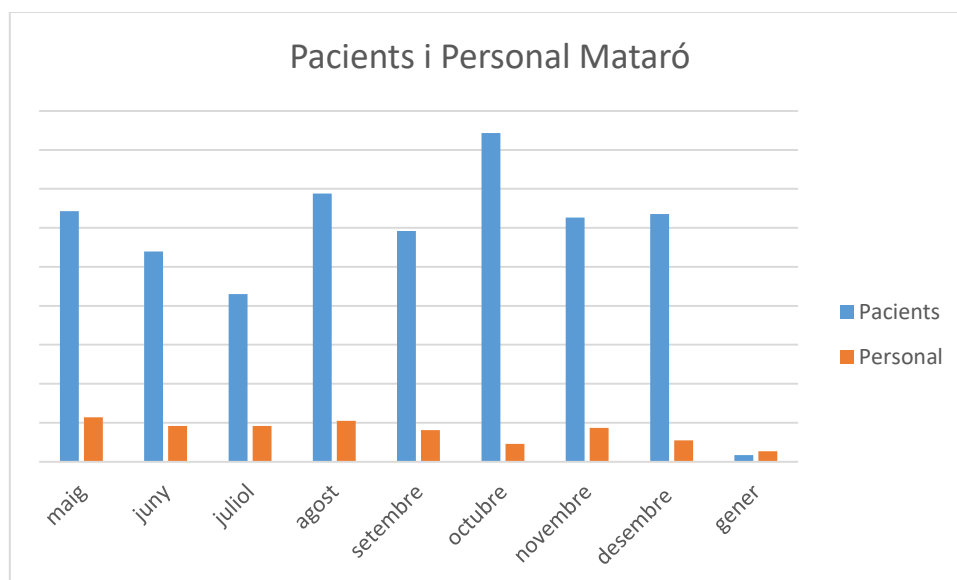
Font: XAUBET VILANOVA, J., La Sanitat de les Brigades Internacionals. L'Hospital de Mataró. A: *XXXIV Sessió d'Estudis Mataronins: Museu Arxiu de Santa Maria*, 2018, núm. 34, p. 266.

Annex 21: Gràfics del personal de l'hospital internacional de Mataró

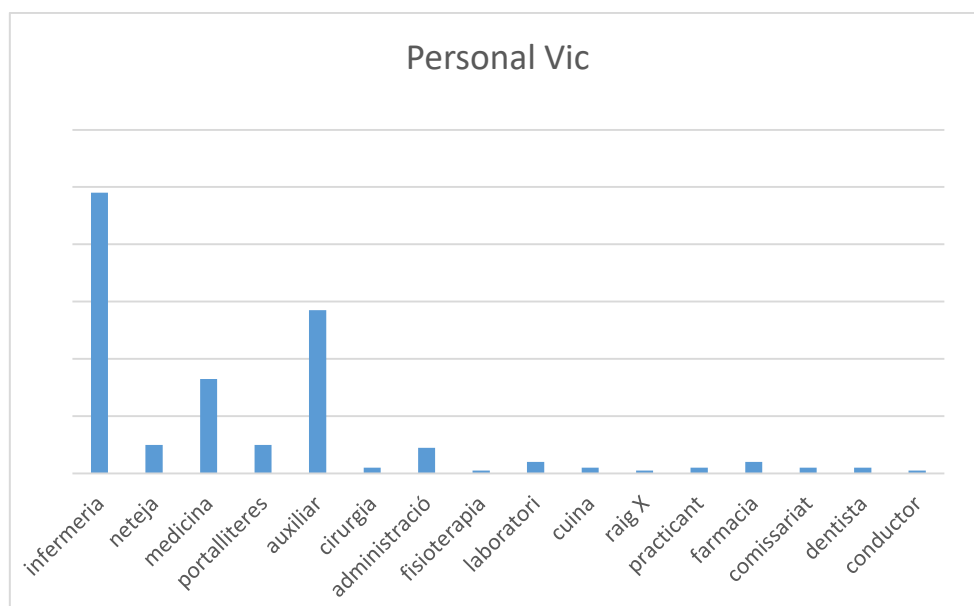
Font: Pròpia.

Annex 22: Gràfics dels pacients i personal de l'hospital internacional de Mataró

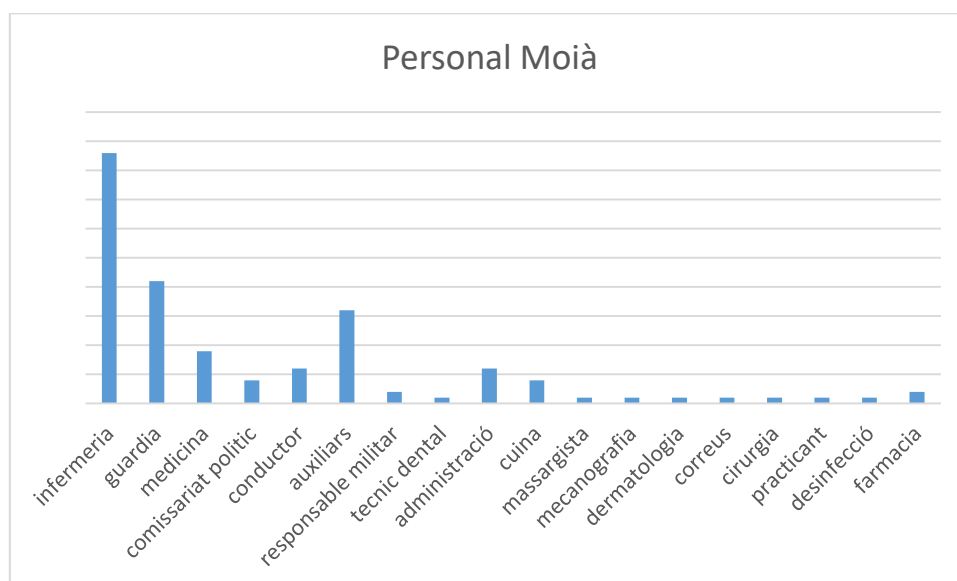
Font: Pròpia.

Annex 23: Gràfics del personal de l'hospital internacional de Vic

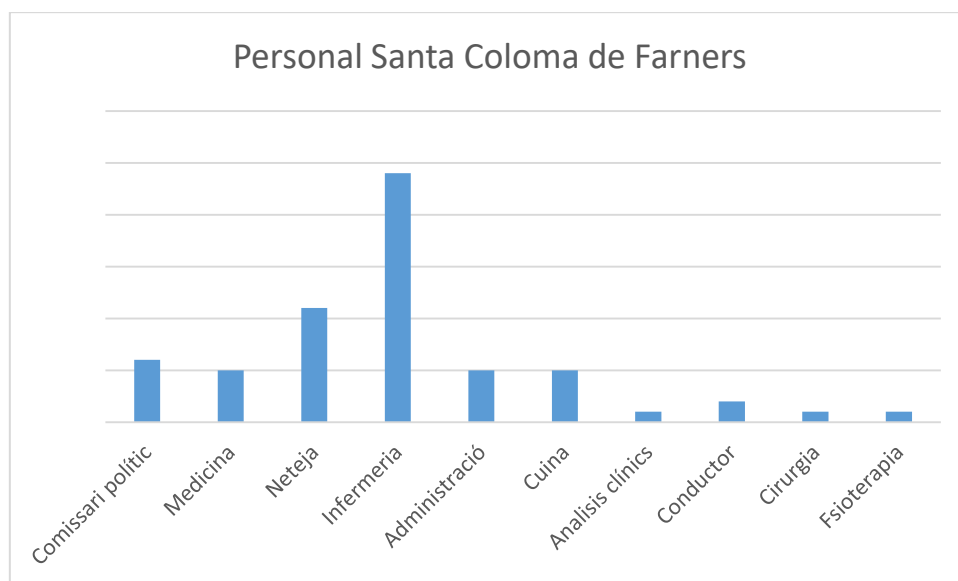
Font: Pròpia.

Annex 24: Gràfics del personal de l'hospital internacional de Moià

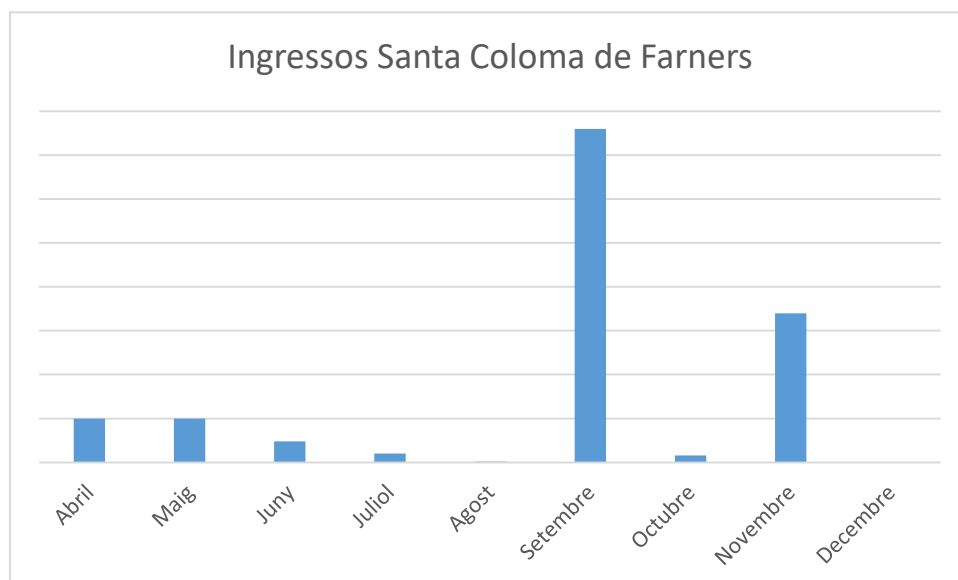
Font: Pròpia.

Annex 25: Gràfics del personal de l'hospital internacional de Santa Coloma de Farners

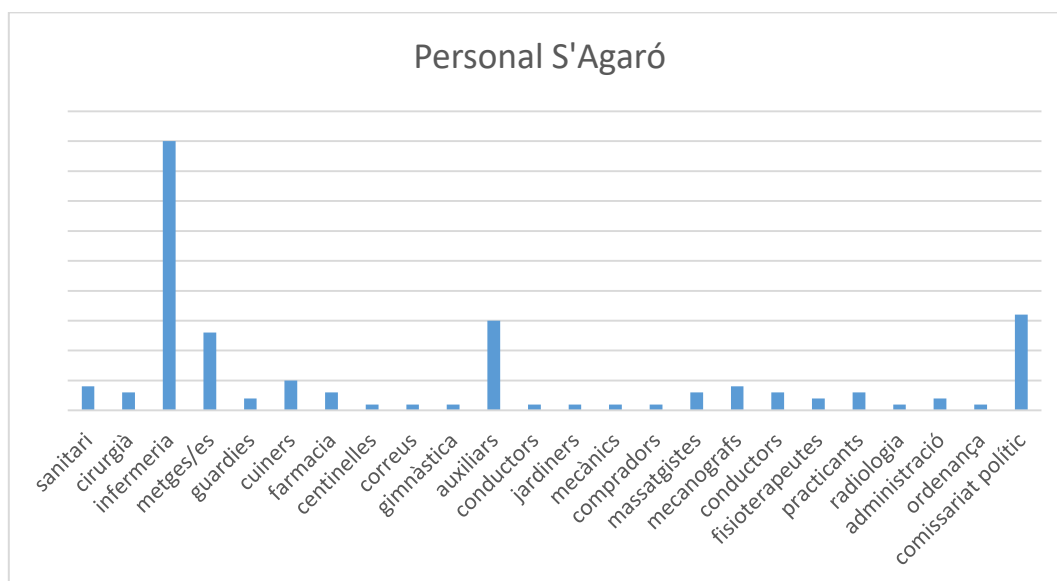
Font: Pròpia.

Annex 26: Gràfics dels ingressos de l'hospital internacional de Santa Coloma de Farners

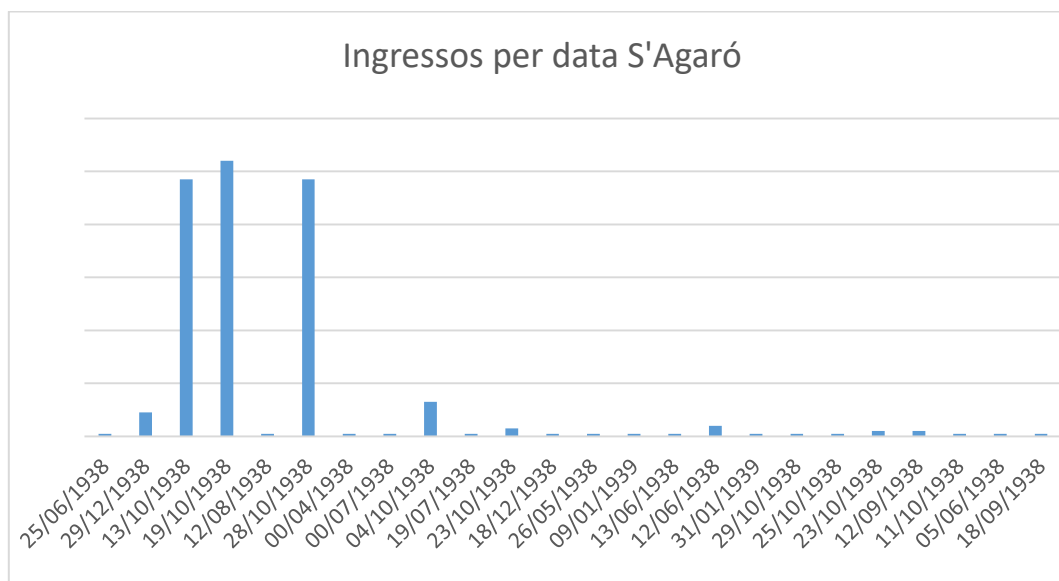
Font: Pròpia.

Annex 27: Gràfics del personal de l'hospital internacional de S'Agaró

Font: Pròpia.

Annex 28: Gràfics dels ingressos de l'hospital internacional de S'Agaró

Font: Pròpia

16. Taules

Taula 1. Hospital de Sant Pau de Barcelona

Nom	Brigada/Unitat	Nacionalitat	Dates d'Ingrés	Altres Centres Hospitalaris	Font
ALBERTS FEDDE	Brigada XI	Neerlandès	25/09/1938 - 30/09/1938	Hospital de Mataró	SIDBRINT
ALEXANDRE SÉBINE					SIDBRINT
APOSTOLI REMIGIO	Brigada XII	Italià			SIDBRINT
ARIAS FERNÁNDEZ ANTONIO					SIDBRINT
BÁEZ QUINTANA REGINO	Brigada XIV, XV	Uruguaià		Hospital de Vallcarca	SIDBRINT
BAQUEIRO FRANCISCO					SIDBRINT
BAQUIRO FRANCISCO					SIDBRINT
BARBERÁ BOILS BALDOMERO					SIDBRINT
BATTISDERI RIVERO	Brigada XII	Italià			SIDBRINT
BAYOU JOSÉ					SIDBRINT
BENITO GIL MANUEL					SIDBRINT
BENSBERG JOSEP					SIDBRINT
BERGMANN RUDOLF	Brigada XI	Suís, Alemany	02/11/1936		SIDBRINT
BERNARD JEAN					SIDBRINT
BERTONI TERZO	Brigada XII	Italià			SIDBRINT
BORETTI GIUSEPPE	Brigada XII	Italià			SIDBRINT
BRAVO LÓPEZ TRINIDAD		Espanyola			SIDBRINT

BRIQUE RAFAEL	Brigada XIV	Francès	25/09/1938	Hospital d'evacuació de Reus, Hospital de Mataró	SIDBRINT
BULINSKY FÉLIX	Brigada CL				SIDBRINT
BUSEN HEINRICH	Brigada XI	Alemanys, Belga			SIDBRINT
CAMGI SAMUEL					SIDBRINT
CAMZI EMILIO					SIDBRINT
CANDUSSO GIORDANO	Brigada XII	Italià	Juny i juliol de 1937		SIDBRINT
CARMELINO MICHEL					SIDBRINT
CARRASCO TABILA FERNANDO					SIDBRINT
CELOFIGA ALOIS	Brigada XI	Eslovè	30/09/1938	Hospital de Mataró	SIDBRINT
CHICA MARTÍNEZ FELIPE					SIDBRINT
COCCO CARLO		Italià			SIDBRINT
CONGO FLORINDO MARCO					SIDBRINT
COOPER KARL					SIDBRINT
COSTANTINI ENZO	Brigada XII	Italià			SIDBRINT
ČULINA MARKO	DECA Internacional	Iugoeslau		Hospital de Vallcarca	SIDBRINT
DAL BURGO ROMANO		Italià			SIDBRINT
DOÑORO FERNÁNDEZ FIDEL					SIDBRINT

DUMONT CAMILLE					SIDBRINT
ESCRIBANO MELLADO GREGORIO					SIDBRINT
FARKES FERENZ					SIDBRINT
FECHE BASUA					SIDBRINT
FRANCHI NINO	Brigada XII	Italià	25/09/1938	Hospital d'evacuació de Reus, Hospital de Mataró	SIDBRINT
FRANCOIS CHARLIY LOUIS			05/05/1938		SIDBRINT
GABARRÓ MUSONS RAMÓN					SIDBRINT
GALANT JOSEF	Brigada CL	Polonès	23/06/1937		SIDBRINT
GALLO GIOVANNI		Italià			SIDBRINT
GARCÍA LÓPEZ DEL TORO MARCIAL					SIDBRINT
GARCÍA GINÉS					SIDBRINT
GARCÍA MANUEL					SIDBRINT
GEISTERT OSWALD					SIDBRINT
GIL JOSEPH					SIDBRINT
GODFREY JOHN		Britànic	08/10/1938	Hospital de Mataró	SIDBRINT
GÓMEZ PÉREZ FRANCISCO					SIDBRINT
GUARDADO BAENA ORESTES					SIDBRINT
GURBIEL KASPRYKOSKER ROMUALDO		Polonès	Juliol de 1937		SIDBRINT
GUTIÉRREZ GUTIÉRREZ CRISTÓBAL				Hospital txec de Benicàssim	SIDBRINT
HARRIS AARON		Americà		Hospital Base de Múrcia	SIDBRINT

HEMENNEQUIN JEAN MARIE					SIDBRINT
HERING ARNO	Brigada XI	Alemanys	25/09/1938	Hospital d'evacuació de Reus, Hospital de Mataró	SIDBRINT
HIDDLESTONE REGINALD K.		Britànic			SIDBRINT
HIRSCH WALTER		Alemanys			SIDBRINT
IAN BERNARDO					SIDBRINT
INSPIRATO PASCUAL					SIDBRINT
IZLACHTA JOSEF					SIDBRINT
JARAMILLO SÁNCHEZ TOMÁS					SIDBRINT
JODAR TORREGROSA PEDRO					SIDBRINT
JORRETO LORENTE ENRIQUE					SIDBRINT
KAISER SPARTACO	Brigada XII, XV	Americà			SIDBRINT
KANAPI FRANZ					SIDBRINT
KANTNER TROPPMANN JOSEPH		Alemanys			SIDBRINT
KAPLAN SAMUEL		Neerlandès			SIDBRINT
KARÁS FRANCÈSK					SIDBRINT
KETO WILLIAM	Brigada XV	Canadenc			SIDBRINT
KIRSCHTHALER LEVI					SIDBRINT
KISCH RICHARD		Britànic			SIDBRINT

KLEMENT ERNEST		Alemanys		Hospital Clínic de Barcelona	SIDBRINT
KOSIK JOSÉ					SIDBRINT
KOTCHELL SIMEON					SIDBRINT
KOTKOWSKI VICENS					SIDBRINT
KOXIC JOSEPH					SIDBRINT
KRONNER FRITZ					SIDBRINT
KRUPA MICHEL		Polonès	25/09/1938	Hospital de Mataró	SIDBRINT
KRUPINSKY FRIEDRICH	Brigada XI	Suís			SIDBRINT
KUGEL ALFRED					SIDBRINT
KUTIEZ JOSEPH					SIDBRINT
KVICIEN WAETAN					SIDBRINT
KWIECIEŃ WACFAN		Polonès			SIDBRINT
KYANIA WLADISLAW					SIDBRINT
KYOSKI WLADISLAW					SIDBRINT
LÄUBLI OSKAR		Suís		Hospital de Cambrils	SIDBRINT
LENARS TEODORO RAYMOND		Belga			SIDBRINT
LESSER MANASSAH	Brigada XIV	Britànic			SIDBRINT
LIONELLO GUIDO		Italià			SIDBRINT
LIS STANISLAS		Polonès		Hospital txec de Benicàssim	SIDBRINT
LLAVERÍAS CORTÉS PEDRO					SIDBRINT
LLORO VÍCTOR		Espanyol		Hospital de S'Agaró	SIDBRINT
LOFLAT FRITZ			02/11/1936		SIDBRINT

MAJ STANISLAW					SIDBRINT
MANZANARES AMORES MIGUEL					SIDBRINT
MARÍN NAVARRO FRANCISCO					SIDBRINT
MARTÍN FERNÁNDEZ ENRIQUE					SIDBRINT
MARTÍNEZ CARAYOR MANUEL					SIDBRINT
MARTÍNEZ CASANOVA FERMÍN					SIDBRINT
MILLAN FRANCISCO		Francès	25/09/1938	Hospital de Mataró	SIDBRINT
MORENO PUERTO MIGUEL					SIDBRINT
MOTTOS ASECIO PEDRO					SIDBRINT
MOYA POVEDA JOSÉ					SIDBRINT
MUÑOZ IBARRA EUSEBIO					SIDBRINT
MUÑOZ MARTÍNEZ FRANCISCO					SIDBRINT
NIERDIADOMSKI STEPHAN					SIDBRINT
NIEWIADOMSKI STEFAN		Polonès			SIDBRINT
OLMOS LEÓN					SIDBRINT
OSOWISKI FRANCISCO					SIDBRINT
PASCUAL SANCHO VICENTE					SIDBRINT
PEREZ SERRATO JUAN		Marroquí, Francès		Hospital de Mataró	SIDBRINT
PÉREZ ANTONIO					SIDBRINT
PIQUER MIGUEL LORENZO					SIDBRINT

PLUCINEZAK FRANCISECK		Polonès		Hospital txec de Benicàssim	SIDBRINT
PORLEZZA GIUSEPPE	Brigada XII	Suís		Hospital txec de Benicàssim, Hospital d'evacuació de Reus	SIDBRINT
PRUCKOP JOSEPH					SIDBRINT
PRUNCKOP JOSÉ					SIDBRINT
QUIM GENE					SIDBRINT
QUINTANA DÍAZ ROPERO JULIÁN					SIDBRINT
QUINTANA GARCÍA ANASTASIO					SIDBRINT
RAGNI ITALO	Milicià antifeixista	Italià		Hospital General de Catalunya, Hotel Florida	SIDBRINT
RIBANELLI DOMENICO	Brigada XII	Italià			SIDBRINT
ROMÁN VICENTE	Brigada XIV	Algèria, Francès	25/09/1938	Hospital de Reus, Hospital de Mataró	SIDBRINT
RONDÁN RUIZ JOSÉ	Brigada XV	Espanyol			SIDBRINT
SABKA NICODEU					SIDBRINT
SAKUBESAK VALENTÍN					SIDBRINT
SÁNCHEZ ROMERO JOSÉ					SIDBRINT
SÁNCHEZ TORRE MANUEL					SIDBRINT
SANCHO JUAN FRANCISCO	Brigada XIV	Espanyol	24/09/1938	Hospital de Reus	SIDBRINT
SANNA BERTORIO	Brigada XII, XIV	Italià			SIDBRINT
SARTE LÓPEZ RAMÓN	Brigada XV	Espanyol			SIDBRINT
SCHOVRISSE CYRIL VAN					SIDBRINT
SCHUERTE PIERRE					SIDBRINT

SCHUTT ADAM		Alemanya	23/06/1937		SIDBRINT
SCHWARZ ISIDOR		Austríac			SIDBRINT
SERRANO FERNANDO				Hospital de La Garriga	SIDBRINT
SERRATO FRANCISCO		Marroquí, Francès	25/09/1938		SIDBRINT
SIERRA EMILIO			22/06/1937	Hospital de La Garriga	SIDBRINT
SLOM EISSEMANN					SIDBRINT
SOL RENOVÀ ROGELIO DEL		Cubà			SIDBRINT
STAPEL KARL	Brigada XI	Alemanya			SIDBRINT
STEER ADOLFO					SIDBRINT
STRESOSPARTRE BERNARDO					SIDBRINT
STROM ALFRED		Americà			SIDBRINT
SUZZI VICTORI	Brigada XII	Italià			SIDBRINT
SWIDERSKI ANDRÉ					SIDBRINT
SZLACHTA JOSÉ					SIDBRINT
TERRUZZI ENRICO	Brigada XII	Italià			SIDBRINT
TESTONI GIUSEPPE	Brigada XII	Italià	Juny i juliol de 1937		SIDBRINT
TOMBALLE LOMBERT JOSÉ					SIDBRINT
TORRES GIMÉNEZ JUAN					SIDBRINT
TORRES HERNÁNDEZ LOPE					SIDBRINT
TORRICELLI TEOBALDO	Brigada XII	Italià			SIDBRINT
TURECH STÉFAN					SIDBRINT

VANGJEL SERAFINIDES PEDRO		Albanès			SIDBRINT
VELILLA LÓPEZ ÁNGEL					SIDBRINT
VILA ROIG FRANCÈSC	Brigada XII	Espanyol		Hospital de Vallcarca	SIDBRINT
WADAW KIWICCIEN					SIDBRINT
WILLE WILHELM	Brigada XI	Alemanys			SIDBRINT
WILSON JOHN					SIDBRINT
WTADYRTAN KIJORKI					SIDBRINT
YKACZANAREK TOMÁS		Polonès		Hospital txec de Benicàssim	SIDBRINT
ZIEMSKI WLADISLAO					SIDBRINT

Taula 2. Hospital de Lleida

Nom	Brigada/Unitat	Nacionalitat	Dates d'Ingrés	Altres Centres Hospitalaris	Font
	Ascaso	Italià	25/11/1936	Hospital de Sant Pau	AHSCP
	Brigada XII	Espanyol	14/06/1937	Hospital de Sant Pau, Hospital Pavelló Romania	AHSCP
	Internacional	Italià	18/06/1937	Hospital de Sant Pau, Hospital de Benicàssim	AHSCP
	Companyia internacional	Italià	18/06/1937	Hospital de Sant Pau, Hospital de Benicàssim	AHSCP
	Brigada Internacional, Divisió 26	Alemanys	28/06/1937	Hospital de Sant Pau, Hospital de Sitges	AHSCP
	Brigada XII	Espanyol	19/06/1937	Hospital de Sant Pau, Hospital de Benicàssim	AHSCP
	Brigada XII	Italià	14/06/1937	Hospital de Sant Pau, Hospital de La Garriga	AHSCP
	Durruti	Alemanys	04/04/1937	Hospital de Sant Pau, Hospital de Sitges	AHSCP
	Ascaso	Italià	14/02/1937	Hospital de Sant Pau, Sanatori Bonanova	AHSCP
	Brigada XII	Polonès	19/06/1937	Hospital de Sant Pau, Hospital de Benicàssim	AHSCP
	Brigada XII	Francès	14/06/1937	Hospital de Sant Pau, Hospital Pavelló Rumania	AHSCP
	Brigada XII	Iugoeslau	18/06/1937	Hospital de Sant Pau, Hospital Benicassim	AHSCP

	Divisió Carls Marx	Cubà	14/04/1937	Hospital de Sant Pau, Hospital Pavelló Rumania	AHSCP
	Brigada XII	Suís	03/07/1937	Hospital de Sant Pau, Hospital de Benicàssim	AHSCP
	Brigada XII	Espanyol	14/06/1937	Hospital de Sant Pau, Hospital de Benicàssim	AHSCP
	Divisió Lenin	Anglès	16/04/1937	Hospital de Sant Pau	AHSCP
	Brigada XII	Polonès	16/06/1937	Hospital de Sant Pau, Hospital de Benicàssim	AHSCP
	Brigada XII	Espanyol	19/06/1937	Hospital de Sant Pau, Hospital de Benicàssim	AHSCP
	Brigada XII	Italià	19/06/1937	Hospital de Sant Pau, Hospital de La Garriga	AHSCP
	129 Brigada	Espanyol	10/06/1937	Hospital de Sant Pau	AHSCP
	Ascaso	Espanyol	18/02/1937	Hospital de Sant Pau	AHSCP
	Ascaso	Tunesí	10/04/1937	Hospital de Sant Pau, Hospital CNT	AHSCP
	Divisió Lenin	Belga	06/04/1937	Hospital de Sant Pau	AHSCP
	1r Regiment Catalunya	Francès	10/03/1937	Hospital de Sant Pau	AHSCP
	Brigada XII	Espanyol	14/06/1937	Hospital de Sant Pau, Hospital de Benicàssim	AHSCP
	Brigada XII	Italià	24/08/1937	Hospital de Sant Pau, Hospital de Benicàssim	AHSCP
	Brigada XII	Polonès	14/06/1937	Hospital de Sant Pau	AHSCP
	Brigada XII	Espanyol	18/06/1937	Hospital de Sant Pau, Hospital de Benicàssim	AHSCP
	Brigada XII	Espanyol	18/06/1937	Hospital de Sant Pau	AHSCP
	Brigada XII	Espanyol	18/06/1937	Hospital de Sant Pau, Hospital de Benicàssim	AHSCP
	Brigada XII	Iugoeslau	14/06/1937	Hospital de Sant Pau, Hospital de Benicàssim	AHSCP
	Brigada XII	Espanyol	18/06/1937	Hospital de Sant Pau, Hospital de Benicàssim	AHSCP
	Brigada XII	Espanyol	18/06/1937	Hospital de Sant Pau	AHSCP
	Brigada XII	Espanyol	18/06/1937	Hospital de Sant Pau, Pavello Rumania	AHSCP
	Brigada XII	Espanyol	18/06/1937	Hospital de Sant Pau	AHSCP
	Brigada XII	Espanyol	14/06/1937	Hospital de Sant Pau, Hospital de Benicassim	AHSCP
	Brigada XII	Polonès	18/06/1937	Hospital de Sant Pau, Hospital de La Garriga	AHSCP

Taula 3. Hospital de Girona

Nom	Brigada/Unitat	Nacionalitat	Dates d'Ingrés	Altres Centres Hospitalaris	Font
MARTORENS ANTONI	Milicià internacional	Polonès	04/08/1937		Arxiu Històric de Girona

Taula 4. Hospital de Vallcarca

Nom	Brigada/Unitat	Nacionalitat	Dates d'Ingrés	Altres Centres Hospitalaris	Font
BÁEZ QUINTANA REGINO	Brigada XIV, XV	Uruguaià		Hospital de Sant Pau	SIDBRINT
ČULINA MARKO	Bateria Antiaèria DECA Internacional	Iugoeslau	13 de maig	Hospital de Sant Pau	SIDBRINT
DE CASTRO JOBIN HOMERO	Brigada XII	Brasileny		Hospital de Mataró	SIDBRINT
KADA XHEMAL	Brigada XII	Albanès, Italià			SIDBRINT
KUOY VICTOR	Brigada XIV	Francès			SIDBRINT
NIELSEN VILLY	Brigada XI	Danès			SIDBRINT
OSTROWSKY DAVID	Sanitat	Argentí			SIDBRINT
QUEMADA BLANCO LUIS	Brigada XIV, Sanitat	Espanyol			SIDBRINT
VILA ROIG FRANCÈSC	Brigada XII, Sanitat	Espanyol	13 de maig	Hospital de Sant Pau	SIDBRINT

Taula 5. Hospital de Valls

Nom	Brigada/Unitat	Nacionalitat	Dates d'Ingrés	Altres Centres Hospitalaris	Font
ARIAS TORRES ANTONIO	Brigada XIII, XV	Argentí		Hospital de Tarragona, Hospital d'Igualada	SIDBRINT
BERTHUS PAUL	Brigada XIII, XV	Hongarès, Canadenc		Hospital de Tarragona	SIDBRINT
BOIVIN EDWARD F.	Brigada XV	Canadenc		Hospital de Vic	SIDBRINT

BROGGI MOISÈS	Sanitat	Espanyol			SIDBRINT
BRYAN BERT	Brigada XV	Neozelandès	maig del 1938		SIDBRINT
CATALA NAVARRO DOLORES	Sanitat	Espanyola		Hospital de Santa Coloma de Farners	SIDBRINT
DARTON PATIENCE	Sanitat	Anglès		Hospital de Tarragona	SIDBRINT
DEVETSKO CHARLES	Brigada Mixta LXXXVI	Americà			SIDBRINT
GARCÍA ASTASIO DOLORES	Cuina	Argentí		Hospital de Santa Coloma de Farners	SIDBRINT
GRAF WALTER	Comissari Polític	Suís			SIDBRINT
GREISSENEGGER FERDINAND	Brigada XI	Austríac			SIDBRINT
KERRIGAN GEORGE HERBERT	Sanitat	Anglès			SIDBRINT
LANDAUER HANS	Brigada XI, XV	Austríac		Hospital d'evacuació de Reus, Hospital de Reus	SIDBRINT
NIKOLIŠ DR. GOJKO	Brigada XI, Sanitat	Iugoeslau			SIDBRINT
RECORDON JOHN E.	Brigada XV	Anglès	05/6/1938	Hospital de Santa Coloma de Farners	SIDBRINT
RIORDAN JOHN EDWARD	Brigada XV	Anglès			SIDBRINT
SCHMIDT MAX HUGO		Danès			SIDBRINT
WENDELS JAN CORNELIS	Sanitari, Auxiliar	Neerlandès		Hospital de Vic, Hospital de Manresa, Hospital de Mataró	SIDBRINT

Taula 6. Hospital d'evacuació de Reus

Nom	Brigada/Unitat	Nacionalitat	Dates d'Ingrés	Altres Centres Hospitalaris	Font
ARIAS JOSEPH	Brigada XIV	Francès	22/09/1938		SIDBRINT
BARDOT HENRI	Brigada XIII, XIV	Francès			SIDBRINT
BRIQUE RAFAEL	Brigada XIV	Francès		Hospital de Sant Pau, Hospital de Mataró	SIDBRINT

CARRÈRE RAOUL	Brigada XIII, XIV, XV	Francès		Hospital de Cambrils, Hospital de Tarragona, Hospital de Mataró, Hospital de Moià, Hospital de Reus, Hospital de Caldes de Malavella	SIDBRINT
DELEUZE EMILE	Brigada XI, XIII, XIV	Francès		Hospital d'Evacuació de Reus, Hospital de Vic	SIDBRINT
FRANCHI NINO	Brigada XII	Italià		Hospital de Mataró, Hospital de Sant Pau	SIDBRINT
GARSES BESCOS PEDRO MANUEL	Brigada XIV	Francès		Hospital de Cambrils	SIDBRINT
HERING ARNO	Brigada XI	Alemanys	25/09/1938	Hospital de Mataró, Hospital de Sant Pau	SIDBRINT
KLINGER IOSIF	Sanitat	Romanès			SIDBRINT
LANDAUER HANS	Brigada XI, XV	Austríac		Hospital de Valls, Hospital de Tarragona	SIDBRINT
LOSSOWSKI VINCENT	Brigada CXXIX, XV	Americà	02/09/1937 - 10/11/1937		SIDBRINT
MUÑOZ ALPHONSE	Brigada XIV	Francès		Hospital de Cambrils	SIDBRINT
PORLEZZA GIUSEPPE	Brigada XII	Suís		Hospital de Sant Pau	SIDBRINT
RIBIERE FRANÇOIS	Brigada XIV	Francès	18/09/1938 – 15/10/1938	Hospital de Girona, Hospital de Santa Coloma de Farners	SIDBRINT
ROMÁN VICENTE	Brigada XIV	Francès	25/09/1938	Hospital de Mataró, Hospital de Sant Pau	SIDBRINT
SANCHO JUAN FRANCISCO	Brigada XIV	Espanyol		Hospital de Sant Pau	SIDBRINT
SCHUH MICHEL	Brigada XI	Luxemburguès		Hospital de Santa Coloma de Farners	SIDBRINT
TAKACS JOHN	Brigada XV	Americà, Hongarès			SIDBRINT
VELASCO SUSANA	Sanitat, Infermera	Espanyol		Hospital de Santa Coloma de Farners	SIDBRINT

Taula 7. Presó per a internacionals de Castelldefels

Nom	Brigada/Unitat	Nacionalitat	Dates d'Ingrés	Altres Centres Hospitalaris	Font
FREUDMANN WALTER	Sanitat	Austríac		Hospital de Barcelona, Hospital de S'Agaró	RGASPI SIDBRINT

Taula 8. Hospital de Cambrils

Nom	Brigada/Unitat	Nacionalitat	Dates d'Ingrés	Altres Centres Hospitalaris	Font
ARMAND ANDRÉ MAXIME	Brigada XI, Brigada XII	Francès		Hospital de Vic	SIDBRINT
AUBERT MARÍA	Sanitat	Espanyol			SIDBRINT
BAGOUET RAYMOND	Divisió 35	Francès			SIDBRINT
BAYDEN JAMES	Brigada XV	Canadenc, Anglès			SIDBRINT
BAZUEL PIERRE	Brigada XIV	Francès		Hospital de Mataró, Hospital de Moià, Hospital de Santa Coloma de Farners, Hospital de Tarragona	SIDBRINT
BERTRAND LOUIS	Brigada XIV	Francès		Hospital de Mataró, Hospital de Santa Coloma de Farners, Hospital de Tarragona	SIDBRINT
BLASER WILLI	Brigada XI	Suís		Hospital de Mataró	SIDBRINT
CARMELLO EUGÈNE	Brigada XIV	Francès		Hospital de Mataró, Hospital de Tarragona	SIDBRINT
CARRÈRE RAOUL	Brigada XIII, Brigada XIV, Brigada XV	Francès		Hospital de Hospital evacuació reus, Hospital de Tarragona, Hospital de Moià	SIDBRINT
CAUBET ALFRED	Brigada XIII	Francès		Hospital de Tarragona, Hospital de Vic, Hospital de Barcelona (Romania)	SIDBRINT

CHAMPEAUX LUCIEN	Brigada XIV	Francès		Hospital de Mataró, Hospital de Moià	SIDBRINT
DELATTRE KLEBER	Brigada XIV	Francès		Hospital de Mataró, Hospital de Tarragona, Hospital de Vic, Clínica militar núm. 9 de Barcelona	SIDBRINT
DUTRENIF JEAN	Sanitat				RGASPI
FERRAND ALBERT	Brigada XIV	Francès			SIDBRINT
FRANCIOLI GASPARD	Brigada XII	Francès, Italià		Hospital de Gandesa, Hospital de Tortosa, Hospital de Mataró, Hospital de Santa Coloma de Farners, Castell follit de la Roca	SIDBRINT
GARSES BESCOS PEDRO MANUEL	Brigada XIV	Francès		Hospital d'evacuació de Reus	SIDBRINT
JACOBI FRANÇOIS	Brigada XIV	Francès		Hospital de Cambrils, Hospital de Tarragona, Hospital de Barcelona, Hospital de Mataró, Hospital de Vic, Hospital de Santa Coloma de Farners	SIDBRINT
LÄUBLI OSKAR	Centúria Thaelmann	Suís		Hospital de Sant Pau	SIDBRINT
LELEGARD ARMAND	Brigada XIV	Francès			SIDBRINT
MALINCKRODT WILHELM VON	No brigadista	Alemanys, Argentí, Belga		Hospital de Sant Pau	SIDBRINT
MARINA	Sanitat	Espanyol		Hospital de Mont-roig	SIDBRINT
MUÑOZ ALPHONSE	Brigada XIV	Francès		Hospital evacuació Reus	SIDBRINT
OBILTSCHNIG MICHAEL	Brigada XI	Austríac			SIDBRINT
PERAZA BARRIOS LUIS M.	Brigada XV	Cubà		Hospital de Vic	SIDBRINT
SANTAMARIA PALACIOS VICTORIA	Sanitari Auxiliar	Espanyol			SIDBRINT

STRAUB GYÖRGY	Brigada XIII	Canadenc, Hongarès			SIDBRINT
TÁRRAGA SARRAULTER MARIO	Brigada CXXIX	Nicaragüès		Hospital Barcelona, Hospital de Tarragona, Hospital de Vic	SIDBRINT
VANECKOVÁ OLGA	Sanitat	Txec			SIDBRINT
WHEELER LAWRENCE GEORGE	Brigada XV	Anglès			SIDBRINT

Taula 9. Hospital de Girona

Nom	Brigada/Unitat	Nacionalitat	Dates d'Ingrés	Altres Centres Hospitalaris	Font
ABAUTRET LOUIS	Brigada XIV	Francès			SIDBRINT
BRIONES ORDÓÑEZ CARLOS REINALDO	Sanitat	Peruà			SIDBRINT
CLEVEN RANDOLPH PHIFER	Brigada XV	Canadenc		Hospital de Mataró, Hospital de Figueres	SIDBRINT
CUTAL BADALS SALVADOR	Brigada XV	Català, Espanyol	14/10/1938		SIDBRINT
FENGNING LING	Brigada XIII, Sanitat	Xinès		Hospital de S'Agaró	SIDBRINT
FORTIS PAVLOS N.	Brigada XV, Brigada Mixta LXXXVI	Americà		Hospital de Barcelona, Hospital de Santa Coloma de Farners, Hospital de Vic	SIDBRINT
FULLARTON STEVE C.	Batalló Britànic	Anglès		Hospital de Vic	SIDBRINT
HENDERSON RAYMOND	Brigada XV	Canadenc	07/09/1938	Hospital de Santa Coloma de Farners	SIDBRINT
HULLEMAN TRIJNTJE	Sanitat	Nerlandès		Hospital de S'Agaró	SIDBRINT
KAMERZIN ALOIS	Brigada XIV	Suís			SIDBRINT
KAMERZIN RAYMOND		Suís		Hospital de Mataró	SIDBRINT

LAI WILHELM	Brigada XI	Alemanys, Txec			SIDBRINT
LECHKY JOSEPH	Brigada XIII	Alemanys, URSS		Hospital de Lletzeret de Barcelona	SIDBRINT
LEROUGE ANDRÉ	Brigada XIV	Francès		Hospital de Santa Coloma de Farners	SIDBRINT
MONTIEL GIL JOSÉ	Brigada XIV	Espanyol			SIDBRINT
RADUSHEVA ATANASKA PENKOVA	Sanitat	Búlgar		Hospital de Mataró, Hospital de S'agaró	SIDBRINT
RIBIERE FRANÇOIS	Brigada XIV	Francès		Hospital de Girona, Hospital d'evacuació reus, s Hospital de anta coloma de Farners	SIDBRINT
SAROLEA PETRONILLE	Sanitat	Belga		Hospital de Barcelona, Hospital de S'Agaró, Hospital de Vic	SIDBRINT
STOLZENBURG FREIMUT HELMUTH	Brigada XI	Alemanys		Hospital de Barcelona	SIDBRINT
VOLHSENOVC ERA	Sanitat	Francès, Letó		Hospital de S'Agaró	SIDBRINT

Taula 10. Hospital de Montjuïc número 18 (Barcelona)

Nom	Brigada/Unitat	Nacionalitat	Dates d'Ingrés	Altres Centres Hospitalaris	Font
BINTZ NICOLAS	Brigada XII, XIII, XIV	Luxemburguès		Hospital de Mataró, Hospital de Mojà	SIDBRINT

Taula 11. Hospital militar Rumania número 11 (Montjuïc)

Nom	Brigada/Unitat	Nacionalitat	Dates d'Ingrés	Altres Centres Hospitalaris	Font
MONGE GREGORIO			13/08/1938		RGASPI

Taula 12. Hospital Barcelona (Montjuïc)

Nom	Brigada/Unitat	Nacionalitat	Dates d'Ingrés	Altres Centres Hospitalaris	Font
MATHEU ADOLF					RGASPI
SAGER ANNA					RGASPI
SCHUMANN WILLI					RGASPI
WOLF PAUL					RGASPI
WEISSMANN PAUL					RGASPI
CALLANDRONE GUACOMO					RGASPI
KRAMAN DANIEL					RGASPI
TISA JOHN					RGASPI
AJZNER SEVERYN					RGASPI

Taula 13. Hospital base de medicina, passeig Sant Gervaci, número 23 (Barcelona)

Nom	Brigada/Unitat	Nacionalitat	Dates d'Ingrés	Altres Centres Hospitalaris	Font
DE LAS MORENAS LINARES JOSÉ			21/11/1938		RGASPI

Taula 14. Clínica militar de Sabadell

Nom	Brigada/Unitat	Nacionalitat	Dates d'Ingrés	Altres Centres Hospitalaris	Font
GALLARDO GRACIA ANDRES			Març 1938	Camp de recuperació d'Olot, Clinica militar núm. 8	RGASPI

Taula 15. Hospital 45 div. a Mont-roig

Nom	Brigada/Unitat	Nacionalitat	Dates d'Ingrés	Altres Centres Hospitalaris	Font
JEAN SCHNEIDER					RGASPI

Taula 16. Clínica psiquiàtrica de Vilaboi

Nom	Brigada/Unitat	Nacionalitat	Dates d'Ingrés	Altres Centres Hospitalaris	Font
DIRECTOR TENIENTE CORONEL MIRA	Sanitat		25/11/1938		RGASPI
TENIENTE MEDICO LADISLAO SCHWIMER	Sanitat		25/11/1938		RGASPI

Taula 17. Infermeria dipòsit de Badalona

Nom	Brigada/Unitat	Nacionalitat	Dates d'Ingrés	Altres Centres Hospitalaris	Font
ROJAS GIL JOSÉ			07/11/1938		RGASPI

Taula 18. Hospital de Lleida

Nom	Brigada/Unitat	Nacionalitat	Dates d'Ingrés	Altres Centres Hospitalaris	Font
ANDIOC RENÉ BAPTISTE	Brigada XIV, Brigada XV	Francès		Hospital de Barcelona	SIDBRINT
BARBERIS GIUSEPPE	Centúria Giustizia e Libertà	Espanyol, Italià			SIDBRINT

BERGFELD SIMON	Brigada XIII, XIV	Francès, Romanès		Hospital de Mataró	SIDBRINT
BIZZOZZERO FRANCÈSCO	Brigada XII	Suís			SIDBRINT
CAUDERAY ANDRÉ	Centúria anarquistes italians	Belga, Italià, Suís			SIDBRINT
FRANCHI POMPEO	Centúria Giustizia e Libertà	Francès, Italià			SIDBRINT
GIANNOTTI AMEDEO	Centúria Giustizia e Libertà	Italià			SIDBRINT
GIANOTTI AMEDEO	Centúria Giustizia e Libertà	Italià			SIDBRINT
GIROLIMETTI FERRUCIO	Centúria Giustizia e Libertà	Italià		Hospital de Tarragona	SIDBRINT
HELLER ROBERT	Brigada Mixta LXXXVI	Alemanys		Hospital de Barcelona	SIDBRINT
KAUFMANN ALOIS	Columna Internacional del POUM	Suís			SIDBRINT
KAUFMANN CARLO		Suís			SIDBRINT
KNAACK WALDEMAR		Alemanys			SIDBRINT
LAUFER EVA	Sanitat Columna Internacional del POUM	Alemanys, Neerlandès			SIDBRINT
LONATI ALDO	Brigada XII	Suís		Hospital de Vic, Hospital de Barcelona	SIDBRINT
PITON LUDWIG	Brigada XII	Italià, Romanès			SIDBRINT
SELEŠ-BROZOVIĆ ANA	Sanitat	Argelí, Croat, Iugoeslau			SIDBRINT
STARK KARL	Brigada XI	Alemanys, Txec	19/10/1938	Hospital de S'Agaró	SIDBRINT
WALTER ARMIN	Companyia Durruti	Suís			SIDBRINT

Taula 19. Hospital de Santa Coloma de Gramanet

Nom	Brigada/Unitat	Nacionalitat	Dates d'Ingrés	Altres Centres Hospitalaris	Font
FRIZLTON JOHN		Canadenc		Hospital de Santa Coloma de Gramanet	SIDBRINT
GILLIGAN BERT	Brigada XV	Canadenc		Hospital de Santa Coloma de Gramanet	SIDBRINT
GONSHAK SAMUEL	Comissari Polític	Americà		Hospital de Santa Coloma de Gramanet	SIDBRINT
OFFER JOHN	Brigada XV	Canadenc, Anglès		Hospital de Mataró	SIDBRINT
RAGNER ALBIN		Americà			SIDBRINT
RASMUS MATTI	Brigada XV	Canadenc			SIDBRINT
ROMANIUK EMANUEL MYKHAILO	Brigada XV	Canadenc			SIDBRINT
SPARLING EVELINE HANNAH SARAH	Sanitat	Anglès		Hospital de Santa Coloma de Farners	SIDBRINT
SUKAITE DORA	Sanitat	Argentí, Lituà			SIDBRINT
WALSH WILLIAM	Brigada XV	Canadenc, Anglès		Hospital de Hospital de Santa Coloma de Farners	SIDBRINT
WEINER MILTON MORRIS	Brigada XV, Sanitat	Americà			SIDBRINT
WEINERMAN ALEXANDER	Brigada XV	Americà			SIDBRINT
ZACHARIEWICZ ALICE	Sanitat	Filipí, Francès, Polonès		Hospital de Mataró	SIDBRINT

Taula 20. Hospital del carrer Tallers (Barcelona)

Nom	Brigada/Unitat	Nacionalitat	Dates d'Ingrés	Altres Centres Hospitalaris	Font
FOTI FRANCÈSCO			02/10/38		RGASPI
GONZALEZ RODRIGUEZ			02/10/38		RGASPI
MURER JEAN			02/10/38		RGASPI
JOSE DE LA MORENA			02/10/38		RGASPI
JUAN SANCHEZ			02/10/38		RGASPI
FRANCIS THIRKETTLE			02/10/38		RGASPI
RAILLE MARCEL			02/10/38		RGASPI
KRIER EMILE			02/10/38		RGASPI
SPOTARELLI RICARDO			02/10/38		RGASPI
EGON SUNDERDOG			02/10/38		RGASPI
FERMIN			02/10/38		RGASPI

Taula 21. Hospital anglès (Barcelona)

Nom	Brigada/Unitat	Nacionalitat	Dates d'Ingrés	Altres Centres Hospitalaris	Font
RUDOLF PAULSEN			02/01/1939		RGASPI

Taula 22. Hospital de Tarragona

Nom	Brigada/Unitat	Nacionalitat	Dates d'Ingrés	Altres Centres Hospitalaris	Font
ADEMA SIEP	Brigada XI	Neerlandès			SIDBRINT
ANDERSEN SVEN	Batalló Dimitrov	Danès			SIDBRINT

ARIAS TORRES ANTONIO	Brigada XIII, XV	Argentí		Hospital Base de Valls, Hospital d'Igualada	SIDBRINT
ARRIGHELLI FRANCÈSCO ALESSIO	Brigada XII	Francès, Italià			SIDBRINT
BADIA BALAGERO SALVADOR	Secció de Metralladores i dinamiter de la 3ª Divisió	Argentí			SIDBRINT
BAEZA RAYMOND	Brigada XIV	Francès			SIDBRINT
BAZUEL PIERRE	Brigada XIV	Francès		Hospital de Cambrils, Hospital de Mataró, Hospital de Moià, Hospital de Santa Coloma de Farners	SIDBRINT
BERTHO DANIEL	Brigada XIV	Francès		Hospital de Barcelona	SIDBRINT
BERTHUS PAUL	Brigada XIII, XV	Canadenc, Hongarès		Hospital Base de Valls	SIDBRINT
BERTRAND LOUIS	Brigada XIV	Francès		Hospital de Cambrils, Hospital de Mataró, Hospital de Santa Coloma de faners, Hospital de Vilafranca del Penedés	SIDBRINT
BESSON FÉLIX	Brigada XIV	Francès		Hospital de Barcelona (Hospital N° 11) Hospital de Mataró, Hospital de Vic	SIDBRINT
BUCH EJGIL CARLO	Brigada XI	Danès		Hospital de Hospital Barceona, Hospital de Mataró	SIDBRINT
CAMELLO EUGÈNE	Brigada XIV	Francès		Hospital de Cambrils, Hospital de Barcelona, Hospital de Mataro	SIDBRINT
CARRÈRE RAOUL	Brigada XIII, XV, XIV	Francès		Hospital de Cambrils, Hospital de Mataró, Hospital de Moià, Hospital de Reus, Hospital de Caldes de Malavella	SIDBRINT
CAUBET ALFRED	Brigada XIII	Espanyol, Francès		Hospital de Cambrils, Hospital de Barcelona (Romania), Hospital de Vic	SIDBRINT

CHABANAUD PAUL	Brigada XIV	Francès		Hospital de Vilafranca, Hospital de Vic	SIDBRINT
CROSSLEY CLYDE RAYMOND	Brigada XV	Canadenc, Americà		Hospital de Vilafranca, Hospital de Vic	SIDBRINT
DARTON PATIENCE	Sanitat	Anglès		Hospital Base de Valls	SIDBRINT
DELATTRE KLEBER	Brigada XIV	Francès		Hospital de Cambrils, Hospital de Mataró, Hospital de Vic	SIDBRINT
DELBAERE ANDRÉ EDMOND	Brigada XIV	Francès		Hospital de Cambrils, Clínica militar núm. 9 de Barcelona, Hospital de Mataró, Hospital de Vic	SIDBRINT
DICKSTEIN DANIEL	Brigada XV	Americà		Hospital de Banyoles, Hospital de Vic, Hospital de Mataró	SIDBRINT
EVANS EDWIN A.		Anglès			SIDBRINT
FRIDMAN LEV IOSIFOVICH	Sanitat, Brigada XI, XV	Romanès			SIDBRINT
GIANGUALANO ANGELO	Brigada XII	Italià			SIDBRINT
GILIOLI EQUO	Centúria Giustizia e Libertà	Francès, Italià			SIDBRINT
GIROLIMETTI FERRUCIO	Centúria Giustizia e Libertà	Italià		Hospital de Lleida	SIDBRINT
GUDMUNDSSON BJÖRN	Brigada XI	Islandès		Hospital de Mataró	SIDBRINT
HEMMERLIN JULES	Brigada XIV	Francès		Hospital d'Olot	SIDBRINT
JARUFE SELEMA JORGE	Sanitat	Peruà		Hospital de Tarragona, Hospital de Cambrils.	SIDBRINT
LANDAUER HANS	Brigada XI, Brigada XV	Austríac		Hospital d'evacuació de Reus, Hospital base de Valls	SIDBRINT

LÄTT NILS	Grup Internacional de la Columna Durruti	Suec			SIDBRINT
LORENZO RODRÍGUEZ ANTONIO		Cubà			SIDBRINT
MATISZIK CARL	Brigada XI	Alemanys			SIDBRINT
MCLENNAGAN JOHN		Anglès			SIDBRINT
PIERREHUMBERT ERNEST	Brigada XIV	Suís		Hospital de Mataró	SIDBRINT
SOMOGYI PAUL	Brigada CL, XII, XIII	Americà, Hongarès		Hospital de Vic	SIDBRINT
TÁRRAGA SARRAULT MARIO	Brigada CXXIX	Nicaragüès		Hospital de Barcelona, Hospital de Cambrils, Hospital de Vic	SIDBRINT
TRIERSCHEIDT PETER	Brigada XI	Alemanys			SIDBRINT

Taula 23. Hospital de Tarragona número 6

Nom	Brigada/Unitat	Nacionalitat	Dates d'Ingrés	Altres Centres Hospitalaris	Font
MARTIN GARCIA ANDRES	Brigada XI	Espanyol	11/01/1938		RGASPI

Taula 24. Hospital d'Igualada

Nom	Brigada/Unitat	Nacionalitat	Dates d'Ingrés	Altres Centres Hospitalaris	Font
NICOLETTO			13/09/1938	Hospital Barcelona	RGASPI

Taula 25. Centre mèdic d'Olot

Nom	Brigada/Unitat	Nacionalitat	Dates d'Ingrés	Altres Centres Hospitalaris	Font
DR BASOL GAOUBINK	Sanitat				RGASPI

Taula 26. Hospital de Cantallops

Nom	Brigada/Unitat	Nacionalitat	Dates de Treball	Altres Centres Hospitalaris	Font
MANUEL CARMONA	Comissari Polític		03/02/1939		RGASPI

Taula 27. Hospital de Morell (Tarragona)

Nom	Brigada/Unitat	Nacionalitat	Dates d'Ingrés	Altres Centres Hospitalaris	Font
CACCAO GIUSEPPE					RGASPI

Taula 28. Clínica militar número 1 (Pedralves)

Nom	Brigada/Unitat	Nacionalitat	Dates d'Ingrés	Altres Centres Hospitalaris	Font
ATTILIO VIOLO			15/12/1938		RGASPI

Taula 29. Clínica militar número 3 (Banyoles)

Nom	Brigada/Unitat	Nacionalitat	Dates d'Ingrés	Altres Centres Hospitalaris	Font
FRANCISCO HERNANDEZ GALVINO					RGASPI

Taula 30. Clinica militar número 2 (Caldes de Malavella)

Nom	Brigada/Unitat	Nacionalitat	Dates d'Ingrés	Altres Centres Hospitalaris	Font
JEKSETICH GIORGIO			12/10/1938		RGASPI

Taula 31. Hospital tunel ferroviari de Flix

Nom	Brigada/Unitat	Nacionalitat	Dates d' Ingrés	Altres Centres Hospitalaris	Font
MARGOLIN CHARLOTTE	Sanitat	Alemanya	Setembre de 1936	Treballava al Sanatori Maurín (Barcelona)	SIDBRINT

Taula 32. Infermeria de Barcelona

Nom	Brigada/Unitat	Nacionalitat	Dates d'Ingrés	Altres Centres Hospitalaris	Font
TEO DEYS		Alemanya	09/09/1938		RGASPI
MAX TARRAR		Americà	09/09/1938		RGASPI
LUK ROGELIO VICENTE		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
VEGA LORENCO CABELLO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
HANS THIEL		Austríac	09/09/1938		RGASPI
ALFRED WEISHAUP		Alemanya	09/09/1938		RGASPI
PETER MARTIN		Anglès	09/09/1938		RGASPI
RUIZ MORENO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
MIGUEL MANUEL		Espanyol	09/09/1938		RGASPI

GARCIA HERMANHYLO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
MANDO MODESTA		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
IGNAZ LIBERMANN		Polonès	09/09/1938		RGASPI
JONES LARKIN JAMES		Anglès	09/09/1938		RGASPI
GEORGES HORST		Anglès	09/09/1938		RGASPI
DIAS MAXIMO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
DRA MINKOFF		Búlgar	09/09/1938		RGASPI
MANUEL BONIS GONZALEZ		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
COLMAN RAFAEL MARTA		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
MORTSCHAY KOLSCHACK		Polonès	09/09/1938		RGASPI
FERNANDEZ CECILIO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
MORRIS MUCKENBERG		Americà	09/09/1938		RGASPI
MIGUEL VICES		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
CLEMENT ZARAGOZA		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
ANTON SUSSBAUER		Alemanys	09/09/1938		RGASPI
RUDOLFI LUDOVICO		Italià	09/09/1938		RGASPI
RAMON BORRAS		Espanyol	09/09/1938		RGASPI

Taula 33. Pacients de l'hospital per internacionals de Mataró

Nom	Brigada/Unitat	Nacionalitat	Dates d'Ingrés	Altres Centres Hospitalaris	Font
ABBANO DOMINGUES MANUEL	Brigada XII	Portuguès			RGASPI
ABTASCH RICARDO		Italià			RGASPI
ACEBDOS GREGORIO		Espanyol			RGASPI
ACEDON GREGORIO		Espanyol			RGASPI
ACERO HODAN JUAN		Espanyol			RGASPI
ACEROS HERRAN GREGORIO		Espanyol			RGASPI
ACETI ALESAN					RGASPI
ACETI ALEXANDRE ITALIA		Italià			RGASPI
ACINER LUDWING ASUTRIACO		Austríac			RGASPI
ACKERMANN BERTRAM					RGASPI
AGUILAR GIM JAIME		Espanyol			RGASPI
AIRLIE FRANK	Brigada XV	Anglès			RGASPI
ALAMEDA PEREZ FLORENTINO		Espanyol			RGASPI
ALBERT LOUIS	Brigada XI	Neerlandès			RGASPI
ALBERTON HARRY		Suís			RGASPI
ALBERTS FEDDE	Brigada XI	Neerlandès	30/09/1938	Hospital de Sant Pau	RGASPI
ALBOLAFIT DELGADO SALVADOR		Espanyol			RGASPI
ALSON RUDOLF		Americà			RGASPI
ALTENBERG AFRAIM		Polonès			RGASPI

ALTMAN DAVID ROBERT	Brigada XV	Americà		Hospital de S'Agaró	RGASPI
ALUMNI JOURDAN CHARLES	Brigada XIV	Francès			RGASPI
ALVAREZ GONZALEZ JUAN		Espanyol			RGASPI
ALVAREZ JOSE					RGASPI
ALVAREZ LUCES FAUSTINO		Espanyol			RGASPI
ALVERS FEDDE		Holandès			RGASPI
AMBROSIO EMILIO					RGASPI
ANCHIESE CARLI					RGASPI
ANCHISE CARLI		Italià			RGASPI
ANDERSEN JOHANN		Suec			RGASPI
ANDERSON FRIEDHOF		Suec			RGASPI
ANDRE LOUIS		Francès			RGASPI
ANDREFF GEORGES		Noruec			RGASPI
ANDREJEFF GEORGY		Búlgar			RGASPI
ANDRES NATA LUCIO		Espanyol			RGASPI
ANGUS JOHANN		Anglès			RGASPI
ANGUS JOHN		Anglès			RGASPI
ANHISE JOANETTE CARLO		Italià			RGASPI
ANSELMET JOANNY	Brigada XIV	Francès			RGASPI
DUCANTO ANTONIO JUAN					RGASPI
APARICIO SERRANO GAYETANIO		Portuguès			RGASPI
APPEL JOE		Americà			RGASPI
APPEL KARL		Alemanys			RGASPI
APPEL JOSEPH	Brigada XV	Americà, Rus			RGASPI
ARANDA ROY MANUEL		Espanyol			RGASPI

ARIAS ALSINA ANTONIO		Espanyol			RGASPI
ARIAS DE LA ROSA CARLOS MANUEL	Comissari Polític	Cubà		Hospital de Santa Coloma de Farners	RGASPI
ARMAND ANDRE		Francès			RGASPI
ARQUES ALONSO MANUEL		Espanyol			RGASPI
AROZA GUTIEREZ GINES		Espanyol			RGASPI
ARTÍNEZ MÁRQUEZ JORGE					RGASPI
ARUIT-ONNI		Americà			RGASPI
ASILE LERMAN		Belga			RGASPI
ASPE JEAN	Brigada XIV	Francès		Hospital de Barcelona	RGASPI
ATIJS HAIME		Iugoeslau			RGASPI
AXEL JOHANSOM		Suec			RGASPI
AXLER GAVRIL	Batalló Diacovich	Romanès			RGASPI
AYALA DIAZ ANDRES		Espanyol			RGASPI
AYELA CANTOS LUIS		Espanyol			RGASPI
AZCUY MOLINA RAMIRO	Brigada XV	Cubà			RGASPI
BACIOTTI JULES	Brigada XII	Italià			RGASPI
BADIA AOMI RAMON		Espanyol			RGASPI
BADIA SALVADOR		Argentí			RGASPI
BAEZA ANTON FRANCISCO		Espanyol			RGASPI
BAGDA ATTIAS		Algerià			RGASPI
BAJAN WOLF		Palestí			RGASPI
BALAN PAUL		Francès			RGASPI
BALESTRINI GIUSEPPE		Italià			RGASPI
BALLAOUARD JEAN		Francès			RGASPI
BALLESTER ALFAGME ANGEL		Espanyol			RGASPI

BALTROP FRANZ		Anglès			RGASPI
BARAN JOSEG		Polonès			RGASPI
BARCELÓ FERRÉ JOSÉ	Brigada XV, Brigada XII	Argentí			RGASPI
BARCELO JOSE		Argentí			RGASPI
BARDE ALONSO ANTONIO		Espanyol			RGASPI
BARESTRINI JOSE		Italià			RGASPI
BARIE HENRY		Americà			RGASPI
BARIZ FERNAND					RGASPI
BARIZ FERNAND		Francès			RGASPI
BARRERES CANO VICENTE		Espanyol			RGASPI
BARROWS THEODORE	Brigada XV	Americà			RGASPI
BARTEBRIA TORNE CAYETANO		Espanyol			RGASPI
BASSANI ALEXANDRE		Italià			RGASPI
BASSIOTI GIULIO		Italià			RGASPI
BATENAS VASCUAS SANTIAGO		Espanyol			RGASPI
BATISTA SORIANO		Espanyol			RGASPI
BATON OMER		Belga			RGASPI
BATTAS VELET GIUSEPPE	Brigada XII	Italià			RGASPI
BATTLE(Y) GEORGE		Anglès			RGASPI
BAUQUILLON JULES		Francès			RGASPI
BAUER ROGER ÉMILE		Francès			RGASPI
BAUM ERIC		Suec			RGASPI
BAUSEYS LEÓN		Polonès			RGASPI

BAVOL SANTOS ANTONIO		Espanyol			RGASPI
BAYER JERZIK		Polonès			RGASPI
BAYNC LANAS		Americà			RGASPI
BAYNE JAMES		Americà			RGASPI
BAZUEL PIERRE	Brigada XIV	Francès		Hospital de Cambrils, Hospital de Moià, Hospital de Santa Coloma de Farners, Hospital de Tarragona	RGASPI
BEAUSSAN JEAN		Francès			RGASPI
BEER LUDWIG KARL	Brigada XI	Austríac			RGASPI
BEER ZYGFRYD	Brigada XIII, Brigada Mixta LXXXVI	Polonès			RGASPI
BEGERT GOTTFRIED		Suís			RGASPI
BELAU PAOLO	Brigada XII	Italià			RGASPI
BELAVISTA BARRUL JUAN		Espanyol			RGASPI
BELCHOVCKI EDUARD		Americà			RGASPI
BELLES JEAN		Francès			RGASPI
BELLINGS JOSEPH					RGASPI
BELLO GIOVANI		Italià	13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
BELLOVS CARLOS		Americà			RGASPI
BENSON THOMAS		Anglès		Hospital de S'Agaró	RGASPI
BELZEVIC MARKO		Iugoeslau			RGASPI
BERCHI RODOLPHE		Francès			RGASPI
BERENS KAMIL		Alemanys			RGASPI
BERG CHRISTIAN		Danès			RGASPI
BERGA TORRES JESUS		Espanyol			RGASPI

BERGAGNON ERNEST		Italià			RGASPI
BERGER ADOLF		Austríac			RGASPI
BERGFELD SIMON	Brigada XIII, XIV	Romanès		Hospital de Lleida	RGASPI
BERMUDEZ SALAT JAIME		Espanyol			RGASPI
BERNABE FUENTES ANTONIO		Espanyol			RGASPI
BERNABEU EGEA ENRIQUE		Espanyol			RGASPI
BERNAL BAUROCH PASCUAL		Espanyol			RGASPI
BERNARD ALBERT		Alemanys			RGASPI / SIDBRINT
BERTHODIN ANDRÉ	Brigada XIV	Francès			RGASPI
BERTRAND LOUIS	Brigada XIV	Francès		Hospital de Cambrils, Hospital de Tarragona, Hospital de Santa Coloma de Farners	RGASPI
BERTUCCI VITO	Brigada XII	Italià			RGASPI / SIDBRINT
BESSON FÉLIX	Brigada XIV	Francès		Hospital de Barcelona, Hospital de Tarragona, Hospital de Vic	RGASPI
BET AGOSTINO		Italià			RGASPI
BETASSA VALET GIUSEPPE		Italià			RGASPI
BEY GASTON RAOUL		Francès			RGASPI
BIERSACK HANS	Brigada XI	Alemanys			RGASPI
BIERSAK HANS		Alemanys			RGASPI
BILADEVALL ALEX ESTANISLAO		Espanyol			RGASPI
BINAGNI ERNESTO	Brigada XII	Italià			RGASPI

BINTZ NICOLAS	Brigada XII, XIII, XIV	Luxemburguès		Hospital de Moià	RGASPI
BLANCO VERA ALONSO		Espanyol			RGASPI
BLASER WILLI	Brigada XI	Suís		Hospital de Cambrils	RGASPI
BLEGOJEVICH MILAN		Iugoeslau			RGASPI
BLUNC FRANZ		Alemanys			RGASPI
BODEN KARL		Anglès			RGASPI
BOISSEL RAYMOND		Francès			RGASPI
BOLLERMBERG AUGUSTE		Francès			RGASPI
BONDOUY ÉMILE	Brigada XIV	Francès			RGASPI
BONISEC ALLAIN		Francès			RGASPI
BORG GERHARDT		Alemanys			RGASPI
BORJAS PIÑOL CARLOS		Espanyol			RGASPI
BORRAS DE REIRA ALFREDO		Portuguès			RGASPI
BORREGO ROMERO MANUEL		Espanyol			RGASPI
BORRULL SANFELUI JUAN		Espanyol			RGASPI
BOSH SURRIBAS CASIMIRO		Espanyol			RGASPI
BOSKI MAYER		Romanès			RGASPI
BOSNER MEYER		Romanès			RGASPI
BOUCHERIE PIERRE		Francès			RGASPI
BOUQUILLON JULES		Francès			RGASPI
BOURG MARCEL		Francès			RGASPI
BOURNE HARMY		Anglès			RGASPI
BOUS BOCH JUAM		Espanyol			RGASPI
BOUVELL BERNANRD		Americà			RGASPI

BRANDALISI GIOVANI		Italià			RGASPI
BRAUNER ALFRED		Austríac			RGASPI
BRANDY LOUIS		Francès			RGASPI
BRETON JEAN	Brigada XIV	Francès			RGASPI
BRETONE MARCEL		Francès			RGASPI
BRICOUT ACHILE		Francès			RGASPI
BRIFFAULT BERNARD		Francès			RGASPI
BRIQUE RAFAEL	Brigada XIV	Francès		Hospital de Sant Pau, Hospital de Mataró, Hospital d'evacuació de Reus	RGASPI
BROWN EDWARD		Anglès			RGASPI
BROYER MAURICE		Francès			RGASPI
BRÜHL ALFONS	Brigada XI, XV	Alemanys			RGASPI
BRUNER FRITZ					RGASPI
BRUNNER FRITZ		Austríac			RGASPI
BRUYELLE JOSEF		Holandès			RGASPI
BUCH EJGIL CARLO	Brigada XI	Danès		Hospital de Barcelona, Hospital de Tarragona	RGASPI
BUENO MOLINERO EMILIANO		Espanyol			RGASPI
BUENO MONTESINOS JOAQUIM		Espanyol			RGASPI
BURDET PETER		Txec			RGASPI
BUREK IGNAC		Polonès			RGASPI
BUREN JOAQUIM		Polonès			RGASPI
BURI PIO		Italià			RGASPI
BURWELL BERNARI		Americà			RGASPI
BUSILLIO HERNANDEZ PAULINO		Espanyol			RGASPI

BYSSNGER EUGENE		Polonès			RGASPI
CABE ARMAND	Brigada XIII, XIV	Francès		Hospital de Barcelona	RGASPI
CABO VIVES FRANCISCO	Brigada XII	Argentí		Hospital de Barcelona, Hospital de Vic	RGASPI
CADET EUGENE		Francès			RGASPI
CADIEU MARCEL		Francès			RGASPI
CALAS TARJANZ FELIPE					RGASPI
CALLE GIJON BERNANRDO		Espanyol			RGASPI
CALLE GIJON BERNARDO		Espanyol			RGASPI
CALLEGARO OTTAVIO		Italià			RGASPI
CAMIGAR ANDREND		Finlandès			RGASPI
CAMOTS MALGAT FRANCISCO		Espanyol			RGASPI
CAMPO COSTA JOSE		Espanyol			RGASPI
CANETTE LOPEZ UNIVERSAL		Espanyol			RGASPI
CAÑIZAREZ LARA EDUARDO		Espanyol			RGASPI
CAPARROS ANTONE		Francès			RGASPI
CAPELLETTI ALECCANDRO		Italià			RGASPI
CARAMELLO EUGÈNE	Brigada XIV	Francès		Hospital de Tarragona, Vic, Hospital de Barcelona	RGASPI
CARCELES MARTINEZ JUAN		Espanyol			RGASPI
CARGIURO		Italià			RGASPI
CARIGIO MARIO		Italià			RGASPI
CARIO HENRI	Brigada XIV	Francès			RGASPI
CARLA GIOVANI		Italià			RGASPI

CARLI OMCHISE					RGASPI
CARLSON KARL		Suec			RGASPI
CARPENTIER JULIEN		Francès			RGASPI
CARPENTIER NICOLAS		Francès			RGASPI
CARRASCOSA RUIZ JOSE		Espanyol			RGASPI
CARRENO BLANCO MANUEL		Espanyol			RGASPI
CARRETTE PAUL	Brigada XII, XIV	Francès		Hospital de Barcelona, Hospital de Santa Coloma de Farners	RGASPI
CARTERO CARRADERO JULIAN		Espanyol			RGASPI
CASACUBERTA JOSE MANUEL		Espanyol			RGASPI
CASALS ABELLA LUIS		Espanyol			RGASPI
CASTEL RAMON	Brigada XV	Americà			RGASPI
CASTELLA CAMPANERO FRANCISCO		Espanyol			RGASPI
CASTELLANOS TORRES PABLO		Espanyol			RGASPI
CASTELLS SANJUAN CAYET		Espanyol			RGASPI
CASTILLO GUILLAMONT FRANCISCO		Espanyol			RGASPI
CAUVIN ANDRÉ	Brigada XIII, XIV	Francès		Hospital de Barcelona	RGASPI
CECIL FOBERT		Canadenc			RGASPI
CECIL-SMITH EDWARD PAUL	Brigada XV	Canadenc			RGASPI
CEJRODERKI DOCNYLO					RGASPI
CELOFIGA ALOIS	Brigada XI	Eslovè		Hospital de Sant Pau	RGASPI

CENCIAI ADAM	Brigada XII, XIV	Francès		Hospital de Moià, Hospital de Vic, Hospital de Barcelona	RGASPI
CENNER FRANTISEK		Txec			RGASPI
CENTELLOS BELTRAM ANGEL		Espanyol			RGASPI
CERNOSEK KAREL		Txec			RGASPI
CERRUTI GIOVANI	Brigada XII	Francès			RGASPI
CHADANIE JEAN					RGASPI
CHALMET THEODORE		Francès			RGASPI
CHAMBERS ALEXANDER	Brigada XV	Canadenc, Escocès			RGASPI
CHAMPEAUX LUCIEN	Brigada XIV	Francès		Hospital de Moià, Hospital de Cambrils	RGASPI
CHANCHINI VICTORIO		Italià			RGASPI
CHARRI ORTEGA ALFONSO		Espanyol			RGASPI
CHATELAINE CHARLES		Francès			RGASPI
CHAVAGNIE JEAN		Francès			RGASPI
CHEVALIER JEAN		Francès			RGASPI / SIDBRINT
CHEVALIER LOUIS ALPHONSE		Francès			RGASPI
CHILTON GORDON		Americà			RGASPI
CHINSON MARCEL		Francès			RGASPI / SIDBRINT
CHISNEAU AMADEI		Francès			RGASPI / SIDBRINT
CHMURYSKI FRANC		Polonès			RGASPI
CHOMICZ JUAN		Polonès			RGASPI
CHOSBY PAUL		Americà			RGASPI

CHRISTEFF GEORGES		Búlgar			RGASPI
CID PACHAN JOSE		Espanyol			RGASPI
CINTAR REUS FRANCISCO		Espanyol			RGASPI
CIURANA MAYORQUI GREGORIO		Espanyol			RGASPI
CLABELL CABERO CONRADO		Espanyol			RGASPI
CLARK ROBERT	Brigada XV	Anglès		Hospital de Barcelona	RGASPI
CLARKE JOSEPH		Escocès			RGASPI
CLASTERRER CAMILLE		Francès			RGASPI
CLEVEN RANDOLPH		Canadenc			RGASPI
CLEVEN RANDOLPH PHIFER	Brigada XV	Canadenc		Hospital de Girona	RGASPI
CLOUET BERNARD		Francès			RGASPI
COANOPELE JACONO		Italià			RGASPI
COCA ZUNEGA JUAN		Espanyol			RGASPI
COCCITO POMPÉO	Brigada XII	Francès, Italià		Hospital de S'Agaró	RGASPI
COHEN ARMAND		Francès			RGASPI
COLEVIK MILOVAN		Iugoeslau			RGASPI
COLL BERNABE PEDRO		Espanyol			RGASPI
COLOMER VILLA PAVLO		Espanyol			RGASPI
COMTESSE CAMILLE	Brigada XI	Suís		Hospital de Moià	RGASPI
CONOMOS NICHOLAS	Brigada XV	Grec, Americà		Hospital de Vic	RGASPI
CONTINENTE RIBERA JERONIMO		Espanyol			RGASPI
COOK ARCHIBALD		Anglès			RGASPI
COOK HAROLD		Anglès			RGASPI
COPPINO DOMINIQUE		Francès			RGASPI

CORFED GERARD		Holandès			RGASPI
CORNET GERARD		Holandès			RGASPI
CORNWALLIS GEORGE		Escocès		Hospital de Vic	RGASPI
CORTEZ JOSE EFRAIN		Americà, Xilè			RGASPI
COSTA UJEDA JUAN		Espanyol			RGASPI
COSTANEIRAS GALAN ANTONIO		Espanyol			RGASPI
COSTAS CRYSTOSTOMAS		Xipriota			RGASPI
COUTEAU ALEXANDRE	Brigada XIV	Francès			RGASPI
COWAN WILFRED	Brigada XV	Canadenc			RGASPI
CRESPO PEREZ LUIS		Espanyol			RGASPI
CRESSMAN ELMER A.	Brigada XV	Canadenc		Hospital de Santa Coloma de Farners	RGASPI
CROSBY PAUL S.		Americà			RGASPI
CRUZ NARANJO ANTONIO		Portuguès			RGASPI
CUATRERI HERNANDEZ MIGUEL		Espanyol			RGASPI
CUBÀLA FRANCIK		Polonès			RGASPI
CUPER OSCAR		Austriac			RGASPI
CYUTRACEK FRATISEK		Txec			RGASPI
CZENCICI VITTORIO		Italià			RGASPI
DACBENSBACK GUSTAV		Anglès			RGASPI
DALMOKY BELA		Hongarès			RGASPI
DANCULOVIC PAUL	Brigada XV	Americà			RGASPI
DANIELSSON HENRY EMIL		Suec			RGASPI
DAUBENSPECK GUSTAV R.		Anglès		Hospital de S'Agaró	RGASPI
DAUDIMONT RENÉ		Francès			RGASPI
DAUPHIN ROGER		Francès		Hospital de Santa Coloma de Farners	RGASPI

DAVIDSON DAVID WILHEIM		Suec			RGASPI
DAVIDSON WILHELM		Suec			RGASPI
DAVIS DANIEL		Anglès			RGASPI
DE BAST JAN					RGASPI
DE CASTRO JOBIN HOMERO	Brigada XII	Brasileny		Hospital Base de Vallcarca	RGASPI
DE GROODT FRANÇOIS		Belga			RGASPI
DE LAS KERAS HERMENGILDO		Espanyol			RGASPI
DE PAPPE FRANÇOIS		Belga			RGASPI
DEAMATRENEGI GEORGE		Grec			RGASPI / SIDBRINT
DEBIES CHRLES		Francès			RGASPI
DEBOVE JEAQUES		Francès		Hospital de S'Agaró	RGASPI
DECAMPS ADOLFO		Belga			RGASPI
DEEGAN FRANK		Anglès			RGASPI
DEFOSSE EMILE		Francès			RGASPI
DEFREMONT ADOLF		Francès			RGASPI
DEGRANGE ALEX		Francès			RGASPI
DELABY RAYMOND		Francès			RGASPI / SIDBRINT
DELATTRE KLEBER	Brigada XIV	Francès		Hospital de Cambrils, Hospital de Tarragona, Hospital de Vic	RGASPI
DELBAERE ANDRÉ EDMOND	Brigada XIV	Francès		Hospital de Cambrils, Hospital de Tarragona, Hospital de Vic	RGASPI
DELFORGE DÉsirÉ	Brigada XIV	Francès			RGASPI
DELLA DORA ALBERICO	Brigada XII	Italià		Hospital de Santa Coloma de Farners	RGASPI / SIDBRINT

DEMERDJIAN GARABED		Armeni			RGASPI
DEOROCKI STEFAN		Polonès			RGASPI
DEPOPE MATE	Brigada XV	Iugoeslau		Hospital de S'Agaró	RGASPI
DEPREMONT ADOLPHE		Francès			RGASPI
DERNONCOURT MAURICE ALBERT		Francès			RGASPI
DESPORT LEÓN		Francès			RGASPI / SIDBRINT
DETAÏN PAUL	Brigada XIV	Francès			RGASPI
DEVEILLE RENÉ		Francès			RGASPI
DEVETTA ANDRÉS		Francès			RGASPI
DI POMPEO VINCENZO		Italià			RGASPI
DIAZ IBAÑEZ ANSELMO		Espanyol			RGASPI
DIAZ PEREZ JOSE		Cubà			RGASPI
DIAZ ROMERO PAULINO		Espanyol			RGASPI
DICKSTEIN DANIEL	Brigada XV	Americà		Hospital de Tarragona, Hospital de Vic	RGASPI / SIDBRINT
DIERSCHMAN AZRIL		Romanès			RGASPI
DIETEL KURT		Alemanys			RGASPI
DIEZ MARTIN JUAN		Espanyol			RGASPI
DIFURIO ERCOLE		Italià			RGASPI
DIJANEK STEFAN		Iugoeslau			RGASPI
DINES MOSES		Polonès			RGASPI
DOBSON JAMES HARRY	Brigada XV	Canadenc			RGASPI
DOBSON WALTER		Anglès			RGASPI
DOCANTO ANTONIO JUAN		Portuguès			RGASPI / SIDBRINT

DOLSTRA SEJBEL		Holandès			RGASPI
DOMING EUGEN		Irlandès			RGASPI
DORMEJAN GARAVED		Americà			RGASPI
DOWNING EUGENE		Irlandès		Hospital de S'Agaró	RGASPI
DR. KUBA BACHARACH RICHARD		Letó			RGASPI
DRAKE JEAN		Anglès			RGASPI
DREON LEÓN		Francès			RGASPI
DROFUKA ANTONIO		Italià			RGASPI / SIDBRINT
DRUON LÉON		Francès		Hospital de Barcelona	RGASPI / SIDBRINT
DUBOIS WILLY					RGASPI
DUBOISSET LAURENTE	Brigada XIV	Francès			RGASPI / SIDBRINT
DUCANTO ANTONIO JUAN		Portuguès			RGASPI
DUCLOS MARCEL		Francès			RGASPI / SIDBRINT
DUDEK ANTÓN		Polonès			RGASPI / SIDBRINT
DUDKA JAN		Canadenc			RGASPI
DUMONT ROGER		Francès			RGASPI
DURACKI JULIUS		Txec			RGASPI
DURAN TIBLAS DANIELO		Espanyol			RGASPI
DUTEL EMILE		Francès			RGASPI
DWOSKI ISAAC		Polonès			RGASPI / SIDBRINT
ECNS FRANCOIS		Belga			RGASPI

ECONOMIDES MAIKEL		Anglès			RGASPI
EFRAIM CORTEZ JOSE					RGASPI
EICHIGER MICHEL JOHN		Austríac			RGASPI
EJCHER SIMEN		Polonès			RGASPI
ELIAS GRESA ELIAS		Espanyol			RGASPI
ELOFF MOLIN JAN		Suec			RGASPI / SIDBRINT
EMILE FONTEYNE					RGASPI
EMLYN LLOYD		Anglès			RGASPI
EMRYS JONES					RGASPI
ENGELMANN					RGASPI
EPSTEIN JACOB	Brigada XV	Americà			RGASPI
ERICK JOHANSON		Suec			RGASPI
ERJEARSE ANDRÉ		Italià			RGASPI
ERLER HELMUT	Brigada XI	Alemanys			RGASPI
ESCRICH APARICIO ANGEL		Espanyol			RGASPI
ESPINOSA SANCHEZ GABRIEL		Espanyol			RGASPI
ESPLUND ALFRED EDUARD		Suec			RGASPI
ESPLUND ALF	Brigada XV	Suec			RGASPI
ESTEVE GALLARD JOSE		Espanyol			RGASPI
EURIPIDES DIMITROU					RGASPI
EURIPIDES DIMITRIEDER		Anglès, Grec, Xipriota			RGASPI
ÉVEILLEAU CLÉMENT	Brigada XIV	Francès			RGASPI
EWCOLA VILA PEDRO		Espanyol			RGASPI
EYCHER SIMÓN	Brigada CL	Polonès			RGASPI

FABRE FERNAND		Francès			RGASPI
FABRE FERNAND	Brigada XIV	Francès			RGASPI
FABREAS FERRAS MARC		Americà			RGASPI
FACAL RUIZ JOSÉ RAMÓN	Brigada XII, XIV	Uruguaià			RGASPI
FAHRENSON WILLY	Brigada XI	Alemanys, Luxemburguès			RGASPI
FALCO ALFREDO					RGASPI
FALCO ALFREDO		Italià			RGASPI
FALCON ESTEBAN ADOLFO		Espanyol			RGASPI
FALGAS ESTRUGO		Espanyol			RGASPI
FALL ALEXANDRE		Francès			RGASPI
FARBER RICHARD		Americà			RGASPI
FARBERIG FRANZ		Canadenc			RGASPI
FAREL JEAN		Francès			RGASPI
FATLER JOSEPH		Francès			RGASPI
FAUR RUDOLF		Hongarès			RGASPI
FAUSLAC ANDRÉ		Francès			RGASPI
FAVARRA GIORGIO		Italià			RGASPI
FAVIER ARIE		Holandès			RGASPI
FAVIER HARRY		Neerlandès			RGASPI
FEBIANO CARLO		Italià			RGASPI
FEDRUSKI MARCEL		Polonès			RGASPI
FEIKFEL WILHELM		Txec			RGASPI
FELEDI JAROSLAW		Polonès		Hospital de S'Agaró	RGASPI
FELIPE PASCUAL ANDRES		Espanyol			RGASPI
FERMIN		Espanyol			RGASPI
FERNADEZ NOVELDA JOSE		Espanyol			RGASPI

FERNANDEZ ORTEGA ANTONIO		Cubà			RGASPI
FERNANDEZ RODRIGUEZ JOSE		Espanyol			RGASPI
FERNANDEZ SANCHEZ ANTONIO		Espanyol			RGASPI
FERNANDEZ SANCHEZ RAMON		Espanyol			RGASPI
FERNANDO ORTIZ HONORATO		Espanyol			RGASPI
FERNANDO PASTOR FRANCO		Espanyol			RGASPI
FERNAT ALBERT		Francès			RGASPI
FERRAND ALBERT	Brigada XIV	Francès		Hospital de Cambrils	RGASPI
FERRER ALBERT ANTONIO		Espanyol			RGASPI
FERRIO PIETRO		Italià			RGASPI
FERRO LUIGI		Italià			RGASPI
FERRUCIO GORLA		Italià			RGASPI
FESHEL WOLF		Anglès			RGASPI
FESSELET EUGÈNE	Brigada XIV	Francès			RGASPI
FGUERAS ERNESTO PASCUAL		Espanyol			RGASPI
FIELD ROBERT		Anglès			RGASPI
FIELD RALPH H.	Brigada XV	Americà			RGASPI
FIELD ROBERT		Anglès			RGASPI
FILIPUK WASYL	Brigada XIII	Polonès			RGASPI
FINDLEY BENJAMIN FRANKLIN	Brigada XV	Americà			RGASPI

FINKEL BENJAMIN		Americà			RGASPI
FINKELSTEIN USER	Divisió 45	Romanès			RGASPI
FINO NATALE		Italià			RGASPI
FINQUESTEIN USZET		Romanès			RGASPI
FIRK PAUL		Austríac			RGASPI
FISCHER JAMES		Escocès, Anglès			RGASPI
FISHEL WOLF Z.		Anglès			RGASPI
FISHER JAMES D.		Escocès			RGASPI
FISKER GMES		Anglès			RGASPI
FLADEMULLER FERNAND		Francès			RGASPI
FLADENMOLLER FERNAND		Francès			RGASPI
FLAMING CHERIDON		Canadenc			RGASPI
FLANAGAN EDWARD ANDREW J.	Brigada XV	Anglès, Irlandès			RGASPI
FLATERS FRANCOIS		Francès			RGASPI
FLOHR MARTIN		Austríac			RGASPI
FOCWE OTT		Alemanys			RGASPI
FODEY WILLIAM	Brigada XV	Canadenc		Hospital de Barcelona	RGASPI
FOLEY HARRY	Brigada XV	Canadenc			RGASPI
FOLL ALEXANDER		Francès			RGASPI
FONBUENA ASCENCIO ESTEBAN		Espanyol			RGASPI
FONCUBIERTA GOMEZ GINES		Espanyol			RGASPI
Fonteyne EMILE	Divisió 45	Francès			RGASPI / SIDBRINT
FORBERT-CECIL LAWRENCE		Canadenc			RGASPI

FOREK VELIMIR		Hongarès			RGASPI
FORSMAN GUSTAV		Suec			RGASPI
FOSSMAN GUSTEN					RGASPI
FOSSMAN GUSTARÍN		Suec			RGASPI
FOUCHER GUSTAV		Francès			RGASPI
FOURMIOUX ANDRE		Francès			RGASPI
FOVS GUSTAV		Txec			RGASPI
FRANCÈSC ANGELI ALDO		Italià			RGASPI
FRANCHI NINO	Brigada XII	Italià		Hospital d'evacuació de Reus, Hospital de Barcelona	RGASPI
FRANCIOLI GASPARD	Brigada XII	Francès		Hospital de Cambrils, Hospital de Santa Coloma de Farners	RGASPI
FRANK JOSEF		Austríac			RGASPI
FRANKE ARTHUR	Brigada XI	Alemanys			RGASPI
FRANKEL SOLOMON		Anglès			RGASPI
FRANTZ JOSÉ		Austríac			RGASPI
FRIEDBERG SAUL		Americà			RGASPI
FRIEDERICH HANS		Alemanys			RGASPI
FRIEDMAN					RGASPI
FRYDENSBERG HOLGER		Danès			RGASPI
FUCHS PAUL		Hongarès			RGASPI
FUENTES FUENTES LORENZO		Espanyol			RGASPI
FULTON ALBERT	Brigada XV	Austràlia, Irlandès			RGASPI
GAETZ OTTO		Austríac			RGASPI
GAINBORONGH RUBEN		Anglès			RGASPI
GAISBERT GOTTFRIED		Austríac			RGASPI

GAL MIKLOS		Hongarès			RGASPI
GAL NICOLAS		Hongarès			RGASPI
GALANTIER GEORGES		Francès			RGASPI
GALLEGO NAGUERO FRNCISCO		Espanyol			RGASPI
GALPERA FERRAZ LORENZO		Espanyol			RGASPI
GALVIN JAMES		Anglès			RGASPI
GANGSBOROUGH ROBERT					RGASPI
GAONZALEZ TORRES MONSERRAT		Espanyol			RGASPI
GARAY BAETA MANUEL		Espanyol			RGASPI
GARCIA ALVAREZ ZACARIAS		Espanyol			RGASPI
GARCÍA ÁLVAREZ ILDEFONSO	Brigada XV	Espanyol, Cubà		Hospital de Moià	RGASPI
GARCIA CANDELA EMILIO		Espanyol			RGASPI
GARCIA FERNANDEZ JUAN		Espanyol			RGASPI
GARCIA FERNANDEZ PAULINO		Espanyol			RGASPI
GARCIA JABALOYES CARMELO		Espanyol			RGASPI
GARCIA JODAR		Espanyol			RGASPI
GARCIA JOSE		Espanyol			RGASPI
GARCIA MOLINA JOSE		Espanyol			RGASPI
GARCIA OLLER JUAN					RGASPI
GARCIA RUIZ JOSE					RGASPI
GARCIA SANDRO JUAN		Espanyol			RGASPI

GARCIA SANTAMARIA HERMANEGILDO		Espanyol			RGASPI
GARCIA VILLERT JUAN		Espanyol			RGASPI
GARCIA JOSEPH	Brigada XIII, XIV	Francès		Hospital de Santa Coloma de Farners	RGASPI
GARDENAL GIOVANI		Italià			RGASPI
GARGIULA ROSALES					RGASPI
GARRIDO PUIG DOIGENES		Espanyol			RGASPI
GARROW GEORGE		Canadenc			RGASPI
GARROW CLIFFORD	Brigada XV	Canadenc			RGASPI
GASTENDELLO DANTE		Italià			RGASPI
GATIN MAURICE		Francès			RGASPI
GAUDAL WILLIAM		Americà			RGASPI
GAUTHIER					RGASPI
GAVIN ROBERTO OWEN	Brigada XV	Americà			RGASPI
GEBAUER FRANZ	Brigada XI	Austríac	8/11/1938		RGASPI
GEBHADT LUCIEN		Francès			RGASPI
GEBHARDT KURT	Brigada XI	Alemanys			RGASPI
GEISSLER GOTTFRIED		Austríac			RGASPI RGASPI
GEORGE DAVID		Anglès			RGASPI
GERNIEN LOUIS		Francès			RGASPI
GEROGES ROBERTO					RGASPI
GESLAIN SERGE		Francès			RGASPI
GESLIN SERGEI		Francès			RGASPI
GETTI RENE		Francès			RGASPI

GIANFORTONI JOSEPH	Brigada XV	Italià, Americà		Hospital de Cambrils, Hospital de Tarragona, Hospital de Barcelona	RGASPI
GIBBONS DAVID JOHN		Escocès			RGASPI
GIBBS SYDNEY	Brigada XV	Anglès		Hospital de Vic	RGASPI
GIL GIMENEZ ANGEL		Espanyol			RGASPI
GIL VALDEVIESO ANTONIO		Espanyol			RGASPI
GIMENEZ DELGADO ANGEL		Espanyol			RGASPI
GIMENEZ GONZALEZ EDUARDO		Espanyol			RGASPI
GIMENEZ SANZ JUAN		Espanyol			RGASPI
GINER FENOLL FRANCISCO		Espanyol			RGASPI
GIOVANDO MAURICE		Francès			RGASPI
GIOVANI CERIO		Italià			RGASPI / SIDBRINT
GIOVANI MAURICE		Francès			RGASPI
GIRAUD MAURICE		Francès			RGASPI / SIDBRINT
GIRSCHOMON ISRAEL		Romanès			RGASPI
GLAVIN JAMES		Escocès			RGASPI
GLISKA PETER		Txec			RGASPI
GMYREK LUDWYK		Polonès			RGASPI
GNEPP LOUIS	Brigada XV	Americà		Hospital de Bonanova	RGASPI
GOBERT RENÉ LOUIS	Brigada XIV	Francès			RGASPI
GODFREY JOHN	Divisió 35	Anglès		Hospital de Sant Pau	RGASPI
GOETHE ALMAES		Suec			RGASPI
GOETZ OTTO		Suís			RGASPI
GOMEZ CERRASCO JOSE		Espanyol			RGASPI

GONZÁLEZ HERRERA LUIS	Brigada XV	Cubà			RGASPI
GONZALEZ PEREZ EUGENIO		Espanyol			RGASPI
GORDON ISIDOR		Americà			RGASPI
GORSTLY EDMUNDO		Hongarès			RGASPI / SIDBRINT
GOSTA NILSON		Suec			RGASPI
GOURC ROGER		Francès			RGASPI
GOURSAT RENE		Francès			RGASPI
GOURVILLE ALBERT		Francès			RGASPI
GOY PIERRE		Francès			RGASPI
GOYPIRON ANDRÉ	Brigada XIV	Francès			RGASPI
GRADIL JOSEF		Austríac			RGASPI
GRAN COETE		Suec			RGASPI
GRANSART MAURICE	Brigada Mixta LXXXVI	Francès		Hospital de S'Agaró	RGASPI
GRANZOW ERICH	Brigada CXXIX	Alemanys			RGASPI
GRASSI SEPTIMO		Italià			RGASPI
GRAZUAL JULIAN		Argentí			RGASPI / SIDBRINT
GREPP LOUIS		Americà			RGASPI
GRETTI ANDRE		Italià			RGASPI
GREZUL JULIO		Polonès			RGASPI
GRISMATH MARTIN		Anglès			RGASPI
GROBESKI ANTONI		Polonès			RGASPI
GROCE ROMANO		Italià			RGASPI
GRODECHI DANILO		Espanyol			RGASPI
GROSS MAURICE	Brigada XI	Romanès		Hospital de Vic	RGASPI

GROSSBARD JAKOB	Brigada XI	Austríac			RGASPI
GROSSET GEROGES JEAN		Francès			RGASPI
GROSZMAN ODON		Hongarès			RGASPI
GRUC PETER		Rus			RGASPI
GRZASIAK JOSE		Polonès			RGASPI
GRZYL JOSEF		Polonès			RGASPI
GUARDACASES MARTINEZ JOSÉ		Espanyol			RGASPI
GUDMUNDSSON BJÖRN	Brigada XI	Islandès		Hospital de Tarragona	RGASPI
GUELPI CHARLES		Francès			RGASPI
GUEPLE CHARLES					RGASPI
GUERRA RICHARD EDUARDO		Espanyol			RGASPI
GUERZONI					RGASPI
GUESDJ PEREZ ALFONSO		Espanyol			RGASPI
GUILLEN OLIVIER JOSE		Espanyol			RGASPI
GUISANTE EUGENIO ALONSO	Brigada XV	Brasileny			RGASPI
GUIU PEREZ JOSE		Espanyol			RGASPI
GULICKSE ULAV					RGASPI
GUMBAU ARROYA PEDRO		Noruec			RGASPI
GUMPERT DORADO ANTONIO		Txec			RGASPI
GUMPERT DORADO ANTONIO					RGASPI
GÜNSER JULIUS	Brigada XI	Austríac			RGASPI
GURESKO RICHARD		Espanyol			RGASPI

GUSMAN RODRIGUEZ FRANCISCO		Espanyol			RGASPI
GUSTANANTA MARCO BERNARD					RGASPI
GUTEN FERDINAND TOSMAN		Suec			RGASPI
GUTIERIZ BAUTISTA PEDRO		Espanyol			RGASPI
GUTMAN HANS	Brigada XV	Letó, Americà			RGASPI
GUTTMANN TEODOR		Txec			RGASPI
GUYOT MANCEL		Francès			RGASPI
GYLEVRA Y HUGO		Anglès			RGASPI
HAAR ARRENT		Holandès			RGASPI
HACKBARTH HERBERT	Brigada XI	Alemanys			RGASPI
HAIG JAMES		Escocès			RGASPI
HAIRLE FRANK		Anglès			RGASPI
HAMEL ROBERT		Francès			RGASPI
HAMICH HENRY		Francès			RGASPI
HANLON JOHN E.		Anglès			RGASPI
HÄNSEL KARL	Brigada XIV	Alemanys			RGASPI
HANSEN REIDER		Noruec			RGASPI
HARRINGTON WILLIAM		Anglès			RGASPI
HARRISON STANLEY I.		Anglès			RGASPI
HARTZITER NICO		Holandès			RGASPI
HAUGEARD CHARLES		Francès			RGASPI
HAUTAIN JULES					RGASPI
HAVENS BERNARD H.	Brigada XV	Americà			RGASPI
HCZKO JOSEF					RGASPI

HEEPRUN JAIME		Anglès			RGASPI
HEINE EMILE		Francès			RGASPI
HELLUND WALTER		Canadenc, Finlandès			RGASPI
HEMPEL MARTIN		Anglès			RGASPI
HENRIET ROGER		Francès			RGASPI
HENRY MACK					RGASPI
HERING ARNO	Brigada XI	Alemanys		Hospital d'evacuació de Reus, Hospital Sant Pau	RGASPI
HERMT REYNER		Austríac			RGASPI
HERNANDEZ FERNANDEZ ANTONIO		Espanyol			RGASPI
HERNANDEZ SANAHUJA JOSE		Espanyol			RGASPI
HERR WILLY	Brigada XI	Alemanys			RGASPI
HERRERO BLASCO ADOLFO		Espanyol			RGASPI
HERRERO FELIPE		Espanyol			RGASPI
HIDALGO GONZALEZ LEONARDO		Espanyol			RGASPI
HERTEL ANDREAS	Brigada XI	Alemanys			RGASPI
HOCHARD JEAN		Francès			RGASPI
HODGSON HERBERT		Anglès			RGASPI
HOFF HAROLD		Americà			RGASPI
HOFFMANN RICHARD	Brigada XI	Alemanys			RGASPI
HOPHANSEN ERVIN		Francès			RGASPI / SIDBRINT
HOROAOKA JEAN		Txec			RGASPI

HORTUNO CORRALLES FRANCISCO		Espanyol			RGASPI
HOURA PAUL		Francès			RGASPI
HOWARD NALTON		Americà			RGASPI
HOWARKA JAN		Txec			RGASPI
HUERTADO PENA JOSE		Espanyol			RGASPI
HUESO PLOU MARTIN		Espanyol			RGASPI
HUGETTI ADOLFO		Francès			RGASPI
HUGHENAC KAY		Anglès			RGASPI / SIDBRINT
HUGUES ALLAN		Anglès			RGASPI / SIDBRINT
HULLER ERNEST		Austríac			RGASPI
HUMAREZ AZNAR JOSE		Espanyol			RGASPI
HUMER ERICH		Austríac			RGASPI / SIDBRINT
HURST HENRY		Americà			RGASPI
HYMAN ISIDOR		Americà			RGASPI
IBANEZ CARROSTRO FRNCISCO		Espanyol			RGASPI
IBANEZ HERRERA GERMAN		Espanyol			RGASPI
ILLAN GARCIA ANTONIO		Espanyol			RGASPI
ISOLICA AMADEO	Brigada XII	Italià		Hospital de Vic	RGASPI
ISERSEN ARUR		Noruec			RGASPI
ISRAELSEN JASCHA		Letó			RGASPI
IVAK ANEAD		Hongarès			RGASPI
IZAC PIQUER ISIDRO		Espanyol			RGASPI

IZQUIERDO MAXIMO		Espanyol			RGASPI
JACHEGA GAYO VICENTE		Espanyol			RGASPI
JACOB GEORGES	Brigada XIV	Francès		Hospital de Barcelona, Hospital de Vic	RGASPI
JACOBI FRANÇOIS	Brigada XIV	Francès		Hospital de Cambrils, Hospital de Barcelona, Hospital de Vic, Hospital de Santa Coloma de Farners	RGASPI
JACQUAT PIERRE ALBERT	Brigada XV	Canadenc, Suís		Hospital de S'Agaró	RGASPI
JAEGLI HENRI		Francès			RGASPI
JAGENEN JACOB		Canadenc			RGASPI
JAKOBSEN POUL ERIK		Danès		Hospital de Moià	RGASPI
JAMES ARTHUR		Anglès			RGASPI
JAOUEN ALBERT					RGASPI
JAQUART PIERRE		Suís			RGASPI
JAROS FRANTA		Txec			RGASPI
JARSUEN ALBERT		Francès			RGASPI / SIDBRINT
JASCHENSKI IGOR		Rus			RGASPI
JAWORSKI KAROL		Polonès			RGASPI
JEAN RIVIERE ANTOINE		Francès			RGASPI
JENDZEJEWSKI PIOTR		Polonès			RGASPI
JENSEN PETER NILS		Danès			RGASPI
JESLIN SERGEI		Francès			RGASPI
JOHANSEN NORMAN		Noruec			RGASPI
JOHNSSON ERNEST		Danès			RGASPI
JONES EVEN JAMES		Anglès			RGASPI
JONES HENRI		Anglès			RGASPI
JONES VICTOR	Brigada XV	Anglès, Gal·lès			RGASPI

JONS GUSTAV		Txec			RGASPI
JONSON PALLI		Ecandinau			RGASPI
JORDANA GALVES JOSE		Espanyol			RGASPI
JORGE DAVID INGLES		Anglès			RGASPI
JORGENSON PALLE		Danès			RGASPI
JOST PHILLIPP		Austríac			RGASPI
JOVOSKI STAN LEY		Canadenc			RGASPI
JUAREZ ADRIEN		Francès			RGASPI
JULBE ALFREDE					RGASPI
JUNCOS CABRIAN BENJAMIN		Espanyol			RGASPI
JUNKALA EINO	Brigada XV	Canadenc, Finlandès			RGASPI
JURY JEAN	Brigada XIV	Francès			RGASPI
KAB WILLIAM		Alemanys			RGASPI
KABAKOFF ALEX		Canadenc			RGASPI
KACMARECK JEAN					RGASPI
KACZAN SAWA	Brigada XIII	Polonès			RGASPI
KAERR TOMAR		Anglès			RGASPI
KAILIN CLARENCE		Americà			RGASPI
KAISER JEAN					RGASPI
KALANDA JAN		Polonès			RGASPI
KALC YURAJ		Iugoeslau			RGASPI
KALETA MARJAN		Polonès			RGASPI
KALIN IVAN		Romanès			RGASPI
KALIN TENNOFF		Romanès			RGASPI
KALIS WLADISLAV		Polonès			RGASPI

KALMAR STEFAN		Hongarès			RGASPI
KAMERZIN RAYMOND		Suís		Hospital de Girona	RGASPI
KANACKI SVETISLAV		Iugoeslau			RGASPI
KAPITANSKI MARJAN		Polonès			RGASPI / SIDBRINT
KARABN GUSTAV		Polonès			RGASPI
KARADSKI STANISLAV		Iugoeslau			RGASPI
KARAWAN GUSTEV		Polonès			RGASPI
KARLSEN OLE					RGASPI
KARLSEN ORLE		Noruec			RGASPI
KARLSOHN ERNST		Suec			RGASPI
KARLSON FRITZ		Suec			RGASPI
KARLSON OLE		Escandinau			RGASPI
KARLSON GEORGE		Austríac			RGASPI
KARLSTROM KURT		Suec			RGASPI / SIDBRINT
KARPO STEFAN		Polonès			RGASPI
KARVAAD BOLESŁAW		Polonès			RGASPI
KATULA BRUNO		Polonès			RGASPI / SIDBRINT
KAZIMIERZ MICHALSKI					RGASPI
KAZINIERZ MICHALVSKI					RGASPI
KAZMAREK JEAN		Polonès			RGASPI
KELIAMOFF LOUIS					RGASPI
KELLERER GEORGES		Francès			RGASPI
KERJAN AMBROISE		Francès			RGASPI
KERSLER GABRIEL		Polonès			RGASPI

KERR THOMAS	Brigada XV	Anglès			RGASPI
KESZLEZING JOHN		Americà			RGASPI
KIRSCHNER KARL		Americà			RGASPI
KIZIFCHROF JEAN RUS		Rus			RGASPI / SIDBRINT
KLEMENTSCHITZ ERICH		Austríac			RGASPI
KLICBESKI GEROGES		Ucranià			RGASPI
KLICHEVSKI GEORGE		Polonès			RGASPI
KLISAM LINT		Holandès			RGASPI / SIDBRINT
KLUCZEBSKI GEORGES		Polonès			RGASPI / SIDBRINT
KLZAKA FRANZ		Polonès			RGASPI
KNEISSL JOSEF		Txec			RGASPI
KOCH PAUL EDUARD	Brigada XI	Alemanys			RGASPI
KOCH WERNER	Brigada XI	Suís			RGASPI
KOCKELBERG ENGELBERT		Belga	20/09/1938	Hospital de Barcelona	RGASPI / SIDBRINT
KOENIGRECKER MARCEL		Francès			RGASPI
KOENIGSBERG LOUIS		Polonès			RGASPI
KOENIGSECHER MARCEL		Francès			RGASPI
KOESTER FLORENTIN	Brigada XI	Alemanys			RGASPI
KOHN ALBERT		Americà			RGASPI
KOHN PESAN		Polonès			RGASPI
KOHN WALTER		Austríac			RGASPI
KOHN ALBERT	Brigada XV	Americà			RGASPI
KOKURA JOHN		Canadenc			RGASPI

KOLANDA JAN		Polonès			RGASPI
KONIECZNI STEFAN		Polonès			RGASPI
KONOVALIK JOSEF		Polonès			RGASPI
KOPPAL VALENTINE DIAZ GARCIA	Brigada XV	Americà, Estònia		Hospital de Moià	RGASPI
KOPPEL ZYSKINI		Polonès			RGASPI
KORAB KARL	Brigada XI	Austríac			RGASPI
KORENBAUM DAVID		Palestí			RGASPI
KORLMAN ESTEFAN		Hongarès			RGASPI
KOSA FRANÇOIS		Polonès			RGASPI / SIDBRINT
KRAFT HEINRICH	Brigada XI	Alemanys			RGASPI / SIDBRINT
KRANER ALEXANDE		Hongarès			RGASPI
KRAUSS ALBERT	Brigada XI	Alemanys	00/11/1938		RGASPI / SIDBRINT
KRIER EMILE	Brigada XI	Luxemburguès		Hospital de Barcelona	RGASPI
KRISAM ANTON	Brigada XI	Austríac			RGASPI
KRISTELL GEORGES		Búlgar			RGASPI
KRISTEESSEN MARIUS		Danès			RGASPI
KRUK SLAVKO		Iugoeslau			RGASPI
KRUPA MICHEL		Polonès			RGASPI
KRYSIO ANDRE		Francès			RGASPI
KUBASKYI LADISLAO		Polonès			RGASPI / SIDBRINT
KUCHAR RUDOLF		Txec			RGASPI
KUCISL JOSEFF		Txec			RGASPI

KULL HERBERT	Brigada XI	Alemanys			RGASPI
KURCZ MICHAL		Polonès			RGASPI
KUREC MICHAEL		Polonès			RGASPI
KURT LAUBE					RGASPI
KURYCOWICZ JEAN					RGASPI
KZEPKOWICZ JOSEF		Rus			RGASPI
LABROT GEROGES		Francès			RGASPI
LACAZE ELIE LOUIS		Francès			RGASPI
LAESSER CHARLES		Francès			RGASPI
LAFEFRE ALBERT		Espanyol			RGASPI
LAGRAT RABAT	Brigada XIV	Francès		Hospital de Barcelona	RGASPI
LAHUERO DIAGO AMELIO		Espanyol			RGASPI
LALLEMAND FERRER		Francès			RGASPI
LANDOLF GEOSE		Suís			RGASPI
LANDRIEUX PIERRE		Francès			RGASPI
LARSON ARME		Americà			RGASPI
LARSON ARNE		Suec			RGASPI
LARSSON THURS ARVT		Americà			RGASPI
LA-TA BORYSLAW		Polonès			RGASPI
LATORRE WAGNER ANTONIO		Espanyol			RGASPI
LAUBE KURT		Alemanys			RGASPI
LAUBE KURT	Brigada XI	Alemanys			RGASPI
LAVASEUR JEAN		Francès			RGASPI
LAVOGADE SIMON CHARLES		Francès			RGASPI
LAZA PLAZA TOMAS		Espanyol			RGASPI

LAZARO CORTES ANTONIO		Espanyol			RGASPI
LAZAROWSKI JULIO		Polonès			RGASPI
LE NOURICHEL		Francès			RGASPI
LE PIERES JOSEPH	Brigada XIV	Francès			RGASPI
LEAL SANTANA ISMAEL					RGASPI
LEAVAUZ ROBERT		Francès			RGASPI
LEBON MARCEL		Francès			RGASPI
LECLAIR MAURICE		Francès			RGASPI
LECUREUX ROBERT					RGASPI
LEFEBRE LEON		Francès			RGASPI
LEFEVRE RAYMOND		Francès			RGASPI
LEFOULGOC LEON		Francès			RGASPI
LEGAC ANDRE		Francès			RGASPI
LEGAT EMILE		Francès			RGASPI
LEHMANN WILHELM		Alemanys			RGASPI
LEIVA CUADEMILLES JOAQUIM		Espanyol			RGASPI
LENTI VINCENZO		Italià			RGASPI
LEON JULIAN ANTONIO		Espanyol			RGASPI
LEON RAMON FRANCISCO		Espanyol			RGASPI
LEPRI UMBERTO		Italià			RGASPI
LEROIS RAOUL		Francès			RGASPI
LESINSKI KARZIMJER		Polonès			RGASPI
LETALLEC JOSEPH		Francès			RGASPI
LEVANESKY ANTONIO					RGASPI
LEVRAS OCTAVE		Francès			RGASPI

L'HOTE SERGE	Brigada XIV, Brigada Mixta LXXXVI	Francès		Hospital de Moià, Hospital de Santa Coloma de Farners	RGASPI
LICHT ABRAHAM		Polonès			RGASPI
LIDVALL KILLS PETER		Suec			RGASPI
LIEBOZ CHARLES	Brigada XII	Flamenc			RGASPI
LIEHT ABRAHAM		Polonès			RGASPI
LIFGOIS JOSEPH					RGASPI
LINARES GASPAR JOAQUIM		Espanyol			RGASPI
LINHART KARL		Austríac		Hospital de S'Agaró	RGASPI
LINT FREDERIC		Francès			RGASPI
LITRAS CHRIS		Americà			RGASPI
LLIMARES ZAMORA JUNA		Espanyol			RGASPI
LLIMAS SERRA JOSE		Espanyol			RGASPI
LLORCA PEREZ JOSE		Espanyol			RGASPI
LLORENS JOSEPH		Francès			RGASPI
LLORET SOLER JOSE		Espanyol			RGASPI
LLOYD ENLUY		Anglès			RGASPI
LOBLE IVAN		Iugoeslau			RGASPI
LOBL IVAN		Hongarès			RGASPI
LOCHON ELIS		Suec			RGASPI
LOEFFLER ROBERT		Austríac			RGASPI / SIDBRINT
LOGUT MARIUS		Francès			RGASPI / SIDBRINT
LOMERSEN JOHANN		Holandès			RGASPI / SIDBRINT

LONGCHAMPS MATHIEU		Belga			RGASPI / SIDBRINT
LOPEZ ARAQUE MANUEL		Espanyol			RGASPI
LOPEZ DIAZ NERI		Cubà			RGASPI
LOPEZ RAMON RUPERTO		Espanyol			RGASPI
LOPEZ SUAREZ MANUEL		Espanyol			RGASPI
LOPEZ VERGARA ALFREDO		Espanyol			RGASPI
LOPEZ VICENTE ANTONIO		Espanyol			RGASPI
LORELLA OLARIO MANUEL		Espanyol			RGASPI
LOSILLA MARTIN LUIS		Espanyol			RGASPI
LOURY JAMES		Anglès			RGASPI / SIDBRINT
LOWRY JAMES E.		Anglès			RGASPI
LUCHELL EDNAR		Americà			RGASPI / SIDBRINT
LUDVIGSON TORDVOLMAR		Suec			RGASPI
LUFTIG JOSEF		Americà			RGASPI
LUGOT EMILE	Brigada XIV	Francès		Hospial de Vic	RGASPI
LUNA HIDALGO MIGUEL		Espanyol			RGASPI
LUNAS WILLIAM		Anglès			RGASPI
LUND HANS	Brigada XV	Americà, Noruec			RGASPI
LUNDBERG JOHAN SIGURD	Brigada XI	Suec			RGASPI
LUNK FREDERIC AUGUSTE		Francès			RGASPI
LUNS HANS		Noruec			RGASPI
LUQUE DEPOS ANTONIO		Espanyol			RGASPI
MABEL JEAN		Francès			RGASPI
MAC GALL THOMAS		Anglès			RGASPI

MAC LIAM GREGOR		Anglès			RGASPI
MAC NULTY JOHN BOWN		Anglès			RGASPI
MAC RAE DONALD		Canadenc			RGASPI
MACK CAO B		Americà			RGASPI
MACKAY FRANK		Anglès			RGASPI
MACKAY HUGH	Brigada XV	Anglès		Hospial de Vic	RGASPI
MACROPULOS COSTAR					RGASPI
MACROPULOZ COSTA		Grec			RGASPI
MADAI JOZSEF		Hongarès			RGASPI
MADINA GUIN JORGE		Espanyol			RGASPI
MAGDELSON SVEN		Suec			RGASPI
MAGNIEL JAMES		Australià			RGASPI
MAIDROWSKI STANISLAV		Polonès			RGASPI
MAILLARD FERNAND		Francès			RGASPI
MAITIKO STEFAN		Polonès			RGASPI
MAJCEN STEFAN		Iugoeslau			RGASPI
MAKROPOULOS KOSTAS	Brigada XV	Grec		Hospital de Barcelona, Hospital de S'Agaró, Hospital de Vic	RGASPI
MALCHER THEODOR	Brigada XI	Austríac			RGASPI
MALDENT MAURICE	Brigada XIV	Francès			RGASPI
MALDONT MAURICE		Francès			RGASPI
MALESIEUX ALEXANDRE		Francès			RGASPI
MALIENART PETER		Holandès			RGASPI
MALLON THOMAS JOHN	Brigada XV	Canadenc, Irlandès, Americà			RGASPI
MALOHADZIC HIPZI		Iugoeslau			RGASPI
MALORE JOHN		Canadenc			RGASPI

MANDL RUDOLF	Brigada XIII	Austríac			RGASPI
MANELL YLLA SEBASTI		Espanyol			RGASPI
MANEZ JOSE LAZARO		Espanyol			RGASPI
MANSFELD JOSEPH		Polonès			RGASPI
MANZONI ALESSANDRO	Brigada XII, Infermer	Italià		Hsopital de Vic	RGASPI / SIDBRINT
MARBACHER JOSEPH	Brigada Mixta LXXXVI	Suís			RGASPI
MARCEAU JULES DUCLOS					RGASPI
MARCHINA ANGELO	Brigada XII	Italià	04/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
MARCIA FERRER JOSE		Espanyol			RGASPI
MARIE JULES		Francès			RGASPI
MARÍN EMILIANO	Brigada XV	Americà, Porto- riqueny			RGASPI
MARINO LOPEZ MANUEL		Portuguès			RGASPI
MARIZ ALPHONSE		Francès			RGASPI
MARKOWITZ REUBEN		Americà			RGASPI
MARKOWITZ LEO I		Americà			RGASPI
MARQUANT MARCEL		Francès			RGASPI
MARQUEZ MATO JUAN		Espanyol			RGASPI
MARRALI GIUSEPHE		Italià			RGASPI
MARSA RIBERA JUAN		Espanyol			RGASPI
MARTIN USERO SEGUNDO		Espanyol			RGASPI
MARTINEZ BALLESTEER		Espanyol			RGASPI
MARTINEZ CLAVERO JOSE		Portuguès			RGASPI

MARTINEZ COSADIA RAFAEL		Espanyol			RGASPI
MARTINEZ DIAZ MANUEL		Espanyol			RGASPI
MARTINEZ FRANCISCO		Brasileny			RGASPI
MARTINEZ FUERTES SALVADOR		Espanyol			RGASPI
MARTINEZ GONZALEZ VIRGILLIO		Espanyol			RGASPI
MARTINEZ M. RAFAEL		Espanyol			RGASPI
MARTÍNEZ MÁRQUEZ JORGE	Brigada XV	Cubà			RGASPI
MARTINEZ PARDO MANUEL		Espanyol			RGASPI
MARTINEZ PASTOR ARTURO		Espanyol			RGASPI
MAS FERRER ROMAGUER JUAN		Espanyol			RGASPI
MASOURI AHMED		Francès			RGASPI
MASSON GUY		Suís			RGASPI
MATEHENSON JOHN		Anglès			RGASPI
MATHES KARL	Brigada XI	Alemanys			RGASPI
MATISZIK KARL		Alemanys			RGASPI
MATRIE PICOT	Brigada XIV	Francès			RGASPI
MAYER ADOLF	Brigada XI	Austríac			RGASPI / SIDBRINT
MAYSAN STEPHAN		Anglès			RGASPI
MAZON BALLESTER ANTONIO		Espanyol			RGASPI
MAZOU FRANÇOIS					RGASPI
MAZOU FRANÇOISE		Francès			RGASPI

MC DONALD THOMAS		Canadenc			RGASPI
MCCALL THOMAS		Anglès, Escocès			RGASPI
MCKAY HUGH		Anglès			RGASPI
MCRAE DONALD	Brigada XV	Canadenc			RGASPI
MEINARD LOSSO		Suís			RGASPI
MEINERAD LOSSO		Suís			RGASPI
MEIRONA CH. IGNACIO		Italià			RGASPI
MELERO GARCIA EMILIO		Espanyol			RGASPI
MENCZIGAR MARTIN	Brigada XI	Austríac			RGASPI
MENEL ADEAR		Italià			RGASPI
MENGUAL FRANCISCO SEGURA		Espanyol			RGASPI
MERCE GARNICE ANTONIO		Espanyol			RGASPI
MERGES ELMER STEPHEN	Brigada XV	Canadenc, Hongarès			RGASPI / SIDBRINT
MERGNES ALEMER		Espanyol			RGASPI
MERINGER MARTIN		Austríac			RGASPI
MERINO DIGES FRANCICO		Espanyol			RGASPI
MESCOLINI HORTENSIO		Italià			RGASPI
MESTRE BELLVER RODRIGO		Espanyol			RGASPI
MEYER LOUIS FRANCÈS		Francès			RGASPI
MEYER WALTER		Alemanys			RGASPI
MEYER WALTER		Suís		Hospital de S'Agaró	RGASPI
MICHAFF ANGEL	Brigada XI, XIII	Búlgar			RGASPI
MICHAIT JACOBUS		Holandès			RGASPI
MICHALAK JOSE		Polonès			RGASPI
MICHINSON JOHN		Anglès			RGASPI

MIKADIS CONSTANTINI		Americàns			RGASPI
MIKOS TOMAS		Polonès			RGASPI
MILIA PIERRE		Francès			RGASPI
MILLAN HENRIQUEZ					RGASPI
MILLAN FRANCISCO		Francès		Hospital de Sant Pau	RGASPI
MILLER JINDRICH					RGASPI
MILLER DAVID	Brigada XV	Americà			RGASPI
MIMIOLA ROBERT		Italià			RGASPI
MIMOLA ROBERTO					RGASPI
MINGORANZA COBAS FRANCISCO		Espanyol			RGASPI
MINGUEZ VALERA MARCELINA		Espanyol			RGASPI
MINIUK GREGOR		Polonès			RGASPI
MINKOWSKI EZ		Polonès			RGASPI
MIQUEL PAULO		Grec			RGASPI
MIRANDA MIR JESUS		Espanyol			RGASPI
MIRET SERRA JUAN		Espanyol			RGASPI
MISTA RAMON		Polonès			RGASPI
MITCHINSON JOHN		Anglès			RGASPI
MITTERÄCKER HERMANN	Brigada XI	Austríac			RGASPI
MIXPN JAIME		Anglès			RGASPI
MIZURKO MARAR		Polonès			RGASPI
MOHACO ARGENTINE					RGASPI
MOHAMED BEN AMED		Francès			RGASPI
MOINE MARCEL		Francès			RGASPI
MOLINA NIETO JOSE		Espanyol			RGASPI

MOLTON HOWARD R.		Americà			RGASPI
MOLYNEUX ANDRE		Anglès			RGASPI
MONACO ARGENTINO		Francès			RGASPI
MONFORT MONTOLIU ANTONIO		Espanyol			RGASPI
MONIENTE BARO JOAQUIM		Espanyol			RGASPI
MONPO ROJO JOSE					RGASPI
MONSFELD JOSEF		Polonès			RGASPI
MONTAGNE ARMAND		Francès			RGASPI
MONTERO MARTINEZ PRISCO		Espanyol			RGASPI
MONTIANO STEFIN		Romanès			RGASPI
MORAN JOSEPH P.		Anglès			RGASPI
MORENO RAMÓN	Brigada XV	Argentí			RGASPI
MOROGENSTER MATHIAS		Polonès			RGASPI
MOTIN ELOF		Suec			RGASPI
MOYA BRU AGUSTIN		Espanyol			RGASPI
MUELLER VICTOR		Austríac			RGASPI
MUNOX MARTINEZ DOMINGO		Espanyol			RGASPI
MUNOZ HERNANDEZ GABRIEL		Espanyol			RGASPI
MURIEL PAREJA ANTONIO					RGASPI
MURRA JOHN		Americà			RGASPI
NANGER SILVESTER		Italià			RGASPI
NASS HANS		Austríac			RGASPI
NAVAR NAVAR ANTONIO		Espanyol			RGASPI

NAVARRO GOMEZ JOSE		Espanyol			RGASPI
NECK LOUIS		Francès			RGASPI
NEUMANN ERICH	Brigada XI	Alemanys			RGASPI
NEUMON ERIC	Brigadas XI	Alemanys			RGASPI
NICOL ARTUR		Anglès			RGASPI
NICOLAZZI ADOLFO		Italià			RGASPI
NIDOSZENSKI MARJAN		Polonès			RGASPI
NIEDOSEWSKI MARIUS		Polonès			RGASPI
NIELS SADIVAL PETER		Suec			RGASPI
NIELSEN HENRY		Danès			RGASPI
NIKOLAJCSYK PIOTREL		Polonès			RGASPI
NILANOVIC STANKO		Iugoeslau			RGASPI
NIXON JAMES		Anglès			RGASPI
NOENELL TORNE LUIS		Espanyol			RGASPI
NOVELLA PEREZ VICENTE		Espanyol			RGASPI
OBERTSON JULES	Brigada XIV	Suís		Hospital de S'Agaró	RGASPI
OCELLI AUGUSTO		Italià			RGASPI
OERSTED KURT		Danès			RGASPI
OFFER JOHN	Brigada XV	Canadenc, Anglès		Hospital de Santa Coloma de Farners	RGASPI
OHLE CARLSON					RGASPI
OKOE JONSON		Suec			RGASPI
OLE GOSON					RGASPI
OLEK NUS		Polonès			RGASPI
OLIVIER GEORGE		Francès			RGASPI
OLIVIER JEAN		Francès			RGASPI
OLSON AMRTIN		Suec			RGASPI
OMEDEZ PIQUE JUAN		Espanyol			RGASPI

OPAREWSKI CASIMIR		Polonès			RGASPI
OPPENHEIM ANTAL		Hongarès			RGASPI
O'REGAN JAMES FRANCIS	Brigada XV	Irlandès		Hospital de Moià	RGASPI
ORILLA ORLANDO VICENTE		Italià			RGASPI
ORNE SODE		Danès			RGASPI
ORTEGA ESPINOSA ANTONIO		Espanyol			RGASPI
OSBOURNE W. ERNEST		Anglès			RGASPI
OSELLI AUGUST		Francès			RGASPI
OSMA TOVAZ NICOLAS		Espanyol			RGASPI
OSTARREY SMITZ		Americà			RGASPI
OTERO FELPETO MANUEL		Espanyol			RGASPI
PACHECO GUTIEREZ ANTONIO		Espanyol			RGASPI
PACINI MICHELE		Italià			RGASPI
PACO RUIZ SALVADOR		Espanyol			RGASPI
PAGE THOMAS		Americà			RGASPI
PAGET FRANÇOISE		Francès			RGASPI
PALAMINI GIACOMO	Brigada XII, XV	Italià		Hospital de Lleida	RGASPI
PALLONBERT JULES		Estonià			RGASPI
PALM BEIREICH		Polonès			RGASPI
PALOMAR HERRERA VICENTE		Espanyol			RGASPI
PALUGAR SERRANO JOSE		Espanyol			RGASPI
PANAS JULIUS		Polonès			RGASPI
PANZERI ALESSANDRO	Brigada XII	Italià			RGASPI
PAPA GHEORGHE		Romanès		Hospital de S'Agaró	RGASPI

PAPIER ANDRE		Francès			RGASPI
PARDO MARTINEZ MANUEL		Espanyol			RGASPI
PARIS ROMERO FRANCISCO		Espanyol			RGASPI
PATROCINIO ALEJANDRO		Italià			RGASPI
PAVLOS MIKE EMMANUEL	Brigada XV	Grec, Americà		Hospital de Barcelona	RGASPI
PAYA CLAVO FRANCISCO		Espanyol			RGASPI
PAYA FRANCISCO					RGASPI
PAYARES VICEN FRANCISCO		Espanyol			RGASPI
PEDRANS BOTE JOSE		Espanyol			RGASPI
PEIRACH BLAS MELCHOR		Espanyol			RGASPI
PEKARUN JEAN		Polonès			RGASPI
PELLIZZARI GIOVANNI	Brigada XII, XV	Italià	18/10/1938	Hospital de Barcelona	RGASPI
PELLIZZARI PRIMO					RGASPI
PELLIZZORI GIOVANNI	Brigada XII	Italià			RGASPI
PENCHAFF PENCHO	Brigada XV	Búlgar, Canadenc			RGASPI
PENCHOFF PENETO		Búlgar, Canadenc			RGASPI
PEPIN JEAN		Francès			RGASPI
PERELLE JULIEN		Francès			RGASPI
PEREZ PEREZ JOSE		Espanyol			RGASPI
PEREZ SERRATO JUAN		Francès, Marroquí		Hospital de Sant Pau	RGASPI
PEREZ SEVILLA JOSE		Espanyol			RGASPI
PERGER MIHALLO		Iugoeslau			RGASPI
PERLMAN NORMAN	Brigada XV	Americà			RGASPI
PERPIGLIA MARCO					RGASPI
PERRIN CAMILLE		Francès			RGASPI
PERRIN RENE MAURICE		Francès			RGASPI

PETERSON GUSTAV ALFRED		Suec			RGASPI
PETROWSKI JAN		Polonès			RGASPI
PETRUS DE WIHD PHILIPIN		Holandès			RGASPI
PEZZIGA LUIGI		Italià			RGASPI
PFIRRMANN ALFONS	Brigada XI	Alemanys			RGASPI
PFUND JOHANN	Brigada XI	Austríac			RGASPI
PICAUD MATHURIN MARIE		Francès			RGASPI
PICHON JEAN					RGASPI
PIERREHUMBERT ERNEST	Brigada XIV	Suís		Hospital de Tarragona	RGASPI
PIETO TULLEDA EMIL		Cubà			RGASPI
PIETRZYK WLADISLAV		Polonès			RGASPI
PIETZAV MARIANO		Polonès			RGASPI
PIEZAK MARIAN		Francès			RGASPI
PINA ANGELO	Brigada XII	Italià			RGASPI
PIOCEK MICHEL		Polonès			RGASPI
PITROWSKI JEAN		Polonès			RGASPI
PITZ RICHARD	Brigada XI	Alemanys			RGASPI
PLANELL PASCUAL FRANCISCO		Espanyol			RGASPI
PLAZA GARCIA FRANCICO		Espanyol			RGASPI
POMBO FUENTE ENRIQUE		Espanyol			RGASPI
POMERANZ SAMUEL	Brigada XI	Suís			RGASPI
PONOMAROFF VLADIMIR		Rus			RGASPI
POPOVIC SVETOZOR		Iugoeslau			RGASPI
PORTOLA ARRO JOSE		Espanyol			RGASPI
POSTEK STANLEY		Americà			RGASPI
POTVIN EDWARD J.	Brigada XV	Canadenc, Francès			RGASPI

POZZI FELIX		Francès			RGASPI
PRADELOUX LEON		Francès			RGASPI
PRADELOUX GUILLAUME	Brigada XIV	Francès			RGASPI
PRATS DOMINGO LUIS		Espanyol			RGASPI
PREKEL LESLEY		Anglès			RGASPI
PRICE GODFREY		Anglès, Gal·lès			RGASPI
PRIETO GIL DIEGO		Espanyol			RGASPI
PRIETO TOLEDO EMILIO		Espanyol			RGASPI
PRIMAS JEAN LOUIS		Francès			RGASPI
PRIMUS JAN		Polonès			RGASPI
PRIVOLOS LOUIS					RGASPI
PROCEK MICHAL		Polonès			RGASPI
PROCHNICKI ZYGMUND		Polonès			RGASPI
PRODEUS NICOLAS		Polonès			RGASPI
PRODIUS NICOLAS		Ucrainès			RGASPI
PROMOND MARCEL		Francès			RGASPI
PUERTO TENA AURELIO		Espanyol			RGASPI
PUIG ORO SATURNIO		Espanyol			RGASPI
QUILLET MAURICE		Francès			RGASPI
QUOILIN JULIEN	Brigada XIV	Belga			RGASPI
RABASA GAS JUAN		Espanyol			RGASPI
RADAKOVICH MILAN		Iugoeslau			RGASPI
RAFFINI GEORGES	Brigada XIV	Algerià, Francès	05/11/1938		RGASPI / SIDBRINT
RAJCHER LEON		Polonès			RGASPI
RAJKI MATYAS		Hongarès			RGASPI
RALLO PAULO		Italià			RGASPI

RAMI ROSE	Brigada XIV	Francès			RGASPI
RAMON VALDER LUIS		Espanyol			RGASPI
RAMOS INFANTES PEDRO		Cubà			RGASPI
RANZON ANTON		Estonià			RGASPI
RASSARK ROBERT		Belga			RGASPI
RECHE GALINDO JUAN		Espanyol			RGASPI
REGALDO LOUIS		Francès			RGASPI
REGALDO LOUIS					RGASPI
REGIN EUGEN		Francès			RGASPI
REGNA FRITZ		Alemanys			RGASPI
REGNER FRITZ					RGASPI
REICHEL KARL	Brigada XI	Austríac			RGASPI
REICHER LEON		Polonès			RGASPI
REICHL KARL		Austríac			RGASPI
REINERT PIERRE		Francès			RGASPI
REMMEL WILLI	Brigada XI	Alemanys			RGASPI / SIDBRINT
REMY LOUIS		Francès			RGASPI
RENARD MARCEL		Francès			RGASPI
REPEC JOSEPH		Polonès			RGASPI
REPETTO GIOVANNI FORTUNATO		Italià			RGASPI / SIDBRINT
RETNER FLORIAN		Austríac			RGASPI
REVALD WILLI		Alemanys			RGASPI
REY LOPEZ SEBASTIEN					RGASPI
REWALD WILHELM	Brigada XI, XII	Alemanys			RGASPI
RHODOS NIKOLAI		Polonès			RGASPI

RIBASBENTANCAUR DANIEL		Cubà			RGASPI
RICHER ROBERT		Francès			RGASPI
RIGONI GEORGES					RGASPI
RINALDI GIORGIO		Italià			RGASPI
ROBAK MICHEL		Polonès			RGASPI
ROBERSON MILTON		Americà			RGASPI
ROBERT WIER					RGASPI
ROBERTS THOMAS	Brigada XV	Canadenc			RGASPI
ROBERTSON MILTON	Brigada XV	Americà			RGASPI / SIDBRINT
ROBILLIARD VICTOR	Brigada XV	Anglès			RGASPI
ROBINSON BERT	Brigada XV	Australià, Americà		Hospital de Moià	RGASPI
ROCHMANN AUGUST		Americà			RGASPI
RODOLFO FRANÇOISE		Francès			RGASPI
RODRIGUEZ BATALINO		Espanyol			RGASPI
RODRIGUEZ FERNANDEZ ANTONIO		Espanyol			RGASPI
RODRIGUEZ MARIN JOSE		Espanyol			RGASPI
RODRIGUEZ MEDINA JUAN		Espanyol			RGASPI
RODRIGUEZ PINTO JOAQUIM		Portuguès			RGASPI
RODRIGUEZ SAND		Francès			RGASPI
ROHMANN AUGUST					RGASPI
ROKICHSKI ALBIN		Polonès			RGASPI
ROMÁN VICENTE	Brigada XV	Francès		Hospital de Sant Pau	RGASPI

ROMERO RODRIGUEZ MIGUEL		Espanyol			RGASPI
ROOSEVELT PATRICK	Brigada XV	Americà			RGASPI
ROS LOZANO EMILIO		Espanyol			RGASPI
ROSENGART FEIVEL		Polonès			RGASPI
ROSENHOLZ LEON		Americà			RGASPI
ROSSI ALBERT		Francès			RGASPI
ROSSI IMPERO		Italià			RGASPI
ROUMARTI MANUEL GONZALEZ		Espanyol			RGASPI
ROUSSEAU VICTOR		Francès			RGASPI
ROSENHOLZ MUNDIS	Brigada XV, Sanitat	Polonès			RGASPI
ROY MOUTON					RGASPI
ROZANSKI FRANCISCO		Polonès			RGASPI
RUANETTE HENRY		Francès			RGASPI
RUBIO ROLADO ANTONIO		Francès			RGASPI
RUIZ MARCO JUAN		Espanyol			RGASPI
RUIZ TARRAGA JUAN		Espanyol			RGASPI
RURKA JÓZEF	Brigada XIII	Polonès			RGASPI
RUSHCHAK MYKOLA	Brigada XV	Canadenc, Ucraïnès		Hospital de Vic, Hospital de Barcelona	RGASPI
RUVOT MARCEL		Francès			RGASPI
RYCHELEWSKI PIORT		Polonès			RGASPI
RZEPKOVICZ JOSEF		Polonès			RGASPI
RZEPKOWSKI ADAN		Polonès			RGASPI

SAAVEDRA MARTÍN ARÍSTIDES	Brigada XV	Cubà, Americà		Hospital de la Savinosa	RGASPI
SABYAK IVAN		Iugoeslau			RGASPI
SACCENTI					RGASPI
SACCENTO DINO		Italià			RGASPI
SACK ELY JOSEPH	Brigada XV	Americà, Rus			RGASPI
SAKSON VIZGO					RGASPI
SALVATORI MARCELLO		Italià			RGASPI
SALZBRENNER FLORENZ		Americà			RGASPI
SAMPEDRO MARRERO GERARDO	Brigada XV	Cubà		Hospital de Vic	RGASPI
SANCELME ANTOINE		Francès			RGASPI
SANCHEZ ALTERO FRANCISCO		Mexicà			RGASPI
SANCHEZ CABOS CONRADO		Espanyol			RGASPI
SÁNCHEZ HERNÁNDEZ NÉSTOR	Brigada XIII	Mexicà			RGASPI
SANCHEZ LARA JUAN		Espanyol			RGASPI
SANCHEZ PELEGRIN JUAN		Espanyol			RGASPI
SANCHEZ REQUENA DIEGO		Espanyol			RGASPI
SANCHEZ SERRANO JOSE		Espanyol			RGASPI
SANTAMARIA PERPIÑAN JOSE		Espanyol			RGASPI
SANTANDREA DI PRIETO PAOLO	Brigada XII	Italià			RGASPI
SANTANLEY HARINGSON		Anglès			RGASPI
SAUBE KURT		Alemanys			RGASPI

SAUER JOHANN	Brigada XI	Alemanys, Txecoslovac		Hospital de Barcelona	RGASPI
SAUVAGE MAURICE					RGASPI
SAVAL RIBAS JOAQUIN		Espanyol			RGASPI
SAVART MAURICE		Francès			RGASPI
SAVCHUK JUAN		Polonès			RGASPI
SAVENAUD EDMOND VICTOR	Brigada XIV	Francès		Hospital de Moià, Hospital de Santa Coloma de Farners	RGASPI
SCARTON ERNESTO	Brigada XII	Italià, Francès			RGASPI
SCHAMBERS ALEX		Canadenc			RGASPI
SCHAPIRA ISO		Alemanys			RGASPI
SCHAPIRA ISO		Romanès			RGASPI
SCHAPIRA SAUL		Americà			RGASPI
SCHARA, RUDOLF	Brigada XI	Austríac	25/09/1938		RGASPI
SCHATS JOSEPH		Francès			RGASPI
SCHERMAN ALTER		Polonès			RGASPI
SCHILDKNECHT AMBERT		Francès			RGASPI
SCHITT WILLY					RGASPI
SCHMIDT ERNEST A.		Americà			RGASPI
SCHMITZ WILLY		Alemanys			RGASPI
SCHOENING GUSTAV		Alemanys			RGASPI
SCHORI HERMAN		Suís			RGASPI
SCHREIBER FRANZ	Brigada XI	Austríac	29/09/1938		RGASPI
SCHUBER HENRY		Alemanys			RGASPI
SCHULER CLARENCE		Americà			RGASPI
SCHUTT WILLIAM	Brigada XV	Americà, Alemanys	27/07/1938		RGASPI
SCHWARTZ BELA		Txec			RGASPI

SCHWIEGER FRANK		Txec			RGASPI
SEDILLO JACQUES EMANUEL					RGASPI
SEDILLO JACQUES		Francès			RGASPI
SEGURA MAURICE		Francès			RGASPI
SEIVERIN WLADISLAV		Polonès			RGASPI
SEKELJ LAZLO	Brigada XIII	Hongarès			RGASPI
SELI ALCAZAR EUGENIO		Espanyol			RGASPI
SENDORCH VLADISLAV		Polonès			RGASPI
SENDORCH WLSDISLAV		Polonès			RGASPI
SERGIN THEODOR FREADRCH		Finlandès			RGASPI
SERRAT DEVEZA MARTI					RGASPI
SHEEHAN ROY		Americà			RGASPI
SHEPARD HARRY		Americà			RGASPI
SHERIDAN FLEMING	Brigada XV	Canadenc			RGASPI
SHERIFF QAMIL	Brigada XV	Americà, Albanès			RGASPI
SHEROD RICHARD		Americà			RGASPI
SHINE LOUIS		Anglès			RGASPI
SHOELD PAUL		Polonès			RGASPI
SICURANI ANDRE		Francès			RGASPI
SIEBERT GORDON L.		Anglès			RGASPI
SIEDER JOSEF		Austríac			RGASPI
SIEDER JOSEPH	Brigada XI	Austríac, Australià, Txec			RGASPI
SIEDER JOSEF	Brigada XI	Austríac			RGASPI
SIMENSEN SVERRS					RGASPI

SIMONDI BERANRDO		Italià			RGASPI
SINGER JOSEF	Brigada XI, XV	Austríac			RGASPI
SINGERMANN SZPSE		Polonès			RGASPI
SINIGOI BRUNO		Italià			RGASPI
SIRBER GORDON		Anglès			RGASPI
SIRCA FROTUNATO		Italià			RGASPI
SISKOMEN KARL					RGASPI
SJEWANDOWSKI ANTONIO		Polonès			RGASPI
SJÖDIN RAGNAR	Brigada XI	Suec			RGASPI
SKODAVEKU WEYEICH		Polonès			RGASPI
SMID ANTON		Espanyol, Estonià			RGASPI
SMITH DAVID		Americà			RGASPI
SOLA GARCIA RAMON		Espanyol			RGASPI
SOTELLO JULIAN ANDRES		Espanyol			RGASPI
SOULANGER ALBERT		Francès			RGASPI
SOULAS ALBERT					RGASPI
SOYEZ					RGASPI
SOYEZ RENE					RGASPI
SOYEZ RENE		Francès			RGASPI
SPASIG BRANKO		Iugoeslau			RGASPI
SPATRELLI RICCARDO		Italià			RGASPI
SPETH WALDEMAR	Divisió 45	Alemanys			RGASPI
SPIEGEL IGNAC		Txec			RGASPI
SPILLER SAMUEL		Americà			RGASPI
SPITZ KURT		Suec			RGASPI
SRARZAK STEFAN		Polonès			RGASPI
STAMPER ROGER					RGASPI

STEFANUS FRANÇOIS		Francès			RGASPI
STEFANYSCHYN MIKE		Polonès			RGASPI
STEFENSCHYN MIKE		Polonès			RGASPI
STEINER ALEXANDER		Hongarès			RGASPI
STEINFELD HARRY	Brigada XI	Alemanys			RGASPI
STEININGER ERNST	Brigada XI	Austríac		Hospital d'evacuació de Reus	RGASPI / SIDBRINT
STEINITZAR FRANZ		Austríac			RGASPI
STEPHAN JEAN		Francès			RGASPI
STRAUD ROLF		Suec			RGASPI
STROMER PETER		Austríac			RGASPI
STRONA PETER		Austríac			RGASPI
STUARD JALE		Americà			RGASPI
SUAREZ CORSINO BOSETE		Espanyol			RGASPI
SUBIRANS CABANES JUAN		Espanyol			RGASPI
SUBSTCHI RAMON					RGASPI
SUBSTENY ROMAN		Polonès			RGASPI
SUDREAU RAYMOND					RGASPI
SUDREAU RAYMOND		Francès			RGASPI
SUMA STANISLAUS		Polonès			RGASPI
SUMA STANISLAV		Polonès			RGASPI
SUPPAN LUDWING		Austríac			RGASPI
SUPPNAN BUDWING		Alemanys			RGASPI
SVENSON OLAF		Suec			RGASPI
SWITALLA STANISLAUS	Brigada XI	Alemanys			RGASPI
SZANRYLO ALESKY		Ucraïnès			RGASPI
TABA DARIO					RGASPI

TABA DARIO		Italià			RGASPI
TABAR RENE		Francès			RGASPI
TABARONI ANTONIO					RGASPI
TADEK BIBRING ERWIN					RGASPI
TADEK ERWIN		Polonès			RGASPI
TAMAS MIHALY		Hongarès			RGASPI
TANENBAUN ARON		Polonès			RGASPI
TANKO IWANOW		Búlgar			RGASPI
TARA ANDERSON		Anglès			RGASPI
TAUB HOWARD		Anglès			RGASPI
TAVELLA MARIO		Italià			RGASPI
TEJNER JAROSLAV		Txec			RGASPI
TENEF-KOLEFF IVAN		Búlgar			RGASPI
TEUFEL EMILE		Francès			RGASPI
TEYSSIER PIERRE	Brigada XIV	Francès			RGASPI
THINEL ALBERT					RGASPI
THINES ALBERT					RGASPI
THOMAS FREDERICK ARTHUR	Brigada XV	Anglès			RGASPI
THOMING VIVIAN		Danès			RGASPI
THOMON DENSON		Anglès			RGASPI
THOMPSON LEONARD		Anglès			RGASPI
THORNING VIVAN		Danès			RGASPI
TICHY FRITZ		Txec			RGASPI
TICHY					RGASPI
TIELT ROBERT		Anglès			RGASPI
TIERNEY FRANCIS JOSEP	Brigada XV	Canadenc, Irlandès			RGASPI

TILEÑO					RGASPI
TIMMERMAN GASTOR					RGASPI
TINELLI LUIGI					RGASPI
TINELLI LUIGI		Italià			RGASPI
TLATOFNICK		Canadenc			RGASPI
TOEWE OTTO	Brigada XI	Alemanys			RGASPI
TOMAS ALEXANDRE		Americà			RGASPI
TOMASIK JAN		Polonès			RGASPI
TOMPKINS JOHN S.		Anglès			RGASPI
TONEY ANTHONY		Americà			RGASPI
TOROK VILMOS		Hongarès			RGASPI
TORREGROSA FRANCISCO CORTEZ		Espanyol			RGASPI
TORRES BALEA SALVADOR		Espanyol			RGASPI
TORRES CLAMAONT MANUEL		Espanyol			RGASPI
TORRES DIEZ ARMANDO	Brigada XV	Cubà			RGASPI
TOSCHI BRUNO		Italià			RGASPI
TOULOFF JOHN		Americà			RGASPI
TOURNIER HENRY	Brigada XIII	Francès			RGASPI
TOUTOLOFF JOHN E.	Brigada XV	Americà			RGASPI
TOVANI LOUIS		Francès			RGASPI
TOVE OTTO		Alemanys			RGASPI
TRAVERS JOHN	Brigada XV	Escocès			RGASPI
TRESTER WILLY		Austríac			RGASPI
TROLETTI PIETRO		Italià			RGASPI
TROLLETI PIETRO		Italià			RGASPI

TROVERSIER ROGER		Francès			RGASPI
TSCHOPP EMIL	Brigada XI	Suís			RGASPI
TSERONIS JOHN	Brigada XV	Americà, Grec			RGASPI
TUAMINEN VILJO		Finlandès			RGASPI
TUARTA ALBERT		Portuguès			RGASPI
TUOMINEN VILGO					RGASPI
TURK PAUL					RGASPI
TURLONG PETER		Anglès			RGASPI
UDEN STEN		Suec			RGASPI
UPDALE EDMUND		Anglès			RGASPI
VADUREL JEAN		Francès			RGASPI
VALENCIA DOMINGO		Francès			RGASPI
VALERO BLANCO DIEGO		Espanyol			RGASPI
VALIENTE GRACIA JOSE		Espanyol			RGASPI
VALLE CLOSA RICARDO	Brigada XV	Bolivià		Hospital de Sant Pau	RGASPI
VALLEJO GONZALEZ GREGORIO		Espanyol			RGASPI
VAN AUSDAL ALVIN	Brigada XV	Americà			RGASPI
VAN DEN BUSH JOSE		Belga			RGASPI
VAN DER MERSCH		Belga			RGASPI
VAN DEVALNE OMAR					RGASPI
VAN EYK JOHANES C.		Holandès			RGASPI
VAN GREVERD ISAAC		Holandès			RGASPI
VANCZAK KALMAN		Hongarès			RGASPI
VANGOOLEN HERNY					RGASPI
VARALLI FEDERICO		Italià			RGASPI
VARCLEYE ROGER		Francès			RGASPI

VARENNES PAUL		Francès			RGASPI
VARIBELLO	Brigada XV	Italià			RGASPI
VASILEFF ASSEN		Búlgar			RGASPI
VAUQUIER AUGUSTE					RGASPI
VAZQUEZ SANTOS FRANCISCO		Cubà			RGASPI
VCALZADO SANCHEZ ANTONIO		Espanyol			RGASPI
VEDUREL JEAN		Francès			RGASPI
VELAZQUEZ TEJERO FELIPE		Espanyol			RGASPI
VENTURA GARCIA ANTONIO		Espanyol			RGASPI
VENTURA PIJOAN ANTONIO					RGASPI
VENTURA PIJOAN ANTONIO		Espanyol			RGASPI
VERDUREL JEAN		Francès			RGASPI
VERMI HUMBERT		Italià			RGASPI
VEYSSET MICHEL		Francès			RGASPI
VICTOR JAMES		Anglès			RGASPI
VILANDEL LEON JOSE		Espanyol			RGASPI
VILLATA COSTA JAIME		Espanyol			RGASPI
VILTIO COBAL JOSE		Espanyol			RGASPI
VINCENT ROMADN		Francès			RGASPI
VITI ALCIDE	Brigada XII				RGASPI
VIVES PASCAL FRANCISCO		Espanyol			RGASPI
VIVIAN GIUSEPPE		Italià			RGASPI
VODICKA ADOLF		Txec			RGASPI
VOGELESAMG THEO		Holandès			RGASPI
VOISIN RENE		Francès			RGASPI

VOKOS JOHN	Brigada XIII, XV	Grec, Americà	28/06/1938		RGASPI
VOLTAIRE EMILIO		Italià			RGASPI
VRIGHT WILLIAM		Americà			RGASPI
WADMANN BRONISLAV		Anglès			RGASPI
WAGNER LEON		Francès			RGASPI
WAHLMANN GEORG	Brigada XI	Alemanys			RGASPI
WAIFICH MAURICE		Francès			RGASPI
WALLINGFORD GEORGE TRUITT	Brigada XV	Americà			RGASPI
WALLMANN GEORGE		Alemanys			RGASPI
WALOTEK STANISLAZ		Polonès			RGASPI
WALSH WILLIAM		Anglès			RGASPI
WALSH JOSEPH MARTIN JR.	Brigada XV	Americà			RGASPI
WALTER JOSEF		Txec			RGASPI
WAROS ROLF		Suec			RGASPI
WARVZYNOW JAN		Polonès			RGASPI
WASHBURN GREDDI		Americà			RGASPI
WASHBURN GRIFFITH BOWEN	Brigada XV	Americà			RGASPI
WATCHMAN DAVID		Canandenc			RGASPI
WATER MICHEL		Anglès			RGASPI
WATERS GEORGE		Americà			RGASPI
WEBER FREDERIC		Francès			RGASPI
WEIDMANN MAX	Brigada XI	Alemanys			RGASPI
WEIJIN XIE		Xinès, Alemanys, Suís		Hospital de Barcelona	RGASPI

WEINAND KARL	Brigada XI	Alemanys			RGASPI
WEINBERG ELJASS		Polonès			RGASPI
WEIR ROBERT	Brigada XV	Canadenc, Escocès			RGASPI
WEISSENSIEL JOHANN		Alemanys			RGASPI
WEJCIECHOWSKI STEFAN		Polonès			RGASPI
WELLMANN SAUL		Americà			RGASPI
WELSER FRITZ		Txec			RGASPI
WELSER FRITZ	Brigada XI	Austríac			RGASPI
WERNER EMIL		Alemanys			RGASPI
WHITNEY GODON		Americà			RGASPI
WIEBE BERNARD		Canadenc			RGASPI
WIECZNER JOSEPH		Polonès			RGASPI
WIEN ABRAHAM		Polonès			RGASPI
WIEN ABRAHAM		Polonès			RGASPI
WIENAR MARIUS ANMO		Noruec			RGASPI
WIJALCHYK ALEXI		Rus			RGASPI
WILC PINKUS		Polonès			RGASPI
WILLIAMS HENRY		Anglès			RGASPI
WIMARSKI IGNAZY		Polonès			RGASPI
WINNICK WILFRED		Anglès			RGASPI
WOLDEMAR KOLK		Estonià			RGASPI
WOLF FICHER		Belga	04/10/1938		RGASPI
WOLF HARRIS					RGASPI
WOLF JACK		Anglès			RGASPI
WOLJKOWIAK STANISLAV		Polonès			RGASPI
WOLLMAR LUDVIGSER		Suec			RGASPI

WOLTER HERBERT		Alemanya			RGASPI / SIDBRINT
WOLTER, HERBERT					RGASPI
YLKE JOAHNN					RGASPI
YMETANA PIERRE		Rus			RGASPI
YOVANOVIC ZIVORAD		Iugoeslau			RGASPI
ZAMORA PEREZ ALFONSO		Espanyol			RGASPI
ZANGREFF CHARLES		Americà			RGASPI
ZANOEV VALENTY		Polonès			RGASPI
ZASLAWSKI STANISLAW	Brigada XIII	Polonès			RGASPI
ZAWIDOWICZ JAKOB		Polonès			RGASPI
ZAZZA ARMM		Italià			RGASPI
ZOOLIS ERLOS					RGASPI
ZOSSO					RGASPI
ZOSSO MEINRAD		Suís		Hospital de Barcelona	RGASPI
ZTENKIEWICZ ALEKSANDER					RGASPI

Taula 34. Personal de l'hospital per internacionals de Mataró

Nom	Ofici	Nacionalitat	Dates	Altres Centres Hospitalaris	Font
ADLER HANS	Dentista	Alemanya			SIDBRINT
ANDELL EVELYN	Infermera	Americana			SIDBRINT
ARMAND ANDRE		Francès			RGASPI
BACHARACH JACOB	Metge	Anglès, Letó, Polonès			SIDBRINT
BAUER IGNAZ	Sanitat Metge	Austríac		Hospital de Santa Coloma de Farners	RGASPI
BAUER STEFANIE	Sanitat Metge	Austríac			SIDBRINT
BECK GEORGES		Rus			RGASPI
BERGER ROZA		Polonès			SIDBRINT
BERGER ROZALIA		Txeca			RGASPI
BERGGREN STIG	Metge	Polonesa			SIDBRINT
BLANK WALTER	Cap Metge	Suec, Alemanya			RGASPI
BOHUNICKI ADELA	Metge	Txeca, Iugoeslava		Hospital de S'Agaró	RGASPI
BRAUNSTEIN ENTA		Rumanesa			SIDBRINT
BRISCOE AILEEN BARBARA		Anglesa			RGASPI
BRISKER LUBA		Americana, Rusa			SIDBRINT
BRONSTEIN ENTE	Metge	Romanesa		Hospital de S'Agaró	RGASPI
BURIAN EDMAND	Dentista	Txec			RGASPI
CABEZAS GARCÍA OLIVA	Infermera	Espanyola			SIDBRINT
CARNER KENT HENRY		Austríac			SIDBRINT
CENTNER ISRAEL	Brigada XIII, Triatge	Polonès			RGASPI
ĆETKOVIĆ MILOVAN	Brigada CXXIX	Iugoeslau			SIDBRINT

CHAFFARD CLAIRE	Professora de Gimnàstica	Francesa		Hospital de S'Agaró	SIDBRINT
CHMELOVA JOSEPHINE KUMMEROVÁ	Farmacèutica	Txeca			SIDBRINT
CHRETIEN ALICE					SIDBRINT
COUTELLE KARL	Metge	Alemanya		Hospital de Santa Coloma de Farners, Hospital de Barcelona, Hospital de S'Agaró	RGASPI
DAUB HANS		Alemanya			SIDBRINT
DITRICOVA BERTA	Infermera	Txeca		Hospital de S'Agaró	RGASPI
DODDS ISOBEL	Infermera	Neerlandesa		Hospital de Santa Coloma de Farners, Hospital de Barcelona	SIDBRINT
DONDA DORA	Divisió 45	Lituana			SIDBRINT
DUNCAN CLEO CANNON	Anestesia	Americà		Hospital de Barcelona	SIDBRINT
DUNCOMBE MARGARET	Infermera	Anglesa			SIDBRINT
DYER MAY EDITH	Infermera	Americà		Hospital de S'Agaró	SIDBRINT
EBNER PAULE		Austríaca			SIDBRINT
EDMUND BURIAN					SIDBRINT
EKSZTEJN RUCHLA	Farmacèutica	Polonesa		Hospital de Vic	RGASPI
ELLIS WILLIAM	Dentista	Americà			RGASPI
EPSTEIN MOISER		Francès, Polonès		Hospital de S'Agaró	RGASPI
ELOESSER LEO					RGASPI
ENTA BRAUNSTEIN					SIDBRINT
EPSTEIN RUTH		Alemanya			RGASPI
EPSTEIN RUTH		Americana			RGASPI
FARBER JOSER					RGASPI
FÄRBER JOSEPH		Alemanya, Txec			RGASPI
FIGA PAVEL		Txeca			SIDBRINT
FINLEY MARGARIT		Anglesa			RGASPI

FINLEY MARGARITA					RGASPI
FREUND LIESEL		Alemanys			RGASPI
FREUND LISA	Metge	Alemanys			SIDBRINT
FRIEDMAN ABRAHAM I.	Metge	Americà		Hospital de Vic	SIDBRINT
FRIEDMANN MAXIM		Romanès			SIDBRINT
GARTENSTEIN SARA	Infermera axiliar	Romanesa		Hospital de Vic	RGASPI
GAVRIĆ ELIZABETA LIZA	Infermera	Austríaca		Hospital de Santa Coloma de Farners, Hospital de S'Agaró	RGASPI
GENUA SOLEDAD	Infermera Auxiliar	Espanyola		Hospital de Vic	RGASPI
GINSBURG MARA		Letona			SIDBRINT
GLASNEROVÁ ALICE	Administrativa cultural i econòmica	Txeca		Hospital de Vic	RGASPI
GOLDIN IRENE		Americà			SIDBRINT
GONZÁLEZ RAMOS EUGENIA	Infermera	Espanyola			RGASPI
GRANDERYE RENÉE	Infermera	Francès			SIDBRINT
GROSS GENIA	Infermera Auxiliarr	Polonesa			SIDBRINT
GRUNBLATT JACQUES		Polonès			SIDBRINT
GUNZIG RACHEL		Txeca			RGASPI
HABULIN MARIJA	Infermera Auxiliar, Secretària	Iugoeslava, Croata, Búlgara		Hospital de S'Agaró	RGASPI
HAMMERMANN ANJA	Metge	Austríaca, Rusa, Ucraïnesa			SIDBRINT
HANS ADLER		Alemanys			SIDBRINT
HARRIS RAY	Brigada XV, Infermera	Americana, Canadenca, Rusa		Hospital de Vic	SIDBRINT
HART ALEXANDER		Anglès			RGASPI
HERMAN VILJELM	Dentista, Brigada XIII	Eslovè, Iugoeslau		Hospital d'Olot	RGASPI

HOLLENDER LISA	Infermera	Polonesa		Hospital de S'Agaró	SIDBRINT
JUNGERMANN EDITH		Iugoeslava			SIDBRINT
KALTSCHMIDT HANS	Brigada XI, XIV, XV	Alemanys, Polonès			SIDBRINT
KANNER YUDWIGA	Metge	Polonesa		Hospital de S'Agaró	SIDBRINT
KENT HEINRICH	Director de l'hospital	Austriac		Hospital de Barcelona	SIDBRINT
KISZELY JOHN	Brigada XV, XIV, Oftalmòleg	Anglès, Hongarès			SIDBRINT
KLEIN DOBRA	Metge	Polonesa		Hospital de Vic	SIDBRINT
KORCAK EVA	Cap d'infermeres	Romanesa			SIDBRINT
KRAUS DAVID	Brigada XIII, XIV, Sanitat	Polonès			SIDBRINT
KRAUS LEA	Infermera	Iugoeslava			SIDBRINT
LANG ERWIN		Alemanys			SIDBRINT
LAUREL OLIVERA CARLOS MANUEL ALEJANDRO	Brigada XV, Auxiliar	Cubà		Hospital de Santa Coloma de Farners	SIDBRINT
LEVINE FAITH MAY		Americana			SIDBRINT
LIESEL FREUD					SIDBRINT
LION FRANÇOIS		Francès			RGASPI
LOWE DOROTHY K.	Infermera	Australiana			RGASPI
LÜDTKE GERTRUD		Alemanys			SIDBRINT
MACFARLANE ETHEL MAY	Brigada XV, Infermera	Australiana		Hospital de Barcelona	SIDBRINT
MALDAUER ANNY		Austriaca			SIDBRINT
MARGULIS GRACE MIRIAM	Infermera	Americana			SIDBRINT
MARTÍNEZ ANITA	Infermera Auxiliar	Espanyola			SIDBRINT
MICHEL					SIDBRINT

MILOVAN CETKOVIC					RGASPI
MROCZKOVSKY EDWARD A.	Brigada XV, Ajudant de quiròfan	Polonès, Americà			RGASPI
MÜLLER ALICE		Suïssa		Hospital de Barcelona	RGASPI
MÜNZEROVÁ ROSALIA	Infermera	Txeca		Hospital de Vic	SIDBRINT
NAMIOT LISA		Polonès			SIDBRINT
ORLOWSKI MISCHA		Polonès			RGASPI
ORZECOWSKI VICTOR		Polonès			SIDBRINT
PERELMANN MICHEL	Subdirector, Brigada XII	Romanès			RGASPI / SIDBRINT
PETRÁNKOVÁ HELENA ACKERMANNNOVA	Farmacèutica	Txeca		Hospital de Vic	RGASPI
PLATKIN MARY LOUISE	Brigada XV, Infermera	Americana			SIDBRINT
RADUSHEVA ATANASKA PENKOVA					SIDBRINT
RCUSSANT JEANNE		Francès			SIDBRINT
REICH O GUNZIG RACHEL					RGASPI
RIESEL FRITZI ERNA	Metge	Austríaca			SIDBRINT
ROBERT YVONNE	Cap de trasnports	Francesa			SIDBRINT
ROCHA PINTO MANUEL	Radiologia	Portuguès			SIDBRINT
ROSENFELD BETTY	Infermera	Alemanys		Hospital de Vic	SIDBRINT
ROUANNAUD, JEANNE	Infermera	Francesa			SIDBRINT
RUTTER DOROTHY	Brigada XV, Infermera	Anglès			SIDBRINT
SALOMON ELIE		Francès			SIDBRINT
SAMET LÉON	Cap de l'hospital	Polonès			RGASPI
SANS MOYÀ MARIA	Infermera Auxiliar	Espanyola			SIDBRINT

SAUVARD SANDA	Infermera	Romanesa		Hospital de Vic	SIDBRINT
SCHALIT ABRAHAM		Letó			SIDBRINT
SCHNEEWEI JOSEF	Metge	Austríac			RGASPI
SHADBOLT MARY RENEE	Infermera	Neozelandesa			SIDBRINT
SHEEHAN ROY J.	Brigada XV	Irlandès, Americà		Hospital de Vic	SIDBRINT
SHKUPI JUSTINA ANDREA	Infermera	Albanesa		Hospital de Vic	SIDBRINT
STARK GENIA		Polonés			SIDBRINT
STEINER LAURA		Hongaresa			RGASPI
STEINMETZ GISELA	Infermera	Austríaca		Hospital de Vic	SIDBRINT
STEUER ADELA		Palestina			SIDBRINT
SUSSMANN SHOSHSNNAH	Metge	Polonesa, Alemanya		Hospital de S'Agaró	RGASPI
TUDOR - HART ALEX	Brigada XV, Metge en Cap	Anglès			SIDBRINT
VASSIE AGNES	Infermera	Anglès			SIDBRINT
VOET ISIDORE HERMAN	Cap de l'hospital, Brigada XII, XIII	Neerlandès			SIDBRINT
VOGEL SIDNEY LEON	Brigada XV, Director de l'hospital	Americà		Hospital de S'Agaró, Hospital de Santa Coloma de Farners	SIDBRINT
VOSPE CILA		Letó			SIDBRINT
WAGNON ALICE ELIZABETH	Brigada XV, Infermera, Ajudant de quiròfan	Americana			RGASPI
WAJSBLUM SARA		Polonés			SIDBRINT
WATERS GEORGE WALTER	Brigada XV, Conductor d'ambulància	Cubà, Americà			RGASPI
WEINER ROSA		Alemanya			SIDBRINT
WEINRAUB ADELA					RGASPI
WESELA VLASTA	Brigada XI, Metge	Txeca		Hospital de Santa Coloma de Farners, Hospital de Vic	SIDBRINT

WIESNEROVÁ ALBINA	Infermera	Txeca		Hospital de Vic	SIDBRINT
ZACHARIEWICZ ALICE	Farmacèutica	Polonesa		Hospital de Santa Coloma de Gramanet, Hospital de Santa Coloma de Farners	SIDBRINT
ZAJDMAN SONJA	Ajudant de quiròfan	Polonesa			SIDBRINT
ZAJDMANN SONIA		Polonès			SIDBRINT
ZILBERGAS ABROMAS	Brigada XV	Lituà			RGASPI

Taula 35. Pacients de l'hospital per internacionals de Vic

Nom	Brigada/Unitat	Nacionalitat	Dates d'Ingrés	Altres Centres Hospitalaris	Font
ABRANOVITCH JACOB		Romanès			SIDBRINT
ABRUDIO BVALENTIN F.		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
ACOSTA ANTONIO JOSE		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
AHINA MORROS DANIEL		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
ALBERT ANDRE		Francès	09/09/1938		RGASPI
ALDO DENY		Italià			SIDBRINT
ALEXANDRAZA JOSEP					SIDBRINT
ALONSO BARROSO MANUEL		Cubà	09/09/1938		RGASPI
ALONSO GRANADO DIEGO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
ALONSO NAVARRO VICENTE		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
ALTEMBERG AFRAIM					SIDBRINT
ALVAREZ CARRERA FRANCISCO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI

ALVAREZ SANCHEZ FLOR		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
AMABRNZY CLICTAN AMERICANO		Americà	09/09/1938		RGASPI
AMICE NOGALES JESUS		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
AMOURENX ADRIEN		Francès	09/09/1938		RGASPI
ANDREASEN WILLIAN		Noruec			SIDBRINT
ANDRES RICHARD			09/09/1938		RGASPI
ANDRES RICHARD		Alemanys			SIDBRINT
ANETTO NAVARRO ANTONIO			09/09/1938		RGASPI
ANGEL JEAN		Francès			SIDBRINT
ANGEL LEÓN	Brigada XII, XIV	Francès		Hospital de S'Agaró	SIDBRINT
ANGUS JOHN	Batalló Britànic	Anglès			SIDBRINT
ANLEJORD CHRISTIAN		Noruec	09/09/1938		RGASPI
ANNUNCIO DIMIQUELI		Italià			RGASPI
ARCAS FLORES FRANCISCO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
ARGENTE LARTINAS EMILIO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
ARILLA MORA MIGUEL		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
ARJON MUÑOZ JOSE		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
ARNEL AERO FINLANDES		Filandès	09/09/1938		RGASPI
ARSBOLA PRADO ANTONIO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
BALCHOWSKY EDWARD R.	Brigada XV	Nord-Americà			SIDBRINT
BALVER VILLEJAS MANUEL		Espanyol	09/09/1938		RGASPI

BANDEREL FRANCISCO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
BANDET JULES			09/09/1938		RGASPI
BARANCHET RENO		Francès	09/09/1938		RGASPI
BARBER HECTOR A.		Anglès			SIDBRINT
BARBERA FUSTER RAMON		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
BARRERA VALLES IGNACIO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
BARRERAS RATON PEDRO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
BARRERO DEVILU ANTONIO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
BARYO HENRY		Americà	09/09/1938		RGASPI
BASALDO ADRIANO	Brigada CXXIX, XII, XV	Italià			SIDBRINT
BAUDANA SERRA JOSE		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
BAUER PAUL JOSE		Francès	09/09/1938		RGASPI
BAUTISTA MANFREDO		Italià			SIDBRINT
BELLEC JUAN		Francès	09/09/1938		RGASPI
BELLOIL HENRI GEORGES		Francès			SIDBRINT
BELMONTE GARNIOR PEDRO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
BELTRAN LARINO JUAN		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
BENA MAGI POLIN		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
BENADIEN LOVNA		Holandès	09/09/1938		RGASPI
BENBENNI GINO					SIDBRINT
BENITO ANTONIO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
BENSON FELIX		Francès	09/09/1938		RGASPI

BERBERO GARCIA MANUEL		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
BERGER FRITS HORNA		Alemanys	09/09/1938		RGASPI
BERGH OSCAR		Suec	09/09/1938		RGASPI
BERKOWITZ SAMUEL		Romanès	09/09/1938		RGASPI
BERNAL CALVO PEDRO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
BERRIO SESE FELICIANO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
BERTANI LUIGI ALDO	Brigada XII, XV	Italià, Nord- Americà			RGASPI
BERTIN RENÉ		Francès			SIDBRINT
BERTONE MARCEL	Brigada XIV, Brigada mixta LXXXVI	Francès		Hospital de la Savinosa, Clínica núm.7 de Barcelona	SIDBRINT
BERTOUX LOUIS		Francès	09/09/1938		RGASPI
BERULERO ARIAS		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
BESSON FÉLIX	Brigada XIV	Francès		Hospital de Tarragona, Hospital de Barcelona Núm. 11, Hospital de Mataró	SIDBRINT
BETISNOL KORONASTRY		Canadenc	09/09/1938		RGASPI
BETLER MAX		Alemanys	09/09/1938		RGASPI
BETRAN SORIANO JUAN		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
BIENICK JOSEPH		Polonès	09/09/1938		RGASPI
BIFFA SARRAFINO		Italià	09/09/1938		RGASPI
BIROFF DIMITRI		Búlgar	09/09/1938		RGASPI
BLEI JOSE		Anglès	09/09/1938		RGASPI
BOBILER GOLPR GUILLERMO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
BOEJI ERIKSON KARL		Suec	09/09/1938		RGASPI

BOIVIN EDWARD F.	Brigada XV	Canadenc		Hospital Base de Valls	SIDBRINT
BOLESZAW TUKE		Polonès	09/09/1938		RGASPI
BOLSA TORRES ANTONIO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
BONIZEK ALAIN	Brigada XIV	Francès		Hospital de Barcelona	SIDBRINT
BONRGON ANDRA		Francès	09/09/1938		RGASPI
BOOCKS FRANK		Anglès	09/09/1938		RGASPI
BORLA PIERRE		Italià	09/09/1938		RGASPI
BORRAWAT STANISLEV		Polonès	09/09/1938		RGASPI
BORTONE MARCEL		Francès	09/09/1938		RGASPI
BOTT MATEO		Francès	09/09/1938		RGASPI
BOTUMAR RICO AMABLE		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
BOVAT CHARLES		Francès	09/09/1938		RGASPI
BOYLE PATRICK			09/09/1938		RGASPI
BREGEVIN MARCEL		Francès			SIDBRINT
BREMING WILLIAM		Americà	09/09/1938		RGASPI
BRESNSTACTTER H.		Austríac	09/09/1938		RGASPI
BRINGA MAX			09/09/1938		RGASPI
BROUWER CORNELIS		Neerlandès			SIDBRINT
BROWN CHARLES		Anglès	09/09/1938		RGASPI
BRREZUELO MOTOS PEDRO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
BRRGONAN ORRO		Suec	09/09/1938		RGASPI
BRUSCHI ANGIOLO		Italià			SIDBRINT
BRUYELLE JENEF		Holandès	09/09/1938		RGASPI
BUCKOVITS CONSTANTIN		Polonès	09/09/1938		RGASPI

BUCOVIST JAN		Polonès	09/09/1938		RGASPI
BUENE HERREA MANUEL		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
BUFFET CHARLES F		Francès	09/09/1938		RGASPI
BULLER HEIAN		Anglès	09/09/1938		RGASPI
BURT EDWARD		Americà	09/09/1938		RGASPI
BUZON NEYRA ROBERT		Cubà	09/09/1938		RGASPI
CABARROU PIERRE	Brigada XIV	Francès	21/06/1938		SIDBRINT
CABO RODRIGUEZ JOANA		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
CABO VIVES FRANCISCO DE	Brigada XII	Argentí		Hospitals de Mataró, Hospital de Montserrat, Hospital de Barcelona, Hospital de Tortosa	SIDBRINT
CAILLON ANDRÉ ROGER		Francès	12/11/1938		SIDBRINT
CALZADA CEBARINO RAMON		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
CAMARGO MAYO FRANCISCO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
CAMARGO ROMERO SATURNINO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
CAMAY NICOLAS		Ucraïnès	09/09/1938		RGASPI
CAMPAGNONI AMILCARE	Brigada XII	Italià			SIDBRINT
CANTOR IGNACI		Polonès	09/09/1938		RGASPI
CAPIN MICHEL	Brigada XIII, XIV	Francès			SIDBRINT
CARBALLO RENÉ	Brigada XIV	Francès			SIDBRINT
CARMO NARCISO ESPANYOL		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
CARPENTER JOHN ROBERT	Brigada XV, Sanitat	Nord-Americà			RGASPI

CASADO PENALVA MANUEL		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
CASALS OTERO ROBERTO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
CASELIA PARDONA LUIS		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
CASELLAS NAVARRO FRANCISCO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
CASIMIRO IBANES		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
CASTELLANI ADECHI					SIDBRINT
CATALA RAFAEL DORACO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
CATALAYUT SAUL FRANCISCO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
CAUBET ALFRED	Brigada XIII	Francès		Hospital de Cambrils, Hospital de Tarragona, Hospital de Barcelona (Romania)	RGASPI
CENCIAI ADAM	Brigada XIV	Francès	24/10/1938		SIDBRINT
CENCIAI ADAM	Brigada XII, XIV	Francès		Hospital de Tortosa, Hospital de Mataró, Clínica núm. 11 a Barcelona, Hospital de Moià, Hospital de Vilafranca	SIDBRINT
CENFA TOMAS VICENTE		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
CENGARLE GIOVANNI		Italià	09/09/1938		RGASPI
CERVERA FILE ANTONIO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
CHAMORNE BARBAZO ARIEO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
CHAPADO SERGADO ANTONIO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
CHICHI MORIS		Italià			RGASPI
CHUKIARMANN JAIME		Polonès	09/09/1938		RGASPI

CIEMENTE TORRERO JOSE		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
CIRILLO DOMENICO	Briagada XII	Canadenc			RGASPI
CLARK YEMS		Canadenc			RGASPI
CLARKE JAMES WILLIAM	Briagada XV	Irlandès, Canadenc			SIDBRINT
CLAVERIA JUSTER ANTONIO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
CLEVER DELATRE		Francès	09/09/1938		RGASPI
COAR AVILES ANTONIO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
COARRE ALVAREZ ALVAREZ		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
COFRESI RAMÍREZ MANUEL	Brigada XV	Porto-riqueny			SIDBRINT
COHN ERNEST		Alemanys	09/09/1938		RGASPI
CONELLAS VITAMI PEDRO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
CONOMOS NICK		Americà	09/09/1938		RGASPI
CONOMOS NICHOLAS	Brigada XV	Nord-Americà, Grec		Hospital de Mataró	SIDBRINT
CORCULUELA BIELSA FERMIN		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
CORNWALLIS GEORGE		Escocès		Hospital de Mataró	SIDBRINT
CORREIL HATEL		Francès	09/09/1938		RGASPI
CORTANEGRA TAÑA JOSE		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
CORTEZ MEIKNDEZ FELIX		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
COSAS SALVADOR		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
COSTECEQUE LOUIS		Francès	09/09/1938		RGASPI

COVER MANUEL		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
COXI JUAN		Anglès	09/09/1938		RGASPI
CRAINDON LUCIAN		Francès	09/09/1938		RGASPI
CRESWELL VIRGIL R.		Nord-Americà			SIDBRINT
CROSSLEY CLYDE RAYMOND	Brigada XV	Canadenc		Hospital de Tarragona, Hospital de Vilafranca	SIDBRINT
CTESLAK CASIMIR		Polonès	09/09/1938		RGASPI
CUENCA ALSNO NATALAN		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
CUESTA CORBI MANUEL		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
CUSDRO SOLER ISIDRO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
DABUA MAURICE		Francès	09/09/1938		RGASPI
DALESOLER PEDRO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
DANKER MAX	Brigada XI	Alemanys			SIDBRINT
DANTE ROSETTE		Italià			SIDBRINT
DAVID PAUL		Francès			SIDBRINT
DE TORRAS BORJA VICENTE ESPANYOL		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
DECKEN BERHARD		Alemanys	09/09/1938		RGASPI
DEDAY FRANCOIS		Francès			SIDBRINT
DEGANELLO JOSEPPE		Italià			RGASPI
DEKADO JOSÉ		Paraguaià			SIDBRINT
DELARRUBIA PRIETO ANDRES		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
DELATTRE KLEBER		Alemanys			SIDBRINT
DELAVAQUERIE JOSEPH	Brigada XIV	Francès	16/11/1938		SIDBRINT

DELBAERE ANDRÉ EDMOND	Brigada XIV	Francès		Hospital de Cambrils, Hospital de Tarragona, Clínica militar núm. 9 de Barcelona, Hospital de Mataró	SIDBRINT
DELEUZE EMILE	Brigada XI, XIII, XIV, Sanitat	Francès		Hospital de Reus, Hospital de Sitges	SIDBRINT
DELMOS SORRA DANIEL		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
DEMARET LOUIS	Brigada XIV	Francès	22/09/1938 - 10/11/1938		SIDBRINT
DENTROX CELESTINO		Francès			SIDBRINT
DEPALINQUE ALFRED		Francès			SIDBRINT
DESICH KUMIR		Austríac	09/09/1938		RGASPI
DESVANE MAURICE		Francès	09/09/1938		RGASPI
DESVAUE MAURICE		Francès			SIDBRINT
DEWEZ MAURICE		Francès			SIDBRINT
DEZERT AIME		Francès			SIDBRINT
DIAZ BONET MAURICIO ESPANYOL		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
DÍAZ COLLADO TOMÁS	Brigada XV	Cubà, Nord- Americà			SIDBRINT
DIAZ OLIVAR JUAN ESPANYOL		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
DIAZ PEREZ DIEGO ESPANYOL		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
DICKSTEIN DANIEL	Brigada XV	Nord-Americà		Hospital de Banyoles, Hospital de Mataró, Hospital de Tarragona	SIDBRINT
DICKTRIHKEST WILHELTZ ALEMANY		Alemanys	09/09/1938		RGASPI
DIDROM MICHAEL IRLANDES		Irlandès	09/09/1938		RGASPI
DIERKSENS, ALPHONSE		Belga		Hospital de Santa Coloma de Farners d	SIDBRINT
DJAUNE TABAR		Francès			SIDBRINT

DOLNES JEAN		Belga			SIDBRINT
DONSG GUILLAUME	Brigada XIV	Belga			SIDBRINT
DOOLITTLE KENNETH W.	Brigada XV	Nord-Americà			SIDBRINT
DOROSZ WASIL		Polonès			RGASPI
DORSEY FRANK CARRUTHERS	Brigada XV, Comissari Polític	Nord-Americà	24/10/1938		SIDBRINT
DOWHEY CHARLES		Escocès			SIDBRINT
DOZIN NICOLÁS		Belga			SIDBRINT
DRAGANIN MILOGEVITCH	Brigada XI				SIDBRINT
DRICH MATEO		Romanès			SIDBRINT
DUBOIS MAURICE FRANCÈS		Francès	09/09/1938		RGASPI
DUCHAIN JOSEF		Polonès	09/09/1938		RGASPI
DUJMOVICH RUDOLF IUGOSLAV		Iugoslau	09/09/1938		RGASPI
DUVAL ADRIEN		Francès		Hospital de Santa Coloma de Farners	SIDBRINT
DWARAK LUDWIG		Txec			SIDBRINT
EDWARDSON EDDY		Canadenc	09/09/1938		RGASPI
EHNAN ROBERT SERVICE		Nord-Americà			SIDBRINT
EINHORN WILHELM	Divisió 35	Romanès			SIDBRINT
ELLENS WILLIAM		Americà	09/09/1938		RGASPI
EMANEUL JOHANN		Escocès	09/09/1938		RGASPI
ENDERSON FRILJOF		Suec			SIDBRINT
ESCOTSEK MOJEK		Polonès	09/09/1938		RGASPI
ESCRIBANO RUIZ LLARADO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI

ESPER VIRGILIO MIGUEL		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
ESTENSEN OTTO	Brigada XV	Anglès			SIDBRINT
ESTOPIO HERR		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
ETMAN SERVIC ROBERT		Americà	09/09/1938		RGASPI
ETZ WILHELM	Blindats	Austríac			SIDBRINT
EVANS ARTHUR	Brigda XV	Anglès			SIDBRINT
EVANS LLOYD		Canadenc			SIDBRINT
FABRYEY PIERET		Polonès	09/09/1938		RGASPI
FAFIERHODUIG		Holandès	09/09/1938		RGASPI
FAIST FRANTIDEN		Polonès	09/09/1938		RGASPI
FALJERTON STEFAN		anglès	09/09/1938		RGASPI
FALTIN MIHAIL	Divisió 45	Romanès			RGASPI
FARR FRANK L.		Anglès			SIDBRINT
FAURE CLOVIS	Brigda XIV	Francès			SIDBRINT
FAVRO CANDIDO		Italià			SIDBRINT
FAYET GABRIEL	Brigada XIV	Francès			SIDBRINT
FEATHERSTON WILLIAM H.	Brigada XV	Anglès			SIDBRINT
FEIGIN VICTOR			09/09/1938		RGASPI
FERMIN GONZALEZ REDONDO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
FERNANDEZ AREITIO MANUEL		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
FERNANDEZ MATEO JACINTO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
FERRARI ALBERTO		Italià			SIDBRINT
FERRERO MAGDALENA VICENTE		Espanyol	09/09/1938		RGASPI

FERREZ RAGA EUGENIO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
FERRUCCIO CARLO			09/09/1938		RGASPI
FIOTKOWKI STANISLAV		Polonès			SIDBRINT
FISCER JOHN		Anglès			SIDBRINT
FISCHER LUIS		Txec			SIDBRINT
FISHER JHON		Anglès	09/09/1938		RGASPI
FISHER HERBERT JOHN DOUGLAS	Brigada XV	Anglès			SIDBRINT
FISHER JOHN HERBERT	Brigda XV	Anglès			SIDBRINT
FLETSBEF FRANCOIS					SIDBRINT
FLEUGELS MICHEL		Alemanys	09/09/1938		RGASPI
FORBES GEORGES		Escocès			SIDBRINT
FORTIS PAVLOS N.	Brigada XV, Brigada mixta LXXXVI	Nord-Americà		Hospital de Santa Coloma de Farners, Hospital de Girona, Hospital de Barcelona	SIDBRINT
FOTI FRANCÈSCO	Brigada XII	Italià		Hospital de S'Agaró	SIDBRINT
FOUCHEEZ GUSTAV		Francès	09/09/1938		RGASPI
FREI JOSEF		Suís	09/09/1938		RGASPI
FREI JOSEF	Brigada XI	Alemanys, Suís			SIDBRINT
FRIAND VALER		Belga, Francès			SIDBRINT
FRITZ FRANZ	Brigada XI	Austríac			SIDBRINT
FULGENCIO GARCIA JOSE		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
FULLARTON STEVE C.		Escocès		Hospital de Girona	SIDBRINT
GALLOW JOHN ALEXANDER		Escocès, Canadenc			SIDBRINT
GANKE SATANISLAV		Polonès	09/09/1938		RGASPI
GANS BRIE		Polonès	09/09/1938		RGASPI

GARCIA ANTONIO		Cubà	09/09/1938		RGASPI
GARCIA BERA CINES		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
GARCIA BUANCIA DANIEL		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
GARCIA GARCIA JOSE		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
GARCIA JUVER ANTONIO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
GARCIA MOLINA ALFONSO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
GARCIA PROVEDA MANUEL		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
GARCIA ROMAN UZMAN		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
GARCIA SANDER FRANCISCO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
GARICHEN EMIL		Francès			SIDBRINT
GAUÑE JOSEF		Polonès	09/09/1938		RGASPI
GAUTCHEFF PEDRO		Búlgar	09/09/1938		RGASPI
GAUTIER ANDRÉ CHARLES	Brigada XIV	Francès		Hospital de S'Agaró	SIDBRINT
GAVILLON OUZINU RAUL		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
GEORGI FRANCISCO		Italià			SIDBRINT
GIBBS SYDNEY	Brigada XV	Anglès		Hospital de Mataró	SIDBRINT
GIBEN		Francès	09/09/1938		RGASPI
GILDE OSTO		Alemanys	09/09/1938		RGASPI
GILGER PHILIPPE		Francès			SIDBRINT
GILLET MAURICE	Brigada XIV	Francès		Hospital de Vilafranca del Penedès	SIDBRINT
GIMENEZ DOMINGOS		Espanyol	09/09/1938		RGASPI

GIVER GANNES FRANCISCO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
GLAKS ENRICO		Francès			SIDBRINT
GLEADHILL THOMAS	Brigada XV	Canadenc			SIDBRINT
GLEDHAL TOM		Anglès			SIDBRINT
GOBI ERNESTO		Francès			SIDBRINT
GOEBELS ADAN		Alemanys	09/09/1938		RGASPI
GOFIERD WITAY		Austríac	09/09/1938		RGASPI
GOLDTRON MORRIN		Americà	09/09/1938		RGASPI
GONDZ JON		Polonès	09/09/1938		RGASPI
GONZALEZ DOMINGO VICTORIO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
GONZALEZ GARCIA JOSE		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
GONZALEZ HERNANDEZ GERARD		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
GONZALO JNEN JULIO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
GOROSTIAGA DIMITRI	Brigada XV	Filipí		Hospital de Barcelona	SIDBRINT
GORSTIZUGE JULIAN		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
GRAHAM WALTER JAMES	Brigada XV	Anglès, Canadenc			SIDBRINT
GRANLUD CARL		Suec	09/09/1938		RGASPI
GRAU SANTPERRA LORENZA		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
GRIENSTEIN ARON		Argentí	09/09/1938		RGASPI
GROBANEZ FRANZ		Austríac	09/09/1938		RGASPI
GROGNAKI VLADISLAV		Polonès	09/09/1938		RGASPI
GROS PUIG PEDRO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
GROSS MAURICE	Brigada XI	Romanès		Hospital de Mataró	SIDBRINT

GRUBER OUDAR		Austríac	09/09/1938		RGASPI
GRYVECI SLAVA		Polonès	09/09/1938		RGASPI
GUIDE PATRIC		Canadenc	09/09/1938		RGASPI
HACKBARTA HERBERT		Alemanys	09/09/1938		RGASPI
HADER ARNOLD		Francès	09/09/1938		RGASPI
HALEY GEORGUZ		Francès	09/09/1938		RGASPI
HAMINA LUIS		Txec	09/09/1938		RGASPI
HANSON KARL			09/09/1938		RGASPI
HAUSER KARL		Alemanys	09/09/1938		RGASPI
HAUTENIEMI JOE	Brigada XIII	Finlandès, Nord-Americà			SIDBRINT
HEFETZ PINHAS	Brigada CL	Palestí			SIDBRINT
HEG FRITS		Alemanys	09/09/1938		RGASPI
HELDING WALTER		Suec	09/09/1938		RGASPI
HENSON WILLI		Alemanys	09/09/1938		RGASPI
HERBERT EMILE		Francès	09/09/1938		RGASPI
HERNADEZ PAREDES FRANCISCO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
HERNANDEZ SANCHEZ JOSE		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
HERRERO GOMEZ MANUEL		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
HIGGINS JAMES W.	Brigada XV	Anglès, Canadec			SIDBRINT
HIPPERI ALEX		Francès	09/09/1938		RGASPI
HODAON EWARD		Canadenc	09/09/1938		RGASPI
HONORÉ FERNAND	Brigada XIV	Francès			SIDBRINT
HOR PAUL		Holandès	09/09/1938		RGASPI

HORN PAULUS PETRUS		Neerlandès			SIDBRINT
HORS PICERTIO		Holandès	09/09/1938		RGASPI
HOSHOR JAKES		Holandès	09/09/1938		RGASPI
HOTAER JOSÉ		Polonès			SIDBRINT
HOTZER ABRAND		Francès	09/09/1938		RGASPI
HUART AIMABLE		Francès			SIDBRINT
HUGEL LEON ANGUAT		Francès	09/09/1938		RGASPI
HUNTER JAMES		Americà	09/09/1938		RGASPI
HUNTER, ARCHIBALD JAMES JR.		Nord-Americà			SIDBRINT
HUNTER HUGH	Brigada XV	Irlandès		Hospital de Barcelona, Hospital de Vilafranca	SIDBRINT
IRALLES PONCEE FRANCISCO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
IRVING KERNEL		Americà	09/09/1938		RGASPI
IRVING MICHEL		Francès			RGASPI
ISOLICA AMADEO	Brigada XII			Hospital de Mataró	RGASPI
IVANOFF IUAN		Búlgar	09/09/1938		RGASPI
JACOB FRANCOIS		Francès			SIDBRINT
JACOB GEORGES	Brigada XIV	Francès		Hospital de Mataró	SIDBRINT
JACOBI FRANÇOIS		Francès	09/09/1938		RGASPI
JACOBI FRANÇOIS		Francès			SIDBRINT
JENDSENJOWASKI ADAM		Polonès	09/09/1938		RGASPI
JENSEN WILLIS		Noruec	09/09/1938		RGASPI
JENSEN HENRY		Suec			SIDBRINT
JENSENWILLIAM		Alemanys	09/09/1938		RGASPI
JENSON TAHAR		Francès			SIDBRINT

JERBNCE WARD		Anglès			SIDBRINT
JINETTI CARLO		Italià			SIDBRINT
JOHANNSEN JOHN		Noruec	09/09/1938		RGASPI
JOHANNSON AXEL WILHELM		Suec			SIDBRINT
JOKKLILAAKSO JOHANN S VAIN		Alemanys			RGASPI
JORNET		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
JOUE CHARLES		Francès			SIDBRINT
JOVI AQUILINO		Italià			SIDBRINT
JUBIN FRANÇOIS		Francès	09/09/1938		RGASPI
JUBIN FRANCOIS		Francès			SIDBRINT
JULIA CATALA MANUEL		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
KADZEJ STANISLAV		Polonès	09/09/1938		RGASPI
KALENDA JAN		Polonès	09/09/1938		RGASPI
KARPATI BELA	Brigada XIII	Romanès			RGASPI
KEEPPECY JAMES		Anglès			SIDBRINT
KEITH FRANER ROBERT		Anglès	09/09/1938		RGASPI
KERKHOVE RENÉ		Belga			SIDBRINT
KERR THOMAS		Irlandès			SIDBRINT
KIDULA NICOLÁS		Nord-Americà			SIDBRINT
KIRALLY STEFAAN		Hungarès	09/09/1938		RGASPI
KIRALY ISTVAN	Brigada XV	Canadenc, Hongarès			SIDBRINT
KIRAY DO		Hungarès	09/09/1938		RGASPI
KLEIN HERSCU	Brigada XIII, CXXIX	Romanès		Hospital de s'Agaró	RGASPI

KLOER RUDOLF		Alemanys	09/09/1938		RGASPI
KLOWSTSTRA HARRY		Neerlandès			SIDBRINT
KNC FRANS		Polonès	09/09/1938		RGASPI
KOHN SALLY		Americà	09/09/1938		RGASPI
KOLADZEJ MICHEL		Polonès	09/09/1938		RGASPI
KOLODZOJ MICHEL		Polonès			SIDBRINT
KOLSON FRITZ			09/09/1938		RGASPI
KOLT EUGEN		Italià			SIDBRINT
KOMIGSEKA MARCEL		Francès	09/09/1938		RGASPI
KOMODIWSZY EDWARD		Canadenc			SIDBRINT
KONVICKA FRANZ	Brigada XI	Austríac			SIDBRINT
KORE JANYL		Alemanys	09/09/1938		RGASPI
KORENBlick MOSEL		Polonès	09/09/1938		RGASPI
KORTZ JOSEF		Austríac	09/09/1938		RGASPI
KOTOM KARL		Austríac	09/09/1938		RGASPI
KOVACS ZOLAN		Hungarès	09/09/1938		RGASPI
KOZABA ANTON		Polonès	09/09/1938		RGASPI
KRAPA JULIEN		Polonès	09/09/1938		RGASPI
KRESCIAK DOMENICO	Brigada XV	Eslovè			SIDBRINT
KREUNER LEOPOLD		Alemanys	09/09/1938		RGASPI
KRIMIZENTO ALEX		Canadenc	09/09/1938		RGASPI
KRONOVITZ MATIAS					SIDBRINT
KUBASK BOLES LAV		Polonès			SIDBRINT
KUBINSKY JOSEF		Txec			SIDBRINT
KUFERA JAU		Polonès			RGASPI
KURDIEL STEFAN		Polonès	09/09/1938		RGASPI

KURT STEFAN		Polonès	24/10/1938		SIDBRINT
KUVNAC JOSE		Hongarès	09/09/1938		RGASPI
KZASNIEVIEZ TOMÁS		Polonès			SIDBRINT
KZUFERE JAN		Polonès	09/09/1938		RGASPI
LAMBRUSCHI PIGLIANTE	Brigada XII				RGASPI
LANI WILLIAM		Anglès			SIDBRINT
LAPESA MURCIANO MIGUEL		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
LAZARO MOPE CASPAR			09/09/1938		RGASPI
LAZARO RUIZ FELICIANO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
LEAKY WILLIAM		Anglès			SIDBRINT
LEINSKO PASILLO		Polonès	09/09/1938		RGASPI
LEMHEFF HERBERT		Austríac	09/09/1938		RGASPI
LENGLOIUS		Francès	09/09/1938		RGASPI
LENTI VINCENZO	Antiaeri	Italià			RGASPI
LEON CRESPO FRANCISCO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
LETRE LEGUNI ANTONIO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
LEVINE SIDNEY	Brigada XV	Nord-Americà			SIDBRINT
LEWERZYK GABRIEL		Polonès	09/09/1938		RGASPI
LIBRA ANTONIO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
LICHTENECKER ADOLF	Brigada XI, XIV	Austríac			SIDBRINT
LIGHTHEART WILLIAM	Brigada XV	Canadenc			SIDBRINT
LINAS JONAS		Canadec	09/09/1938		RGASPI
LINGRANO KUNNING		Suís	09/09/1938		RGASPI
LITZANDER WAITO		Finlandès	09/09/1938		RGASPI

LITZANDER WAITO		Finlandès			SIDBRINT
LIZÁRRAGA MANUEL	Brigada XV	Filipí, Nord-Americà		Hospital de S'Agaró	SIDBRINT
LLAD PLANAS JOAQUIN		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
LLANERS GALLO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
LLARET PALOMARET ALCADRO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
LLORET PLANELLAS JOSE		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
LOACOS HNEAES NICOLAS		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
LOADER THOMAS CH.		Anglès			SIDBRINT
LODER JOHN		Anglès			RGASPI
LOGONIGRO GUIUSEPPE		Italià	09/09/1938		RGASPI
LOMBRIOK MANUEL JULIO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
LONATI ALDO	Brigada XII	Suís	29/09/1938	Hospital de Lleida, Hospital de Barcelona	RGASPI / SIDBRINT
LOPEZ ANGULO JEAN		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
LOPEZ ANTONIO R.		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
LOPEZ GILBERTO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
LOPEZ HONORIO R.		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
LOPEZ INIA		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
LOPEZ RAMIREZ JUAN		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
LOZAREY BASIL		Polonès	09/09/1938		RGASPI
LOZONIK ADAN		Polonès	09/09/1938		RGASPI
LUGOT EMILE	Brigada XIV	Francès		Hospital de Mataró	SIDBRINT
LUNA SANPIETRO PEDRO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI

LYEKHOLEN HARD		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
MACK GUSTEY		Suís	09/09/1938		RGASPI
MACKAY ANTHONY	Brigada XV	Nord-Americà, Xipriota			SIDBRINT
MACKAY HUGH	Brigada XV	Anglès		Hospital de Mataró	SIDBRINT
MADLE YOODEY		Austríac	09/09/1938		RGASPI
MADREIS PARET		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
MADRIEAN JUAN		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
MAGNET CARLOS JUAN		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
MAIERO ALBERTO	Brigada XII, XV	Italià			RGASPI
MAKIE ALFRED GEORGEN		Canadenc	09/09/1938		RGASPI
MAKROPOULOS KOSTAS	Brigada XV	Francès		Hospital de Mataró, Hospital de Barcelona, Hospital de S'Agaró	SIDBRINT
MANZONI ALESSANDRO	Brigada XII	Italià		Hospital de Mataró	RGASPI
MARCH ARCHIE		Nord-Americà			SIDBRINT
MARCO ANDRE		Polonès	09/09/1938		RGASPI
MARCON MARTIN DANIEL		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
MARÉCHAL CHARLES	Brigada XIV	Suís			SIDBRINT
MARSCH ARCHIE		Anglès	09/09/1938		RGASPI
MARTINES ALBIS SALVADOR		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
MARTINES FERNANDEZ PEDRO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
MARTINEZ ALCARS ANTONIO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
MARTINEZ ANORI JOSE		Espanyol	09/09/1938		RGASPI

MARTINEZ IZQUIERDA MARTIN		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
MARTÍNEZ IZQUIERDO MARTÍN	Brigada XV	Cubà		Hospital de Barcelona	SIDBRINT
MARTINEZ SANTIAGO GUZMANN		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
MARTINEZ VICENTE		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
MAS ALVAREZ CARLOS		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
MASSINO MORILLO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
MAYER GUILLERMO		Holandès	09/09/1938		RGASPI
MAYER JAN		Polonès	09/09/1938		RGASPI
MCGOWAN WILLIAM	Brigada XV	Canadenc			SIDBRINT
MEIDELL DONALD		Anglès	09/09/1938		RGASPI
MEIN RAYMOND		Francès	09/09/1938		RGASPI
MELESOR ORDAYA RICARDO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
MELLEDO PONES JUAN		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
MELNYCHENKO OLEKSANDER	Brigada XI, XV	Canadenc, Ucraïnès			RGASPI
MELVILLE PATRICK	Brigada XV	Canadenc, Francès			SIDBRINT
MENDELSON MORRIS		Anglès	09/09/1938		RGASPI
MENJLES JOHN		Canadenc	09/09/1938		RGASPI
MESACH REIXIDOR JOSE		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
MINGOG FERRER		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
MINOR ALEXANDRU	Brigada CXXIX	Romanès			SIDBRINT
MIRE MADRION JUAN		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
MOEU PAR		Noruec	09/09/1938		RGASPI

MOLERO ALCAR FRANCISCO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
MOLINA SONORA FERMI		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
MONSERRAT RODRIGUEZ H.		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
MORALEZ GARCIA JUAN		Francès	09/09/1938		RGASPI
MORENA GARCIA ANTONIO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
MORENO ALCAREZ FRANCISCO		Nord-Americà	09/09/1938		RGASPI
MORENO GARCIA RICARDO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
MORENO MARIA MACIMA		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
MORET MARTIN EUSEBIO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
MUNTANER PANTONA LIBERTO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
MUÑOZ HERNANDEZ GABRIEL		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
NEMET PETER		Hongarès	09/09/1938		RGASPI
NIENINON			09/09/1938		RGASPI
NORALUK ANDRES		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
Oakey Stuart F.	Brigada XV	Anglès			SIDBRINT
OBERT IVAN			09/09/1938		RGASPI
OCANS ALBECIO FEDERICO			09/09/1938		RGASPI
OLIVA MATEU JOSE		Espanyol	09/09/1938		RGASPI

OLIVARES CUNI SANTIAGO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
OLSON LEONARD		Anglès	09/09/1938		RGASPI
OLSON LEONARD EVAN	Brigada XV	Canadenc, Nord-Americà			SIDBRINT
OLTRA GARRIDO VICENTE		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
OOHS LONIA		Francès	09/09/1938		RGASPI
ORILLS MORA MIGUEL		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
ORTEGA ESPADOS AGUSTIN		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
ORTEGA LUNA ARTEMIO	Brigada XV	Filipí, Nord-Americà		Hospital de S'Agaró	RGASPI
OSVALS ANTONIO		Txec	09/09/1938		RGASPI
OTTINO ALFRED		Francès	24/10/1938		SIDBRINT
PACONET FERNAND		Francès	09/09/1938		RGASPI
PALEU PINELL JOSE		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
PANCER VICENTE		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
PANNIES FRANCISCO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
PAPACHARALAMBOUS EURÍPIDES	Brigada XV	Anglès, Xipriota			RGASPI
PARES FOQUI JOHN		Hongarès	09/09/1938		RGASPI
PARIS PUIG FRANCISCO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
PASDEL CHULUS FRANCISCO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
PATOU POLYDORE	Brigada XIV	Francès		Hospital de Reus, Hospital de Terrassa	SIDBRINT
PATRULLO JOHN		Nord-Americà			SIDBRINT
PATYS ÉMILE	Brigada XI	Francès			SIDBRINT
PAUL IGNACIO		Francès	09/09/1938		RGASPI

PAZ MARTINEZ ERNESTO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
PEDROZA ATIENDE NICOLAS		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
PELAEZ FERNANDEZ AQUILINO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
PELKMANN WILHELM		Alemaný			RGASPI
PENAA GARCIA MIGUEL		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
PENDEL ANTON		Austríac	09/09/1938		RGASPI
PERAZA BARRIOS LUIS M.	Brigada XV	Cubà		Hospital de Cambrils	SIDBRINT
PERELLO PEDRO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
PEREZ ALRERO FRANCISCO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
PEREZ ALVAREZ LUIS		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
PEREZ CASTILLA JUAN		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
PEREZ MIRALLES JOSE		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
PEREZ NORTIN		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
PEREZ TRIQUERO ANASTASIO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
PERLEY PEYNE		Americà	09/09/1938		RGASPI
PEROSO BARRIOS LUIS		Cubà	09/09/1938		RGASPI
PETERSON HENRY		Canadenc	09/09/1938		RGASPI
PETRUCH		Italià	09/09/1938		RGASPI
PETRULLO JOHN	Brigada XV	Nord-Americà, Italià			SIDBRINT
PHILLIPS GEORGE		Escocès			RGASPI
PHILLIPS GEORGE	Brigada XV	Escocès			SIDBRINT
PICARD PAUL		Francès	09/09/1938		RGASPI

PICAZO CHIQUILLO MIGUEL		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
PIETRUSZYN MICHEL		Polonès	09/09/1938		RGASPI
PILPEN ERNEST		Anglès	09/09/1938		RGASPI
PILSON ERNEST EDWARD	Brigada XV	Anglès	14/10/1938		SIDBRINT
PINAL OLIVA LUIS		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
PIPITONE ANDRE		Italià	09/09/1938		RGASPI
PISZZA GIOANI		Italià	09/09/1938		RGASPI
PLA MARIN BENEDICO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
PLACIL OTTO		Austríac	09/09/1938		RGASPI
POCPHO MICHEL		Polonès	09/09/1938		RGASPI
POGRAJEC VINKE		Iugoslau	09/09/1938		RGASPI
POLLACK SAMUEL E.	Brigada XV	Nord-Americà			SIDBRINT
PORCANKS VICENT		Alemanys	09/09/1938		RGASPI
POTIER FERNANRD		Francès	09/09/1938		RGASPI
POVELSEN HELGIE		Americà	09/09/1938		RGASPI
PRADELL MONTEDU JAIME		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
PRADES RAY LUIS		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
PUTENHEINER MAX		Austríac	09/09/1938		RGASPI
QUESADA BERENGUEL DIEGO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
QUITTANÇON MARIUS		Francès			RGASPI
RAMOS LOPEZ PILAR		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
RANCEZ JEAN	Brigada CL, XIII, XIV	Francès			SIDBRINT
RANNOU LOUIS	Brigada XI, XIV	Francès		Hospital de Corbera, Hospital d'Igualada	SIDBRINT
RARA JOSE		Espanyol	09/09/1938		RGASPI

RAUCH JACOB		Alemanys	09/09/1938		RGASPI
RAVENSON SVEN		Danès	09/09/1938		RGASPI
RAYA MEDINA CRISTOBAL		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
RAYMOND MAURICE		Francès	09/09/1938		RGASPI
RDEZ AGUILLINA ALFONSO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
REID JAMES	Brigada XV	Canadenc, Escocès	oct-38		RGASPI
REISONI LAURI		Filandès	09/09/1938		RGASPI
REQUEÑA HERRERA JUAN		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
RIBAS RAMON R.		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
RIBERA ORAC RAMON		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
RIBEZ FRANCISCO		Polonès	09/09/1938		RGASPI
RICHARDSON JOHN ROBERT	Brigada XV	Anglès	14/10/1938		SIDBRINT
RIEANELLI DOMENICO			14/11/1938		SIDBRINT
RIETER JOSEF		Austríac			SIDBRINT
RIVAS VILLAR MANUEL		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
ROBERTY DOMINIQUE	Brigada XIV	Francès		Hospitals de Reus, Hospital de Vilafranca del Penedès	SIDBRINT
ROCKMANN HARRY		Canadenc	09/09/1938		RGASPI
RODENO ROCIO GUNARO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
RODO JOAQUIM		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
RODRIGUEZ BOCH JOSE		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
RODRIGUEZ FERNANDEZ JOSE		Espanyol	09/09/1938		RGASPI

RODRIGUEZ RICARDO R.		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
RODRÍGUEZ VALDÉS-CARRANZA ROGELIO	Brigada XV	Cubà		Hospital de la Bonanova	SIDBRINT
ROGERS ROBERT BRUCE	Brigada XV	Nord-Americà			SIDBRINT
ROGLA ADANARA JUAN		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
ROGNETTE HENRY		Francès	09/09/1938		RGASPI
ROJELIO RODRIGUEZ VALDES		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
ROJELIO SANCHEZ BAUTISTA		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
RONSON MARCUS		Americà	09/09/1938		RGASPI
ROS MALECON MOISES		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
ROSENKNOP MARIEN		Polonès	09/09/1938		RGASPI
ROYNETTE HENRY		Francès	09/09/1938		RGASPI
RRUNER HENRI		Canadenc	09/09/1938		RGASPI
RUAGA CIRONES RAFAEL		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
RUIZ BLASQUEZ ALFONSO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
RUIZ MARTINEZ ADOLFO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
RUIZ PEREZ MARTINEZ		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
RUIZ RESQUETA BLAS		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
RUSHCHAK MYKOLA	Brigada XV	Canadenc, Ucraïnès		Hospital de Barcelona, Hospital de Mataró	SIDBRINT
RUTKIEICZ CONSTANTIN		Polonès	09/09/1938		RGASPI
SAAVERRE TORTAJADA MAXIMO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI

SALLUSTRO GIUSEPPE	Brigada XII	Italià			SIDBRINT
SALSE BRICH		Alemanys	09/09/1938		RGASPI
SALTAI DOUGLAS		Anglès	09/09/1938		RGASPI
SALVADOR DURAN JOSE		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
SALVADOR MASMITJA NICOLAS		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
SALVADOR MONTONE JOSE P.		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
SAMPEDRO MARRERO GERARDO	Brigada XV	Cubà		Hospital de Mataró	SIDBRINT
SAMUTIK STEFAN		Polonès	09/09/1938		RGASPI
SAN CLIMENT MARGINON		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
SAN MARTI CARABANA JUAN		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
SANCHES ANDRU JOSE		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
SANCHEZ DEOGRACIAS CABALLERO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
SANCHEZ DIAS VETORIO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
SANCHEZ FLORENCIO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
SANCHEZ HERNDES JOSE		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
SANCHEZ JOSE		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
SANCHEZ NESTOR H.		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
SANCHEZ QUEVEDA JUAN		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
SANCHEZ SALVADOR CRISTOVA		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
SANCHEZ TORA JUAN		Espanyol	09/09/1938		RGASPI

SANDRAK MICHEL		Polonès	09/09/1938		RGASPI
SANDS JOSEPH	Brigada XV	Nord-Americà			SIDBRINT
SAPARCHUK JOHANN		Polonès	09/09/1938		RGASPI
SARPI MAZANI VICTORIO		Italià	09/09/1938		RGASPI
SARZ ABAT ANTONIO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
SASES SANSOLI JUAN		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
SCHALLER EDUARD		Austríac	09/09/1938		RGASPI
SCHAYRS MICHEL		Francès	09/09/1938		RGASPI
SCHMIDT FRANK		Americà	09/09/1938		RGASPI
SCHMIDT JOHAN		Austríac	09/09/1938		RGASPI
SCHOEFELD PAUL		Polonès	09/09/1938		RGASPI
SCHOEN JOSEPH	Brigada XV	Alemanys, Canadenc			SIDBRINT
SCHORRIS ROGER		Belga	09/09/1938		RGASPI
SCOTT S. MAURICE.		Canadenc			RGASPI
SCZYMIENSKI EDUARD		Polonès	09/09/1938		RGASPI
SEGERSON BENGT		Suec	09/09/1938		RGASPI
SEGURA GOMEZ LAZARO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
SEIFERT PABLO					RGASPI
SEKYFERT AUGUST		Alemanys	09/09/1938		RGASPI
SELVA GALVEZ FRANCISCO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
SENDEROS FRANCISCO	Brigada XIII	Mexicà	24/10/1938		SIDBRINT
SENDORCH VLADISLAV		Polonès	09/09/1938		RGASPI
SEÑOR ROCA FRANCISCO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI

SERDEROS FRANCISCO		Mexicà			RGASPI
SERMA MORSIA JOSE		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
SERRA PUJOL MIGUEL		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
SERRANO JIMENEZ MIGUEL		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
SERRANO LOLA		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
SERVICE ELMAN R.	Brigada XV, Sanitat	Nord-Americà		Hospital de la Garriga	RGASPI
SETRWSKI JOSE		Polonès	09/09/1938		RGASPI
SETTY ABRAHAM		Polonès	09/09/1938		RGASPI
SEXTON CIRIL		Anglès	09/09/1938		RGASPI
SIEGLUER ANDRES		Polonès	09/09/1938		RGASPI
SIEMBUKDA JUAN		Polonès	09/09/1938		RGASPI
SINES BERT		Anglès	09/09/1938		RGASPI
SIOMINA JOSE		Polonès	09/09/1938		RGASPI
SLON THOMAS		Anglès	09/09/1938		RGASPI
SMALLBONE EDWARD		Anglès	09/09/1938		RGASPI
SMEANA PIERRE		Francès	09/09/1938		RGASPI
SMITH LLOUD		Canadenc	09/09/1938		RGASPI
SMITH PRANZ JAMES		Anglès	09/09/1938		RGASPI
SOBART MAURICIO			28/05/1938		SIDBRINT
SOBAUSKI ANTON		Polonès	09/09/1938		RGASPI
SOES GUSTAVE		Francès	09/09/1938		RGASPI
SOIAN ARANDA SATURNINO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
SOLA NOGUERA JUAN		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
SOMOGYI PAUL	Brigada CL, XII, XIII	Hongarès, Nord-Americà		Hospital de Tarragona	SIDBRINT

SORAPIDIES DIMITRI		Anglès	09/09/1938		RGASPI
SORIANO CARMEN	Netejadora	Espanyola			SIDBRINT
SORIO FRAILE CONSTANTINO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
SPAÑOLI PASIONARIA EUGENIO		Italià	09/09/1938		RGASPI
STANIEY ENCHINSKI		Americà	09/09/1938		RGASPI
STAPANSKI JOHN		Canadenc	09/09/1938		RGASPI
STARINE JOSE		Americà	09/09/1938		RGASPI
STENSON OTTO		Anglès	09/09/1938		RGASPI
STETTENBAUM AUGUST		Alemanys	09/09/1938		RGASPI
STOIZEMBURG FREISUN		Alemanys	09/09/1938		RGASPI
STRAUSS JACOB		Austríac	09/09/1938		RGASPI
STRAVATS STEFAN		Polonès	09/09/1938		RGASPI
SUAREZ OLIVA EUSEBIO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
SUTINEM HENRY		Austríac	09/09/1938		RGASPI
SVENSEN CARL		Suec	09/09/1938		RGASPI
SVET OFSIK		Romanès	24/10/1938		SIDBRINT
SZAMA PAL		Hongarès	09/09/1938		RGASPI
SZIMANSKI PIORT		Polonès	09/09/1938		RGASPI
TAGA ANDRES		Suec	09/09/1938		RGASPI
TARESINER JACOBO		Italià	09/09/1938		RGASPI
TÁRRAGA SARRAULT MARIO	Brigada CXXIX	Nicaragüenc		Hospital de Barcelona, Hospital de Cambrils, Hospital de Tarragona	SIDBRINT
TARRINI ALFREDO		Italià	09/09/1938		RGASPI
TEITELBAUM AUGUST		Austríac	09/09/1938		RGASPI
TINTO XANET PEDRO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI

TRIAS JULIA JUAN		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
TROJAN ALOIS	Brigada XI, XIII	Austríac	16/12/1938		RGASPI
TROJE CAMILLE		Francès	09/09/1938		RGASPI
TUA GIOVANNI			11/12/1938		SIDBRINT
TUMBALL JOSEF		Canadenc	09/09/1938		RGASPI
TURKOWSKY WASYL	Brigada XV	Canadenc, Ucrainès			SIDBRINT
UBERO GONZALEZ JUAN		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
URBAS JOSEF		Polonès	09/09/1938		RGASPI
VAL ZAMORA CLEMENTE		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
VALERA MARTINEZ MANUEL		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
VALLEJO GONZÁLEZ ENRIQUE		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
VAN DEN SCHELLING BARTOLOME		Americà	09/09/1938		RGASPI
VAN DER GREXS HONORE		Belga	09/09/1938		RGASPI
VAN FELIX WILLIAM CRANE	Brigada XV	Nord-Americà		Hospital de Santa Coloma de Farners	RGASPI
VAN HONT ISIDORE		Belga	09/09/1938		RGASPI
VASILE LEZOWY			20/10/1938		SIDBRINT
VIBAN JACUSO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
VIDAL CANCUYUELA JOSE		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
VILAR BERTRAN VICENTE		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
VILASCA PAPITO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI

VITTA PABLO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
VIVENS SUBIRATS JOSE		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
VIZUERLA CUENCA AMERICO		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
VRABEC STEFAN		Espanyol	09/09/1938		RGASPI
WADER KURT		Alemanys	09/09/1938		RGASPI
WAIDER IEO		Alemanys	09/09/1938		RGASPI
WARD GERALD		Anglès			SIDBRINT
WARD TERENCE J.		Anglès			SIDBRINT
WARD WILLIAM		Anglès			SIDBRINT
WASKUK ERIC		Americà	09/09/1938		RGASPI
WEBSTER JOHN		Anglès			SIDBRINT
WEINTRAUB SALCAN		Polonès	09/09/1938		RGASPI
WENZEIMAN NICOLAS		Polonès	09/09/1938		RGASPI
WERKEN GERHARD		Holandès	09/09/1938		RGASPI
WERY ANDRÉ	Brigadada XIV	Belga		Hospital de Campanya de Móra d'Ebre	RGASPI
WHITE JOHN		Anglès	09/09/1938		RGASPI
WIFREDO MAS CERRUTI		Cubà	09/09/1938		RGASPI
WIGDARAWTZ EDEMAN		Polonès	09/09/1938		RGASPI
WIMMWRS JOHANNES		Escandinau	09/09/1938		RGASPI
WINSKI ALFRED		Canadenc	09/09/1938		RGASPI
WIPFLER HERMANN		Austríac			SIDBRINT
YAN JIAZHI	Brigada XI	Xinès, Mongol			SIDBRINT
YANG CHUNRONG	Brigada XIV	Xinès			SIDBRINT
YAZMASCHWOSKY STANISLAS		Polonès	09/09/1938		RGASPI
YEN KIA TEHENG	Brigada XIV	Xinès			SIDBRINT
YOKLANZC VAINO		Polonès	09/09/1938		RGASPI

ZABRAYZ JUAN		Belga	09/09/1938		RGASPI
ZALUSKY HANSIN		Polonès	09/09/1938		RGASPI
ZARABARA FRANZ		Francès	09/09/1938		RGASPI
ZENDK WILLI		Alemanys	09/09/1938		RGASPI
ZENDREIJEWSKI ADAN		Polonès	09/09/1938		RGASPI
ZETZNIK IVAN		Txec	09/09/1938		RGASPI
ZIMMERMANN HENRIC		Polonès	09/09/1938		RGASPI
ZORZETTO ANTONIO		Italià	24/10/1938		RGASPI
ZUCKERMANN YENKEL		Polonès	09/09/1938		RGASPI

Taula 36. Personal de l'hospital per internacionals de Vic

Nom	Ofici	Nacionalitat	Dates	Altres Centres Hospitalaris	Font
AAHILLE AMNUEL		Francès			RGASPI
ABAD MARIA		Espanyola			RGASPI
ABAD TORRICOS MARIA	Infermera Auxiliar				SIDBRINT
ABRAHAM ABRAM		Romanès			RGASPI / SIDBRINT
ADELRE ISMAN	Infermera	Austríaca			RGASPI
AGRAZ JUANITA	Infermera Auxiliar	Espanyola			SIDBRINT
ALBARRAN LORENZA	Netejadora, Infermera Auxiliar	Espanyola			SIDBRINT
ALBERT HUNZIKER		Suís			RGASPI
ALEXANIRO ARANZENI		Italià			RGASPI
ALIMESER ROSALIA	Infermera	Txeca			RGASPI / SIDBRINT

ALVAREZ FELICITA	Infermera	Espanyola			RGASPI / SIDBRINT
ÁLVAREZ ESTRELLA	Infermera Auxiliar	Espanyola			SIDBRINT
AMAN ERNEST	Metge de sala, Brigada XI	Austríac	10/08/1938		RGASPI / SIDBRINT
ARIZAGA GONI DOLORES	Infermera	Espanyola			RGASPI / SIDBRINT
ARMAND ANDRÉ MAURICE	Practicant, Brigada XI, XII	Francès		Hospital de Cambrils, Hospital de Mataró	SIDBRINT
ARTHURE REGHAM		Belga			RGASPI
ASENSIO SALUD		Espanyola			RGASPI / SIDBRINT
ASTURIANO DOLORES	Infermera	Espanyola			RGASPI / SIDBRINT
BALLESTER JOSÉ	Portalliteres	Espanyol			RGASPI / SIDBRINT
BARBADILLO CARMEN	Infermera	Espanyola			SIDBRINT
BARBERA JOAQUÍN	Portalliteres	Espanyol			RGASPI / SIDBRINT
BARRAGAN MARIA	Auxiliar Infermeria, Netejadora	Espanyola			RGASPI / SIDBRINT
BARTEL ILSE	Infermera, Auxiliar Infermeria	Alemanya			RGASPI / SIDBRINT
BAYMENI LLIGENNEAU		Francès			RGASPI
BELL HILDA	Brigada XV, Infermera	Americana			SIDBRINT
BERNAL JOSEFINA	Infermera, Axiliar infermeria	Espanyola			RGASPI / SIDBRINT
BERRUGA INIESTA DOLORES	Ajudant Infermeria	Espanyola			RGASPI / SIDBRINT
BETT PRIETO ISABEL	Infermera Auxiliar	Espanyola			SIDBRINT

BLASIL OTTO		Alemanys			RGASPI
BLASQUEZ MARTIN FRANCISCA	Infermera Auxiliar	Espanyola			SIDBRINT
BOET MAURICE	Sanitari	Francès			RGASPI
BOTT MATEO	Infermer Auxiliar, Brigada XIV	Francès			SIDBRINT
BOULKA SIMON	Metge, Brigada XIV	Txec, Polonès			RGASPI / SIDBRINT
BREIMAN FREDIA	Infermera	Francesa			RGASPI / SIDBRINT
BURGER TIBOR	Metge	Hongarès		Hospital d'Olot	SIDBRINT
CAMARILLO CASIMIRO	Neteja	Espanyol		Hospital de S'Agaró	SIDBRINT
CARDENACH MANOLITA	Infermera Auxiliar	Espanyola			SIDBRINT
CARREÑO PAQUITA	Infermera	Espanyola			RGASPI / SIDBRINT
CASA MILAGROS DE LA	Infermera, Infermera Auxiliar	Espanyola			SIDBRINT
CASELLAS ANGELITA	Infermera Auxiliar	Espanyola			SIDBRINT
CASTELLA JOSEFA	Infermera Auxiliar, Netejadora	Espanyola			SIDBRINT
CELIE TEBECAF		Búlgar			RGASPI
CENTRERAS MOSISES		Espanyol			RGASPI
CMARILLO CASIMIRO		Espanyol			RGASPI
COBOS LÓPEZ LAURA	Infermera Auxiliar	Espanyola			SIDBRINT
COHEN DAVID		Alemanys			RGASPI
COHEN LEWIS L.	Metge	Americà			RGASPI / SIDBRINT
COHN ERNST EDUARD HEINRICH	Metge de sala, Brigada XI, LXXXVI	Alemanys			RGASPI / SIDBRINT

COLIO TOBOCOFF		Búlgar			SIDBRINT
COLOMA AYUSO JOSEFA	Infermera Auxiliar	Espanyola			SIDBRINT
CONDE RUIZ JOSEFA	Infermera Auxiliar, Netejadora	Espanyola			SIDBRINT
CONTIJOCH RAMON	Infermer	Espanyol			SIDBRINT
CONTRERAS GARCÍA MOISE	Portalliteres	Espanyol			SIDBRINT
CRENTE CONCHA	Infermera	Espanyola			RGASPI
DALOG FEDOR	Brigada XV, Portalliteres	Canadenc, Txec			SIDBRINT
DARAGON ERNEST	Brigada XV, Infermer	Francès			RGASPI / SIDBRINT
DE LA FUENTE FE	Infermera Auxiliar	Espanyola			SIDBRINT
DECLARA MANOLITA	Infermera Auxiliar	Espanyola			SIDBRINT
DÍAZ VALENTINA	Infermera Auxiliar	Espanyola			RGASPI / SIDBRINT
DIMITRIEVICH NADA	Metge de sala	Iugoeslava		Hospital de S'Agaró	RGASPI / SIDBRINT
EMERIK MEZEY					RGASPI
DÜRMAYER RENÉE	Farmacèutica	Austríaca			SIDBRINT
DYER MAY EDITH	Infermera	Americana		Hospital de S'Agaró, Hospital de Mataró Mataró	SIDBRINT
EBNER PAULE	Infermera	Austríaca		Hospital de Mataró, Centre de Pins del Vallès, Hospital de Mataró S'Agaró	SIDBRINT
EGEA AGUSTINA	Ajudant Infermeria	Francèsa			RGASPI / SIDBRINT
EKSZTEJN RUCHLA	Brigada XIII, Farmacèutica	Belga		Hospital de Mataró	SIDBRINT
ELLINGER SONJA	Metge de sala	Polonesa			SIDBRINT
ELOESSER LEO	Brigada XV, Cirurgia	Americà		Hospital de Mataró, S'Agaró	SIDBRINT

ERMINA NRCUSSEHN	Medicina	Romanesa			RGASPI
ERNEST COHN					RGASPI
ESCALANTE OSANTE MATILDE	Infermera Auxiliar	Espanyola			RGASPI
ESCUDERO MARIA	Netejadora	Espanyola			SIDBRINT
ESPAÑA FEDERIC		Espanyol			RGASPI
ESPESO BERNARDO		Espanyol			RGASPI / SIDBRINT
ESPONDA QUEVEDO JOAQUÍN	Administrador Adjunt	Espanyol			SIDBRINT
EVERT ANDROVS		Alemanya			RGASPI
EWERT ANDREAS	Brigada XI, Raig X	Alemanya		Hospital de S'Agaró	SIDBRINT
EZPONDA FEDERICO		Espanyol			SIDBRINT
FALCHIERI ANTONIO	Brigada XII, Comissari Polític	Italià			RGASPI / SIDBRINT
FEDER DALEG	Metge	Canadenc			RGASPI
FELKAI DÉNES	Brigada XII,XIII, Metge	Hongarès			SIDBRINT
FERNÁNDEZ RODRÍGUEZ PIEDAD	Infermera	Espanyola			RGASPI / SIDBRINT
FERNÁNDEZ SÁNCHEZ ISABEL	Infermera Auxiliar	Espanyola			SIDBRINT
FERNÁNDEZ ÁNGELES	Infermera Auxiliar	Espanyola			RGASPI / SIDBRINT
FERNÁNDEZ FRANCISCO	Infermer	Espanyol			RGASPI / SIDBRINT
FERNÁNDEZ JOSÉ	Secretari	Espanyol			SIDBRINT
FIANGINI ALADINO	Infermer	Italià			RGASPI
FIGULA SIMON		Polonès			RGASPI

FISER KARL		Txec			RGASPI / SIDBRINT
FISER IRENE	Infermera Auxiliar	Espanyola			SIDBRINT
FITJMAN SOFIA	Infermera	Argentí			SIDBRINT
FONTAINE DOROTHY WING	Brigada XV, Brigada misxt LXXXVI, Infemera del Laboratori	Americana			RGASPI / SIDBRINT
FOTI CARAVACA MARIA	Infermera Auxiliar, Netejadora	Espanyola			SIDBRINT
FRANGINI ALADINO	Brigada XII, Sanitari	Italià			SIDBRINT
FRIEDMAN ABRAHAM I.	Cap de Cirurgia	Americà		Hospital de Mataró	SIDBRINT
GARCÍA DE LA SERNA DOLORES	Infermera Auxiliar	Espanyola			SIDBRINT
GARCIA GELEY FANNY	Infermera Auxiliar	Espanyola			SIDBRINT
GARCÍA ENCARNACIÓN		Espanyola			RGASPI / SIDBRINT
GARCIA ISABEL	Infermera Auxiliar				SIDBRINT
GARCÍA JOAQUÍN		Espanyol			RGASPI / SIDBRINT
GARTENSTEIN SARAH	Infermera Auxiliar	Romanesa		Hospital de Mataró	SIDBRINT
GAUDIOSA CAMEO CIRILIA	Infermera Auxiliar	Espanyola			SIDBRINT
GAZE ALBERT		Francès			RGASPI / SIDBRINT
GENTIJECH RAMON		Espanyol			RGASPI
GENUA SOLEDAD	Infermera Auxiliar	Espanyola		Hospital de Mataró	SIDBRINT
GIL FRANCISCA	Ajudant de Dentista	Espanyola			RGASPI / SIDBRINT

GIMENEZ GOMEZ REYES	Infermer	Espanyol			RGASPI / SIDBRINT
GIMÉNEZ MANUEL	Infermer	Espanyol			RGASPI / SIDBRINT
GIRONDINA HERMA	Infermera	Neerlandesa			RGASPI / SIDBRINT
GIRONÉS CLOTILDE	Infermera	Espanyola			RGASPI / SIDBRINT
GLASER ERIKA	Infermera, fisioteràpia	Alemanya			RGASPI / SIDBRINT
GLASER WILHELM	Director de l'hospital, Cap mèdic	Alemanya	30/11/1938		RGASPI / SIDBRINT
GLASNEROVÁ ALICE	Gerent	Txeca		Hospital de Mataró	RGASPI / SIDBRINT
GLOGOWSKI STANISLAS		Polonès			RGASPI / SIDBRINT
GODOY CARMEN	Infermera Auxiliar	Espanyola			RGASPI / SIDBRINT
GOLDEN MABEL IRENE	Infermera, Brigada XV	Americana		Hospital de S'Agaró	RGASPI / SIDBRINT
GOMEZ GONZALEZ RAMON		Espanyol			RGASPI
GÓMEZ GONZÁLEZ FRANCISCO	Infermer	Espanyol			SIDBRINT
GÓMEZ LEA	Infermera Auxiliar	Espanyola			SIDBRINT
GÓMEZ RAFAEL	Portalliteres	Espanyol			SIDBRINT
GONZALES MATHILDE	Infermera Auxiliar	Espanyola			SIDBRINT
HAMILTON PETERT		Canadenc			RGASPI
HAMILTON ROBERT		Canadenc			SIDBRINT

HARRIS RAY	Brigada XV, Infermera	Canadenca, Americana			SIDBRINT
HAUT DORA	Infermera	Austríaca			SIDBRINT
HELLER JÓSEF	Brigada XI, Metge de sala	Ucraïnès, Polonès		Hospital de S'Agaró	SIDBRINT
HEMON HELENE		Francesa			RGASPI / SIDBRINT
HERNANDEZ JOSE		Espanyol			RGASPI
HEROMA GERONDINA JOHANNA	Infermera	Neerlandesa		Hospital de Santa Coloma de Farners	SIDBRINT
HERSHKOWITZ HANNAH	Infermera	Americana			SIDBRINT
HIDALGO DE LA ROSA DOLORES	Infermera	Espanyola			RGASPI / SIDBRINT
HILKEVITCH AARON ARTHUR		Americà, Rus			SIDBRINT
HUNZIKER ALBERT	Secretari	Suís			SIDBRINT
HURKEVA DADIX	Infermer	Txec			RGASPI
HUTCHINS EVELYN	Brigada XV, Conductora d'ambulàncies i auto-chirs	Americana			SIDBRINT
IANCU DAVID	Brigada XI, XIII, XV, Metge	Romanès			SIDBRINT
IRANS EMIL	Metge	Belga			RGASPI
JACSON ERIS IVAN		Americà			RGASPI
JANOU DAVID RUMANES					RGASPI
JAQUES SIPSER		Polonès			RGASPI / SIDBRINT
JAVEGA CUESTA MARIA	Infermera	Espanyola			RGASPI / SIDBRINT

JOLLY JOHN	Infermer	Anglès			RGASPI / SIDBRINT
JONACK EVA		Alemanys			SIDBRINT
JURSA WILHELM	Brigada XI, XIII	Austríac, Iugoeslau		Hospital de Santa Coloma de Farners	SIDBRINT
JUSTO POVEDA JUANITA	Infermera	Espanyola			SIDBRINT
KAISER HANS	Brigada XIII, Metge de sala	Austríac			SIDBRINT
KALISOVÁ MARIE	Metge	Txeca			RGASPI / SIDBRINT
KARL PAYNEL		Americà			RGASPI
KARP ERWIN ELIAS	Brigada XI, Cap del servei de Vic	Alemanys			SIDBRINT
KASPAR KAREL	Brigada XV	Txec			RGASPI / SIDBRINT
KISCH BEDRICH	Metge, Brigada XI	Txec			RGASPI / SIDBRINT
KLEIN DOBRA	Metge	Txeca		Hospital de Mataró	RGASPI / SIDBRINT
KLEIN JACK B.	Brigada XV, Dentista	Americà, Rus			RGASPI / SIDBRINT
KLINJER SONIA POLACA					RGASPI
KLINJER SONJA POLONES					RGASPI
KRIMSKY VLADIMIR		Rus			SIDBRINT
KURANI, IBRAHIM	Secretari General	Albanès			SIDBRINT
LADA MARIA		Espanyola			RGASPI
LAERE PAUL VAN	Fisioterapeuta	Neerlandès			SIDBRINT
LANGER PAUL	Electricista	Alemanys			RGASPI / SIDBRINT

LARGENTIER CARMEN	Infermera Auxiliar	Espanyola			SIDBRINT
LARREDE MANUEL		Espanyol			RGASPI / SIDBRINT
LARSEN LEONARD HANS	Metge de sala	Americà			SIDBRINT
LEAL SANTIAGO	Electricista	Espanyol			SIDBRINT
LERNER MUNAU		Americà			RGASPI
LERNER MURRAY B	Divisio 35	Americà			SIDBRINT
LESMAN ADOLF	Infermer	Francès			SIDBRINT
LHIGONNEAU RAYMOND CAMILLE	Brigada XV, Infermer	Francès			SIDBRINT
LIDSELETT MATTEHEY	Laboratori	Suïssa			RGASPI
LIEBERT JOSEPHINE	Infermera	Alemanys, Americana			SIDBRINT
LINICK RIGARD		Alemanys			RGASPI
LINICK EDGAR		Alemanys			SIDBRINT
LITWACK BERNHARD	Capità mèdic	Alemanys			SIDBRINT
LLANEZA CELIA	Infermera Auxiliar, netejadora	Espanyola			SIDBRINT
LOBERMAN ANDRE POLACO		Polonès			RGASPI
LODA MATERO MARUJA	Infermera Auxiliar	Espanyola			SIDBRINT
LOHRBERBAUM ANDRZEJ	Metge de sala	Polonès			RGASPI / SIDBRINT
LÓPEZ PILAR	Infermera	Espanyola			RGASPI / SIDBRINT
LOUIS BRIEVELES		Americà			RGASPI

LUMBRERAS CIRA	Infermera	Espanyola			RGASPI / SIDBRINT
LURSA MILHELM		Australià			RGASPI
MADRID MAMAN DOLORES	Infermera Auxiliar	Espanyola			SIDBRINT
MADUEÑO MARIN PAQUITA	Infermera Auxiliar	Espanyola			SIDBRINT
MALBIN BARNEY IVAN	Brigada XV, Metge de sala	Americà			SIDBRINT
MARCUSOHN HERMINA	Metge	Romanesa		Hospital de S'Agaró, Hospital de Mataró Terrassa, Hospital de Mataró Sant Climent Sescebes	SIDBRINT
MARTI ROSA	Infermera	Espanyola			RGASPI / SIDBRINT
MARTÍN GARCÍA ROSA	Infermera Auxiliar, Netejadora	Espanyola			SIDBRINT
MARTÍNEZ SEGUNDA	Ajudant Infermeria	Espanyola			RGASPI / SIDBRINT
MARTOS ENCARNACIÓN	Infermera	Espanyola			SIDBRINT
MARURI MARY	Infermera Auxiliar	Espanyola			SIDBRINT
MATTHEY LISELOTTE	Ajudant de Laboratori	Austríaca			SIDBRINT
MAXIME ANDRES	Infermer	Francès			SIDBRINT
MAYER URSULA	Metge	Alemanys			SIDBRINT
MEITIS RUTH	Infermera	Palestina			RGASPI / SIDBRINT
MIÑARO MARIA LUISA	Infermera	Espanyola			SIDBRINT
MIQUIS CRECENTE CONCHA	Infermera Auxiliar	Espanyola			SIDBRINT

MONTANO SOLEDAD S.	Infermera	Espanyola			RGASPI / SIDBRINT
MORITZ DAYDERMAN		Alemanys			RGASPI
MŮNZEROVÁ ROSALIA	Infermera	Txeca		Hospital de Mataró	SIDBRINT
MUÑOZ ABAD RUFINA	Infermera Auxiliar	Espanyola			SIDBRINT
NADA DIMITRIEVICH					RGASPI
NEUMANN-PRADOS ERIKA		Alemanys			SIDBRINT
OLIVARES FRANCICA	Ajudant Infermeria	Espanyola			RGASPI / SIDBRINT
ORTEGA ANTONIO		Espanyol			RGASPI
ORTEGA ARTEMIO		Espanyol			SIDBRINT
PALMERO ROSARIO	Infermera Auxiliar	Espanyola			SIDBRINT
PARNAY MALHIM		Americà			RGASPI
PAYNE EARLE E.	Brigada XV, Ajudant Infermeria	Americà			SIDBRINT
PEL MAURICE	Brigada XI, XIII, Practicant	Polonès	Juny-agost 1938		RGASPI / SIDBRINT
PÉREZ GARCÍA ANTONIO	Portalliteres	Espanyol			RGASPI / SIDBRINT
PÉREZ MARCOS LUCÍA	Inferma Auxiliar	Espanyola			SIDBRINT
PEREZ EDELMIRA	Inferma Auxiliar	Espanyola			SIDBRINT
PETRÁNKOVÁ HELENA ACKERMANNNOVA	Farmacèutica	Txeca			RGASPI / SIDBRINT
PIGULLA SIMON	Infermer	Polonès			SIDBRINT

PIKE FLORENCE MILDRED STEVENSON	Infermera	Canadenca		Hospital de Santa Coloma de Farners	RGASPI / SIDBRINT
PINTO FLORES ESPERANZA	Infermera Auxiliar	Espanyola			SIDBRINT
PLANA ROSARIO	Infermera Auxiliar	Espanyola			SIDBRINT
PLASIL OTTO		Alemanya			SIDBRINT
PLAZA ROSA	Infermera Auxiliar	Espanyola			SIDBRINT
PORCAR JOAQUINA	Infermera Auxiliar	Espanyola			SIDBRINT
POVEDA JUANITA J.	Infermera	Espanyola			RGASPI
PRIOVOLOS LOUIS	Brigada XV, Infermer	Americà, Grec			SIDBRINT
RADER MARY	Infermera	Americana			SIDBRINT
RAHMEL HEDSVIG	Infermera	Alemanya			RGASPI
RAHNAN EVELIN		Americana			RGASPI
RAMER EDNA	Infermera	Americana			RGASPI
RAMÍREZ MANUEL	Infermer	Espanyol			RGASPI / SIDBRINT
RAMOS LOPEZ PILAR	Infermera Auxiliar	Espanyola			SIDBRINT
RAUSCHWALD MARK BENJAMIN	Brigada XV	Americà			SIDBRINT
REBBECHI KEVIN	Brigada XV	Australià		Hospital de Les Planes	SIDBRINT
REBERTSEN JANET C.	Infermera	Anglesa			RGASPI
RELLN PMIL		Alemanya			RGASPI
RENEÉ DUERMAYER					RGASPI
RETRAL MAURIE		Polonès			RGASPI
REYES GREGORIA	Infermera Auxiliar	Espanyola			SIDBRINT

RODRÍGUEZ SAEZ JOSÉ	Portalliteres	Espanyol			RGASPI / SIDBRINT
RODRIGUEZ MERCEDES	Infermera Auxiliar	Espanyola			RGASPI / SIDBRINT
ROLLN EMIL		Alemanys			SIDBRINT
ROMER EDNA DRABKIN	Infermera	Americana			SIDBRINT
ROSENFELD BETTY		Alemanys		Hospital de Mataró	SIDBRINT
ROSENTHAL MAURICE	Cuina	Francesa			RGASPI / SIDBRINT
ROTZACH MAURICE	Infermer	Polonès			SIDBRINT
ROYO OÑATE DOLORES					SIDBRINT
RUIZ CIPRIANO		Espanyol			RGASPI
RUIZ MALO DOLORES	Infermera Auxiliar	Espanyola		Hospital de Moià	SIDBRINT
RUIZ PICO DOLORES	Infermera Auxiliar	Espanyola			SIDBRINT
RUIZ CIPRIANO	Portalliteres	Espanyol			SIDBRINT
SACK HANS	Brigada XV	Alemanys		Hospital de S'Agaró	SIDBRINT
SALOREA PETRA		Belga		Hospital de S'Agaró	SIDBRINT
SAMIS ANA		Romanesa		Hospital de Barcelona	SIDBRINT
SANCHEZ GARCÍA MIGUEL	Infermer	Espanyol			SIDBRINT
SANCHEZ MATA ANGEL	Infermer	Espanyol			RGASPI / SIDBRINT
SANCHEZ MIGUEL		Espanyol			RGASPI
SANCHEZ CLAUDIA	Infermera	Espanyola			RGASPI / SIDBRINT
SANER ANTON		Austríac			RGASPI / SIDBRINT

SANGLÈS CARMEN	Infermera Auxiliar	Espanyola			RGASPI
SARA GARTENSTEIN				Hospital de Mataró	RGASPI
SAROLEA PETRONILLE	Infermera	Belga			RGASPI / SIDBRINT
SAURA JOSEFINA	Mecanògrafa	Espanyola			RGASPI / SIDBRINT
SAUVARD SANDA	Infermera	Romanesa		Hospital de Mataró, Hospital de Mataró Sant Climent de Sescebes, Hospital de S'Agaró	SIDBRINT
SAUVART MAURICE					RGASPI
SAVINET JOSEFINA	Infermera Auxiliar	Espanyola			SIDBRINT
SCHAUER SARA	Medicina	Romanesa		Hospital de S'Agaró	RGASPI / SIDBRINT
SCHWARTZMAN RACHEL	Infermera	Polonesa		Hospital de Barcelona, Hospital de Mataró S'Agaró	RGASPI
SELERMEN HANS	Metge	Austríac			RGASPI
SERELMANN HANS VIKTOR JAKOB	Metge, Brigada XI	Alemanys			RGASPI / SIDBRINT
SERRANO DOLORES	Infermera	Espanyola			RGASPI / SIDBRINT
SHEEHAN ROY J.	Brigada XV, LXXXVI	Irlandès, Americà		Hospital de Mataró	SIDBRINT
SHKUPI JUSTINA ANDREA	Infermera	Albanesa		Hospital de Mataró	RGASPI / SIDBRINT
SLATER PHILIPPS MARY	Infermera	Anglès		Hospital de Barcelona	RGASPI / SIDBRINT
SONIA ELLINGER					RGASPI
SORIANO CARMEN	Netejadora	Espanyola			SIDBRINT
SRULOVICI ANNA	Infermera	Romanesa		Centre de Pins del Vallès	SIDBRINT
STEINMETS GUIULA	Infermera	Austríaca			RGASPI

STEINMETZ GISELA	Infermera	Austríaca		Hospital de Mataró	SIDBRINT
STELAR SANPEL		Polonès			RGASPI
STOEV GEORGI DOBREV	Briaga XIV, Brigada mixta LXXXVI, Metge de sala	Búlgar			SIDBRINT
STOLAR SAMUEL	Brigada CL	Polonès			SIDBRINT
STRULEVICI ANNA	Infermera	Romanesa			RGASPI
TEOFILOVITCH PEPITA	Infermera Auxiliar	Espanyola			SIDBRINT
TEVAR CONCHA	Infermera	Espanyola			RGASPI / SIDBRINT
TIBOR BURGER				Hospital de Mataró Vic, Hospital de Mataró Cambrils, Hospital de Mataró Infermeria d'Olot	RGASPI
TULLA PÉREZ MANUELA	Infermera Auxiliar	Espanyola		Hospital de Moià	SIDBRINT
TURVILLE MARGARITA	Netejadora	Francesa			RGASPI / SIDBRINT
URBANO FRANCISCO	Portalliteres	Espanyol			RGASPI / SIDBRINT
VALENSI MARCELLE	Infermera	Francesa			RGASPI / SIDBRINT
VAN LAERE PAUL		Belga			RGASPI
VELASCO MARCOS	Infermer	Espanyol			RGASPI / SIDBRINT
VERGARA ANGELA	Infermera Auxiliar	Espanyola			SIDBRINT
VESELA VLASTA	Metge	Txeca			RGASPI
VESELA VLASTA CHECA					RGASPI
VEVIL ESTEFANIA	Ajudant Infermeria	Txeca			RGASPI
VILENSCA VERA	Infermera	Francesa			RGASPI / SIDBRINT

VOLOKIN ALEX RUS					RGASPI
VRADLOSKA TRAIANA NENOVA	Infermera	Búlgaraa			RGASPI / SIDBRINT
WACHSMAN ROSE	Brigada XV, Infermera	Americana			SIDBRINT
WAJSBLUM SARA	Ajudant de farmàcia	Polonesa			RGASPI
WEBER MAGDALENA	Infermera	Alemanya			RGASPI / SIDBRINT
WEINER ROSE	Brigada XV, Infermera	Americana		Hospital de Santa Coloma de Farners	SIDBRINT
WEISBLUM SARAH	Ajudant Infermeria	Nord- Americana, Polonesa			SIDBRINT
WENDELS JAN CORNELIS	Tècnic de raig X	Neerlandès			SIDBRINT
WENZELOVÁ STEFANIE	Infermera	Txeca		Hospital de Santa Coloma de Farners	SIDBRINT
WESELA VLASTA	Brigada XI, Medicina	Txeca		Hospital de Mataró, Hospital de Mataró Santa Coloma de Farners	SIDBRINT
WIESNER ZDENEK	Medicina	Alemanya, Txec			SIDBRINT
WIESNEROVÁ ALBINA	Infermera	Txeca		Hospital de Mataró	SIDBRINT
WILLY GLASER	Director de l'Hospital				RGASPI
WOLOKIN ALEXANDRER					RGASPI
WOUZL STEFANEA	Infermera	Txeca			SIDBRINT
WÜRZEL LEO	Brigada XI, XIII, Comissari Politic	Austríac			SIDBRINT
XANNELI SIMON		Iugoeslau			RGASPI
XRINAK VLADIMIR		Rus			RGASPI
YANKU SAVID		Romanès			RGASPI

ZAIDERMANN MORITZ	Brigada XI	Alemanya			SIDBRINT
ZAMERANE GREGORIA	Infermera	Espanyola			RGASPI
ZAMORANO GREGORIA		Espanyola			SIDBRINT
ZANNENI KUCIANO		Italià			RGASPI
ZANNONI LUCIANO	Secretari, Administratiu, Brigada XI, XII, XIV	Italià, Suís			SIDBRINT

Taula 37. Pacients de l'hospital per internacionals de Moia

Nom	Brigada/Unitat	Nacionalitat	Dates d'Ingrés	Altres Centres Hospitalaris	Font
ABEL SAMUEL		Francès			RGASPI
ABELLA VILALTA CONRADO		Espanyol			RGASPI
ABERASTUBI AZCITIA JOSE		Espanyol			RGASPI
ABOUGE SAMUEL		Francès			RGASPI
ACERO ILODA DIEGO	Brigada XIII, XV	Argentí			SIDBRINT
ACHAINTRE ARTHUR	Brigada XIV	Francès			SIDBRINT
ACHER HENRI		Francès			RGASPI
AFFENHUBER KARL		Austríac			RGASPI
AGUADO RICO ANTONIO		Espanyol			RGASPI
AGUILLO PEREZ VICENTE		Espanyol			RGASPI
AGUT NAVARRO JOSE		Espanyol			RGASPI
ALTMANN GÁBOR	Metge de batalló, 35 Divisió	Hongarès			SIDBRINT
ALBEIS EDUARDO	Brigada XI	Portuguès			SIDBRINT

ALCALE DELGADO LUIS		Espanyol			RGASPI
ALCOCER AMADO ROMAN		Espanyol			RGASPI
ALEMANY GONZALES ERNESTO		Espanyol			RGASPI
ALONSO VALDES ANTONIO		Espanyol			RGASPI
ALORIA REDO CRISTOBAL		Espanyol			RGASPI
ALTOUMIAN JEAN		Francès			RGASPI
ALVAREZ ESPIN FRANCISCO		Espanyol			RGASPI
ALZAMORA JUAN		Espanyol			RGASPI
AMAREAUSE ANCHE		Francès			RGASPI
AMBROS OLIVARES JOSE ESP		Espanyol			RGASPI
ANDEL JEAN		Txec			RGASPI
ANTILLIA VILHO		Anglès			RGASPI
AÑIOVENG ALOIS		Suec			RGASPI
APPEL JOE		Americà			RGASPI
ARANDA RODRIGUEZ MARIO		Espanyol			RGASPI
ARMERO PEDRO		Espanyol			RGASPI
AROCA MARTIN NARCISO		Espanyol			RGASPI
ARSET NICOLA		Búlgar			RGASPI
ARTEU ANGELINA PABLO		Espanyol			RGASPI
ASTRIJOVSKY BRONISLAS		Polonès			RGASPI
ASULAY BENSAYEL ISAC		Marroquí			SIDBRINT
BALGNITZ ALEXANDRE		Polonès			RGASPI
BALIESTER CASTELLA PASCUAL		Espanyol			RGASPI
BANLIER GILBERT	Brigada XIV	Francès			SIDBRINT

BARACZ PIOTR		Polonès			RGASPI
BARBARROJA MARTINEZ FRANCISCO		Espanyol			RGASPI
BARDON ORTIZ JUAN		Espanyol			RGASPI
BARON FRANÇOIS	Brigada XIV, XV	Francès		Hospital de Barcelona	SIDBRINT
BATLEY GEORGE		Anglès			RGASPI
BAUTISTA FERNANDEZ NATALIO		Espanyol			RGASPI
BAZIN RENÉ MARCEL	Brigada XIV	Francès	15/10/1938 - 11/11/1938	Hospital d'Olot	SIDBRINT
BAZUEL PIERRE	Brigada XIV	Francès	17/08/1938	Hospital de Cambrils, Hospital de Mataró, Hospital de Santa Coloma de Farners, Hospital de Tarragona	SIDBRINT
BECKEL GERHARD		Alemanys			RGASPI
BELVER PIGAÑOLS IGNACIO		Espanyol			RGASPI
BEN SELAN MAILUDI		Algèria			SIDBRINT
BERG GERHARD		Alemanys			RGASPI
BERGUA GOMEZ SEBASTIAN		Espanyol			RGASPI
BERNE CESAR		Francès			RGASPI
BINTZ NICOLAS	Brigada XIII, XII, XIV	Luxemburguès		Hospital de sang núm. 18 Palau de Montjuïc de Barcelona, Hospital de Mataró	SIDBRINT
BLANC HENRY		Francès			RGASPI
BLANCO DOCTOR FRANCISCO		Espanyol			RGASPI
BLUM HERBERT		Suec			RGASPI
BOLE ROBERT		Francès			RGASPI
BORIC BORIS		Iugoeslau			RGASPI
BORNIN PAUL		Francès			RGASPI

BOTUNA PLANAS RAMON		Espanyol			RGASPI
BOURGERY MAURICE		Francès			SIDBRINT
BRACHO PASTOR FRANCISCO		Espanyol			RGASPI
BREITFELD WALTER	Comissari Polític, Brigada XI		24/10/1938		RGASPI
BRISSEIRIE ALBERT		Francès			RGASPI
BRUCE ROI WALTER		Anglès			RGASPI
BRUGOT JULES			Octubre 1938		RGASPI
BUCHHAENDLER SAMUEL		Polonès			RGASPI
BUNKE PAUL	Brigada XI	Alemanys			SIDBRINT
BUREL PIERRE		Francès			RGASPI
BURNS HENRY ANDERSON	Batalló Britànic	Escocès			SIDBRINT
CALZADO SEVERINO RAMON		Espanyol			RGASPI
CAMACHO LUIS		Espanyol			RGASPI
CAMPIANO CONSTANTINO		Romanès			RGASPI
CANDIDO CABEZA ANTONIO		Espanyol			RGASPI
CANENCIA ESPINOSA CRESCENCIO		Espanyol			RGASPI
CANO NAVAS OVODIO		Espanyol			RGASPI
CANOVA JOSE		Espanyol			RGASPI
CANUT M. FERNANDEZ		Espanyol			RGASPI
CAPDEVILLA C. JOSE		Espanyol			RGASPI
CARAVACA CANO LORENZO		Espanyol			RGASPI
CARBONELL BLANES ANTONIO		Espanyol			RGASPI

CARMENA JOSE		Espanyol			RGASPI
CARRÈRE RAOUL	Brigada XI, XIV, XV	Francès		Hospital de Cambrils, Hospital de Tarragona, Hospital de Mataró, Hospital de Reus, Hospital de Caldes de Malavella	SIDBRINT
CARRILERO TORRES JOSE		Espanyol			RGASPI
CASA BERIDO JOSE		Espanyol			RGASPI
CASA JOSÉ	Brigada Mixta LXXXVI	Francès		Hospital de Reus, Hospital de Caldes de Malavella, Hospital de Santa Coloma de Farners	SIDBRINT
CASEAS SALVADOR		Espanyol			RGASPI
CASO HERMINIO		Espanyol			RGASPI
CENCIAI ADAM	Brigada XII, XIV	Francès		Hospital de Tortosa, Hospital de Mataró, Clínica núm. 11 a Barcelona, Hospital de Moià, Hospital de Vilafranca, Hospital de Vic	SIDBRINT
CHABROLIN ULYSSE	Brigada XI, XIII, XIV	Francès	17/10/1938	hospitalitzat a Olot	SIDBRINT
CHAMPEAUX LUCIEN	Brigada XIV	Francès		Hospital de Cambrils, Hospital de Savinosa, Hospital de Terrasa, Hospital de Mataró	SIDBRINT
CID FACHAN JOSE		Espanyol			RGASPI
COHEN RUBIO CREUSE		Espanyol			RGASPI
COLMAN JULIUS		Anglès			RGASPI
COMTESSE CAMILLE	Brigada XI	Suís		Hospital de Mataró	SIDBRINT
CORBERO LARGO ANTONIO		Espanyol			RGASPI
COROMINAS EMILIO		Espanyol			RGASPI
COUSIN CHARLES		Francès			RGASPI
CROYLER EUGEN		Canadenc			RGASPI
CRUZ MORALES FRANCISCO		Espanyol			RGASPI
CUTILLA MOLINA PEDRO		Espanyol			RGASPI

DANIEL GEORGES		Francès			RGASPI
DAUM JEAN		Belga			RGASPI
DAVIGO ADOLPHE	Brigada XIII	Francès			SIDBRINT
DE LAS NIEVES JOSE MANUEL		Espanyol			RGASPI
DE SOUZA ALVES NELSON	Brigada XIII, XV	Brasileny		Hospital de Santa Coloma de Farners	SIDBRINT
DELVALES CHARLES		Francès			RGASPI
DIAZ CARABALLO ANTONIO		Espanyol			RGASPI
DIAZ DIAZ CIPRIANO		Espanyol			RGASPI
DIAZ RODRIGUEZ JUAN		Espanyol			RGASPI
DIETRICH JACOB	Brigada XI, XIII, XV	Canadenc		Hospital de Vic	SIDBRINT
DIKAN MICHEL		Rus			RGASPI
DOMDENAY EUGENIO		Italià			RGASPI
DOMINGO LUZON LUIS		Espanyol			RGASPI
DOMINGUEZ MARTIN DOMINGO		Espanyol			RGASPI
DOROSZKIEWICZ ALEXANDER		Polonès			RGASPI
DUMONT PATRIC		Francès			RGASPI
ELISO CELAYA		Espanyol			RGASPI
ELVER VALIS JOAQUIN		Espanyol			RGASPI
ERSULE BALESTRI RENOTO	Comissari Polític Brigada XII		24/10/1938		RGASPI
ESCALE VILA PEDRO		Espanyol			RGASPI
ESCLAPER ALEMAN JOSE		Espanyol			RGASPI
ESCLAPEZ		Alemanys			RGASPI
ESCODA FERRER PEDRO		Espanyol			RGASPI

ESPAINOSA SANCHEZ MIGUEL		Espanyol			RGASPI
ESPEJO LUCENA ANTONIO		Espanyol			RGASPI
ESPINOSA SOLIS MIGUEL		Espanyol			RGASPI
ETZ WILLI		Austríac			RGASPI
EYASAN MAYER		Polonès			RGASPI
EZQUERDO LOBEL PASCUAL		Espanyol			RGASPI
FASER WILLIAM		Americà			RGASPI
FAVA JOSE		Espanyol			RGASPI
FELDMAN LUIS		Anglès			RGASPI
FENOLL RUIZ EMILIO		Espanyol			RGASPI
FENTON HARRY		Canadenc			RGASPI
FERNANDEZ SANCHES JOSE		Espanyol			RGASPI
FERNANDEZ VISO ANTONIO		Espanyol			RGASPI
FERNANDIS JUAN		Espanyol			RGASPI
FERRE MIRE JAIME		Espanyol			RGASPI
FERRER OREGA RAMON		Espanyol			RGASPI
FON ANTONIO		Espanyol			RGASPI
FONELIER ALOIS		Francès			RGASPI
FRANCI FLATATS JUAN		Espanyol			RGASPI
FREI JOSEF		Espanyol			RGASPI
FRIGOLA MIGUEL		Espanyol			RGASPI
FRUGE EVEN					RGASPI
GALIEAN JEAN		Francès			RGASPI
GALPARROSO MADRID JOSE		Espanyol			RGASPI

GAME MARCEL		Francès			RGASPI
GARCÍA ÁLVAREZ ILDEFONSO	Brigada XV	Cubà, Espanyol		Hospital militar núm. 9 de Barcelona, Hospital de Mataró	SIDBRINT
GARCIA BARROS JOSE		Espanyol			RGASPI
GARCIA CHAMORO LUCIANO		Espanyol			RGASPI
GARCIA DIAZ MANUEL		Espanyol			RGASPI
GARCIA FURGENCIO JOSE		Espanyol			RGASPI
GARCIA SANZ JOSE		Espanyol			RGASPI
GARCIA SOLA ESTEBAN		Espanyol			RGASPI
GARCIA VICENTE JAOQUIM		Espanyol			RGASPI
GARCIA NAVARRO SANTOS		Espanyol			RGASPI
GARROTAS RODRIGUEZ LUIS		Espanyol			RGASPI
GAY DA CUNHA JOSÉ	Brigada XV, Brigada Mixta LXXXVI	Brasileny		Hospital de Traumatologia de Reus	SIDBRINT
GIL CABACES ALEJANDRO		Espanyol			RGASPI
GIMENEZ EMILIO		Argentí			SIDBRINT
GIORIO RINALDO		Italià			RGASPI
GIRANDO JEAN		Italià			RGASPI
GOMEZ PEÑA VICTORIANO		Espanyol			RGASPI
GONZALES AGUDO TOBIA		Espanyol			RGASPI
GONZALES MEJAS RAFAEL		Espanyol			RGASPI
GONZALES TORRES FRANCISCO		Espanyol			RGASPI
GOROSABEL ALFONSO JACINTO		Argentí		Hospital de Figueres	SIDBRINT
GOSCELLI COLOMBO		Francès			RGASPI

GOULARD GILBERT		Francès			RGASPI
GRALCZYK CHARLES			06/10/1938		RGASPI
GRALZYK CHARLES		Francès			RGASPI
GRANATH GOESTA HENRIK		Suec			RGASPI
GRAU LORENZO		Espanyol			RGASPI
GRIMAL MESTRE JUAN		Espanyol			RGASPI
GRUJAC ANTON		Polonès			RGASPI
GUEDY ALFREDO		Algerià			SIDBRINT
GUERRA VILLALBA MANUEL		Espanyol			RGASPI
GUERRERO SANZ JUAN		Espanyol			RGASPI
GUSCO CASULLERAS PEDRO		Espanyol			RGASPI
GUTH ALFERD		Alemanys			RGASPI
GUZMAN LARSON		Suec			RGASPI
HACHS FRANZ		Austríac			RGASPI
HAMMERTING JOHANN		Austríac			RGASPI
HAMRMICH HENRY		Polonès			RGASPI
HANS FRANZ		Austríac			RGASPI
HANSEY SAMUEL		Anglès			SIDBRINT
HARUGI MOHAMED		Francès			RGASPI
HEARN HARRY		Anglès			SIDBRINT
HENT JEAN		Francès			RGASPI
HERNANDEZ SANCHES JUAN		Espanyol			RGASPI
HERR TENGGREN		Suec			RGASPI
HERVAS MANUEL		Espanyol			RGASPI
HEWIKSEN OSCAR		Noruec			RGASPI

HIKAVI THEODOR					RGASPI
HOLOVACZUK MYKIETA		Ucrainès			RGASPI
HOOTALA KABLE					RGASPI
HORMES ALEXANDER		Americà			RGASPI
HORPLIN HOLDING		Suec			RGASPI
HOYO GARCIA JOSE		Espanyol			RGASPI
HUERTA GARCIA ANTONIO		Espanyol			RGASPI
INDOLEAS DOMINGOS		Portuguès			RGASPI
JACOBI KARL		Alemanys			RGASPI
JAKOBSENPOUL ERIK		Danès		Hospital de Mataró	SIDBRINT
JANS WILLI		Alemanys			RGASPI
JIMENEZ GOMEZ FRANCISCO		Espanyol			RGASPI
JIMÉNEZ RODRÍGUEZ MIGUEL	Brigada XIII	Espanyol			SIDBRINT
JIMENEZ VLASCO MANUEL		Espanyol			RGASPI
JITTNER GUNTHER		Alemanys			RGASPI
JOACHIM HEINRICH		Alemanys			RGASPI
JOACHIM HENRI	Brigada XI	Luxemburgès		Hospital de la Garriga	SIDBRINT
JONS WILLI		Alemanys			RGASPI
JORDA JAIME		Espanyol			RGASPI
JULIA SEGURA ANTONIO		Espanyol			RGASPI
KAMMABER ALOIS		Austríac			RGASPI
KAPTUR CONSTANTIN		Polonès			RGASPI
KARHU SIMON		Finlandès			RGASPI
KASZOWIAK CASPAR		Polonès			RGASPI
KEMPF ADOLF		Suís			RGASPI

KIJER LUDWING		Alemanys			RGASPI
KLATOFF NICK		Canadenc			RGASPI
KLESS JOHANN		Austríac			RGASPI
KOPPAL VALENTINE DIAZ GARCIA	Brigada XV	Estonià, Americà		Hospital de Les Planes, Hospital d'Olot, Hospital de Mataró	SIDBRINT
KOZOWSKI ANTON		Polonès			RGASPI
KRAMPEL MORRIS		Americà			RGASPI
KRAUSE ALFRED		Alemanys			RGASPI
KRITIAN WOLF		Polonès			RGASPI
KROTHON ALEXANDRE		Búlgar			RGASPI
KUBESKI JOSEPH	Comissari Polític, Brigada XIII		24/10/1938		RGASPI
KUCHNER HENRI		Americà			RGASPI
KUHNE WILLI		Alemanys			RGASPI
KUJA PIETRO		Polonès			RGASPI
KUSHNER ALLAN		Americà			RGASPI
LA FUENTE ALBERTO		Espanyol			RGASPI
LA PLANA AGOSTIN		Espanyol			RGASPI
LA VENAUD EDMOND		Francès			RGASPI
LAOS JUAN		Holandès			RGASPI
LAROS PETRUS		Holandès			RGASPI
LAZOWSKI JULIO		Polonès			RGASPI
LEFEBURE ALBERT			22/09/1938	Hospital de Mataró	RGASPI
LEONCHVA CIRL		Rus			RGASPI
LERIDA GARIDO GABRIEL		Espanyol			RGASPI
L'HOTE SERGIO		Francès			RGASPI

L'HOTE SERGE	Brigada XIV, Brigada Mixta LXXXVI	Francès		Hospital de Mataró, Hospital de Santa Coloma de Farners	SIDBRINT
LICHTENSTEIN HERBERT KURT		Alemanys			RGASPI
LISTEITEN HARBERT	Comissari Polític, 35 Divisió		24/10/1938		RGASPI
LIZINSKI JOSEF		Polonès			RGASPI
LOBUNCZ JEAN		Hongarès	09/06/1938		SIDBRINT
LOCHON ELIS					RGASPI
LOJANDER EERO OLAVI		Finlandès			RGASPI
LOPEZ BARBES ANTONIO		Espanyol			RGASPI
LOPEZ FERNANDEZ REYES		Espanyol			RGASPI
LOREI CANDIDE			22/09/1938		RGASPI
LORIE ROMEO		Francès			RGASPI
LORRENTE SERRA JOAQUIM		Espanyol			RGASPI
LOS JUAN		Holandès			RGASPI
LUMBELZYK ZLAMA		Polonès			RGASPI
MAC INTYSE JOHN		Anglès			RGASPI
MAGON MAXIMILIAN		Italià			RGASPI
MARCOS SANCHES RUFINO		Espanyol			RGASPI
MARCUCCI GABRIEL		Italià			RGASPI
MARFIEL FRANK		Francès			RGASPI
MARGON OSCAR	Comissari Polític, Brigada XI		24/10/1938		RGASPI
MARIN ANTONIO		Espanyol			RGASPI
MARKOWICH MARCO		Iugoeslau			RGASPI
MARSAL JAIME		Espanyol			RGASPI

MARSCHNER RUDOLF		Alemanys			RGASPI
MARTIN DELGADO JUAN		Espanyol			RGASPI
MARTIN ESTEBAN FRANCISCO		Espanyol			RGASPI
MARTINES GIMENO JOAQUIM		Espanyol			RGASPI
MARTINEZ ESCLAPEZ PEDRO		Espanyol			RGASPI
MARTINEZ GOMEZ EDUARDO		Espanyol			RGASPI
MARTINEZ JGIMENO FRANCISCO		Espanyol			RGASPI
MARTINEZ JOAQUIM		Espanyol			RGASPI
MARTINEZ RAFAEL		Espanyol			RGASPI
MARTINEZ ROBLES FRANCISCO		Espanyol			RGASPI
MARTINEZ RUIZ JOSE		Espanyol			RGASPI
MARTINEZ VELASCO MARIANO		Espanyol			RGASPI
MAS GARCIA JOSE		Espanyol			RGASPI
MASANEZ RIBAS SALVADOR		Espanyol			RGASPI
MATINEZ PLAZA AMABLE		Espanyol			RGASPI
MAYER GUZMAN		Polonès			RGASPI
MAYON MAXIMILIANO		Italià			RGASPI
MENDOZA TORRES JUAN		Espanyol			RGASPI
MENOSABRAS LAGUNA HERIOGENES		Espanyol			RGASPI
MERTZ EUGEN		Francès			RGASPI
MESQUAL FRANZ		Polonès			RGASPI

MIALDEA ISIDORE		Espanyol			RGASPI
MIBSIER LEOPOLA		Francès			RGASPI
MICHAELY HANS		Alemanys			SIDBRINT
MILLAN BIENUA JUAN		Espanyol			RGASPI
MILTON ROBERT		Anglès			RGASPI
MINEA STAN	Brigada CXXIX	Romanès			SIDBRINT
MINGUES GUIMENES GREGORIO		Espanyol			RGASPI
MIRALLES NENJAMIN ANTONIO		Espanyol			RGASPI
MIRALLES VALCH		Espanyol			RGASPI
MIRALLES VAYO FRANCISCO		Espanyol			RGASPI
MIRAVET FALOMAR JAIME		Espanyol			RGASPI
MISCHIER GERHARD		Austríac			RGASPI
MJECISLAV VONSIK		Polonès			RGASPI
MORENO LOPEZ JUAN		Espanyol			RGASPI
MORRALES CAZORLA JOSE		Espanyol			RGASPI
NELSON IB		Alemanys			RGASPI
NEUMAN ALFRED OTTO		Alemanys			RGASPI
NICOLAJCZAK FRANZ		Polonès			RGASPI
NIELSEN HANS		Danès			RGASPI
NILSSON ERIK KARL	Brigada XI, Fisioterapeuta	Suec		Hospital de Santa Coloma de Farners	SIDBRINT
NOULINET GEORGES			07/10/1938		RGASPI
OHMAN OLAVI		Finlandès			RGASPI
OLASI LORANDER EORC		Finlandès			RGASPI
OLSEN MARTIN CARLO		Suec			RGASPI

ORANTES SEBASTIAN		Espanyol			RGASPI
ORDEN MARTINEZ FRANCISCO		Espanyol			RGASPI
ORDONEZ AGUILERA ALFONSO	Comissari Polític	Espanyol	14/10/1938		RGASPI
O'REGAN JAMES FRANCIS	Brigada XV	Irlandès		Hospital de Mataró	SIDBRINT
ORIGAN SAMUEL					RGASPI
ORTEGA GARCIA FRANCISCO		Espanyol			RGASPI
ORTEGA RUIZ JOSE		Espanyol			RGASPI
ORTEGA TIZON PEDRO		Espanyol			RGASPI
ORTOLA OLTER		Espanyol			RGASPI
OXENBERG ISRAEL		Polonès			RGASPI
PADILLA MORILLO ANTONIO		Espanyol			RGASPI
PAGUIRA BALDOMERO		Espanyol			RGASPI
PAKIN LEON		Polonès			RGASPI
PALATKO ADOLF		Polonès			RGASPI
PANELLA JUAN		Espanyol			RGASPI
PARENTI ROURE JOSE		Espanyol			RGASPI
PARISIN GUIDO		Italià			RGASPI
PASTOR MANUEL		Espanyol			RGASPI
PAULA ELADIO		Americà			RGASPI
PAUPIÈRE ANDRÉ FERNAND	Brigada XIV	Francès			SIDBRINT
PEPIER ANDRE		Francès			RGASPI
PEREZ NORTE JOSE		Espanyol			RGASPI
PEREZ ROJAS MANUEL		Espanyol			RGASPI
PFELLER ANTON		Austríac			RGASPI

PICO DE LA TORRE MOISES		Espanyol			RGASPI
PIRE CHARLES		Belga			RGASPI
PIVA BALCHERO EUGENIO		Italià			RGASPI
PLA ARTIGAS JOSE		Espanyol			RGASPI
PLETROVSKI JO HANN		Polonès			RGASPI
PONCETI JUAN		Espanyol			RGASPI
PONS AUGUSTO ROGER		Francès			RGASPI
POZUELO POZUELO PEDRO		Espanyol			RGASPI
PUBILL FORASTE JUAN		Espanyol			RGASPI
PUCHMAL AGOSTIN		Espanyol			RGASPI
RAMEO LARIO		Francès			RGASPI
RAMOS PRIETO EMILIO		Espanyol			RGASPI
REBANO SERRANO ALONSO		Espanyol			RGASPI
REBELL ANTON					RGASPI
REDONDO IBANEZ CONSTANTINO		Espanyol			RGASPI
REGGIENI ANTONIO		Italià			RGASPI
RELFEL WALTER		Alemanys			RGASPI
REQUENA TEJADO ANTONIO		Espanyol			RGASPI
REQUESENS LUIS		Espanyol			RGASPI
REYES LORENZO MIGUEL		Espanyol			RGASPI
REYMEL EMIL		Francès			RGASPI
RIBAS ROZAS JOSE		Espanyol			RGASPI
RICHARD DANIEL		Francès			RGASPI
RIERA RAMON		Espanyol			RGASPI
RIETHOFF ADRI		Holandès			RGASPI

RIVERA GARDIAL JOSE		Espanyol			RGASPI
ROBINSON BERT	Brigada XV	Australià, Americà		Hospital de Mataró	SIDBRINT
ROCHMANN AUGUST		Holandès			RGASPI
RODRIGUEZ ALLOA JOSE		Espanyol			RGASPI
RODRIGUEZ CABANILLAS GREGORIO		Espanyol			RGASPI
RODRIGUEZ RODRIGUEZ RAMON		Espanyol			RGASPI
RODRIGUEZ TORRES NICOLAS		Espanyol			RGASPI
ROGMAHI OLMAN		Noruec			RGASPI
ROGNOZ SOND		Suec			RGASPI
ROMERO RUS RAFAEL		Espanyol			RGASPI
ROSENBERG HERZ		Polonès			RGASPI
ROSENTHAL ERNST		Hongarès			RGASPI
ROSKI HUGO		Finlandès			RGASPI
RUIZ RODRIGUEZ TORICIVIO		Espanyol			RGASPI
RUIZ RUIZ ANTONIO		Espanyol			RGASPI
SALA BARBERO RAFAEL		Espanyol			RGASPI
SALAS ESTEBAN JOSE		Espanyol			RGASPI
SALVADOR FERRER BANJAMIN		Espanyol			RGASPI
SALZMAN ISIDOR		Polonès			RGASPI
SAMARATI PIERRE		Algerià			SIDBRINT
SANCHES MARKOS SANCHES		Espanyol			RGASPI
SANCHEZ DE LA TORRE MANUEL		Espanyol			RGASPI

SANCHEZ DEL RIO EDUARDO		Espanyol			RGASPI
SANCHEZ LOPEZ ANTONIO		Espanyol			RGASPI
SANCHEZ MONTORO JOSE		Espanyol			RGASPI
SANCHEZ SABATER FRANCISCO		Espanyol			RGASPI
SANCHEZ SEGURA JOSE		Espanyol			RGASPI
SASTRE VARGAL JULIO		Espanyol			RGASPI
SAVENAUD EDMOND VICTOR	Brigada XIV	Francès		Hospital de Mataró, Hospital de Santa Coloma de Farners	SIDBRINT
SCHAD WILLI		Alemanys			RGASPI
SCHALTER MICHAEL		Belga			RGASPI
SCHAUFELBERGER OTTO	Brigada XI	Suís			SIDBRINT
SCHUBERT HANS	Brigada XI	Alemanys			SIDBRINT
SCHWARZ HANS		Alemanys			RGASPI
SCHWEITZER PETER	Infermer	Polonès	Agost 1938		SIDBRINT
SEBASTIAN MARTINEZ JUAN		Espanyol			RGASPI
SEBASTIAO MARTINS JOAO		Portuguès			SIDBRINT
SEBIESZUK IGNACIO		Polonès			RGASPI
SENEN VALLS JUAN		Espanyol			RGASPI
SENTIS TEXIDO JOSE		Espanyol			RGASPI
SERGER FRANZ		Austríac			RGASPI
SERRA DES ANFERRA ANTONIO		Espanyol			RGASPI
SERRA VILA RAMON		Espanyol			RGASPI
SERRANO CABRERO ANTONIO		Espanyol			RGASPI
SIERRA GOMEZ EMILIO		Espanyol			RGASPI

SIMON SAIDON		Polonès			RGASPI
SKIBINSKI EDWARD		Polonès			RGASPI
SKRAPKANSKY INRAY		Txec			RGASPI
SMAILI AHMED	Comissari Polític	Algerià, Francès, Magrebí			SIDBRINT
SOGNER HENRY		Suís			RGASPI
SOLZBREUNER HORACE		Americà			RGASPI
SONDORF NICOLAS		Holandès			RGASPI
SORGI CONDIDE		Francès			RGASPI
SORIANO GIMENEZ ALEXANDRE		Espanyol			RGASPI
SORIANO GOMES JOAQUIM		Espanyol			RGASPI
STEFANOVICH GEORGES		Iugoeslau			RGASPI
STEVENS JOHN	Brigada XII	Nord-Americà, Italià			SIDBRINT
STOEHR LUDWING		Austriac			RGASPI
STRAUE GEORGES		Hongarès			RGASPI
STRULLER JOSEPH					RGASPI
SUDZLAK JOSEF		Polonès			RGASPI
SUI CONSTANTINO		Polonès			RGASPI
SZYMANSKI MARTIN		Polonès			RGASPI
TABERA OLIVA		Espanyol			RGASPI
TAYLOR JOE		Americà			RGASPI
TENGREN TAGE		Suec			RGASPI
TEROL PASCUAL ESP		Espanyol			RGASPI
TESTA GIOVANNI	Brigada XII	Italià			SIDBRINT
THOMPSON FRANK		Canadenc			RGASPI

TOMAS GREGOR		Anglès			RGASPI
TOMAS PASCUAL		Espanyol			RGASPI
TORNEDO MORENO LUCIO		Espanyol			RGASPI
TORRAS MORET JOSE		Espanyol			RGASPI
TOURMIAT RENE		Francès			RGASPI
TRAPPE ALBERT		Francès			RGASPI
UBEDA NAVARRO JOSE	Comissari Polític, Brigada XII		24/10/1938		RGASPI
UBEDO JOSE		Espanyol			RGASPI
USHER ROBERT		Canadenc			RGASPI
VAIL EARL		Americà			RGASPI
VAN NORREN JOHANN		Holandès			RGASPI
VANTUM HENRY		Francès			RGASPI
VATY GARCÍA ANTONIO	Brigada XIV	Argentí			SIDBRINT
VAZQUEZ MARIN SEBASTIAN		Espanyol			RGASPI
VELASCO SANCHES ANGEL		Espanyol			RGASPI
VELASQUEZ GIMENES MANUEL		Espanyol			RGASPI
VERDU NORT JOSE		Espanyol			RGASPI
VERS RUIZ JAIME		Espanyol			RGASPI
VIAL LUIS		Francès			RGASPI
VIDAL PUJOL PABLO		Espanyol			RGASPI
VIDONI CHARLES		Italià			RGASPI
VILA JAIME		Espanyol			RGASPI
VILLANOVA AGOSTIN		Espanyol			RGASPI
VILLAR SALVADOR		Espanyol			RGASPI
VINAS ANTONIO		Espanyol			RGASPI

VINAS VERDIL LUIS		Espanyol			RGASPI
VINUESA AGUILAR FRANCISCO		Espanyol			RGASPI
WAGIER JEAN		Polonès			RGASPI
WAGNER MARTIN		Francès			RGASPI
WAISMAN PAUL		Alemaný			RGASPI
WARZAMSKI CHAIM		Polonès			RGASPI
WERGTER ROD		Americà			RGASPI
WERTH ALBERT CHARLES		Anglès			RGASPI
WEST WILFRED	Brigada XV	Canadenc		Hospital de Caldes de Malavella, Hospital de Figueres	SIDBRINT
WILLY		Alemaný	20/07/1938		RGASPI
WIRNIESKI TOMAS	Comissari Polític, Brigada XIII		24/10/1938		RGASPI
WLASLOF FRANÇOIS		Polonès			RGASPI
WOJCHIECHOVSKI STEFAN		Polonès			RGASPI
WRITE WILLIAM		Americà			RGASPI
ZACCABRI MARIO	Brigada XII	Italià			SIDBRINT
ZAIN PETER		Americà			RGASPI
ZENGLEN FRANCISCO		Francès			RGASPI
ZINGERMANN SZAPSE		Polonès			RGASPI
ZSERMENLAS STEVE		Americà			RGASPI

Taula 38. Personal de l'hospital per internacionals de Moià

Nom	Ofici	Nacionalitat	Dates	Altres Centres Hospitalaris	Font
ABRIMANEJO POMPEYO	Infermer				RGASPI
ADZUAR CELESTINA	Infermera				RGASPI
AGUILAR ANDRES	Guàrdia				RGASPI
ALMODOVAR FELIPE	Guàrdia				RGASPI
ALONSO	Doctor		Agost, setembre 1938		RGASPI
ALONSO HERMINIA	Infermera				RGASPI
ALONSO MARTÍNEZ HERMINIA	Infermera Auxiliar	Espanyola			SIDBRINT
ALTMANN GABOR	Metge				RGASPI
ALVAREZ ENRIQUE	Comissari de Guerra		6 juny, 12 juliol, 20 juliol 1938		RGASPI
ALVAREZ GARCIA ANGEL	Infermer				RGASPI
BAEZA JUSTINIANO	Guàrdia				RGASPI
BAFO PASTOR FRANCISCO	Metge				RGASPI
BALSIN JUAN GUARDIA					RGASPI
BELDA HERNANDEZ LOLA	Infermera				RGASPI
BENITO CECILIA	Infermera				RGASPI
BIRNBACH DORA	Responsable Infermeres				RGASPI
BLAUW ANTJE	Infermera	Holandesa			SIDBRINT
BOCO NAVARRO CARMEN	Infermera				RGASPI

BOLTES BLASS	Camioner				RGASPI
BURCĂ GALEA	Infermera	Romanesa		Hospital militar de Sant Climent (Girona), Hospital de S'Agaró	SIDBRINT
CAMPO BERNARDINO	Infermer				RGASPI
CANO FELIPE	Guàrdia				RGASPI
CARMONA JUAN	Guàrdia				RGASPI
CARRIER PEPITA	Infermera				RGASPI
CARRION SALVADOR	Responsable Cultura				RGASPI
CICHON WLADYSLAN	Responsable Militar				RGASPI
COBO CÁMARA CARMEN	Infermera Auxiliar	Espanyola			SIDBRINT
COLOMA AYUSO JOSEFA	Infermera Auxiliar	Espanyola			SIDBRINT
COMONNA JOSEFA	Infermera				RGASPI
D. DJURA MESTEROVRE	Metge				RGASPI
DRAGIĆ-BELOVIĆ OLGA	Infermera	Austríaca, Iuogoeslava			SIDBRINT
EDEL ANNE	Tècnic Dental, Infermera	Austríaca		Hospital de S'Agaró	SIDBRINT
ELBAS COHEN JEAN	Secretari direcció				RGASPI
ERVIN KARIS ELIAS	Metge				RGASPI
ESTEBAN JUAN	Guàrdia				RGASPI
FELMAND JOSEPH					RGASPI
FERNANDEZ EULALIO	Guàrdia				RGASPI
FERNANDEZ JOSE	Guàrdia				RGASPI
FERRER FELISA MARCO	Infermera				RGASPI
FERRER FUENSANTA	Infermera				RGASPI
FRUCTER SDISLAO					RGASPI

GARCIA FANY	Infermera				RGASPI
GARCIA JUAN	Guàrdia				RGASPI
GARCIA MARGARITA	Infermera				RGASPI
GARCIA RUFINO	Guàrdia				RGASPI
GARCÍA SORIANO MARGARITA	Infermera Auxiliar	Espanyola			SIDBRINT
GENE RAMON	Guàrdia				RGASPI
GIMENEZ FELIPE	Guàrdia				RGASPI
GOLDMANN SANFRED	Xofer				RGASPI
GOLOFF HARRY	Conductor, Mecànic	Americà			
GOMEX MARGARITA	Infermera				RGASPI
GONZALEZ TOBIAS	Guàrdia				RGASPI
GRUNSKI EUGENIE	Massatgista				RGASPI
HARMAND PASCUAL	Cuiner Ajudant				RGASPI
HERRNBERG GERTRUD	Infermera				RGASPI
HOGENSEN MARGIT	Infermera				RGASPI
HOGENSEN MARGIT	Infermera auxliar	Noruega			SIDBRINT
IGLESIA MERCEDES	Mecanògrafa				RGASPI
JACINTO PEREZ ALONSO	Metge				RGASPI
JOLAS FRONCOI	Infermer				RGASPI
JOLAS FRANÇOIS JOSEPH	Infermer	Francès			SIDBRINT
KRANZDORF IACOB	Dermatòleg, Cap de l'hospital	Romanès			SIDBRINT
KRATOCHVOLL BERNAD	Secretari direcció				RGASPI
KRAZDORF JACOB	Metge				RGASPI

LEON AMPARO	Infermera				RGASPI
LEWIN DOROTA	Infermera	Polonesa			SIDBRINT
LIEBERNICKEL ALFRED					RGASPI
LINN SIDNEY	Xofer				RGASPI
LOTTIN GEORGE	Infermer				RGASPI
LOZANO DE PONGRACZ EMILIA	Infermera Auxiliar	Espanyola			SIDBRINT
LOZANO OONGRAZ EMILIA	Infermera				RGASPI
MARTOS JOSE	Guàrdia				RGASPI
MAZZUCHELLI LOUIS	Responsable correus				RGASPI
MEROÑO BLAS CARMEN	Infermera Auxiliar	Espanyola	Agost1938		SIDBRINT
MESTEROVIC DIURA	Cirurgià	Iugoeslava			SIDBRINT
MILITCH MILICA	Personal Sanitari Auxiliar	Iugoeslava			SIDBRINT
MILITO MILICA	Infermera				RGASPI
MONTES MANUEL	Guàrdia				RGASPI
MORENO AGUSTIN	Guàrdia				RGASPI
MORENO CARMEN	Infermera auxiliar	Espanyola			SIDBRINT
MUÑOZ AGUILAR INÉS	Personal sanitari Auxiliar	Espanyola			SIDBRINT
NANCEL PENARD RAYMOND	Metge				RGASPI
NAVARRO JOSE	Guàrdia				RGASPI
O'DOWLING JOHN	Brigada XV, Conductor d'ambulàncies	Irlandès			
NUÑEZ INES AGUILAR	Infermera				RGASPI

OJERO MARTA	Infermera				RGASPI
OLIVARES VALENTINO	Constructor				RGASPI
ORDONEZ AGUILERA ALFONSO	Comissari Polític	Espanyol	14/10/1938		RGASPI
PALAZON FRANCISCO	Guàrdia				RGASPI
PARUZEL STANISLAUS	Brigada XI, XIII, Cos de Sanitat	Polonès	Agost 1938		SIDBRINT
PEREZ MARCELINO	Xofer				RGASPI
PÉREZ MARTÍNEZ CATALINA	Infermera	Espanyola	Agost 1938		SIDBRINT
PICHLER BORKA	Infermera				RGASPI
PIHLER LUJZA	Infermera	Iugoeslava			SIDBRINT
PIRARD GILLE	Infermer				RGASPI
PIRARD GILLIS	Infermer, Practicant	Belga	Agost 1938		SIDBRINT
PLECHOVSKI JACOB	Responsable Militar				RGASPI
PUMARRIEGO EDUARDO	Infermer				RGASPI
RAS LILA	Personal sanitari Auxiliar	Polonesa		Hospital de S'Agaró	SIDBRINT
REINERT ALFRED	Responsable Servei Personal				RGASPI
RODRIGUEZ DAMINA	Cuiner				RGASPI
ROYA OÑATE DOLORES	Infermera	Espanyola		Hospital de Vic	RGASPI / SIDBRINT
RUBIO ANTONIO	Xofer				RGASPI
RUFO LEÓN AMPARO	Infermera Auxiliar	Espanyola	Agost 1938	Hospital de Barcelona	SIDBRINT
SAEZ FELIPE	Guàrdia				RGASPI
SANZ DORA	Infermera				RGASPI

SCHADDELEE JANNIGJE JOHANNA	Infermera	Neerlandesa			SIDBRINT
SCHURNEER LADISLAU	Metge				RGASPI
SCHWARS KARL	Desinfectador				RGASPI
SCHWIMMER LADISLAU	Metge	Romanès		Hospital d'Olot	SIDBRINT
SINCAR GALLEA	Infermera				RGASPI
SINCAR GALLEA	Infermera Responsable	Romanesa			SIDBRINT
SKRINAR MICHEL	Cuiner				RGASPI
SOLER TARAFÀ ÓSCAR	Infermer	Cubà, Americà		Hospital de Santa Coloma de Farners	SIDBRINT
STRITTMACHER LEO	Lampista				RGASPI
STURN JOSEF	Cuiner Ajudant				RGASPI
TULLA PÉREZ MANUELA	Infermera Auxiliar	Espanyola	Agost 1938	Hospital de Vic	SIDBRINT
VELAZCO FELISA	Farmacèutica Ajudant				RGASPI
VERGARA CARLOS	Guàrdia				RGASPI
VILLA BARRIO MARIA	Infermera Ajudant				RGASPI
VILLAROYA AMELIA	Infermera				RGASPI
VRIES GERTRUD	Farmacèutica				RGASPI
VRIES GERTRUD DE	Infermera Auxiliar	Neerlandesa			SIDBRINT
WAGNER ERVIN	Administrador Auxiliar				RGASPI
ZELLERMEIER OZJASZ JERZY	Director Mèdic de l'Hospital	Polonès	Agost, setembre 1938		SIDBRINT / RGASPI
LLONA ELBAZ COHEN JEAN	Secretari de Direcció	Marroquí			SIDBRINT

Taula 39. Pacients de l'hospital per internacionals de Santa Coloma de Farners

Nom	Brigada/Unitat	Nacionalitat	Dates d'Ingrés	Altres Centres Hospitalaris	Font
AARON LEOPOLD			1/09/1938		SIDBRINT
ACALA DEL ORAL MANUEL	Brigada XIII		04/05/1938		ACSE
ACEBES VIVAL MARIANO	Brigada XI		18/05/1938	Hospital de Caldes	ACSE
ACEBO AMANTINO	Briagada XV	Espanyol, Americà	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
ACHANENSKY ANTON	Brigada XI	Polonès	16/11/1938		RGASPI
ACOSTA JOSE	Brigada XI	Dominicà			RGASPI
ACOSTA JOSÉ		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
ACUZNETZOFF NICOLAS	Brigada 33	Rus			RGASPI
AENAN ALAVI	Brigada XV	Finlandès			RGASPI
AETMANN JACK	Brigada XV		25/04/1938 - 12/05/1938		ACSE
AGUEDA MAXIMO	Brigada XI		24/04/1938 - 18/06/1938		ACSE
AIGNER HUDRIG	Brigada XI		08/04/1938 - 25/05/1938		ACSE
ALANEK LUEND	Brigada XI	Danès	16/11/1938		RGASPI
ALBAÑIL CHECA GABRIEL		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT

ALBES JOSE	Brigada XIV	Portuguès	16/11/1938		RGASPI
ALBIN SAVALDELLI	Brigada XI		22/04/1938		ACSE
ALCEN GARGALLO LORENZO	Brigada XII		28/03/1938 - 22/06/1938		ACSE
ALONSO BLANO VERA	Brigada XIV		22/04/1938		ACSE
AMADO MARTÍ RAMÓN		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
AMRE MATIAS	Divisió 45	Iugoeslau	16/11/1938		RGASPI
ANCEPS KORNELIUS	Brigada XI		11/04/1938		ACSE
ANDERSEN JOHANN	Brigada XI		11/04/1938 - 03/06/1938		ACSE
ANDERSON T. TOM		Anglès	14/09/1938		SIDBRINT
ANDERSON THOMAS	Brigada XV	Anglès			SIDBRINT
ANDREAS	Brigada XI		10/04/1938 - 12/05/1938		ACSE
ANNE FRÉDÉRIC	Brigada XIV	Francès			SIDBRINT
ANTON PETER	Brigada XV	Búlgar	16/11/1938		RGASPI
ARAGONÉS ÀNGEL		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
ARDENIS RABAL ENRIQUE		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
ARIAS DE LA ROSA CARLOS MANUEL	Brigada XII, Comissari Polític Brigada XV	Cubà	24/10/1938	Hospital de Mataró	RGASPI / SIDBRINT
ARJONA BERRENGUERO BERNANRDO	Brigada XIV		19/05/1938 - 03/06/1938		ACSE

ARMAND ROGER	DECA		24/04/1938 - 12/05/1938		ACSE
ARMANIK JACOB	Divisió 45	Romanès			RGASPI
ARMENGOL ISIDOR		Espanyol	14/09/1938		SIDBRINT
ARMITAGE CHARLES H.	Brigada XV	Anglès	14/09/1938 i 16/11/1938		RGASPI / SIDBRINT
ARNOLD DE VRIES	Brigada XV		17/05/1938 - 24/05/1938		ACSE
ARO NAVARRO ANDRÉS		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
ARRIBA ROSADO VICENTE	Brigada XIV		18/05/1938 - 03/06/1938		ACSE
ARROYO ALCALA ANTONIO	Brigada XI		11/04/1938		ACSE
ARTAL SEVILANA JOSE	Brigada CL		24/04/1938 - 26/05/1938		ACSE
ARTHUR JAMES	Brigada XV	Escocès	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
ASTLEITNER JOHANN	Brigada XI	Austríac	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
AUCEPS JAN CORNELIS		Neerlandès	14/09/1938		SIDBRINT
AUSCHWANDEN WALTER	Brigada XI	Suís	16/11/1938		RGASPI
AUSTIMAVAUDER WALTER		Suís	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
AXLER GABRIEL	Divisió 45	Romanès			RGASPI

AYELA O (AYETA) LUIS		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
AZNAR TOMÁS		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
BADIA OURIA JAIME	Brigada XII		22/04/1938 - 26/05/1938		ACSE
BAGGIO RENÉ	Brigada XIV	Francès			SIDBRINT
BAIR MAX	Brigada XI		15/04/1938		ACSE
BALDACCI ORLANDO	Brigada XII	Italià			RGASPI
BALESTRI RENATO	Brigada XII	Italià			SIDBRINT
BALLESTEROS ANTONIO		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
BALLO LUIS	Brigada XII		11/04/1938		ACSE
BALSCO CARRASCO LUIS ANDREA	Brigada XI		10/04/1938 - 23/06/1938		ACSE
BALSEO LUIS	Brigada XI		10/14/1938		ACSE
BALTASAR SAIZ	Brigada CXXXIX		12/05/1938		ACSE
BARASCH BENNO	Brigada XI	Alemanys	14/09/1938		SIDBRINT
BARASEH MANNO	Brigada XI	Alemanys	16/11/1938		RGASPI
BARBER HECTOR	Brigada XV	Anglès	16/11/1938		RGASPI
BARCELO PABLO		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
BARDO MAS FRANCISCO		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
BARGA ANTONIP	Brigada XI		22/04/1938		ACSE
BARRACHINA ISIDORO		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT

BARRANCOS GRANADOS JUAN	Brigada CXXXIX		11/04/1938 - 22/06/1938		ACSE
BARTATLOT JUAN		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
BASCO PEDRO	Brigada XII	Italià			RGASPI
BASQUEZ MIGUEL		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
BAUER HANS	Brigada XI		11/04/1938 - 22-05/1938		ACSE
BAUER KARL	Brigada XI		11/04/1938		ACSE
BAULLER GILBERT		Francès			ACSE
BAUM ALBERT	Brigada XIII		22/04/1938 - 1205/1938		ACSE
BAUM ERIC KARL ALBERT		Suec	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
BAUMGARTNER MARCEL	Brigada XII, XIII, XIV	Francès	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
BAUXEAUS PETER		Italià			SIDBRINT
BAVAEEZZA AUGUST	Brigada XI		22/04/1938		ACSE
BAYER BESEF	S.S.	Polonès	16/11/1938		RGASPI
BAZUEL PIERRE	Brigada XIV	Francès		Hospital de Tarragona, Hospital de Mataró, Hospital de Moià, Hospital de Cambrils	SIDBRINT
BEAU ARMAND	Brigada XIV		10/04/1938		ACSE
BECK GEORGES	Brigada XIV	Anglès			SIDBRINT
BECKE PETER	Brigada XV	Hongarès	16/11/1938		RGASPI

BECKMANN OWAR (UVER)		Noruec	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
BEHUVARX HANS	Brigada XI	Alemanys	16/11/1938		RGASPI
BEJA SALGAR ANONIO	Brigada XIII		11/04/1938		ACSE
BELIMONTE O BELLMONTE PEDRO		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
BELLOUZ CARL	Brigada XV	Americà			RGASPI
BELMONTE CASTAÑO DIEGO	Brigada XV		24/04/1938		ACSE
BEN-AMAT MAHOUEL	Brigada XIII		28/05/1938	Hospital de Mataró	ACSE
BENDEL ANTON	Brigada XI	Austríac			RGASPI
BENIGNO NUÑEZ JOSÉ	Brigada XV		18/05/1938		ACSE
BENNAVE GIL	Divisió 45		12/04/1938		ACSE
BEREDZIK CHARLES	Brigada CXXXIX		28/05/1938	Hospital de Mataró	ACSE
BERGEGRONI ERNESTO	Brigada XI	Italià			RGASPI
BERGER JAROLAV	Brigada XI		07/04/1938 - 18/05/1938		ACSE
BERGER JAROSLAV	Brigada XI	Austríac	7/04/1938		SIDBRINT
BERGEREN MARCEL	Brigada XIV	Francès	16/11/1938		RGASPI
BERKEL LERHARD	Brigada XI		24/04/1938 - 15/06/1938		ACSE
BERMUDEZ PIERRE	Brigada CXXXIX	Francès	31/05/1938	Hospital de Mataró	ACSE

BERNANRDO MARTORELL IGNACIO	Brigada XV		23/05/1938		ACSE
BERNARDES SALAT JAIME		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
BERT GUILLIGAE	Brigada XV	Canadenc	16/11/1938		RGASPI
BERTRAND LOUIS	Brigada XIV	Francès		Hospital de Cambrils, Hospital de Mataró, Hospital de Tarragona	SIDBRINT
BERY IBAKON		Noruec	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
BETES CESÁREO		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
BIANA CEFERINO		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
BIENDICHO FRANCISCO	Brigada XII	Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
BIREFF DEMETRIO	Divisió 45	Búlgar	16/11/1938		RGASPI
BIRHAUZL FRANCISCO	Brigada XI	Txec			RGASPI
BLANA CEFERINO	Brigada XIII	Espanyol			RGASPI
BLANCO ALONSO	Brigada XIV		22/04/1938 - 16/05/1938		ACSE
BLASCO TOMAS	Brigada XII		31/05/1938	Hospital de Mataró	ACSE
BLASER WILLI		Suec	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
BLASI RAMÓN		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
BLASSOL LUCIEN	Brigada XIV		10/04/1938		ACSE

BLIN PIERRE LOUIS	Brigada XIV	Francès	14/9/1938 i 16/11/1938		RGASPI / SIDBRINT
BLOOM CHARLES	Brigada XV		10/06/1938 - 18/06/1938		ACSE
BLÜDER OTTO	Brigada XI		13/04/1938 - 12/05/1938		ACSE
BOBBY FRANTS	Brigada XV		31/05/1938		ACSE
BOBNAR STANKO	Brigada CXXXIX		22/04/1938 - 12/05/1938		ACSE
BOG ANTON	Brigada CXXXIX		08/04/0938 - 12/05/1938		ACSE
BONET SOLER JAIME	Brigada XII		28/06/1938	Hospital de Mataró	ACSE
BORIE LUCIEN	Brigada XIV	Francès			SIDBRINT
BORIS	Divisió 45		11/04/1938 - 03/05/1938		ACSE
BORIS FÉLIX		Polonès	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
BORRINA FRED		Anglès	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
BORSIBE FILITOF	Divisió 45	Rus			RGASPI / SIDBRINT
BORTOLA JUBANS	Brigada XII	Italià			RGASPI
BOSKI MAYER		Polonès	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
BOSSI CARLO	Brigada XI	Italià		Hospital de S'Agaró	SIDBRINT
BOU PEDRO	Brigada XIV	Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT

BOULAY LEÓN		Francès	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
BOUQUET ANDRE	Brigada XIV		21/05/1938		ACSE
BOWLAKOFF PIERRE	Brigada XI		10/04/1938		ACSE
BOYER HENRI	Brigada XIV		19/05/1938 - 25/05/1938		ACSE
BOYLE DANIEL	Brigada XV		08/04/1938 - 22/05/1938		ACSE
BRATEL HINZ		Alemanys	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
BRATYKINE VLADIMIR	Brigada XIV		22/05/1938 - 18/06/1938		ACSE
BRESSAJKY PAUL	Brigada XI	Alemanys	16/11/1938		RGASPI
BREW EDWARD	Brigada XV	Anglès	16/11/1938		RGASPI
BROOKS FRANZ	Brigada XV	Anglès	16/11/1938		RGASPI
BUAVEK IGNACI	Brigada XIII	Polonès	16/11/1938		RGASPI
BUCHARD FRITZ	Brigada XI		08/04/1938 - 03/08/1938		ACSE
BUCHGRABER EDWARD	Brigada XI		27/04/1938 - 22/05/1938		ACSE
BUGATTI ENRICO	Brigada XII		08/04/1938 - 24/05/1938		ACSE
BUGIERO PETRUCH	Brigada XII	Italià			RGASPI
BUJONS ARSENIO		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
BUKLIN JOSE	Brigada XIII	Polonès	16/11/1938		RGASPI

BULDO ANGLES SALVADOR	Brigada XI		10/04/1938		ACSE
BUREN ADOLFO		Alemanys	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
BÜRGER WILLI	Brigada XI		08/04/1938		ACSE
BUSI BENAVENTO	Brigada XII		22/04/1938		ACSE
BUSSJAGEN BENHARD	Brigada XI		08/04/1938 - 26/05/1938		ACSE
BUSTO ANTONIO		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
CAILLARD PIERRE	Brigada XIV		22/04/1938		ACSE
CALAS TORREJON FELIPE	Brigada CL		20/04/1938 - 22/05/1938		ACSE
CALDERAM FRANCISCO	Brigada XII		12/05/1938		ACSE
CALPE MARTIN JAIME	Brigada XIII, XIV	Espanyol	14/09/1938		RGASPI
CALVO PEREZ ANTONIO	Brigada XII		24/04/1938		ACSE
CANALEJO FERNANDEZ FRANCISCO	Brigada XI		12/04/1938 - 06/05/1938		ACSE
CANALS CANALS JAIME	Brigada XIV		28/05/1938	Hospital de Mataró	ACSE
CANDIA LEON SANTIAGO	Brigada XV		11/04/1938 - 03/06/1938		ACSE
CAÑADA MIGUEL	Brigada XII		24/04/1938		ACSE

CAÑAS UBEDA ANTONIO	Brigada XIV		10/04/1938 - 03/05/1938		ACSE
CARBALLO ARUGO FRANCISCO	Brigada XII	Portuguès	16/11/1938		RGASPI
CARBONELL PEREZ FELICIANO	Brigada XIV		22/05/1938		ACSE
CARCIONE SALVADOR (SALVATORE)	Brigada XII	Espanyol, Italià	14/09/1938		RGASPI
CARDINETTE LÓPEZ MONSERRATO		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
CARENCIO LAICERA BASAIL	Brigada XIII	Argentí			RGASPI
CARMENA MANUEL		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
CARMONA MANUEL	Brigada XII		22/04/1938		ACSE
CARPIO MIGUEL		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
CARRETERO EVARISTO		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
CARRETTE PAUL	Brigada XII, XIV	Francès		Hospital de Tortosa, Hospital de Barcelona, Hospital de Mataró, Hospital de Badalona	SIDBRINT
CARSON JOHN	Brigada XV	Anglès			SIDBRINT
CASTANER B. AMBROSIO		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
CATTEAU RAYMOND	Brigada XIV		22/04/1938 - 16/05/1938		ACSE

CELDAS JOSÉ		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
CENTELLES JUAN		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
CHALAND MAURICE	Brigada XIV		22/04/1938 - 03/06/1938		ACSE
CHAPARRO LEGADO ANTONIO	Brigada XIV		08/04/1938		ACSE
CHARLES MARTIN JOSE	Brigada XIV		18/05/1938 - 22/06/1938		ACSE
CHECHI MARIO	Brigada XII	Italià			RGASPI
CHEDAL BALUAIZ	Brigada XIV	Albanès	16/11/1938		RGASPI
CHESNEL GILBERT	Brigada XI, XIV	Francès	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
CHEVALIER ALEXANDER	Brigada XV				SIDBRINT
CHIA VASLY	Brigada CXXXIX		08/04/1938		ACSE
CHIMELA JOSE	Divisió 45	Txec			RGASPI
CHINI VITTORIO		Italià			ACSE
CHRISTMAS RAYMOND	Brigada XV		10/04/1938 - 22/05/1938		ACSE
CHRISTMAS RAYMOND F.		Anglès			SIDBRINT
CIANO CARLOS		Argentí			SIDBRINT
CICKEN WLADIALAS	Brigada XIII	Polonès	16/11/1938		RGASPI
CID GONZALEZ DEMETRIO	Brigada XV		02/06/1938		ACSE

CID TELLE FRANCISCO	Brigada XII		07/04/1938 - 03/05/1938		ACSE
CIRIANOVICH STEFAN	Brigada 86	Iugoeslau	16/11/1938		RGASPI
CLETO HONORIS LOZOGA	Brigada XI		08/04/1938		ACSE
CLOTA RAMÓN		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
CNENBURG ISRAEL	Brigada XIII	Polonès	16/11/1938		RGASPI
COLL RAMERO PEDRO		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
COLLADO LÓPEZ NICOLÁS		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
COLLADO MANUEL	Brigada XIII		22/04/1938 - 03/06/1938		ACSE
COMEDON JOHN	Brigada XV		23/05/1938		ACSE
COMPEIG MICHEL		Anglès			SIDBRINT
CONEJERO DANTI ANTONIO	Brigada CXXXIX		06/06/1938	Hospital de Mataró	ACSE
CONIFIEH JACOB	Brigada XIII		19/05/1938 - 23/05/1938		ACSE
CONTILLAS ALBERT		Francès	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
CONTRERAS MARCELINO	Brigada XI		12/04/1938		ACSE
CONTRERAS FRANCISCO	Brigada XV		22/04/1938		ACSE
CORADINI ROMERO	Brigada XII	Italià			RGASPI

CORAI RUGGERO	Unitat 23	Italià			RGASPI
CORFIS ANTONIO	Brigada XII	Italià			RGASPI
CREAMAN ALMER	Brigada XV	Canadenc	16/11/1938		RGASPI
CRESSMAN ELMER A.	Brigada XV	Canadenc		Hospital de Caldas de Malavella, Hospital de Taragona, Hospital de Valls, Hospital de Villafranca, Hospital de Mataró	SIDBRINT
CRUZ UCERO DIEGO	Brigada XV		06/05/1938		ACSE
CUARTERO HERNÁNDEZ MIGUEL		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
CUCI STEFAN HUNGARO		Hongarès	?/9/1938		RGASPI
CUEVAS MORENO	Brigada XI		07/04/1938		SIDBRINT
CUEVAS MORENOS	Brigada XI		07/04/1938		ACSE
CUMLIDO PIRANES JOSE		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
CUNTY JACQUES	Brigada XIV	Romanès			RGASPI
DAUPHIN ROGER		Francès	14/09/1938	Hospital de Mataró	RGASPI / SIDBRINT
DAVIS MORRIS		Anglès	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
DAVROSKI STANISLAA		Polonès			SIDBRINT
DE SOUZA ALVES NELSON	Brigada XII, XV	Brasileny		Hospital de Moià	SIDBRINT
DE WIT	Brigada XI		22/04/1938		ACSE
DEBY VELLY		Albanès	?/9/1938		RGASPI / SIDBRINT

DEDI VELI	Brigada XII, XV	Albanès	14/09/1938		SIDBRINT
DEL AMO MARQUÉS MANUEL		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
DELATRES LUIS		Francès			SIDBRINT
DELGADO JUAN	Brigada XIV		24/04/1938		ACSE
DELINGE ANTONIO	Brigada CXXXIX		22/05/1938 - 18/06/1938	Hospital de Mataró	ACSE
DELLA DORA ALBERICO	Brigada XII	Italià		Hospital de Mataró	SIDBRINT
DELMORAL NARCISO	Brigada XIII		24/04/1938 - 23/05/1938		ACSE
DENEEEF CAMILLE	Brigada XI		10/04/1938 - 12/05/1938		ACSE
DENEEF AMADE	Brigada XI		10/04/1938 - 05/05/1938		ACSE
DENIS GOHANN	Brigada XI		10/04/1938 - 06/05/1938		ACSE
DENK FREEDI	Brigada XI		18/05/1938	Hospital de Caldes	ACSE
DERKACZ NESTOR	Brigada XV	Americà			SIDBRINT
DESCAUX GEORGE	Brigada XIV		23/05/1938		ACSE
DESCHREGUER CAMILLE	Brigada XI		10/04/1938		ACSE
DESOMBAR RAUL		Francès			SIDBRINT
DESRREDEL LOUIS	Brigada XIV		18/05/1938 - 03/06/1938		ACSE
DEUTSCH JULIUS HERMAN	Brigada XV	Americà	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT

DEWFETL ARNEST	Brigada XI	Alemanys	16/11/1938		RGASPI
DÍAZ VALBUENA BENITO		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
DICKENSON ALFREED	Brigada XV		23/05/1938	Hospital de Mataró	ACSE
DIERKSENS ALPHONSE		Belga	14/09/1938	Hospital de Vic	RGASPI / SIDBRINT
DÍEZ MIGUEL		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
DOLENC FRANZ	Brigada CXXXIX		16/06/1938	Hospital de Mataró	ACSE
DOLLEANS EDMOND	Brigada XIV		08/04/1938 - 12/05/1938		ACSE
DOMINGUEZ MIGUEL LEONARDO	Brigada XII		11/04/1938		ACSE
DONNY PIERRE	Brigada XIV		10/01/1938 - 16/05/1938		ACSE
DORTECUMB JEAN		Francès			SIDBRINT
DORTHONAB ALBERT		Francès	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
DOUTRIX MARCEL	Brigada XIV		11/04/1938		ACSE
DOWALD JAIME	Brigada XI	Austríac			RGASPI
DREXLER ADOLF	Brigada XI	Austríac	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
DRIES JACOB	Brigada XIV		16/11/1938		RGASPI
DRIESELKI LEÓN		Polonès	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
DRIESS JAKOB		Alemanys	18/11/1938		RGASPI

DROZ NOEMA	Brigada XIV	Suís	16/11/1938 i 18/11/1938		RGASPI
DUFAN JEAN		Francès			SIDBRINT
DUHTNER FRANZ	Brigada CXXXIX		31/05/1938	Hospital de Mataró	ACSE
DUPONT ROBERT CHARLES	Brigada XV	Americà	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
DURAN SANTIAGO		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
DUVAL ADRIEN		Francès		Hospital de Vic	SIDBRINT
DZIELSKI LEÓN		Polonès			SIDBRINT
EANAY JOHN		Escocès			SIDBRINT
EJIDO ISMAEL		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
ENGELMANN LEO	Comissari Polític, Brigada XI	Austríac	19/09/1938 i 24/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
EPSTEIN ALFRED	Brigada XI		08/04/1938		ACSE
ERETES RAMÓN		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
ERKXILA EAUNO KAARLO	Briagada XV	Finlandès			RGASPI
ERNIS HERMAN	Brigada XIII		10/04/1968 - 05/05/1938		ACSE
ERRISON RAMÓN		Canadenc			SIDBRINT
ESCOBAR RIBAS RAMON	Brigada XV		02/06/1938		ACSE
ESCUDERO BERNARDO		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT

ESKO KUMBULARPNER		Finlandès	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
ESLAVA ANTONIO	Brigada XI		24/04/1938 - 05/05/1938		ACSE
ESPARZA BLAS		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
ESPINOSA HYPOLITO	Brigada XI		24/04/1938		ACSE
ESRORT ALEX		Romanès	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
ESUQUEDA SÁNCHEZ			14/09/1938		SIDBRINT
EUGENE VANNAU	Brigada XIV		12/05/1938 - 18/06/1938		ACSE
EUGENIO MARTINEZ JUAN	Brigada XIV		21/05/1938 - 18/06/1938		ACSE
FABIO JOSEPH	DECA		08/04/1938		ACSE
FABISCHAKY MARIANO	Brigada XIII	Polonès	16/11/1938		RGASPI
FABISCHANCI MARIANO		Italià	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
FABRISCHANQUI MARINO		Italià			SIDBRINT
FARRAS SAUZ JOSÉ		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
FARRÉ GARCIA ANTONIO	Brigada XV		05/06/1938		ACSE
FARRIS HARRY EDWARD	Brigada XV				SIDBRINT
FEALDI FRANCISCO	Brigada XIV	Francès	16/11/1938		RGASPI

FEESKE BRIE	Brigada XI	Alemanys	16/11/1938		RGASPI
FEGOLA HUGO	Brigada XV	Italià			SIDBRINT
FEKONJA ALBERT	Brigada XII				SIDBRINT
FELDON ALLEN	S.S.	Canadenc	16/11/1938		RGASPI
FELIO FERRER ISMAEL		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
FELIPE GEORGE		Francès			SIDBRINT
FELTON ALLEN		Americà	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
FERAMKA VICENT	Brigada XI	Alemanys	16/11/1938		RGASPI
FERBES ALEX	Brigada XV	Canadenc	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
FERNANDEZ FERRANDIS MANUEL		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
FERNANDEZ GARCIA FRANCISCO	Brigada XII		24/04/1938		ACSE
FERNANDEZ JAREÑE JOSÉ		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
FERNANDEZ JESUS	Brigada XI		22/04/1938		ACSE
FERNANDEZ JOAQUIN	Divisió 45	Espanyol			RGASPI
FERNANDEZ LOPEZ BASILIO	Brigada XV		18/05/1938		ACSE
FERNANDEZ NOVALBOF JOSE	Brigada XII		02/06/1938	Hospital de Mataró	ACSE
FERNANDEZ ORTIZ HONORATO		Espanyol	14/09/1938		SIDBRINT

FERNANDEZ SAEZ ANDRÉS		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
FERNANDEZ SANCHEZ JOSE	Brigada XI		09/04/1938		ACSE
FERNANDEZ UVIS PEDRO		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
FERRE JOSEFO FRANCISCO		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
FETT JOSEPH	Brigada XI	Alemaný	16/11/1938		RGASPI
FIBLA AGUSTÍN		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
FIGOLA HUGO		Italià	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
FILIPINI ANGELO	Brigada XII		08/04/1938 - 26/05/1938		ACSE
FIOSI VICTORIO	Brigada XII		17/05/1938 - 06/06/1938		ACSE
FIRET MARCEL RENE	Brigada XIV		19/05/1938		ACSE
FISCHER JOHAN HERVER	Briagada XV	Anglès	16/11/1938		RGASPI
FISHER ANTON	Brigada XI		08/04/1938 - 12/05/1938		ACSE
FLACHET ANTONIO	Brigada XIV		23/05/1938		ACSE
FLISCHER RICHARD	Brigada XI	Alemaný	16/11/1938		RGASPI
FLYDENBERJERG KELGER	Briagada XV	Danès	16/11/1938		RGASPI
FOLCHER EDMOND		Francès	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT

FORBET ALEXANDER		Canadenc			SIDBRINT
FORTIS PAVLOS N.	Brigada XV, Brigada Mixta LXXXVI	Americà		Hospital de Barcelona, Hospital de Girona, Hospital de Vic	SIDBRINT
FOX WILLIAM JUAN		Anglès	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
FRANCIOLI GASPARD	Brigada XII	Francès		Hospital de Gandesa, Hospital de Tortosa, Hospital de Cambrils, Hospital de Mataró i Castellfollit de la Roca	SIDBRINT
FRANCOIS CARLOS		Francès			SIDBRINT
FRANOS AUHI GREGORIO	Brigada XIII		28/05/1938	Hospital de Mataró	ACSE
FRANSECOGELI ALDO		Italià			SIDBRINT
FRANZ JOJAMM	Brigada CXXXIX		22/04/1938		
FRASCILEICO TODOT		Italià			SIDBRINT
FREI JOSE	Brigada XI	Suís	16/11/1938		RGASPI
FREIWIST STEBRENBRANN	Brigada XI	Alemanys	16/11/1938		RGASPI
FRENEN HANS	Brigada XI	Alemanys	16/11/1938		RGASPI
FRIZLTON JOHN		Canadenc		Hospital de Santa Coloma de Gramenet	SIDBRINT
FROIDCOEN FLORENT	Brigada XI		10/04/1938 - 12/04/1938		ACSE
FROMENT LEON	Brigada XIV		10/014/1938 - 16/05/1938		ACSE
FRONTES HANS		Alemanys			SIDBRINT

FULLIEN ETIENNE		Francès	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
GABEGA GARCIA ANTONIO	Brigada XV		22/04/1938 - 03/06/1938		ACSE
GABRIEL JOSE	Brigada XIV		23/05/1938		ACSE
GAEBLER WILLI	Brigada XI		08/04/1938 - 26/05/1938		ACSE
GAILLARD PIERRE	Brigada XIV		22/04/1938 - 06/05/1938		ACSE
GALINDO ANTONIO		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
GALLEGO HURTADO BALASAR	Brigada XI		08/04/1938 - 23/05/1938		ACSE
GALVEZ SÁNCHEZ JOAQUÍN		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
GAMBIR PEDRO		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
GANSKY LEEN	Divisió 45	Polonès	16/11/1938		RGASPI
GANZARECK JUAN		Polonès	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
GANZER EMIL	Brigada XI		08/04/1938		ACSE
GARCCIA PAGAN JOSE	Brigada XII		12/05/1938		ACSE
GARCIA DEJADO FRANCISCO	Brigada XI		08/04/1938 - 22/06/1938		ACSE
GARCÍA GARCÍA VICENTE		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
GARCIA GOMEZ JOSE	Brigada XII		31/05/1938	Hospital de Mataró	ACSE

GARCÍA IBÁÑEZ FRANCISCO		Espanyol	14/09/1938		SIDBRINT
GARCIA JOSE MARIA	Brigada XV		22/04/1938 - 03/05/1938		ACSE
GARCIA LOPEZ DEL TOMO	Brigada XII		08/04/1938		ACSE
GARCÍA MARTÍNEZ JESUS		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
GARCÍA MEDINA		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
GARCIA ORTEGAFIDEL	Brigada XI		10/04/1938 - 03/05/1938		ACSE
GARCÍA PRADES JOSÉ		Espanyol	14/09/1938		SIDBRINT
GARCÍA TORRES JUAN		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
GARCIA JOSEPH		Francès		Hospital de Mataró	SIDBRINT
GARNAY JOSEPH	Brigada XIV		23/05/1938 - 03/06/1938		ACSE
GARRA JOSÉ		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
GARRIDO CANALS FRANCISCO		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
GARRIDO LUIS		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
GARROTE RODRIGUEZ LUIS	Brigada XV		24/04/1938 - 24/05/1938		ACSE

GASCON JOHN		Americà	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
GASCON MANUEL		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
GASPAR WILLY	Brigada XI		31/05/1938	Hospital de Mataró	ACSE
GAUSECH JOHANN		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
GAVIN PERALTA MAXIMO	Brigada XIV		19/05/1938 - 28/05/1938		ACSE
GAWRYCKI WALTER		Canadenc			SIDBRINT
GEA ALFONSO		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
GHINI VITTORIO			16/10/1938		RGASPI
GILAE UTTE	Brigada XI	Alemanys	16/11/1938		RGASPI
GILBER JOSÉ		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
GILLIGAN BERT	Brigada XV	Canadenc		Hospital Santa Coloma de Gramanet	SIDBRINT
GIMENA CALVENTE SEBASTIAN	Brigada XIII		11/04/1938		ACSE
GIMENA SALVADOR		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
GIMENEZ DELGADO ANGEL	Brigada XV		18/05/1938		ACSE
GIMENEZ GUMILLA JUAN		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
GIMÉNEZ MANUEL		Espanyol	14/09/1938		RGASPI
GIRONÉS MARTÍ		Cubà			SIDBRINT

GLASSER HENRRY	Divisió 35	Polonès	16/11/1938		RGASPI
GMIPUSKY ANDRES	Brigada XIII		11/04/1938 - 23/05/1938		ACSE
GOLDATEIN JULIAN	Divisió 35	Alemanys	16/11/1938		RGASPI
GOLDSTEIN JULIUS KURT	Brigada XI	Austríac	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
GOMBAU MIRALLES		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
GOMEZ ALBADES JUAN	Brigada XII		22/04/1938 - 30/05/1938		ACSE
GOMEZ COT FERNANDO		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
GOMEZ GAZERLA DIEGO		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
GOMEZ JORDANA JOSÉ		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
GOMEZ MARTÍNEZ ENRIQUE		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
GOMEZ PABLOS FRANCISCO		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
GOMEZ SEGOVIA JUAN		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
GOMWRIKI WALTER		Canadenc	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
GONSHAK SAMUEL	Brigada XV	Americà		Hospital de Santa Coloma de Gramanet, Hospital de Girona	SIDBRINT
GONZALEZ FERNÁNDEZ JUAN		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT

GONZÁLEZ GARCIA CONSTANTIO	Brigada XI		24/04/1938 - 05/05/1938		ACSE
GONZALEZ JOSEMARIA	Brigada XIII	Espanyol			RGASPI
GONZALEZ MARIN ANTONIO	Brigada XI		11/04/1938		ACSE
GONZALEZ MARTINEZ ANDRES	Brigada CXXXIX		02/04/1938		ACSE
GONZALEZ MEJIAS RAFAEL	Brigada XI		24/04/1938 - 08/06/1938		ACSE
GONZALEZ RIBA MANUEL	Brigada XIV		10/04/1938 - 22/06/1938		ACSE
GONZÁLEZ RODRÍGUEZ MANUEL		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
GOODMAN ALFRED	Brigada XV		14/04/1938 - 12/05/1938		ACSE
GORACHEQ OMAR IBAN	Servei Ingeniers	Iugoeslau	16/11/1938		RGASPI
GORLA FERRUCCIO		Italià			SIDBRINT
GRABER HANS	Brigada XI		25/04/1938		ACSE
GRAUT ADOLFO	Briagada XV	Canadenc	16/11/1938		RGASPI
GREGOR GEORGE		Alemanys	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
GRODITZAY EMIL	Brigada XI		30/04/1938		ACSE
GRYVAEZ SZLAMA	Brigada XIII	Polonès	16/11/1938		RGASPI

GUARDARIS BENNETTAN	Brigada XII	Italià			RGASPI
GUARDIA CASTELLET FRANCISCO	Brigada XII		18/05/1938 - 22/06/1938		ACSE
GUILLAMÓN MARTÍNEZ MARIANO		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
GUILLEUME ALBERT	Brigada XIV		16/11/1938		RGASPI
GUMEREK LUDWIG		Polonès	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
GUST STEFAN		Austríac	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
GUTTMANN TEODOR	Divisió 45, Comissari Polític, Companyia Metralladores		24/10/1938		RGASPI
HABERA KARL		Txec			RGASPI
HAGNER CHARLES	Briagada XV	Anglès	16/11/1938		RGASPI
HARTEL LUDWING	Brigada XI		11/04/1938 - 12/05/1938		ACSE
HARTMANN FRANZ	Brigada XI	Alemanys	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
HEIMLICH RUDOLF		Americà	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
HEKSON EDUARDO	Briagada XV	Canadenc	16/11/1938		RGASPI
HELEU LOUIS	Brigada XIV		18/05/1938 - 22/06/1938		ACSE
HELLMICH RUDOLPH		Americà			SIDBRINT

HELMIGT KNANT	Brigada XI		22/04/1938 - 21/05/1938		ACSE
HELNICH RUDOLF	Briagada XV	Americà			RGASPI
HENDERSON RAYMOND	Brigada XV	Canadenc		Hospital de Girona	SIDBRINT
HENZEL RUDOLF	Brigada XI	Alemanys	16/11/1938		RGASPI
HEPPNER OTTO	Brigada XI	Alemanys	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
HERDA KARL	Brigada CXXXIX		08/04/1938 - 16/05/1938		ACSE
HERMAN KARE	Brigada XI		11/04/1938 - 12/05/1938		ACSE
HERMES ALEXNDER	Briagada XV	Americà			RGASPI
HERNÁNDEZ LÓPEZ MANUEL		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
HERPPNER OTTE	Brigada XI	Alemanys	16/11/1938		RGASPI
HERRERO GARCIA ANTONIO	Brigada XV		23/05/1938	Hospital de Mataró	ACSE
HERRERO RODENA ANTONIO		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
HETORRA JAN	Divisió 35	Txec			RGASPI
HEWMANN DAVID	Briagada XV		16/11/1938		RGASPI
HIDALGO JOSÉ		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
HIJANO NIETO MIGUEL	Brigada XIV		18/05/1938 - 18/06/1938		ACSE
HOCK JOSEF	Brigada XIII		10/04/1938 - 06/05/1938		ACSE

HOESCK ARNO	Brigada XV		11/04/4938 - 12/05/1938		ACSE
HOLISTADT SVEN		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
HORAT HANS		Alemaný	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
HOWELLS JOHN DANIEL	Brigada XV		02/06/1938	Hospital de Mataró	ACSE
HUERTA ROGELIO		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
HUEZ MONTASSO	Divisió 45		08/04/1938		
HUMBERT PIERRE		Suís	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
HUMEK JOSEF	Brigada XI		18/05/1938	Hospital de Vic	ACSE
HUNTER JAMES AMER	Briagada XV	Americà			RGASPI
HUNZPIGER ADOLF		Alemaný	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
HUORE ARIS ROBERT	Brigada XIV		27/05/1938	Hospital de S'Agaró	ACSE
IBAÑEZ GARCIA FRANCISCO		Espanyol	?/9/1938		RGASPI
IBARS APARICIO ANTONIO		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
IBARS DOMINGO		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
IGLESIA FREIGALES BENITO		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
IOPOFF AARON			22/09/1938		RGASPI

IRVING FRANKEL	Briagada XV	Americà			RGASPI
ISSIDOR ARMENGOT		Espanyol	?/09/1938		RGASPI
J. AUCEPS CORNELIUS		Holandès	?/09/1938		RGASPI
JACOBI FRANÇOIS	Brigada XIV	Francès		Hospital de Cambrils, Hospital de Tarragona, Hospital de Barcelona, Hospital de Mataró, Hospital de Vic	SIDBRINT
JACOMO MAYO FRANCISCO		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
JAEN JOSÉ		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
JAKICH STEFAN	Brigada XI	Austríac			RGASPI
JALVIET ARTEMIS	Divisió 45	Letó	16/11/1938		RGASPI
JANSEN GEORGE	Brigada CXXXIX		30/04/1938		ACSE
JASPAR ROBERT		Anglès	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
JAVALOYES AMORES JOSÉ		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
JENA HUSK	Brigada XIV		12/05/1938		ACSE
JENARIAN OTTE	Brigada XI	Alemanys	16/11/1938		RGASPI
JENDRIAN OTTO		Alemanys	?/09/938		RGASPI
JIMENEZ BIOQUE MIGUEL		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
JIMENEZ LOPEZ MANUEL	Brigada XIV		08/04/1938		ACSE
JIMENEZ PEREZ FRANCISCO		Espanyol	14/09/1938		SIDBRINT

JIMENEZ RUIS PEDRO	Brigada XIII		11/04/1938 - 08/06/1938		ACSE
JOHANNSEN PETER		Danès			SIDBRINT
JOHANSON BOB					SIDBRINT
JONES			01/09/1938		RGASPI
JONES WILLIAM	Brigada XV	Anglès	14/09/1938	Hospital de S'Agaró	RGASPI / SIDBRINT
JORDANA ROS		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
JORGE ARCEGODD	Divisió 35	Rus			RGASPI
JOUS ALEXANDER		Polonès			SIDBRINT
JOUX ALEXANDER		Polonès			RGASPI
JSYAORESYK FRAN	Brigada XII		31/05/1938	Hospital de Mataró	ACSE
JUAN BERNAL MERINO	Brigada XIII		17/05/1938 - 18/06/1938		ACSE
JUAN FERNANDEZ	Brigada XIV		12/05/1938		ACSE
JUAREZ FRANCISCO	Brigada XIII		22/04/1938 - 06/06/1938		ACSE
JUMP JAMES ROBERT	Brigada XV	Anglès	14/09/1938 i 16/11/1938		RGASPI / SIDBRINT
JUNG KARL		Alemanys	?/09/1938		RGASPI
JUST KNIL	Brigada XI	Alemanys	16/11/1938		RGASPI
KABOL ANANES	Brigada XV		22/04/1938		ACSE
KACZMARCK JAN	Brigada XIII	Polonès	16/11/1938		RGASPI
KACZMASY JUAN	Divisió 35	Polonès	16/11/1938		RGASPI
KADLE HANS		Austríac	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT

KADLEC LEO	Brigada XI		11/04/1938		ACSE
KAGAH WESSLIL	Divisió 129	Txec			RGASPI
KAHAGOS REGAIUD	Brigada XI	Austríac			RGASPI
KALLAS RUDOLFO		Txec			SIDBRINT
KAMASEN RAYMOND	Brigada XIV		19/05/1938		ACSE
KAMHAREB ALOIX	Brigada XI	Austríac			RGASPI
KARAYANIS JOHN	Brigada XV		04/04/1938 - 06/05/1938		ACSE
KAREGLAN MICHAEL	Divisió 129	Iugoeslau	16/11/1938		RGASPI
KARIKKA EVERT	Brigada XV	Canadenc			SIDBRINT
KARY LEO	Brigada XI		11/04/1938		ACSE
KASSEF MEINCHO	Brigada CXXXIX		16/06/1938	Hospital de Mataró	ACSE
KAUFMAN NUSIN		Polonès	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
KAUFMANN NUEIN	Brigada XIII	Polonès	16/11/1938		RGASPI
KAUNCH ALFRED	Brigada XI	Alemanys	16/11/1938		RGASPI
KAVKA ALDRICH	Divisió 129	Txec			RGASPI
KEENNEENKIELSEN DAWIN	Brigada XI	Danès	16/11/1938		RGASPI
KELEDJXL RICHEL	Brigada XIV	Polonès	16/11/1938		RGASPI
KELEF PEDRO	Divisió 45	Búlgar	16/11/1938		RGASPI
KENNERKNECHT GEORG	Brigada XI	Alemanys			SIDBRINT
KEUNER VALENTIN		Americà	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT

KEZA BELRANAM	Brigada XIII	Polonès	16/11/1938		RGASPI
KFLENEARITZ STEFAN	Brigada XIII	Polonès	16/11/1938		RGASPI
KIJANJA WLADISLAW	Brigada XIII		16/04/1938 - 06/05/1938		ACSE
KILDEKEIN FREDY	Brigada XIV	Belga	16/11/1938		RGASPI
KINAKI ALFRED	Brigada XI	Alemanys	16/11/1938		RGASPI
KINAS ALBINAS	Brigada XI				SIDBRINT
KIRAKY STEFAN	Brigada XIII	Canadenc	16/11/1938		RGASPI
KIRSENHBAWW MAX	Sanitat, Ajuda Mèdica Estrangera		17/05/1938 - 15/06/1938		ACSE
KJONNIKEN KNUT		Noruec	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
KLIEN JULES		Francès			SIDBRINT
KNODEL ANTON	Brigada XI		10/04/1938 - 16/05/1938		ACSE
KOCHEKOFF ALEX		Rus	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
KOHARI ARFAD	Brigada XIII		23/05/1938 - 04/06/1938	Hospital de Mataró	ACSE
KOPRIVSEK FRANZ		Iugoeslau			SIDBRINT
KOVALENOSKY KI BORAS	Divisió 35	Rus			RGASPI
KRA JOSE	Brigada XIII	Hongarès	16/11/1938		RGASPI
KRACIAS ALBERT		Alemanys			SIDBRINT
KRAUS ALBERT	Brigada XI		11/04/1938 - 02/05/1938		ACSE

KRAX JOSEPH	Brigada XI	Alemaný	16/11/1938		RGASPI
KROSS JANNY	Brigada XI		11/04/1938		ACSE
KRUL KASIMIR		Polonès	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
KUBA JOSEF	Brigada CXXXIX		11/04/1938 - 12/05/1938		ACSE
KUBACK IGNACIO		Polonès	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
KUBASEK RUDOLF	Brigada XI	Austríac	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
KUCH CHARLES		Americà	14/09/1938	Hospital de S'Agaró	RGASPI / SIDBRINT
KUCNER HENRI		Americà	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
KUEHNER HENRY	Brigada XV	Americà			SIDBRINT
KUERLSTAN KAIL		Suec	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
KUMPIS JOHN	Brigada XV	Americà	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
KYKARA TEADOR	Brigada XIII	Polonès	16/11/1938		RGASPI
KYNAS ALBINO	Brigada XI	Lituà			RGASPI
LACHNER JOACHIM	Brigada XI	Alemaný	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
LAFAGA SANCHEZ MANEUL	Brigada XIII		10/14/1938		ACSE
LAGUNA GARCIA CIVIELLS	Brigada XIV		11/04/1938		ACSE

LAKSO KALLA		Finlandès	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
LANDAN MATHIAS	Brigada XI	Alemanys	16/11/1938		RGASPI
LANDEVERG ARMAN	Brigada XIII	Polonès	16/11/1938		RGASPI
LANDINI ENCA	Brigada XII	Italià			RGASPI
LANURKE CIETR	Brigada XIII	Polonès	16/11/1938		RGASPI
LARBOILLAT MARCEL	Brigada XIV		11/04/1938		ACSE
LARKIN JOHN			27/08/1938		RGASPI
LARRSON GUMMER		Suec	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
LAUREL OLIVARA CHARLES		Cubà	?/09/1938		RGASPI
LAUREL OLIVERA CARLOS MANUEL ALEJANDRO	Brigada XV, Auxiliar de Sanitat	Cubà			SIDBRINT
LAURENT RENE	Brigada XIV		22/04/1938 - 06/05/1938		ACSE
LAVADO PANO MANUEL	Brigada XII		02/06/1938	Hospital de Mataró	ACSE
LAZA PLAZA TOMAS	Brigada XII		24/04/1938 - 06/06/1938		ACSE
LAZZLE YIRTEZ	Brigada XIII	Hongarès	16/11/1938		RGASPI
LEAICEY WILLIAM	Brigada XV	Anglès	16/11/1938		RGASPI
LEAX MIGUT	Brigada XV	Irlandès			RGASPI
LECOD MAURICE		Belga	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT

LEHAR MICHEL		Holandès	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
LEMBERG HARRY		Suec	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
LEROUGE ANDRE	Brigada XIV		19/05/1938		ACSE
LEROUGE ANDRÉ	Brigada XIV	Francès		Hospital de Girona	SIDBRINT
LESSER TORREST	Brigada XV		31/05/1938	Hospital de Mataró	ACSE
LEVENSON LEONARD	Brigada XV		08/04/1938 - 05/05/1938		ACSE
LEWINSSEN MAURICE	Brigada XIII	Polonès	16/11/1938		RGASPI
LEXEMPLE MAX		Francès	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
L'HOTE SERGE	Brigada XV, Brigada Mixta LXXXVI	Francès		Hospital de Mataró, Hospital de Moià	SIDBRINT
LIN REYES ANTONIO		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
LIS JOSE	Brigada XIII	Polonès	16/11/1938		RGASPI
LIVILIENNIERE MICHEL		Francès			SIDBRINT
LLOPIS PEDRO		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
LOANGBELLNER LEON	Brigada XI		09/04/1938		ACSE
LOBOCIAH MICHEL	Brigada XIII		10/04/1938 - 05/05/1938		ACSE
LOCKNER JOACHIM	Brigada XI		10/04/1938		ACSE
LOPEZ ANTONIO		Espanyol	?/09/1938		RGASPI

LÓPEZ GARCÍA JOSÉ		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
LÓPEZ GUTIÉRREZ CASILDO		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
LOPEZ MANTOYA ANTONIO	Brigada XI		12/04/1938 - 28/05/1938		ACSE
LOPEZ NUÑEZ ALONSO	Brigada XIV		10/04/1938 - 23/05/1938		ACSE
LOPEZ NUÑEZ JOSE	Brigada XIV		04/05/1938		ACSE
LÓPEZ SÁNCHEZ ANTONIO		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
LÓPEZ URRERA JOAQUÍN		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
LÓPEZ ANTONIO		Espanyol, Cubà	14/09/1938		SIDBRINT
LORBOUILLAT MARCEL	Brigada XIV		11/048/1938		ACSE
LORENTE BLANCO RAFAEL	Brigada XIII		11/004/1938 - 23/05/1938		ACSE
LOS JAN	Brigada XI	Holandès			RGASPI
LUERD JOHN		Americà	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
LUIS SIMÓN FRANCISCO		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
LUKINIK STEFAN	Brigada XI		11/04/1938 - 03/05/1938		ACSE
LUNA PRIEGO FRANCISCO	Brigada XII		06/05/1938		ACSE

LUZZI VICTORIO	Brigada XII		24/04/1938 - 12/05/1938		ACSE
MACBRIDE EDWARD		Anglès			SIDBRINT
MACCOMAK EDUARD		Anglès	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
MACVICAR		Canadenc	14/09/1938		SIDBRINT
MADERNAS MENDEZ JESUS	Brigada XIII		09/04/1938		ACSE
MADINA MUÑOZ FRANCISCO		Espanyol	?/09/1938		RGASPI
MAESTRE GINES	Brigada XIV		18/05/1938		ACSE
MAESTRO MARTÍNEZ FRUCTUOSO		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
MAGNER CHARLES CH.		Anglès	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
MAKE PIER	Brigada XIII		23/05/1938	Hospital de Mataró	ACSE
MALECK FRANTZ	Divisió 45		04/05/1938 - 18/05/1938		ACSE
MALIGNOSI ANGELO	Brigada XII		11/04/1938 - 12/05/1938		ACSE
MALPLAT EUGENE	Brigada XIV		10/04/1938 - 07/05/1938		ACSE
MAÑA MAÑA FAUSTO		Espanyol	14/09/1938		SIDBRINT
MARALE PAVON JOSE	Brigada XIV		08/04/1938		ACSE

MARCEL ALBERT	Brigada XIV		17/05/1938 - 30/05/1938		ACSE
MARCINIAK EDMOND	Brigada CL	Polonès	14/09/1938		SIDBRINT
MARECA ESTEFAN		Americà	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
MARERUR PAUL	Brigada XIV	Polonès	16/11/1938		RGASPI
MARIANO VEGA MARTÍN		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
MARINICH KRESTE	Divisió 129	Iugoeslau	16/11/1938		RGASPI
MARMANN FRANK	Brigada XI	Alemanys	16/11/1938		RGASPI
MARNITEZ ALCOLEA MANUEL	Brigada XIV		17/05/1938		ACSE
MARQUEZ MATEO JUAN		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
MARSK ARCHIC	Briagada XV	Americà			RGASPI
MARTI AMADO FRANCISCO					RGASPI
MARTÍ AMADO FRANCISCO		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
MARTÍ VENET PEDRO	Brigada XII		07/05/1938 - 17/06/1938		ACSE
MARTIKAINEN EKKI	Brigada XIV		22/05/1938 - 18/06/1938		ACSE
MARTÍN DE ARO SALVADOR		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
MARTIN DELGADO JOSE	Brigada XIV		22/04/1938 - 28/05/1938		ACSE

MARTIN GONZALEZ ANTONIO	Brigada XI		11/04/1938 - 24/05/1938		ACSE
MARTINEK BIMEUND	Brigada XIII	Polonès	16/11/1938		RGASPI
MARTINES CRISTOBAL		Espanyol	?/09/1938		RGASPI
MARTINES VICENTE JUAN		Espanyol	?/09/1938		RGASPI
MARTÍNEZ CABRERA TOMÁS		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
MARTÍNEZ DOYAJUE MAXIMILIANO		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
MARTÍNEZ GIL EUGENIO		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
MARTINEZ MARTINEZ MANUEL	Brigada XII		08/04/1938		ACSE
MARTINEZ MARTINEZ PEDRO	Brigada XIII		09/04/1938		ACSE
MARTINEZ PEREZ		Espanyol	?/09/1938		RGASPI
MARTINEZ RUIZ JOSE	Brigada XIV		22/04/1938		ACSE
MARTÍNEZ SORIANO JOSÉ		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
MARTÍNEZ VENDRELL SALVADOR		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
MARTÍNEZ VICENTE JUAN			14/09/1938		SIDBRINT

MARTÍNEZ CRISTÓBAL			14/09/1938		SIDBRINT
MAS TOMAS		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
MASETTI MARIO	Brigada XII	Italià			SIDBRINT
MASFERRER ROLANDO	Unitat 101	Cubà			RGASPI
MASSO LORENZO	CRIM 19	Espanyol			RGASPI
MATHES KARL	Brigada XI	Alemanys	16/11/1938		RGASPI
MATTATE DOMINICO	Brigada XII	Italià			RGASPI
MAURRE WILLI		Austríac	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
MAY ALBERT		Polonès	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
MAYER HUBERT	Brigada XI	Austríac			RGASPI
MAZON MANUEL		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
MC. CLARENS BLATE	Briagada XV	Canadenc	16/11/1938		RGASPI
MCAUSLAND DAVID		Escocès			SIDBRINT
MEDINA MUÑOZ FRANCISCO		Espanyol	14/09/1938		RGASPI
MELVILLE PAT	Briagada XV	Canadenc	16/11/1938		RGASPI
MENACHE JUAN		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
MENZIEN JHON	Briagada XV	Canadenc	16/11/1938		RGASPI
MEORALEDA MEMBRILLO MIGUEL	Brigada XII		18/05/1938	Hospital de Caldes	ACSE

MERCUEF ANTON		Búlgar	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
MERIÑO LOPEZ MANUEL	Brigada XV		18/05/1938		ACSE
MESKUAL FRANZ	Brigada XIII	Polonès	16/11/1938		RGASPI
MIKA JOSEPH	DECA	Polonès	16/11/1938		RGASPI
MICHEL LEON	Brigada XIV		11/04/1938		ACSE
MIECZISLAW BEUSIK	Divisió 35	Polonès	16/11/1938		RGASPI
MIGEUL VALRA MARCELINO	Brigada XII		23/05/1938		ACSE
MIGUEL FERNÁNDEZ GERMÁN		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
MIGUEL PABLO		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
MIHARMAN ROCA RAMÓN		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
MIHULA JONI	Brigada XI		10/04/1938 - 24/05/1938		ACSE
MIK RUAHAK	Briagada XV	Canadenc	16/11/1938		RGASPI
MILER TOMALIN		Francès	?-9-1938		RGASPI
MILIER JAMES		Anglès	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
MILS HELGE	Brigada XI	Suec	16/11/1938		RGASPI
MIRONIUK ALEKSII		Rus	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
MIT ANTON	Brigada XIII	Estonià			RGASPI

MODERDE SARTO SANTIAGO	Brigada XII		28/06/1938	Hospital de Mataró	ACSE
MOLINA MAJUELA MANUEL	Brigada XI		10/04/1938 - 06/05/1938		ACSE
MOLINA RICARDO	Brigada XII	Italià			RGASPI
MON JUAN		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
MONCHON ANDRÉ	Brigada XIV		23/05/1938 - 17/06/1938		ACSE
MONEZ JULIO	Divisió 45		12/04/1938		ACSE
MONFORT GEORGE		Anglès	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
MONNEU ALBERT	Brigada XIV	Francès	16/11/1938		RGASPI
MONTAGUD MONTAND BERNARDO		Espanyol	14/09/1938		SIDBRINT
MONTEAGUDO ALBERTO		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
MORAIL MORAL PEDRO		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
MORALECA MEMBRILLO MIGUEL		Espanyol	?/09/1938		RGASPI
MORALES MORENTE RICARDO	Brigada XI		11/04/1938 - 03/06/1938		ACSE
MORELL FERNANDO		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
MORENO ALONSO	Brigada XIV		22/04/1938 - 06/06/1938		ACSE

MORENO CERAN ROGELIO	Brigada XIII		10/04/1938		ACSE
MORILLON PIERRE	Brigada XI, XIV	Francès	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
MOROLLAS SÁNCHEZ CLEMENTE		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
MOSSEK JAN	Brigada XIV		13/04/1938 - 06/05/1938		ACSE
MOSSI HINZ	Brigada XI	Italià	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
MOUT AUGUSTE		Francès	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
MOZA CHECA BONOSE		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
MOZAS SAN JOSE MARIA	Brigada XI		10/04/1938		ACSE
MUEHOWSKI LEON	Brigada XIII		10/04/1938		ACSE
MULLET TONY	Brigada XI	Holandès			RGASPI
MUMFORD GEORGES B.		Anglès			SIDBRINT
MUÑOZ PENA ANTONIO	Brigada XV		31/05/1938	Hospital de Mataró	ACSE
MUÑOZ PEÑA ANTONIO		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
NADANIEICH STEPHAN	Brigada XIII	Hongarès	14/09/1938 i 16/11/1938		RGASPI / SIDBRINT
NAVARRA CASAS FRANCISCO	Brigada XIII		10/04/1938 - 18/05/1938		ACSE

NAVARRO GARILLO MANUEL		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
NAVARRO JOSE	Brigada XII		12/05/1938		ACSE
NAVARRO VERACRUZ FRANCISCO		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
NAVEA CANO RAFAEL	Brigada XII		09/04/1938 - 17/06/1938		ACSE
NE LEON	Brigada XIV		19/05/1938 - 28/05/1938		ACSE
NELLO MOTTI	Brigada XIV		24/04/1938		ACSE
NESALUK ANDRES	Brigada XIII	Ucrainès	16/11/1938		RGASPI
NEUMANN ERVEIN	Brigada XIII		20/04/1938 - 09/05/1938		ACSE
NEUMANN EUGEN	Brigada XIII		14/04/1938 - 09/05/1938		ACSE
NEVELAT BRUNO		Italià	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
NEWMAN DAVID HENRY JAMES	Brigada XV	Anglès	14/09/1938	Hospital de la Cova hospital de Santa Llúcia, Hospital de Barcelona	RGASPI / SIDBRINT
NICOLAI CRISTIAN		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
NICOLAS JOSE		Espanyol	?/09/1938		RGASPI
NIETO NIETO TOMÁS		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
NOCHHI GIUSEPPE	Brigada XII	Italià			RGASPI
NORDIN ERIK		Suec	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT

O NEIL JAMES	Brigada XV		17/05/1938 - 24/05/1938		ACSE
OBRAIN THOMAS	Briagada XV	Irlandès			RGASPI
OCA JULIO		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
OCCILTO ATTILIO	Brigada XII		24/04/1938		ACSE
ODELL OSEAR	Brigada XV		21/05/1938		ACSE
ODELL PAUL	Brigada XV		21/05/1938		ACSE
OFFENHUBER KARL	Brigada XV		23/05/1938 - 22/06/1938		ACSE
OFFER JOHN	Brigada XV		16/06/1938	Hospital de Mataró	ACSE
O'HALLORAN PATRICK		Anglès	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
O'HANLON WILLIAM J.		Irlandès			SIDBRINT
OHLSON CARLOS MARTIN	Brigada XI	Suec	16/11/1938		RGASPI
O'HOMLON WILLIAM		Irlandès	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
OLIVA VALLS JUAN	Brigada XI		11/04/1938 - 26/05/1938		ACSE
OLUCHAR VICENTE		Espanyol	?/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
ORDOÑEZ GIL GONZALO	Brigada XIV		17/05/1938		ACSE
ORELLANO JUAN	Brigada XI		24/04/1938		ACSE
OROBAL BAUTISTA		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT

ORREKAA JALO	Briagada XV	Finlandès			RGASPI
ORTINEX FRANZ	Brigada 129	Austríac			RGASPI
O'SHEA JOHN J. (KILMEADAN)		Irlandès			SIDBRINT
O'SHEAN JOAN	Brigada XV		22/05/1938		ACSE
PACKARD MARCEL	Brigada XIV		10/04/1938 - 12/05/1938		ACSE
PAEX GIOVANNI	Brigada XIII		10/04/1938		ACSE
PAGANO MARIO	Comissari Polític	Espanyol	24/10/1938		RGASPI
PAGANO MARIO	Brigada XII	Italià			RGASPI
PANESTEGI JEAN	Brigada XIV		30/04/1938 - 23/05/1938		ACSE
PANIELLO JOSÉ		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
PANTELUK WASIL	Briagada XV	Ucraïnès	16/11/1938		RGASPI
PAPIOL JOAQUÍN		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
PAPIOL JUAN		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
PARAROLLS JOSÉ		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
PARDILLON GEORGES	Brigada XIV		08/04/1938 - 03/05/1938		ACSE
PAREJA JUAN		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
PAROLA CARLOS	Brigada XII		11/04/1938 - 05/05/1938		ACSE

PARRA FARMICITI CARLOS	Brigada XII		10/04/1938		ACSE
PARRO GONZALEZ RAMON	Brigada XII		11/04/1938		ACSE
PARTELI GUIDO	Brigada XII	Italià	23/05/1938	Hospital de Mataró	ACSE
PASCALES JOSE	Brigada XIV		22/05/1938		ACSE
PASCUAL GARCIA ANTONIO	Brigada XIV		12/05/1938 - 24/05/1938		ACSE
PAUL MARTIN	Brigada XIV		12/05/1938		ACSE
PAULA ELADIO	Brigada XV	Americà			RGASPI
PAVESE ROGERO	Brigada XII		24/04/1938		ACSE
PAWLOWSKI JOHANN		Austríac	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
PAZ DE LOS RIOS PEDRO	Brigada XI		24/04/1938		ACSE
PECE SAMUEL	Brigada XV		15/06/1938	Hospital de Mataró	ACSE
PECK GEORGE R.	Cos de Sanitat	Anglès	14/09/1938		RGASPI
PECK SAMUEL	Brigada XV		22/05/1938		ACSE
PEDRO MAYER JOSÉ		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
PEÑA ANTONIO	Brigada XV	Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
PERA RIU JUAN	Brigada XI		18/05/1938	Hospital de Caldes	ACSE
PEREA CABRERA PEDRO	Brigada XV		31/05/1938	Hospital de Mataró	ACSE
PEREIRA JOAQUIM	Brigada XV		18/04/1938		ACSE
PÉREZ ALARCÓN DIEGO		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT

PÉREZ DARNESCO LUIS		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
PEREZ MARTINEZ DIONISIO	Brigada XIII		22/05/1938 - 22/06/1938		ACSE
PEREZ MORENO FRANCISCO	Brigada XIV		24/04/1938		ACSE
PÉREZ MANUEL		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
PERRIN MARC	Brigada XIV		10/04/1938 - 12/05/1938		ACSE
PESENE ROTIENERE	Brigada XIII		28/05/1938 - 18/06/1938	Hospital de Mataró	ACSE
PETERS GEORGE	Brigada XV	Americà, Grec			SIDBRINT
PIATEK JAN	Brigada XIII		10/04/1938 - 12/05/1938		ACSE
PIERA FRANCISCO		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
PIETRAS JOSEF	Brigada XIII		24/04/1938 - 12/05/1938		ACSE
PINA HIGINIO	Brigada XII	Italià	23/05/1938	Hospital de Mataró	ACSE
PINEDA ZACON DOMINGO	Brigada XV		31/05/1938	Hospital de Mataró	ACSE
PINOT JOSEPH	Brigada XIV		23/05/1938		ACSE
PIÑA ANGELO		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
PION MIGUEL		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT

PIVA IGINIO	Brigada XIII	Italià	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
PODOLUC TIMOTEO	Brigada XIII		11/04/1938		ACSE
PONZA. FRANCISCO		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
POPOVICH SVETOZAD	Comissari Polític del 2 grup d'artilleria de la 45 divisió		24/10/1938		RGASPI
POPOVIEK ESTEBAN		Iugoeslau, Alemany	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
PRETI RENANRD	Brigada XII		18/04/1938		ACSE
PRICE GEORGE		Anglès	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
PRIEGO EMILIO	Brigada XII		22/04/1938		ACSE
PRIETO CALVEZ RAFAEL	Brigada XII		22/04/1938		ACSE
PUJOL FLORENS MICHEL	Brigada XIV		10/04/1938		ACSE
PULVER ALFRED	Brigada XIII	Suís	16/11/1938		RGASPI
PUSZ MARIANO		Polonès	?/09/1938		RGASPI
QUINTILLA JOSÉ		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
RAGASKY ALBERT	Brigada XI	Americà			RGASPI
RAPAPORT ELY	Brigada XV	Rumanès	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
RAQUEL JOSÉ		Rus	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT

RASEH CHARLES	Brigada XIII		23/05/1938 - 04/06/1938		ACSE
RASSMUSEN PAUL		Danès	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
RAZINSKI JEAN	Brigada XIII		13/04/1938 - 12/05/1938		ACSE
RECORDON JOHN E.	Brigada XV	Anglès	14/09/1938	Hospital de Valls	RGASPI / SIDBRINT
REGEDA WLADYLU	Brigada XIII		18/05/1938 - 23/05/1938		ACSE
REGGIONI ANTONIO	Brigada XII		23/05/1938	Hospital de Mataró	ACSE
REIDAR CHRISTOFÉ		Noruec	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
RELIAS DABRIONEK	Brigada XIII		17/05/1938 - 03/06/1938		ACSE
RIBAS PALEAS ANTONIO		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
RIBAS PELAEZ MANUEL	Brigada XIV		21/05/1938		ACSE
RIBAS PICO JOSÉ		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
RIBAS PRIM JOSÉ		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
RIBIERE FRANÇOIS	Brigada XIV	Francès		Hospital d'Evacuació de Reus, Hospital de Girona	SIDBRINT
RICHARD GEORGES	Brigada XV		23/06/1938	Hospital de Mataró	ACSE
RICO RIBERA MANUEL	Brigada XV		21/05/1938		ACSE

RICO RIVERA MANUEL	Brigada XI	Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
RIERA AMAMDEO		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
RINTO LEO	Brigada XV		22/05/1938		ACSE
RIVERA LEOPOLD	Brigada XV		10/014/1938 - 12/05/1938		ACSE
ROBERTS CHARLES J.	Brigada XV	Gal·lès			SIDBRINT
ROBERTSON GEORGES	Brigada XV		31/05/1938		ACSE
ROBLEDO JUAN		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
ROCA JUAN	S.S.	Espanyol			RGASPI
RODILLA RAFAEL		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
RODRIGO BERBES RAFAEL	Brigada XIV		10/04/1938		ACSE
RODRIGO BERBES RAFAEL	Brigada XIV	Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
RODRIGO GARRIDO PEDRO	Brigada XIV	Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
RODRIGO MADRID MARIANO	Brigada XIV		10/04/1938 - 22/05/1938		ACSE
RODRIGUEZ ACOSTA ANTONIO		Espanyol	?/09/1938		RGASPI
RODRIGUEZ ROMERO CLAUDIO	Brigada XIII		11/04/1938		ACSE
ROLLENS FRED	Brigada XV		30/06/1938		ACSE

ROMANIUK ALEXANDER	Brigada XV	Canadenc			SIDBRINT
ROMANNIK ALEXANDER	Brigada XIII		13/04/1938 - 12/05/1938		ACSE
ROMERO SALIGRUP		Cubà	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
ROS EUGENIO		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
ROSEDA FERRER PEDRO	Brigada XIV		23/05/1938 - 22/06/1938		ACSE
ROSENCHER MUNDIC	Brigada XIII	Polonès	16/11/1938		RGASPI
ROSES JUAN		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
ROSH CHARLES	Brigada XIV		23/05/1938		ACSE
ROTA TORRES LUIS	Brigada XII		24/04/1938 - 24/05/1938		ACSE
ROUX PIERRE	Brigada XIV		11/04/1938		ACSE
ROZEMANOF MARIAN	Brigada XIII	Polonès			RGASPI
RUANA SANTIAGO		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
RUFRONSHI BRONISLAV	Brigada XI		10/04/1938 - 12/05/1938		ACSE
RUIS LOUIS	Brigada XIV	Francès	16/11/1938		RGASPI
RUIZ PÉREZ FRANCISCO	Brigada XIV	Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
RUIZ VERDAGUER JOSE	Brigada XII		28/05/1938	Hospital de Mataró	ACSE

RUIZ LUIS		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
SABAT JUAN		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
SADUIKIO PAUL	Brigada XIII	Lituà			RGASPI
SAENAUD EDMONUND	Brigada XIV	Francès	16/11/1938		RGASPI
SAFOLES JUAN	DECA		23/05/1938		ACSE
SALAMANCA LOPEZ	Brigada XIII		10/04/1938 30/05/1938		ACSE
SALAT PAUEL	Brigada XIII		11/04/1938 - 09/05/1938		ACSE
SALAT PAUL	Brigada XIII		23/05/1938	Hospital de Mataró	ACSE
SALLARES PEDRO		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
SALVA DURA MIGUEL	Brigada XV		31/05/1938	Hospital de Mataró	ACSE
SALVAIL ARTHUR		Canadenc	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
SALZMAN ISIDOR	Divisió 35	Polonès	16/11/1938		RGASPI
SANCHES ESUQEDA		Espanyol	?/09/1938		RGASPI
SANCHEZ BEJARANO JUAN	Brigada XIV		22/05/1938		ACSE
SANCHEZ BRAVO LUIS		Espanyol	?/09/1938		RGASPI
SÁNCHEZ BRAVO RUIS			14/09/1938		SIDBRINT

SANCHEZ DEOGRACIA		Espanyola	14/09/1938	SIDBRINT diu que és una dona ingresada en aquest hospital. Tot i així el nom és utilitzat per homes i dones.	RGASPI / SIDBRINT
SANCHEZ GOMEZ MARIANO	Brigada XIII		10/04/1938		ACSE
SANCHEZ LOPEZ JUAN	Brigada XV		21/05/1938		ACSE
SÁNCHEZ MARTIN		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
SÁNCHEZ MIGUEL		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
SÁNCHEZ RAFAEL		Espanyol	14/09/1938		SIDBRINT
SANTAMARIA ÁNGEL		Espanyol	14/09/1938		SIDBRINT
SANTIAGO COBOS	Brigada XIII	Hongarès	16/11/1938		RGASPI
SARGA PAUL	Brigada XIII		08/04/1938 - 12/05/1938		ACSE
SARLE GOMEZ TARRIAS	Brigada XII		18/05/1938 - 31/05/1938		ACSE
SATORRE OSETE PEDRO	Brigada XI		18/05/1938	Hospital de Caldes	ACSE
SATORRES, PEDRO		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
SAUFF KARLOS	Unitat 124	Hongarès	16/11/1938		RGASPI
SAURI PALAU MANUEL		Espanyol	?/09/1938		RGASPI
SAVALDELLI ALOIN	Brigada XIV		22/04/1938		ACSE
SAVEDRA ARISTIDES	Briagada XV	Cubà			RGASPI

SAVENAUD EDMOND VICTOR	Comisarri Polític, Brigada XV, XIV	Francès	24/10/1938	Hospital de Moià, Hospital de Mataró	SIDBRINT
SCHARZ LEO	S.S.	Búlgar	16/11/1938		RGASPI
SCHEGOLER BORIO	Briagada XV	Rus			RGASPI
SCHEIZER ALFRED		Suec	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
SCHINILD JOHANN	Brigada XIII		26/05/1938 - 04/06/1938		ACSE
SCHMABELLE ANTON	Brigada XIV		11/04/1938		ACSE
SCHMALTZER GEORGES	Briagada XV	Hongarès	16/11/1938		RGASPI
SCHMIDT KARL	Brigada XI	Polonès	16/11/1938		RGASPI
SCHNEIDER JEAN	Divisió 45		31/05/1938		
SCHNESER THEODOR		Americà	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
SCHONBERG HARRY	Brigada XV		22/05/1938		ACSE
SCHONFURBER GELET	Brigada XIII		22/04/1938 - 10/05/1938		ACSE
SCHUH MICHEL	Brigada XI	Luxembuerguès		Hospital d'Evacuació de Reus	SIDBRINT
SEDLACEK JOSEF	Brigada CXXXIX		20/05/1938 - 03/06/1938		ACSE
SEEVALD ALFRED	Divisió 45	Francès	16/11/1938		RGASPI
SEGARRA OGUERA GINES	Brigada XIV		21/05/1938		ACSE
SEGARRA RAMÓN		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT

SEGURA BERGES JUAN	Brigada XV		02/06/1938	Hospital de Mataró	
SEIDEL HANS		Txec	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
SELINSKI FRANZ	DECA	Polonès	16/11/1938		RGASPI
SEPI SIGMUND	DECA		08/04/1938		ACSE
SETAFF BARLES	Brigada XI	Suec	16/11/1938		RGASPI
SETEKELA SALEMAN	Brigada XIV	Letó	16/11/1938		RGASPI
SHEW ANDRES	Brigada XV	Anglès	16/11/1938		RGASPI
SHIBRINSKY EDUARD	Brigada XIII		24/04/1938 - 16/05/1938		ACSE
SHITO STEFAN	Brigada XIII		10/04/1938 - 16/05/1938		ACSE
SHMICH LUDWING	Brigada CXXIX	Hongarès	16/11/1938		RGASPI
SIBIATON JAN	Brigada XIII	Polonès	16/11/1938		RGASPI
SIEDEL HANS	DECA		21/06/1938	Hospital de Barcelona	ACSE
SIKORA VICENTE	Brigada XIII		22/04/1938		ACSE
SILA HUAN	Brigada XII	Italià			RGASPI
SILL WILLIANN JAMES	Briagada XV	Anglès	16/11/1938		RGASPI
SILTELES WILLI	Brigada XV		22/04/1938 - 05/05/1938		ACSE
SIMOM CARMONA	Brigada XII		23/05/1938	Hospital de Mataró	ACSE
SIMON MAURIEN	Brigada XV	Búlgar	?/09/1938 i 16/11/1938		RGASPI
SIMON MAURICE	Brigada XV	Búlgar	14/09/1938	Hospital de Vilanova i la Geltrú, Hospital de Mataró	SIDBRINT
SKIBINSKI EDUARDO	Brigada XIII	Polonès	16/11/1938		RGASPI

SKROLNVERKY JOSEPH	Brigada XII	Rus			RGASPI
SLESEKIS YON	Briagada XV	Canadenc	16/11/1938		RGASPI
SMITH HARRY	Divisió 35	Americà	?/09/1938		RGASPI
SMITH JOSEPH	Briagada XV	Canadenc	16/11/1938		RGASPI
SMITH HARRY WESLEY	Brigada XIV, XV	Americà	14/09/1938		SIDBRINT
SNEDDEN MALCON		Anglès	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
SOLANO FRANCISCO		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
SOLDERAH VALERO JOSE	Brigada XIII		28/05/1938	Hospital de Mataró	ACSE
SOLES STEFA-LASSER	Brigada XIV	Belga	16/11/1938		RGASPI
SOLSONA VLARO JUAN	Brigada XII		09/04/1938 - 06/05/1938		ACSE
SONSA WILSON		Brasileny	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
SPANNER JOSEF	Briada XI	Austríac	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
SPIEGEL IGNAZ		Txec	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
SPIELBULS HANS		Austríac	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
STANDL BENEDIKT		Austríac	08/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
STANL ARNOLD	Brigada XV		21/05/1938		ACSE

STASZAK STEFAN		Polonès	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
STAUELL BENEDICTO		Austríac	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
STECKOLS SALOMON		Letó	?/09/1938		RGASPI
STEFAN HORAK	Brigada XIV		23/05/1938		ACSE
STEFANEVICH GEORGE	Unitat 227	Iugoeslau	16/11/1938		RGASPI
STEIN SIGNUND	Brigada XIII		10/04/1938		ACSE
STEREK ALEX	Brigada XIV	Danès	16/11/1938		RGASPI
STIFON VEJEIHASKI	Brigada XIII	Polonès	16/11/1938		RGASPI
STINSOFW ATEVAN	Brigada XV		23/05/1938	Hospital de Mataró	ACSE
STORCH PAUL	Brigada XI	Alemanys	14/09/1938		SIDBRINT
STORK PAUL		Alemanys	?/09/1938		RGASPI
STRAHA ADOLF	Brigada XI	Austríac			RGASPI
STRASSER JUAN	Tercer Regiment	Txec			RGASPI
SUAREZ SANCHEZ JOSE	Brigada XII		18/05/1938		ACSE
SUENEZ FRANCISCO	Brigada XIII		22/04/1938		ACSE
SULINSHI FLORÀN	Brigada XIII		11/04/1938		ACSE
SUÑER ALABA JOSÉ		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
SVEN VIG		Suec	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
SVENSON KARL	Brigada XI	Suec	16/11/1938		RGASPI
SWEND ANQUE LARSEN	Brigada XI	Danès	16/11/1938		RGASPI
SXIDEL HANS	DECA	Txec			RGASPI

SZAMRLO ALEX		Ucrainès	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
SZYMONSKI MARTIN	Brigada XIII	Polonès	16/11/1938		RGASPI
TAKAEH JOE		Americà	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
TALERE FRIARD	Brigada XIV	Belga	16/11/1938		RGASPI
TARRIANI ALFREDO	Brigada XII	Italià			RGASPI
TARRIS HARRI	Brigada XV	Americà	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
TAULOR JOSEPH	Briagada XV	Americà			RGASPI
TAYLOR SAMUEL		Anglès	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
TEIGER JACOB LOUIS	Brigada XV	Americà	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
TEITELBAUM ALTER	Brigada XIII	Polonès	14/09/1938 i 16/11/1938		RGASPI / SIDBRINT
TELMAN LOUIS	Briagada XV	Americà			RGASPI
TEPLER HENRY	Brigada XIV		16/11/1938		RGASPI
THOMPSON LEONARD		Anglès	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
THOUVENOT EDMOND	Comissari Polític, Brigada XIV		24/10/1938		RGASPI
TICHY FRITZ	Comissari Polític, Brigada XI		24/10/1938		RGASPI
TOM T. ANDERSON		Anglès	?/09/1938		RGASPI
TOMALIN MILES RIDLEY		Anglès	14/09/1938		SIDBRINT

TOMAS MICHEL		Hongarès	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
TOMAZURECK ISAAK		Rus	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
TONBLITE WILL		Americà	?/09/1938		RGASPI
TONPE ANDREI	Brigada Mixta LXXXVI	Hongarès			SIDBRINT
TORCELLO SALVIO	Brigada XII	Italià			RGASPI
TORN MATEO SALVIO		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
TORRES RUIZ VICENTE	Brigada XII		24/04/1938		ACSE
TORRES ÀNGEL	Brigada XV	Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
TORTILLA JAIME		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
TREMPE ANDRES	Brigada XIII	Hongarès	16/11/1938		RGASPI
TRIPPO GIOVANNI	Brigada XII	Italià			RGASPI
TRUMMER JOSEF		Austríac			SIDBRINT
TUZ IMRE	Brigada XIII, XV	Canadenc, Hongarès			SIDBRINT
UFARTE EFEA JUAN	Unitat 31	Francès	16/11/1938		RGASPI
ULIKYLA AXEL NIKELON	Briagada XV	Canadenc	16/11/1938		RGASPI
ULINSKY ALEXANDRE	Brigada XIII	Polonès	16/11/1938		RGASPI
URECH KARL	Brigada XIII	Suís	16/11/1938		RGASPI

URGO LESTINO		Finlandès	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
UT RATA WASIL	Brigada XIII	Polonès	14/9/1938 i 16/11/1938		RGASPI / SIDBRINT
UVEDA ROSA RAFAEL	Brigada XII		08/04/1938		ACSE
VABIL SALOBANEF BASK		Búlgar	16/11/1938		RGASPI
VAIA GIACOMO	Brigada XII		12/04/1938 - 22/05/1938		ACSE
VAL PENA FRANCISCO	Brigada XII		28/05/1938	Hospital de Mataró	ACSE
VALENTIN DE HARO MARIO	Brigada XIII		23/05/1938		ACSE
VALETTE SYLVESTRE	Brigada XII		11/04/1938 22/05/1938		ACSE
VALIENTE GARCIA JOSE	Brigada XV		18/05/1938		ACSE
VALLEJO RODRIGUEZ MANUELK	Brigada XV		18/05/1938		ACSE
VAN CLUTE WILTON	Brigada XV	Americà			SIDBRINT
VAN FELIX WILLIAM CRANE	Brigada XV	Americà	14/09/1938	Hospital de Vic	RGASPI / SIDBRINT
VAN VEN WILLIAM		Holandès	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
VANDERNBERG RENE	Brigada XIV		16/04/1938 - 07/05/1938		ACSE

VANETTI PASQUAL	Brigada XV		10/04/1938		ACSE
VAS GEORES		Hongarès			RGASPI
VAS GYÖRGY	Metge	Hongarès	14/09/1938		SIDBRINT
VASCON NICOLO	Brigada XII	Italià			RGASPI
VASQUEZ SANTIAGO		Suec	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
VAZQUEZ SANTIAGO	Brigada XV		22/05/1938		ACSE
VENNERLAHM OSCAR		Suec	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
VENUTI LIBERO	Brigada XII		08/04/1938		ACSE
VERDIC STEPHAN	Brigada XIII	Iugoeslau	16/11/1938		RGASPI
VICAR MAC CANADIENSE		Canadenc	?/09/1938		RGASPI
VICO VICO ALFREDO	Brigada XV	Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
VIDAL ALANDI FRANCISCO		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
VIDAL MARTÍNEZ PEDRO		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
VIDAL ANTONIO		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
VIDONI CARLOS	Brigada XII	Italià			RGASPI
VIGE KARL ANTON	Brigada XV		23/05/1938	Hospital de Mataró	ACSE
VIGUÉ LOUIS	Brigada XIV		22/04/1938 - 23/05/1938		ACSE
VILANEK KARL	Servei de Transports	Austríac	SIDBRINT diu 07/03/1938, però aquesta		SIDBRINT

			data no és possible, l'hospital no estava format encara.		
VILANXK KARL	Brigada XI	Austríac	?-9-1938		RGASPI
VILAPLANO PEDRO	Brigada XII		22/04/1938 - 10/06/1938		ACSE
VILERT TOUT JUAN	Brigada XIII		19/05/1938 - 06/06/1938		ACSE
VILLA MARTIN FRANCISCO	Brigada XII		18/05/1938		ACSE
VILLANT JOSEF		Alemanya	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
VILLE MARTIN FRANCISCO	Brigada XII		18/05/1938		ACSE
VILLIERT FONT JUAN		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
VINEGRA AMBROSIO		Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
VIRGIL ROY CREUVELL	Artilleria	Americà			RGASPI
VOCHNER JOSE	Unitat 76	Austríac			RGASPI
VOCILKA JOSEF	Brigada XI	Iugoeslau	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
WABANN GEORGE		Txec	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT

WACHMANN DAVID		Canadenc	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
WADMIDREO STEFAN	Brigada XIII	Hongarès	16/11/1938		RGASPI
WADSTROM EVERT	Brigada XI	Suec	16/11/1938		RGASPI
WAIBERG SAMUEL	Brigada XIII		28/05/1938	Hospital de Mataró	ACSE
WAJUK SEANISLAW	Brigada XIII	Polonès	16/11/1938		RGASPI
WALHER JOHAN	Brigada XI	Austríac			RGASPI
WALK WILLIAM		Canadenc	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
WALLNER JOHANN	Brigada XI	Eslovè			SIDBRINT
WALSH WILLIAM	Brigada XV	Anglès		Hospital de Santa Coloma de Gramanet	SIDBRINT
WALTER JOSEF		Suec	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
WALTER WALTER		Anglès	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
WALTON ARTHUR	Brigada XV		16/06/1938	Hospital de Mataró	ACSE
WARFIELD FRANK	Brigada XV		24/04/1938 - 12/05/1938		ACSE
WASSTROHM EVERT		Suec	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
WAZNISZAK VISCTOR	Brigada XIII	Polonès	16/11/1938		RGASPI
WEIGEL JAN	Brigada XIII	Polonès	16/11/1938		RGASPI
WEINER MILTON	Correus	Americà			RGASPI
WEINERMAN ALEX	Briagada XV	Americà			RGASPI

WEINERMANN ALEX	Brigada XI	Americà	14/09/1938	Hospital de Santa Coloma de Gramanet	RGASPI / SIDBRINT
WEISSENBECK FRITZ	Brigada XI	Austríac	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
WERTEN JAMES	Briagada XV	Anglès	16/11/1938		RGASPI
WILBERT ADOLF	DECA		20/05/1938		ACSE
WILHESS LUIS	Brigada XI	Alemanya	16/11/1938		RGASPI
WILLIAM NASON	Briagada XV	Americà			RGASPI
WILLIAN FREED	Brigada XV		23/05/1938		ACSE
WILTONBLITE		Americà	14/09/1938		SIDBRINT
WINET ALFRED	Brigada XII		08/04/1938		ACSE
WINSKEWKY TOMAS	Brigada XIII	Polonès	16/11/1938		RGASPI
WISKELEAR DUICK	Divisió 45	Iugoeslau	16/11/1938		RGASPI
WLADISLAW SEVERIN	Brigada XIII	Polonès	16/11/1938		RGASPI
WOSNIZAK VICTOR		Polonès	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
WUDZ MICHEL		Polonès	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
WUSAUK PETER	Brigada XIII	Iugoeslau	16/11/1938		RGASPI
XAXO KUNBULAPUKN	Briagada XV	Finlandès			RGASPI
YACENTUIK THEODOR	Divisió 35, Divisió Especial	Ucraïnès	14/9/1938 i 16/11/1938		RGASPI / SIDBRINT
YANKES GRGA	Correu de campanya	Iugoeslau	16/11/1938		RGASPI
YENKINS BRYN		Anglès	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT

YIQUEL JEAN		Francès	14/09/1938		SIDBRINT
YRUSA WILHENIC	Brigada XI	Austríac			RGASPI
ZAIN PABLO	Briagada XV	Americà			RGASPI
ZAJAC ABRAHAM	Brigada CL	Polonès	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
ZAJAK ABRAHAN	Brigada XIII	Polonès	16/11/1938		RGASPI
ZAMIES BOVILIO	Brigada XII	Italià			RGASPI
ZAMPOLLO PRIETRO	Brigada XII	Italià			RGASPI
ZAPLANA ANTONIO	Columna Internacionals del POUM	Espanyol	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
ZARABANA FRANCISCO	Brigada XII	Italià			RGASPI
ZAZMAN MAYER	Brigada XIII	Polonès	16/11/1938		RGASPI
ZBREKY VICENTE	Brigada XIII	Polonès	16/11/1938		RGASPI
ZIMERMAN HERIC	Brigada XIII	Polonès	16/11/1938		RGASPI
ZINARI EMILIO	Brigada XII	Italià			RGASPI
ZINKEWITCH ALEXE	Brigada XIII	Rus			RGASPI
ZINOMSKI LUKAS		Polonès	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
ZISCO WLADISLAW	Brigada XIII	Polonès	14/09/1938 i 16/11/1938		RGASPI / SIDBRINT
ZOCHETTI ALBERTO	Columna Internacionals del POUM	Italià	14/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
ZORZETTO ANTONIO	Brigada XII	Italià			RGASPI

Taula 40. Personal de l'hospital per internacionals de Santa Coloma de Farners

Nom	Ofici	Nacionalitat	Dates	Altres Centres Hospitalaris	Font
ALBION SAVADELLI	Delegat Polític		21/07/1938		RGASPI
BAUER IGNAZ	Metge	Austríac		Hospital de Mataró	SIDBRINT
BENOBATER BALLESTER GOYITA	Netejadora	Espanyola			SIDBRINT
CABALOYL JOSE	Delegat Polític				RGASPI
CALZADA ANGELITA	Infermera	Espanyola			SIDBRINT
CATALA NAVARRO DOLORES	Infermera	Espanyola		Hospital Base de Valls	SIDBRINT
CHRETIEN ALICE				Hospital de Mataró	RGASPI
CLIMENT SUREDA JOSEFINA	Netejadora	Espanyola			SIDBRINT
CLIMENT SUREDA MARIA	Netejadora	Espanyola			SIDBRINT
DÍAZ GUTIÉRREZ MARIA	Administrativa	Espanyola			SIDBRINT
DODDS ISOBEL	Infermera	Nou-Zelandesa		Hospital de Mataró, Hospital de Barcelona	SIDBRINT
DOMÍNGUEZ GARCÍA JOSEFA	Administrativa	Espanyola			SIDBRINT
DOMÍNGUEZ GARCÍA ROSARIO	Administrativa	Espanyola			SIDBRINT
DUTRETS MARCEL	Delegat Polític		21/07/1938		RGASPI
ECHEGARAY ASTICIR RUFINA	Netejadora	Espanyol			SIDBRINT
ESTEBANEZ DIAZ PILAR	Netejadora, Infermera Auxiliar	Espanyola			SIDBRINT

FERENCZ SIMÓN	Comissari Polític, Brigada XI	Hongarès		Hospital de S'Agaró	SIDBRINT
FERNÁNDEZ DE ESQUIDE VALENTINA	Administrativa	Espanyola			SIDBRINT
FERNÁNDEZ ORTIZ ANITA	Netejadora	Espanyola			SIDBRINT
FERRER ANTONIA	Infermera	Espanyola			SIDBRINT
FERRY JEANNE	Infermer	Francès			SIDBRINT
FONSECA SERRANO DOMINGA	Infermera	Espanyola			SIDBRINT
GARCÍA ASTASIO DOLORES	Cuïnera	Argentí		Hospital Base de Valls	SIDBRINT
GARCÍA DÍAZ NAVIDAD	Administrativa	Espanyola			SIDBRINT
GARRIDO JIMENEZ JOSEFINA	Infermera Auxiliar i Netejadora	Espanyola			SIDBRINT
GAVRIĆ ELIZABETA LIZA	Infermera	Albanesa, Austriaca		Hospital de Mataró, Hospital de Barcelona	SIDBRINT
GHINI VITTORIO	Delegat Polític		15/10/1938		RGASPI
GUDYS SUZANNE	Anàlisi Clínic	Francesa			SIDBRINT
HEROMA GERONDINA JOHANNA	Infermera	Neerlandesa		Hospital de Vic	SIDBRINT
HENRRY BURY S.	Brigada XV, Infermeria				RGASPI
HERNÁNDEZ MARTINA	Auxiliar Infermeria		?/09/1938		RGASPI
HONTEAGUD JOSE	Delegat Polític		21/07/1938		RGASPI
IACOBOVICI ARNOLD	Brigada XI, Con ductor	Romanès			SIDBRINT

JURSA WILHELM	Brigadista XIII	Austríac	25/10/1938	Hospital de Vic	SIDBRINT
KANNER YUDWIGA	Infermeria, Metgesa	Polonesa		Hospital de Mataró, Hospital de S'Agaró	SIDBRINT
KANNER YUDWIGA					SIDBRINT
LAUFER MAXIM	Cirurgià	Txec			SIDBRINT
LAUREL OLIVERA CARLOS MANUEL ALEJANDRO					SIDBRINT
MILAN MARTÍNEZ MANUELA	Infermera	Espanyola			SIDBRINT
MIRON HERNANDEZ TEOFILA	Infermera	Espanyola			SIDBRINT
MOLINA BORRAS, LUISA	Inferma Auxiliar	Espanyola			SIDBRINT
NILSSON ERIK KARL	Fisioterapeuta, Brigada XI	Suec			SIDBRINT
ORTNER FRANZ	Transportista	Austríac			SIDBRINT
PIKE FLORENCE MILDRED STEVENSON	Infermera	Canadenca		Hospital de Vic, Mataró.	SIDBRINT
RHODES RAYMUND	Director de l'Hospital	Búlgar		Hospital de S'Agaró	SIDBRINT
RUDINA PEDANOVA BRAINA	Metgesa	letonesa		Hospital de Moià, Hospital de S'Agaró	SIDBRINT
SALAMAÑA VALLS MARIA	Metejadora	Espanyola			SIDBRINT
SÁNCHEZ MARCELINA	Cuina	Espanyola			SIDBRINT
SANS CAROLERA PILAR	Netejadora	Espanyola			SIDBRINT
SEVE VILA MARIA	Netejadora	Espanyola			SIDBRINT
SOLA CASALPIN MARIA	Netejadora	Espanyola			SIDBRINT
SOLER TARAFA ÓSCAR	Infermer	Americà, Cubà		Hospital de Moià	SIDBRINT

SPARLING EVELINE HANNAH SARAH	Infermera	Anglesa		Hospital de Santa Coloma de Gramanet	SIDBRINT
URDIALES CARMEN	Ajudant de cuina	Espanyola			SIDBRINT
URDIALES VALENTINA	Ajudant de cuina	Espanyola			SIDBRINT
WURZEL LEO	Comissari Polític		6/06/1938, 12/07/1938, 20/07/1938		RGASPI
VELASCO SUSANA	Infermera	Espanyola		Hospital d'evacuació de Reus	SIDBRINT
VINCENT LISETTE	Infermera	Algeriana			SIDBRINT
VIRUETE VERDURAS MANOLITA	Infermera	Espanyola			SIDBRINT
VOGEL SIDNEY LEON	Brigada XV, Director de l'Hospital	Americà		Hospital de Mataró, Hospital de S'Agaró	SIDBRINT
WENZELOVÁ STEFANIE	Infermera	Txeca		Hospital de Vic	SIDBRINT
WESELA VLASTA	Brigada XI, Metgesa	Txeca		Hospital de Mataró, Hospital de Vic	SIDBRINT
ZAMORA VISITACIÓN	Infermera	Espanyola		Hospital de Valls	SIDBRINT

Taula 41. Pacients de l'hospital per internacionals de S'Agaró

Nom	Brigada/Unitat	Nacionalitat	Dates d'Ingrés	Altres Centres Hospitalaris	Font
ABETO ANTONIO	Brigada XII	Italià			RGASPI / SIDBRINT
ABRO SAMUEL		Finlandès			RGASPI / SIDBRINT
ADURMIAK FRANTISCK		Txec	28/06/1938		RGASPI / SIDBRINT
AIDA NORACK			29/12/1938		RGASPI / SIDBRINT
AIGNER LUDWIG		Austríac	13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
AJACDI RUDOLPH		Hongarès	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
ALADINO FRANCISCO	Brigada XII	Italià	13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
ALARD PIERRE		Francès			RGASPI / SIDBRINT
ALBURQUERQUE INAN		Espanyol			RGASPI / SIDBRINT
ALESIARDI GIUSEPPE	Brigada XII	Italià	12/08/1938		RGASPI / SIDBRINT
ALTMAN DAVID ROBERT	Brigada XV	Americà	28/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
AMIDON ELMER M.	Brigada XV	Americà	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT

ANDERSON HARRY	Brigada XV	Canadenc	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
ANDRE TAFFON					RGASPI / SIDBRINT
ANDREOLI EDOARDO	Brigada XII	Italià		Hospital de Barcelona	RGASPI / SIDBRINT
ANGEL LEÓN	Brigada XII, XIV	Francès	19/10/1938	Hospital de Vic	RGASPI / SIDBRINT
ANTONSICH LUCIANO	Brigada XII	Italià	13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
AORO SAMUEL	Brigada XI	Finlandès	13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
ARCHETTI GIACOMO		Italià	Maig 1938		RGASPI / SIDBRINT
ARLITS LUDWIG	Brigada XI	Austríac	13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
ARRAND ALBERT		Francès	4 o 13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
ARTZT ROBERT	Brigada XI	Alemanys	28/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
ASZYCHMIN BORIS	Brigada XIII	Rus	4 o 13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
AUMNO EINAR		Noruec	28/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
AVEHLA MATY		Txec			RGASPI / SIDBRINT
BABOBICH HENRIQUE		Iugoeslau	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT

BACCANELLI PHILIPPE	Brigada XIV	Francès	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
BACHIR BEN AMES		Francès	Juliol 1938		RGASPI / SIDBRINT
BACKER HENRI	Brigada XV	Anglès	04/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
BACKSAN VICTOR		Iugoeslau			RGASPI / SIDBRINT
BAGNOLI GIACINTO	Brigada XII	Francès, Italià	28/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
BAIDEN JAMAS		Canadenc			RGASPI / SIDBRINT
BAILLY LUCIEN		Francès			RGASPI / SIDBRINT
BALGUIR BERNARD		Americà	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
BALL ROBERT		Escocès			RGASPI / SIDBRINT
BARECH JOSEPH		Iugoeslau	28/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
BARRANGE MARIUS	Brigada XIV	Francès	4 o 13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
BARTOLI REMO	Brigada XII	Italià	28/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
BASILION NICOLAS		Grec		Hospital d'Olot	RGASPI / SIDBRINT
BASSET WILLIAM O.	Brigada XV	Americà			RGASPI / SIDBRINT

BATUT ANDRÉ	Brigada XI	Francès	4 o 13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
BAUM ALBERT		Alemanys			RGASPI / SIDBRINT
BAUMGÄRTEL FRITZ		Alemanys			RGASPI / SIDBRINT
BAZIN JOSEPH		Txec			RGASPI / SIDBRINT
BEA BADENAS MANUEL		Espanyol	28/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
BEAU ARMAND		Francès			RGASPI / SIDBRINT
BEAUJEOT HECTOR		Belga, Francès	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
BEBLER ALEŠ	Brigada XV	Eslovenc, Iugoslau			RGASPI / SIDBRINT
BEE GIOVANNI	Brigada XII	Francès, Italià			RGASPI / SIDBRINT
BELLAVERGUI HELIO		Francès	4 o 13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
BELLINA LEONARDO	Brigada XII	Italià	28/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
BELLON BRUNO	Brigada XII	Italià	28/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
BEN AMAR MOHAMMED		Marroquí	28/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
BENNET CHARLES CLIFTON	Brigada XV	Americà	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT

BENSON JOSEF		Americà			RGASPI / SIDBRINT
BENSON THOMAS		Anglès	28/10/1938	Hospital de Mataró	RGASPI / SIDBRINT
BERG KRIST	Brigada XI	Suec			RGASPI / SIDBRINT
BERGAMI RENATO	Brigada XII	Italià	13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
BERGEM JACOB		Americà			RGASPI / SIDBRINT
BERGEONON WILLIAM		Francès	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
BERKOWITZ SAMUEL		Americà, Romanès	28/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
BERNHARD GEORG-ALBERT	Brigada XI	Alemanys	28/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
BESSUT MARCEL		Francès			RGASPI / SIDBRINT
BEY GASTON			19/07/1938		RGASPI / SIDBRINT
BEZ GIOVANNI		Italià	13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
BIANCHI PACIFICO	Brigada XII	Italià			RGASPI / SIDBRINT
BIRTR FRIEDRICH		Alemanys	13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
BIRZARKI ANTONIO		Polonès	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT

BLASIL OTTO		Austríac	28/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
BOBNAR STANKO		Iugoeslau			RGASPI / SIDBRINT
BOBOC MIKE	Brigada XV	Americà			RGASPI / SIDBRINT
BOG ANTONIN		Txec			RGASPI / SIDBRINT
BOKEV JACK		Americà			RGASPI / SIDBRINT
BORLA PIETRO	Brigada XII	Italià	28/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
BORRI GOSE	Brigada XI	Italià			RGASPI / SIDBRINT
BOSSI CARLO	Brigada XI	Italià	28/10/1938	Hospital de Santa Coloma de Farners	RGASPI / SIDBRINT
BOSSUT MARCEL	Brigada XIV	Francès	4 o 13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
BOUDET JULES	Brigada XIV, Artilleria	Francès	4 o 13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
BOUET YVES	Brigada XIV, XV	Francès	13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
BOURDON LOUIS		Francès	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
BOURI KARLE		Txec			RGASPI / SIDBRINT
BRANDTHALER JOHANN		Austríac			RGASPI / SIDBRINT

BRATINEWSKI STANISLAW	Brigada XIII	Polonès	13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
BREBION GUSTAVE	Brigada XIV	Francès	28/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
BRIANO MAURICE		Francès	04/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
BRICCI MAURICE	Brigada XV	Americà	13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
BRIDENTHAL KENNETH		Americà			RGASPI / SIDBRINT
BRKIC OSCAR		Iugoeslau			RGASPI / SIDBRINT
BROSKO JUAN		Hongarès	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
BROWNLWW ROBERT		Canadenc			RGASPI / SIDBRINT
BUDAUD TAHAR		Francès	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
BUFFALO OSCAR		Italià			RGASPI / SIDBRINT
BUGARI GIOVANI		Italià	28/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
BUGATTI ENRICO		Italià			RGASPI / SIDBRINT
BULZAMINI LODOVICO		Italià	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
BUSCHMAN ERWIN		Austríac	28/10/1938		RGASPI / SIDBRINT

BUSI BENVENUTO		Italià			RGASPI / SIDBRINT
BUSS ROY		Canadenc			RGASPI / SIDBRINT
CAIRNS FRANK		Escocès	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
CALIENDO PASQUALE	Brigada XII	Italià, Rus			RGASPI / SIDBRINT
CAMERAN FRANK		Americà	28/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
CAMPANINI GIOVANNI	Brigada XII	Italià	28/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
CANTIER LOUIS	Brifgada XIV	Francès	04/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
CARAGIANES APOSTOLES		Americà			RGASPI / SIDBRINT
CARDIN, ANGELO	Brigada XII	Italià			RGASPI / SIDBRINT
CARL SOKABI	Brigada XII	Alemnay	23/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
CARL PAUL	Brigada XIV	Francès	4 o 13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
CARMINE EDOARDO	Brigada XII	Suís	28/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
CASTALUCAS RAMON		Iugoeslau	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
CASU ANTONIO	Brigada XII	Italià	13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT

CAUDET MARCEL	Brigada XIV	Francès	4 o 13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
CEMBOU ANDRE		Francès	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
CENDRAERTI STANISLAW		Polonès	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
CHARLES MELER		Polonès			RGASPI / SIDBRINT
CHARTIER ROBERT		Francès	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
CHESNEAU JEAN		Francès	28/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
CHITERIO HUGO		Italià			RGASPI / SIDBRINT
CHITIL JAN		Txec	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
CHRISTIANSEN HELMUTH	Brigada XI	Danès		Hospital de Barcelona	RGASPI / SIDBRINT
CIZMAROVIC DECIDER		Txec			RGASPI / SIDBRINT
CLAGUEL SAUVEUR			28/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
COCCITO POMPEÓ	Brigada XII	Francès, Italià		Hospital de Mataró	RGASPI / SIDBRINT
COCCITTO POMPEÓ	Brigada XII	Francès, Italià		Hospital de Mataró	RGASPI / SIDBRINT
COLEMAN JAMES	Brigada XV	Anglès			RGASPI / SIDBRINT

COLMAN JULIUS	Brigada XIV, XV	Anglès	28/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
CORDOUE RAYMOND		Francès	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
CORSI ANILO	Brigada XII	Francès, Itàlia	13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
CRISPI WALTER	Sanitat	Anglès	28/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
CUBÀ JOSEPH		Txec			RGASPI / SIDBRINT
CZILLING VOJCESH		Txec			RGASPI / SIDBRINT
DABAUS MICHEL		Francès	28/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
DALBERG LAWIN		Finlandès	28/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
DALLO GIUSEPPE	Brigada XII	Itàlia			RGASPI / SIDBRINT
DALLONGEVILLE GEORGES ALFRED	Brigada XIII	Francès			RGASPI / SIDBRINT
DANEB TOMAS		Canadenc	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
DANIEL ROMAN		Americà			RGASPI / SIDBRINT
DAUBENSPECK GUSTAV R.		Anglès	28/10/1938	Hospital de Mataró	RGASPI / SIDBRINT
DAUNING EUGENE		Irlandès			RGASPI / SIDBRINT

DAVID GEORGES		Anglès	28/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
DAY JOHN		Americà			RGASPI / SIDBRINT
DE NEFF CAMILLE		Belga			RGASPI / SIDBRINT
DEBOVE JEAQUES		Francès			RGASPI / SIDBRINT
DEBOVE JEAQUES		Francès	28/10/1938	Hospital de Mataró	RGASPI / SIDBRINT
DECONINK FRANCCIS		Belga			RGASPI / SIDBRINT
DEGEURCE MAURICE		Francès	13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
DEGLI ESPOSTI GIUSEPPE	Brigada XII	Italià	13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
DEGLI GIUSEPPE	Brigada XII	Italià			RGASPI / SIDBRINT
DEGUERSE MARIUS		Francès	04/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
DEKANI JOSEF		Txec			RGASPI / SIDBRINT
DELPierre JEAN	Brigada XV	Belga, Francès			RGASPI / SIDBRINT
DEMIANCHUK PETER	Brigada XV	Canadenc	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
DENIS JOHANN		Alemanys			RGASPI / SIDBRINT

DENTERS FRITS GERARD JOZEF		Neerlandès	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
DEPERY ROBERT	Brigada XIV	Francès	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
DEPOPE MATE	Brigada XV	Canadenc, Croat, Iugoeslau	28/10/1938	Hospital de Mataró	RGASPI / SIDBRINT
DETROL ROGELIO		Cubà	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
DETTRICH JOSEPH	Brigada XV	Canadenc			RGASPI / SIDBRINT
DEVOS HENRI		Belga	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
DIAMONT ANDRÉ	Brigada XV	Egipci, Anglès, Grec			RGASPI / SIDBRINT
DICKSON NATHANIEL	Brigada XV	Americà		Hospital de S'Agaró	RGASPI / SIDBRINT
DICKT JOSEF	Brigada XI	Austríac			RGASPI / SIDBRINT
DIEKT JOSEF		Austríac	13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
DIETRICH JOSEPH	Brigada XI, XV	Canadenc, Alemany			RGASPI / SIDBRINT
DIRKOS CORNELIUS		Neerlandès	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
DOLEAN FRIEDRICH	Brigada XI	Austríac			RGASPI / SIDBRINT
DOMEGAR CHEODUEB		Belga			RGASPI / SIDBRINT

DONDE ROOI		Neerlandès	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
DONDEYNAR EUGENIO		Italià	28/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
DOOLAEGHE VICTOR		Francès	28/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
DORA ZAYDORF			29/12/1938		RGASPI / SIDBRINT
DORÉ MARCEL		Francès	4 o 13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
DORNBUSCH FRANZ	Brigada XI	Alemanys	13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
DOUBENSPEK GUSTAVE		Anglès			RGASPI / SIDBRINT
DOWNING EUGENE		Irlandès	18/12/1938	Hospital de Mataró	RGASPI / SIDBRINT
DOYTCHA HUGO	Brigada XI	Alemanys			RGASPI / SIDBRINT
DRASCHNER TONY		Iugoeslau			RGASPI / SIDBRINT
DRATCHOUK SEVOLOD			29/12/1938		RGASPI / SIDBRINT
DRUILAZUCH VASILIU		Iugoeslau	28/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
DUAN KELVIN	Brigada XV	Americà, Canadenc	28/05/1938		RGASPI / SIDBRINT
DUBIEL FRANC		Polonès			RGASPI / SIDBRINT

DUFLO LOUIS		Francès			RGASPI / SIDBRINT
DUMAS LAURENT	Brigada XV	Canadenc			RGASPI / SIDBRINT
DUNN ANDREW	Brigada XV	Escocès	04/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
DURAND ROGER CLAUDE	Brigada XIV	Francès			RGASPI / SIDBRINT
DWORKIN IZAAK	Brigada XII	Polonès	28/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
DYNYBIL FRANTISIK		Txec			RGASPI / SIDBRINT
ECKERT FRITZ	Sanitat	Alemanys	13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
EICHNIGER JOHAN			28/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
EMILIANOFF NICOLAS	Brigada XIII	Estonià	13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
EMMANUEL JOAN		Alemanys	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
ENDLER HERMANN		Austríac	28/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
ENGERT HERMANN	Brigada XV	Americà			RGASPI / SIDBRINT
ENGLUND OSCAR		Suec			RGASPI / SIDBRINT
ERMIS JUAN	Brigada XV	Americà	13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT

ESCOBAR VALDÉS SEGUNDO	Brigada XV	Cubà	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
ESCOTIN HENRY		Americà	28/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
EUGENIO APAGNOLI		Italià	23/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
EVAN JONES		Anglès	28/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
EWALD LUNENSCHLOSS		Alemanys			RGASPI / SIDBRINT
EWERT ANDREAS	Brigada XI, Sanitat	Alemanys	28/10/1938	Hospital de Vic	RGASPI / SIDBRINT
FABIO GIUZEPE		Italià	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
FAGARD PAUL	Brigada XV	Francès			RGASPI / SIDBRINT
FAJNWAKS SZMULEK		Polonès	13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
FARGOUNEL GABRIEL		Francès			RGASPI / SIDBRINT
FAUR GEORG		Romanès			RGASPI / SIDBRINT
FELD ROBERT		Polonès	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
FELDMAN SOLOMON	Brigada XV	Americà	13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
FELEDI JAROSLAW		Polonès		Hospital de Mataró	RGASPI / SIDBRINT

FERENCZ SIMÓN	Brigada XI	Hongarès		Hospital de Santa Coloma de Farners	RGASPI / SIDBRINT
FIALA RUDOLF		Txec			RGASPI / SIDBRINT
FIALA PAUL		Txec	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
FIELD RALPH		Americà			RGASPI / SIDBRINT
FILIPPINI ANGELO	Brigada XII	Italià	13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
FISCHER ANTONIN		Txec			RGASPI / SIDBRINT
FISCHER JOAN		Polonès	28/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
FORCHE JOSEPH		Austríac			RGASPI / SIDBRINT
FOTI FRANCÈSCO	Brigada XII	Italià		Hospital de Vic	RGASPI / SIDBRINT
FOURMER PIERRE		Iugoeslau	28/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
FOURNAISE JULES MAURICE		Francès	28/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
FRANCISCO GIORGI			09/01/1939		RGASPI / SIDBRINT
FRAZIER SAMUEL	Brigada XV	Americà	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
FRIDMAN M. CHLIOMA	Brigada XIV	Romanès			RGASPI / SIDBRINT

FRIEDRICH PAUL	Brigada XI	Alemanya, Belga			RGASPI / SIDBRINT
FRITSCH MARCEL	Brigada XIV	Suís, Luxemburguès, Francès			RGASPI / SIDBRINT
FRITZ WALLIN	Brigada XV	Suec			RGASPI / SIDBRINT
FUHK JOSEPH		Anglès	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
FUHR JOSEPH H.	Brigada XV	Anglès	28/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
FURIMBERG FRANTESEK		Txec			RGASPI / SIDBRINT
GAAL JOHN		Hongarès	28/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
GABRIEL ALFRED	Brigada XIV	Belga			RGASPI / SIDBRINT
GAEBLER WILLI	Brigada XI	Alemanya, Txec			RGASPI / SIDBRINT
GANDALL WILLIAM	Brigada XV, Sanitat	Americà	28/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
GANETIN PAOLO		Nord-Americà	13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
GARCIA MANUEL	Brigada XV	Cubà	13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
GASCO JUAN VICENTE		Francès	13/06/1938		RGASPI / SIDBRINT
GASPARAC PETER		Iugoeslau			RGASPI / SIDBRINT

GASTAUD PIERRE	Brigada XI	Algerià, Francès		Hospital de Barcelona, Hospital del carrer Tallers de Barcelona	RGASPI / SIDBRINT
GATHOY ARNOLD		Belga	13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
GATHOYE ARNOLD		Belga			RGASPI / SIDBRINT
GAUBLER WILLI	Brigada XI	Alemanys			RGASPI / SIDBRINT
GAUTHEY ARNOLD		Belga	04/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
GAUTIER ANDRÉ CHARLES	Brigada XIV	Francès	28/10/1938	Hospital de Vic	RGASPI / SIDBRINT
GELMAUR WILLIAM		Anglès, Escocès	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
GERBER BERNARD	Conductor d'ambulancia, Sanitat	Americà	28/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
GHILMANN JOSEF		Romanès			RGASPI / SIDBRINT
GIESIELSKI WILLI		Alemanys	13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
GIESSEM ANDREAS		Alemanys			RGASPI / SIDBRINT
GIMENEZ ANTONIO	Brigada XIV	Francès	4 o 13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
GIONA LEONARDO		Italià	28/10/1938		RGASPI / SIDBRINT

GLADE GUSTAVE	Brigada XIII	Alemanys	28/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
GOBUR RAIMOND		Francès	13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
GOFRIN RAIMOND		Francès	04/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
GOLDENBERG ISRAEL	Brigada XV, Sanitat	Canadenc, Americà	28/10/1938	Hospital de Barcelona, Hospital de Tarragona	RGASPI / SIDBRINT
GOLSTEIN MORRIS		Americà	28/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
GÓMEZ OLIVA RICARDO	Brigada XV	Cubà, Americà	13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
GOMEZ JUAN LEON	Brigada XV	Cubà			RGASPI / SIDBRINT
GORSA TOIVO	Brigada XV	Americà			RGASPI / SIDBRINT
GRANSART MAURICE	Brigada Mixta LXXXVI	Francès		Hospital de Mataró	RGASPI / SIDBRINT
GREIF WALTER	Brigada XI	Austríac			RGASPI / SIDBRINT
GRELLET-DUCHESNE			12/06/1938	Hospital Barcelona	RGASPI / SIDBRINT
GRIESS JAKOB	Brigada XI	Alemanys			RGASPI / SIDBRINT
GRIGAR JOSEP C.		Txec			RGASPI / SIDBRINT
GRISMI FANTO		Italià	28/10/1938		RGASPI / SIDBRINT

GRONDAL WILLI	Brigada XI	Suec			RGASPI / SIDBRINT
GROSMANN MIKLOS		Txec			RGASPI / SIDBRINT
GROTTI ANDRE		Francès	28/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
GROVELLA ANDREA		Italià			RGASPI / SIDBRINT
GRUBER BERNHARD		Francès, Romanès	28/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
GRUBER PETER	Brigada CXXIX	Iugoeslau	04/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
GRUIS ROCO		Iugoeslau	13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
GUGLIELMETTI GIOVANNI	Brigada XII	Italià			RGASPI / SIDBRINT
GUILLOT MARIUS		Francès	28/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
GUTMAN FRITZ		Americà			RGASPI / SIDBRINT
HABENLE EUGENE		Alemanys	28/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
HABLEN EMIL		Suís	13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
HACH JOSEF		Austríac	28/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
HADSCHUK STEPHAN	Brigada XV	Canadenc			RGASPI / SIDBRINT

HAGRAVE ROGER		Americà			RGASPI / SIDBRINT
HAKS FRANZ		Austríac	28/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
HAMILTON ROBERT	Brigada XV	Canadenc, Anglès			RGASPI / SIDBRINT
HANISCH FRANZ	Brigada XI	Austríac			RGASPI / SIDBRINT
HARPAR ALOIS		Txec	13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
HARTWIG JULIUS	Brigada XI, XIII	Alemanys	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
HASSAIN ALI		Francès			RGASPI / SIDBRINT
HAUM ALBERT		Alemanys			RGASPI / SIDBRINT
HECKMANN JACOB	Brigada XI	Alemanys	28/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
HEGER LUIS	Brigada XI	Alemanys	13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
HELIO BELLAVERGUI		Francès			RGASPI / SIDBRINT
HERAL JULIEN		Francès	28/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
HERMAN LEOPOLD		Alemanys	28/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
HERMANN FRANÇOIS		Americà			RGASPI / SIDBRINT

HERMINIA ALONSO			29/12/1938		RGASPI / SIDBRINT
HERNANDEZ RUBIANO	Brigada XV	Espanyol, Francès	13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
HERTEL GERHARD	Brigada XI	Alemanys	28/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
HEWELLIN EUGENE	Brigada XV	Americà			RGASPI / SIDBRINT
HINGEL MICHEL			19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
HIPPERT ALEXIS		Francès	28/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
HIREH HERMAH		Romanès	28/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
HOLDERBAUM FRITZ	Brigada XI	Alemanys	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
HOLLSTEIN KARL		Alemanys			RGASPI / SIDBRINT
HOMA RUDOLF		Txec			RGASPI / SIDBRINT
HONAY KARL		Austríac	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
HONESCKA JACOB		Alemanys	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
HOOGUOLT		Neerlandès	28/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
HORVATH JULIO		Hongarès	13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT

HOS ALBERT		Austríac	13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
HOS HINEN	Brigada XV	Canadenc			RGASPI / SIDBRINT
HOTMANN RUDOLF	Brigada XIII	Alemanys			RGASPI / SIDBRINT
HUCHER JOSEPH		Anglès	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
HUET			12/06/1938		RGASPI / SIDBRINT
HUGO CAHN			31/01/1939		RGASPI / SIDBRINT
HUGONET AUGUSTIN		Francès	28/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
HURKVA FRANCISCA			29/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
HURTER WILHELM	Brigada XIII	Alemanys	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
HUTCHINS LESLIE		Americà	28/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
IGLA MAURICE		Polonès			RGASPI / SIDBRINT
ILKE JOHANN AUSTRÍAC		Austríac			RGASPI / SIDBRINT
INENDELOWICZ SMAUEL		Americà	13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
IRROLICA AMEDEO		Italià	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT

IZELLA MARCEL	Brigada XIV	Francès	28/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
JACOBI KARL	Brigada XI	Alemanys	28/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
JACOBS HYMAN	Brigada XV	Americà	25/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
JACQUAT PIERRE ALBERT	Brigada XV	Canadenc, Suís			RGASPI / SIDBRINT
JAGODA VLADISLAV	Brigada XIII	Polonès	13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
JAMIESON A.	Brigada XV	Anglès	04/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
JARAIZEN ADAY	Brigada XIII	Polonès			RGASPI / SIDBRINT
JARMOSRINSKI STANISLAS		Polonès	28/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
JARROZ JOSEF		Polonès	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
JATON ROBERT	Brigada XV	Suís			RGASPI / SIDBRINT
JAUILLEN ETIENNE		Francès	28/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
JEIR JOSEPF	Brigada XIV	Alemanys	13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
JEQUET HENRI	Brigada XII	Italià	13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
JERGOVIĆ MATE	Brigada XI, Brigada XV	Canadenc, Iugoeslau			RGASPI / SIDBRINT

JETTE CLAUDE		Francès	13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
JEUDY MAURICE		Francès			RGASPI / SIDBRINT
JILKE JOHANN		Austríac, Rus	13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
JIMEN ROBERT		Americà	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
JIMEY TOIL	Brigada XV	Canadenc	13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
JOANON ALBERT			28/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
JOHSON AARON		Americà			RGASPI / SIDBRINT
JONES WILLIAM	Brigada XV	Anglès	19/10/1938	Hospital de Santa Coloma de Farners	RGASPI / SIDBRINT
JORGENSEN HANS PETER	Brigada XV	Canadenc, Americà			RGASPI / SIDBRINT
JOSEFINA SAMET			29/12/1938		RGASPI / SIDBRINT
JSRDAS EDUARD		Iugoeslau			RGASPI / SIDBRINT
JURJENSEN JULIAN		Alemanys			RGASPI / SIDBRINT
KÄB WILHELM	Brigada XI	Alemanys	28/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
KABINOVICZ JOSEF		Polonès	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT

KAFALAWCZ ZACHAR		Polonès			RGASPI / SIDBRINT
KAILAN CLARANCE		Americà	28/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
KALZIN HARRY		Americà	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
KAMAKOFF STEFAN		Americà			RGASPI / SIDBRINT
KAMATZEK GUSTAVO		Alemanys	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
KARANFILOV KONSTANTIN		Búlgar, Rus	13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
KARCHEWSKY BOJAN	Brigada XV	Búlgar	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
KARI LEO	Brigada XIII	Danès	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
KARPERYNSKI JEAN		Polonès	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
KASPAR MAJZIS		Txec			RGASPI / SIDBRINT
KATAUN KARL		Austríac	28/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
KEILHOFFER KARL		Txec			RGASPI / SIDBRINT
KEMPF ADOLF	Brigada XI	Alemanys, Suec	28/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
KENNET THEODOR		Suís			RGASPI / SIDBRINT

KERN FRIEDRICH	Brigada XI, XV	Alemaný	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
KERTESZ	Brigada XIII	Francès, Hongarès			RGASPI / SIDBRINT
KERTESZ JOSEPH	Brigada XIII	Hongarès			RGASPI / SIDBRINT
KEVORK ARANCION		Armeni	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
KIRSCHNER K.			28/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
KJOHNSON AARON		Americà			RGASPI / SIDBRINT
KLEIN JOHANN		Alemaný			RGASPI / SIDBRINT
KLEIN HERSCU	Brigada CXXIX, XIII	Romanes			RGASPI / SIDBRINT
KLEKLER OSKAR		Iugoeslau	28/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
KLUE PEDRO	Brigada XIII	Polones	28/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
KLYMMAT SINT		Irlandès	28/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
KNAFFEL OTTO	Brigada XII	Alemaný	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
KOBAL ANDRE		Iugoeslau			RGASPI / SIDBRINT
KOFLER JAKOB		Americà			RGASPI / SIDBRINT

KOLAR YWAN		Iugoeslau			RGASPI / SIDBRINT
KOMFSLI BERNARD		Rus	13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
KONINGSBERG LUIS		Alemaný	28/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
KORMANN PHILIPP		Alemaný			RGASPI / SIDBRINT
KORPI AUGUST		Americà			RGASPI / SIDBRINT
KOWALSKY ARTHUR		Polonès	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
KOZORE BASILE		Búlgar	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
KRAJEVSKI STANISLAWS		Polonès	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
KRAMER JAN		Americà			RGASPI / SIDBRINT
KRAYER GOTTFRIED	Brigada XI, XV	Austríac	13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
KRISTIENSEN KRISTIAN		Canadenc			RGASPI / SIDBRINT
KRIZ KARL	Brigada XI, XIII	Austríac	13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
KROLL ROMAN		Polonès	28/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
KRYEZKA STANILAW		Polonès			RGASPI / SIDBRINT

KSAK FRANCISCO		Polonès			RGASPI / SIDBRINT
KUBELJA FRANZ		Austríac			RGASPI / SIDBRINT
KUCH CHARLES	Brigada XV	Anglès, Americà	28/10/1938	Hospital de Santa Coloma de Farners	RGASPI / SIDBRINT
KÜHNE WILLI	Brigada XI	Alemanya, Argentí	28/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
KULANCA HENRY		Americà	28/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
KULESGRI WLADISLAW	Brigada XIII	Polonès			RGASPI / SIDBRINT
KÜMUND ARTUR		Canadenc			RGASPI / SIDBRINT
KUNZEFF VLADIMIR		Búlgar			RGASPI / SIDBRINT
KUOP LEOPOD			19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
KUPPER SAMUEL	Brigada XIII	Polonès	13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
KUPRINSKI BRONIS		Lituà			RGASPI / SIDBRINT
KURT WALTER	Brigada XI	Alemanya	28/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
KUSCHNEIR ALAN		Americà	28/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
KZAK FRANCISCO		Polonès	13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT

LABAN MAURICE		Francès			RGASPI / SIDBRINT
LAGONIGRO FADIGATA GIUSEPPE	Brigada XII	Italià			RGASPI / SIDBRINT
LAMBROFF-KENDROFF KASTRO		Canadenc			RGASPI / SIDBRINT
LANDINI ROMEO	Brigada XII	Francès, Italià	13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
LANZARINI CARLO	Brigada XII	Francès, Italià			RGASPI / SIDBRINT
LARBOILLAT MARCEL		Francès			RGASPI / SIDBRINT
LEGRAND MAURICE		Francès	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
LEMAK PETR		Txec			RGASPI / SIDBRINT
LEMAL LÉON	Brigada XV	Luxemburguès	28/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
LEMARA MAURICE	Brigada XIII	Francès	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
LENSEN JOSEF		Alemanys			RGASPI / SIDBRINT
LEROY RAUUL		Francès	28/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
LESSENTIER MAURICE		Francès			RGASPI / SIDBRINT
LEUXESKE JOSEF		Americà	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT

LEVASSEUR JEAN		Francès	28/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
L'HEUILLIER MAURICE		Francès			RGASPI / SIDBRINT
L'HEVEDER ROGER	Brigada XV	Francès	13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
LIBERMANN			12/06/1938	Hospital de Barcelona	RGASPI / SIDBRINT
LINHART KARL		Alemanys, Austríac	28/10/1938	Hospital de Mataró	RGASPI / SIDBRINT
LISSER HERBERT			19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
LIZÁRRAGA MANUEL	Brigada XV	Filipí		Hospital de Vic	RGASPI / SIDBRINT
LLEWELLYN EUGENE	Brigada XV	Canadenc, Americà	13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
LLIAN ARTHUR		Italià	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
LLORO VÍCTOR		Espanyol	28/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
LONGCHAMPS MATHIEU		Belga	28/10/1938	Hospital de Mataró	RGASPI / SIDBRINT
LUCHELL PANIEL		Americà	28/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
LUISA CARRERA			29/12/1938		RGASPI / SIDBRINT
LUKASIK SZESLAW		Polonès			RGASPI / SIDBRINT

LUSI ALOIS	Brigada XV	Americà			RGASPI / SIDBRINT
LUSZTIG JÓZSEF	Brigada XIV, Infermer	Hongarès			RGASPI / SIDBRINT
MACHERNEY ISARAH		Canadenc	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
MADUSLAVO RUEZARAPA	Brigada XIII	Alemanys	13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
MAESTRINI FRANCESCO SR.	Brigada XIII	Suís			RGASPI / SIDBRINT
MAGARELLI GIUSEPPE	Brigada XIV	Francès, Itàlia			RGASPI / SIDBRINT
MAGDALENA JANS			29/12/1938		RGASPI / SIDBRINT
MAKROPOULOS KOSTAS	Brigada XV	Francès		Hospital de Barcelona, Hospital de Mataró, Hospital de Vic	RGASPI / SIDBRINT
MALECK PIERRE		Polonès	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
MANGAR LUCIEN	Brigada XIV	Francès			RGASPI / SIDBRINT
MANKO ANDREJ	Brigada XIII	Rus	13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
MANTANARI NELLO		Itàlia			RGASPI / SIDBRINT
MANUTZ FRANZ		Alemanys	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT

MARCHETTI GIUSEPPE		Italià			RGASPI / SIDBRINT
MARCHI LEONE	Brigada XV	Italià			RGASPI / SIDBRINT
MARES ADOLF		txec			RGASPI / SIDBRINT
MARTIN AUGUST		Suís			RGASPI / SIDBRINT
MARTÍNEZ POSADA LUIS	Brigada XIV	Espanyol, Francès			RGASPI / SIDBRINT
MARTINI ROMEO		Francès			RGASPI / SIDBRINT
MARTON GABRIEL		Francès, Hongarès	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
MATHOUILLOT CAMILLE		Francès	4 o 13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
MATHYS MARCEL		Francès			RGASPI / SIDBRINT
MAURICE FAURNAISE	Brigada XV	Francès	23/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
MAVEL JAN	Bateria Pasionaria	Francès	23/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
MAYER JAN		Txec, Romanès	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
MAYERHOFER LUIS	Brigada XI	Austríac	13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
MCGINLEY WILLIAM L.	Brigada XV	Anglès		Hospital de Les Planes	RGASPI / SIDBRINT

MEECZYNKY CZESLAW		Polonès	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
MELER CHARLES		Polonès	13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
MENNECART EMILE	Brigada XIV	Francès	04/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
MERODIO ANTONIO	Brigada XV	Cubà	13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
MEYER WALTER		Suís		Hospital de Mataró	RGASPI / SIDBRINT
MEYEROWISZ HERZ	Brigada XIII	Polonès			RGASPI / SIDBRINT
MEYINLEY W .L	Brigada XV	Anglès			RGASPI / SIDBRINT
MICHALASKI ADAM		Polonès	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
MICHELETTI FRANCÈSCO	Brigada XII	Francès, Italià			RGASPI / SIDBRINT
MIKLOS LETWAN		Hongarès			RGASPI / SIDBRINT
MILICA MILITSCH			29/12/1938		RGASPI / SIDBRINT
MILLER ALEXANDER	Brigada XV	Canadenc			RGASPI / SIDBRINT
MINGUETI JOSEEPH	Brigada XII	Italià	13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
MIŠKOVSKI TRAJKO		Iugoeslau	28/10/1938		RGASPI / SIDBRINT

MOJZISZ GASPARAR		Txec			RGASPI / SIDBRINT
MOLIGNONS ANGELO	Brigada XII	Italià			RGASPI / SIDBRINT
MONTAG KARL	Brigada XI	Austríac			RGASPI / SIDBRINT
MONTANARI NELLO	Brigada XII	Italià	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
MONTES SEKRATES					RGASPI / SIDBRINT
MONTGOMERY HARRY ROBERT	Brigada XV	Canadenc, Anglès			RGASPI / SIDBRINT
MONTOUDOIN MARCEL	Brigada XIV	Francès	4 o 13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
MORAWA ANTONI	Brigada XIII	Polonès			RGASPI / SIDBRINT
MORELIO BON	Brigada XII	Italià	13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
MORGENSTERN BERNARDO		Belga, Romanès			RGASPI / SIDBRINT
MUDRAT FRANZ	Brigada LXXXVI	Suís, Txec	4 o 13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
MUELLER GUSTAV		Alemanys			RGASPI / SIDBRINT
MUELLER VICTOR		Austríac			RGASPI / SIDBRINT
MUND FERDINAND		Austríac			RGASPI / SIDBRINT

MUNIA MICHEL		Francès			RGASPI / SIDBRINT
MUNNIA MICHEL	Brigada XI	Francès			RGASPI / SIDBRINT
MYFTARI EMRUSH	Divisió 15	Albanès, Francès			RGASPI / SIDBRINT
NELANO JOSEF		Francès			RGASPI / SIDBRINT
NIELSEN EIGIL		Danès	13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
NIENAVE JOSE	Brigada XI	Alemanys			RGASPI / SIDBRINT
NILSON AXEL	Brigada XI	Suec			RGASPI / SIDBRINT
NOVAK JAN		Txec			RGASPI / SIDBRINT
OBERTSON JULES	Brigada XIV	Suís			RGASPI / SIDBRINT
OBERTH WLADISLAW		Txec	13/10/1938	Hospital de Mataró	RGASPI / SIDBRINT
OJAT EMIL		Americà			RGASPI / SIDBRINT
ORASCHUK HENRICK	Brigada XV	Canadenc			RGASPI / SIDBRINT
ORTEGA LUNA ARTEMIO	Brigada XV	Americà, Filipí	18/09/1938 - 13/10/1938	Hospital de Vic	RGASPI / SIDBRINT
PACINI MICHEL	Brigada XII	Francès, Italià			RGASPI / SIDBRINT

PAPA GHEORGHE		Romanès		Hospital de Mataró	RGASPI / SIDBRINT
PATERMAPAVKA JOSEF		Polonès	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
PATREC JOSEF		Polonès	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
PATTERSON HARRY		Austríac			RGASPI / SIDBRINT
PAUL WALDES SUIZO		Suís			RGASPI / SIDBRINT
PAWLUIK THEODOR		Canadenc			RGASPI / SIDBRINT
PELLANDA ANTONIO	Brigada XII, XV	Italià			RGASPI / SIDBRINT
PELLEGRINI FRANCESCO		Italià	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
PELOSATO MANSUETO	Brigada XII	Italià			RGASPI / SIDBRINT
PERRONAL HERMAN		Polonès			RGASPI / SIDBRINT
PERUGINI JUAN	Brigada XII	Italià			RGASPI / SIDBRINT
PIA JOSE	Artilleria	Belga	04/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
PIAZZA GIOVANNI	Brigada XV	Italià			RGASPI / SIDBRINT
PIEBRASANT JULES	Brigada XIV	Francès			RGASPI / SIDBRINT

PIERRE FURHMANN	Brigada XV		23/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
PISKOVSILKY LADISLAO		Txec			RGASPI / SIDBRINT
PITARQUE ÉMILE		Espanyol, Francès	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
PLAWKY ERNSTPRIEUR HENRI		Alemanys			RGASPI / SIDBRINT
PLAZA GIOVANI		Italià			RGASPI / SIDBRINT
PLEEVAC MIROSLAW		Txec	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
PLEICH MARTIN	Brigada XI	Austríac	12/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
PODOLUK TIMOTENS		Polonès			RGASPI / SIDBRINT
POECK JOSEF		Austríac			RGASPI / SIDBRINT
POLISHENSKI FRANCISCO		Txec			RGASPI / SIDBRINT
POLUMIEN WIGDOROWISZ		Polonès			RGASPI / SIDBRINT
POXOM LIONEL	Brigada XV	Anglès	4 o 13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
PPIAZA GIOVANNI	Brigada XV	Italià			RGASPI / SIDBRINT
PRESTER MARTIN		Austríac			RGASPI / SIDBRINT

PRIAMI DANTE	Brigada XIV	Italià			RGASPI / SIDBRINT
PRIERU HENRI		Francès			RGASPI / SIDBRINT
PUJOL MICHEL		Francès			RGASPI / SIDBRINT
PURDEK PEDRO		Txec			RGASPI / SIDBRINT
PUSHMANN JOSEF		Txec			RGASPI / SIDBRINT
RAMOS MARTÍNEZ ELÍAS	Brigada XV	Espanyol, Francès	13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
RATTMANN FRITZ		Alemanys			RGASPI / SIDBRINT
RAUSS LOUIS	Brigada XII	Suís		Hospital d'Olot	RGASPI / SIDBRINT
RAVENS ALBERT		Belga	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
RAZICZKA HENRI		Polonès			RGASPI / SIDBRINT
REGGIANI ANTONIO	Brigada XII	Italià	13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
RENARD ROGER	Brigada XIV	Francès	13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
RENIUN HANS	Brigada XI	Alemanys			RGASPI / SIDBRINT
REUDORF PETRO		Alemanys	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT

RIENLACHE KARL			19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
RIHA JOSEPH		Txec			RGASPI / SIDBRINT
RISON GEAN		Italià	13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
RLATZER LEO		Austríac			RGASPI / SIDBRINT
ROCCO LUIS	Brigada XV	Argentí			RGASPI / SIDBRINT
ROCKMAN HARVEY	Brigada XV	Canadenc	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
ROCO GRUIS		Iugoeslau			RGASPI / SIDBRINT
ROMERO LANDININI	Brigada XII	Italià			RGASPI / SIDBRINT
ROSCOE WILLIAM	Brigada XV	Anglès			RGASPI / SIDBRINT
ROSSI CARLO	Brigada XII	Francès, Italià	13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
ROTIER PAOLO		Italià			RGASPI / SIDBRINT
RUBIANO HERNANDEZ	Brigada XV	Francès, Espanyol			RGASPI / SIDBRINT
RUBIN HARRY		Americà			RGASPI / SIDBRINT
RUCHTI EDUARD	Brigada XI	Suís			RGASPI / SIDBRINT

SAFFERLING JOSEF	Brigada XI, XII, XIII	Alemanya, Francès	13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
SANTAVIZ JOSEF		Americà	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
SCHAEFFER FRIEDERICH		Alemanya			RGASPI / SIDBRINT
SCHELEICH VILLE		Txec			RGASPI / SIDBRINT
SCHINS NICOLAS		Belga			RGASPI / SIDBRINT
SCHLEICH WILLI		Txec			RGASPI / SIDBRINT
SCHMIDT EDUARD	Brigada XI	Alemanya			RGASPI / SIDBRINT
SCHNSEBELE ANTON		Francès			RGASPI / SIDBRINT
SCHYNS NICOLAS		Belga	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
SEAGNELLI FRANCISCO		Italià			RGASPI / SIDBRINT
SEDECK MILAS	Brigada CXXIX	Txec	4 o 13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
SENES			11/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
SIGNOR ALAIN LOUIS MARIE		Francès			RGASPI / SIDBRINT
SIMOLA LORENZO		Italià			RGASPI / SIDBRINT

SKLUR FRANZ	Brigada XI	Austríac			RGASPI / SIDBRINT
SKWARA STANISLAV	Brigada XIII	Polonès			RGASPI / SIDBRINT
SMITH JOHN	Brigada XV	Americà			RGASPI / SIDBRINT
SOAR GORYANO					RGASPI / SIDBRINT
SOLOWASZIC MIKITO		Polonès	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
SORSA TOIVO ALBERT	Brigada XV	Americà			RGASPI / SIDBRINT
SPINELLI LORENZO	Brigada XII	Italià	13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
SRENCIS LAYOR		Iugoeslau	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
SRUNA KAREL		Txec	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
STARK KARL	Brigada XI	Alemanya, Txec	19/10/1938	Hospital de Lleida	RGASPI / SIDBRINT
STEFFENS RUDI		Alemanya			RGASPI / SIDBRINT
STEIN SIEGMUND		Polonès			RGASPI / SIDBRINT
STEINER JACOB		Hongarès	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
STERK OSCAR		Alemanya			RGASPI / SIDBRINT

STIVIE FRANJO		Iugoeslau			RGASPI / SIDBRINT
STOJANOFF DIMITRI		Búlgar			RGASPI / SIDBRINT
SUSY GRUENSTEIN			29/12/1938		RGASPI / SIDBRINT
SUTTER ERNEST	Brigada XIII	Francès	4 o 13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
SUZZI VITTORIO		Italià			RGASPI / SIDBRINT
SWALEF JONAS		Neerlandès	13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
SZYMANSKI ANTON	Brigada XIII	Polonès	13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
TAFFON ANDRE		Hongarès	13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
TALKNER HERMANN	Brigada XI, Sanitat	Austríac	12 o 18/09/1938		RGASPI / SIDBRINT
TAPOROSKI STANISLAV	Brigada XIII	Polonès	13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
TEDECHE GERARDO		Italià			RGASPI / SIDBRINT
TEICHMANN HERMANN		Alemanys			RGASPI / SIDBRINT
TERNOTE LONSTANZ		Belga	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
TEUFEL JOSEF		Austríac	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT

THOUVENIN HENRI	Brigada XIV	Francès	13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
TOASDALE ARTUR		Anglès			RGASPI / SIDBRINT
TORRICELLI TEOBALDO		Italià			RGASPI / SIDBRINT
TRAUTSCH FRANZ	Brigada XI, XIII	Alemanys			RGASPI / SIDBRINT
TRIANA RICARDO		Cubà			RGASPI / SIDBRINT
TRUFFY RAYMOND PIERRE ÉMILE	Brigada XI, XIV	Francès			RGASPI / SIDBRINT
TUDEKR HERVEU		Austríac	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
TUGLE NICOLAS			13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
URSINICH FRANCISCO	Brigada XI	Austríac			RGASPI / SIDBRINT
VAIA GIACOMO	Brigada XII	Italià			RGASPI / SIDBRINT
VAINBERG SAMUEL		Polonès	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
VALBUENA RECCIO		Espanyol	04/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
VALDES PAUL		Suís			RGASPI / SIDBRINT
VALLAUT JEAN		Francès	4 o 13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT

VALSENOVE ERA		Letó			RGASPI / SIDBRINT
VAN WIJIL DANIEL		Finlandès			RGASPI / SIDBRINT
VANDEPUTTE			12/06/1938	Hospital de Barcelona	RGASPI / SIDBRINT
VIACHOVIC VELIMIR		Iugoeslau			RGASPI / SIDBRINT
VIERI UGO	Brigada XII	Francès			RGASPI / SIDBRINT
VIGNATELLI LIBERO	Brigada XII	Suís			RGASPI / SIDBRINT
VIRAVOLKY VACLAO		Txec	05/06/1938		RGASPI / SIDBRINT
VITEZ JOSEF	Brigada XIII	Hongarès			RGASPI / SIDBRINT
VITEZ JOZSEF	Brigada XIII, XV	Canadenc, Hongarès	13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
WALDER PAUL		Suís	13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
WALLIN FRITZ	Brigada XV	Suec	13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
WARFIELD FRANK		Americà			RGASPI / SIDBRINT
WASILAK ALEXANDER		Polonès			RGASPI / SIDBRINT
WEBER STEFAN		Francès	04/10/1938		RGASPI / SIDBRINT

WEGRZYNEK JOHN		Americà			RGASPI / SIDBRINT
WEIR JOSEPH ALEMAN		Alemanys			RGASPI / SIDBRINT
WIEDER LOUIS	Brigada XIV	Francès	4 o 13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
WIGDOROWISZ POLUMIEN		Polonès	13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
WINCHESKI STALAWS		Canadenc	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
WITTELS ISIDORE		Americà			RGASPI / SIDBRINT
WOIMALA RALPH ANTOS	Brigada XV	Americà	13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
WOLF HENRI		Alemanys	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
WOLKIAK JOSEF		Polonès	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
YEIR JOSEPF	Brigada XIV	Alemanys			RGASPI / SIDBRINT
ZACHARUK DIMITRI		Ucrainès			RGASPI / SIDBRINT
ZAFALAWCZ ZACHAR		Polonès	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
ZANOTTI ARIALDO		Italià			RGASPI / SIDBRINT
ZATURECKI ANDREI	Brigada CXXIX	Txec	4 o 13/10/1938		RGASPI / SIDBRINT

ZEMBRUSKI ILEUM		Polonès	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT
ZIEDMAN FRANK	Brigada XV	Americà	18/04/1938		RGASPI / SIDBRINT
ZUCHIABI GIUZEPPE		Italià	19/10/1938		RGASPI / SIDBRINT

Taula 42. Personal de l'hospital per internacionals de S'Agaró

Nom	Ofici	Nacionalitat	Dates	Altres Centres Hospitalaris	Font
ABASTADO HASKIDA					RGASPI
ABRAHAM ELIK					RGASPI
ALBA BELDUQUEZ JULIAN	Sanitari	Espanyol			SIDBRINT
ALLARD					RGASPI
ALLMAN JACK		Americà			RGASPI
ANANZ ABERT					RGASPI
ANDRE LUIS					RGASPI
ANGELINI CIRILLO					RGASPI
ANGUETTI JOFEPH					RGASPI
ANTON					RGASPI
ANTONIO FALCHIERI	Comissari Polític		03/01/1939		RGASPI
ARTHUR EDMUND	Delegat Polític				RGASPI
BACHELARD LEV					RGASPI
BALDO GIUSEPPE	Brigada XV	Italià, Americà			SIDBRINT
BARONE CARMINE		Italià			RGASPI

BARR HERMANN		Americà			RGASPI
BARRERO PÉREZ FÉLIX	Brigada LXIX, Sanitari	Espanyol			SIDBRINT
BARTON ANDRE					RGASPI
BATALLER BALLESTER RAMÓN	Cirurgia	Espanyol			SIDBRINT
BECKER ROLF	Brigada XIII	Alemanys			SIDBRINT
BEDNARSKI FRANÇ					RGASPI
BEER IMRE	Brigada XI, XV	Hongares, Iugoslau			SIDBRINT
BEIR JÓSEF	Brigada XV, Sanitari	Polonès			SIDBRINT
BELLINI JUNA					RGASPI
BERGAMINI SENETO					RGASPI
BERNET RAMOS MARIA	Infermera	Espanyola			SIDBRINT
BLOARDUY EMILE	Delegat Polític				RGASPI
BLUEDER OTTO		Alemanys			RGASPI
BOES EDMUND					RGASPI
BOHUNICKI ADELA	Metge	Txeca, Iugoeslava		Hospital de Mataró	SIDBRINT
BON NOVELLI					RGASPI
BONCHAT ROFELDE					RGASPI
BONET UVER					RGASPI
BOUDET JELES					RGASPI
BOVENKERK JOHANNA	Infermera	Holandesa			SIDBRINT
BRAKELS NANNO	Guàrdia	Neerlandès			SIDBRINT
BRASSER WILLEM	Cuiner	Neerlandès			SIDBRINT
BRAVIN ITALICO		Italià			RGASPI
BRENA CLÉMENCE	Cuina	Francesa			SIDBRINT
BROGGI VALLES SANTIAGO	Farmacèutic	Espanyol			SIDBRINT
BRONSTEIN ENTE	Infermer	Romanesa		Hospital de Mataró	SIDBRINT

BRUNO					RGASPI
BURCÀ GALEA	Infermera	Romanesa		Hospital de Moià	SIDBRINT
CAMARILLO CASIMIRO	Centinella, Neteja	Espanyol		Hospital Vic	SIDBRINT
CARRER ALBERT					RGASPI
CARRETERO MARIANO	Correus	Espanyol			RGASPI
CARRETERO MARIANO	Correus de l'Hospital	Espanyol	08/05/1938		SIDBRINT
CASPERS FREDERIK	Auxiliar	Alemanys			RGASPI
CHAFFARD CLAIRE	Professora de Gimnàstica, Infermera	Francesa		Hospital de Mataró	SIDBRINT
CHAR PAUL					RGASPI
CHI CHANG		Xinès			RGASPI
CHIRMOL MICEL					RGASPI
CIGARRÁN MARTÍNEZ JOSÉ	Auxiliar	Espanyol			SIDBRINT
OSCAR HUNTER	Comissari Polític		06/06/1938		RGASPI
MANUEL CARMONA	Comissari Polític				RGASPI
COUELLE KARL	Brigada XV, Metge	Alemanys		Hospital de Barcelona, Hospital de Mataró	SIDBRINT
DEE GIOVANNI					RGASPI
DEGUENRSE MARIN					RGASPI
DELACOURT CHARLES					RGASPI
DELOFFRE RENAUD	Brigada XI, XIII, Conductor	Francès	Maig 1938		SIDBRINT
DENZ JOSEF	Brigada XI, Jardiner	Alemanys	01/05/1938		SIDBRINT
DIDION FRIEDRI	Activista				RGASPI
DIETRICHOVA BERTHA	Infermera	Txeca			RGASPI
DIMITRIEVICH NADA	Metge	Iugoslava		Hospital de Vic	SIDBRINT

DITRICOVA BERTA	Infermera	Txeca		Hospital de Matarò	SIDBRINT
DOYSCHER HOGO					RGASPI
BATALLER BALLESTER RAMON	Cirurgià	Espanyol			RGASPI
RHODEZ RAYMOND	Cirurgià	Búlgar			RGASPI
VOSS BRAINA	Cap mèdic				RGASPI
DU BOIS CHARLES					RGASPI
DUBOIS LOUIS	Delegat Polític				RGASPI
DUBUIS MAURICE					RGASPI
DUCHASTIN ROGER					RGASPI
DUVIÑAU PIERRE					RGASPI
DYER MAY EDITH	Infermera	Americana			SIDBRINT
ECKERT FRITZ					RGASPI
ECKL JOSEF		Austríac			RGASPI
EDEL ANNE	Infermera	Austríaca		Hospital de Moià	SIDBRINT
EMILIANOFF NICOLAS	Mecànic	Estonià			RGASPI
ENGEL JOSEF		Austríac			RGASPI
EPSTEIN MOISER	Comprador	Polonès, Francès		Hospital de Mataró	SIDBRINT
ERLER JOHANN	Brigada XIII, Auxiliar	Austríac			SIDBRINT
ESPEJA HERNÁNDEZ CARMEN	Infermera Auxiliar	Espanyola			SIDBRINT
FENGNING LING	Brigada XIII, Massatgista	Xinès			SIDBRINT
FILIPINI ANGELO					RGASPI
FISHMAN MOE		Americà			RGASPI
FOY MATHILDE	Infermera	Francesa			SIDBRINT
FRAND ROBERT		Francès			RGASPI
FRANK KURT		Alemanys			RGASPI
FREIDRICH BIRZ					RGASPI

FREUDMANN WALTER	Brigada XV, Metge	Austriac		Hospital de Barcelona, Castelldefels	SIDBRINT
FRICH ANS					RGASPI
FUHRENBURG FRANTZ	Delegat Polític				RGASPI
GADJA JAN	Cuiner	Polonès			RGASPI
GARCIA DIEGO	Delegat Polític				RGASPI
GARCIA MARÍA	Mecanògrafa	Espanyola			SIDBRINT
GARLSTRAP JOHN	Delegat Polític				RGASPI
GATHAYE					RGASPI
GAVIN EUGENS		Americà			RGASPI
GAVRIĆ ELIZABETA LIZA	Infermera	Austriaca, Iugoeslava		Hospital de Mataró, Hospital de Santa Coloma de Farners	SIDBRINT
GENTHER MICHAEL	Delegat Polític				RGASPI
GIRTH MAGDALENA					SIDBRINT
GOJDA JEAN	Cuiner	Polonès			RGASPI
GOJDA JEAN	Cuiner	Polonès			SIDBRINT
GOLDEN MABEL IRENE	Brigada XV, Infermera	Americana		Hospital de Vic	SIDBRINT
GÓMEZ GIMÉNEZ BASILIO	Auxiliar	Espanyol			SIDBRINT
GOMEZ RICARDO					RGASPI
GONZÁLEZ GONZÁLEZ JOSÉ	Auxiliar	Espanyol			SIDBRINT
GORDON WILLIAM		Canadenc			RGASPI
GRACE FRANZ	Auxiliar	Alemanys			SIDBRINT
GREINER FERDINAND		Alemanys			RGASPI
GRINBERG CECILIA	Infermera	Romanesa			RGASPI
GROUSSON GABRIEL		Francès			RGASPI
GRÜNBERG CECILE	Infermera	Romanesa			SIDBRINT

GUEST ANGELA	Infermera	Anglesa			RGASPI
GUGLIMETTI JEAN	Auxiliar	Italià			RGASPI
GUTTFRIED KRVYLZ					RGASPI
GUTTMANN GUSTI	Infermer	Austríac			RGASPI
GUTTMANN AUGUSTE	Infermera	Austríaca			SIDBRINT
GUTTMANN FRITZ	Conductor	Austríac	19/10/1938		SIDBRINT
HAAS ELISABETH	Mecanògrafa	Hongaresa			SIDBRINT
HABULIN MARIJA	Mecanògrafa	Francesa, Iugoeslava		Hospital de Mataró	SIDBRINT
HADEN-GUEST ANGELA	Brigada XIII	Anglès			SIDBRINT
HANX JOSEF		Alemanys			RGASPI
HASHA SHOBAN		Albanès			RGASPI
HAUPTREIP ALFRED	Divisió 45, Auxiliar d'Administració	Alemanys, Suís			SIDBRINT
HEINZ BARTEL RAIMONDEVDPRI					RGASPI
HELLER JÓSEF	Brigada XI, Metge	Ucrainès, Polonès		Hospital de Vic	SIDBRINT
HENOZZI FEDERICO					RGASPI
HERNANDEZ ESPEJO	Infermera	Espanyola			RGASPI
HILGER FRITZ		Alemanys			RGASPI
HIMMELFARB VICTOR	Farmacèutic	Canadenc, Americà		Hospital d'Olot, Hospital de Santa Coloma de Farners	SIDBRINT
HOLLENDER LISA	Infermera	Polonesa		Hospital de Mataró	SIDBRINT
HOLLITSCHH PHEV					RGASPI
HOWARD JOE		Americà			RGASPI
HULLEMAN MARGARIT	Infermera	Holandesa			RGASPI
HULLEMAN TRIJNTJE	Ajudant de Quiròfan	Neerlandesa		Hospital de Girona	SIDBRINT

HUMPLNYS					RGASPI
IVANEZKI JEAN					RGASPI
JAIS ARMAND	Brigada XI	Algerià, Francès			SIDBRINT
JAKANS					RGASPI
JAKOPOVIĆ JOSIP	Fisioterapeuta	Iugoeslau	05/06/1938		SIDBRINT
JALLA ANDRE					RGASPI
JETTE CHANDE					RGASPI
JGNEZ BANCH					RGASPI
JURGENSEN JULIAN					RGASPI
KAAS LEON					RGASPI
KANNER YUDWIGA	Metge	Polonès		Hospital de Mataró, Hospital de Santa Coloma de Farners	SIDBRINT
KASPERS FEDERIC	Auxiliar	Alemanys			SIDBRINT
KATZENELLENBOGEN MAX		Alemanys			RGASPI
KECK JAKOB		Alemanys			RGASPI
KIPNESS BERTHA F.	Brigada XI, Infermera	Americà			SIDBRINT
KNECHT THEODOR	Brigada XV, Auxiliar	Americà			SIDBRINT
KOLAGA JEAN		Americà			RGASPI
KORNING					RGASPI
KOWO SARAH	Cuidadora	Turca			SIDBRINT
KRAAIJENBRINK TEUNIS	Brigada XV, Auxiliar, Cuiner	Neerlandès	23/04/1938 - 20/12/1938		SIDBRINT
KRIS SAJOB					RGASPI
KRNEGER ERNST		Alemanys			RGASPI
KUKARTZ WILLY		Alemanys			RGASPI

KUPFERSTEIN ERNST	Brigada XIV, Administració	Austríac, Palestí			SIDBRINT
KURASNEKY					RGASPI
LACARCEL ANDRÉS	Practicant	Espanyol			SIDBRINT
LANDINI ROMER					RGASPI
LANSER MANNY	Brigada XV, Delegat de Guerra	Búlgar, Americà			SIDBRINT
LAWSON MARY	Infermera	Austríaca			RGASPI
LECLERC JULES		Belga			RGASPI
LEVEDEV					RGASPI
LI PHON LING	Massatgista	Xinès			RGASPI
LINTORNENN HANS		Alemanys			RGASPI
LOOPS JON					RGASPI
LOWSON MARY	Infermera	Australiana			SIDBRINT
LUSZTIG JOSEPH					RGASPI
LWNKO HERBERT		Alemanys			RGASPI
MAGAVELLI JSEF					RGASPI
MAIER ANTON	Brigada XI, Responsable Militar	Alemanys			SIDBRINT
MALAGAR PIETRO	Delegat Polític				RGASPI
MALFRED ALBERT	Delegat Polític				RGASPI
MARCUSOHN HERMINA	Medicina	Romanesa		Hospital de Vic, Hospital de Terrassa, Sant Climent de Sescebes	SIDBRINT
MARGARITA ROD					RGASPI
MARI VICENTE JOSÉ	Mecànic-Dentista, Mecanogràf	Espanyol			SIDBRINT

MARTÍN MARTÍN CARMEN		Espanyola			SIDBRINT
MARTINEZ POSADA LUIS		Espanyol			RGASPI
MATYUS FRANÇOYS					RGASPI
MAYER ANTON	Responsable Militar	Alemanys			RGASPI
MECHNERT ARTUR		Alemanys			RGASPI
MENCHINA ANIUTA	Brigada XIV, Infermera	Txeca, Romanesa			SIDBRINT
MERIMS SONIA	Infermera	Rusa, Americana			SIDBRINT
MEUERER WILLUI		Alemanys			RGASPI
MEYER ANTON	Brigada XI, Direcció de l'Hospital	Rus			SIDBRINT
MICHELETTI FRANCISCO		Italià			RGASPI
MIDWATER JEFFRES	Delegat Polític				RGASPI
MIRAVALLS VELASCO MARÍA	Auxiliar Infermeria	Espanyola			SIDBRINT
MOLDAUER ANNI	Fisioterapeuta	Francesa			RGASPI
MOLDAUER ANNI	Assistent de Radiologia	Austríaca			SIDBRINT
MONTADON MARCEL					RGASPI
MÜLLER BERTA	Infermera	Alemanys, Francesa, Rusa			SIDBRINT
MUNDT WILLI		Alemanys			RGASPI
MÚÑOZ MORENO MANUEL	Secretari	Espanyol			SIDBRINT
NAGA JOSE					RGASPI
NALNENS ADOLF	Activista				RGASPI
NAVAR JOSPH	Delegat Polític				RGASPI
NEŠKOVIĆ BLAGOJE	Brigada CXXIX, Cap Mèdic	Iugoeslau			SIDBRINT
ONESCO					RGASPI

PAES LAMBERTUS HENDRIKUS	Infermer	Neerlandès			SIDBRINT
PAESSMHN CHARLES					RGASPI
PARIGINI GUIDO					RGASPI
PARRA FARMIELT CARLOS		Cubà			RGASPI
PAUL WSLPERT					RGASPI
PETRONILLO	Infermera	Belga			RGASPI
PETROVA GINA	Medicina	Búlgara, Hongaresa			SIDBRINT
PIA JOSE					RGASPI
PICQUERY LEOPOD		Belga			RGASPI
PIERRE GRELGAZ					RGASPI
PISKOWAKI LADISLAV		Txec			RGASPI
PLEICH MARTIN					RGASPI
POLD KARL		Austríac			RGASPI
POLLI GINO					RGASPI
POZON LIONEL					RGASPI
PRETOL					RGASPI
PREVEDELLO EGIDIO					RGASPI
PULKKINEN GEORGE		Americà			RGASPI
PUNKO PAUL					RGASPI
RADUSHEVA ATANASKA PENKOVA	Infermera	Búlgar		Hospital de Mataró, Hospital de Girona	SIDBRINT
RAMOS ELIAS MARTIN					RGASPI
RAPPI JELIEN					RGASPI
RAS LILA	Auxiliar	Polonès	juliol de 1938	Hospital de Moià	SIDBRINT
REINISCH HANS					RGASPI

RHODES RAYMUND	Metge	Búlgar		Hospital de Santa Coloma de Farners	SIDBRINT
RIBES VICENTE	Conductor	Espanyol			RGASPI
RIBES VICENTE	Conductor	Espanyol			SIDBRINT
ROD MARGUERITE	Infermera	Suís			SIDBRINT
ROMERO ERNST		Americà			RGASPI
ROTH HEINZ		Alemanys			RGASPI
RUDIN MIRIAM	Metgessa	Letona			SIDBRINT
RUDINA PEDANOVA BRAINA	Brigada XIII, Metgessa	Letona		Hospital de Santa Coloma de Farners, Hospital de Moià	SIDBRINT
RUIZ OVIEDO VICENTA	Infermera	Espanyol			SIDBRINT
RUIZ VICENTE	Infermer	Espanyol			RGASPI
SABATELL EDMIRA	Infermera	Espanyola			RGASPI
SACK HANS		Alemanys, Francès		Hospital de Vic	SIDBRINT
SAKALEUSKAS JOSEPH		Americà			RGASPI
SALOREA PETRA	Infermera de Quiròfan	Belga		Hospital de Vic	SIDBRINT
SÁNCHEZ PURSÓN PEDRO	Brigada XIV, Guàrdia	Espanyol			SIDBRINT
SARAVILLA CIRIANO					RGASPI
SAROLEA PETRONILLE	Infermera	Belga		Hospital de Barcelona, Hospital de Vic, Hospital de Girona	SIDBRINT
SAUVARD SANDA	Infermera, Farmacèutica	Romanesa		Hospital de Mataró, Hospital de Vic, Hospital de Sant Climent de Sescebes	SIDBRINT
SCHAUER SARA	Infermera	Romanesa		Hospital de Vic	SIDBRINT
SCHAWARZER ALOIS	Ordenança	Austríacc			RGASPI
SCHEIDER JOSEF		Alemanys			RGASPI

SCHUSTER LDERNER					RGASPI
SCHWARTZMAN RACHEL	Infermera	Polonesa		Hospital de Barcelona, Hospital de Vic	SIDBRINT
SCHWARZER ALOIS	Brigada XI, Soldat d'Ordenança	Austríac			SIDBRINT
SCHWERZ WILLI		Alemanys			RGASPI
SELDAK MILOSZ					RGASPI
SENDE KORNELIJA	Tinent Mèdic	Francès, Hongarès, Iugoeslau			SIDBRINT
SENDE-POPOVIC NELLY	Practicant	Francès			RGASPI
SIGNO ALAIN		Francès			RGASPI
SKRZYNSKI HERMAN					RGASPI
SPARTACO GIOVANNO		Italià			RGASPI
SPINELLI LORENZO					RGASPI
STANALOWSKI JUK	Capità mèdic, Cap de l'Hospital	Polonès			SIDBRINT
STASTNY JOSEF		Austríac			RGASPI
STRANIC JOSEF AYUDANTE	Massatgista	Iugoeslau			RGASPI
SURNATOCK GEORGE		Americà			RGASPI
SUSSMANN SHOSHSNNAH	Tinent Mèdic	Alemanys, Polonesa		Hospital de Mataró	SIDBRINT
SVEHLA MARTINA		Austríac			RGASPI
SZENDE POPOVIC NELLY	Practicant	Iugoeslava			RGASPI
SZYMANSKI ANTON		Polonès			RGASPI
TALKENERERMAN					RGASPI
TALUFFI NINO					RGASPI
TARRAGROSA SALVADOR THOMAS	Auxiliar	Espanyol			RGASPI

TELLER CHARLES					RGASPI
TEMOFF WANGEL		Americà			RGASPI
THOLL GEORGE					RGASPI
TINELLI PAOLINO					RGASPI
TIRIN ISIDORE					RGASPI
TORREGROSA SALVADOR TOMÁS	Auxiliar	Espanyol			SIDBRINT
VANDENETTI EMILIO					RGASPI
VILLEMANN CAMILLE		Francès			RGASPI
VITTI ES NOMENAN					RGASPI
VOGEL SIDNEY LEON	Brigada XV, Director de l'Hospital, Metge	Americà		Hospital de Matarró, Hospital de Santa Coloma de Farners, Hospital de Barcelona	SIDBRINT
VOGT ERNST	Sanitari	Alemanys			SIDBRINT
VOLHSENNOV ERA	Infermera	Letonesa, Lituana		Hospital de Girona	RGASPI
VOLKERT GEORG		Alemanys			RGASPI
VOLSENORC ERA	Infermera	Letona			RGASPI
VORILANT JEAN					RGASPI
VRADLOSKA TRAIANA NENOVA	Infermera	Búlgara		Hospital de Vic	RGASPI
VRINITSCH FRANC					RGASPI
WAHOVIC VELIMIR	Delegat Polític				RGASPI
WALTER FREUDMANN					RGASPI
WALTER HACHLER					RGASPI
WASSILIEFF ALEXANDER		Búlgar			RGASPI
WENZEL PAUL		Austríac			RGASPI
ZANETTI PAUL					RGASPI

ZIEDMAN FRANK CARPINTERI		Americà			RGASPI

Taula 43. Hospitals republicans amb presència internacional

Hospital	Número Hospital	Anys i Mesos	Font
L'AMPOLLA HOSPITAL			RGASPI
ALMATRET HOSPITAL	n.1		RGASPI
DISPENSARI ANTIPELUDIC DE L'ATMETLLA DE MAR	n.1		RGASPI
L'ATMETLLA DE MAR HOSPITAL			RGASPI
BADALONA HOSPITAL			RGASPI
BANYOLES HOSPITAL D'EVACUACIÓ			RGASPI
BARCELONA CASA DE CONVALESCENCIA			RGASPI
BARCELONA HOSPITAL CLINIC			RGASPI
BARCELONA HOSPITAL GENERAL DE CATALUNYA		1938 (octubre)	RGASPI
BARCELONA CASA DE CANVALESCENCIA HOTEL FLORIDA			RGASPI
BARCELONA HOSPITAL DE POBLE CNT			RGASPI
BARCELONA, HOSPITAL MILITAR BASE, CALLE SANT GERVASIO 23			RGASPI
BARCELONA COMISIÓN MEDICAL			RGASPI
BARCELONA ORFELINAT RIBAS	n.1		RGASPI
BARCELONA HOSPITAL	n.2		RGASPI
BARCELONA HOSPITAL	n.9		RGASPI
BARCELONA HOSPITAL	n.8		RGASPI
BARCELONA HOSPITAL	n.5		RGASPI
BARCELONA HOSPITAL			RGASPI

BARCELONA GARAGE		Setembre	RGASPI
BARCELONA, CLINICA	n.3		RGASPI
BARCELONA HOSPITAL	n.3		RGASPI
BARCELONA HOSPITAL ANGLÈS			RGASPI
BARCELONA COMISSIÓ MÈDICA RAMBLES			RGASPI
BARCELONA HOSPITAL C/ TALLERES	n.9	1938 (setembre)	RGASPI
BACELONA HOSPITAL BASE VALLCARCA		1938 (agost, setembre, octubre)	RGASPI
BARCELONA HOSPITAL MILITAR GENERAL VALLCARCA			RGASPI
BARCELONA SANATORI RECTORET			RGASPI
BARCELONA HOSAPITAL BONANOVA	n.2	1938 (agost, setembre)	RGASPI
BARCELONA HOSPITAL RUMANIA	n.11	1938 (setembre)	RGASPI
BARCELONA CLÍNICA MILITAR	n.15		RGASPI
BARCELONA RAMBLA DE CATALUNYA 126			RGASPI
HOSPITAL DE BATEA			RGASPI
LA BISBAL DE FALSET HOSPITAL	n.1		RGASPI
CALDES DE MALAVELLA HOSPITAL		1938 (setembre, octubre)	RGASPI
CALDES DE MALAVELLA HOSPITAL			RGASPI
CALDES DE MALAVELLA CLINICA MILITAR	n.2		RGASPI
CALDES DE MONTBUI HOSPITAL		1938 (octubre)	RGASPI
CAMBRILS HOSPITAL		1938 (setembre)	RGASPI
CAMBRILS HOSPITAL		1938 (agost)	RGASPI
CAMBRILS HOSPITAL		1938 (agost)	RGASPI
CAMBRILS HOSPITAL MILITAR			RGASPI
CAMBRILS HOSPITAL MILITAR			RGASPI
CLINICA MILITAR	n.2		RGASPI
CAMPOSINES (FATARELLA) HOSPITAL			RGASPI

HOSPITAL DE CASTELLÓ D'EMPÚRIES			RGASPI
CORBERA D'EBRE HOSPITAL		1938 (setembre)	RGASPI
HOSPITAL CRUZ ROJA	n.6		RGASPI
FALSET COVA HOSPITAL DE FALSET / SANTA LÚCIA			RGASPI
FALSET TREN HOSPITAL			RGASPI
FALSET HOSPITAL TÚNEL FERROVIARI			RGASPI
FIGUERES HOSPITAL MILITAR	N.1		RGASPI
FIGUERES HOSPITAL			RGASPI
FIGUERES HOSPITAL			RGASPI
FIGUERES HOSPITAL CLINICA	n.1	1938 (octubre)	RGASPI
FIGUERES HOSPITAL		1938 (setembre)	RGASPI
FIGUERES HOSPITAL			RGASPI
FLIX HOSPITAL TÚNEL FERROVIARI			RGASPI
FORTIANELL HOSPITAL		1938 (octubre)	RGASPI
LA GARRIGA HOSPITAL		1938 (setembre)	RGASPI
LA GARRIGA HOSPITAL	n.12		RGASPI
LA GARRIGA			RGASPI
LA GARRIGA HOSPITAL			RGASPI
GIRONA HOSPITAL			RGASPI
GIRONA HOSPITAL	n.1		RGASPI
GIRONA HOSPITAL	n.2		RGASPI
GIORNA HOSPITAL		1938 (setembre, octubre)	RGASPI
GIRONA HOSPITAL			RGASPI
GIRONA HOSPITAL BASE		1938 (setembre, octubre)	RGASPI
GIRONA HOSPITAL DE SANTA CATERINA			RGASPI
GRANOLLERS HOSPITAL		1938 (setembre)	RGASPI
HOSPITAL	n.1	Agost	RGASPI

HOSPITAL	n.1	Octubre	RGASPI
HOSPITAL	n.2	Octubre	RGASPI
HOSPITAL	n.3	Octubre	RGASPI
HOSPITAL	n.6	Octubre	RGASPI
HOSPITAL	n.9	Octubre	RGASPI
HOSPITAL	n.11	Octubre	RGASPI
HOSPITAL	n.15	Octubre	RGASPI
HOSPITAL DEL XV C.E.	n.2		RGASPI
HOSPITAL BASE DE L'EXÈRCIT DE L'EBRE			RGASPI
HOSPITAL DEL EJÉRCITO DEL EBRO			RGASPI
HOSPITAL DEL 5 COS DE L'EXÈRCIT D'ASSALT			RGASPI
HOSPITAL MILITAR AYUDA- PARQUE	n.15	Setembre	RGASPI
HOSPITAL MILITAR	n.10		RGASPI
HOSPITAL (SICILIA)	n.15	Setembre	RGASPI
ORFELINATO HOSPITAL		Setembre	RGASPI
IGUALADA HOSPITAL		Potser és agost	RGASPI
IGUALADA HOSPITAL MILITAR			RGASPI
IGUALDA HOSPITAL MILITAR			RGASPI
LITTLE FRANKSTEIN			RGASPI
LLEIDA HOSPITAL		1938 (agost, setembre)	RGASPI
LLEIDA HOSPITAL (PSUC)	n.3		RGASPI
MAIALS HOSPITAL	n.1		RGASPI
MARÇA HOSPITAL	n.2		RGASPI
MARÇÀ HOSPITAL		1938 (setembre, octubre)	RGASPI
MASNOU HOSPITAL		Octubre	RGASPI
MATARÒ HOSPITAL	n.14	Octubre	RGASPI

MATARÓ HOSPITAL DE SANG, AGRUPACION DE HOSPITALES DE BARCELONA	n.1		RGASPI
MATERNIDAD		1938 (setembre, octubre)	RGASPI
MONSERRAT HOSPITAL			RGASPI
MONSERRAT CASA DE RESPOS			RGASPI
MONSERRAT HOSPITAL, COMPANYIA INUTILS			RGASPI
HOSPITAL MONSERRAT HOSPITAL SANTORI PRO HERIDOS DE GUERRA			RGASPI
MONTROIG HOSPITAL DIVISIONARI			RGASPI
MORRELL HOSPITAL			RGASPI
PSUC HOSPITAL	n.3	Setembre	RGASPI
OFELINATO HOSPITAL MILITAR	n.1	Agost	RGASPI
MORA D'EBRE HOSPITAL		Setembre	RGASPI
PINS DEL VALLÈS HOSPITAL (SAN CUGAT DEL VALLÈS)		Octubre	RGASPI
PINS DEL VALLÈS (SAN CUGAT DEL VALLÈS)		Setembre	RGASPI
PINS DEL VALLÈS CASA DE REPOS			RGASPI
DISPENSARI ANTIPELUDIC DE PONTS			RGASPI
PINELL HOSPITAL TÚNEL FERROVIARI			RGASPI
REUS HOSPITAL D'EVACUACIÓ			RGASPI
REUS HOSPITAL DE TRAUMATOLOGIA		1938 (setembre, octubre)	RGASPI
REUS HOSPITAL			RGASPI
RIPOLL HOSPITAL		1938 (agost, setembre, octubre)	RGASPI
SABADELL HOSPITAL			RGASPI
SABADELL HOSPITAL	n.5		RGASPI
SABADELL HOSPITAL	n.8		RGASPI
SABADELL HOSPITAL		1938 (octubre)	RGASPI

SANT HILARI DE S'ACALM HOSPITAL		1938 (setembre)	RGASPI
FONTS DE S'ACALM (SANT HILARI DE S'ACALM) HOSPITAL MILITAR	n.10		RGASPI
SANT BOI DEL LLOBREGAT HOSPITAL		Setembre	RGASPI
SANT BOIVILABOI		1938 (agost)	RGASPI
SANT BOI VILABOI HOSPITAL		Agost	RGASPI
SANT BOI VILABOI CLINICA MILITAR	n.18		RGASPI
SANTA COLOMA DE GRAMANET			RGASPI
SANT BOI CLÍNICA PSIQUIATRIA			RGASPI
SERRA DE PÀNDOLS HOSPITAL			RGASPI
LA SEU D'URGELL HOSPITAL	n.13		RGASPI
SITGES CLÍNICA MILITAR			RGASPI
SITGES HOSPITAL		1938 (agost, setembre, octubre)	RGASPI
SITGES		1938 (agost, setembre)	RGASPI
SITGES HOSPITAL	n.15		RGASPI
SITGES HOSPITAL MILITAR			RGASPI
SITGES HOSPITAL HOTEL TERRAMAR			RGASPI
TARRAGONA HOSPITAL D'EVACUACIÓ			RGASPI
TARRAGONA HOSPITAL			RGASPI
TARRAGONA HOSPITAL DE LA SAVINOSA	n.3	1938 (agost, setembre, octubre)	RGASPI
TARRAGONA AGRUPACION HOSPITALARIA DE TARRAGONA CLINICA MILITAR		1938 (agost)	RGASPI
TARRAGONA HOSPITAL			RGASPI
TARRAGONA HOSPITAL MILITAR			RGASPI
TARRAGONA HOSPITAL MILITAR		1938 (setembre)	RGASPI
TARRAGONA HOSPITAL MILITAR BASE		Agost, setembre, octubre	RGASPI
TERRASA HOSPITAL		Agost	RGASPI

TERRASA HOSPITAL MILITAR		Setembre	RGASPI
TERRASA HOSPITAL	n.5		RGASPI
TERCER CENRO FACULTATIVO DE SANIDAD MILITAR			RGASPI
TORTOSA HOSPITAL D'EVACUACIÓ	n.1		RGASPI
ULLDEMOLINS HOSPITAL	n.2		RGASPI
ULLDEMOLINS HOSPITAL			RGASPI
ULLASTRELL BARCELONA HOSPITAL			RGASPI
VALLS HOSPITAL		1938 (setembre, octubre)	RGASPI
HOSPITAL MILITAR VALLS			RGASPI
VALLS HOSPITAL MILITAR		Agost	RGASPI
HOSPITAL DE VALLS			RGASPI
HOSPITAL 35 DIVISIÓ DE VALLS			RGASPI
HOSPITAL MILITAR VALLS XV CUERPO			RGASPI
VALLS HOSPITAL BASE			RGASPI
VILAFRANCA DEL PENEDEÈS HOSPITAL		1938 (setembre, octubre)	RGASPI
VILAFRANCA HOSPITAL		Setembre	RGASPI
VILAFRANCA		Setembre	RGASPI
VILAFRANCA II		Setembre	RGASPI
VILAFRANCA HOSPIAL MILITAR		Agost	RGASPI
VILAFRANCA HOSPITAL MILITAR	n.10	Agost	RGASPI
HOSPITAL DE VILAFRANCA DEL PENEDEÈS			RGASPI
HOSPITAL DE VILAFRANCA DEL PENEDEÈS	n.6		RGASPI
HOSPITAL DE VILANOVA I LA GELTRÚ	n.4		RGASPI